

**A KÖZÖSSÉGEK EMBERI
MÉLTÓSÁGÁNAK BÜNTETŐJOGI
VÉDELME
MAGYARORSZÁGON**

PhD értekezés

Dr. Bárándy Gergely

Pécsi Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Budapest, 2009

Témavezető: Dr. Gál István László PhD

TARTALOM

I. RÉSZ – Alapvetés és fogalom meghatározás	7
I. fejezet – Alapvetés	8
II. fejezet – Elméleti megalapozás	17
II.1. A kommunikációs alapjogok és az élethez, emberi méltósághoz való jog egymáshoz való viszonya, a két jog kollíziója esetén követendő eljárás	19
II.1.1. A kommunikációs alapjogok	19
II.1.2. Az élethez és az emberi méltósághoz való jog	24
II.1.3. Egyéni méltóság – közösségek méltósága	26
II.1.4. Az alapjogi kollízió kérdései	30
II.1.5. Uszítás, izgatás, gyűlöletbeszéd, közösség elleni izgatás, gyalázkodás	32
II.2. A közösségek büntető és polgári perbeli legitimációja	35
II.2.1. A legitimációról általában	35
II.2.2. A legitimációról a gyakorlatban	36
II. RÉSZ – Hazai szabályozási kísérletek (Történeti rész)	45
I. fejezet – A közösségek emberi méltóságának büntetőjogi védelme a Csemegi Kódextől 1989-ig	48
I.1. Községek méltóságának védelmét biztosító rendelkezések Csemegi Kódexben	49
I.2. A Rendtörvény	52
I.3. A nemzetiségi érzület büntetőjogi védelme	57
I.4. A demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelme	59
I.5. A büntető törvények reformja a második világháború után	63
I.6. A BHÖ	66

I.7. A második magyar Btk.	67
I.8. A hatályos Btk.	70
II. fejezet – A közösségek emberi méltóságának büntetőjogi védelme, 1989–2004	76
II.1. Reakció a társadalmi változásokra: A Btk. módosítása és az első izgatási határozat	76
II.1.1. A törvény megalkotásának körülményei	76
II.1.2. A közösség elleni izgatás új tényállása	79
II.1.3. Az Alkotmánybíróság alaphatározata	81
II.2. Úton a nemzetközi jogi kötelezettségek teljesítése felé: gyalázkodás és a második izgatási döntés	89
II.2.1. A törvény megalkotásának körülményei	89
II.2.2. A gyalázkodás tényállásának újrafogalmazása	92
II.2.3. Az Alkotmánybíróság válasza	93
II.3. Uniós csatlakozás és a Btk. Az alkotmánybírósági álláspont rögzülése	99
II.3.1. A törvény megalkotásának körülményei	99
II.3.2. Községek méltósága a Büntető Törvénykönyvben	106
II.3.3. Az Alkotmánybíróság határozata	108
III. RÉSZ – A verbális agresszióval szembeni nemzetközi és európai fellépés	120
I. fejezet – Az Egyesült Nemzetek Szervezete a gyűlölet ellen	121
I.1. A gyűlöletbeszéd elleni nemzetközi fellépés szükségessége	121
I.2. A gyűlöletbeszéd elleni fellépés az ENSZ dokumentumokban	126
I.2.1. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya	127
I.2.2. A New York-i egyezmény	129
I.2.3. A CERD ajánlások	133
I.2.4. Az ENSZ faji megkülönböztetés elleni modelltörvénye	134

II. fejezet – Európa a gyűlölet ellen	138
II.1. Európa Tanács	138
II.1.1. A Római Egyezmény	139
II.1.2. A Miniszteri Bizottság nyilatkozatai	141
II.1.3. Az ECRI	143
II.2. Közösségi törekvések	148
II.2.1. Elsődleges közösségi jog	149
II.2.2. Másodlagos jogforrások	153
II.3. A tagállami jogalkotási kötelezettség kérdése	162
II.3.1. A jogalkotási kötelezettség terjedelme	162
II.3.2. Külföldi szabályozási koncepciók	163
II.3.2/a Németország	163
II.3.2/b Ausztria	167
II.3.2/c Franciaország	167
II.3.2/d Egyesült Királyság	170
II.3.2/e Amerikai Egyesült Államok	172
II.3.3. A Magyarország előtt álló feladatok	179
IV. RÉSZ – A közösségi méltóság védelmének egyéb esetei	185
I. fejezet – A közösségi méltóság védelmének egyéb büntetőjogi esetei	186
I.1. A holokausztagadás	186
I.1.1. Bevezető gondolatok	186
I.1.2. Ad definitionem: holokauszt – holokausztagadás – relativizálás – támogatás	189
I.1.3. Az első hazai koncepció	195
I.1.3/a A törvényjavaslatról általában	195
I.1.3/b Konkrét problémák. De lege ferenda	198
I.2. Önkényuralmi jelképek használata	205
I.2.1. Politikai véleménynyilvánítás önkényuralmi jelképek viselésével – a strasbourgi döntés	205

I.2.2. A hatályos magyar szabályozás	209
I.2.3. Alkotmánybírósági határozat a strasbourgi döntés tükrében	211
I.2.3/a Kettős értelem	211
I.2.3/b Tehető-e különbség a diktatúrák között?	213
I.2.4. Gyalázkodás és önkényuralmi jelkép használata	216
I.2.5. Szabályozási koncepciók	221
I.2.5/a Külföldi szabályozás	221
I.2.5/b Magyarország kötelezettségei, lehetőségeink	223
I.2.6. Konklúzió	232
II. fejezet – A közösségi méltóság védelmének polgári jogi aspektusai	234
II.1. A személyhez fűződő jogok védelme a hatályos normatív szabályozás és az Alkotmánybíróság határozatai tükrében	234
II.2. Előzmények és a Polgári Törvénykönyv kodifikációja	236
II.2.1. Előzmények	236
II.2.2. A Polgári Törvénykönyv kodifikációja	239
II.3. Közösségek méltóságának védelme a Ptk. módosításával	240
II.3.1. A Polgári Törvénykönyv módosítása	241
II.3.2. A köztársasági elnöki indítvány	243
II.3.3. Az Alkotmánybíróság elutasító határozata	245
II.4. Közösségek méltóságának polgári jogi védelme külön törvény megalkotásával	250
II.4.1. Anyagi és eljárásjogi kérdések	250
II.4.2. A köztársasági elnöki indítvány	258
II.5. Prognózis	261
V. RÉSZ – A közösségi méltóság védelmének újabb irányai	263
I. fejezet – A legutóbbi büntetőjogi tárgyú törvényjavaslat	264
I.1. Eltérő jogi tárgy	267

I.2. A törvényjavaslat parlamenti vitája	271
I.3. A köztársasági elnöki indítvány	275
I.4. Előremutató elutasítás: az Alkotmánybíróság határozata	278
I.5. A köztársasági elnöki indítvány és az Alkotmánybíróság határozatának elemzése	282
I.6. A véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatos alkotmánybírósági gyakorlat változtatásának igénye. Párhuzamos indokolások és különvélemény	287
II. fejezet – A közösségi méltóság védelmének aktuális kérdései – alkotmánymódosítási javaslatok	293
II.1. Alkotmánymódosítási javaslatok	294
II.1.1. Az első alkotmánymódosítási javaslat: az alapjogi korlátozás újragondolása	294
II.1.2. Újabb javaslat, koncepció nélkül	300
II.2. A magyar törvényhozás lehetőségei és kötelességei. A kutatás eredményének összegzése	301
FÜGGELÉK	304
Irodalom	305
A szerző korábbi publikációi	330

I. RÉSZ

Alapvetés és fogalommeghatározás

I. fejezet

Alapvetés

Egy világos pillanatában Winston észrevette, hogy együtt ordít a többiekkel, és sarkával vadul rugdalja széke lábát. A Két Perc Gyűlésben nem az volt a borzasztó, hogy mindenki köteles volt részt venni benne, hanem az, hogy lehetetlen volt elkerülni a bekapcsolódást. Harminc másodpercen belül képtelenséggé vált az ellenállás. Mintha a félelem és a bosszúvágy eksztázisa öntötte volna el az egész embercsoportot: a vágy gyilkolni, kínozni, kalapáccsal arcot összezúzni – mintha elektromos áram változtatott volna minden embert akarata ellenére fintorgó, sikoltozó gyilkossá.¹

– George Orwell –

Általánosan elfogadott meghatározás szerint társadalom alatt minden olyan szervezett emberi közösséget értenünk kell, amelyet valamilyen összekötő elem tart együtt. Ebből következően, ha az államot mint tényleges entitást rövid definícióval kellene jellemeznünk, azt mondhatnánk, az állam az emberek társadalmi együttélésének viszonylag állandó és sajátos szabályozottság mentén definiált rendje. Ebben a rendben annak érdekében, hogy a „viszonylagos állandóság” érvényre juthasson, fel kell állítani egy olyan szabályrendszert, amely megfelel az adott társadalom adott időszakban és korszakban kialakult fejlettségi szintjének és szabályozási igényeinek. Az a gondolat, hogy az emberi együttélés nélkülözhetetlen előfeltétele e szabályrendszer, azaz a mindenki által ismert és elismert magatartási normák érvényesülése, érvényre juttatása, a kezdetektől része az emberiség kultúrkincsének.² Ha e szabályrendszer ennek nem felel meg, óhatatlanul elégedetlenséget szül, a társadalom „identitászavarba” kerül, hiszen igényére nem reagál az arra hivatott grémium. Mindez abból az egyszerű törvényszerűségből adódik, hogy ha az ember nem számíthatja ki előre magatartásának következményeit, lehetlenné válik az előrelátás és az ennek megfelelő cselekvés az élet minden területén. Ebben az esetben nem beszélhetünk a személyes lét, a családi és társadalmi együttélés biztonságáról. Azt pedig, hogy ez a bizonytalanság kialakuljon, kiválthatja akár egyetlen anomália a szabályozási rendszer

¹ George Orwell, *1984*, Budapest, Európa, 1989, 20.

² Horkay-Hörcher Ferenc, *Előadások a XIX. és XX. század állambölcselete köréből*, Budapest, Szent István Társulat, 2001, 9–93.

összefüggő láncolatában. Elliott Aronson szerint ez az a pont, ahol a racionális és céltudatos cselekvés helyére az ösztönös rögtönzések lépnek.³

Az értékek emberi egyéni vagy közösségi értékelés termékei. [...] Az emberi, illetve a társadalmi normák léte, tartalma, hierarchiája – tudatosan, vagy anélkül – tehát rendszerint az emberi értéktételezésekhez és értékekhez kapcsolódnak. A jogi normákba foglalt értékeknek, a jogrendszert alkotó jogi normáknak azonban – legalábbis elvileg és logikailag – egymáshoz kapcsolódó, egymásra épülő, ellentmondásmentes értékrendszert kell alkotniuk.⁴

Az említett biztonságigény természetesen a hatalom letéteményeseivel szemben fogalmazódik meg. A gyengének szüksége van védelemre az erősebbel szemben, a szabályrendszer betartása ha nem is mindig hatásos védelmet, mégis valamiféle garanciát jelent mind a hatalmi önkény, mind pedig a társadalom egyes csoportjainak korlátlansága ellenében. Vítán felül álló tény, hogy a jogállamiság mibenlétének tisztázása, az ebből fakadó követelmények pontos meghatározása minden társadalom továbbfejlődésének nélkülözhetetlen előfeltétele. Ezt a kötelezettséget ma is vállalni kell, ami összetett feladat ellátását foglalja magában. A szabályozási rendszer mikénti kialakításakor folyamatosan munkálkodni kell a jogállami demokrácia mindig változó elvárásai mentén determinált követelmények teljesítésén, olyan alapvető értékek állandó szem előtt tartásával, amelyek az állam és az egyén viszonyát, a társadalmi viszonyok széles körének átfogó törvényi szabályozását, mind az anyagi, mind pedig az eljárási jogszabályok mindenkire egyaránt kötelező voltát jelentik akként, hogy a társadalmat általában a jog és a törvényes rend tisztelete jellemezze.

Mindezen társadalmi elvárás és az annak való megfelelési kötelezettség ismerhető fel a jelen munkában kutatott területen is. A jogállami demokrácia egyik fokmérője ugyanis nem csupán az egyéni szabadságjogok érvényre jutásának és érvényre juttatásának mikéntje, hanem az is, hogy az egyén számára garantált alapvető, avagy kvázi alapvető jogok milyen garanciarendszer mentén működhetnek. Kérdés, hogy mely alapjogot lehet és kell a többi fölé helyezni, és mely jogok azok, amelyek nem gyakorolhatók mások rovására.

A Büntető Törvénykönyv (a továbbiakban: Btk.) tükrözi valamely kor adott társadalmának állapotát, felfogását, így lehetséges, hogy egyes cselekményeket más-más korokban vagy más-más társadalmakban másként és máshol kell értékelni, esetleg értékelni sem kell. Hazánkban a rendszerváltáskor óriási változásoknak lehettünk részesei, amelyek különleges

³ Elliott Aronson, *A társas lény*, Budapest, KJK–KERSZÖV, 2000.

⁴ Ádám Antal, Az emberi jogok mint értékek, *Acta Humana*, 1999/34, 17–23.

igényeket támasztottak a jogalkotás területén is, de meghatározó befolyással voltak az emberek gondolkodásmódjára is. A szólásszabadság határát a jelentős társadalmi és politikai változások – mint a rendszerváltozás – idején vagy szélsőségesen tág, vagy szélsőségesen szűk határok közt vonják meg. Szélsőségesen szűk határok közt, ha demokrácia alakul diktatúrává, szélsőségesen tág határok közt, ha diktatórikus berendezkedésű ország alakul demokratikussá. Kialakult és stabilizálódott demokráciában – amilyen évek óta Magyarország – mindig jóval szűkebb keretek közt kell megvonni a szólásszabadság határait, mint az átalakulást közvetlenül követő időkben. Az a jogállam, amely a polgári szabadság-szféra sérthetlenségét tűzte zászlajára, nem csupán a „békés átmenetet” tette gördülékenyebbé, hanem olyan egyetemes értékek megvalósítását is szolgálta, amelyek részei az emberiség politikai és jogi örökségének. Mindez olyan intézményes garanciák kiépítéséhez vezetett, amelyek az adott történelmi pillanatban a szabadságjogok teljes, szinte korlátlan érvényesülését szolgálták a rendszerváltó Magyarországon. Természetes tehát, hogy a totalitárius rendszer megdöntése után történelmi értelemben vett pillanatokkal a visszarendeződés megakadályozásának egyik legfontosabb eszköze a szinte korlátlan szólásszabadság biztosítása. Megszilárdult demokráciában a szólásszabadságot egyre inkább korlátozzák az állampolgárok és egyes, a társadalmat alkotó csoportok jogos érdekei. S már most fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy e gondolatmenet, amelyet a jogalkotó is kiemel a legutóbbi törvényjavaslat indokolásában, végre megjelent az alkotmánybíróági különvéleményben, illetve párhuzamos indokolásokban is. Kiss László alkotmánybíró fogalmaz a leghatározottabban, amikor felteszi a kérdést:

...el lehet-e jutni odáig, hogy éppen valamely fontos jogállami intézmény (itt: a – ténylegesen és érdemben korlátozhatatlan alapjogként viselkedő – véleménynyilvánítás szabadsága) válik veszélyessé magára a jogállamra?⁵

Az elmúlt időszak eseményeit szemlélve azt válaszolom: igen.

Magyarországon napjainkra az a paradox helyzet alakult ki, hogy míg az ország egyik felében Európa kulturális fővárosa épül, a másik felében a korlátlan szólás- és véleménynyilvánítás szabadságának védőernyője alatt utcakövekkel dobálóznak, bírakat köpdösnek, súlyosan és durván tipornak a társadalom egyes csoportjainak érzületébe, komoly, valós és sok esetben közvetlen fenyegetettségben tartva őket. Történik mindez egyetlen országon belül, teszik

⁵ 236/A/2008 AB határozat – Kiss László alkotmánybíró párhuzamos indokolása, II/3. pont.

mindezt egyetlen ország állampolgárai, és teszik mindezt valamennyien nemzeti öntudatuk teljes birtokában. De aki csupán pillantást vet a közvetlenül a 95/2008 (VII. 3.) és a 96/2008 (VII. 3.) AB határozatok megalkotása utáni eseményekre, az sem juthat arra az álláspontra, hogy nincs aktualitása és értelme a büntetőjogi védelemnek.

2001-ben, amikor először kezdtem foglalkozni a gyalázkodás pönalizálásának kérdéskörével – de bátran kijelenthetem, még sok évvel később is –, szintisztán a közösségek védelme érdekében gondoltam azt fontosnak. Mára, sajnos, egy új érv került az eredeti mellé, sőt jelentőségét tekintve, megkockáztatom, előbbre is került annál. Napjainkban szomorúan kell tapasztalnunk, hogy a tettegességtől vissza nem riadó szélsőséges csoportok egyre markánsabban vannak jelen mindennapjainkban, s a hatóságok tehetetlenek. Sokak szerint a tehetetlenségnek a nem konzekvens jogértelmezés és jogalkalmazás, mások szerint a hiányos jogszabályi környezet az oka. Tény azonban, hogy előretörésüknek, fejlődésüknek nem tudunk hatékonyan gátat szabni. Az értekezésem mottójaként tételezett idézetben foglalt jelenséget Elliott Aronson a konformitás fogalmával fedi le, és akként definiálja, hogy az a személy viselkedésének vagy véleményének olyan változása, amely egyéntől vagy csoporttól származó, vélt vagy valós nyomás következtében alakul ki. A gyűlölködő beszéd terjesztői éppen ezeket a folyamatokat használják ki. Nem szeretnék sem politikai, sem szociológiai fejtegetésekbe bocsátkozni e jelenségnek a társadalomra való veszélyességét illetően, de úgy hiszem, a veszély léte semmiképpen, csupán nagysága, jelentősége képezheti vita tárgyát. S hozzá kell tenni még mindehhez azt is, hogy legfeljebb a gyűlöletbeszéd jogi megítélésének kérdése lehet vitatott, de annak káros hatásai kétségtelenek.⁶ Egyes kutatások azt igazolják, hogy a gyűlöletkeltő csoportok fokozottan veszélyeztetik a kamasz korosztály erkölcsi fejlődését, ugyanis ők életkoruknál fogva különösen védtelenek e csoportok meggyőző stratégiájával szemben.⁷ Ha pedig az állam a társadalomra a fentiekben részletezett okokból vitathatatlanul káros folyamatot észlel, alkotmányos kötelessége tenni ellene. Főként, amikor egy radikális, szélsőjobboldali, fasiszta jellegű, retorikájában a kirekesztésre és egyes népcsoportokkal szembeni gyűlölet felkeltésére, azok bűnbakká tételére alapozó párt az európai parlamenti választásokon 15%-os eredményt ért el, és főként abban a társadalmi közegben igaz ez, amikor hazánk szélsőjobboldali tömörülések olvasztótégelyévé látszik válni, pusztán azon az alapon, hogy ez az a hely, ahol mindent lehet, elegendő a mondatot úgy kezdeni: „szerintem...”

⁶ Laura Beth Nielsen, Subtle, Pervasive, Harmful: Racist and Sexist Remarks in Public as Hate Speech, *Journal of Social Issues*, vol. 58, no. 2, 2002, 266.

⁷ Elissa Lee– Laura Leets, Persuasive Storytelling by hate Groups Online: Examining Its Effects on Adolescents, *American Behavioral Scientist*, vol. 45, no. 6, 2002, 950.

Álláspontom szerint indokolt egyes törvényi tényállások értelmezésének és büntetékiszabási gyakorlatának felülvizsgálata, de ugyanúgy igaz, hogy sok esetben hiányos a jogszabályi háttér. A gyalázkodás – természetesen nem büntetőjogi értelemben – az erőszakos kirekesztő magatartások – melyek viszont már súlyos büntetőjogi jogkövetkezéssel járnak – előkészületi cselekményének tekinthető. Márpedig ha elméletileg létezik lehetőség a szélsőséges indulatok korai stádiumban való elfojtására, a jogalkotónak alkotmányos kötelessége élni a „lehetőséggel”. „A jogállam megvalósítása folyamat. Az állami szervek számára alkotmányos kötelesség ezen munkálkodni.”⁸ A gyalázkodás pönalizálása tehát, álláspontom szerint, már nem csupán a közösségek becsületének és emberi méltóságának védelme érdekében szükséges, hanem azért is, mert más jogszabályokkal együtt hatékony eszköz lenne a szélsőségek visszaszorítására. Egyet kell érteni azzal, hogy az egyes társadalmi csoportok elleni gyűlölködő megnyilvánulásoktól egyenes az út a kirekesztésig, mely folyamat végül visszahat a társadalom egészére.⁹

E munka célja a közösségek méltóságát sértő cselekményekkel kapcsolatban felmerülő jogi és jogpolitikai események, trendek és irányvonalak feltáró elemzése, annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy kell-e, ha igen, lehetséges-e, s ez esetben milyen eszközökkel lehetséges büntetni a társadalom egyes csoportjainak emberi méltóságát durván sértő verbális és nonverbális agressziót. Munkám saját kutatásom és fejlődésem eredménye. Országgyűlési képviselőként abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy alkalmam nyílt arra, hogy a gyalázkodás büntető és polgári szabályozási koncepciójának alakítója, a büntetőjogi tárgyú, valamint az Alkotmány módosítására irányuló törvényjavaslat egyik előterjesztője legyek. Gyakorlati munkám során saját kutatási eredményeimet használtam fel, dolgozatomban tett megállapításaim elméleti és gyakorlati tapasztalatokon alapulnak.

Célom annak igazolása, hogy a szólásszabadság korlátozása a társadalom tagjainak vagy csoportjainak becsülete, testi épsége és emberi méltósága érdekében indokolt. Erre azonban csak komplex jogi eszközök konstruálásával, a rendelkezésre álló jogszabályi eszköztár újragondolásával, az anomáliák, értelmezési bizonytalanságok kiküszöbölésével és a hiányzó szabályozási struktúra megalkotásával kerülhet sor. Okulva ugyanis az Alkotmánybíróság igaztási tárgyú határozataiban foglaltakból, az előző bekezdésben feltett kérdést újra kellett fogalmazni, immáron nem a közrend védelme, hanem az emberi méltóság mint védett jogi tárgy oltalomban részesítésének igényével. A 95/2008 (VII. 3.) AB határozat – bár a

⁸ 236/A/2008 AB határozat – Kiss László alkotmánybíró párhuzamos indokolása, II/1. pont, Abh. 11/1992, Abh. 77/1992, Abh. 80/1992.

⁹ Nielsen, i. h.

törvényjavaslatot alkotmányellenesnek találta – igazolta azt, hogy a jogalkotás jó úton jár, amelyen az elutasító döntés ellenére tovább kell haladni. Értekezésemben azt vizsgálom, hogyan.

Annak érdekében, hogy a jelzett analízist elvégezzem, dolgozatomat egymásra épülő főbb egységekből, konkrétan öt részből állítottam össze.

Az I. részben a jelen alapvetést tartalmazó I. fejezetet követően a téma szempontjából releváns legfontosabb fogalmak tisztázása következik, amely nélkül azok tudományos értékelése sem lenne elvégezhető. A II. fejezet tehát a kommunikációs jogok, továbbá az élethez és az emberi méltósághoz való jog – egyéni és csoportkontextusban történő – vizsgálatával foglalkozik, amelyet a két jog társadalmi együttélés során felvetődő összeütközésének elemzése követ. Tekintettel arra, hogy a jelen téma szempontjából releváns alapjogi kollízió a fő szabály szerint a közösségek emberi méltóságának megsértésében manifesztálódik, szükségesnek tartom a társadalom egyes csoportjai sérelmére elkövetett ilyen jellegű cselekmények definíció szintű tisztázását. Már az elemzésre kerülő témakör részletes feltárása előtt látnunk kell ugyanis, hogy az izgatás és az uszítás, a közösség elleni izgatás és a gyűlöletbeszéd vagy a gyalázkodás nem szinonimaként használható fogalmak. Látni fogjuk, hogy a jogtudomány álláspontja megoszlik abban a tekintetben, hogy a jelenleg hatályos jogi eszköztár alkalmas-e arra, hogy a csoport tagját csoporthoz tartozására tekintettel ért sérelem esetén megfelelő jogvédelmet biztosítson, éppen ezért szükségesnek láttam a közösségek méltóságának védelme érdekében folyamatban volt szignifikáns peres eljárások fő pontjai, továbbá az eljárásokkal kapcsolatos, egymásnak ellentmondó döntések elemzését. Valamennyi eljárásból levonható konklúzió összefoglalható abban, hogy a jelenlegi jogszabályi környezet nem teszi lehetővé a közösségi jogvédelmet, tekintettel arra, hogy sem a polgári, sem pedig a büntető ítélkezési gyakorlat nem ismeri el a csoport perbeli legitimitását.

Értekezésem II. részében két fejezetben elemzem a szabályozás eddigi történetét. Elsőként a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk, azaz a Csemegi Kódex megalkotásától a rendszerváltozásig terjedő időszakot vizsgálom, majd az 1989–2004-ig, vagyis az Alkotmánybíróság 18/2004 (V. 25.) számú határozataig terjedő időszakot vonom az elemzés hatókörébe. A kettős felosztást az indokolja, hogy a két periódus markánsan elválik egymástól. Az elsőként tételezett korszakban a közösségek emberi méltóságának kérdése fel sem merült, annak tényét sem a jogirodalom, sem pedig a joggyakorlat nem vitatta. A közösségek emberi méltósága védelmének kérdésköre csupán a Btk.-t módosító 1989. évi

XXV. törvény egyes rendelkezéseinek alkotmányellenességét megállapító alkotmánybíróági határozatot követően nyert aktualitást. A gyalázkodás, a társadalmi csoportokat ért durva verbális támadások pőnalizálása – a közösség elleni izgatás törvényi tényállásának módosítása útján – ez idő óta foglalkoztatja a politikai és a szakmai köröket, s napjainkra a társadalom jóval szélesebb köreit is. Az Alkotmánybíróóság a rendszerváltozás óta napjainkig háromszor határozott a közösség elleni izgatásról szóló törvényi tényállásról.¹⁰ Valamennyi szabályozási kísérlet – csakúgy, mint az Alkotmánybíróóság erre adott válaszai – közvetlen hatással van a mai magyar jogfejlődésre.

A T/2785. számú törvényjavaslat, és az annak alkotmányellenességét megállapító 95/2008 (VII. 3.) AB határozat elemzésére e helyen nem, hanem szerkezetét tekintve is elkülönült részben, a jelen munka V. részében kerül sor, tekintettel arra is, hogy az már nem a közösség elleni izgatásról szól.

Korunkban hazánkról immár nem csupán mint stabilizálódott demokráciáról beszélhetünk, amely az átmenet útját járja, hanem sokkal inkább egy új kihívások és teljesítendő feladatok előtt álló országról, amelyet nem csupán a vállalt nemzetközi szerződések köteleznek, hanem 2004. május első napjától az Európai Unió elvárásai is. Munkám III. részében a közösségek méltóságának jogvédelmi eszközeit vizsgálom nemzetközi és uniós dimenzióban.

Ami ebben a részben a szerkezeti felosztást indokolta, az, hogy a tárgykörben kötetett szerződések, továbbá az egyes nemzetközi szervezetek mindegyike a második világháború utáni világméretű programként megjelenő azon cél égisze alatt jött létre, hogy az egyes államok a lehető legszélesebb körű integrációt létrehozva megtalálják annak módját, hogy hasonló borzalmak többé ne következzenek be. Ennek jegyében született meg az Egyesült Nemzetek Szervezete, és fektette le azokat az alapelveket, amelyek a mai napig szignifikáns súllyal rendelkeznek az emberi jogok védelme tekintetében.

Az „in varietate concordia” jelmondatát zászlajára tűző, a világméretű nemzetközi fejlődéssel párhuzamosan létrejövő európai integráció célja ennél konkrétabb volt. A második világháború lezárultát követően történelmünk újabb mélyponthoz, a hidegháború időszakához érkezett el. A nyugat-európai nemzetek az együttműködés és a konfliktusok békés rendezése érdekében 1949-ben létrehozták az Európa Tanácsot.

¹⁰ A 30/1992 (V. 26.) AB határozat elemzését lásd Szabó András Gyűlöletbeszéd és gyűlöletre uszítás című tanulmányában (*Kriminológiai Közlemények*, 2002/60, 63–68); a 12/1999 (V. 21.) AB határozat részletes elemzését lásd Varga Zoltán Gyűlöletbeszéd című tanulmányában (*Kriminológiai Közlemények*, 2002/60, 69–77).

Európa újjáépítése, a francia és a német ellentét feloldása érdekében további, szorosabb integráció igényével, elsősorban gazdasági alapon tömörült Unióvá a hat alapító 1951-ben. Az integráció elmélyítése és fokozása érdekében az azóta jelentősen kibővült Európai Unió közös politikák kialakításával főként az első pillér keretében megvalósuló jogharmonizáció, valamint az Alapjogi Charta megalkotásával az emberi jogok védelme, és e védelem érdekében megfogalmazott tagállami kötelezettségek megfogalmazása útján konkrét, kikényszeríthető szabályokat alkotott.¹¹

Az uniós csatlakozással hazánk vállalta, hogy jogszabályait összhangba hozza az Európai Unió normatartalmával. E kötelezettségeknek nem csupán formálisan kell azonban megfelelnünk, hanem az Unió által képviselt „jogalkotási szellemiség” szintjén is. Mindebből következően Magyarország újabb fordulóponthoz, fejlődésének magasabb szintjéhez ért, mely ponton immár nem az a tét, hogy államformánkat és társadalmi-gazdasági berendezkedésünket átalakítjuk, hanem az, hogy maradunk, ahol vagyunk, avagy a formális integráció után ténylegesen is felzárkózunk az Európai Unió számunkra példaként állított országai sorába.

Értekezésem III. részében nem céлом a külföldi szabályozási koncepciók részletes elemzése. Az analízist csak olyan mélységben hajtottam végre, amennyiben az hatással van a magyar jogfejlődésre. Ezért nemzetközi vonatkozásban nem vállalkoztam történeti elemzésre. Az egyes nemzetállamok szabályozási rendszerét csupán annyiban elemzem, amennyiben a nevezett államok példaként szolgálnak a hazai jogalkotó előtt. Hogy az európai uniós tagsággal nem rendelkező Amerikai Egyesült Államok példáját is feltárom, annak oka, hogy az Alkotmánybíróság alapjogi tesztjének kidolgozásakor alapvetően az amerikai fejlődésből merített.

Miként majd látni fogjuk, az Alkotmánybíróság arra ösztönözte a jogalkotót, hogy vizsgálja meg: van-e lehetőség a közösség méltóságának jogvédelmére más jogágak keretei között, vagy más büntető tényállás hatálya alatt. Dolgozatom IV. részében ezt az elemzést végzem el. Elsőként azt a két cselekményt vizsgálom, amely tárgyát tekintve nem választható el a közösségek sérelmére elkövetett, a csoporttagok emberi méltóságát sértő cselekményektől, jelesül a holokauszttagadást, valamint az önkényuralmi jelképek használatát. Látni fogjuk, hogy a holokauszttagadás nem választható el a gyalázkodástól, annak gyakorlatilag egy speciális megnyilvánulási formája. Az önkényuralmi jelképek használata esetén céлом a

¹¹ Yvonne Donders, *The Protection of Cultural Rights in Europe: None of the EU's Business*. *Maastricht Journal of European and Comparative Rights*, vol. 10, no. 2, 2003, 137.

nemzetközi joggyakorlat, valamint az Alkotmánybíróság határozata között feszülő ellentmondások feltárásával annak igazolása volt, hogy a jelenleg hatályos szabályozás nem megfelelő, annak módosítása a jelzett ok miatt, továbbá az inkoherens alkotmánybírói gyakorlat miatt is, indokolt. Miként kifejtem, véleményem szerint a cselekmény célzatos bűncselekménnyé tétele, a gyalázkodás reménybeli törvényi tényállása részeként való kezelése indokolt. Az előzőekben elmondottak indokolják, hogy egyéb közrend elleni bűncselekményekkel nem foglalkozom.

Követve az Alkotmánybíróság által feladatul tételezetteket, ezt követően a közösségek méltóságának megsértésére adott polgári jogi választ elemzem.

Álláspontom szerint Magyarország számára az egyetlen járható út az európai tendencia követése. Ennek tükrében igényel újragondolást, hogy – miután a jogalkotó az összes egyéb jogérvényesítési lehetőséget az Alkotmánybíróság felhívásának megfelelően megvizsgálta – engedhető-e, hogy a társadalom egyes csoportjai a korlátlan szólásszabadság zászlaja alatt durván visszaéljenek a részükre biztosított kommunikációs jogokkal. Dolgozatom V. részében a jogfejlődés legújabb irányát tárom fel. A jogalkotó a T/2785. számú törvényjavaslattal – belátván, hogy a közösség elleni izgatás tényállásának módosításával a probléma nem kezelhető – álláspontom szerint alkotmányos, és európai mércével is mérhető szabályozást alkotott. Mint azt majd látjuk, az Alkotmánybíróság álláspontja eltért. Az eltérő jogi tárgy védelemben részesítésével szankcionálni rendelt gyalázkodási tényállás azonban, most először, megosztotta az alkotmánybírákat, arra ösztönözve a jogalkotót, hogy tegyen eleget a társadalmi elvárások által tételezett feladatának, ha kell, további próbálkozások útján.

Mint említettem, az állampolgárok állammal szemben támasztott elvárásainak teljesítése a stabil társadalom egyik alapköve. Jelen esetben az elvárás egyértelmű: megtalálni annak módját, hogy miként lehet védelemben részesíteni a társadalom azon csoportját, amelyet nap mint nap durva verbális és nonverbális támadások érnek. Abban az esetben pedig, ha a hatályos Alkotmány maga szab gátat ennek, hazánkat ezzel együtt kiteve a nemzetközi jogi mulasztások ódiúmának, meg kell vizsgálni magának az alaptörvénynek a módosítási lehetőségeit. Értekezésem V. részében arra keresem a választ, miként biztosítható ez a jogvédelem, egységként kezelve az emberi méltóság csoport szintű megsértésében megnyilvánuló cselekményeket, elkülönítve a közrendet sértő vagy veszélyeztető tényállásoktól. Munkámat kutatási eredményeim összegzésével zárom.

II. fejezet

Elméleti megalapozás

Mióta kialakult a jogrendszer, beszélhetünk az egyén alanyi jogairól.¹²

A téma elemző értékelésére nem kerülhet sor a mindenkori szabályozási koncepció alapját jelentő fogalmak meghatározása nélkül.¹³ Az elméleti megalapozás arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy a mai társadalmi köztudatban egymással szemben álló két jognak, nevezetesen a véleménynyilvánítási és szólásszabadságnak, valamint az élethez és az emberi méltósághoz való jognak egymás mellett és egymást kiegészítve kell működni,¹⁴ abban az esetben pedig, ha az egyik jogot valaki visszaélészerűen gyakorolja akként, hogy ezzel mások alanyi jogát sérti, erre a jogalkotásnak válaszolnia kell. A jogállamiság általános elve, a *rule of law* nem jelent mást, mint hogy „minden a törvénynek megfelelően kell, hogy történjék.”¹⁵

Az alapvető fogalmak tisztázása azért is indokolt, mert mind a kommunikációs alapjogok, mind az élethez és az emberi méltósághoz való jog az Alkotmányban nyer meghatározást. Az a követelmény, hogy az államnak a jog uralma alatt kell állnia, az állam csak a jog keretei között, a jog által előre meghatározott eljárási rendben működhet, az ítélkezési gyakorlat kezdete óta a jogállam-értelmezéshez, a jogalkalmazás alapvető feladatához tartozik.

Az alkotmányban foglalt értékek alaptörvényi szintű és erejű normatív jogi objektívációk, olyan érték kategóriák, amelyek alkotmányi értékminőségüket az alkotmányozó hatalomtól nyerik. Ezek állami, társadalmi és egyéni elismerésének és tiszteletének köteleességét az alkotmányozó írja elő. [...] Előnyös természetesen, ha az alkotmányi értékeket nemcsak kötelező tisztelet övezi, hanem ezek az értékek széles körben a politikusok, a köztisztviselők, a közalkalmazottak és más állampolgárok tudatát, szemléletét, és magatartását az elfogadás, az egyetértés, a meggyőződés erejével hatják át.¹⁶

¹² Kilényi Géza, *Fejezetek az alkotmányjog köréből*, kari jegyzet, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 2004. 35.

¹³ A gyűlöletkeltő beszéd más szempontú megközelítését lásd Gerő András, Osztálygyűlöletbeszéd, in: Csepeli György–Örkény Antal (szerk.), *Gyűlölet és politika*, 2002, Budapest, Minoritás Alapítvány, Kisebbségkutató Intézet, 58–69.

¹⁴ Arthur Appleton–Brend U. Graf, Freedom of Speech and Assembly Versus Trade and Transit Rights: Roadblocks to EU and MERCOSUR Integration, *Legal Issues of Economic Integration*, 34 (2007)/3, 255–256.

¹⁵ A. L. Wade, *Administrative Law*, Oxford, Calendron Press, 1977.

¹⁶ Ádám Antal, Az emberi jogok mint értékek, *Acta Humana*, 1999/34, 18.

Minderre pedig csak abban az esetben kerülhet sor, ha a jogalkotó – járjon el akár alkotmányozó, akár normaalkotói minőségében – a felmerült társadalmi szükségletre annak ténylegesen megfelelő választ adva alakítja ki mind a jogszabályi, mind az alaptörvényi szintű szabályozást.

Az értékek rangsora néhány, az adott értékrendszer egészének irányultságát meghatározó alapérték determinatív helyzetétől eltekintve nem változatlan, hanem a kontextusok, a konstellációk, a helyzetek változásaihoz igazodik. A társadalmi és egyéb körülmények változásai pedig rendszerint az eszmeáramlatok átalakulásával, az értékek újrendeződésével járnak.¹⁷

Az Alkotmánybíróság már 1991-ben, mintegy elvi éllel kimondta, hogy a jogállamiság egyik alapvető követelménye, hogy a közhatalommal rendelkező szervek a jog által meghatározott szervezeti keretek között, a jog által megállapított működési rendben, a jog által a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki a tevékenységüket.¹⁸

E korlátokat a jogrendszert, továbbá az állami cselekvést alapjaiban meghatározó jogszabály, maga az Alkotmány jelöli ki.¹⁹ Mindezt az Alkotmánybíróság több határozatában is elemezte, és kimondta, hogy az államszervezet demokratikus működésének fokmérője az, ha elsődleges értéként kezeli a szabadságjogok tiszteletben tartását és védelmét mind a demokratikus jogállamiság fenntartása, mind pedig az alkotmányos rend megőrzése és biztosítása során. Ebből következően tény, hogy „egy szabadságjog megsértése ugyanolyan súlyú indok lehet az államszervezet demokratikus működése zavarának megállapítására, mint az intézmények tevékenységének fennakadása”.²⁰

¹⁷ Uő, *Bölcsélet, vallás, állami egyházjog*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2007, 69. A jogi és alkotmányi értékek mibenlétéről, azok axiológiai megalapozottságáról bővebben a hivatkozott műben olvashatunk.

¹⁸ *Az Alkotmányhoz fűzött kommentár*, Komplex CD jogtár.

¹⁹ Carl Joachim Friedrich, *Man and His Government*, New York–San Francisco–Toronto–London, McGraw-Hill, 1963, 439.

²⁰ Lásd 36/1992 (VI. 10.) AB határozat.

II.1.

A kommunikációs alapjogok és az élethez, emberi méltósághoz való jog egymáshoz való viszonya, a két jog kollíziója esetén követendő eljárás

II.1.1. A kommunikációs alapjogok²¹

A kommunikációs alapjogok a közvélemény kialakulásában játszott szerepük mellett a személyiség szabad kifejeződését szolgálják, ahogy erről John Milton írt. Művében amellet érvel, hogy a szólás szabadságát az igazság keresésének joga legitimálja:

Hadd birkózzon egymással igazság és hazugság, hisz ki látott már olyat, hogy az igazság szabad, nyílt küzdelemben alulmaradt volna? Az igazsággal való cáfolás a legjobb és legbiztosabb elnémitás... Mert ki ne tudná, hogy az igazság a Mindenható után a legerősebb, s győzelméhez nincs szüksége ravaszkodásra, hadicselekre, cenzúrára; ezekhez a fortélyokhoz és védelmi eszközökhöz a tévelygés folyamodik az igazság hatalmával szemben.²²

John Stuart Mill minderről az egyéni integritáshoz fűződő jogot a priori értéként kezelve a következőképp ír: „Eszmék piacának hiányában az igazság nem kerülhet napfényre.”²³ A szólásszabadság, a sajtószabadság, a művészetek és a tudomány szabadságának joga valamennyi demokratikus társadalom meghatározó alapja.²⁴

Az Alkotmány 61. § (1) és (2) bekezdésének szövegét az 1989. évi XXXI. törvény, a törvényhozási tárgyköröket illető (3) és (4) bekezdést pedig az 1990. évi XL. törvény állapította meg.²⁵ Az 1989. évi XXXI. törvényhez fűzött indokolás kimondta:

²¹ Az alapjogok bővebb kifejtését lásd Kiss Barnabás, *Az emberi-állampolgári jogok alkotmányi szabályozásának kérdései*, in: Ádám Antal (szerk.), *Alapjogok és alkotmányozás*, Budapest, Közigazgatási és Jogi könyvkiadó–MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, 1996.

²² Halmai Gábor, *A kommunikációs jogokról*, 2001.

http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_03_osz/03_a_kommunikacios_jogokrol/01.html – A letöltés ideje: 2008. április 30.

²³ Milton és Mill téziseinek értékelését lásd Szilágyi-Gál Mihály, A gyűlöletbeszéd, és a „rózsa neve”. Egy gondolatmenet a gyűlöletbeszédéről, *Regio Kisebbségi Szemle*, 2004/2, 105–120.

²⁴ John Stuart Mill filozófiájának bővebb elemzését lásd Kristina A. Bentley, If Baboons Could Talk... J. S. Mill on Freedom of Speech and the Limits of Racial Discourse, *Politikon*, vol. 33, no. 1, 2006, 35–36.

²⁵ Alkotmány „61. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze. (2) A Magyar Köztársaság elismeri és

Bárki gondolatainak, meggyőződésének megfelelően véleményt formálhat a külvilág történéseiről, és ennek megfelelő keretek között hangot is adhat. Külön is nevesített formája a véleménynyilvánításnak és az ehhez kapcsolódó jogoknak a sajtó szabadsága. A sajtó a közérdeklődés kielégítésének és a közvélemény alakításának jelentős eszköze, amelynek a társadalmi nyilvánosság révén kiemelkedő szerepe a társadalmi ellenőrzés megvalósításában. Ezért külön alkotmányos védelemre szorul. A sajtó szabadsága egyúttal a cenzúra tilalmát is jelenti, de magában hordozza a vélemény kinyilvánításáért való felelősség vállalásának szükségességét is.

A fenti idézet azonban nemcsak a szólás szabadságának értékéről szól, hanem arról is, hogy a közszereplői státusz, a sajtószabadság kiemelt felelősséggel is jár. A demokrácia elképzelhetetlen szabad sajtó nélkül, de vitán felül álló tény az is, hogy a sajtó felhasználásával „maga a demokrácia is irányítható”.²⁶ Ezért érdemes megfontolásra az a gondolat, mely szerint a gyalázkodást nem elsősorban vagy legalábbis nem kizárólagosan a kifejezés milyenségére tekintettel kell tiltani, hanem elsősorban azt kell figyelembe venni, hogy milyen személytől származik. Fokozott ugyanis a felelőssége annak, akinek pozíciója széles körű hallgatóságot, szavainak hitelességet, személyének pedig tekintélyt biztosít.²⁷

A véleménynyilvánítás szabadsága mint a cenzúrával szemben megszületett, szinte valamennyi polgári forradalom zászlajára tűzött, első generációs politikai szabadságjog²⁸ kiemelt szerepet tölt be az alapjogi katalógusban. A szabadságjog kiemelt szerepe először az ember és a polgár jogainak 1789. augusztus 26. napján kelt francia deklarációjában fedezhető fel. Minderre a francia alkotmány 1.1. cikkelye²⁹ a mai napig hivatkozik is.

Az Alkotmánybíróság ezzel kapcsolatban kifejtette: a véleménynyilvánítás szabadsága a kommunikációs alapjogok anyajogaként funkcionál, amely által érhető el az, hogy a káros és

védi a sajtó szabadságát. (3) A közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvény, valamint a sajtószabadságról szóló törvény elfogadásához a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges. (4) A közszolgálati rádió, televízió és hírügynökség felügyeletéről, valamint vezetőinek kinevezéséről, továbbá a kereskedelmi rádió és televízió engedélyezéséről, illetőleg a tájékoztatási monopóliumok megakadályozásáról szóló törvény elfogadásához a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.”

²⁶ Jochen Abr. Frowein, *Meinungsfreiheit und demokratie. Grundrechte*, 2008. 30. ápril 35. Jg. Heft 69–120.

²⁷ Gara Lamarche, *The price of hate, Index of Censorship*, vol. 28, no. 2., 1999, 24–25.

²⁸ Az alkotmányok és általában a sajtótörvények tiltották az előzetes cenzúra minden formáját, szabályozták továbbá a sajtójog három nagy kérdéskörét, azaz a sajtófelelősséget, a sajtóigazgatást, valamint a sajtó-helyreigazítási eljárást. Az elektronikus sajtó megjelenésével a hármas felosztás bővült, a sajtójog határainak kitégítésével született meg a médiajog.

²⁹ „Gondolatainak és véleményének szabad kinyilvánítása az ember egyik legbecesebb joga. Így tehát minden polgár szabadon nyilatkozhat szóban, írásban, nyomtatásban, de a törvényben megállapított minden esetben felelős azért, ha visszaél a szabadsággal.” (Halmai idézi az alkotmányszöveget. In uő. *A kifejezés szabadsága az Alkotmánybíróság joggyakorlatában*, Budapest, Alkotmány és Jogpolitika Intézet, 1996.)

az építő gondolatok, vélemények ütköztetése útján kikristályosodhasson a társadalmilag elvárt, elfogadható eszme. Mindez azonban csak abban az esetben lehet igaz, ha az egymással kommunikáló két fél azonos pozícióban folytat valódi dialógust, azonos erőviszonyt képviselve folytat eszmecserét egymással. Éppen ezért nem lehet mindenkor a kommunikációs alapjogok korlátozhatatlanságából kiindulni, hiszen határuk az arra a kérdésre adott válasz jelöli ki, hogy milyen határig igazolható az egyén szabadságának terjedelme, és hol az a pont, amikor e jog gyakorlása másokat emberi méltóságukban durván sért. Kiemelendő, hogy önmagában csupán e gondolat nem teszi a gyalázkodás büntetőjogi szabályozását alkotmányossá. Az Alkotmánybíróság későbbiekben elemzett gyakorlata szerint a véleménynyilvánítás szabadságának határait négy érték mentén kell megvonni; ezek az állam érdekei, a társadalom érdekei, az egyes társadalmi csoportok érdekei, valamint az egyéni érdek. A véleménynyilvánítás szabadságára vonatkozó alapjogi védelem a bírálat, a kritika szabadságát tartalmazza, amely azonban nem vonatkozhat a tények meghamisítására, illetve mások alapvető jogainak durva megsértésére. Ebből következően hangsúlyozandó, hogy a kritikát, a bírálatot – még azok legszélsőségesebb formáját is – csak akkor kell és lehet büntetni, ha az már nem érv, hanem mások emberi méltóságát durván sértő kirohanás, kifejezés.

Előzetesen összefoglalva a véleménynyilvánítás szabadságának alkotmánybírósági gyakorlatát – amely a véleményt annak érték- és igazságtartalmára való tekintet nélkül védi –, elmondhatjuk, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jog egyrészt alapvető alanyi jog, másrészt a jog intézményes oldalának elismerése a közvélemény alakulásának garanciáját is jelenti. A magyar Alkotmánybíróság először az abortuszszabályozás felülvizsgálata során meghozott, 64/1991 (XII. 17.) AB határozatban állapította meg az állam intézményvédelmi kötelezettségét az alapjogok vonatkozásában. Az első „izgatási” döntésben pedig a testület már kifejezetten a demokratikus közvélemény feltételeinek és működése fenntartásának biztosítására irányuló állami kötelezettségre hívja fel a figyelmet. A szabad véleménynyilvánítás jogának kitüntetett szerepe nem jelenti ugyanakkor azt, hogy az korlátozhatatlan lenne, de feltétlenül jelenti azt, hogy annak „igen kevés joggal szemben kell csak engednie, azaz a véleményszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni. A vélemény szabadságával szemben mérlegelendő korlátozó törvénynek nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csak mögöttesen, valamely intézmény közvetítésével véd, s legkisebb, ha

csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya (pl. köznyugalom)...”³⁰ A 36/1994 (VI. 24.) AB határozat rögzítette, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának csupán külső, az emberi méltósághoz, a becsülethez és a jó hírnévhez való jogok által meghatározott³¹ korlátai vannak, amiből következően maga a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára való tekintet nélkül. A véleménynyilvánítási szabadság terjedelme szempontjából „alapvető fontosságúak azok az érdekek, amelyeket a jogrend a kifejezéssel szemben védelemben részesít. Ha tehát arra a kérdésre keressük a választ, hogy valamely jogrendszerben milyen széles a véleményszabadság, meg kell vizsgálnunk, milyen a védendő értékek hierarchiája”.³² A magyar Alkotmánybíróság alaphatározata meghozatalakor – mint látni fogjuk – a véleményszabadság liberális felfogását követve annak privilegizált szerepét hangsúlyozta a vele – a téma szempontjából – szemben álló élethez és emberi méltósághoz való joghoz képest.

Ennél jelentősen szélesebb körben, már-már a korlátozhatatlanság felé tendálva tartalmazza az amerikai alkotmány 1. kiegészítése a gondolat és a véleménynyilvánítás szabadságáról szóló deklarációt.³³ A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának meghatározása az Alkotmánybíróság megfogalmazásánál tágabb keretek között teszi lehetővé a korlátozást. Az alapjogi korlátozás megengedett mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása, valamint az állambiztonság, a közrend, a közegészség, valamint a közérkölcse védelme érdekében.

Nyilvánvaló, hogy a korlátozás – főként a hazánkéhoz hasonló történelmi múlttal rendelkező országok esetében – az állami hatalommal való visszaélés veszélyének kérdését veti fel. Tekintve, hogy az általános felfogás szerint „az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányosan védelmet élvez. Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga. Ebben a processzusban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek

³⁰ 30/1992 (V. 26.) AB határozat.

³¹ 33/1998 (VI. 25.) AB határozat.

³² Ádám Antal–Halmi Gábor, A véleményszabadság problémái az alkotmánybíráskodásban, *Acta Humana*, 1996/24, 17.

³³ A véleménynyilvánítási szabadság korlátozhatóságának amerikai példáját lásd Cass Sunstein, *Democracy and the Problem of Free Speech*, New York, The Free Press, 1993, 326.

egyaránt, különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke”,³⁴ még akkor is, ha adott esetben olyan verbális megnyilvánulások megítéléséről van szó, „amitől minden jóézésű ember undorodik”.³⁵

Látjuk tehát, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága, bár privilegizált, de nem abszolút szerkezetű, korlátozhatatlan alapjog. A korlátozás határait ez egyes államok a teljes korlátozhatatlanság nullpontjától eltérő távolságra jelölik ki. Nyilvánvaló, hogy a korlátozás mértéke, annak módja, és a jogsértés esetén alkalmazandó szankciók köre mindig az adott állam történelmi hagyományai által determinált, a jogrendszer adott időben fennálló sajátosságai mentén meghatározott. Az európai államok az amerikai típusú korlátozhatatlansághoz képest a francia megoldáshoz állnak közelebb. Márki Zoltán a szabadság határa megvonásának módjával kapcsolatban ekként vélekedik:

Soha nem az a kérdés, hogy lehet-e beszélni, hiszen beszélni akkor is lehet, ha nem szabad. A szabadság nem a szabad, vagy nem szabad kategóriája. A szabad, vagy nem szabad kérdése az erkölcs és a jog kérdése. A szabadság pedig a születésünkkel megkapott lehetőség, amivel valaki vagy él, vagy nem él, vagy visszaél, és ezt mindig maga dönti el.³⁶

Ehhez – mint látjuk – még egy gondolatot kell hozzákapcsolni: a jogalkotónak arra kell törekednie, hogy alkotmányos keretek között biztosítsa annak lehetőségét,³⁷ hogy ha valaki szabadságát gyakorolni kívánja, megtehesse, a gyakorlásától tartózkodhassék,³⁸ de ezt soha ne kényszerűségből tegye, ha pedig döntése szerint ezzel visszaél, viselje annak ódiumát.³⁹

³⁴ 36/1994 (VI. 24.) AB határozat.

³⁵ Fleck Zoltán, *A véleménynyilvánítás határai a magyar bírói gyakorlatban*, Budapest, Constitutional and Legislative Policy Institute, 1996, 4–8.

³⁶ *Kriminológiai Közlemények*, 2002/60, 87–98.

³⁷ Az állam intézményvédelmi kötelezettségéről lásd Klaus Stern, *Das Staatsrecht der BDR*, III/1, München, Beck, 1988, 569.

³⁸ Az alapjogok pozitív és negatív funkciójáról lásd Georg Jellinek, *System der subjektiven öffentlichen Rechte*, Tübingen, J. C. Mohr, 1905.

³⁹ A védelmi jogokról lásd Robert Alexy, *Theorie der Grundrechte*, Frankfurt, Suhrkamp, 1986, 1174.

II.1.2. Az élethez és az emberi méltósághoz való jog⁴⁰

Az élethez és az emberi méltósághoz való jog valamennyi állam alapjogi katalógusának élén álló, oszthatatlan és korlátozhatatlan, egyetemes emberi alapjog.⁴¹ Minden embert pusztán emberi mivoltából következően megillet egy sajátos rang: az emberi méltóság, amelynek alapján minden ember követelheti a rangnak kijáró tiszteletet, tehát emberi méltóságának elismerését. Az emberi méltóság körében olyan minimális elismertséghez való jogról van szó, amely biztosítja, hogy emberi mivoltát senki ne vonhassa kétségbe, a tiszteletet megkövetelhesse. Az Alkotmánybíróság kifejtette:

Az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva az ember alany marad és nem válik eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől.⁴²

Más megfogalmazásban az ember méltósága tulajdonképpen nem is jog, hanem a pusztán létezésből levezethető transzcendens tény. Ebből következik, hogy mind az emberi jogok katalógusában, mind pedig a modern alkotmányokban az emberi élet és méltóság nem pusztán alapjogokként, hanem jogok forrásaiként,⁴³ gyakorlatilag jogon kívüli, sérthetetlen értékeként szerepelnek. E sérthetetlen értékek passzív tiszteletben tartásáról és aktív védelméről kell a jognak mindenkor gondoskodnia.

E jog kiemelt jelentősége mutatkozik meg a hatályos Alkotmány 8. §-ában is, amely szerint az élethez és az emberi méltósághoz való jog olyan alapjog, amelynek gyakorlása még szükségállapot vagy veszélyhelyzet esetén sem függeszthető fel, és nem is korlátozható.

⁴⁰ Alkotmány „54. § (1) A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.”

„70/A. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül. (2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.”

⁴¹ Horváth Dóra, Véleménynyilvánítás szabadsága kontra gyűlöletbeszéd, *Studia Iuvenum Iurisperitorum*, 2004/II, 41–70.

⁴² 64/1991 (XII. 17.) AB határozat.

⁴³ Vö. Kilényi Géza, Az Alkotmány egyes (alapelvi, alapjogi) rendelkezéseinek jogi jellege, *Társadalmi Szemle*, 1995/11, 44.

Az emberi méltóság sérelmét jelenti minden olyan magatartás, amely gátol valaki mást az emberhez méltó életben, vagy kétségbe vonja emberi mivoltát.

Az Alkotmánybíróság 23/1990 (X. 31.) számú határozatában az emberi méltóságot az általános személyiségi joggal azonosította. Sólyom László e – halálbüntetés eltörlését kimondó – határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában fejtette ki, hogy az emberi méltósághoz való jog nem pusztán erkölcsi értékdeklaráció. Mindez a jog felett és előtt létező érték, amely tény azonban nem zárja ki azt, hogy ezen értéket egyben jogok forrásának is tekintsük. E jogból ugyanis további alapjogok is levezethetők. Ily módon nevezhetjük az élethez és az emberi méltósághoz való jogot anyajognak, jelesen a személyiségi jogok, a személyes életszférát garantáló jogok, a személyi integritáshoz való jog, az önrendelkezési szabadság eredőjének.

A 96/2008 (VII. 3.) AB határozat ezzel összefüggésben kimondja, hogy az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében garantált emberi méltósághoz fűződő jog „nem a személy szubjektumától függő méltóságérzethez kapcsolódik, hanem azt jelenti, hogy a jog az életet az emberi minőséggel együtt ismeri el, és kapcsol ahhoz elidegeníthetetlen jogot”.

A 64/1991 (XII. 17.) AB határozatban a testület kifejtette, hogy az Alkotmány 54. § (1) bekezdése egyrészt minden ember számára garantálja az élethez való alanyi jogot, másrészt az állam elsőrendű kötelességévé teszi az emberi élet védelmét. Kifejti, hogy „az ember jogi alaphelyzetéhez hozzátartozik két »tartalmi« alapjog is, amely a jogképesség formális kategóriáját kitölti, és a »személy« emberi minőségét kifejezi: az élethez és az emberi méltósághoz való jog”. A Testület álláspontja szerint a méltóság az emberi étellel eleve együtt járó minőség, oszthatatlan és korlátozhatatlan, amiből következően minden emberre nézve egyenlő.

Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életek értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit.

A nemzetközi jog emberi jogi dokumentumainak egyik alapvető értéke az emberi méltóság. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya az emberi közösség valamennyi tagjának veleszületett méltóságáról rendelkezik, és az emberi méltóságot a jogok végső

forrásának tekinti, amikor arra utal, hogy az emberi jogok az emberi lény veleszületett méltóságából erednek.

Az Európai Unió Alapjogi Chartájának Preambuluma élén áll az emberi méltóság tiszteletben tartásának kívánalma, tekintettel arra, hogy az Unió értékrendje ezen alapul. A II-61. cikk pedig kifejezetten kimondja, hogy az emberi méltóság sérthetetlen, amiből következően tiszteletben tartása és védelme minden államnak kötelezettsége kell hogy legyen.

II.1.3. Egyéni méltóság – közösségek méltósága

A közösséget mint jogi és társadalmi entitást ebből következően úgy definiálhatjuk, mint olyan személyösszességet, amelynek tagjai egymással összetartozónak, kívülállóktól különbözőnek érzik magukat. A közösség tagjait az azonosulás és az elkülönülés tudata, valamint az tartja össze, hogy olyan saját belső normákkal, értékrenddel rendelkeznek, amelyek kikényszerítésére, érvényre juttatásuk előmozdítására is képes.

Nyilvánvaló, hogy az adott individuum számára a közösségi cselekvés és maga a közösséghez tartozás a közösségi lét normatív értékrendje, amely egyfelől olyan szocializációs funkcióval rendelkezik, amely előmozdítja a csoporton belüli – ebből következően a csoport által befolyásolt – individuális és társadalmi értékrend elsajátítását, másfelől olyan védelmi, biztonsági funkciót jelent, amely az egyénnek mindenkor orientációt, a kiszámíthatóság, az előre láthatóság tudatát biztosítja.

A közösséghez tartozás azonban nem minden esetben egyéni döntés kérdése, egy adott közösség jellegadó vonásai lehetnek egyéni döntés, illetőleg születésnél fogva determinált aspektusok által meghatározottak. Minden esetben individuális döntés eredménye például a vallási meggyőződés, míg egyénen kívül áll a nemzeti, etnikai hovatartozás vagy a szexuális irányultság.

Álláspontom szerint az előzőekben mondottakból levonható az a következtetés, hogy a csoporthoz tartozás mint az egyén lényegi jellemvonásaihoz tartozó tulajdonságok összességének része a személyiségi jogok körébe vonható. Nyilvánvaló, hogy a közösségnek mint entitásnak nem lehet saját méltósága. De mint látni fogjuk, a jogalkotó sem erre hivatkozik. A közösséget alkotó, egymással szoros összefonódásban álló egyének emberi méltóságának azonban van egy olyan kifejeződése, amely csak és kizárólag azáltal létezik, hogy az adott személy a közösséghez tartozik. A közösségek méltósága tehát nem jelent mást,

mint a közösség tagjának azon egyéni méltóságát, amely közösséghez tartozásánál fogva létezik. Ez pedig, úgy gondolom, éppen annyira méltó a védelemre, mint a csoporttól elkülönült személy egyéni méltósága.

Alkotmányunk kizárólag az egyénhez, konkrétan a természetes személyekhez kapcsolja az emberi méltóságot, amikor kimondja, hogy a Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.

Látjuk, hogy az Alkotmánybíróság, kijelölve a jogalkotás és a jogalkalmazás számára követendő utat, számos határozatában elemezte az emberi méltóság fogalmát. Kiemelendő a 64/1991 (XII. 17.) AB határozat, amelyben a Testület a nevezett jogot az élethez való joggal egységben oszthatatlannak, és az emberi léttel eleve együtt járó minőségként korlátozhatatlannak tekintette. Mind az Alkotmánybíróság gyakorlatából, mind pedig az irányadó nemzetközi joggyakorlatból okszerűen levonható az a következtetés, hogy az élethez és az emberi méltósághoz való jog olyan alapvető fontosságú emberi jog, amely, súlyánál fogva túlmutatva az individuum érdekein, kiemelkedő társadalmi jelentőséggel rendelkezik.⁴⁴ Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az általános személyiségi jog részét képezi az önazonossághoz és az önrendelkezéshez való jog.⁴⁵ Az önazonosság vállalása főszabályszerűen az egyén döntésén alapul, tehát egy csoporthoz tartozónak azt a személyt tekinthetjük, aki magát annak vallja,⁴⁶ minden más tényező vizsgálata, vagy erre felvett bizonyítás nélkül.

Miközben az Alkotmánybíróság az egyéni méltóság fogalmát és annak lényegi tartalmát részletesen meghatározta, két határozatát leszámítva adós maradt a közösségek méltóságának dogmatikai meghatározásával, és az ezzel kapcsolatos alapjogi védelem kifejtésével.

Az emberi tulajdonságok nagy része nem jellemezhető olyan csoportképző ismérvként, amely az egyén és a csoport önazonosságát is egyformán meghatározza, szoros kapcsolatot teremtve ezzel a két szint között. Az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlatában két, a védelem teljességére érdemes csoportot határozott meg, mégpedig a személyiséget meghatározó lényegi tulajdonságok alapján. 22/1997 (IV. 25.) AB határozatában a nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozást, 4/1993 (II. 12.) AB határozatában pedig a vallási meggyőződést

⁴⁴ Ruxandra Răducanu, PhD, Protejarea dreptului la viață – drept fundamental al omului – prin norme penale, in: *Annales Universitatis Apulensis. Series Jurisprudentia*, 10/2007, 301–304. (a tanulmány angol nyelvű fordítása alapján).

⁴⁵ 59/1991 (XI. 8.) AB határozat.

⁴⁶ 45/2005 (XII. 14.) AB határozat.

tekintette ilyenek. Megjegyzendő, hogy ehhez a gyakorlathoz alkalmazkodva az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény 20. §⁴⁷ is a személyiség lényegi vonását alkalmazza csoportképző ismérvként.

A 30/1992 (V. 26.) AB határozat kimondja ugyan:

...a közösségek méltósága a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos korlátja lehet. Nem zárja ki tehát a határozat azt, hogy erről a törvényhozó akár a gyűlöltre uszítás tényállásán túlmenő büntetőjogi védelemmel is gondoskodik. A közösségek méltóságának hatékony védelmére azonban más jogi eszköz, például a nem vagyoni kártérítés alkalmazási lehetőségeinek bővítése is alkalmas.

A tiltott önkényuralmi jelképek tárgyában meghozott, a későbbiekben részletesen elemzésre kerülő 14/2000 (V. 12.) AB határozatban, továbbá a nemzeti jelképek védelmének tényállásával foglalkozó 13/2000 (V. 12.) AB határozatban a büntethetőség mércéjét az igazatási döntésekben megfogalmazottakhoz képest lejjebb szállította, másfelől megállapíthatónak tartja a közösségek méltóságának sérelmét is. A két döntés azonban csak a két, tárgyat tekintve speciális tényállásra vonatkozik, vagyis „nem különíthetők el bennük az általános érvényű tételek és a csak az adott ügyre vonatkozó indokolások, mint az alaphatározatokban”.⁴⁸

Mint látjuk, jogrendszerünk jelenleg a közösség méltóságának védelmét csak közvetetten, csupán annyiban és akkor biztosítja, amennyiben az adott jogsértés egyúttal egyéni érdeksérelmet is okozott, és az így keletkezett igényt a sérelmet szenvedett érvényesíti. Ebből következik, hogy míg egyes, önazonossággal és önálló identitással, szervezettel és nyilvántartott tagsággal rendelkező közösségeket a jogrend jogalanyként elismer, addig a jelenlegi szabályozási környezetben más személyösszesség kollektív jogvédelemre nem

⁴⁷ „20. § (1) Az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt bíróság előtt személyiségi jogi pert, valamint munkaügyi pert indíthat

a) az ügyész,

b) a hatóság,

c) a társadalmi és érdek-képviselői szervezet,

ha az egyenlő bánásmód követelményének megsértése vagy annak közvetlen veszélye olyan tulajdonságon alapult, amely az egyes ember személyiségének lényegi vonása, és a jogsértés vagy annak közvetlen veszélye személyek pontosan meg nem határozható, nagyobb csoportját érinti.”

⁴⁸ Sólyom László, *Jogi eszközök emberek csoportja jó hírnevének, illetve a csoport megsértésén keresztül a csoport tagjai emberi méltóságának megsértése ellen*, kézirat, 2002, 9. Idézi Koltay András: *A Köztársaság nevében*, in: Balla Judit–Borbély Zoltán–Koltay András (szerk.), *Pálinkás György emlékkönyv*, Budapest, Rejtjel, 2007, 107.

számíthat.⁴⁹ Személyiségi jogsérelemből származó igényt ugyanis csak maga a jogosult érvényesíthet, mégpedig csak egyénileg, és nem egy kollektíva részeként.

Vonatkozik mindez a Btk. 179. §-ában rögzített rágalmazásra, vagy a becsületsértés 180. §-ban deklarált tényállására, amelyek nem védik a közösségeket, tekintve, hogy „az eljárás megindításának feltétele az önrendelkezési jog körébe tatózó magánindítvány beadása, melyhez szintén egyértelműen azonosítható sértett kell.”⁵⁰ Bár Büntető Törvénykönyvünk a 174/B. §-ban⁵¹ büntetni rendeli a közösség tagja elleni erőszakot, a büntetőjogi védelem egyrészt nem illeti meg a személyösszességet, másrészt nem védi csoporttagok emberi méltóságát.

A problémát ugyanis éppen ez jelenti. A verbális és nonverbális, kirekesztő jellegű támadások célpontjai ugyanis éppen azok a csoportok, amelyeknek tagjait nem szakmai vagy önként vállalt egyéb tényező fűzi össze, hiszen nem tudatos választás, hanem születési determináció mentén szerveződnek. Kérdés tehát, hogy miként oldható fel az az anomália, amelyet az jelent, hogy míg nyilvántartott tagsággal (és jogi személyiséggel) rendelkező személyösszesség igényt tarthat személyiségi jogai – például jó hírneve – védelmére, addig az a kisebbség, amely „pusztán” azon az alapon szerveződik, hogy tagjai a csoporthoz tartozónak vallják magukat, nem formálhat jogot még ilyen jellegű védelemre sem. Mindkét esetben tény továbbá az is, hogy a pusztán az embert megillető személyiségvédelmi eszközök – például a becsület, vagy az emberi méltóság védelme – nem vehetők igénybe kollektív jogsértés esetén. A problémát tovább árnyalja, hogy az adott kisebbséghez tartozásról az érintett semmilyen fórumon nem köteles számot adni, azt a személyes adatok között is csak kifejezett közlés, és minősített adatvédelem mellett lehet nyilvántartani. Kérdés tehát, hogy ha valamely társadalmi csoportot nap mint nap a kiirtásukra irányuló megnyilvánulásokkal támadnak,

⁴⁹ A 36/1994 (IV. 24.) AB határozat is csak azt rögzíti, hogy „Bár emberi méltósága csak a hatóságot képviselő hivatalos személynek lehet, a társadalom kedvező értékítéletére, megbecsülésére azonban maga a hatóság is igényt tarthat.”

⁵⁰ Koltay, A közösségek méltóságának védelme, *Iustum, Aequum, Salutare*, I(2005)/1, 147–169.

⁵¹ Község tagja elleni erőszak: „174/B. § (1) Aki mást valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása vagy vélt tartozása miatt bántalmaz, illetőleg erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, büntetést követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt

a) fegyveresen,
b) felfegyverkezve,
c) jelentős érdeksérelmet okozva,
d) a sértett sanyargatásával,
e) csoportosan,
f) bűnszövetségben követik el.

(3) Aki a közösség tagja elleni erőszakra irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

miként várhatjuk el a csoport tagjaitól, hogy egyénileg lépjenek fel az őket általában csoportosan sértő személyek ellen, és miként várhatjuk el tőlük, hogy egyáltalán megvallják csoporthoz tartozásukat.

A dogmatikai tisztázatlanság problémáját felismerve Kiss László alkotmánybíró a 95/2008 (VII. 3.) AB határozathoz fűzött különvéleményében kifejti, hogy a közösségek méltóságának kérdése olyan alapkérdés, amelynek tisztázása nélkül nem lehet választ adni arra sem, sérthető-e a „nemzet” egésze, illetőleg valamely „csoport” méltósága. Az alkotmánybíró párhuzamos indokolásában felveti azt a kérdést, amely gyakorlatilag az alkotmányjogi szempontból megnyugtató szabályozást megalkotni törekvő jogalkotó számára is ugyanúgy hangzik:

A többségi határozat szerint az egyes személyeknek van emberi méltóságuk: ez a minőség tehát személyhez kötött. Mi van azonban az adott személy családjával? A család alkotmányos intézmény (Alkotmány 15. §). Alkotmányos védelem – méltósága megfosztása esetén – vajon csak valamely tagján keresztül „átsugárzás” révén illeti meg? Ugyanez a helyzet az ugyancsak „alkotmányos intézmény” (Alkotmány 68. §) nemzeti és etnikai kisebbségekkel is! Vajon ezek méltósága is csupán „alkotóelemeiken” (tagjaikon) keresztül illeti meg őket? Minden bizonnyal haszonnal járt volna, ha a „konkrét” csoportok méltósága felől is nyugvópontra juthatott volna egy átfogó-tisztázó vita.

II.1.4. Az alapjogi kollízió kérdései

Mint már az előzőekben kifejtettük, míg a jogállamiság hajnalán, a rendszerváltáskor a szólásszabadságot mint demokráciánk fokmérőjét akkor is prioritásként kezelte a jogalkotó, ha az adott esetben más jog sérelmét jelentette, ma, a jogállami stabilitás, a nyugat-európai mintához való felzárkózás korában az emberi méltóság jelenti azt az a priori érdeket, amelyet akkor is szem előtt kell tartanunk, ha az más alapjog korlátozásával – de nem sérelmével – jár. Alkotmányos keretek között kell tehát megteremteni annak az ellentétnek a feloldását, amely abban a tényben áll, hogy a véleménynyilvánítási szabadság alanyi oldala ütközik az emberi méltósághoz való jog objektív, intézményvédelmi oldalával.

A társadalmi együttélés során ugyanis adódnak olyan élethelyzetek, amikor két alapjog, a véleménynyilvánítási és szólásszabadság, valamint az élethez és az emberi méltósághoz való

jog egymással kollízióban⁵² áll. Ha valaki az egyik jogot visszaélészerűen gyakorolja⁵³ akként, hogy ezzel mások alanyi jogát sérti, nyilvánvaló, hogy a jogalkotásnak válaszolnia kell,⁵⁴ szem előtt tartva azt, hogy az alapjogot érintő büntetőjogi korlátozás csak akkor állhatja ki az alkotmányosság próbáját, ha valamely más alapjog sérelmének megelőzésére törekszik.⁵⁵

Hatályos Alkotmányunk nem tartalmaz rangsorolást az egyes szabadságjogok vonatkozásában, sőt ilyen jellegű differenciálást az Alkotmánybíróság döntéseiben sem találhatunk. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy az egyes alapjogok közötti rangsorolás, a versengő vagy egymással ütköző szabadságjogok esetén a védelem terjedelme attól a társadalmi kontextustól függ, melyben ezek az alapértékek veszélyeztetettek, mégpedig olyan mértékben, amennyire az adott jog ellentétpárja érvényre juthat. Az, hogy mikor, mely korban kerül veszélybe egy jogi vagy alkotmányos érték, mindenkor meghatározza egyrészt az oltalom, másrészt a korlátozás terjedelmét. A korlátozás módja összefügg tehát a jogrendszer és a társadalmi rend sajátosságaival.

A kollízióval kapcsolatban a 96/2008 (VII. 3.) AB határozat a következőképp fogalmaz:

E megnyilvánulások totalitárius ideológiák elemeit idézik, mivel egy adott közösség és az ahhoz tartozó egyének ellen irányulnak, a közösség és az ahhoz tartozó személyek identitását alapvetően meghatározó tulajdonság becsmérlésével arra törekednek, hogy e közösséget és az ahhoz tartozó személyeket negatív színben tüntessék fel a társadalom előtt. Ezzel pedig tudatosan és folyamatosan megkérdőjelezzék ahhoz való jogukat, hogy őket egyenlő méltóságúnak tekintsék, és ekként kezeljék. A tendenciózus magatartásokból összeálló folyamat szélsőséges körülmények között az adott közösség teljes kiszolgáltatottságához vezethet. Az ilyen megnyilvánulások elleni védekezés a társadalom közügye. Az ilyen megnyilvánulások ugyanis ellentétesek a demokratikus jogállamok értékrendjével.⁵⁶

A 36/1994 (VI. 24.) AB határozat a kommunikációs alapjog korlátozásának esetében differenciált megközelítést fogad el, amelynek értelmében a véleménynyilvánítási szabadság nem feltétlen a tényállítások tekintetében. E szabadság ugyanis nem terjed ki a

⁵² Legény Krisztián, Szólásszabadság és tolerancia, a gyűlöletbeszéd szabályozásának alternatívái, *Belügyi Szemle*, 2004/6, 178–194.

⁵³ Bővebben lásd Rolf Schmidt, *Grundrechte*, Grasberg b. Br., szerzői kiadás, 2003.

⁵⁴ A gyűlöletkeltő beszéd más szempontú megközelítését lásd Gerő, Osztálygyűlöletbeszéd, in: Csepeli–Örkény (szerk.), *Gyűlölet és politika*, Budapest, Minoritás Alapítvány, Kisebbségkutató Intézet, 2002, 58–69.

⁵⁵ Az alapjogi korlátozás megengedhetőségéről lásd 30/1992 (V. 26.) AB határozat.

⁵⁶ 96/2008 (VII. 3.) AB határozat.

becsületsértésre alkalmas valótlan tények közlésére akkor, ha a nyilatkozó személy kifejezetten tudatában van a közlés valótlanságának, vagy foglalkozása, hivatása gyakorlásának szabályai szerint elvárható tőle a tények valóságtartalmának vizsgálata, de a véleménynyilvánítási alapjog felelős gyakorlásából adódó gondosságot elmulasztotta. Ennek ellenére látjuk, hogy a véleménynyilvánítási és sajtószabadság – a büntetőjogi védelem szempontjából – mégis magában foglalja a tudatos valótlanságok, manipulációk közlésének szabadságát, jóllehet századunkban nem egy példát találhatunk arra, hogy milyen rettenetes eredmény elérését teszi lehetővé egyesek számára a tudatosan hazug propaganda.

A büntetőjogi korlátozás – mint azt majd a következőkben részletesen elemzem – az Alkotmánybíróság álláspontja szerint csak akkor állhatja ki az alkotmányosság próbáját, ha valamely más alapjog sérelmének megelőzésére törekszik. Ebben az értelemben az a szabályozási megoldás, amely akkor is büntetni rendeli a gyűlöletbeszédet, ha annak megvalósulása bizonyíthatóan nem jár egyéni alapjogok vagy más alkotmányos értékek közvetlen és konkrét veszélyeztetettségével, avagy sérelmével, nem felel meg az alkotmányosság követelményének. Már most hangsúlyozandó azonban, hogy a szabályozás megalkotásánál a törvényhozónak nem önmagában a kommunikációs alapjogot kell korlátoznia, csupán annak visszaélésszerű gyakorlását szükséges szankcionálni akként, hogy az elkövető ne bújhasson egyetlen alapjog mögé sem, amikor társadalmilag elítélendő, kirívóan közösségellenes tettet követ el.

II.1.5. Uszítás, izgatás,⁵⁷ gyűlöletbeszéd,⁵⁸ közösség elleni izgatás, gyalázkodás

Valamennyi, a fenti terminológiával illetett kifejezés vagy cselekmény megfélemlítő erővel⁵⁹ hat, tehát sérti az érintett közösség tagjainak biztonságérzetét kisebbségellenes indulatokat gerjesztve vagy erősítve fel olyan társadalmi csoportokban,

⁵⁷ Az izgatás definíciójának történeti meghatározását, a terminus változását bővebben a T/5179 számú törvényjavaslathoz fűzött általános indokolásban, továbbá Kaltenbach Jenő *Gyűlöletbeszéd-retorika a kisebbségi ombudsmanhoz érkezett négy panaszügy tükrében* című tanulmányában (in Csepeli–Örkény, *i. m.*, 156–165), továbbá Molnár Katalin tanulmányában találhatjuk: *Szavakkal elkövetett erőszak: gyűlöletbeszéd*. In uő. (szerk.), *Az erőszak a modern társadalmi folyamatokban*, Budapest, Rendőrtiszti Főiskola, 2003, 102–128.

⁵⁸ A fogalmi elhatárolás részletes kifejtését lásd Varga Zoltán, *Gyűlöletbeszéd, Kriminológiai Közlemények*, 2002/60, 69–77.

⁵⁹ Tilk Péter, A kifejezési szabadság és a gyűlöletbeszéd néhány alkotmányjogi vonatkozása, *Acta Humana*, 2005/1, 14.

...melyek számára az antidemokratikus, kirekesztő magatartás vagy a mindennapi viselkedés része, vagy olyan ideológiákhoz, politikai programokhoz kötődnek, melyek végső célja az ellenségnek kikiáltott kisebbséggel való leszámolás, létezési jogának alapvető megkérdőjelezése.⁶⁰

A gyűlölködő kifejezés nem teljesen azonos azzal, amit esetleg az iskolában hallottunk, hogy túl okosak vagy túl buták, túl soványak vagy túl kövérek stb. vagyunk. Ezek a szavak ugyanis mindig személyre szabottak. A gyűlöletbeszéd ehhez képest mindig „a társadalmi egyenlőtlenségre tekintettel utal a célpontjára, címzettjére.”⁶¹

Láthattuk, hogy a csoportképző kritériumok létrejöttében részben a születés véletlene játszik szerepet (nem, nemzeti-etnikai hovatartozás, szexuális beállítottság, szociális helyzet), részben tudatos, a szocializáció során megszülető választás eredményének tekinthetők (vallási, világnézeti, politikai hovatartozás). Hogy az adott közösséget milyen tartalommal illeti meg a védelem, lehetetlen kimerítően felsorolni. Az ezeket a személyeket, csoportokat ért támadások éppen azért igen veszélyesek, mert tudva és akarva támadják az érintett kisebbség tagjainak szabad identitásvállalását, azt a természetes emberi szükségletet, hogy valaki vállalhassa azt, ahová tartozik, hogy mássága differencia legyen, de ne társadalmilag elítélendő bűn.

A gyűlöletbeszéd fogalmába Halmai Gábor definíciója szerint:

...azok a beszédek tartoznak, amelyekkel a beszélő – általában előítélettel, vagy éppen gyűlölettel vezérelve – a társadalom faji, etnikai, vagy nemi csoportjairól, vagy azok egyes tagjairól a csoporthoz tartozásukra tekintettel mond olyan véleményt, ami sértheti a csoport tagjait, és gyűlöletet kelthet a társadalomban a csoporttal szemben.⁶²

Mindennek a közvetlen veszélyen kívüli további veszélye és sajnálatos következménye, hogy a társadalom egészében indulat kiváltására alkalmas tartalmat hordoz. A gyűlöletbeszéd, egy adott csoport elleni verbális erőszak a mondottakon túl azért is igen veszélyes, mert

...veszélyei nem annyira látványosak, nem annyira közvetlenek, és így hajlamosak vagyunk elnézőbben kezelni őket, s egyszerűen csak úgy fogalmazni, hogy ez csak szó, mondani bármit lehet, úgymint az a lényeg, hogy mit teszünk.⁶³

⁶⁰ Mi is az a „gyűlöletbeszéd”, és miért veszélyes a társadalomra? (Részlet a kisebbségi ombudsman 2001-es beszámolójából): <http://www.romnet.hu/jogtar/2001jovelszab.html> – A letöltés ideje: 2008. április 30.

⁶¹ Carrie L. Hull, Poststructuralism, Behaviorism and the Problem of Hate Speech, *Philosophy & Social Criticism*, vol. 29, no. 5, 2003, 532.

⁶² Halmai, *Kommunikációs jogok*, Budapest, Új Mandátum, 2002, 114.

⁶³ Molnár Katalin, *i. m.*

A gyűlölet az Alkotmánybíróság 30/1992 (V. 26) számú határozatában is rögzített meghatározása szerint az egyik legszélsőségebb negatív, nagyfokú ellenséges indulat, gyakorlatilag a demokrácia tartalmi jegyeinek tagadását jelenti. „Aki uszít, az valamely személy, csoport, szervezet, intézkedés ellen ellenséges magatartásra, ellenséges, kárt okozó tevékenységre biztat, ingerel, lázít.” Az Alkotmánybíróság a nevezett határozatban hivatkozik a Curia meghatározására:

A törvény eme kifejezése alatt: „izgat” nem valamely kedvezőtlen és sértő véleménynek nyilvánítása, hanem olyan lázongó kifakadások értendők, amelyek alkalmasak arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly magas fokra lobbantsák, amelyből gyűlölet keletkezvén, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet.⁶⁴

A 18/2004 (V. 25.) AB határozat kifejtette, hogy az izgatás és az uszítás egymástól eltérő magatartásokat jelölő fogalom.

A kettő között tartalmi különbség van, az izgatás az értelemhez szól, az uszítás az ösztönökre, érzelmekre apellál, mozgósít. Az uszítás megállapítása tehát – a bírói jogértelmezésben – súlyosabb magatartást kíván. Ebből következően nem a véleménynyilvánítási szabadságával él, hanem gyűlöletre uszít az, aki erőszakos cselekedetre, ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel, akkor, ha a veszély nem csupán feltételezett, hanem a veszélyeztetett jogok konkrétak, és az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget.

Megjegyzendő, hogy a fogalmi elhatárolás tekintetében az Alkotmánybíróság és a Legfelsőbb Bíróság csupán a 18/2004 (V. 25.) AB határozat óta képvisel azonos álláspontot. Az előzőekben kifejtettekhez képest a Legfelsőbb Bíróság meghatározása és követett joggyakorlata annyiban jelent eltérést, hogy elhatárolási szempontként az uszításnak az izgatáshoz képest fogalmi elemévé teszi, hogy az tevékenységre kell, hogy felhívjon. Ezt a szűkítő értelmezést vette át a 18/2004 (V. 25.) AB határozat.

A gyűlöletbeszéd, a gyalázkodás lényegét – amelynek kikristályosodott definícióját nem, sokkal inkább tartalmi meghatározását adhatjuk – az előzőektől eltérően abban ragadhatjuk meg, hogy az jelent minden olyan verbális vagy nonverbális megnyilvánulást, amely a

⁶⁴ Ennek alapulvételével fejtette ki az Alkotmánybíróság (12/1999 [V. 21.] AB határozat): „Nem izgatás tehát a bírálat, helytelenítés, kifogásolás, sőt még a sértő nyilatkozat sem; izgatásról csak akkor van szó, midőn a kifejezések, megjegyzések stb. nem az értelemhez szólnak, hanem az érzelmi világra akarnak hatni, s szenvedélyek, ellenséges indulatok felkeltésére alkalmasak. Az izgatás fogalmát illetően egyébként teljesen közömbös, hogy az állított tények valóak -e vagy sem; a lényeges az, hogy bár való vagy valótlan adatoknak csoportosítása a gyűlölet felkeltésére alkalmas legyen.”

csoporton keresztül, annak tagjaira kihatóan érvényesülve a csoporttagok emberi méltóságát – őket durván megalázva – sérti.

Összegezve tehát a gyalázkodás jogilag releváns jellemzői között sorolhatjuk fel, hogy az adott magatartás közösség ellen irányulva a csoportnak és a csoporttagoknak azt a közös tulajdonságát teszi kérdésessé, amely a csoporthoz tartozás révén az ember személyiségének lényegadó tulajdonsága. Mivel a közösség és tagjai között igen szoros kapcsolat van, a közösséget ért sérelem átsugárzik az egyénre.

II.2.

A közösségek büntető és polgári perbeli legitimitása

II.2.1. A legitimitásról általában

Az előzőekben elmondottak ellenére találkozunk olyan eseti döntéssel,⁶⁵ amely – egy politikai párt által előterjesztett magánindítvány folytán indult eljárásban meghozott ítéletben – kimondja, hogy a becsületsértés és rágalmozás sértettje lehet nemcsak a természetes, hanem a jogi személy, sőt az önálló jogképességgel nem, de kollektív társadalmi kötelezettségekkel rendelkező személyösszesség is,⁶⁶ tekintve, hogy a büntetőjogi védelem a becsület csorbítására alkalmas kijelentésekkel és tényállításokkal szemben nemcsak a jogi személyeket, hanem az olyan személyösszességeket is megilleti, amelyeknek nincs ugyan önálló jogképességük, de olyan kollektív társadalmi kötelezettségekkel rendelkeznek, amelyek teljesítése megalapozhatja társadalmi megbecsülésük létrejöttét, s ennek ugyanolyan a társadalmi értéke, mint a természetes személyek esetében. Ugyanakkor azok a személyösszességek, amelyek nem rendelkeznek azzal a sajátossággal, hogy meghatározott társadalmi kötelezettséget teljesítsenek, vagyis nincsenek meghatározó kollektív kötelezettségeik, a rágalmozás passzív alanyai sem lehetnek.

Egy másik – sajnálatos módon szintén nem születési alapon meghatározott személyösszesség, hanem egy jogi személy által előterjesztett – magánindítvány miatt indult eljárásban mondta

⁶⁵ Hasonló tárgykorú eseti döntések elemzését lásd Halmai, *i. m.*, 156–157, idézi Koltay, A közösségek méltóságának védelme, *Iustum, Aequum, Salutare*, I(2005)/1, 147–169, illetve Halmai, „Gyűlöletbeszéd” – köz- és magánjogi válaszok, in: Ádám Antal (szerk.), *Közjogi intézmények a XXI. században*, Pécs, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2004, 153–180.

⁶⁶ BH 1992.154.

ki a bíróság, hogy abban az esetben, ha a becsületsértő kifejezés vagy tényállítás nem az emberi méltóságot, hanem a társadalmi megbecsülést sérti, a becsületsértés vagy rágalmozás sértettjeként nemcsak a természetes, hanem a jogi személy is jogosult a magánindítvány előterjesztésére. A magyar büntetőítélkezési gyakorlatban a becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. tc. hatálybalépését követően töretlenül követett álláspont szerint a társadalom értékítéletét, megbecsülését csorbító cselekményekkel szemben büntetőjogi védelem illeti a jogi személyeket, valamint az olyan személyösszességeket is, amelyeknek nincs ugyan önálló jogképességük, de olyan kollektív társadalmi kötelezettségekkel rendelkeznek, amelyek teljesítése megalapozhatja társadalmi megbecsülésük létrejöttét, s ennek ugyanolyan a társadalmi értéke, mint a természetes személyek esetében. Ez a döntés is kimondja:

Emberi méltósága nyilvánvalóan csak természetes személynek lehet, a társadalom kedvező értékítéletére, megbecsülésére azonban a jogi személyek, illetve más személyösszességek is igényt tarthatnak.⁶⁷

A közösségek méltóságának jogvédelme szempontjából a hatályos jog és a jogalkalmazói gyakorlat hiányosságainak eklatáns példája Szabó Albert és ifjabb Hegedűs Lóránt ügye, illetve ügyei. Az eljárások részletes elemzése azért indokolt, mert mind büntető, mind polgári jogi relevanciával rendelkeznek, és feltárni engedik azokat a problémákat, amelyek megoldásra várnak.

II.2.2. A legitimációról a gyakorlatban

A tényállás szerint Szabó Albert⁶⁸ Világnemzeti Népuralmista Párt néven pártot alapított (a továbbiakban: VNP), amelyet nyilvántartásba vettek, majd tekintettel arra, hogy az a hungarista mozgalom feltámasztására, valamint Szálasi Ferenc ideológiájának ápolására és terjesztésére jött létre, nem titkoltan idegengyűlölő, antiszemita elveket és ideológiát vallott és hirdetett, a bíróság a pártot feloszlatta, és elrendelte a nyilvántartásból való törlését. Szabó ezt követően megalakította a nyíltan fasiszta ideológiát hirdető, Hungarista Mozgalom elnevezésű

⁶⁷ BH 1993.139.

⁶⁸ Csupán a teljesség kedvéért jegyzendő meg, hogy a vádlottat egy előző ügyében, melyet BH 1997.165. szám alatt találhatunk, a Legfelsőbb Bíróság felmentette az ellene közösség elleni izgatás miatt emelt vád alól. Az ítéletben – amelynek részletes elemzését lásd Koltay, A köztársaság nevében, in: *Pálinkás György emlékkönyv*, Budapest, Rejtjel, 2007, 107; lásd még a jelen munka II. rész 2. fejezetében – a Legfelsőbb Bíróság a büntetethezesség 30/1992 (V. 26.) AB határozatban meghatározott mércéjét tekintve szűkítő értelmezést fogadott el. A bíróság ugyanis leszögezte, hogy a „község elleni izgatás törvényi tényállását megvalósító gyűlöletre uszítás olyan gyűlölet felkeltésére irányul, amely aktív tevékenységbe megy át, azaz aktív, tevékeny gyűlöletre izgatást jelent”. Látni fogjuk, hogy a meghatározás ellentétes az alkotmánybírósi határozatban foglaltakkal.

szervezetet, amelynek bejegyzését a bíróság jogerős végzésével megtagadta. Ezt megelőzően létrehozta a Magyar Népjóléti Szövetséget, amelyet viszont a bíróság nyilvántartásba vett. A Szövetség rendszeresen tartott gyűléseket és nemzeti ünnepek alkalmával nyilvános, köztéri megemlékezéseket, amelyeken a tagok egy része a korábbi Nyilaskeresztes Párt egyenruhájához hasonló fekete katonai formaruhában, árpádsávós zászlókkal, illetve karszalagokkal jelent meg. Szabó Albert az 1956-os forradalom és szabadságharc 40. évfordulója alkalmából ünnepi nagygyűlést szervezett október 23-án a budapesti Szabadság térre, mely alkalomból beszédet is tartott. Beszédében a politikai szereplőket „cionista gazembereknek” jellemezte, „akik kifosztják az országot és akiktől feltétlenül meg kell szabadulni, akiket ki kell söpörni a hatalomból”. Emellett olyan intézkedéseket sürgetett, hogy a zsidókat távolítsák el a gazdasági, a politikai és a kulturális élet vezető pozícióiból, esetleg az országból.

Az elsőfokú bíróság Szabó Albert bűnösségét közösség elleni izgatás büntetőjében állapította meg, és ezért őt 1 évi – végrehajtásában 3 évi próbaidőre felfüggesztett – börtönbüntetésre ítélte.⁶⁹ Az elsőfokú ítélet ellen az ügyész a büntetés súlyosbítása végett, míg a vádlott és a védő bűncselekmény hiányában történő felmentés érdekében jelentett be perorvoslatot.

Szabó Albert védője arra hivatkozott, hogy a terhelt mint politikus szónoki beszédében csupán véleményt nyilvánított, a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos kereteit nem lépte túl, ezért bűncselekményt nem követett el.

A Legfelsőbb Bíróság a fellebbezés elbírálása során megállapította, hogy az elsőfokú bíróság a cselekmény jogi értékelése során tévedett, amikor az elhangzott beszédet részekre osztotta aszerint, hogy azok sértőek vagy lealacsonyítóak, illetve gyűlölet keltésére, végül gyűlöletre uszításra alkalmas kijelentéseket tartalmaznak, tekintettel arra, hogy az elhangzottakat egészként kell vizsgálni, és ennek eredményeként kell állást foglalni a bűncselekmény megvalósulásával kapcsolatban. A másodfokú bíróság álláspontja szerint a beszédben elhangzottak olyan felszólítások, amelyek már a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságának kereteit túllépve, bűncselekmény megállapítására alkalmasak.

A Legfelsőbb Bíróság megállapította:

...a közösség elleni izgatás veszélyeztető – a köznyugalmat, a társadalmi békét veszélyeztető – bűncselekmény, amelynek törvényi tényállása célzatot (egyenes szándékot) nem követel meg. Ennélfogva a cselekmény megvalósulásához elegendő, hogy az elkövető tudatában legyen annak: a nagyobb

⁶⁹ EBH 1999.6.

nyilvánosság előtt tett kijelentései a gyűlölet szítására alkalmasak, amely magában foglalja annak a felismerését is, hogy a felhevített gyűlölet szélsőséges aktivitásba (pl. kirekesztő, jogfosztó magatartásba, végső esetben erőszakos cselekménybe) mehet át.

A jogerős ítélet megállapítása szerint helyes álláspontot képviselt az elsőfokú bíróság, amikor a bűnösséget megállapította, és a cselekményt közösség elleni izgatás büntettének minősítette, ugyanis Szabó Albert beszédében nemcsak véleményét nyilvánította ki, hanem annak tudatában, hogy a nagyobb nyilvánosság előtt elhangzott szónoki beszéd tartalma gyűlölet szítására alkalmas, valamint hogy a felszított gyűlölet szélsőséges aktivitásba, kirekesztő, jogfosztó magatartásba mehet át, sőt ezt az eredményt kívánta is, többes szám első személyben számos olyan tartalmú felszólítást is intézett a jelenlevőkhöz, amely végső soron a magyarországi zsidósággal szembeni jogfosztó magatartásra hívott fel.

A MIÉP országgyűlési képviselő alelnöke, ifj. Hegedűs Lóránt a párt *Ébresztő* című, 12 000 példányban megjelenő kerületi lapjában 2001-ben augusztus 20-án alkalmából cikket írt Keresztyén Magyar Állam címmel. A cikk a következőket tartalmazta:

Keresztyén Magyar Állam! Így szólíthatjuk meg a tíz évszázad megannyi mártíriumának aranyfedezete alapján ezeréves hazánkat. Az „erdélyi síkon, a dicsőség soha nem múló egébe tűnő ifjú és szabad Petőfi Sándor” szavaival tekintünk végig a „múltak tengerén, hol szemem / egekbe nyúló kősziklákat lát: nagy tetteidet bajnok nemzetem / Európa színpadán mi is játszottunk / S a mienk nem volt a legkisebb szerep / Úgy rettegé a föld kirántott kardunk / Mint villámot éjjel a gyerek.” Németh László pedig az egész Közép-Kelet Európára kiterjedő magyar nemzeti küldetésről ír, mely minőségi egységbe szervezi ezeket a népeket, s mely küldetés nélkül a magyar nép élete fokozatosan sorvadásnak indul. Keresztyén Magyar Állam! Micsoda szervező erő jelent meg benned és általad a Kárpátok koszorújában, s azon túl is sugározva a krisztusi etika kis és nagyközösséget, társadalmat, népeket, nemzeteket, „szép és ékes rendbe” állító diadalát. De Jézus Krisztus mondja: „Az én országom nem e világból való.” Itt érthetjük meg minden magyar szenvedés igazi okát és értelmét. „Harcunk a magyar pokollal van” – írja Ady Endre. Ahol megjelenik Isten világot lebíró és éltető Lelkének világossága, ott elviselhetetlenül hisztérikus, majd hidegvérűen kiszámított és alantasan alpári lesz a negatív lélek, az ördög. Így jelent meg a pusztító, hisztérikus indulat képviselőjében tatár, török, s nem utolsósorban orosz: rombolni az ázsiai tér és idő feletti lelkiakat krisztusi tér és idő szerint megélt csodáit. S így jelent meg a hidegvérű alantas indulat képviselőjében fél évezreden át a Habsburg, Európa, mi több, a világ összességében legtehetségtelebb és legkorlátoltabb uralkodó családja. De még ezt is kivédte volna a keresztyén magyar állam, ha nem jön a kiegyezési önfeladás következtében a galíciai jöttmentek hada, kik megtestesült óemberként rágták és rágiák szét a romjaiban a hősök csontjain mégis, csak azért is, mindig újra meg újra feltámadásra képes hont. Ha már az ő őszövétségi Sionuk elveszett bűneik, Isten elleni lázadásaik miatt, hát vesszen az újszövétségi életrend legígéretesebb magaslat: a magyar Sion is. Szintén Ady írja a magyar Sionról:

„Ennyi zavar, vágy, indulat, zsidó nem tombolt soha semmiféle népben...” Miután pedig nem lehet minden palesztint kifüstölni náciakat is nemegyszer megszegényítő fasiszta módszerekkel a Jordán partja mellől, hát jönnek megint a Duna partjára, hol internacionalistán, hol nemzetieskedve, hol kozmopolitán, még egyet rúgni a magyarba, hiszen kedvet kaptak hozzá. Ők hisztérikusak a megszólítástól is: Keresztyén Magyar Állam. Azt mondják: kirekesztő. Minden augusztus 20-án megszólal a hamis tétel magyart kisémmiző rikácsolásukban: Szent István befogadó magyar állama. Németh László minderről azt mondja, hogy szeretnénk mi ma olyan tiszta helyzetet, mint Szent István többnyelvű államában volt, ahova hazafiság leple alatt a többségbe nem hazudhatta át magát a kisebbségi. Hát halld meg, magyar, az ezredik keresztyén magyar állami év ezer évi ősi jussán és jogfolytonosságán alapuló, egyetlen életre vezető üzenetét: Rekeszd ki őket! Mert ha nem teszed meg, ők teszik meg veled! Erre figyelmeztet minket ezer év kínja, megrabolt és ezerszer is kifosztott hazánk ama „magasban” mégis meglévő öröksége, és nem utolsósorban Ramallah ködöbáló fiai.⁷⁰

Az ügy elő- és utóéletéről – mint a következőkben látni fogjuk – tudnunk kell, hogy a közlemény megjelenését követően a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége követelte a kormánytól, hogy ifj. Hegedűs Lórántot távolítsák el az Országgyűlés emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságából, továbbá hogy a kormány tegyen intézkedéseket annak érdekében, hogy hatékonyan fel lehessen lépni a gyűlölködő kijelentések ellen. Hosszú egyeztetések után az Országgyűlés 2003-ban elfogadta a közösség elleni izgatás új tényállását, a T/5179. számú törvényjavaslatot, amelyet az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek nyilvánított. Negyvenhárom értelmiségi személy ezt követően pert indított személyhez fűződő jogaik megsértésének megállapítása, a jogsértéstől való eltiltás, és ifj. Hegedűs Lóránt kártérítésre kötelezése érdekében. Mivel a jogerős döntés tanúsága szerint a felpereseknek – a személyes érintettség hiánya miatt – perbeli legitimációjuk hiányzik, az eljárás a kereset elutasításával zárult. Ezt követően nyújtotta be azonos tárgyú kereseti kérelmét Ádám György.⁷¹

Az ügyben indult két polgári peres eljárás jogerősen a felperesi legitimáció PK13. számú állásfoglalásában megkövetelt egyértelmű beazonosíthatóság hiánya miatt ért véget, a bíróság a kereshetőségi jog hiányára hivatkozva elutasította az előterjesztett kereseteket. Az állásfoglalás szerint ugyanis az indíthat pert, akinek személyére a sajtóközlemény akár nevének megjelölésével, akár más egyéb módon utal, vagy akinek személye a sajtóközlemény tartalmából egyébként felismerhető. A bíróság álláspontja szerint a perbeli esetekben a

⁷⁰ A cikk később a Pannon Rádióban, a *Zsinórmérték, vallási lélekébresztő* című műsorban is felolvasásra került.

⁷¹ Elsőfokú ítélet: 20.P.85.346/2003/10, másodfokú ítélet: 52.Pf.29063/2003/4, a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban hozott ítélete: Pfv.E.21.020/2004/2.

közlemény a felperesek személyét név szerint nem jelöli meg, a zsidó közösség tagjaként való érintettség pedig nem ad alapot arra, hogy az inkriminált sajtóközlemény tárgyában keresetet indítsanak.

Mint tudjuk, bár a PK 13. számú állásfoglalás a sajtó-helyreigazítási eljárások esetére tartalmaz iránymutatást a bíróságok számára, az eljáró bíróságok következetesen alkalmazzák más, személyiségi joggal összefüggő eljárások esetén is.

A bíróság mindkét perben hozott jogerős ítéletében hivatkozott arra, hogy a keresetek elutasításának indoka pusztán formai, a perbevitt igény tartalmi elbírálása nem történt meg, amiből következően téves az ítélet olyan módon történő értelmezése, hogy a sérelmezett szöveg alkalmazása megengedhető lenne.

Az első – tehát a közösség által indított – perben hozott ítélet indokolása a kereset elutasítása ellenére tartalmazza a következőket:

A bíróság nem vitatja azt, hogy indokolt lenne a meghatározott, bizonyos ismérvekkel egzakt módon körülhatárolható társadalmi csoportok részére a közösséget, mint olyat érintő sérelmek esetére biztosítani akár az egyéni, akár a közösségi keresetindítás lehetőségét, ez azonban nem a jogalkalmazó bíróság, hanem a jogalkotó feladata. A 30/1992 (V. 26.) AB határozat indokolása tartalmazza azt, hogy a közösségek méltóságának védelme leginkább a polgári jog eszközeivel lenne biztosítható, ezen belül is a nem vagyoni kártérítés eszköztárának bővítésével. Erre később is utalás történt ugyan, de a jogalkotási lépések elmaradtak.⁷²

Az ítéletekkel kapcsolatban nyilvánvalóan felmerül a kérdés: terheli-e az eljáró bíróságot jogfejlesztő jellegű jogértelmezési kötelezettség abban az esetben, ha a hatályos norma és a kikristályosodott gyakorlat az eljáró bíró erkölcsi érzékével ellentétes? Másként: vajon akkor járt volna-e el helyesen a bíróság, ha a PK 13. számú állásfoglalást figyelmen kívül hagyja, és a közösség tagjának perbeli legitimációját elismerve a keresetet érdemben bírálja el?

A kérdést 2003 júliusában az Ádám György által indított perben az első ügyben hozott ítélettől eltérően válaszolta meg a Pesti Központi Kerületi Bíróság, amikor megállapította, hogy ifj. Hegedűs Lóránt az *Ébresztő* című lapban közzétett cikkével, annak kirekesztésre vonatkozó felszólításával megsértette a felperes személyiségi jogait. A bíróság a PK 13. számú állásfoglalást akként értelmezte, hogy a személyes jogérvényesítésnek annyit kell jelentenie, hogy egy adott személyt ért jogsérelem miatt igényt csak az nem érvényesíthet, aki

⁷² BH 2005.46. számú eseti döntés indokolása.

sérelmet nem szenvedett. „Ennek az a magyarázata, hogy személyiségi jogok esetében érintett személy az, aki személyesen, szubjektumában egyedül alkalmas annak eldöntésére, hogy érte-e sérelem, és ha igen, kíván-e ezzel kapcsolatban fellépni.” Hivatkozott a bíróság arra is, hogy a nevezett állásfoglalást a Legfelsőbb Bíróság egyrészt sajtóperek esetére hozta, másfelől annak alkalmazása a jogosultat hátrányosabb helyzetbe hozná, mint amilyen őt az Alkotmányból következően megilletné. Az Alkotmánnyal szemben álló jogértelmezés pedig tilos, tekintettel arra, hogy az alapjogok vonatkozásában kiterjesztő értelmezésnek csak a jogosult előnyére lehet helye. Kifejtette, hogy mivel a közösség valamennyi tagja sérelmet szenvedett, így közülük bárki perelhet.

A Fővárosi Bíróság az alperesi fellebbezés folytán folyamatban volt másodfokú eljárásban az ítéletet megváltoztatta, és a felperesi keresetet elutasította. Az elutasítás éppen annyira tekinthető formainak, mint az előzőekben elemzett, tekintettel arra, hogy az szintén a személyes érintettség, a kereshetőségi jog hiányán alapult. A Legfelsőbb Bíróság szintén formai alapon, a perbe vitt igény érdemi elbírálása nélkül, a közvetlen érintettség hiányára alapozva utasította el a felülvizsgálati kérelmet.

Ami az ügy büntetőjogi relevanciáját⁷³ illeti, az Országgyűlés 2001. december hó 18. napján kelt határozatával felfüggesztette a képviselő mentelmi jogát, a Központi Ügyészségi Nyomozóhivatal pedig vádat emelt ellene.

Az elsőfokú bíróság elmarasztaló döntést hozott, és ifj. Hegedűst 1 év 6 hónap szabadságvesztésre ítélte, 3 év próbaidőre felfüggesztve. Az ítélet indokolása a következőképp szól:

A közösség elleni izgatás törvényi tényállásában gyűlöletre uszít, aki másokat aktív, tevékeny gyűlöletre ingerel. A bűncselekmény (immateriális) veszélyeztető jellegéből következik, hogy a megvalósuláshoz nem elegendő csupán a veszély feltételezett volta (absztrakt veszély). A veszély, a sérelem bekövetkezésének reális lehetőségét jelenti, vagyis olyan helyzet fennállását, amikor a folyamatnak a sérelem bekövetkezése irányába ható továbbfejlődése lehetőségével számolni kell. Nem elegendő az elkövető részéről annak előre látása, hogy a felkeltett gyűlölet akár kiléphet az érzelmek zárt világából és mások számára is érzékelhetővé válik. Nem a véleménynyilvánítás szabadságával él, hanem gyűlöletre uszít az, aki erőszakos cselekedetre, ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel akkor, ha a veszély nem csupán feltételezett, hanem a veszélyeztetett jogok konkrétak, és az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget. A bűncselekmény megvalósulásához a fenti hármas követelmény megvalósulása elengedhetetlen. A társadalom egy részének kirekesztésére való felhívás, és ezúton való megbélyegzése,

⁷³ Az ügy részletes elemzését lásd Halmi, Gyűlöletbeszéd és az uniós csatlakozás, *Fundamentum*, 2003/2, 114.

vagyis a gyűlölet felkeltése már önmagában alkalmas lehet a társadalmi rend, a béke és a köznyugalom megzavarására.⁷⁴

Ifj. Hegedűs Lóránt a zsidósággal szemben olyan felszólítást fogalmazott meg, amely alkalmas a gyűlölet felkeltésére.

Az ítélet ellen ifj. Hegedűs Lóránt fellebbezett, az ügyész az elsőfokú ítéletet tudomásul vette.

Az ítéletábra nyilvános ülésen megállapította, hogy az elsőfokú bíróság az ügy tárgyalása során az eljárási szabályokat betartotta, a vád tárgyává tett tényeket a perjogi szabályok betartása mellett tartott tárgyalásokon teljeskörűen megvizsgálta, majd határozatában részletesen számot adott arról, hogy mely bizonyítékokat és milyen indokokkal vett figyelembe.

A másodfokú bíróság megállapította:

Összességében a bíróságnak csak annyiban kell az antiszemitizmussal foglalkoznia, amennyiben az a szabad véleménynyilvánítás alkotmányos jogát érinti, tekintettel arra, hogy az antiszemitizmust a hatályos Büntető Törvénykönyv kizárólag akkor rendeli büntetni, amikor külső megjelenési formájában az gyűlöletre uszításként jelentkezik.

A másodfokú bíróság álláspontja szerint az elsőfokú bíróság a Btk. 269. §-ába ütköző közösség elleni izgatás büntettének a jelen ügyben történt megvalósulása kérdésében téves jogi következtetésre jutott. Kifejtette:

A megyei bíróság az általa megállapított tényállás alapján tévesen vont következtetést a vádlott bűnösségére, amikor a tartalmát tekintve is előre kialakított, gondosan felépített, írásba foglalt, majd hangszalagra is rögzített és a rádióban leadott beszédet – amely kétségtől különösen a magyarországi zsidóság Galiciából származó részét sértő, lealacsonyító kijelentéseket is tartalmaz – a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságának kereteit túllépőnek, bűncselekményt megvalósítónak értékelte.

A másodfokú bíróság szerint ugyanis az újságcikk sem magatartás vagy tevékenység kifejtésére, sem erőszakos cselekedetre nem hív fel, s nem alkalmas olyan aktív, tevékeny gyűlölet kiváltására, amely a törvényi tényállás megvalósulásához szükséges. A másodfokú bíróság véleménye szerint a „Rekeszd ki őket! Mert ha nem teszed meg, ők teszik meg

⁷⁴ BH 2005.46.

veled!” felhívásból nem következik az a vádlotti szándék, hogy olvasóit, hallgatóit erőszakos cselekmények elkövetésére buzdítsa.

A döntés azért is érthetetlen, mert az ítélet meghozatalakor már-már kikristályosodni látszott a büntető joggyakorlat a közösségek méltóságát durván és súlyosan sértő megnyilvánulások megítélésével kapcsolatban, az ítélet jogszabály-ellenességéhez pedig kétség sem fér. A jogalkalmazó – sajnálatosan a téves joggyakorlatot követve, a Legfelsőbb Bíróság BH 1997.165. szám alatt közzétett eseti döntésében megfogalmazott szűkítő értelmezést alapul véve – egy többlettényállási elemmel egészítette ki az alkalmazandó normát.

Kérdés persze az is, hogy ha már ekként cselekedett a jogalkalmazó, vajon a „Rekeszd ki őket” miért nem értelmezhető „magatartás, vagy tevékenység kifejtésére” való felhívásként. „Nem igényel ugyanis hosszabb kifejtést az, hogy ha valaki kirekesztésre hív fel, tudatában van annak, hogy ennek következtében kirekesztő magatartás alakulhat ki.”⁷⁵ Ismét látható, hogy a jogerős döntés egyrészt szembehelyezkedik az Alkotmánybíróság által meghatározott dogmatikával, másrészt megbontja az addig – legalább nyomokban egységesedő – bírói gyakorlatot.

Látható tehát, hogy a bírói gyakorlat sem a büntető, sem pedig a polgári jogi ítélkezés terepén nem fogadja el a közösségek személyiségvédelmének lehetőségét.

A nemzeti, etnikai, faji, vallási stb. csoportokra, így a kisebbségekre mint kollektívákra, ha azok becsületét sérelem éri, a büntetőjogi védelem – jelenleg – nem terjed ki.⁷⁶

Nem lényegtelen, hogy ki fog válaszolni Kiss László alkotmánybírónak a II.1.3. pontban említett felvetéseire, ez fogja ugyanis meghatározni a szabályozási tendenciát: vagy az Alkotmánybíróság válaszol a saját tagja által feltett kérdésre, vagy a jogalkotó próbálja „kitalálni”, mit tart a testület elfogadhatónak. A jogalkalmazói jogfejlesztés álláspontom szerint a jelen helyzetben nem járható út, nem várható el ugyanis a bíróságoktól, hogy minden kapaszkodó nélkül alakítsanak ki olyan kérdésben koherens, minden szinten azonos ítélkezési rendet, amelynek nemcsak jogszabályi háttere nincs, hanem az Alkotmánybíróság sem határozta meg egyértelműen, hogy miként érdemes védelemre. A problémát nyilván fokozza, hogy a Legfelsőbb Bíróság az 1997. 165. szám alatt közzétett, Szabó Albertet azon az alapon

⁷⁵ Vaskuti András, A közösség elleni izgatás bírói gyakorlata, in: Ligeti Katalin (szerk.), *Wiener A. Imre ünnepi kötet*, Budapest, HVG-ORAC, 2005, 199.

⁷⁶ Nagy Zoltán, *A véleménynyilvánítás szabadsága, és az azt övező visszasságok. A demokrácia deficitje*, szerk. Csefkó Ferenc–Horváth Csaba, Pécs, 2008, 285.

felmentő ítéletével, hogy magatartása nem ingerelt aktív, tevékenységbe átcsapó gyűlöletre, gyakorlatilag ellehetetlenítette a gyűlöletbeszéd–izgatás–uszítás hármásának értelmezését, hiszen az alsóbb bíróságok által figyelembe veendő döntése révén szembehelyezkedett a 30/1992 (V. 26.) AB határozattal.

A gyakorlatban mindez jogbizonytalanságot eredményez. A jogalany nem tudja magatartását ahhoz a bírói gyakorlathoz alakítani, amelyet nem ismerhet meg. Mivel pedig ez a rejtve maradt bírói jogfejlesztés alakítja a pontatlan norma tartalmát, „a normatartalom tekintetében bizonytalan marad, sőt a meg nem ismerhető bírói gyakorlat azt is jelenti, hogy a jogalkalmazásban olyan elvek, szabályok érvényesülnek, melyek előtte rejtve maradnak”.⁷⁷

„Paradox módon pillanatnyilag a legkedvezőbb helyzetben a gyűlöletbeszéd elkövetői vannak, akik erre irányuló szándék hiányában is egyedüli kedvezményezettjei az évtizedes jogértelmezői és jogalkalmazói gyakorlatnak.”⁷⁸ Sajnálatos, de jelenleg be kell látnunk:

Aki ma Magyarországon uszítani akar, lépéselőnyben van a jogalkalmazóval szemben. A büntetőjogi felelősségre vonás lehetősége szűkre szabott, és ezzel vissza lehet élni patikamérlegen kimért mondatokkal, vagy indirekt módon, kérdés vagy vélemény formájában.⁷⁹

⁷⁷ Blutman László, A bírósági határozatok közzététele és az Alkotmány, *Jura*, 2001/2, 85.

⁷⁸ Schweitzer Gábor, (M)eddig tolerálható a gyűlöletbeszéd?, *Acta Humana*, 2002/49, 24.

⁷⁹ Varga Zoltán, Gyűlöletbeszéd, *Kriminológiai Közlemények* 60. szám. 2002. 69–77.

II. RÉSZ

Hazai szabályozási kísérletek (Történeti rész)

Az előző részben foglalt elméleti megalapozást követően e rész tárgya a gyalázkodás törvényi tényállásának előzményét képező jogtörténet elemző értékelése. A történeti előzmények taglalását azért tartom kiemelkedően fontosnak, mert csupán ennek segítségével tárható fel a jelenkori szabályozás jogdogmatikai és jogpolitikai indokainak teljes köre. Hazánk jogtörténetét végigkíséri a víziókon, ideológiai alapokon álló jogpolitika, az ennek szellemében történő jogalkotás. Ennek egyik okát abban kereshetjük, hogy Magyarország sajátos történelmi múltja folyamatosan megkövetelte az adaptációt, a reformfolyamatok melletti külföldi – adott esetben felülről irányított – normaátvételt.

Dolgozatom történeti része két fejezetre tagolódik; napjaink eseményeinek, jelesül a T/2785. számú, elfogadott, de a köztársasági elnök előzetes normakontrollra vonatkozó indítványa folytán ki nem hirdetett, majd az Alkotmánybíróság 95/2008 (VII. 3.) számú határozatával alkotmányellenessé nyilvánított törvényjavaslatnak az elemző értékelését a jogtörténeti résztől elkülönült, V. részben adom. E tagolás indokolását a következőkben foglalom össze:

Értekezésem nem jogtörténeti elemzés. Célom a közösségek méltóságának megsértésére adott és adandó válaszok teljes körének elemzése, a hatályos norma és a gyakorlat, a meglévő és az elvárt szabályozás között feszülő ellentmondások feloldása szem előtt tartva, hogy annak érdekében, hogy a jogi normáról ne csupán mint szövegszerű normahalmazról kapjunk képet, szükséges azt társadalmi, történeti összefüggéseiben is vizsgálnunk.⁸⁰

Nem törekedtem arra, hogy az egyes jogtudósok álláspontjait az első, az 1878. évi V. törvénycikktől, vagyis a Csemegi Kódextől, a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény rendelkezéseit bemutató részig elemezzem. Az első történeti fejezetben bemutatott valamennyi norma vonatkozásában egyöntetű volt ugyanis a jogtudomány álláspontja az emberi méltóság közösségi védelme vonatkozásában – gyakorlatilag a rendszerváltozásig fel sem merült az, hogy az emberi méltóságot egyéni vagy közösségi szinten célszerű-e elemezni, avagy oltalomban részesíteni.

Az egységes jogtörténeti álláspontból következően az I. fejezetben értékelés nélkül, pusztán a fejlődési tendencia bemutatásának igényével adok számot arról, hogy miként került sor a szabályozás változására. Valamennyi, e fejezetben taglalt normaszöveget értékelés nélkül, az akkor hatályos, hivatalos kommentár rendelkezéseire tekintettel mutatom be.

A leíró elemzés azért rendelkezik mégis témám szempontjából szignifikáns súllyal, mert az e fejezetben bemutatott normaanyag képezi hivatkozási alapját a II. fejezetben kritikai

⁸⁰ E rész történelmi megalapozásához Romsics Ignác *Magyarország története* című munkáját használtam fel. (Budapest, Akadémiai, 2007).

elemzésre kerülő alkotmánybíróági határozatoknak. Valamennyi határozat utal ugyanis a Curia által adott definíciókra, valamint azokra a jogtudósokra, akik a szabályozás történeti alapjait megalkották. A Csemegi Kódex rendelkezéseinek mai napig ható „aktualitását” jelenti, hogy a törvény indokolásának egyes megállapításait a 30/1992 (V. 26.) AB határozat IV. 1. pontjában idézi, sőt azonos tartalommal – de eltérő értelemmel – hivatkozási alapul használja fel.

A II. fejezet a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló 1989. évi XXV. törvény megalkotásától az Alkotmánybíróság 18/2004 (V. 25.) számú határozatáig tart. Az első alkotmánybíróági határozat meghozatalakor hazánk frissen tért át a demokratikus államberendezkedésre a pártállami államrend hosszú évei után. Mint már említettem, törvényszerű, hogy valamennyi norma, de a Btk. talán a leginkább, tükrözze egy adott kor társadalmi berendezkedését, viszonyait. A 30/1992 (V. 26.) AB határozat is így tett, megjegyzem, nagyon helyesen. A pártállami berendezkedésből a demokráciára frissen áttért államberendezkedés törvényhozása előtt álló társadalmi elvárás ugyanis megkövetelte az individuális jogok előtérbe helyezését a kollektív jogvédelemmel szemben. A szabadság hiányát személyes tapasztalatként megélt alkotmánybírák a számos sérelmet szenvedett társadalmi igazságosság nevében, annak elvárásainak megfelelően kimondták, hogy a vélemény érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül oltalomra érdemes. Az Alkotmánybíróság e határozatában rögzítette azokat az elveket, amelyek az alapjogi bírászkodás sarokpontjaiként, gyakorlatilag axiomatikus igazságaiként kerülnek alkalmazásra a mai napig.

Mint látni fogjuk, a határozatot követően kezdődött az elemzést igénylő, sokakban heves indulatot gerjesztő vitafolyamat, amelynek homlokterében az – az előző jogtörténeti korszakokban nem vitatott kérdés – állt, hogy korlátozható-e a visszaélészerűen gyakorolt szólásszabadság annak érdekében, hogy a társadalom egyes közösségeinek emberi méltóságát – annak kollektív értelmében – védelemben részesítsük, és ha igen, milyen módon.

E rész II. fejezetében az egymással ütköző álláspontok értékelését végzem el, az 1996. évi XVII. törvény rendelkezéseinek alkotmányellenességét megállapító 12/1999 (V. 21.) AB határozatban foglaltakkal folytatva. Ebben az időszakban hazánkról már mint stabilizálódó demokráciáról beszélhetünk. Ennek ellenére utal vissza a testület a „már száz éve követett bírói gyakorlatra”, felvetve a kérdést: az izgatás tárgyában hozott első határozat vajon már magában hordozta-e annak lehetőségét, hogy a későbbiekben zavarossá és megkövültté váljon a gyakorlat a tiltott és a nem tilalmazott megnyilvánulások mikénti megítélése között?

A T/5179. számú törvényjavaslatot az Országgyűlés elfogadta, de kihirdetésére a 18/2004 (V. 25.) AB határozat folytán nem kerülhetett sor. Látni fogjuk, hogy mivel a törvényjavaslat szerint a normaszövegbe az addigi „gyűlöltre uszítás” elkövetési magatartás helyébe az „izgatás” elkövetési magatartás lépett. A történeti gyökerekhez azonban ezúttal nem csupán az Alkotmánybíróság, hanem maga a jogalkotó is visszanyúlt. A terminus Angyal Pál, Edvi Illés Károly, Finkey Ferenc, Isaák Gyula definíciójához folyamodott segítségül, leszögezve:

...nem az elhangzott szó, hanem az általa előidézett hevesség foka volt a jogalkalmazás számára a determináló tényező. [...] A „gyűlöltre izgatás” olyan magatartás, amely mind a racionális mérlegelést, meggyőzést, mind az azonnali, mérlegelés nélküli indulatkeltést magában foglalja. Ennek oka, hogy a gyűlölet kettős természetű: egyrészt fellobbanó, heves indulat, másrészt viszont lehet tartós beállítódás is.⁸¹

Láthatjuk, hogy az Alkotmánybíróság a véleménynyilvánítás szabadságának határát a jogtörténeti alapokra tekintettel, pusztán egyetlen „korszakváltást” elismerve húzza meg. Dolgozatomban – a történeti résztől elkülönült V. rész I. fejezetében – a korszakváltás alkotmánybírósági elismerését sürgetve elemzem a T/2785. számú törvényjavaslatot, valamint az annak alkotmányellenességét megállapító 95/2008 (VII. 3.) AB határozatot, elemezve egyben a jogtörténeti alapok napjainkban értékelést igénylő tételeit, és arra a kérdésre igyekszem megtalálni a választ, amelyre közel százötven éve a válasz oly egyértelmű volt: miként lehet biztosítani az emberi méltóságában megsértett csoport tagjainak részére az egyénnek biztosított jogvédelmet.

I. fejezet

A közösségek emberi méltóságának védelme a Csemegi Kódextől 1989-ig

Az emberi méltóság, valamint a véleménynyilvánítási szabadság doktrínája a 18–19. századi polgári forradalmak során fogalmazódott meg. Ettől kezdve merülhetett fel egyáltalán az is, hogy a két alapjog egymással kollízióban állhat, ekként közöttük rangsorolni kell, s ekkortól kerülhetett e kérdés a büntető törvénykönyvek homlokterébe is. Amint azt a fejezet

⁸¹ T/5179. számú törvényjavaslat általános indokolása.

bevezetőjében érintettem, a magyar jogtudomány eleinte, már a Csemegi Kódex megalkotását megelőző időktől egészen a rendszerváltásig, e két jog egymáshoz való viszonyát illetően egyértelműen arra az álláspontra helyezkedett, hogy az emberi méltóság – mind egyéni szinten, mind pedig közösségi szinten – mint az állami és jogi rend alapja védelmet kell, hogy élvezzen a véleménynyilvánítási szabadság visszaélésszerű gyakorlásával szemben.

I. 1.

Közösségek méltóságának védelmét biztosító rendelkezések a Csemegi Kódexben

A teljesség érdekében tudnunk kell, hogy a magyar jogrendben már a Csemegi Kódex elfogadását megelőzően is biztosított volt a lakosság meghatározott csoportjai elleni gyűlöletkeltő megnyilvánulások büntetőjogi szankcionálhatósága. Az 1848. évi V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről szóló 1874. évi XXXIII. törvénycikk a választójogi szabályok között rendelkezett az általános büntető törvénykönyv életbelépéséig is elengedhetetlenül szükséges, a választások kapcsán leggyakrabban előforduló visszaélések, így a választók izgatásának büntetéséről,⁸² s a tulajdon sérthetlenségének védelmét és a törvények elleni lázítással szembeni fellépést biztosító rendelkezések mellett egyúttal büntetni rendelte azt,

...[a] ki nyilvánosan, szóval vagy irat terjesztése által [...] valamely nemzetiség, osztály vagy hitfelekezet ellen törvénytelen fellépésre izgat [...].⁸³

1871-re a német és az olasz egység megteremtésével Európa nyugati részén lezárult a nemzetállamok kialakulása. Ezekhez az államokhoz képest Magyarországon későn vette kezdetét a kodifikáció kibontakozása, aminek okát hazánk történelmében kereshetjük. Az 1867-es kiegyezési törvény magyar országgyűlés általi becikkelyezését követően átalakuló magyar társadalmi igény a jogi szabályozás gyökeres reformját követelte meg.

⁸² Az 1848:V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről előterjesztett törvényjavaslathoz fűzött miniszteri indokolás. Általános indokolás.

⁸³ Az 1848:V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről 1874. évi XXXIII. törvénycikk 98. §.

A megelőző, sikertelen kodifikációs kísérletek után egyértelmű volt, hogy a büntető igazságszolgáltatás alapjának a kodifikált büntetőtörvényt kell tekinteni annak érdekében, hogy az írott büntetőtörvényen keresztül országunk végleg leszámolhasson a feudális jogi anarchiával, és írott normaanyagán keresztül a kialakuló polgárosuló magyar társadalom védelmét szolgálja.

A Csemegi Kódex tulajdonképpen az 1974. évi XXXIII. törvény által kijelölt vonalon halad tovább, s a közösségek méltóságának védelmét egyfelől a Kódex az alkotmány, a törvény, a hatóságok vagy a hatósági közegek elleni izgatás című VI. fejezetén belül biztosítja, s ezen intézkedéseket kiegészítették a XVII. fejezetnek „a becsület nyilvános megtámadására, különösen a közhatóságok rágalmazó megtámadására vonatkozó rendelkezései”.⁸⁴

A törvényhez fűzött miniszteri indokolás értelmében a törvény VI. fejezete eszmerendszerének lényege a következőkben összegezhető:

[A] nyilvános izgatás valamelyik osztály, nemzetiség vagy vallásfelekezet ellen; nyilvános megtámadása a társadalom alapintézményeinek – a házasságnak és a tulajdonnak: criminalistikai szempontból, s különösen nagymérvű veszélyességüknél fogva, teljes joggal tiltatnak és büntettetnek az állam törvényei által.

Félre nem ismerhető köz és magánérdekek követelik, hogy a jogrend nem csupán a brutális erőszak ellen oltalmaztassék, hanem, hogy azon veszélyek ellen is kiterjedjen a törvény oltalma, melyek az állam- és társadalomellenes eszméknek nyilvános terjesztéséből, a szenvedélyeknek az állam s intézményei elleni szításából származnak. [...] Tagadni nem lehet, hogy az eszmék szabad közlése, a minnek legszebb vívmányait köszönheti az emberiség, ép oly ártalmassá válhatik mint a tűz, mely világít és melegít, de mely ellenőrizhetetlenül és féktelenül csapongva, igen gyakran nagy szerencsétlenségnek, sok nyomornak és pusztulásnak lett már okozója. Nincs is a polgárosult világban oly törvényhozás, mely az eszmék szabad közlésével üzött visszaéléseket figyelmen kívül, mely a társadalmat e veszélyekkel szemben oltalom nélkül hagyta volna. [...] Nem létezik ugyan olyan tan, sem oly intézmény, mely a törvény által ki lenne helyezve a szabad bírálat köréből, melyet elmékedése, fejtegetése, buvárlata tárgyául ne tehetne a tudomány, s melyet a kétkedő scepstisnek, habár rideg, kegyelet nélküli, talán erkölcsi érzületünket sértő bonczolgatása ellen büntetésekkel lehetne megvédeni; de a vélemény szabad nyilvánításának határai nem terjedhetnek annyira, hogy a bírálat s a lázítás, az izgatás, az államintézmények nyilvános megtámadása közt ne tétetnék különbség.⁸⁵

⁸⁴ Schnierer Aladár, *A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntető-törvény (1878. V. t. cz.) magyarázata*, Budapest, Franklin Társulat, 1881, 18.

⁸⁵ Uo., 274–275.

A miniszteri indokolás annál is inkább figyelemre méltó, mert a közösségek méltóságának védelme kapcsán gyakorlatilag ugyanazt a jogpolitikai célt fogalmazza meg, mint napjaink jogalkotása, jelesül annak a kívánalmát, hogy senki ne élhessen vissza véleményének szabad kifejezésével.

Mindezekre tekintettel a Kódex 172. § (2) bekezdése büntetni rendelte azt, aki valamely gyülekezeten nyilvánosan, szóval, vagy aki a nyomtatvány, irat, képes ábrázolat terjesztése, vagy közszemlére kiállítása által „valamely osztályt, nemzetiséget vagy hitfelekezetet gyűlöletre a másik ellen [...] izgat.”⁸⁶ Látjuk, hogy a gyűlöletre izgatás jogi tárgya a „a társadalmi rend és az álladalmi belbékének” biztosítása, tekintettel arra, hogy „az álladalmi főhatalom nem engedheti meg, hogy a nép egyes osztályai és hitfelekezetei [...] egymás ellen gyűlöletre izgattassanak.” A büntetés pedig „azon veszélyes hatás ellen fordul, melyet a féktelen kifakadás, a lázító szó a nagy tömegben előidézni képes”, tehát nem a pusztá bírálóat vagy véleménynyilvánítás az, amelyet a jogalkotó tilalmaz. Az indokolás ezzel kapcsolatban gyakorlatilag az állam intézményvédelmi kötelezettségét deklarálva kifejti, hogy bár kétségtelenül nehéz feladat megtalálni és meghúzni azt a vonalat, amely a bűnös eszmét – illetőleg a tiltott közlést – a megengedettől elválasztja,

...de legyen a feladat bármily nehéz, lelkesüljön a törvényhozás és a társadalom bármiként az eszme, a gondolat, az érzelm közlésének szabadsága mellett: azon kötelességét nem tagadhatja meg, hogy a megállapított jogrendet a romboló eszmék izgató terjesztése ellen, a szabadságot a féktelenség ellen [...] megvédje.⁸⁷

A törvényi tényállás passzív alanya valamely osztály, nemzetiség vagy hitfelekezet, mint közösség lehet. Fontos kiemelni, hogy gyűlöletre izgatás csak abban az esetben valósult meg, ha az osztály, hitfelekezet, nemzetiség egésze ellen irányult. A bűncselekmény elkövetési magatartása a gyűlöletre izgatás, ami az indokolás ma is helytálló definíciója szerint „oly neme a gondolatközlésnek, mely – mivel a kedélyre hat – az ész józan kritikáját elnémítja, a szenvedélyeket fölkorbácsolja, gyűlölséget ébreszt, s így erőszakos cselekvésre indít”, azaz „ellenséges indulat felkeltésére törekvést jelenti”. A 172. § (2) bekezdésében szabályozott bűncselekmény veszélyeztetési tényállás, a bűncselekmény megvalósulásához nem szükséges a gyűlölet létrejötte, a bűncselekmény megvalósul, „mihelyt a gyűlöletkeltésből származó

⁸⁶ A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntetőtörvénykönyvről szóló 1878. évi V. törvénycikk 172. § (2) bekezdés.

⁸⁷ Schnierer Aladár, *i. m.*, 279–280.

veszély már felismerhető”, és „nem csak akkor jön létre, amikor a felkeltett gyűlölet a forrpontig jutott és közvetlenül várható a társadalmi belbékét megzavaró kirobbanás”.⁸⁸ Ahogyan a Kódex VI. fejezetében szabályozott többi bűncselekmény, úgy a gyűlöletre izgatás esetében is a törvényi tényállás eleme a nyilvános elkövetés. A nyilvánosság fogalmának törvényi definiálása hiányában így a meghatározás a bírói gyakorlat feladata maradt, melynek során a szó köznyelvi jelentése jelenthetett kiindulópontot:

...valamely cselekvény nyilvánosan elkövetettnek helyesen csak akkor tekinthető, ha az elkövetés olyképp s oly körülmények között történt, hogy azt bárki s akárhány személy észlelhette.

További támpontot adott maga a törvény is, amikor a gyűlöletre izgatás szóbeli elkövetési módja esetén tényállási elemként rögzítette a „gyülekezeten nyilvánosan” történő elkövetést. A bírói gyakorlat szerint a gyülekezet nagyobb számú együtt lévő emberek összességét jelenti – tekintet nélkül az összejövetel célzatos vagy spontán jellegére –, ahol a felszólaló a jelen lévő személyeket a nyilatkozata hallgatóinak tekintheti. Gyülekezetet képezhetett adott helyen pillanatnyilag kevesebb számú egyén jelenléte is, ha a hely rendeltetéséből következően ott „emberek jönnek-mennek, számuk egyre változhatik”.⁸⁹

I.2.

A Rendtörvény

Magyarország hárommillió-nyolcszázezer katonájával vett részt az I. világháborúban, akik közül több mint hatszázezren estek el. A hatalmas emberveszteség, a súlyos infláció és a hiánygazdaság általános társadalmi elégedetlenséget szült.

1918. november 17. napján Tisza István a Parlamentben elismerte, hogy Magyarország vereséget szenvedett az I. világháborúban. 1920. június 4-én a versailles-i Grand Trianon kastélyban aláírt tizennégy részes békeszerződést követően Magyarország kikerült a Monarchia keretei közül, területei elcsatolása miatt elvesztette történelmileg kialakult gazdasági gyökereit, s ebből következően az egyes ágazatokon belül súlyos aránytalanságok

⁸⁸ Angyal Pál–Isaák Gyula, *Büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878: V. törvénycikk)*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1941, 172–179.

⁸⁹ Angyal–Isaák, *i. m.*, 167–169; és Schnierer, *i. m.*, 276.

alakultak ki. Ez a negatív tendencia csupán 1926-tól kezdett enyhülni. A válságállapottal terhelt társadalomban teret nyertek a politikai szélsőségek.

A korszak jogalkotásának elemzésekor szót kell ejteni a tudományegyetemekre, a műegyetemekre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályairól szóló 1920. évi XXV. törvényről, vagyis a „*numerus clausus*” szabályozásról. A törvény célja a magyar részvétel biztosítása a felsőoktatásban a soknemzetiségű országban. Az első zsidótörvényként emlegetett norma Teleki kormányzásának a mai napig leginkább ellentmondásos jogi aktusa volt. A törvény megalkotásáig a zsidóságot nem nemzetiségként, hanem felekezetként kezelték. Tekintettel arra, hogy a joggyakorlat megváltozott, az elfogadott törvény a lakosság ezen rétegét sértette a leginkább.

1920. július 25-én Horthy Miklós kormányzó a trianoni béketárgyalásokon is részt vett Teleki Pált kérte fel a kormányalakításra. Az új miniszterelnök programja a jogrend volt, az ország társadalmi és politikai rendjének törvényes megalapozására törekedett. Elsődleges feladatának az ekkor már előretörő szélsőséges erők visszaszorítását és a békés revízió folytatását tekintette. Többek között az említett szélsőségek felszámolása érdekében alkotta meg a Nemzetgyűlés 1921. március 26. napján a Rendtörvényt. Csupán érdekességként jegyezzük meg, hogy ennek alapján ítélték el később Szálasit, és tiltották be nemzetiszocialista pártját.

Az ún. „Rendtörvény” a Csemegi Kódex mellé lépve, annak melléktörvényeként újabb védelmi lépcsőt épített a közösségek méltósága érdekében. Az első világháborút követően a jogalkotó úgy értékelte, hogy

...a régi jogszabályok a változott idők és körülmények folytán a fokozottabb mérvben veszélyeztetett állami és társadalmi rend megvédésére nem elég hatályosak. Elkerülhetetlenül szükséges volt tehát az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről gondoskodni.⁹⁰ [...] A jelen javaslat [...] elsősorban büntetőtörvényeink eme hiányát kívánja pótolni [...] Távoll áll azonban a javaslattól az a célzat, hogy az egészséges állami és társadalmi élethez nélkülözhetetlen szabadságjogokat, első sorban a véleménynyilvánítás és a meggyőzés szabadságát elnyomja.⁹¹

⁹⁰ Angyal, *A magyar büntetőjog kézikönyve*, 4: *Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk*, Budapest, Athenaeum, 1928. Előszó és 1. oldal

⁹¹ Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk törvényjavaslatának általános indokolása.

A javaslat indokolása szerint a törvényes rend felforgatására irányuló propagandának egyik veszélyes eszköze az olyan tevékenység is, amely „a nemzetben kifejezésre jutó összességnek vagy az összesség törvényes szervezetének, az államnak” értelmi és érzelmi létalapjait támadja meg abból a célból, hogy a nemzetről vagy az államról kialakult kedvező értékítéletet megdöntse.⁹²

A törvény előkészítői ezért szükségesnek vélték büntetéssel sújtani mindazokat a cselekményeket, amelyek a tömegmozgalom céljára a lelkeket a legkülönbözőbb utakon előkészíteni és megnyerni igyekeznek, így többek között a nemzetrágalmazást, vagyis azt, ha valaki

...olyan valótlan tényt állít vagy terjeszt, amely alkalmas arra, hogy a magyar állam vagy a magyar nemzet megbecsülését csorbítsa vagy hitelét sértse, vétséget követ el, és öt évig terjedhető fogházzal büntetendő [...];

és a nemzetgyalázást, vagyis azt, ha valaki

a magyar állam vagy a magyar nemzet ellen meggyalázó kifejezést használ vagy ily cselekményt követ el.⁹³

Az Igazságügyi Bizottság – az eredeti javaslathoz képest kisebb-nagyobb módosításokkal ugyan, de – mind a nemzetrágalmazás, mind a nemzetgyalázás büntető törvényi tényállásának megalkotását szükségesnek találta, s a javaslat nemzetgyűlés vitája során is valamennyi felszólaló egyetértett azzal, hogy a nemzetrágalmazás és a nemzetgyalázás elleni szigorú és hatékony fellépést biztosító szabályozás megalkotása feltétlenül szükséges. A büntetőjogi tiltást illetően ugyanakkor a jogirodalom álláspontja koránt sem volt egységes. Számos, az ilyen irányú szabályozás ellen érvelő tanulmány jelent meg, azonban még többen érveltek a szabályozás aktualitása és helyessége mellett. Angyal Pál a szabályozás szükségességének alátámasztásául Miskolc Ágostra és Perjéssyre hivatkozik, akik szerint:

...nincs állam, mely eltúrná azt, hogy a nagy nyilvánosság előtt becsméreljék az államalkotó nemzetet, gyalázzák intézményeit trágár szavakkal, képtelenül hazug rágalomokkal. [...] Az állami életet veszélyeztető felforgató törekvéseknek melegágyait képezik ezek a rágalmozások és gyalázkodások, mert gyűlöletkeltésre alkalmasak, már pedig a gyűlölet a jogtalan cselekvések egyik legfőbb rugója.

⁹² Angyal, *i. m.*, 106–107.

⁹³ Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk 7–8. §.

Ugyancsak a szabályozás indokoltsága mellett szól, hogy külföldi törvények sora lép fel a hasonló magatartásokkal szemben.⁹⁴

A nemzetragalmazás és a nemzetgyalázás törvényi tényállása által védeni kívánt jogi tárgyak a magyar állam vagy a magyar nemzet becsülete. A passzív alanyok, vagyis a magyar állam és a magyar nemzet vonatkozásában közelebbi meghatározást a törvény nem ad, így e fogalmak tartalmát a joggyakorlat alakította ki:

...az állam a nemzetben kifejezésre jutó összességnek olyan törvényes szervezete, amely az állami akaratot – alkotmányának megfelelő szervezete útján – külső hatalommal képes és köteles is érvényre juttatni, [...] a nemzet pedig a polgárok összessége.

Az állam és a nemzet fogalmát lényegileg fikcióként magyarázó elméletekkel szemben a Curia álláspontja szerint:

...az állam, a nemzet a természet általános törvényeinek alávetett élő szervezet, amely éppen azért megsemmisíthető, megcsonkítható és meg is sérthető.⁹⁵

A törvénycikk elemzésekor utalnunk kell a becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. törvénycikkre (a továbbiakban: Bv.) is, tekintettel arra, hogy a jogalkalmazás során kérdésként merült fel, hogy abban az esetben, ha az elkövető a kormányt, a kormányzati rendszert, avagy a hatóságokat, esetleg a bíróságot sérti, felelőssége vajon a Rendtörvény, vagy a Bv. alapján állapítandó-e meg. Egyesek szerint mivel az előbbi intézmények nem magát az államot, illetve a nemzetet jelentik, azok megsértése nemzetgyalázást nem valósít meg. Más álláspont szerint viszont az előbbi entitások az állam alappilléreit jelentik, s aki ezeket az alappilléreket támadja, az épületet, vagyis magát az államot, illetve a nemzetet is támadja. A Curia joggyakorlatából kiolvasható álláspont e két szélsőérték között helyezkedik el: a kérdés megválaszolása során abból indul ki, hogy az adott magatartás, kifejezés

...általánosító, az állami berendezés és nemzeti életműködés egészére kiható tartalmuknál fogva valóban alkalmasak arra, hogy a magyar állam vagy a magyar nemzet megbecsülését csorbítsák vagy hitelét sértsék.

⁹⁴ Lásd Apponyi Albert gróf, Bródy Ernő, Somogyi István, Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy miniszter, Bárczy István felszólalását. Angyal, *i. m.*, 107–108.

⁹⁵ Uo., 110, 114–115.

Amennyiben a sértés az állami berendezkedés egészére kihat, úgy az Átv., amennyiben pedig annál szűkebb körű, az államnak csak valamely szervét, intézményét érinti, a Bv. rendelkezéseit kell alkalmazni. A jogalkalmazás során gyakorlati problémaként merült fel az is, hogy a magyarok, illetve a magyarság megsértése esetén megállapítható-e a nemzetgyalázás tényállásának megvalósulása. A joggyakorlat és általában a jogirodalom álláspontja abban összegezhető, hogy az államalkotó magyarsággal szemben a nemzet és a nemzetiség fogalma nem választható el olyan élesen, mint ahogyan a magyar állam többi nemzetisége esetében, így a magyarok, a magyarság ellen irányuló meggyalázó kifejezés, illetve cselekmény a magyar nemzet meggyalázását is jelenti.⁹⁶

A nemzetragalmazás elkövetési magatartása valótlan és rágalmozó minőségű tény állításában, vagy terjesztésében állt, a nemzetgyalázás elkövetési magatartását pedig meggyalázó kifejezés használata, vagy ily cselekmény elkövetése jelenti. Fontos kiemelni, hogy a Rendtörvény szerinti „meggyalázó” fordulat nem a Bv. 2. §-a szerinti tágabb körre utaló jelzőket, vagyis a becstelenítő, lealacsonyító, megszégyenítő kifejezéseket, hanem a Csemegi Kódex 261. §-a szerinti szűkebb kitélt jelent, ily módon juttatva kifejezésre, hogy a nemzet becsülete kisebb fokú büntetőjogi védelmet kíván, mint az egyéni becsület. Ezt támasztja alá az is, hogy a törvényjavaslat eredeti szövegéhez képest a törvény elfogadásáig a védelmi kör egyre szűkült. Amíg a törvényjavaslat meggyalázó, lealacsonyító vagy a nemzeti érzületet egyébként súlyosan sértő kifejezésről és cselekményről beszélt, addig az Igazságügyi Bizottság módosító javaslata nyomán a nemzeti érzületet egyébként súlyosan sértő fordulat elmaradt, végül a Nemzetgyűlés által elfogadott törvényszövegben már csak és kizárólag a meggyalázó jelző szerepelt. Mind a nemzetragalmazás, mind a nemzetgyalázás csak szándékosan elkövethető, tiszta magatartási tényállások, s a bűncselekmény megvalósulásához nem szükséges eredmény. A befejezettséghez elegendő, ha egyetlen személy részéről fennáll a valótlan tény tudomásulvételének lehetősége, másfelől elegendő a cselekmény elkövetése, illetve a kijelentés használata oly módon, hogy azt egyetlen személy érzékszervei útján érzékelhesse. A halmazati, elhatárolási kérdések körében látható, hogy a nemzetragalmazáshoz képest a nemzetgyalázás szubszidiárius tényállás, vagyis amennyiben a meggyalázó kifejezés használata egyben a magyar állam vagy a magyar nemzet megbecsülését csorbító valótlan tényállításban manifesztálódik, úgy az elkövető csak nemzetragalmazás büntettségéért vonható felelősségre.⁹⁷

⁹⁶ Uo., 110–114.

⁹⁷ Uo., 116–128, 130–138.

I.3.

A nemzetiségi érzület büntetőjogi védelme

Ebben a korszakban a Horthy-rendszer jogalkotását egyfelől a német politikai aktivitás, másrészt a terület-visszacsatolások determinálták. Ez utóbbiak 1938 őszétől fokozatosan mentek végbe. A folyamat során Magyarország olyan soknemzetiségű országgá vált, amelyben a nemzetiségi kérdés a társadalmi stabilizáció érdekében új megvilágításba került. A magyar köztudat a területi expanziót a történelmi igazság helyreállításaként élte meg, míg a Németországgal hadban álló nyugat-európai nemzetek és az Amerikai Egyesült Államok a Németország melletti elköteleződéséért, agresszióért. 1941. április 6-án a Wehrmacht és a fasiszta olasz csapatok lerohanták Jugoszláviát. Hitler a Teleki-kormánytól követelt katonai együttműködést, és az országon történő átvonulás engedélyezését a támadás kivitelezéséhez. A miniszterelnök sikertelenül próbálta visszatartani a kormányzót a hozzájárulás megadásához. Már zajlott az átvonulás, amikor Teleki értesült a brit reakcióról, jelesül arról, hogy hadba lépése esetén a diplomáciai kapcsolatok megszakítására és hadüzenetre számíthat. Mivel nem látott más kiutat, Teleki április 3-án öngyilkos lett. Decemberben beállt a hadiállapot Magyarország és Nagy-Britannia között, és Bárdossy László miniszterelnök hadat üzent az Amerikai Egyesült Államoknak.

Amint az előzőek során láthattuk, a nemzeti érzület büntetőjogi védelméről szóló törvény megalkotásakor hatályos jogszabály a Csemegi Kódex 172. § (2) bekezdésén keresztül büntetőjogi védelem illette meg az egyes nemzetiségeket, osztályokat és hitfelekezeteket. A Rendtörvény külön védelemben részesítette a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülését, ezen keresztül a magyar nemzeti érzést, emellett az egyéni becsületet – a sértett nemzetiségére tekintettel történő megsértése esetén is – a Bv. helyezte büntetőjogi védelem alá. Az e pontban elemzett törvény azonban az eddigieknél tovább megy, és egy, az előzőektől eltérő, a jogrend által oltalomban még nem részesített jogi tárgyat oltalmaz: a nemzetiségi érzületet.⁹⁸ Olyan sértéssel szemben is büntetőjogi védelmet kíván biztosítani,

...amely nem irányul közvetlenül a sértett személye ellen, és ezért nem esik a becsület védelméről szóló 1914 : XVI. tc. hatálya alá, hanem valamely nemzetiség ellen irányuló kifejezés vagy cselekmény

⁹⁸ A nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló 193. számú törvényjavaslat indokolása. Általános indokolás I–II. pontjai.

használatával, illetve elkövetésével bántja meg az illető nemzetiség valamely tagjának nemzetiségi érzületét.⁹⁹

A jogalkotó célja a törvényjavaslat alapján az egyén számára a közösséghez tartozására, ehhez fűződő érzésére tekintettel a közösséget ért sérelmen keresztül továbbható, az egyénnél jelentkező sérelemmel szemben kíván védelmet nyújtani. Az indokolás szerint a törvény megalkotását különösen időszerűvé tette az a történelmi körülmény, hogy a korábban elszakított területek visszacsatolásával a Magyarország területén élő nemzetiségek száma és aránya megnőtt, s e nemzetiségek békés egymás, illetve a magyarság melletti együttélésének biztosítása az ország fontos érdeke. A cél tehát annak biztosítása, hogy a magyar nemzethez tartozó egyes nemzetiségek egymás lekicsinylésétől tartózkodjanak, kifejezve egyúttal azt, hogy a magyar nemzet egyes nemzetiségei a másikkal képest sem nem kisebb, sem nem nagyobb értékűek.¹⁰⁰

A fenti célt biztosítandó, a törvény vétség miatt büntetni rendelte azt,

...aki mást az országban élő valamely nemzetiségre lealacsonyító kifejezés használatával, vagy ilyen cselekmény elkövetésével nemzetiségi érzületében megsért – amennyiben cselekménye súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik [...] ¹⁰¹

A tényállás által védett jogi tárgy a nemzetiséghez tartozásból folyó, közösségi és egyéni színezetű lelki tényezőkből, érzelmi és erkölcsi elemekből összetevődő nemzetiségi érzület, azaz a nem magyar állampolgár érzésvilága, a vele egy anyanyelvet beszélő honfitársához fűződő érzése. A törvényjavaslat általános és részletes indokolása is kiemeli, hogy a magyar nemzeti érzület e törvény általi védelme ugyanakkor nem szükséges, hiszen a Rendtörvény 7. és 8. §-ai a magyar állam és a magyar nemzet becsületének büntetőjogi védelmét biztosítják, a bírói gyakorlat pedig a magyar nemzeti érzést sértő cselekményeket is ugyanezen rendelkezések alapján ítéli meg.¹⁰²

⁹⁹ A felsőház igazságügyi bizottságának jelentése a nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló 193. számú törvényjavaslat tárgyában.

¹⁰⁰ A nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló 193. számú törvényjavaslat indokolása. Általános indokolás I. és III. pontjai.

¹⁰¹ A nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló 1941. évi V. törvénycikk 1. §-a.

¹⁰² A nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló 193. számú törvényjavaslat indokolása. Általános indokolás I. pont és részletes indokolás az 1. §-hoz.

A bűncselekmény elkövetési magatartása a valamely nemzetiségre vonatkozó lealacsonyító kifejezés használata vagy más ilyen cselekmény elkövetése. A törvényjavaslat indokolása szerint a lealacsonyító kifejezés tényállási elemként történő meghatározásának oka:

...a nemzetiségi érzület megsértésének külső kinyilvánítása, az illető nemzetiség kisebb-értékűségének kifejezésre juttatása.

E bűncselekmény a Csemegi Kódex 172. § (2) bekezdése és a Rendtvény 7. és 8. §-ai szerinti bűncselekményekhez képest már nem veszélyeztetési bűncselekmény. A törvényi tényállás eleme a nemzetiségi érzület megsértésének eredménye, melyből látható, hogy a jogalkotó a szubjektív elemeket helyezte előtérbe. A törvényjavaslat indokolása szerint:

...a nemzetiségi érzület [...] túlnyomó részben az egyéniség lelki alkatától függő érzelmi elemekből áll, mihez képest az érzületsértő cselekményekkel szemben fellépő érzékenység is egyéniségek szerint különböző erősségű; indokolt tehát a sértettre bízni annak kezdeményezését, hogy az ellenében elkövetett cselekményt olyannak tekinti-e, amely alapul szolgálhat a bűnvádi eljárás megindulására.

Éppen ezért, valamint arra a nyilvánvaló okra is tekintettel, hogy az elkövetési magatartás a – sérelem jellegéből következően – rendszerint csak a sértett feljelentése eredményeképp tud a hatóság tudomására jutni, a büntetőeljárás magánindítványra indul.¹⁰³ Kiemelendő továbbá a tényállás szubszidiárius jellege, tehát az, hogy az elkövető felelőssége megállapításának e jogszabályhely alapján – a Rendtvény 8. §-a szerinti nemzetgyalázáshoz hasonlóan – csak akkor van helye, „amennyiben cselekménye súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik”. Mint látjuk, a törvény a bűncselekmény minősített eseteként szabályozza a sajtó útján vagy egyébként nyilvánosan történő elkövetést.¹⁰⁴

I.4.

A demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelme

Magyarországnak a II. világháborúból 1944. október 15. napján történt kilépési kísérlete nem pusztán sikertelen maradt: az országban jelen levő, megszálló német erők Horthy lemondásra

¹⁰³ A nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló 193. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás az 1. §-hoz.

¹⁰⁴ A nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló 1941. évi V. törvény 1. §.

kényszerítették. Ezután Szálasi Ferenc megalakította a „nemzeti összefogás kormányát”. A nyilas hatalomátvételt követően megkezdődött a megmaradt magyarországi – vagyis lényegében a budapesti – zsidó lakosság likvidálása.

1944 decemberére a szovjet csapatok elérték a trianoni magyar határt. Ettől kezdve az ország – nemzetközi jogi értelemben is – megszállt területté vált. A front mögötti területeken a legfontosabb közfeladatok ellátása, majd az 1946-ban megkötött lakosságcsere-egyezmény végrehajtása (amelynek folytán 1947-ben megindult a lakosságcsere) új hatalmi struktúra szervezését követelte meg. A magyar jogrend újjáalakítására csak az 1945-ben megtartott választásokat követően kerülhetett sor, ezután a megalakult Nemzetgyűlés, illetve a kormány által folytatott tevékenységgel kezdődhetett meg a jogrend kiépítése. 1945 áprilisában az előretörő szovjetek bejelentették Magyarország „felszabadítását a fasiszta iga alól”. Az 1945. július 17. napjától augusztus 2. napjáig tartott potsdami konferencia résztvevői megerősítették, hogy felszámolják a nácizmust, és felelősségre vonják a háborús bűnösöket. A Külügyminiszterek Tanácsa 1945. december 16. és 26. napja között tartott moszkvai értekezletén dolgozta ki szempontrendszerét az azon államok vonatkozásában történő békekötésre, amelyek kormányai a II. világháborúban szövetségre léptek a náci Németországgal. 1947. február 10-én a szövetségesek Párizsban aláírták a békeszerződést Magyarországgal.

A háborút követő egyik legfontosabb jogszabály az 1946. évi I. törvény volt, amely Magyarország államformáját királyságról köztársaságra változtatta. Az e pontban elemzésre kerülő törvény célja a politikai típusú büntetőjog kiszélesítése volt, a norma a jövőre nézve biztosította a politikai rendszerrel szembeforduló személyek elleni büntetőjogi fellépés lehetőségét.

A Csemegi Kódex 172. § (2) bekezdésének rendelkezéseit, illetve a Rendtörvény által biztosított büntetőjogi védelmet – mint a Horthy-korszak idején érvényben volt rendelkezéseket – a jogalkotó 1946-ban, a „felszabadulás”¹⁰⁵ után már elégtelennek találta. E rendelkezéseket hatályon kívül helyezte, azok helyébe újat alkotott, s egységes szerkezetben rögzítette a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelmét biztosító, a jogalkotó által szükségesnek ítélt rendelkezéseket.

A törvényjavaslat általános indokolása szerint:

¹⁰⁵ Barna Péter, *A magyar büntető törvényhozás fejlődésének vázlata a felszabadulástól*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1956, 7. és 11.

Az állami rend büntetőjogi védelme minden országnak elsőrangú kötelessége, a hathatós büntetőjogi államvédelmet a demokratikus elveken nyugvó rendszer sem nélkülözheti. De legkevésbé az olyan állam, mint az évtizedes reakciós uralom, a második világháború és a nyilas-német pusztítás után feltámadó Magyarország. [...] A magyar államnak az a büntetőjogi védelme, amely a büntetőtörvénykönyvben és melléktörvényeiben, elsősorban az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921: III. törvénycikkben volt lefektetve, a demokratikus állami rendszer védelmére elégtelen, nagyrészt meg nem felelő, és ezért nem tartható többé hatályban.¹⁰⁶

A jogalkotó úgy értékelte, hogy a Csemegi Kódex rendelkezései a megalkotása óta megváltozott társadalmi és történelmi viszonyok folytán az oltalmazni kívánt értékek hatékony védelmére már nem alkalmasak. A törvényjavaslat vitája során felszólaló egyik képviselő szerint, mivel az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény a fasizmusnak, az úri rendnek volt a törvénye, ennek a törvénynek „a szigora káros volt, mert a szabadság és a demokrácia ellen irányult.” Ehhez képest ez a törvényjavaslat alapját tekintve tehát a Rendtörvény ellentéte:

...a népet védi a nép ellenségeivel és a szabadság ellenségeivel szemben. [...] Ennek a törvénynek a szigora és erélye jó és üdvös, mert a szabadság és a demokrácia ellenségei ellen irányul.¹⁰⁷

A javaslat megalkotásánál axiomatikus tételként állt a jogalkotó előtt, hogy a demokrácia sem jelent korlátlan szabadságot, és nem nyújthat lehetőséget a szabadságjogokkal való visszaélésre, még kevésbé a demokratikus állam megdöntésére.

A javaslat védelemben kívánja részesíteni egyfelől a demokratikus állami rendet és ennek keretében a demokrácia lényegéhez tartozó állampolgári jogegyenlőséget és szabadságjogokat, másfelől pedig a köztársasági államformát és a köztársasági elnök személyét.¹⁰⁸

A törvény 2. §-a értelmében büntett miatt büntetendő:

¹⁰⁶ A demokratikus állami rendszer és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 15. számú törvényjavaslat indokolása. Általános indokolás.

¹⁰⁷ Lásd Orbán László képviselő felszólalását a Nemzetgyűlés 24., 1946. március 12. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyvben.

¹⁰⁸ A demokratikus állami rendszer és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 15. számú törvényjavaslat indokolása. Általános indokolás.

- a) aki az [...] államrend vagy köztársaság megváltoztatására lázít,
- b) a demokratikus államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgat,
- c) egyes személyek vagy csoportok ellen azok demokratikus vagy köztársasági meggyőződése miatt gyűlöletre izgat,
- d) az állampolgári szabadság vagy jogegyenlőség érvényesülése ellen vagy nemzetiségi, faji vagy felekezeti gyűlölködésre izgat, illetőleg annak felkeltésére alkalmas más cselekményt követ el.

A 3. § szerint pedig:

...vétséget követ el, aki háborús vagy népellenes bűncselekményt vagy a jelen törvényben meghatározott valamely cselekményt magasztal, vagy ilyennek elkövetőjét feldicséri.

A 4. § (1) bekezdése alapján ugyancsak vétség miatt büntetendő:

...aki két vagy több személy jelenlétében olyan valótlan tényt vagy való tényt olyan módon állít vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy az [...] államrend vagy köztársaság iránt megvetést keltsen, vagy nemzetközi megbecsülését csorbítsa.”

A hivatkozott rendelkezések által védeni kívánt jogi tárgyak: a demokratikus államrend és ennek keretében a demokrácia lényegéhez tartozó állampolgári jogegyenlőség és szabadságjogok, továbbá a köztársasági államforma, illetve Magyarország nemzetközi megbecsülése. A 2. §-ban rögzített bűncselekmény elkövetési magatartása a megváltoztatásra lázítás, továbbá a gyűlöletre, gyűlölködésre izgatás, illetve annak felkeltésére alkalmas más cselekmény elkövetése, aszerint differenciálva az egyes pontok között, hogy az elkövetési magatartás milyen érték ellen irányul. A hivatkozott bűncselekmények megvalósulásához – a Csemegi Kódexhez és a Rendtörvényhez hasonlóan – semmilyen eredmény bekövetkezte nem szükséges, nem szükséges a demokratikus államrend vagy a köztársasági megváltoztatása, a gyűlölet létrejötte vagy a tényleges gyűlölködés.

Figyelemre méltó, hogy a törvény 2. §-a szakított a Csemegi Kódex azon megoldásával, mely a hasonló bűncselekmények esetén tényállási elemként rögzítette a nyilvánosság előtti elkövetést, tekintettel arra, hogy a jogalkotó álláspontja szerint büntetőjogi fellépést kívánó veszélyt jelent a nyilvánosságot óvatosan kerülő izgató propaganda és alattomos aknamunka

is, amelynek célja az egyének külön-külön történő meggyőzése. Emellett a jogalkotó nem értett egyet a Csemegi Kódex 172. § (2) bekezdése szerinti korábbi szabályozási megoldással, mely szerint az elkövető csak akkor volt büntethető, ha a „hitfelekezetet vagy nemzetiséget ‘a másik’ ellen” izgat gyűlöletre. E megoldás nem nyújtott megfelelő védelmet, hiszen nem esett a büntetőjogi tilalom alá, ha valaki valamely nemzetiség tagjait egy hitfelekezet ellen izgatta gyűlöletre. Az indokolás szerint az izgatott és a megtámadott csoportoknak ezt a szembeállítását mellőzni kellett, emellett a jogalkotó a Csemegi Kódex 172. § (2) bekezdésében foglalt „osztályküzdelemmel” kapcsolatos tilalmat, mint amely „a társadalmi erők szabad érvényesülésének” gátja, túlhaladottnak vélte, s általánosságban az állampolgári jogegyenlőség büntetőjogi védelmét tartotta indokoltnak.¹⁰⁹ Mindezekre tekintettel a törvény 2. § c) és d) pontja a korábbiaknál – a kifogásolt szempontoknak megfelelően – szélesebb körű büntetőjogi védelmet biztosított.

I.5.

A büntetőtörvények reformja a második világháború után

1947 júliusában a Harvard Egyetemen mondott beszédében George Marshall, az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere felvázolta a később róla elnevezett, a II. világháború következményeinek enyhítését célzó segélytervet. Erre válaszul 1947 szeptemberében szovjet kezdeményezésre megalakult a Kominform, amely a Sztálin–Zsdanov-féle „két tábor”-elmélet gyakorlati igazolása volt. Ezzel intézményesült a szocialista és az imperialista tábor szembenállása. A korszak vizsgálatakor nem szabad megfeledkeznünk az egykori szövetségesek között 1947-ben megkezdődött hidegháborúról.

A formálisan 1948-ban még létező, politikai értelemben viszont alig működő pártokban a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) útmutatásai alapján folyt a munka. Az 1948-ban hivatalba lépett új belügyminiszter az ÁVO helyett létrehozta a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságát, az ÁVH-t, amelynek élére Péter Gábor altábornagy került, és amely az MDP legjelentősebb erőszakszervezetévé vált.

¹⁰⁹ A demokratikus állami rendszer és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 15. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás a 2. §-hoz.

Az 1947-ben megkezdődött államosítás, a monolitikus hatalmi berendezkedés, és a folyamatosan zajló koncepciós perek határozták meg a kor társadalmi közhangulatát. A büntetőtörvények legkirívóbb hiányosságainak reformját jelentő új normaanyag legfontosabb újítása a veszélyeztetési cselekmények pönalizálása volt.

A büntetőtörvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvénycikk a Csemegi Kódex novelláris értékű – az általános és különös részi rendelkezéseket egyaránt érintő – módosítását jelentette.¹¹⁰ A törvényjavaslat előkészítői szerint a Csemegi Kódex a megalkotása óta eltelt időre és lényegesen megváltozott körülményekre tekintettel megérett az alapos revízióra, amely új büntetőjogi kódex alkotásában fog megnyilvánulni. Tisztán látták ugyanakkor azt is, hogy ennek megalkotásához, elfogadásához és hatálybalépéséhez hosszabb időre van szükség. Mindazonáltal úgy vélték, hogy

...éppen ezért indokolt a jelenlegi büntetőtörvénykönyvünk legkirívóbb fogyatkozásainak gyors orvoslása, idejüket múlt rendelkezések hatályon kívül helyezése, illetőleg átalakítása és egyes hiányainak pótlása. Ebben a keretben a reformnak olyan rendelkezések alkotására kell szorítkoznia, amelyek nem érintik lényegesen, vagy legalábbis nem törik át a büntetőtörvénykönyv alapelveit. Másrészt arra kell törekedni, hogy a hatályba léptetendő új anyagi büntetőjogi szabályok lehetőleg véglegesek legyenek, azaz az új büntetőtörvénykönyvbe is be legyenek illeszthetők.¹¹¹

Vagyis a cél a legszükségesebb – de még a büntetőjogi rendszer megbontása, illetve áttörése nélkül –, egyúttal a jövőre nézve hosszú távra szólóan lehetséges, a majdani új büntető törvénykönyvbe is beépíthető módosítások végrehajtása volt.

A közösségek védelmét biztosító különös részi tényállás megalkotását a jogalkotó több okból is szükségesnek ítélte. Egyfelől a Rendtörvény hatályon kívül helyezésével a jogrend nem biztosított büntetőjogi védelmet a magyar nemzeti érzést sértő cselekményekkel szemben, hiszen amint láttuk az 1941. évi V. törvény pontosan arra tekintettel, hogy az 1921. évi III. törvény erről korábban rendelkezett, csak az országban élő többi nemzetiséghez tartozó személyek büntetőjogi védelméről gondoskodott. Másfelől a jogalkotó a felekezeti gyűlölködésre izgatás 1946. évi VII. törvény 2. § d) pontja szerinti tilalmához képest a

¹¹⁰ A Csemegi Kódex első novellája az 1908. évi XXXVI. törvénycikk, második novellája az 1928. évi X. törvénycikk volt, az 1948. évi XLVIII. törvény a harmadik novella. Földvári József, *Magyar büntetőjog általános rész*, Budapest, Osiris, 2003, 40.

¹¹¹ A büntető törvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 177. számú törvényjavaslat indokolása. Általános indokolás.

hitfelekezetek szélesebb körű büntetőjogi védelmének biztosítását és a felekezeti gyűlölködés felkeltésére nem alkalmas, de a hitfelekezetre lealacsonyító kifejezések vagy cselekmények büntetőjogi tiltását is szükségesnek ítélte.¹¹² E hiányosságokat a törvényhozó akként pótolta, hogy az 1941. évi V. törvényt hatályon kívül helyezte, s az abban foglalt rendelkezéseket a magyar nemzeti érzület és a hitfelekezeti érzület védelmét biztosító rendelkezésekkel kiegészítve az 1946. évi VII. törvény 2. §-ába ültette át, s a következő szubszidiárius rendelkezést rögzítette:

...[a]mennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, vétség miatt [...] büntetendő, aki a magyar nemzetre, a demokratikus államrendre vagy köztársaságra, annak valamely alapintézményére, az országban élő valamely nemzetiségre, illetőleg hitfelekezetre lealacsonyító kifejezést használ, vagy ilyen cselekményt követ el.

A bűncselekmény védett jogi tárgya anélkül, hogy az elkövetési magatartás változott volna, immáron kiterjedt a nemzetiségi érzület védelmén kívül a nemzeti és hitfelekezeti érzület oltalmára is. A törvény lényeges változása azonban az 1941. évi V. törvénycikkhez képest, hogy itt már nem eredmény bűncselekményről van szó. Ugyancsak alapvető különbség a rendelkezés elődjéhez képest, hogy a jogalkotó a szubjektív elemek helyett immár az objektív elemekre helyezte a hangsúlyt, tehát döntő jelentőséggel nem az egyénben lejátszódó érzelmi változás bírt, hanem az, hogy a cselekmény objektíve alkalmas a nemzeti, nemzetiségi és felekezeti érzület sérelmének okozására. Teszi ezt arra is tekintettel, hogy a becsületsértéshez képest a nemzeti, nemzetiségi és hitfelekezeti érzület sérelme oly módon is bekövetkezhet, hogy a cselekmény az egyébként az érzületében megsértett személyre nézve nem becstelenítő, lealacsonyító és nem is megszegyenítő. Megszünteti továbbá a törvény azt a megoldást, miszerint a nemzeti érzület megsértése csak magánindítványra volt büntethető. A törvény – az 1941. évi V. törvény megoldását követve – változatlanul minősített esetként értékeli a sajtó útján vagy egyéb módon, de nyilvánosan történő elkövetést.¹¹³ A passzív alanyok köre az 1941. évi V. törvénycikkhez képest változott; passzív alany gyakorlatilag a magyar nemzet, a demokratikus államrend vagy köztársaság, annak alapintézménye, az országban élő valamely nemzetiség, illetve hitfelekezet.

¹¹² A büntető törvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 177. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás a 19. §-hoz.

¹¹³ A büntető törvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvény 19. § (2) bekezdése. A büntető törvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 177. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás a 19. §-hoz.

I.6.

A BHÖ

Rákosi Mátyás hatalomra kerülésével elérkezett a magyarországi egypártrendszerű diktatúra legsúlyosabb időszaka. Teljhatalma 1948–1949 fordulójára épült ki, és kisebb-nagyobb megszakításokkal 1956 nyaráig tartott. Politikai módszereit illetően a sztálini szovjet példát követte: az „osztályharc éleződése”, a „fokozott éberség”, a „pártba befurakodott ellenségekkel” való leszámolás jegyében 1949 márciusáig tagfelülvizsgálatnak nevezett tisztogatást hajtottak végre az MDP soraiban, amely elsősorban a korábbi szociáldemokraták ellen irányult. Szovjet tanácsadók közreműködésével koncepciós perek egész sorozata kezdődött, amely az MDP 1951 februárjában megtartott II. kongresszusa után még hevesebben folytatódott.

A hosszú távra szóló gazdasági elképzelések között első helyen szerepelt a szovjet mintát követő önellátásra törekvés, amely mellett a nehézipar rohamos fejlesztése szerepelt kiemelkedő helyen. A tervgazdálkodás sikere érdekében kötelezővé vált a beszolgáltatás, ami a beruházási hajlandóság csökkenése mellett azt eredményezte, hogy az élelemtermelő magyar parasztság kétharmada gyakorlatilag éhezett. Ennek ellenére több mint négyszázezer ember ítéltek el „közellátási büntett” (például feketevágás) miatt, hivatkozással arra, hogy nem teljesítették beszolgáltatási kötelezettségüket. A korábbi társadalmi elit „osztályidegennek” minősült és üldözendő volt, a kulturális élet és az oktatás minden szegmensét áthatotta a politika. A lakossági szolgáltatásokat biztosító ágazatok háttérbe szorítása miatt az életszínvonal alacsony volt, a társadalmi csoportok között nem voltak éles különbségek.

A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása az 1952. augusztus 31. napján hatályos anyagi büntetőjogi rendelkezések gyűjteményét jelenti, melynek célja a „különböző időkben, más társadalmi rendszerben keletkezett, különböző hivatalos közlönyökben vagy gyűjteményekben megtalálható, sokszor módosított jogszabályoknak” az egységes szerkezetbe foglalása a könnyebb áttekinthetőség végett, természetesen figyelembe véve és kifejezésre juttatva a szocializmus hozta változásokat.¹¹⁴ A BHÖ a különös

¹¹⁴ *A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása*, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1952, 11–13.

rendeleteknek a Népköztársaság elleni bűncselekményeket magában foglaló I. részének I. fejezetében, az állam belső biztonsága elleni bűncselekmények között rögzíti az eddig tárgyalt rendelkezéseknek megfelelő tényállásokat, ezzel is kifejezve az azok által védeni kívánt érték jelentőségét, fontosságát. A BHÖ gyakorlatilag a szocializmus által hozott átalakuláshoz, illetve változásokhoz igazítva, de lényegében változatlanul rögzíti 2., 3. és 4. pontjaiban¹¹⁵ az 1946. évi VII. törvénycikk 2., 3. és 4. §-ait, továbbá a 7. pontjában az 1948. évi XLVIII. törvény 19. §-ában foglalt cselekményt.

I.7.

A második magyar Btk.

Az 1960-as évek közepére a szocialista vezetés számára is nyilvánvalóvá vált, hogy zsákutcába került a szovjet modell alapján haladó magyar gazdaság. Egyre nagyobb szakadék tátongott a nyugat-európai országok és hazánk gazdasága között. 1963-tól ismét megindult a reformgondolkodás, kutatásokat folytattak annak érdekében, hogy a Szovjetunió számára is elfogadható gazdasági reformkonceptió kerüljön kialakításra. Ennek nyomán született meg az a politikai határozat, amelyet követően Kádár János hozzájárulásával 1968-ban „új gazdasági mechanizmus” néven elkezdődhetett a gazdasági reform. Hamarosan azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdasági reformok mit sem érnek politikai megújulás nélkül.

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény, vagyis a második magyar Btk. teljes mértékben a szocialista szellemű jogalkotás eredménye. A

¹¹⁵ „2. Büntettet követ el: a) aki az 1. pont (1) bekezdésében meghatározott népi demokratikus államrend vagy népköztársaság megváltoztatására lázít, b) a népi demokratikus államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgat, c) egyes személyek vagy csoportok ellen azok népi demokratikus meggyőződése miatt gyűlöletre izgat, d) az állampolgári szabadság vagy jogegyenlőség érvényesülése ellen vagy nemzetiségi, faji, vagy felekezeti gyűlölködéssre izgat, illetőleg annak felkeltésére alkalmas más cselekményt követ el. 3. Büntettet követ el, aki háborús vagy népellenes bűncselekményt, vagy az 1., 2., 4., 5. és 7–9. pontokban meghatározott valamely cselekményt magasztal, vagy ilyennek elkövetőjét feldicséri. 4. (1) Büntettet követ el, aki két vagy több személy jelenlétében olyan valótlan tény vagy való tény olyan módon állít vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy az 1. pont (1) bekezdésében meghatározott népi demokratikus államrend vagy népköztársaság iránt megvetést keltsen, vagy nemzetközi megbecsülését csorbítsa. (2) Az (1) bekezdésben meghatározott cselekmény súlyosabban minősül, ha azt a 26. pont (1) bekezdésében meghatározott módon követték el.” „7. (1) Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, büntett miatt egy évig terjedhető börtönnel büntetendő, aki a magyar nemzetre a népi demokratikus államrendre vagy népköztársaságra, annak valamely alapintézményére, az országban élő valamely nemzetiségre, illetőleg hitfelekezetre lealacsonyító kifejezést használ, vagy ilyen cselekményt követ el. (2) Ha az (1) bekezdésben meghatározott büntettet sajtó útján vagy egyéb módon nyilvánosan követik el, a büntetés két évig terjedhető börtön.”

törvénykönyv megalkotásának előkészületei már 1954-ben megkezdődtek, de a politikai élet változása következtében csak 1960-ra fejeződtek be, s az Országgyűlés 1961-ben fogadta el azt. Az 1961. évi Btk. – ideértve a közösségek méltóságának védelmét biztosító rendelkezéseit is – a büntető törvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvény, a Btk. általános részéről szóló 1950. évi II. törvény, valamint a Hatályos Anyagi Büntető Jogszabályok Hivatalos Összeállítása által is megcélzott úton haladt tovább.¹¹⁶ Büntetőjogunk korábbi rendszeréhez képest mindenképpen előrelépést jelentett, hogy e törvény egységes szerkezetben tartalmazta mind az általános rész, mind pedig a különös rész normaanyagát.

A törvény a közösségek méltóságának védelmét három szakaszon keresztül biztosította. Egyrészt az állam elleni bűncselekmények között, a 127. § (1) bekezdésében – a BHÖ 2. pontjának megoldását követve –, a következők szerint rögzítette az izgatás tényállását:

Aki mások előtt a) a magyar nemzet, b) a Magyar Népköztársaság, ennek államrendje, az államrend valamely alapintézménye, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya, ennek valamely alapelve, c) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata, d) valamely nép, nemzetiség, felekezet vagy faj, továbbá – szocialista meggyőződésük miatt – egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlölet keltésére alkalmas cselekményt követ el [...] büntetendő.

A törvény előkészítői különösen fontosnak tartották, hogy az állam elleni bűncselekmények fejezete csak olyan cselekményeket szabályozzon, melyek esetében valóban az állam, mint jogi tárgy ellen irányul az elkövető szándéka, ekként a 127. § szerinti izgatás enyhébb megítélésű változataként a közösség megsértése már nem e fejezetben, hanem a közbiztonság és közrend elleni bűntettek között szerepelt, s a következőképpen szól:

217. § Aki a 127. § (1) bekezdésében meghatározott tényállást úgy valósította meg, hogy cselekménye az eset összes körülményeire, különösen a büntett indítékára, az elkövetés módjára, az elkövető személyi körülményeire tekintettel kisebb súlyú, közösség megsértése miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.¹¹⁷

Az izgatás bűntettének védett jogi tárgya a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendje, mely értékeket a bűncselekmény a tényállásban felsorolt jogi tárgyak

¹¹⁶ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 26. számú törvényjavaslat indokolása. Általános indokolás II. és III. pont.

¹¹⁷ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 26. számú törvényjavaslat indokolása. Általános indokolás IV. c) pont, részletes indokolás a 127., 128. és 217. §-okhoz. A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 127., 128. és 217. §-ai.

közvetlen sérelmén keresztül sérti. A törvényjavaslat indokolása az előbbieken a 127. § (1) bekezdésének d) pontja szerint megjelölt nép, nemzetiség, felekezet vagy faj, illetőleg egyes csoportok, személyek elleni izgatással kapcsolatban annyit rögzít, hogy az ezzel kapcsolatos szabályozás a bírói gyakorlat megállapodottsága folytán külön indokolást nem igényel.

Az indokolás az elkövetési magatartás, a gyűlölet keltésére alkalmas cselekmény elkövetése vonatkozásában arra figyelmeztet, hogy míg az 1946. évi VII. törvény és a BHÖ az izgatás mellett a lázítás tényállását is tartalmazta, addig e törvény már csak az izgatásról rendelkezik, tekintettel arra, hogy e két fogalom egymástól történő elhatárolása meglehetősen nehéz volt, emiatt a bírói gyakorlat meglehetősen ritkán alkalmazta az 1946. évi VII. törvény 2. § a) pontja, illetve a BHÖ 2. a) pontja szerinti tényállást. Az izgatás fogalmát a törvényjavaslat indokolása ekképpen határozta meg:

...az izgatás ellenforradalmi propaganda, agitáció a szocializmus tömegbefolyásának, vonzóerejének csökkentése érdekében, gyűlöletkeltés népi demokratikus rendszerünkkel szemben.¹¹⁸

Az izgatás alaki tényállás továbbra is alaki bűncselekmény maradt, vagyis a törvényhozó továbbra sem kívánta meg, hogy az elkövető magatartása eredményeképpen másban ténylegesen gyűlölet keletkezzék. A bűncselekmény megvalósulásához elegendő volt, ha a magatartás előidézte a gyűlölet felkeltésének veszélyét, tehát a cselekmény alkalmasnak minősült a gyűlölet felkeltésére.

Lényegesen szűkíti a 127. § alkalmazási körét az 1946. évi VII. törvény 2. § a) pontjához, illetve a BHÖ 2. a) pontjához képest, hogy a törvényi tényállás rögzíti a mások előtt történő elkövetés követelményét. Mindazonáltal a törvényjavaslat indokolása alapján a „suttogó propaganda” is e tényállás alá esik, ugyanis a bűncselekmény megvalósulása szempontjából közömbös, hogy a legalább két személy együttesen van jelen az izgatás elhangzásakor, avagy külön-külön, más-más alkalommal hangzott el előttük az izgatás.¹¹⁹ Ha az izgatást sajtó, sokszorosítás úján, avagy egyébként nagyobb nyilvánosság előtt követik el, azt a törvény minősített esetként értékeli.¹²⁰

A közösségek méltóságának védelmében elfogadott valamennyi addigi rendelkezéshez képest – melyek a bűncselekmények kapcsán sem célzatot, sem pedig motívumot nem

¹¹⁸ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 26. számú törvényjavaslat indokolása, valamint részletes indokolás a 127. §-hoz.

¹¹⁹ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 26. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolása a 128. §-hoz.

¹²⁰ A Magyar Népköztársaság Büntető törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 127. § (2) bekezdés a) pont.

szabályoztak – újdonságot jelent a törvény 128. §-a szerinti tetteges izgatás, hiszen az tényállási elemként rögzíti az „ellenforradalmi motívumot”, vagyis azt, hogy a tetteges bántalmazás a szocializmus érdekében kifejtett tevékenységre tekintettel történik.¹²¹

Láthattuk, hogy a törvény a közösség megsértésének 217. § szerinti tényállását gyakorlatilag a 127. § (1) bekezdése szerinti izgatás privilegizált eseteként határozta meg. Az indokolás értelmében annak eldöntése, hogy az elkövető magatartása a 127. § (1) bekezdése vagy kisebb súlyára tekintettel a 217. § alapján minősül-e, az eset összes körülményeinek, különösen a büntett indítékának, az elkövetés módjának, az elkövető személyi körülményeinek értékelése alapján dönthető el.¹²²

I.8.

A hatályos Btk.

A hatvanas évek elején megindult reformfolyamat a következő évtized elején megtorpant. A szovjet vezetés rossz szemmel nézte azokat a hazai próbálkozásokat, amelyek arra irányultak, hogy Magyarország diplomáciai kapcsolatokat létesítsen a nyugat-európai országokkal. A visszarendeződést jól mutatta az 1972-es alkotmánymódosítás, amelyben leszögezték a munkásosztály vezető szerepét, a tervgazdálkodás alapvető fontosságát, valamint azt, hogy Magyarország a szocialista világrendszer szerves része. Megindult a gazdaság újracentralizálása. A nemzetközi változások hatására Magyarország 1977-ben visszakanyarodott a reformokhoz, lassan mindenkiben megfogalmazódott az alkalmazkodás kényszerének eleget tevő politikai lépések szükségessége.

A törvényjavaslat általános indokolása szerint az 1961. évi V. törvény eredményesen tett eleget feladatának, köszönhetően annak is, hogy a hatálybalépését követően jelentkező új problémákra, kihívásokra a jogalkotó különböző, az 1961. évi Btk-t korszerűsítő, kiegészítő módosításokkal reagált. Mindazonáltal a jogalkotása óta eltelt időszak alatt bekövetkezett változásokra is tekintettel a javaslat előkészítői szerint „szükségessé vált az eddigi

¹²¹ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 26. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolása a 127. §-hoz.

¹²² A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 26. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolása a 128. §-hoz.

jogfejlődést összegző és továbbfejlesztő, új Büntető Törvénykönyv megalkotása”¹²³. A törvényjavaslat előkészítésének munkálatai 1974-ben megkezdődtek. A munka több szinten folyt, a résztémákat elméleti és gyakorlati szakemberekből álló munkacsoportok dolgozták ki, majd a munkacsoportok által elkészített anyagot a kodifikációs bizottság tárgyalta. A tervezetet széles körű szakmai és társadalmi vitára is bocsátották. Az új Btk. az 1961. évi Btk-ra épül, annak folytatásának tekinthető, mindazonáltal rendelkezéseit számos ponton módosítja, kiegészíti.¹²⁴

Az izgatás és a közösség megsértése tekintetében a korábbi kettősséget az új Btk. is megtartja, miszerint az izgatás az állam, a közösség megsértése pedig a közrend elleni bűncselekmények között szerepel. A törvényjavaslat indokolása az izgatás fogalmát – lényegében az 1961. évi Btk. javaslatához fűzött indokolással egyező tartalommal – a következőképpen határozza meg:

...az izgatás állam elleni propagandát és agitációt, hangulatkeltést jelent, amelynek célja a gyűlöletkeltés, szocialista államunk tömegbefolyásának gyengítése.¹²⁵

Az izgatás szabályozásának szükségessége kapcsán kiemeli az indokolás, hogy pontosan az alkotmányos rend és az Alkotmány által biztosított állampolgári szabadságjogok (közte a szólásszabadság, sajtószabadság és a gyülekezési szabadság) védelme érdekében szükséges az állam elleni bűncselekmények között szabályozni az izgatást, hiszen e szabadságjogok nem jelenthetik azt, hogy ezekre hivatkozva és velük visszaélve valaki az alkotmányos rend aláadására törekedjék. Az izgatás és a közösség megsértése között a korábbi szabályozáshoz képest nem a cselekmény „kisebb súlyára”, hanem a magatartás célzatára tekintettel differenciál.

A törvény 148. § (1) bekezdése alapján az izgatást az valósítja meg:

aki mások előtt azért, hogy a) a magyar nemzet vagy valamely nemzetiség, b) a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje, c) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata, d) valamely nép, felekezet vagy faj, továbbá – szocialista meggyőződésük miatt – egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlöletet szítson, ennek felkeltésére alkalmas cselekményt követ el [...].

¹²³ A Büntető Törvénykönyvről szóló 48. számú törvényjavaslat indokolása. Általános indokolás I. pont.

¹²⁴ A Büntető Törvénykönyvről szóló 48. számú törvényjavaslat indokolása. Általános indokolás I- II. pont.

¹²⁵ A Büntető Törvénykönyvről szóló 48. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás a 148. §-hoz, 3. pont

A törvény értelmében tehát az izgatás tényállását csak a tudatosan ellenséges tartalmú cselekmények valósítják meg.¹²⁶ Ehhez képest a közösség megsértése miatt büntetendő a 269. § (1) bekezdése szerint:

[a]ki mások előtt a) a magyar nemzet vagy valamely nemzetiség, b) a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje, c) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata, d) valamely nép, felekezet vagy faj, továbbá – szocialista meggyőződésük miatt – egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlölet keltésére alkalmas cselekményt követ el [...].

Ez a különbségtétel az izgatás tényállásának alkalmazási körét mindenképpen megszorítja, ám a közösség megsértése miatti felelősség eseteit bővíti. Az előbbieket mellett a törvény új fordulattal is bővíti a közösség megsértéséről rendelkező szakaszt: büntetni rendeli, ha valaki

...mások előtt a magyar nemzetet, a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét, továbbá - nemzetiségük, felekezetük, fajuk vagy szocialista meggyőződésük miatt - csoportokat vagy személyeket sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, avagy egyéb ilyen cselekményt követ el.

A fenti változtatások mellett a törvény az izgatás esetében változatlan szöveggel megtartja a tetteles bántalmazással történő elkövetés külön szakaszban – 149. § – történő szabályozását. Az izgatás jogi tárgya az 1961. évi Btk-val megegyezően a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendje. Mindazonáltal az 1961. Btk-hoz képest az új szabályozás a bűncselekmény által közvetlenül sértett *expressis verbis* feltüntetett jogi tárgyak körét részben egyszerűsítette, részben pedig ezek sorrendjét megváltoztatta. Az 1961. évi V. törvény izgatásról rendelkező 127. § (1) bekezdéséhez képest a „nemzetiség” mint közvetlen jogi tárgy az új Btk. 148. §-án belül már az (1) bekezdés a) pontjában szerepel, a magyar nemzet és nem a valamely nép, felekezet vagy faj, egyes személyek, csoportok mellett. Ezen kívül az új Btk. 148. § (1) bekezdés b) pontja – az 1961. évi Btk. 127. § (1) bekezdésének b) pontja szerinti Magyar Népköztársasághoz, ennek államrendjéhez, az államrend valamely alapintézményéhez, a Magyar Népköztársaság Alkotmányához, ennek valamely alapelvéhez képest – egyszerűen a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét jelöli védendő értéként, s ezt nem részletezi tovább. Ugyanakkor a törvényjavaslat indokolása rögzíti, hogy

¹²⁶ A Büntető Törvénykönyvről szóló 48. számú törvényjavaslat indokolása. Általános indokolás III. pont.

a „Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje”, meghatározás, magában foglalja egyrészt az Alkotmány alapelveit, illetve az Alkotmányból eredő alapvető követelményeket (pl. szocialista törvényesség, állampolgárok egyenjogúsága, személyi szabadság sérthetlensége, lelkiismereti szabadság, bírói függetlenség, stb...). Másrészt jelenti azokat az államhatalmi, államigazgatási szerveket, társadalmi szervezeteket, más szervezeti formákat, amelyek az államszervezet, a társadalmi berendezkedés alapját képezik (pl. Párt, Országgyűlés, Elnöki Tanács, Minisztertanács, Minisztériumok, bíróság, ügyészség, rendőrség, szakszervezetek, KISZ, Hazafias Népfrent, szövetkezeti mozgalom).¹²⁷

Vagyis az új Btk. 148. § (1) bekezdés b) pontjának rövidebb egyszerűbb „alkotmányos rend” meghatározása tartalmilag felöleli azt, amit az 1961. évi Btk. 127. § (1) bekezdés b) pontja védendő értéként megjelölt. Az 1978. évi Btk. indokolása 148. § (1) bekezdés d) pontjához kapcsolódóan – az 1961. évi Btk. indokolásával ellentétben – kifejezetten is rögzíti, hogy ezen értékek közvetlen jogi tárgyak közé történő felvételét a fasizmus, továbbá „az ellenforradalmi tapasztalatok és az ellenséges propaganda” tapasztalatai indokolják. Hozzáteszi azt is, hogy a törvény előkészítői azért döntöttek a „faj” szó használata mellett a tudományosan sokkal inkább megalapozott „fajta” kifejezéshez képest, mert egyrészt köznyelvben a „faj” szó használatos, másrészt pedig ez jobban kifejezésre juttatja azt, hogy „a fasiszta fajbiológiai felfogásból eredő fajgyűlölet felélesztése és terjesztése ellen kíván a törvény védelmet nyújtani.”

Az elkövetési magatartás változatlanul a gyűlölet keltésére alkalmas cselekmény elkövetése, így például. ellenséges érzelem, hátrányos értékítélet kifejezése, ellenséges érvelés, ideológia közvetítése, akár szóban, akár írásban, akár más cselekvéssel, tetteles magatartással, ráutaló magatartással. Az izgatás – ahogyan az 1961. évi Btk. alapján is – változatlanul veszélyeztetési tényállás, a bűncselekmény megvalósulásához elegendő tehát a gyűlölet keltésére alkalmas cselekmény tanúsítása, nem szükséges, hogy ténylegesen gyűlöletet váltson ki a magatartás a védett jogi tárgyakkal szemben. A törvényhez fűzött Kommentár szerint elegendő a gyűlölet keletkezésének absztrakt veszélye, a cselekmény gyűlöletkeltésre alkalmas voltát objektív szempontok szerint, a cselekmény tartalma, jelentése, konkrét körülményei alapján kell vizsgálni. Abban az esetben pedig, ha a magatartás eredményeként ténylegesen bekövetkezik a gyűlöletet keltő hatás, akkor ezen eredményt a büntetés kiszabása során értékelni kell.

Az elkövetés módját illetően lényeges, hogy az új Btk. alapján is mások előtt kell történnie a gyűlölet keltésére alkalmas cselekmény elkövetésének. Ugyanúgy e szakasz hatálya alá

¹²⁷ A Büntető Törvénykönyvről szóló 48. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás a 148. §-hoz, 2. pont, és a Büntető Törvénykönyv magyarázata, Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1986. 407.

tartozik az is, ha a legalább két személy nem együttesen van jelen a cselekmény elkövetésekor, hanem külön-külön, más-más alkalmakkor valósítja meg az elkövető a gyűlölet keltésére alkalmas cselekményt. Az izgatás az új Btk. szerint is csak szándékosan, méghozzá csakis egyenes szándékkal elkövethető bűncselekmény, sőt e bűncselekmény megvalósulásának feltétele az elkövetőnek a törvényi tényállásban értékelt ellenséges célzata. Amennyiben pedig ez a célzat hiányzik, úgy az elkövető – a többi tényállási elem hiánytalan fennállása esetén – közösség megsértése miatt felel.¹²⁸ Az új Btk. is az izgatás minősített eseteként értékeli azt, ha az izgatást nagy nyilvánosság előtt követik el.

A Btk. 149.§-ban szabályozott izgatás tetteles bántalmazással elkövetett alakzatával kapcsolatban a Kommentár külön is kiemeli, hogy a jogalkotó kifejezetten az elkövetés motívumára s ebből következő fokozott társadalmi veszélyességére tekintettel e magatartást az izgatás és nem a testi sértés keretében szabályozza. E tényállás által közvetlenül védett jogi tárgy „a szocialista tevékenységet kifejtő személyek biztonsága és becsülete a fokozott védelem által meghatározott körben.” A tetteles bántalmazás a törvény indokolása értelmében „a passzív alany testének ellenséges és erőszakos érintése”. Tekintettel arra, hogy e jogszabályhely sérülés vagy betegség okozására nem utal, e szakasz alkalmazása a könnyű testi sértésig terjed. A 149. § is tiszta magatartási tényállás, vagyis a bűncselekmény megvalósulásának nem feltétele a testi sérülés, avagy a betegség okozása. Másfelől kiemelendő, hogy a törvény ehelyütt nem követeli meg a cselekmény gyűlölet keltésére való alkalmasságát sem, pusztán a cselekmény motívumára, s ebből eredően a társadalomra való fokozott veszélyességére tekintettel indokolt az ilyen bántalmazást az állam elleni bűncselekmények között szabályozni. Nagyon fontos, hogy e bűncselekmény megvalósulásához az elkövetőnek magatartását a 149. § szerinti motívummal, vagyis a sértett szocializmus érdekében kifejtett tevékenységére tekintettel kell elkövetnie.¹²⁹

Már említettem korábban, hogy amíg 1961. évi Btk. a 127. §-a szerinti izgatás és a közösség megsértésének tényállását a cselekmény kisebb, avagy nagyobb súlyára tekintettel választotta el egymástól, addig az új Btk. 148. §-a szerinti izgatástól a közösség megsértésének (1) bekezdés szerinti alakzatát az állam ellenes célzat határolja el. Pontosan e célzat hiányára tekintettel a közrend, ezen belül a köznyugalom elleni bűncselekmények

¹²⁸ A Büntető Törvénykönyvről szóló 48. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás a 148. §-hoz, 2., 3. pont, és a Büntető Törvénykönyv magyarázata, Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1986. 408–410.

¹²⁹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 48. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás a 148. § 3. pont és 149. §-hoz és a Büntető Törvénykönyv magyarázata, Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1986. 410-413.

között és nem az állam elleni bűncselekményekről szóló fejezetben helyezte el a jogalkotó e tényállást. A 148. § szerinti izgatáshoz képest a különbség az államellenes célzat hiánya.

A 269. § (2) bekezdése a közösség megsértésének egy további – az 1961. évi Btk-ban nem szabályozott – az (1) bekezdéstől eltérő, enyhébb megítélésű alakzatát is büntetni rendeli, mely alakzatot az indokolás röviden gyalázkodásnak nevezi. Megjegyzem, az 1961. évi Btk. javaslatának eredeti szövege a közösség megsértése alatt az új Btk. szerinti ezen alakzathoz hasonló cselekmény büntetését javasolta, hiszen a magyar nemzetre, vagy valamely szocialista államra sértő kifejezés mások előtt történő használatát, vagy ilyen cselekmény elkövetését fenyegette volna büntetéssel. A 269. § (2) bekezdésében a védett jogi tárgy a köznyugalom, a közvetlen tárgy pedig a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje, továbbá a nemzetiségük, felekezetük, fajuk vagy szocialista meggyőződésük miatt egyes csoportok vagy személyek. Az elkövetési magatartásokat illetően kiemelő, hogy „a más ilyen cselekmény” mind verbális, mind tetteles magatartás is lehet. Ezen alakzat magatartási tényállás, a bűncselekmény megvalósulásához elegendő a kifejezés használata vagy a cselekmény elkövetése, s ily módon a lebecsülés kinyilvánítása, a lealacsonyítás, a bemocskolás. Itt tehát nem a gyűlölet felkeltéséről van szó, vagy arról, hogy a magatartás gyűlöletet ébreszthet, hanem arról, hogy a magatartás csökkenti a tényállás szerinti jogi tárgyak megbecsülését. Ezen alakzat esetében az elkövetési magatartás nem kell, hogy célzatos legyen, s amennyiben a bűncselekmény által sértett érték a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje, úgy motívum sem szükséges. Ugyanakkor a többi közvetlen tárgy esetében azonban a cselekménynek a csoportok, illetve személyek nemzetiségére, felekezetére, illetve szocialista meggyőződésére tekintettel kell megvalósulnia, itt tehát a törvényhozó a bűncselekmény tényállási elemeként értékeli e motívumot.¹³⁰

¹³⁰ A Büntető Törvénykönyvről szóló 48. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás a 268. §-hoz, 2. pont és a Büntető Törvénykönyv magyarázata, Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1986, 772–773.

II. fejezet

A közösségek emberi méltóságának büntetőjogi védelme, 1989–2004

II.1.

Reakció a társadalmi változásokra: A Btk. módosítása és az első izgatási határozat

II.1.1. A törvény megalkotásának körülményei

A jogállamiság útjára lépett magyar alkotmányos szabályozás az Alkotmány átfogó módosításakor, 1989 októberében azt írta elő, hogy az alapjogok csak alkotmány erejű törvényben és csak olyan korlátozásoknak vethetők alá, amelyek az állam biztonsága, a belső rend, a közegészség, a közbiztonság, a közérkölcös vagy mások alapvető jogai érdekében szükségesek.

Az 1990 elején ismét módosított alaptörvényből a jogalkotó elhagyta a nemzetközi egyezményekben szokásos korlátozásokat, és ezek helyére „a német alaptörvény azon rendelkezése került, amely megtiltja az Alkotmányban foglalt legalapvetőbb jogok lényeges tartalmának törvényi korlátozását”.¹³¹ Annak eldöntése, hogy mi tartozik az alapvető jogok lényeges tartalmának körébe, az Alkotmánybíróságra hárult.

Az e fejezetben elemzésre kerülő alkotmánybírósi határozatok előtt néhány gondolat erejéig érdemesnek tartom felhívni a figyelmet arra, hogy a szocialista időszak törvényhozásában a jogszabályok által védeni hivatott értékek hierarchiája a nyugat-európai jogállami gyakorlattal éppen ellentétes volt. Az állami érdekek védelme prioritást élvezett az individuális értékekhez képest. Az Alkotmánybíróság feladata ennek megváltoztatása volt. A folyamat első lépései között került lebontásra a hatalom bírálhatatlansága és a képviselők kritizálhatatlansága. A köztársasági elnök hatáskörének értelmezéséről szóló 48/1991 (IX. 26.) AB határozat kimondta, hogy alkotmányellenes az a szabályozás, amely az állam legfőbb közjogi méltóságait büntetőjogi védelemben részesíti, tekintettel arra, hogy

¹³¹ Halmai, *A kifejezés szabadsága az Alkotmánybíróság joggyakorlatában*, Budapest, Alkotmány és Jogpolitika Intézet, 1996, 13.

nyomásabb társadalmi érdek fűződik a bírálat, a kritika szabadságához, mint az említett személyek bírálhatatlanságának kimondásához. A 36/1994 (VI. 24.) AB határozat már kifejezetten azt tartalmazta, hogy a véleménynyilvánítási szabadság által védett, nem szankcionálható véleménynyilvánítás köre a hivatalos személyek vonatkozásában tágabb kell hogy legyen, mint más személyeknél, sőt az értékítéletet kifejező véleménynek, még ha sértő is a hivatalos személyre nézve, mindenkor oltalmat kell élveznie.

A Btk. megalkotása óta bekövetkezett társadalmi és gazdasági változások következtében szükségessé vált többek között a Btk. állam elleni és közrend elleni bűncselekményekről szóló fejezetének is e megváltozott körülményekhez igazítása, illetve azon módosítások végrehajtása, amelyek „a jogállamiság teljes megteremtése, a demokratikus kibontakozás érdekében nélkülözhetetlenek”.¹³² Az 1989-et követő törvényhozás első produktuma a Btk. módosítása volt, amelynek során „az akkori ellenzék érdekében igyekeztek kigyomlálni az önkényesen értelmezhető határozatlan jogfogalmakat”.¹³³ Minderre tekintettel a törvényjavaslat előkészítői szükségesnek ítélték az izgatásról szóló 148. és 149. §-ok, továbbá a közösség megsértéséről szóló 269. § módosítását is. A törvényjavaslat eredeti szövegéhez fűzött indokolás szerint a Btk. korábbi megoldása, amely az államellenes célzat alapján különbséget tesz a korábbi 148. szerinti izgatás és a 269. § (1) bekezdése szerinti közösség megsértése között, a gyakorlatban bizonytalan, s az esetek következtelen értékeléséhez vezethet.¹³⁴ Ezért a Btk. módosításáról szóló 221. számú törvényjavaslat¹³⁵ megszüntetni javasolja az izgatás és a közösség megsértése közötti ilyen jellegű különbségtételt, és tekintettel arra, hogy az ilyen jellegű magatartások elsősorban a köznyugalmat sértik, az állam elleni bűncselekmények közül a 148. § szerinti és egyúttal a 149. § szerinti izgatás tényállását

¹³² A Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló 1978. évi tv. módosításáról szóló 1989. évi XXV. törvény indokolása. Általános indokolás.

¹³³ Halmai, Véleményszabadság és büntetőjog, *Jogállam*, 1993, 44. 40–52.

¹³⁴ A Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló 221. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás a 9. §-hoz.

¹³⁵ A törvényjavaslat eredeti szövege a következőképpen hangzott:

„269. § (1) Aki nagy nyilvánosság előtt

a) a magyar nemzet vagy valamely nemzetiség,

b) a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje,

c) valamely nép, felekezet, vagy faj, továbbá – alkotmányos elveken alapuló politikai meggyőződésük miatt – egyes csoportok ellen gyűlöletre uszít, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzetet, a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét, továbbá – valamely néphez, nemzetiséghez, felekezethez, fajhoz tartozásuk, vagy alkotmányos elveken alapuló politikai meggyőződésük miatt – egyes csoportokat sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, vagy más ilyen cselekményt követ el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.”

is elhagyja.¹³⁶ A törvényjavaslat a közösség elleni izgatás két különböző alakzatának büntetését javasolta. Újdonság a Btk. korábbi megoldásával szemben, hogy a jogi tárgyak között nem szerepel a „Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági, vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata”, az indokolás tanúsága szerint arra tekintettel, hogy a javaslat (1) bekezdésének eredeti b) pontja szerinti alkotmányos rend fogalmilag ezen értékeket is magában foglalja. Ezen túl az (1) bekezdés eredeti c) pontjában és a (2) bekezdésben a korábbi terminológia, vagyis a „szocialista meggyőződés” helyett az „alkotmányos elveken alapuló politikai meggyőződés” meghatározás szerepel, az indokolás szerint a politikai pluralizmus kialakulására tekintettel. A korábbi megoldástól eltérően a javaslat sem az (1) bekezdés eredeti c) pontjában, sem pedig a (2) bekezdésében nem említi külön az „egyes csoportok” mellett az „egyes személyeket” is, hanem csak csoportokról beszél. Abban az esetben ugyanis, ha a cselekményt valamely személy ellen követik el, akkor is a csoporthoz tartozására tekintettel, vagyis mint a jogi védelemben részesülő csoport tagjával szemben követik el, a közösség elleni izgatás tényállása megvalósul, szükségtelen ezért a törvényi tényállásban külön is említeni a csoportok mellett a személyeket is. Újdonság az is, hogy a bűncselekmény megvalósulásához a jogalkotó nem a „mások előtt” történő elkövetést kívánja meg, hanem az annál szigorúbb mércét jelentő és korábban minősítő körülményként értékelt „nagy nyilvánosság előtti”-t.¹³⁷

A törvényjavaslathoz több módosító javaslat érkezett, mások mellett a 269. §-t módosító szakaszhoz is. Horváth Jenő képviselő módosító javaslata az eredeti (1) bekezdés b) pontjának egészét, illetve a c) pontból az „alkotmányos elveken alapuló” szövegrész elhagyását javasolta. A módosító javaslat indokolása szerint ugyanis az eredeti javaslat (1) bekezdés b) pontja szerinti szabályozási megoldás – vagyis az alkotmányos renddel szembeni, nagy nyilvánosság előtti gyűlésre uszítás tilalma – a politikai szabadság gyakorlásának, a véleménynyilvánításnak a korlátozását jelenti, ugyanígy az eredeti (1) bekezdés c) pontja szerinti alkotmányos elveken alapuló politikai meggyőződésre tekintettel meghatározott csoport elleni, nagy nyilvánosság előtti gyűlésre uszítás. Márpedig ha „politikai agitációt az alkotmányos rend ellen folytatni nem lehet, az alkotmányos rend örök érvényűségét hozná magával”.¹³⁸ A módosító javaslat szerint azonban az (1) bekezdéssel

¹³⁶ A Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló 221. számú törvényjavaslat 6. § és 11. §-ai, a Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló 434. számú törvényjavaslat 8. § és 14. §-ai és a Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló 1989. évi XXV. törvény 10. § és 17. §.

¹³⁷ A Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló 221. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indoklás a 9. §-hoz.

¹³⁸ Horváth Jenő képviselő 1989. június 20. napján kelt módosító javaslata.

szemben a (2) bekezdésben indokolt az alkotmányos rend, illetve az ilyen politikai meggyőződés büntetőjogi védelme, ugyanis a módosító javaslat előterjesztője a politikai agitáció keretében sem tartja elfogadhatónak a sértő, lealacsonyító kifejezések használatának megengedését.

Végül az Országgyűlés által elfogadott szövegváltozat e módosító javaslathoz képest is tovább ment, és a törvényjavaslat (2) bekezdéséből is elhagyta az „alkotmányos elveken alapuló politikai meggyőződésen alapuló csoport”-ra tett utalást, ekként szűkítve a törvényjavaslat eredeti szövegéhez képest mind az (1), mind pedig a (2) bekezdés alkalmazási körét.¹³⁹

II.1.2. A közösség elleni izgatás új tényállása

Az (1) bekezdés szerinti közösség elleni izgatás¹⁴⁰, gyűlöletre uszítás jogi tárgya a köznyugalom, közvetlen jogi tárgya a magyar nemzet, valamely nemzetiség, valamely nép, felekezet vagy faj, vagy a lakosság egyes csoportjai. A közvetlen jogi tárgyak közelebbi meghatározását illetően az 1978. évi IV. törvény eredeti 148. §-a szerinti izgatás tényállásának elemzésénél kifejtettek e helyütt is megfelelően irányadók.

A veszélyeztetési tényállás elkövetési magatartása a gyűlöletre uszítás, mely bűncselekmény csak nagy nyilvánosság előtt történő elkövetés esetén valósul meg. A nagy nyilvánosság meghatározását illetően továbbra is irányadó a 137. § 10. pontja, miszerint „nagy nyilvánosságon a bűncselekménynek sajtó, egyéb tömegtájékoztatási eszköz vagy sokszorosítás útján elkövetését is érteni kell”, egyébiránt a nyilvánosság fogalmát a törvény továbbra sem határozza meg. Ezen túl a törvény indokolása – a korábbiakhoz képest változatlan tartalommal – a következőket rögzíti:

¹³⁹ A Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló 1989. évi XXV. törvény 15. §. A Btk. 269. §-a helyébe a következő rendelkezés lép:

„Közösség elleni izgatás

269. § (1) Aki nagy nyilvánosság előtt

a) a magyar nemzet vagy valamely nemzetiség,

b) valamely nép, felekezet vagy faj, továbbá a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, büntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzetet, valamely nemzetiséget, népet, felekezetet vagy fajt sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, vagy más ilyen cselekményt követ el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.”

¹⁴⁰ A hatályos jogi normával kapcsolatban lásd Varga Zoltán, A közösség elleni izgatás, *Magyar Jog*, 2002/12, 706–717.

...a nagy nyilvánosság előtt való elkövetés akkor állapítható meg, ha az elkövetéskor nagyobb létszámú személy van jelen, vagy megvan a reális lehetőség arra, hogy a cselekményről nagyobb, vagy előre meg nem határozható számú személy szerezzen tudomást. A jogalkalmazási gyakorlat szerint a jelen lévő személyek száma akkor nagyobb létszámú, ha egyszeri ránézéssel nem állapítható meg. Önmagában a nyilvános helyen való elkövetés nem alapozza meg a nagy nyilvánosság előtt való elkövetés megállapítását.¹⁴¹

A bűncselekmény alanya – miként eddig – elkövetőként bárki lehet, tehát akár magyar, akár külföldi állampolgár. A gyűlöletre uszítás csak szándékosan, eshetőleg és egyenes szándékkal is elkövethető bűncselekmény. A jogszabály nyelvtani értelmezése alapján a bűncselekmény megvalósulásához sem célzat, sem motívum megléte sem szükséges. A törvényhozó a gyűlöletre uszításhoz kapcsolódóan minősített esetet nem szabályoz, s e bűncselekmény előkészületét nem rendeli büntetni.

A (2) bekezdés szerinti közösség elleni izgatás bűncselekményt a törvényjavaslat indokolása szerint röviden „gyalázkodásnak” lehet nevezni.¹⁴² A gyalázkodás jogi tárgya természetesen megegyezik a gyűlöletre uszítás jogi tárgyával, mint ahogyan közvetlen tárgya is, egyetlen kivétellel: „a lakosság egyes csoportjai” számára a törvény a gyalázkodással szemben büntetőjogi védelmet nem biztosít, csak a gyűlöletre uszítással szemben. A törvényjavaslat indokolása értelmében e különbség oka az, hogy a lakosság egyes csoportjaival szembeni gyalázkodás elsősorban az emberi méltóságot sérti, és nem a közrendet, köznyugalmat, így az ilyen magatartásokkal szembeni megfelelő büntetőjogi védelem a Btk. 180. §-a szerinti becsületsértés tényállása által biztosított.¹⁴³ A lakosság egyes csoportjainak védendő értéként történő megjelölése mögött „az eltérő nézetrendszer (párttagok, egyesületek, mozgalmak stb. résztvevői) vagy egyéb, tulajdonképpen bármely ismérv szerint elkülönülő személyek védelmének szándéka húzódik meg”.¹⁴⁴ A gyalázkodás elkövetési magatartása a (2) bekezdésben meghatározott közvetlen tárgyakkal szembeni sértő vagy lealacsonyító kifejezés használata, vagy más ilyen cselekmény elkövetése. A bűncselekmény alanya elkövetőként bárki lehet, akár magyar, akár külföldi állampolgár. A gyűlöletre uszítás csak szándékosan, eshetőleg és egyenes szándékkal is elkövethető bűncselekmény. A jogszabály nyelvtani értelmezése alapján a bűncselekmény megvalósulásához sem célzat, sem motívum megléte sem szükséges. A gyalázkodás is csak nagy nyilvánosság előtt

¹⁴¹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1989. évi XXV. törvény indokolása. Részletes indokolás a 15. §-hoz. 2. pont.

¹⁴² A Büntető Törvénykönyvről szóló 1989. évi XXV. törvény indokolása. Részletes indokolás a 15. §-hoz. 3. pont.

¹⁴³ Uaz.

¹⁴⁴ 30/1992 (V. 26.) AB határozat.

követhető el, minősített esetet, előkészületet e magatartás vonatkozásában sem értékel a törvény.

II.1.3. Az Alkotmánybíróság alaphatározata

Az Alkotmánybíróság e pontban elemzésre kerülő határozata mérföldkövet jelentett az alkotmánybíráskodás gyakorlatában.¹⁴⁵ „A határozat indokolása a diktatúrát éppen csak maga mögött hagyó ország politikai klímáját tükrözi, egy olyan országét, ahol a szabadság ritka látogató volt a 20. század folyamán.”¹⁴⁶ Ez a „korszakváltás” tette indokolttá, hogy a cenzúra évtizedei után a testület akként foglaljon állást, hogy minden vélemény vonatkozásában kívánatos a „szabad vita”¹⁴⁷ folytatása.

Közvetlenül megalakulása után a testület kidolgozta azt a szükségességi-arányossági tesztet,¹⁴⁸ amelynek az alapjogokat érintő jogszabályi rendelkezéseknek meg kell felelniük.¹⁴⁹ Általánosságban elmondható: ahhoz, hogy bármely alapjog-korlátozás alkotmányos maradjon, a korlátozásnak egyfelől valamilyen, az elérendő cél megvalósítása érdekében alkalmazott korlátozással arányban álló, a cél elérésére alkalmas kényszerítő oka kell, hogy legyen. Másfelől a törvényhozó a lehető legenyhébb, a korlátozás indoka szempontjából releváns, elkerülhetetlen és szükséges korlátozó eszközt kell, hogy alkalmazza.¹⁵⁰

A határozat az elsők között utal az alapjogok érvényre juttatásával kapcsolatos állami intézményvédelmi kötelezettségre, amely szerint a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos határait akként kell meghúzni, hogy a véleményét közlő egyén alanyi joga mellett a közvélemény kialakulásának, valamint szabad alakításának érdekeit is figyelembe

¹⁴⁵ A határozatról lásd még: Hornyák Szabolcs, A véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó bűncselekmények alakulása a rendszerváltástól napjainkig, in: *Tanulmányok Földvári József Professzor 80. születésnapja tiszteletére*, Pécs, 2006, 103–111.

¹⁴⁶ Molnár Péter, Uszítás vagy gyalázkodás, *Fundamentum*, 2001/4, 113–124.

¹⁴⁷ Uő, Pótcselekvés, *Fundamentum*, 2000/3, 84–88.

¹⁴⁸ Lásd 20/1990 (X. 04.) AB határozat. Bővebb kifejtését lásd Halmi (szerk.), *A megtalált alkotmány? A magyar alapjogi bíráskodás első kilenc éve*, Budapest, Indok, 2002, 122–144.

¹⁴⁹ Vő. Balogh Zsolt, Alapjogi tesztek az Alkotmánybíróság gyakorlatában, in: Halmi (szerk.), *i. m.*, 122–144.

¹⁵⁰ Ennek a 30/1992 (V. 26.) AB határozatban történő megfogalmazása a következő: „Az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközéhez, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. Az alapjog korlátozásának alkotmányosságához tehát önmagában nem elegendő, hogy az másik alapjog vagy szabadság védelme vagy egyéb alkotmányos cél érdekében történik, hanem szükséges, hogy megfeleljen az arányosság követelményeinek: az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban legyen egymással. A törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni. Alkotmányellenes a jog tartalmának korlátozása, ha az kényszerítő ok nélkül, önkényesen történik, vagy ha a korlátozás súlya az elérni kívánt célhoz képest aránytalan.”

vegyék. Amint azt a következők során látni fogjuk, az Alkotmánybíróság által kidolgozott teszt „megfogalmazása elég homályosra sikeredett”¹⁵¹, amelyet tovább árnyal a másik, a testület által alkalmazott *clear and present danger* teszt.¹⁵² A teszt alkalmazásával kapcsolatban tételezett prekonceptió az, hogy a káros véleményeket a társadalmi automatizmus kiszűri. Ennek ideája az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának bírója, Oliver Wendell Holmes bíró azon gondolatmenetében jelent meg elsőként, ahol ezt a jelenséget „a gondolatok szabad piacán” történő eszmecseréként jellemezte, és a korlátozást csak abban az esetben ítélte indokoltnak, ha az adott megnyilvánulás a köznyugalmat konkrétan és jelenvalóan veszélyezteti. Ez a gondolat – amelyet dolgozatom III. részében, az amerikai szabályozási rendszer analízisét tartalmazó II.3.2.e. alfejezetben elemzek részletesen – végigkíséri az Alkotmánybíróság valamennyi határozatát. Látni fogjuk, hogy a veszély *clear and present*, azaz világos és jelenvaló, vagy közvetlen, tehát azonnali bekövetkezéssel fenyegető volta az Alkotmánybíróság értelmezésében az „eredeti” fogalomnál kevésbé egzakt, annál kevesebbet jelent, ugyanis a szabályozás alkotmányosságához elegendő az egyéni jogok megsértésének potenciális valószínűsége, tehát az, ha a közlés annak előidézésére alkalmas.

Mind az (1), mind a (2) bekezdésben szabályozott elkövetési magatartás vonatkozásában az eldöntendő alkotmányossági kérdés az volt, hogy a véleménynyilvánítási szabadság izgatási tényállással történő korlátozása oly erős, kényszerítő okra vezethető-e vissza, amely ennek a mércének megfelel. Másként fogalmazva: az alapjog, amelynek érdekében egy másikat korlátoznak, erősebb-e, mint a korlátozott másik alapjog.¹⁵³

Az indítványozók álláspontját röviden összegezve a Btk. 269. § egészében alkotmányellenes, ugyanis – az Alkotmány 8. § (1)–(2) és (4) bekezdésére figyelemmel – sérti az Alkotmány 61. §-ában biztosított véleménynyilvánítási és sajtószabadságot, a 60. § szerinti gondolat szabadságot és a 65. § szerinti menedékhez való jogot.¹⁵⁴ Az indítvánnyal kapcsolatban elsőként az Alkotmánybíróság rögzítette, hogy mivel a gondolat nem lehet büntetőjogi felelősségre vonás alapja, a törvényi tényállás erre nem vonatkozik, és mint ilyen, még távoli összefüggésben sem áll az indítványozók által felvetettekkel. Vonatkozik mindez az Alkotmányban foglalt, menedékjoggal kapcsolatos rendelkezésekre is. Ekként az indítványt ebben a relációban a testület nem vizsgálta.

¹⁵¹ Vaskuti, A közösség elleni izgatás bírói gyakorlata, in: Ligeti Katalin (szerk.), *Wiener A. Imre ünnepi kötet*, Budapest, HVG-ORAC, 2005, 189.

¹⁵² A tesztről bővebben: Molnár Péter, *Uszítás vagy gyalázkodás, Fundamentum*, 2001/4, 124.

¹⁵³ Lásd Szabó András, *Gyűlöletbeszéd és gyűlöletre uszítás, Kriminológiai Közlemények*, 2002/60, 63–68.

¹⁵⁴ 30/1992 (V. 26.) AB határozat, I. 1–2. pont.

Tekintettel arra, hogy a Btk. 269. §-a az Alkotmány 61. §-a szerinti véleménynyilvánítási és sajtószabadság tényleges korlátját képezi, ebben a vonatkozásban az alkotmányossági vizsgálatot lefolytatva arra az álláspontra helyezkedett, hogy míg a Btk. 269. § (1) bekezdése szerinti gyűlöletre uszítás tekintetében az indítványok nem megalapozottak, addig a (2) bekezdés szerinti gyalázkodás tényállása – az Alkotmány 8. § (1)–(2) és (4) bekezdésére figyelemmel – szükségtelenül és aránytalanul korlátozza a véleménynyilvánítási és a sajtószabadságot.¹⁵⁵

Az alkotmánybírósági határozat az alapjogi kollízió esetére „útmutatást” adva, a korlátozás szempontjait kidolgozva kiemeli, hogy a társadalom alapvető értékei közé tartozó „véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen »anyajoga« többféle szabadságjognak, az ún. »kommunikációs« alapjogoknak. Ez a jogegyüttes, vagyis a kommunikációs jogok együttese teszi lehetővé az egyén megalapozott részvételét a társadalmi és politikai folyamatokban”,¹⁵⁶ tekintettel arra is, hogy az eszmék, nézetek szabad kifejtése, valamint az akár népszerűtlen elképzelések szabad megnyilvánulása a fejlődni képes és eleven társadalom létezésének alapfeltétele.

A gyűlöletkeltés elleni 269. § (1) bekezdés szerinti fellépés szükségességét az Alkotmánybíróság – egyrészt annak társadalomra káros hatására, másrészt a demokratikus jogállamiság jelentette követelményekre, továbbá arra tekintettel, hogy az emberi méltósághoz való jog a véleménynyilvánítás szabadságának korlátja lehet – alkotmányosnak ítélte meg. A testület előrebocsátotta, hogy a gyűlöletkeltésnek potenciálisan kártékony voltáról az emberiség bőséges történelmi tapasztalatokkal rendelkezik a tekintetben, hogy az emberek meghatározott csoportjai ellen gyűlöletkeltési szándékot magában foglaló megnyilvánulás alkalmas a társadalmi feszültségek kiélezésére, a harmónia és a rend megzavarására, továbbá a társadalom egyes csoportjainak egymás ellen hangolására. Az alapjogi szembenállásról e tekintetben – a külföldi szabályozásokban a joggal való visszaélés fogalomhasználatát alapul véve – kifejtette, hogy az ilyen megnyilvánulás a véleménynyilvánítás szabadságával történő visszaélésnek tekintendő. Mindezt előrebocsátva, az (1) bekezdésben szankcionált elkövetési magatartás értelmezése során az Alkotmánybíróság – utalván arra, hogy a Csemegi Kódexben a gyűlöletre izgatás volt az elkövetési magatartás – a gyűlölet, az uszítás köznapi jelentéséből indult ki, és a következőket rögzítette:

¹⁵⁵ 30/1992 (V. 26.) AB határozat, III. pont.

¹⁵⁶ 30/1992 (V. 26.) AB határozat, III. 2.1. pont.

A gyűlölet az egyik legszélsőségesebb negatív, [...] nagyfokú ellenséges indulat. Aki uszít, az valamely személy, csoport, szervezet, intézkedés ellen ellenséges magatartásra, ellenséges, kárt okozó tevékenységre biztat, ingerel, lázít [...].

Majd visszautalva a curiai álláspontra, kifejtette:

A törvény eme kifejezése alatt: „izgat” nem valamely kedvezőtlen és sértő véleménynek nyilvánítása, hanem olyan lázongó kifakadások értendők, amelyek alkalmasak arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly magas fokra lobbantsák, amelyből gyűlölet keletkezvén, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet [...] Nem izgatás tehát a bírálat, helytelenítés, kifogásolás, sőt még a sértő nyilatkozat sem; izgatásról csak akkor van szó, midőn a kifejezések, megjegyzések stb. nem az értelemhez szólnak, hanem az érzelmi világra akarnak hatni, s szenvedélyek, ellenséges indulatok felkeltésére alkalmasak. Az izgatás fogalmát illetően egyébként teljesen közömbös, hogy az állított tények valóak-e vagy sem; a lényeges az, hogy bár való vagy valótlan adatoknak csoportosítása a gyűlölet felkeltésére alkalmas legyen [...].

Ebből következően a véleménynyilvánítási és sajtószabadság gyakorlása olyan formáinak eltérése, amelyeket a Btk. 269. § (1) bekezdése tilalmaz – tekintettel arra is, hogy a gyűlöletkeltés tulajdonképpen a demokrácia tartalmi jegyeinek tagadása, gyakorlatilag az erőszak érzelmi előkészítése –, ellentmondana a demokratikus jogállamiságból fakadó követelményeknek. A következők szempontjából kiemelten fontos, hogy a testület értelmezése szerint a bűncselekményt az követi el, aki tevőlegesen ellenséges magatartásra, ellenséges indulat felkeltésére ösztönöz. Az uszítás ugyanis nem csupán a köznyugalmat sérti, hanem az egyéni alapjogsérelem bekövetkezésével megalapozottan fenyeget.¹⁵⁷

Ez a kettős – megalapozott – veszély az, amely alkotmányossá teszi a szabályozást. Ebből következően a testület a büntetőjog ultima ratiós jellegével összefüggésben úgy értékelte, hogy „a 269. § (1) bekezdésében tilalmazott magatartásnak [...] az egyént és a társadalmat érintő hatásai, következményei olyan súlyosak, hogy más felelősségi formák, így a szabálysértési vagy polgári jogi felelősségi rendszerek eszközei elégtelenek az ilyen magatartások tanúsítóival szemben”,¹⁵⁸ itt büntetőjogi fellépés szükséges. Az érvelés szerint

¹⁵⁷ Konkrétan: „olyan veszélyt hordoz egyéni jogokra is, amelyek a közvetlen tárgyként szereplő köznyugalomnak olyan súlyt adnak, hogy [...] a véleményszabadság korlátozása szükségesnek és arányosnak tekinthető” [...] A társadalmi rend és béke – a Btk. szóhasználatával a köznyugalom – ilyen megzavarása mögött ott van nagyszámú egyéni jog megsértésének a veszélye is: a csoport ellen felszított indulat fenyegeti a csoporthoz tartozók becsületét, méltóságát (szélsőséges esetben életét is), megfélemlítéssel korlátozza őket más jogaik gyakorlásában is (köztük a szabad véleménynyilvánításban). E tényállás esetén tehát nemcsak a köznyugalom megzavarásának szintje („*clear and present danger*”) igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását, hanem a döntő az, hogy „az uszítás az alkotmányos értékrendben szintén igen magasan álló alanyi jogokat veszélyeztet.”

¹⁵⁸ 30/1992 (V. 26.) AB határozat, IV. 4. pont.

mindez annál is inkább így van, mert a szankcionálni rendelt magatartás olyan intenzív és bizonyos mérték feletti veszélyt jelent az egyéni jogokra is, amely veszély a közvetlen tárgyként meghatározott köznyugalomnak olyan súlyt ad, hogy az alapjog-korlátozás arányosnak és szükségesnek tekinthető. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a Btk. 269. § (1) bekezdésében rögzített elkövetési magatartásból arra lehet következtetni, hogy a magatartás köznyugalom megzavarására alkalmas volta tényállási elem.

Mindezek alapján – párhuzamot vonva a gyűlöletre uszítás és az izgatás között, kimondva, hogy a közösség elleni izgatás súlyosabb alakzata a gyűlöletre uszítás – a testület arra a következtetésre jutott, hogy a 269. § (1) bekezdése szerinti gyűlöletre uszítás büntetőjogi tilalma megfelel az előzőekben hivatkozott alapjogi és *clear and present danger* teszteknek, amely mellett az „csak a legveszélyesebb magatartásokra terjed ki, és a tényállási elemek a jogalkalmazók részéről egyértelműen értelmezhetőek”.¹⁵⁹ Már most figyelmet érdemel ezzel kapcsolatban, hogy az Alkotmánybíróság álláspontja szerint nem határozatlan – ekként formai okból történő megsemmisítése nem indokolt – az adott jogfogalom abban az esetben, ha annak huzamos ideje kialakult jelentése van.¹⁶⁰ Mint majd látjuk, többek között az alkalmazott norma határozatlansága miatt semmisítette meg a 12/1999 (V. 21.) AB határozat az akkori tényállást.¹⁶¹

Vélhetőleg a két teszt félreérthető interpretációja vezetett a jelen munka II. részének II. fejezetében említett, BH 1997. 165 számú eseti döntésben foglaltakra, jelesül arra, hogy Szabó Albert ügyében a Legfelsőbb Bíróság – Szabó Albertet az ellene közösség elleni izgatás büntette miatt emelt vád alól felmentve – a büntethetőség küszöbét a zsidóság elleni tevőleges magatartásra való buzdításban jelölte meg, elvárva azt, hogy az adott kijelentés már-már tevőleges magatartásba menjen át. Az ítélet kimondta: „a vádlott kijelentései [...] az uszítás határát súrolták, de nem lépték túl azt, mert gyűlölet keltésére esetleg alkalmasak voltak, de nem ingereltek aktív gyűlöletre.”¹⁶² Látható, hogy ítélete meghozatalakor a Legfelsőbb Bíróság – a közösség elleni izgatás szűkítő értelmezését fogadva el, gyakorlatilag „új mércét alkalmazott az ügy eldöntésekor”.¹⁶³

Mint fent említettük, a tényállás szerint Szabó Albert 1993. június 21. napján megalakította a VNP-t, melyet 1993. október 11-én bejegyezték a társadalmi szervezetek nyilvántartásába. A

¹⁵⁹ Jelen és az előző idézet: 30/1992 (V. 26.) AB határozat, IV. 5. pont.

¹⁶⁰ Bővebben lásd Tilk Péter, A gyűlöletbeszéd szabályozásának néhány előzetes értékelési szempontja, *Magyar Jog*, 2003/6, 323.

¹⁶¹ Bővebben lásd Sólyom László, *Az alkotmánybíráskodás tizedik évfordulójára. Tízéves az Alkotmánybíróság*, Budapest, 2000, 105.

¹⁶² BH 1997.165. számú eseti döntés.

¹⁶³ Koltay, A köztársaság nevében, in: *Pálinkás György emlékkönyv*, Budapest, Rejtjel, 2007, 107.

párt számos összejövetelt rendezett, amelyek során árpádsávos zászlók, a falakon Szálasi Ferenc arcképe és tőle származó idézetek voltak elhelyezve. A megjelent személyek karlendítéssel, „kitartás” felkiáltással köszöntötték, és „testvérnek” szólították egymást. Alkalmanként a nyilaskeresztes párt indulóját énekelték, részben átírt szöveggel.

1994. január 18. napján a szervezet gyűlést tartott, amelyen Szabó Albert mondott bevezető beszédet. Ennek során többek között elmondta, hogy véleménye szerint „vannak kulturálisan feltörekvő fajok és népek, ilyen a magyar is, és vannak kulturálisan alacsonyabb rendű fajok, ilyen a negroid típusú, és más, egyéb, alacsony szinten élő, leledző nép...” A zsidósággal kapcsolatban kifejtette: „nem mennek haza Izraelbe, hanem itt eszi őket a fene, és a magyar nemzet ellen dolgoznak...” Kifejtette továbbá: „Ausztrália is jól megvolt addig, amíg be nem engedte a niggereket, vagy be nem engedte azt a sok nyavalyás népet...”, és több, ehhez hasonló „szellemisségről” árulkodó kijelentést tett. 1994. április 27. napjára a társelnökök sajtótájékoztatót hívtak össze, amelyre a jelentősebb napilap- és televíziós szerkesztőségek részére meghívót küldtek. A sajtótájékoztató célja a „Hungarista Mozgalom” megalakulásának bejelentése volt. A teremben a falakon ez alkalommal is Szálasi Ferenc arcképe és tőle származó idézetek voltak láthatók, a sajtótájékoztató szövege – amelyet a bíróság ítéletében hosszan idéz – nagyban hasonlított a fent idézettekhez.

A Legfelsőbb Bíróság ítéletében¹⁶⁴ – amelyben a Szabó Albertet az ellene emelt vád alól felmentő elsőfokú ítéletet helyben hagyta – a nyelvtani, dogmatikai elemzéshez nyúlt vissza. Kifejtette, hogy „az uszítás nem egyszerűen gyűlölet, hanem olyan gyűlölet felkeltésére irányul, amely aktív tevékenységbe megy át. Aki »gyűlöletre uszít«, az másokat aktív, tevékeny gyűlöletre ingerel.” A Legfelsőbb Bíróság tehát abból az alapfeltevésből indult ki, hogy valamely nemzetiségre vagy fajra tett lealacsonyító kifejezések csak akkor büntetendők, ha azok tevékeny gyűlöletre uszításban jelentkeznek. Azok a cselekmények, amelyek sértők, megdöbentők, vagy aggodalmat keltenek, önmagukban nem valósítanak meg bűncselekményt. Ettől eltérő az az eset, ha gyűlöletre uszítás történik. A Legfelsőbb Bíróság megállapítása szerint tehát az uszítás nem egyszerűen gyűlölet, hanem – mint mondtam – olyan mérvű gyűlölet felkeltésére irányul, amely aktív tevékenységbe megy át.

Az ügy következménye, hogy a gyakorlat nem tudta teljes mértékben feldolgozni a Legfelsőbb Bíróság és az Alkotmánybíróság által meghatározott eltérő uszítástartalmat,

¹⁶⁴ Az ítélet és az ítélkezési gyakorlat ellentmondásainak részletes elemzését lásd Vaskuti, A közösség elleni izgatás bírói gyakorlata, in: Ligeti Katalin (szerk.), *Wiener A. Imre ünnepi kötet*, Budapest, HVG–ORAC, 2005, 191–196.

ennélfogva „néhány ügyben megállapították a bűncselekmény elkövetését, míg más ügyekben felmentésre került sor”.¹⁶⁵

Visszatérve a határozatra: A (2) bekezdésben szabályozott gyalázkodási tényállás alkotmányellenessé nyilvánításának fő oka az volt, hogy ebben az esetben a vélemény értéktartalma alapján minősített a törvényhozó, és ehhez a köznyugalom sérelme csak feltételezés és statisztikai valószínűség alapján kapcsolódott. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint ugyanakkor a gyalázkodás tényállása esetén nem tényállási elem, és nem is következik az elkövetési magatartásból a köznyugalom megzavarására való alkalmasság követelménye. A törvényhozó arra tekintettel, hogy a 269. § (2) bekezdése szerinti magatartás általában ellentétes a köznyugalommal, e tényállás a köznyugalmat önmagában véve, elvontan védi, a bűncselekmény akkor is megvalósul, ha a magatartás tanúsítása az egyéni jogok sérelmének veszélyével nem jár. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint pedig a „köznyugalom ilyen elvont veszélyeztetése nem elégséges érv ahhoz, hogy a véleménynyilvánítási szabadságot büntetőjogi büntetéssel alkotmányosan korlátozni lehessen”.¹⁶⁶ A határozat a jog lehetséges igazolásai közül az individualista álláspontot elfogadva rögzíti továbbá a következő tételt:

A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. [...] A véleménynyilvánítás szabadságának külső korlátai vannak csak; amíg egy ilyen alkotmányosan meghúzott külső korlátba nem ütközik, maga a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül. Vagyis az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányos védelmet élvez. Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga. Ebben a processzusban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt, különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke.

A fentiek tükrében egy gondolat erejéig említést érdemel, hogy már megfogalmazásakor sem volt teljes mértékben helytálló a tétel. A vélemény ugyanis soha nem élvezett teljes és korlátlan, annak értéktartalmától független védelmet. Elegendő ebben a körben a már akkor is szankcionálni rendelt becsületsértés vagy rágalmozás tényállásaira gondolnunk.

¹⁶⁵ Polt Péter, A közösség elleni izgatás egyes jogalkotási és jogalkalmazási kérdései, in: Ligeti Katalin (szerk.), *i. m.*, 169.

¹⁶⁶ 30/1992 (V. 26.) AB határozat, V. 2. pont.

A testület kimondta, hogy a köznyugalom maga sem független a véleményszabadság helyzetétől, ugyanis ahol sokféle véleménnyel találkoznak az emberek, ott a közvélemény toleráns lesz.¹⁶⁷ Csak a zárt társadalmak sajátja, hogy egy szokatlan hang is felkavarja a köznyugalmat. A társadalom nyitottsága ellen hat éppen ezért a véleménynyilvánítás szükségtelen és aránytalan korlátozása.¹⁶⁸ Azt nem tagadja a határozat, hogy a rendszerváltással szükségképpen együtt járó társadalmi feszültségeket fokozza a gyalázkodás, ugyanakkor sokkal fontosabbnak tartja a következő – feltételezett – hatást:

...aki a nyilvánosság elé lép, minden sorral, amit leír, magát adja, és teljes erkölcsi hitelét kockáztatja. Politikai kultúra és egészségesen reflektáló közvélemény csakis öntisztulással alakulhat ki. Aki tehát gyalázkodik, magát bélyegzi meg, s lesz a közvélemény szemében „gyalázkodó”. A gyalázkodásra bírálat kell, hogy feleljen. E folyamatba tartozik az is, hogy számolni kelljen magas kártérítésekkel. Büntetőjogi büntetésekkel azonban nem a közvéleményt és a politikai stílust kell formálni – ez paternalista hozzáállás –, hanem más jogok védelmében az elkerülhetetlenül szükséges esetekben szankcionálni.¹⁶⁹

Ezzel az Alkotmánybíróság gyakorlatilag az elvárás szintjén fogalmazta meg az alternatív szabályozási lehetőség szükségét.¹⁷⁰

Az alkotmánybírósági határozat szerint a Btk. 269. § (2) bekezdése nem külső korlátot jelent, hanem értéktartalmára tekintettel minősíti a véleményt a következők miatt. Az adott kifejezés sértő vagy lealacsonyító volta relatív (szituáció- és kultúrafüggő), és – ezeknek a kifejezéseknek a köznyugalom megzavarására való alkalmassága, illetve a köznyugalom tényleges megzavarását eredményező voltára vonatkozó visszaigazolása nélkül – a köznyugalomban okozott sérelem csupán feltételezés, amely nem indokolhatja a véleménynyilvánítási szabadság korlátozását. Itt a külső korlát meglétét jelentő más jog sérelme maga is bizonytalan. Tekintettel tehát mindezekre, a szükségesség és arányosság vizsgálata a 269. § (2) bekezdése vonatkozásában „idő előttivé válik”.

¹⁶⁷ Gordana Rabrenovic álláspontja szerint a gyűlöleti jellegű cselekmények hatékony kezeléséhez alapvetően négy tényező együttes megléte szükséges: a közösségben meglévő tolerancia, az, hogy a helyi vezetők nem kívánnak előnyt kovácsolni a konfliktusokból, a kisebbségi csoport jelenlétét nem tekinti fenyegetettségnek magára nézve a többség, valamint hogy a többség és a kisebbségi csoport egymásra utaltsága erősödik (Gordana Rabrenovic, *When hate comes to town: Community response to violence against immigrants*, *American Behavioral Scientist*, vol. 51, no. 2, 2007, 360.)

¹⁶⁸ Ez az alkotmánybírósági álláspont az amerikai első Alkotmánymódosítás mögött meghúzódó érvrendszerrel mutat rokon vonásokat. Lásd például Jennifer L. Lambe, *Who Wants to Censor Pornography and Hate Speech*, *Mass Communication and Society*, vol. 7, no. 3, 2004, 279–280.

¹⁶⁹ 30/1992 (V. 26.) AB határozat, V. 3. pont.

¹⁷⁰ Ennek részletes elemzését adja Polyák Gábor cikke: *A gyűlöletbeszéd büntethetősége*, *Fundamentum*, 2008/2 (Fórum rovat), 27–46.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint tehát a 269. § (2) bekezdésében foglalt tilalom nem elkerülhetetlen a köznyugalom fenntartásához, az szükségtelenül és az elérni kívánt célhoz képest aránytalanul korlátozza a véleménynyilvánításhoz való jogot. Nagyon lényeges ugyanakkor, hogy a határozat rögzíti: a közösségek méltósága alkotmányos korlátja lehet a véleménynyilvánítás szabadságának, annak – az Alkotmánnyal összeegyeztethető –védelme, akár a gyűlöletre uszításon is túlmenően, büntetőjogi eszközök útján is lehetséges.

Összegezve: a gyalázkodás tényállása tehát azért alkotmányellenes, mert elvontan védi a köznyugalmat, nem feltételezi egyéni jogok sérelmét, továbbá mert így nem külső korlátot állít, hanem a vélemény értéktartalmára tekintettel minősít. Az Alkotmánybíróság határozata tehát a Btk. 269. § (2) bekezdése szerinti gyalázkodást megsemmisítette, s így a közösség elleni izgatás tényállása csupán az (1) bekezdés szerinti gyűlöletre uszítást foglalta magában.

Látható, hogy az Alkotmánybíróság „a konkrét ügy eldöntésén kívül a későbbiekre is érvényes kiindulópontokat határozott meg”,¹⁷¹ és határozatával lerakta az alapjait a véleménynyilvánításhoz való jog „liberális koncepciójának [...] amelyre az jellemző, ha egy gondolatra vannak vevők a gondolatok piacán, akkor annak joga van megjelenni ezen a piacon. Jellemző, hogy az ettől eltérő felfogás cenzúrának minősül.”¹⁷²

II.2.

Úton a nemzetközi jogi kötelezettségek teljesítése felé: gyalázkodás és a második izgatási döntés

II.2.1. A törvény megalkotásának körülményei

A törvényjavaslat általános indokolása szerint a Btk. módosítását alapvetően két körülmény indokolja.

Magyarország egyrészt számos olyan nemzetközi szerződést írt alá, amelyek egy része általánosságban írja elő, hogy az azokban foglalt jogokat minden megkülönböztetés nélkül

¹⁷¹ Koltay, *i. m.*, 104.

¹⁷² Legény Krisztián, Szólásszabadság és tolerancia a gyűlöletbeszéd szabályozásának alternatívái, *Jogi tanulmányok*, 2004, 115–133.

kell biztosítani,¹⁷³ más részük pedig kifejezetten büntetőjog-alkotási kötelezettséget ír elő a nemzeti, népi, faji, vallási csoportok elleni erőszakos cselekményekkel, illetve az ilyen csoportok elleni izgatással, gyűlöletkeltéssel és e csoportok tagjainak megkülönböztetésével szemben.¹⁷⁴ A törvényjavaslat indokolása szerint a Btk. rendelkezései alapján véve megfelelnek ezen egyezmények rendelkezéseinek, ugyanakkor ezen rendelkezések kiegészítésére és módosítására van szükség, hogy a joggyakorlat az egyezményekben foglalt kötelezettségeknek megfelelően tudjon alakulni.

A második, álláspontom szerint ennél lényegesebb, a jogalkotási szükségességet társadalmi szinten is magyarázó tényező az, hogy a Legfelsőbb Bíróság már említett, BH. 1997. 165. számú döntésével – a 30/1992 (V. 26.) AB határozattal ellentétes jogértelmezésével – a jogalkalmazói gyakorlatban anomáliákat, az egységes jogalkalmazás hiányát váltotta ki.

Szükségessé tette ugyanakkor a Btk. módosítását, hogy hazánkban is többször előfordultak olyan erőszakos, a testi épséget, az emberi méltóságot, a közrendet sértő bűncselekmények, amelyek indítéka a sértettek más nemzeti, faji vagy vallási csoporthoz tartozása volt.

Mindezekre tekintettel dolgozta ki a Köztársasági Elnök Hivatala azt a törvényjavaslat-tervezetet,¹⁷⁵ amelyet előkészítői a Btk. fentiekre tekintettel szükséges módosításait és kiegészítéseit magában foglaló törvényjavaslat kidolgozása során alapul vettek. A törvényjavaslat eredeti szövege több ponton módosítani kívánta a közösség elleni izgatás akkor hatályos tényállását. Először is a javasolt új (1) bekezdés a) pontjában a magyar nemzet mellett nem szerepel a nemzetiség mint védett jogi tárgy, ehelyett a b) pontba illeszti

¹⁷³ A törvényjavaslat indokolása a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 2. cikkére és az Emberi Jogok Európai Egyezményének 14. cikkére utal. A Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló 1996. évi XVII. törvény indokolása. Általános indokolás.

¹⁷⁴ A törvényjavaslat indokolása hivatkozik a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban, 1965. december 21-én elfogadott Nemzetközi Egyezményre, s emellett a népiirtás büntetettének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. december 9. napján kelt nemzetközi egyezményre (Genocídium-egyezmény) és az apartheid bűncselekmények leküzdéséről szóló, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésén, 1973. november 30-án elfogadott Nemzetközi Egyezményre (továbbiakban Apartheid Elleni Egyezmény). A Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló 1996. évi XVII. törvény indokolása. Általános indokolás.

¹⁷⁵ A törvényjavaslat eredeti szövege a Btk. 269. §-ának következő módosítását javasolta:

„269.§ (1) Aki nagy nyilvánosság előtt

a) a magyar nemzet,

b) valamely nemzeti, népi, faji, vallási vagy egyéb csoport ellen gyűlöletre uszít, illetve gyűlölet vagy riadalom keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki olyan rendezvényt (összejövetelt, felvonulást vagy tüntetést) szervez, amely valamely nemzeti, népi, faji, vallási vagy egyéb csoport ellen gyűlöletre uszít, vagy a csoport elleni gyűlölet, illetve riadalom keltésére alkalmas, valamint aki az ilyen rendezvényhez anyagi eszközöket szolgáltat, öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Aki a (2) bekezdésben meghatározott közösség elleni izgatásra irányuló előkészületet követ el, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

– a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény terminológiájával összhangban – a „nemzeti” csoportot. A törvényjavaslat eredeti szövege szerinti (1) bekezdés b) pontjában közvetlen tárgyként szerepel még a népi, faji csoport is, továbbá – a korábbi „felekezeti csoport” és „a lakosság egyéb csoportja” kifejezések helyett – a „vallási csoport” és az „egyéb csoport”. Mindemellett az elkövetési magatartások körét a gyűlöletre uszításon túl a gyűlölet vagy riadalom keltésére alkalmas egyéb cselekmény elkövetésével bővítette volna.¹⁷⁶ Az eredeti törvényjavaslat a 269. §-t egy (2) bekezdéssel, s az abban foglalt új tényállással is bővíteni kívánta, amely büntetni rendelte volna az (1) bekezdésben rögzített magyar nemzet, illetve csoportok elleni gyűlöletre uszító, vagy ezek elleni gyűlölet, vagy riadalom keltésére alkalmas rendezvény szervezését, illetve az ilyen rendezvény anyagi támogatását. A 269. § tervezett új (3) bekezdése pedig a (2) bekezdés szerinti közösség elleni izgatás előkészületét is büntetéssel fenyegette volna.

A törvényjavaslat közösség elleni izgatást módosító 6. §-ához több módosító javaslat is érkezett. Az Alkotmány- és Igazságügyi Bizottság egészében elhagyni javasolta a törvényjavaslat szerinti 269. § (2) és (3) bekezdéseit.¹⁷⁷ Nem vitatta a bizottság, hogy az (1) bekezdés szerinti magatartás valamely rendezvényen vagy tüntetésen történő tanúsítása büntetőjogi szankcionálást kíván, ugyanakkor álláspontja szerint aggályos a szervező felelősségét megállapítani az ilyen magatartásokért. Egy ilyen tényállás a megváltozott politikai helyzetben lehetőséget teremthet az önkényes, visszaélészerű jogalkalmazásra.¹⁷⁸ E tényállás nehezen értelmezhető, ekként a gyakorlatban bizonytalanságot okozhat.¹⁷⁹ Emellett volt, aki kiemelte, hogy a (3) bekezdés szerinti előkészületi cselekmény büntetőjogi szankcionálása aránytalan, tekintettel arra, hogy a Btk. más, összehasonlíthatatlanul súlyosabb bűncselekmények esetén sem bünteti az előkészületet.¹⁸⁰

Az Alkotmány- és Igazságügyi Bizottság a törvényjavaslat szerinti 6. § (1) bekezdését illetően is több módosítást javasolt. A módosító javaslat a b) pontban szereplő „népi” kifejezés helyett – szintén a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII.

¹⁷⁶ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/548. számú törvényjavaslat 6. §-a. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/548. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás a 6. §-hoz.

¹⁷⁷ T/548/3. számú bizottsági módosító javaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/548. számú törvényjavaslathoz és az Országgyűlés Alkotmány- és Igazságügyi Bizottságának 1995. november 9. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyv.

¹⁷⁸ Lásd Hack Péter képviselő, az Alkotmány- és Igazságügyi Bizottság elnökének felszólalását az Országgyűlés 1995. december 6. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyvben.

¹⁷⁹ Lásd Csákabonyi Balázs képviselő felszólalását az Országgyűlés 1995. december 6. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyvben.

¹⁸⁰ Lásd Torgyán József képviselő felszólalását az Országgyűlés 1995. december 6. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyvben.

törvény szóhasználatával összhangban – az „etnikai” kifejezés használatát, továbbá az „egyéb csoport” meghatározás helyett – az egyénként hatályos szabályozással megegyező – a „lakosság egyes csoportjai” fordulat használatát javasolja.¹⁸¹

Természetesen volt olyan képviselő, aki szerint az eredeti javaslat 6. § szerinti módosítása nem szükséges, egyébként pedig az Alkotmánybíróság megelőző határozatára tekintettel a javaslat 6. §-ának egészét alkotmányellenesnek és szakmailag megkérdőjelezhetőnek is vélte a bizonytalan fogalmak használata okán.¹⁸² Mégis többségben azok a képviselők voltak, akik szerint a szabályozás továbbfejlesztése igenis szükséges, ugyanis a fő probléma a jogalkalmazásban keletkezett zavar, az, hogy az egyébként a rasszizmus elleni fellépésre alkalmas törvényeket a jogalkalmazók nem megfelelően alkalmazzák. Ezt a zavart a jogalkotónak el kell oszlatnia a törvény módosításával.¹⁸³ Az Országgyűlés végül a törvényjavaslatot az említett bizottsági módosító javaslat szerinti módosításokkal fogadta el.¹⁸⁴

II.2.2. A gyalázkodás tényállásának újrafogalmazása

A közösség elleni izgatás 1996. évi XVII. törvénnyel módosított tényállásának jogi tárgya változatlanul a köznyugalom. A közvetlen tárgyak tekintetében tulajdonképpen – az előbbieken előadottak okán – csupán elnevezésbeli változásra került sor. Közvetlen jogi tárgyak: a magyar nemzet, továbbá valamely nemzeti, etnikai, faji és vallási csoport, illetve a lakosság valamely csoportja.

Látható, hogy az elkövetési magatartások köre bővült. A gyűlöletre uszítás mellett a közösség elleni izgatás megvalósul akkor is, ha az elkövető a tényállásban megjelölt

¹⁸¹ T/548/10. számú bizottsági módosító javaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/548. számú törvényjavaslatához. A módosító javaslat az Alkotmány- és Igazságügyi Bizottságnak a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/548. számú törvényjavaslatához benyújtott T/548/5/4. számú bizottsági módosító javaslatát pontosítja. Az Országgyűlés Alkotmány- és Igazságügyi Bizottságának 1996. február 7. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyv.

¹⁸² Lásd Szájer József képviselő felszólalását az Országgyűlés 1995. december 6. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyvben.

¹⁸³ Lásd Mészáros István László képviselő felszólalását az Országgyűlés 1996. február 12. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyvben.

¹⁸⁴ 5. § A Btk. 269. §-a helyébe a következő rendelkezés lép:

„269. § Aki nagy nyilvánosság előtt

a) a magyar nemzet,

b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, illetve gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

csoportok ellen gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el. A közösség elleni izgatás továbbra is alaki tényállás maradt, és továbbra is csak a nagy nyilvánosság előtt megvalósulót érintette. A bűncselekmény alanya elkövetőként bárki lehet, akár magyar, akár külföldi állampolgár. A törvényhozó minősített esetet nem szabályoz, s e bűncselekmény előkészületét sem rendeli büntetni. A bűncselekmény csak szándékosan valósítható meg, eshetőlegesen és egyenes szándékkal egyaránt. Célzat vagy motívum nem tényállási elem.

II.2.3. Az Alkotmánybíróság válasza

Az Alkotmánybíróság 12/1999 (V. 21.) számú határozatával a Btk. 269. § b) pontjának „gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el” fordulatát annak alkotmányellenessége folytán megsemmisítette. Az alkotmányossági vizsgálatot követően a testület a következőképpen foglalt állást:

...a vitatott tényállás-kiegészítéssel a jogalkotó túlzott mértékben kitágította a büntetendővé nyilvánított magatartások körét, a gyűlöletre uszítás törvényi tényállásának az Abh.-ban adott értelmezését, egyben a büntethetőség alkotmányos mértékét. E határozatban ugyanis az Alkotmánybíróság a büntethetőség alkotmányos korlátját a gyűlöletre uszításban és nem általában a „gyűlölet keltésében” határozta meg. A gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény büntethetősége nemcsak azért alkotmányellenes, mert leszállítja a korlátozhatóság küszöbét, de meghatározatlansága miatt is. [... A] törvényi tényállás kiegészítése határozatlansága miatt, amely ezáltal magában hordozza a véleménynyilvánításhoz való jog önkényes korlátozásának a lehetőségét is, [...] alkotmányellenes, [...] szükségtelenül és aránytalanul korlátozza az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében biztosított véleménynyilvánításhoz való jogot, és nem felel meg az Alkotmány 2. § (1) bekezdéséből, illetve a 8. § (1)–(2) bekezdéséből levezethető alkotmányos büntetőjogi követelményeknek.

A határozat nyomán a közösség elleni izgatás tényállása – lényegében a 30/1992 (V. 26.) AB határozat utáni szöveggel egyező tartalommal – a következő szöveggel maradt hatályban, egészen a mai napig:

Aki nagy nyilvánosság előtt

- a) a magyar nemzet,
- b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport, vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Az indítványozók álláspontja szerint a gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény elkövetése – mint amely „nagyfokú jogbizonytalanságot idéz elő, félelemkeltésre alkalmas jogalkalmazói gyakorlatra nyit lehetőséget” – ellentétes az Alkotmány 2. § (1) bekezdésével, továbbá a 8. § (1)–(2) bekezdésével, valamint az Alkotmány 61. §-ával.

Az Alkotmánybíróság határozatában visszautalt 30/1992 (V. 26.) számú határozatára, az abban lefektetett elvekre, és a több mint százéves curiai értelmezési gyakorlatot hívta fel annak alátámasztására, hogy a törvényhozó az alapjogi korlátozás esetén minden esetben – vagy kikristályosodott, vagy kellően pontosan definiált – határozott jogfogalmakkal operált.

A „gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény” normaszövegbe iktatása, ennek büntetendővé nyilvánítása a testület álláspontja szerint olyan jogalkotói szándékot fejez ki, amely szerint a jogalkalmazói gyakorlatban kialakult, a 30/1992 (V. 26.) AB határozatban az uszításban mint bizonyos mérték feletti veszélyt kifejezésre juttató büntethetőségi küszöbön meghatározott fogalmi körbe nem tartozó magatartás megbüntetését is jelenti. Mindezzel a testület érvelése szerint a legnagyobb probléma az, hogy a törvényalkotó leszállítja a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozhatóságának küszöbét. A testület érvelése szerint „ha a veszély eléri azt a nagyságrendet, amit az uszítás, akkor nincs szükség az »egyéb cselekmény« elkülönítésére, mert az uszítás tényállása elnyeli az ilyen magatartást”.

Tekintettel arra, hogy a módosítás egyik oka a szerteágazó bírósági gyakorlaton túl éppen az volt, hogy egyrészt az úgynevezett „karlendítés” problematikája, másrészt a nem uszító, hanem gyalázkodó jellegű magatartások szankcionálása megoldást nyerjen, az előzőek deklarációján túl a testületnek ezt a körülményt is figyelembe véve kellett volna kialakítania álláspontját.

Láttuk, hogy az 1989. évi XXV. törvény a közösség elleni izgatás törvényi tényállását akként rendelte szankcionálni, hogy (2) bekezdésében megfogalmazta a gyalázkodási tényállást, és a büntető törvénykönyv hatálya alá vonta a „sértő vagy lealacsonyító cselekmény használatát, vagy más ilyen cselekmény elkövetését”. Bár ez a megoldás alkotmányellenesnek minősült, az Alkotmánybíróság nem állította azt, hogy a szankcionálható magatartások kimerülnének az uszítással megvalósuló elkövetési magatartásokban. Nyilvánvaló ugyanis, hogy nem csak az uszítás lehet gyűlöletkeltésre alkalmas.

Számos határozatában ismerte el a testület a történelmi körülmények vizsgálatának szükségét. A jogszabály-módosítás éppen ezekre a körülményekre reagálva született meg, egy „csomagban” a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni törekvéseket, valamint az egyesülési és gyülekezési jog visszaélészerű gyakorlását szabályozó tervezetekkel együtt. Tény az, hogy a

269. § (2) bekezdésének megalkotásával a jogszabály-kiegészítés leszállítja a büntethetőség határát, de ezt a jogalkotó tudva és akarva – megjegyzendő, a T/2785. számú törvényjavaslattal egyező jogpolitikai szándékkal – teszi.

A határozat egyértelmű hiányosságának tartom, hogy semmilyen támpontot nem adott a jogalkotónak ahhoz, hogy a felmerült társadalmi szükségletre válaszolni tudjon. Az az érvelés, amely szerint, ha a veszély eléri azt a nagyságrendet, mint az uszítás, akkor nincs szükség az „egyéb cselekmény” elkülönítésére – tekintettel arra, hogy az uszítás tényállása elnyeli az ilyen magatartást –, ugyanis nem ad választ arra a kérdésre, ami akkor foglalkoztatta az elharapódzott rasszista megnyilvánulásokkal szemben küzdeni törekvő jogalkotást. Kérdés ebből következően, hogy mi a teendő abban az esetben, ha a tanúsított magatartás az uszítást nem, de a gyalázkodást megvalósítja, avagy csupán metakommunikációs eszközök igénybevételével fejezi ki a fenyegetést, és ingerel a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre és agresszióra. Azt gondolom, semmivel sem kevésbé veszélyes a társadalomra, ha valaki náci karlendítéssel „üdvözli” a második világháborút megjárt zsidó származású személyeket, mint ha valaki ezt horogkereszt lobogtatásával vagy ezen eszmerendszert szavakba öltve teszi meg.¹⁸⁵ Ez utóbbi körben pedig ugyanúgy szankció alkalmazására tartom érdemesnek azt, ha valaki a lakosság célba vett csoportja ellen gyűlöletre uszít, mint azt, ha valaki ugyan nem aktív és konkrét erőszakos tevékenység kifejtésére irányuló cselekedetre szólít fel, de a csoportot, annak tagjait gyalázza, és sérti meg emberi méltóságában. A jogalkotó álláspontom szerint éppen azt felismerve alkotta meg a szabályozást, hogy egymáshoz igen közel áll, ha valaki aktívan gyűlöletre uszít, vagy ha ugyan nem mondja ki az aktív magatartásra sarkalló mondatot, csupán beszédéből más következtetés nem vonható le, illetve olyan hangulatot teremt, amelyből már mint öngerjesztő folyamat alakul ki az erőszakos magatartásba hajló elhatározás. A határozat, miként sajnálatosan mindegyik, pusztán rögzíti az alkotmányellenesség – elsődlegesen formai okokra visszavezethető – tényét, a szükséges, a jövőbeli jogalkotás részére támpontot jelentő értékelő elemzést nem adja meg. Mindezt a 95/2008 (VII. 3.) AB határozat is szóvá teszi. Bár az Alkotmánybíróság több alkalommal kijelentette, hogy nem feladata az, hogy a jogalkotás számára előírja a megalkotandó jogi norma tartalmát, úgy gondolom, ezzel szemben feladata az, hogy a jövőbeli jogalkotás részére a szükséges támpontot megadja. Mint láttuk, a 30/1992 (V. 26.) AB határozatban az Alkotmánybíróság úgy foglalt állást, hogy a büntethetőségi küszöb az uszítás, ennél „lejjebb” a törvényhozó nem szállhat. E határozatban még – valamint

¹⁸⁵ A metakommunikációs eszközökkel megvalósított gyűlöletkeltésről bővebben lásd Bócz Endre A gyűlöletbeszéd és a büntetőjog című előadását, *Kriminológiai Közlemények*, 2002/60, 84.

néhány évvel később – az érvelés akként hangzik, hogy mivel a közösségek méltósága a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos korlátja lehet, nem kizárt, hogy a közösségeket ért verbális támadások ellen a törvényhozó akár a gyűlöletre uszítás tényállásán is túlmenő büntetőjogi védelemmel lépjen fel. Az ilyen jellegű szabályozás pedig alkalmas arra, hogy az alkotmányosság próbáját kiállja, csak éppen az aktuálisan megmérettetett norma az, ami könnyűnek találtatott. A kérdés már csak az, hogy konkrétan hogyan lépjen fel. Amint azt majd látni fogjuk, a legutóbbi javaslat megpróbált az eddigi helyett más védett jogi tárgy oltalomban részesítése útján szabályozni, azonban ez is alkotmányellenesnek minősült.

Álláspontom szerint bár az Alkotmánybíróság feladata valóban a mindenkori jogalkotás feletti kontroll gyakorlása, nem tartható az a tendencia, hogy éppen az alapjogok oltalmára hivatott grémium legyen passzivitásával az emberi méltóságukban megsértett csoportokat oltalomban részesíteni kívánó törvényhozás gátja. Bár ez első hallásra talán durva és igazságtalan kijelentésnek tűnhet, de ha figyelembe vesszünk néhány tény, talán mégsem. Az Alkotmánybíróság több esetben ad eligazítást a jogalkotónak – természetesen nem a jogalkotás kötelezettségével –, hogy milyen hiba miatt minősített alkotmányellenesnek egy jogszabályt, s milyen irányban érdemes módosítani azt a kihirdethetőség érdekében. Az elmúlt másfél évtized során öt, a közösségek méltóságának védelme érdekében előterjesztett és sikertelen kísérlet után a testület számára nyilvánvalóvá kellett hogy váljon: a jogalkotónak eltökélt szándéka a gyalázkodás szankcionálása. Az alkotmánybírósági határozatok, ahogy fent utaltam rá – egyszer azt mondják, hogy az uszítás a határ, majd ugyanabban a határozatban azt, hogy mégsem –, meglehetősen ellentmondásosak. Ha mindezeket figyelembe vesszük, a testület két dolgot tehetne. Vagy kimondja, hogy álláspontja egyértelműen abba az irányba változott, hogy az uszításon túlmenően nem lehet büntetőjogi, esetleg polgári jogi védelemmel sem gondoskodni a közösségek emberi méltóságának védelméről, vagy iránymutatást ad arra, hogy a testület véleményében mutatkozó ellentmondást hogyan tartja feloldhatónak. E gondolatsor igényét fogalmazta meg az utolsó határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában, illetve különvéleményében két alkotmánybíró is.

A másik problémát a testület szerint az jelenti, hogy a büntetőjogi felelősség kiterjesztése olyan tényállási elem beiktatásával történt, „amely nem felel meg a jogbiztonság, az alkotmányos büntetőjog határozottságot, egyértelműséget, az önkényes jogalkalmazás lehetőségét kizáró követelményének”. Ebben a körben az Alkotmánybíróság utal korábbi, a közszereplők személyiségvédelmével foglalkozó 36/1994 (VI. 24.) AB, valamint a 11/1992

(III. 5.) AB határozataira, amelyekben lefektette egyrészt a véleménynyilvánítási szabadság korlátozásának, másrészt a büntetőjogi alapjog-korlátozásnak az alaptételeit.

A határozatlan jogfogalmakra tett utalással a testület gyakorlatilag formai okokból semmisítette meg a jogszabály-kiegészítést, annak – az uszítás és a gyalázkodás közötti különbözőségekre vonatkozó – tartalmi kontextusát nem vizsgálva. A testület nem foglalkozott az előzőekből következően azzal sem, hogy a gyűlöletbeszéd megnyilvánulási formái igen sokrétűek, ami miatt az elkövetési magatartás szankcionálása is csak – pontosan körülírt, de – absztrakt jogfogalmak útján lehetséges. A jogalkotó által alkalmazott fordulat számos más cselekmény büntetőjogi értékelésénél működőképes, a joggyakorlat számára túlzott nehézséget nem okozó konstrukció.

Nem értek tehát egyet azzal, hogy a törvényi megfogalmazás túl tág, és hogy lehetőséget ad az önkényes jogalkalmazásra. A Btk 180. §-a a becsületsértés tényállásánál ugyanilyen szabályozási technikát alkalmaz. Az elkövetési magatartás ezekben az esetekben a becsület csorbítására alkalmas kifejezés használata, vagy „egyéb ilyen cselekmény” elkövetése.

Megjegyzendő még, hogy a „gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény” fogalmát a törvényhez fűzött Kommentár¹⁸⁶ definiálta. Eszerint gyűlöletkeltésre alkalmas egyéb cselekmény

...minden olyan – szavakkal esetleg nem kísért – megnyilvánulás (pl. a célba vett közösség szimbólumainak, avagy érzelmi vagy kulturális értékeit megtestesítő tárgyakra látványos meggyalázása, megsemmisítése), amely gyűlölet kifejezése, szemléletessé tétele útján másokban is hasonló érzelmek és indulatok kiváltására vezethet.

Álláspontom szerint a normaszöveg önmagában, de a hozzá fűzött kommentár végképp, egyértelműen kifejezte azt a jogalkotói szándékot, amely miatt a jogszabály-kiegészítés megszületett.

Bár tény, hogy a taxáció alkalmazásával a jogalkotó végképp kizárhatta volna a félreértési lehetőségeket, és kizárva egyben a norma alkalmazhatóságát és vele együtt a bírói jogértelmezés lehetőségét is, kellőképpen pontosan határozhatta volna meg a büntetni rendelt magatartások körét. Álláspontom szerint erre jelen esetben ésszerű lehetőség – a becsületsértés tényállásához hasonlóan – nem volt. Nem lehet ugyanis előre látni a nemkívánatos magatartások körét, ebből következően azokat felsorolni sem lehet.

¹⁸⁶ Ezt idézi Schweizer Gábor: (M)eddig tolerálható a gyűlöletbeszéd?, *Acta Humana*, 2002/49, 28.

Megjegyzendő, hogy az Alkotmánybíróság eddigi határozatai tükrében nem is kívánatos a taxáció útján történő szabályozás.

Felhívva a korábbi határozataiban szintén kidolgozott tételt, hogy a bűncselekmények meghatározása mindenkor – a demokratikus többségi véleményt kifejező – törvényhozói kompetencia, amelynek során a jogalkotó nem járhat el önkényesen, és amellyel kapcsolatban az alkotmánybírósági kontroll csak akkor alkalmazható, ha a büntetendővé nyilvánítás egyben alapjog-korlátozással is jár. Utalva az alkotmánybírósági kontroll szempontjaira is, amely szerint a büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben az *ultima ratio*, amelynek szerepe a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor már más jogágak szankciói nem segítenek, társadalmi rendeltetése pedig az, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen, az e tekintetben eldöntendő kérdést úgy fogalmazta meg, hogy a kiegészített normaszöveg megfelel-e az alkotmányos büntetőjog – Alkotmánybíróság által kidolgozott – jogállami követelményének, tehát megfelelő és mértéktartó választ ad-e a nemkívánatosnak ítélt jelenségekre úgy, hogy az alkalmazott szankció a lehető legszűkebb körre korlátozódik, világos és egyértelmű üzenetet hordozva az egyén számára.

Valamely magatartás büntetendővé nyilvánításának szükségességét szigorú mércével kell megítélni: a különböző életviszonyok, erkölcsi és jogi normák védelmében az emberi jogokat és szabadságokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszert csak a feltétlenül szükséges esetben és arányos mértékben indokolt igénybe venni akkor, ha az alkotmányos vagy az Alkotmányra visszavezethető állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges.¹⁸⁷

Az előzőekben idézett alkotmánybírósági megállapítással kapcsolatban a következőket tartom megfontolásra érdemesnek. A 30/1992 (V. 26.) AB határozat, mint láttuk, egy születőfélben levő demokráciában jött létre, és a véleménynyilvánítási szabadság – amerikai típusú – liberális felfogását jelentette. Ekkor a hangsúly a szólásszabadság lehető legtágabb körű oltalomban részesítésén volt; a társadalom öntisztuló képességét, a társadalmi folyamatokra káros nézetek és vélemények kommunikáció útján történő kiirtását az Alkotmánybíróság az állampolgárok összességére bízta. A 12/1999 (V. 21.) AB határozat – már elismerve a társadalmi folyamatok változására adandó jogalkotói válasz szükségességét – gyakorlatilag ezen az úton haladt tovább. Csupán egy év telt el, amikor a testület állást foglalt az önkényuralmi jelképek használatának tárgyában. A későbbiekben elemzésre kerülő 14/2000

¹⁸⁷ 12/1999 (V. 21.) AB határozat III. 2.

(V. 12.) AB határozatban látható, hogy megdőlt a társadalom önszabályozó képességébe vetett hit – a testület kimondta, hogy az elmúlt diktatúrák ideológiáin alapuló tevékenységek száműzendőek a nyilvánosságból, tekintettel arra, hogy „a társadalom nem képes szembenézni a múltjával, a fájó, szégyenteljes történelmi tapasztalatokkal és kellő erővel elítélni [...] a különböző csoportokat sértő megnyilvánulásokat”.¹⁸⁸ Mint majd értekezésem IV. részének I. fejezetében látni fogjuk, az alkotmánybíróági határozatok közötti koherencia hiánya, a mindegyikkel szemben álló Legfelsőbb Bírósági gyakorlat, az ellentmondásos jogalkalmazás sürgetővé tette a jogalkotást. Élesen szemben áll ugyanis egymással a gyűlöletbeszéddel és az önkényuralmi jelképek használatának tilalmával foglalkozó alkotmánybíróági szemlélet. Míg az előbbi tárgykörben említett határozatok a büntethetőség határát az uszításban jelölik meg, a 14/2000 (V. 12.) AB határozat elfogadja, hogy a büntethetőség küszöbét a jogalkotó lejjebb szállítja.

Összegezve az Alkotmánybíróság álláspontját: a „gyűlöletkeltésre alkalmas egyéb cselekmény” fordulat alkotmányellenessége abban ragadható meg, hogy azzal a jogalkotó egyrészt túlzott mértékben leszállította a büntethetőség uszításban meghatározott küszöbét, ezáltal a véleménynyilvánítás szabadságát túlzottan korlátozza, másrészt határozatlansága folytán nem felel meg a normavilágosság – a diszpozícióval szemben határozottságot, körülhatároltságot, világos megfogalmazást támaztó – követelményének, így az az alkotmányos büntetőjog elveivel ellentétben áll.

II.3.

Uniós csatlakozás és a Btk. Az alkotmánybíróági álláspont rögzülése

II.3.1. A törvényjavaslat megalkotásának körülményei

Az ifj. Hegedűs Lóránt ügyében hozott jogerős büntetőítéletet – amelyet értekezésemben az I. rész II. fejezetében tárgyalok – hatalmas felháborodás követte. Nem csupán a jogerős ítélettel, hanem a hatályos szabályozással kapcsolatban is éles kritikákat fogalmaztak meg a jogtudomány képviselői. 2001 elején három országgyűlési képviselő határozati javaslatot

¹⁸⁸ Molnár Péter, Pótcselekvés, *Fundamentum*, 2000/3, 86.

terjesztett az Országgyűlés elé, amelyben kifejezetten a holokauszttagadás büntetéséhez szükséges jogalkotási lépéseket kezdeményeztek.¹⁸⁹ A határozati javaslatot az Országgyűlés végül nem tárgyalta, ennek ellenére az akkori kormány is szükségesnek ítélte a gyűlöletkeltés elleni fellépést, és ennek jegyében javaslatot dolgozott ki.¹⁹⁰

A törvényjavaslat általános indokolása szerint a Btk. módosításával megvalósuló hatékonyabb szabályozás kialakítását szükségessé tette az egyre erőteljesebben megjelenő gyűlöletkeltő magatartások elterjedése, a jogalkalmazásban jelen lévő bizonytalanság, illetve az, hogy a joggyakorlat még csak a közösség elleni izgatás hatályban maradt szövege mögött meghúzódó jogalkotói szándéknak sem megfelelően alakult.

A 12/1999 (V. 21.) AB határozat eredményeképpen a szabályozás – legalábbis a jogalkotó szándékához képest – csonka maradt, vagyis a Btk. 269. §-a tartalmilag változatlanul az 1989. évi XXV. törvénnyel megállapított szöveg felét tartalmazza. Ehhez párosult továbbá, hogy a bírósági gyakorlatban kialakult értelmezés tovább szűkítette a közösség elleni izgatás hatályban maradt szövegének alkalmazását. Láttuk, hogy szemben az Alkotmánybíróság 30/1992 (V. 26.) számú határozatában tükröződő azon álláspontjával, amely párhuzamot von a gyűlöltre uszítás és a gyűlöltre izgatás fogalmát illetően, a Legfelsőbb Bíróság az uszítást a már mondottak szerint a nyelvtani értelmezés alapján megszorítóan értelmezi:

...az „izgatás” és az „uszítás” közötti tartalmi különbség – és egyben elhatárolási szempont – az, hogy az „uszításnak” támadásra irányuló mozgósítási, aktivitási tartalma van. Egy későbbi eseti döntésében a Legfelsőbb Bíróság már árnyaltabban fogalmazott, és rögzítette: a gyűlöltre uszítás „nem más, mint az erőszak érzelmi előkészítése”.¹⁹¹

Ebben a határozatban tehát már nem történik meg az „aktív, tevékeny gyűlölet” kifejezés megisméltése. A gyűlöletkeltéssel szembeni fellépési lehetőségeket a törvényjavaslat előterjesztője tehát nem látta elégségesnek, emellett indokolták a szabályozás módosítását a Magyarország által aláírt nemzetközi szerződésekből eredő szabályozási kötelezettségek, mindemellett az Európai Uniónak való megfelelés követelménye is. Erről bővebben a dolgozat II. részének II. fejezete szól.

¹⁸⁹ H/3815. számú határozati javaslat a Büntető Törvénykönyv módosításáról. A határozati javaslatot az Országgyűlés végül nem tárgyalta.

¹⁹⁰ Lásd Herényi Károly képviselő felszólalását az Országgyűlés 2003. október 21. napján tartott 98. ülésnapjáról készült jegyzőkönyvben.

¹⁹¹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslat indokolása. Általános indokolás 1. pont, 4. pont.

A törvényjavaslat több irányban is bővíteni kívánta a büntetőjogi szabályozás hatókörét.¹⁹²

A jogi tárgyat nem érintve az (1) bekezdés szerinti közvetlen vagy speciális jogi tárgyak között a „magyar nemzet” helyett általában a „nemzet” kifejezés szerepel a tényállásban, így az a magyar nemzet mellett minden más nemzet számára is büntetőjogi oltalmat biztosított volna.¹⁹³

Ezen túl az (1) bekezdésben a korábbi gyűlöletre uszítás helyett elkövetési magatartásként a gyűlöletre izgatás, illetve emellett külön az erőszakos cselekmény elkövetésére felhívás szerepel. Mindezzel a jogalkotó célja az előbbieken már említett jogalkalmazási és jogértelmezési problémák kiküszöbölése volt.¹⁹⁴ A törvényi tényállás ilyen átalakítása az előterjesztő álláspontja szerint alkalmas a jogértelmezési problémák orvosolására.

Az indoklás rámutatott arra, hogy a Legfelsőbb Bíróság a gyűlöletre uszítás kifejezést szűkítően értelmezte, és ezzel a vádemelések lehetőségét, illetve azok sikerét vélhetően a jogalkotói szándéktól eltérően korlátozta. Az előterjesztés szövegéből kitűnően helytelen a jogalkalmazónak az a megközelítése, amely nem az elhangzott szöveghez, hanem az általa előidézett hevesség fokához kötötte a bűncselekmény megállapíthatóságát.¹⁹⁵

Látnunk kell, hogy az uszítás és az izgatás – a 30/1992 (V. 26.) AB határozat megfogalmazásától eltérően – nem szinonim fogalmak. Ha a dichotómiát a Legfelsőbb Bíróság szűkítő jogértelmezése tükrében (is) vizsgáljuk, elmondható, hogy míg az uszítás tevékeny, aktív gyűlöletkeltésre irányuló magatartás, addig az izgatás a tevékeny gyűlölet kiváltására való alkalmasságot nem követeli meg. A jogalkotó célja – bár még nem a gyalázkodás mai értelemben vett tényállását alkotta meg – az volt, hogy megváltoztassa a jogalkotói szándékkal ellentétes joggyakorlatot, és egyértelművé tegye, hogy nem csupán az aktív, tevékenységbe hajló gyűlölet az, ami büntetőjogilag szankcionálandó.

¹⁹² „269. § (1) Aki nagy nyilvánosság előtt valamely nemzet, vagy valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport avagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre izgat, vagy erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki nagy nyilvánosság előtt az emberi méltóságot azáltal sérti, hogy a) más vagy másokat a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatt becsmérel vagy megaláz, b) azt állítja, hogy a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás alapján valamely személy vagy a személyek egy csoportja alsóbb- vagy felsőbbrendű.”

¹⁹³ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás az 1. §-hoz, 1. pont.

¹⁹⁴ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás az 1. §-hoz, 2. pont.

¹⁹⁵ Polt Péter, A közösség elleni izgatás egyes jogalkotási és jogalkalmazási kérdései, in: Ligeti Katalin (szerk.), *Wiener A. Imre ünnepi kötet*, Budapest, HVG-ORAC, 2005, 171.

Már most előrevetítem – egyébként több éve hangoztatott – álláspontomat, amely alapelveit illetően egyezik a T/5179. számú törvényjavaslat előterjesztőjével, hogy a közösség elleni izgatás és a gyalázkodás nem ugyanaz. Miként azt már kifejtettem,¹⁹⁶ nem tartom helyesnek és jónak, hogy ahányszor a törvényalkotó a gyűlöletbeszéd pönalizálásával foglalkozott, mindig a közösség elleni izgatás tényállásának módosításával kívánta megoldani a kérdést. A gyűlöletbeszéd ugyanis nem a közösség elleni izgatás kevésbé súlyos formája. A két elkövetési magatartás ugyan nagyon hasonlít egymáshoz, jogi tárgyuk jelentősen eltér egymástól. Míg a közösség elleni izgatás a közrend elleni bűncselekmények között szerepel, addig a gyalázkodásnak a személy elleni bűncselekményeket magában foglaló XII. fejezet III. címében, közelebbről a szabadság és emberi méltóság körében kell helyet kapnia a Btk.-ban.

Az eredeti törvényjavaslat egy új (2) bekezdéssel, s abban két újabb alakzattal kívánta kiegészíteni a közösség elleni izgatás tényállását, ily módon eleget téve Magyarország nemzetközi kötelezettségeinek. Büntetéssel fenyegette volna egyrészt azt, aki más vagy másokat nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozásuk miatt becsmérel vagy megaláz, másrészt azt is, aki a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozása alapján valamely személy vagy a személyek egy csoportjának alsóbb- vagy felsőbbrendűségét állítja.¹⁹⁷

A törvényjavaslatot a három kijelölt bizottság közül kettő – az Alkotmány- és Igazságügyi Bizottság,¹⁹⁸ valamint a Kulturális és Sajtóbizottság¹⁹⁹ – általános vitára alkalmasnak találta, egy pedig – az Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottság – a törvényjavaslat céljával ugyan egyetértve, azonban a cél eléréséhez rendelt megoldás alkalmatlanságára tekintettel nem találta általános vitára alkalmasnak.²⁰⁰

Egyetlen országgyűlési képviselőcsoport sem kérdőjelezte meg azt, hogy a gyűlöletkeltés ellen valamit tenni kell, azonban a tekintetben, hogy erre a törvényjavaslat mennyiben alkalmas, az egyes frakciók álláspontja megoszlott.

A nagyobbik kormánypárti képviselőcsoport (MSZP) mind a törvényjavaslat által elérni kívánt célt, mind pedig az ehhez választott megoldást támogatandónak tartotta.

¹⁹⁶ Lásd Bárándy Gergely, *Közösség elleni izgatás – gyűlöletbeszéd*, in: *Keresztmetszet – Tanulmányok fiatal büntetőjogászok tollából*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2005, 19–23.

¹⁹⁷ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás az 1. §-hoz, 4. pont.

¹⁹⁸ Lásd Csákabonyi Balázs képviselő, az Alkotmány- és Igazságügyi Bizottság előadója felszólalását az Országgyűlés 2003. október 21. napján tartott 98. ülésnapjáról készült jegyzőkönyvben.

¹⁹⁹ Lásd Szabó Zoltán képviselő, a Kulturális és Sajtóbizottság előadója felszólalását az Országgyűlés 2003. október 21. napján tartott 98. ülésnapjáról készült jegyzőkönyvben.

²⁰⁰ Lásd Fodor Gábor képviselő, az Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottság előadója felszólalását az Országgyűlés 2003. október 21. napján tartott 98. ülésnapjáról készült jegyzőkönyvben.

Volt olyan frakció, amely szerint a törvényjavaslatban foglalt megoldás az Alkotmánnyal nem egyeztethető össze, ugyanis az Alkotmánybíróság korábbi döntéseiben megvonta a véleménynyilvánítás korlátozhatóságának határait, az pedig a Btk. akkor hatályos 269. §-a. Egyébként pedig – álláspontja szerint – semmilyen nemzetközi kötelezettség nem írja elő a törvényjavaslat szerinti magatartások büntetőjogi tiltásának kötelezettségét, ugyanis minden nemzetközi szerződés csak az alkotmányosság keretein belül kötelezi a részes államokat. A választott megoldás egyébként sem helyes, hiszen az könnyen az ellenkezőjére fordulhat, és a rasszizmus ellenfeleivel szemben teremthet jogvédelmet; erre példaként a következőket hozza:

Gondoljunk csak bele: ha például valaki – tételezzük fel – indulatos szavakkal ostromozza a magyar népet azért, mert annak idején, 1944-ben nem viselkedett kellő elszántsággal, bátorsággal a holokauszt idején abban a körben, hogy, mondjuk, felálljon és megvédje a magyarországi zsidókat attól a szegénytől, ami történt velük, hogy elhurcolták őket Auschwitzba, és valaki ezt indulatosan, felháborodottan mondja el, akkor ha életbe lép ez a Btk.-szabályozás, büntetni fogják érte. Én ezt elképesztőnek tartom, és azt gondolom, hogy nem lenne helyes. Azért nem lenne helyes, mert itt vitáról van szó köztünk, és a vitában a véleményeket néha bizony szenvedélyesen kell kifejezni.²⁰¹

Felmerült továbbá az is, hogy a javaslat elfogadása és alkalmazása esetén voltaképpen arra lenne alkalmas, hogy kódolt beszédbe kényszerítse az elkövetőket, de őket elkapni, sajnos, nem lesz lehetséges – például ha az „indul a vonat Auschwitzba” helyett csak annyit mond valaki, hogy „indul a vonat”, mindenki tudni fogja, mire gondol.

A probléma kezelésére több álláspont szerint a törvényjavaslat nem jelent megoldást, inkább csupán pótcselekvés:

...nem lépnek fel, akiknek fel kellene lépni, nem cselekednek, akiknek cselekedni kellene, az egyszerűbb megoldást választják: mutogatnak felfelé, és azt mondják, hogy változtassunk a törvényeken, szigorítsunk a törvényeken, mert ez olyan egyszerű dolog. Legyen majd szigorúbb a Btk., akkor majd talán fellépünk.²⁰²

²⁰¹ Lásd Fodor Gábor képviselő felszólalását az Országgyűlés 2003. október 21. napján tartott 98. ülésnapjáról készült jegyzőkönyvben.

²⁰² Uaz.

Ehhez egy másik képviselő hozzáteszi: az a probléma, hogy a hatóságok abban az esetben, ha valaki tojásokat vagy köveket dobál, és eközben – vagyis egyébként bűncselekmény elkövetése közben – cigányozik, zsidózik, már nem tudják, mit kell tenniük, s noha alapjuk lenne rá, nem lépnek föl. Erre tekintettel pedig a törvényjavaslat esetleges elfogadása esetén sincsen semmi garancia arra, hogy majd az új szabályozás alapján a rendőrség, az ügyészség, a bíróság fellép. „Ha a rendőrség és más hatóságok ugyanúgy nem lépnek föl akkor sem, amikor alapjuk lenne rá, akkor ezek után sem fognak fellépni, hiába változtatunk mi a törvényen.”²⁰³ Egy másik képviselő ismételtlen kiemeli, hogy a büntetőjog nem alkalmas eszköz a gyűlöletbeszéd elleni fellépésre, a politika szerepét hangsúlyozza:

Tehát úgy gondolom, tisztelt képviselőtársaim, hogy kevés beszélni arról, hogy hogyan lépünk fel a gyűlöletbeszédrel szemben. Rendkívül fontos lenne [...] hogy függetlenül attól, hogy melyik pártnak milyen a múltja, azt mondjuk, hogy vannak centrumerők, van középbal, és van közéjobb, és ami közös bennünk, az a demokrácia tisztelete és szeretete, és ami szintén közös bennünk, az a gyűlölködésnek akár a szélsőbalról, akár a szélsőjobbról a teljes és következetes elutasítása annak érdekében, [...] hogy azok, akik a gyűlöletbeszédet alkalmazzák, tudják, hogy mögöttük semmilyen politikai támogatottság nincs. Mert ha van [...] ilyen politikai támogatottság, akkor a büntetőjog nem fog segíteni, de ha ilyen nincs, akkor ezek jelentéktelen, aprócska erők maradnak, akiktől Magyarországon senkinek nem lesz oka félni.²⁰⁴

Egy másik frakció, lényegében ugyanezen az alapon, vagyis alkotmányos aggályai okán s a választott eszköznek, vagyis a Btk. módosításának a probléma megoldására alkalmatlan volta miatt szintén nem támogatta a törvényjavaslatot. A probléma megoldását az akkor hatályos jogszabályok végrehajtásában, alkalmazásában látta. Mindemellett felhívta a figyelmet arra is, hogy a gyűlöletbeszéd nagyon tág kategória, nemcsak a rasszista gyűlöletbeszédet jelenti, hanem

...minden végletes véleményformálás, minden manipuláció, minden hangulatkeltés, amely ráadásul mértéktelen állításokkal párosul, alkalmas arra, hogy emberek meghatározott részének indulatát felkorbácsolja.²⁰⁵

²⁰³ Lásd Gusztos Péter képviselő felszólalását az Országgyűlés 2003. október 21. napján tartott 98. ülésnapjáról készült jegyzőkönyvben.

²⁰⁴ Lásd Eörsi Máttyás képviselő felszólalását az Országgyűlés 2003. október 21. napján tartott 98. ülésnapjáról készült jegyzőkönyvben.

²⁰⁵ Lásd Salamon László képviselő felszólalását az Országgyűlés 2003. október 21. napján tartott 98. ülésnapjáról készült jegyzőkönyvben.

Végül volt olyan frakció, amely nem vitatta, hogy az akkor hatályos szöveg mindenképpen módosításra szorul, azonban a módosítást szűkebben és másként tartotta indokoltnak. Úgy ítélték meg, hogy

...[a] mostani javaslat a korábbiakhoz hasonló aggályokat vet fel, kiindulópontja vélhetően politikai. A tervezet nem veszi kellő súllyal figyelembe az Alkotmánybíróság e tárgyban született korábbi határozatait, fogalmi szempontból hiányzik belőle a világos, gyakorlatias és közérthető szóhasználat, korábban már alkotmányellenesnek minősített meghatározások szinonimáival próbálkozik.²⁰⁶

A törvényjavaslatához két módosító javaslat érkezett.

Az Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottság a (2) bekezdés b) pontjának elhagyását javasolja, röviden azzal az indokolással, hogy „a társadalom egyes csoportjainak alsóbb vagy felsőbbrendűségének hirdetését nem célszerű a büntetőjog útján üldözni”.²⁰⁷

E módosító javaslatához kapcsolódva egy képviselő a (2) bekezdés b) pontjának elhagyása mellett arra tekintettel, hogy az (1) és a (2) bekezdésben foglalt magatartások súlya nem azonos, a (2) bekezdésben foglalt magatartás társadalomra való veszélyessége kisebb, a (2) bekezdés szerinti bűncselekmény vétségként történő meghatározását javasolja.²⁰⁸

Nyilvánvaló, hogy ha valaki valamely nemzetiségi, faji, vallási csoport ellen az emberi méltóságot sértve becsmérő vagy megalázó kijelentéseket tesz, ez nem azonos súlyú azzal, ha ezt a becsmérő vagy megalázó kijelentést azzal is kiegészíti, hogy kövessünk el velük szemben erőszakot, verjük agyon őket, törjük el a karjukat és így tovább. Nyilvánvaló, hogy ennek a két törvényi tényállásnak eltérő a társadalmi veszélyessége, ennek megfelelően célszerű, legalábbis álláspontunk szerint célszerű különböző mértékben minősíteni és különböző alakzatban büntetni őket.²⁰⁹

A törvényjavaslat részletes vitája során a kapcsolódó módosító javaslatot előterjesztő képviselő kiemelte továbbá, hogy a (2) bekezdés b) pontjának elhagyása alapvetően azon az egyszerű magyarázaton alapul, hogy a legtöbb vallás azt állítja magáról, hogy felsőbbrendű a

²⁰⁶ Lásd Herényi Károly képviselő felszólalását az Országgyűlés 2003. október 21. napján tartott 98. ülésnapjáról készült jegyzőkönyvben.

²⁰⁷ Az Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottság 5179/4. számú módosító javaslata a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslatához.

²⁰⁸ Szabó Zoltán képviselő 5179/6 számú kapcsolódó módosító javaslata a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslatához.

²⁰⁹ Lásd Szabó Zoltán képviselő felszólalását az Országgyűlés 2003. november 11. napján tartott 109. ülésnapjáról készült jegyzőkönyvben.

többinél, ő ismeri az igazságot, a többiek sötétben tévelyegnek, az ő követői üdvözülnek, a többiek nem – nem volna célszerű ezeket a tanításokat büntetőjogilag üldözni.

A módosító javaslatokkal az előterjesztő egyetértett, s az Országgyűlés ezen módosításokkal fogadta el a törvényjavaslatot.²¹⁰

II.3.2. Közösségek méltósága a Büntető Törvénykönyvben

A törvényjavaslat szerint a bűncselekmény általános jogi tárgya továbbra is a jogállam politikai és társadalmi berendezkedéséhez fűződő közösségi, tudati, érzelmi és meggyőződésbeli viszonyok összessége, vagyis a közhangulat és ennek zavartalanságával kapcsolatos köznyugalom marad. A közvetlen jogi tárgy tekintetében változást jelent, hogy az nem a magyar nemzet, hanem általánosságban valamely nemzet. Ez természetesen magában foglalja a magyar nemzet büntetőjogi védelmét is, azonban egyúttal a büntetőjogi védelem köre kitágul, hiszen bármely nemzettel szembeni gyűlöletre izgatással vagy erőszakos cselekmény elkövetésére történő felhívással szemben védelmet nyújt a tényállás. Változatlanul a közvetlen tárgyak között szerepelnek továbbá a nemzeti, etnikai, faji, illetve vallási csoportok, továbbá a lakosság egyes csoportjai.

Az elkövetési magatartás a gyűlöletre izgatás és az erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívás. A törvényjavaslat indokolása is hangsúlyozza, hogy az izgatás fogalmának meghatározása hosszú múltra tekint vissza, s a tekintélyes büntetőjogászok által adott fogalommeghatározások alapján az izgatás fogalmát a következőképpen határozza meg:

...a „gyűlöletre izgatás” olyan magatartás, amely mind a racionális mérlegelést, meggyőzést, mind az azonnali, mérlegelés nélküli indulatkeltést magában foglalja. Ennek az az oka, hogy a gyűlölet kettős természetű: egyrészt fellobbanó, heves indulat, másrészt viszont lehet tartós beállítódás is.²¹¹

²¹⁰ „A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 269. §-ának helyébe a következő rendelkezés lép: »269. § (1) Aki nagy nyilvánosság előtt valamely nemzet, vagy valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre izgat, vagy erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki nagy nyilvánosság előtt az emberi méltóságot azáltal sérti, hogy más vagy másokat a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatt becsmérel vagy megaláz, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.«^{»210}

²¹¹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás az 1. §-hoz, 2. pont.

Az erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívás az egyik előkészületi magatartás, vagyis a felhívás önálló, befejezett (*sui generis*) bűncselekményként történő értékelése. A törvényjavaslat indokolása – a büntetőjog felhívásra vonatkozó általános szabályait elemezve – kiemeli, hogy „a felhívás egyoldalú aktus, ezért megvalósulása, illetve megállapíthatósága nem függ sem a másik fél (felek) beszámítási képességétől, sem az életkorától, sem pedig a felhívás eredményességétől”. Az erőszak „valamely személy által más személyre gyakorolt meghatározó, fizikai erejű ráhatás; testileg determináló fizikai kényszerítési mód”. A törvényjavaslat indokolása kiemeli, hogy az erőszak elkövetésére történő felhívásnak „konkrétnek kell lennie, meghatározott erőszakos cselekmény elkövetésére kell irányulnia.”²¹²

Hangsúlyozza továbbá a törvényjavaslat, hogy az új 269. § (1) bekezdése alapján csak az erőszakos cselekmény elkövetésére felhívó személyt bünteti; aki erőszakos cselekményt követ el, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport elleni erőszak Btk. 174/B. §-a szerinti tényállása miatt felel.

A gyűlöletre uszítás helyett a gyűlöletre izgatás, illetve az erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívás elkövetési magatartásként történő meghatározása tartalmi változást jelent. A gyűlöletre izgatás mellett az erőszakos cselekmény elkövetésére felhívás külön kiemelésével a törvényjavaslat előkészítőinek célja a fentiekben már említett jogalkalmazási-jogértelmezési probléma orvoslása.

Az (1) bekezdés szerinti közösség elleni izgatás egyik alakzata sem, vagyis az erőszakos cselekmény elkövetésére felhívás sem eredmény-bűncselekmény, a közösség elleni izgatás büntette, melynek alanya elkövetőként bárki lehet, változatlanul csak nagy nyilvánosság előtt követhető el.²¹³

A 269. § Országgyűlés által elfogadott (2) bekezdése szerint vétség miatt büntetendő az, aki nagy nyilvánosság előtt az emberi méltóságot azáltal sérti, hogy mást vagy másokat nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozásuk miatt becsmérel vagy megaláz.

A bűncselekmény jogi tárgya az (1) bekezdés szerinti jogi tárgyjal megegyezik, speciális jogi tárgyat tekintve viszont eltér. Közvetlen jogi tárgya a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozására tekintettel a személy vagy személyek csoportja. Itt tehát nem szerepel külön a nemzet kiemelése, azt a nemzeti jelző magában foglalja. Nem szerepel továbbá „a lakosság

²¹² A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás az 1. §-hoz, 2. pont.

²¹³ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indokolás az 1. §-hoz, 3. pont.

egyres csoportjai” kitétel sem, amit az előterjesztő azzal indokol, hogy „az (1) és a (2) bekezdés jellege más”.²¹⁴

Az elkövetési magatartás a becsmérlés, megalázás. A törvényjavaslat indokolása is kiemeli, hogy ez az elkövetési magatartás hasonló jelentést takar, mint a korábban az Alkotmánybíróság által már megsemmisített „sértő vagy lealacsonyító kifejezés használata”, azonban arra is tekintettel, hogy a nagy nyilvánosság előtti elkövetésen túl tényállási elem az emberi méltóság megsértése mint eredmény, a becsmérlés és a megalázás a korábbi sértő vagy lealacsonyító kifejezéshez képest mindenképpen súlyosabb támadást jelent.

A törvényjavaslat indokolása szerint a nagy nyilvánosság mellett az emberi méltóság sérelmének objektív, külső korlátként történő értékelése alkotmányos keretek között tartja a javaslatot. Így a tényállás a közrendet és köznyugalmat nem elvontan, hanem az emberi méltóság sérelmére tekintettel védi.

II.3.3. Az Alkotmánybíróság határozata

A köztársasági elnök a törvényjavaslat elfogadását követően, élve az Alkotmányban biztosított jogkörével, a hozzá kihirdetésre megküldött törvényjavaslatot – tekintettel arra, hogy azt több okból is alkotmányellenesnek vélte – előzetes alkotmányossági vizsgálata érdekében az Alkotmánybírósághoz megküldte.

A köztársasági elnök álláspontja szerint alkotmányellenes a törvényjavaslat azon megoldása, miszerint a hatályos törvény szerinti „gyűlöletre uszítás” kifejezést a törvényhozó a „gyűlöletre izgatás” kifejezéssel kívánta felcserélni, illetve emellé új fordulatként kívánta bevezetni az erőszakos cselekmény elkövetésére történő felhívást. Álláspontja szerint a „gyűlöletre izgatás” kifejezést tekintve fennáll annak veszélye, hogy a bíróságok a gyakorlatban az Alkotmánybíróság által a 30/1992 (V. 26.) AB határozatban megállapított büntethetőségi küszöbnél jobban korlátozzák a véleménynyilvánítási szabadságot. Az erőszakos cselekmény elkövetésére felhívás esetén pedig a probléma kettős. Egyrészt a közösség elleni izgatás hatályos tényállásának alkotmányos értelmezése esetén a gyűlöletre uszítás lefedi az erőszakos cselekmény elkövetésére felhívó magatartást is, ha a felhívás a köznyugalom olyan mértékű megzavarásával jár, amely eléri az előbbiekben említett

²¹⁴ Lásd Zombori Mónikának, az Igazságügyi Minisztérium Büntetőjogi Kodifikációs Főosztálya tanácsosának felszólalását az Alkotmány- és Igazságügyi Bizottság 2003. november 24-én tartott üléséről készült jegyzőkönyvben.

alkotmánybírósági határozatban meghatározott szintet. Ilyen esetben pedig felesleges e fordulatot külön is kiemelni a tényállásban. Másrészt a felhívási tényállás tisztán materiális tényállásként történő értelmezése az alkotmánybírósági határozatban megállapítotthoz képest leszállítja a büntethetőség szintjét, ily módon alkotmányellenesen korlátozza a véleménynyilvánítás szabadságát. A (2) bekezdésben szabályozott tényállás pedig a köztársasági elnök érvelése szerint azért sérti a véleménynyilvánítás szabadságát, mert a köznyugalmat csupán általánosan és elvontan védi. Ezen túl véleménye szerint ellentétben áll az Alkotmány 54. §-ában elismert emberi méltóság részét képező önrendelkezési joggal.

A testület – előrebecsátva, hogy a 30/1992 (V. 26.) AB határozatban foglalt azon megállapítást változatlanul fenntartja, miszerint a faji, etnikai, nemzetiségi, vallási szempontú alsóbb- vagy felsőbbrendűséget hirdető nézetek, a gyűlölködés, megvetés, kirekesztés eszméinek terjesztése az emberi civilizáció értékeit veszélyeztetik, az ellen hatnak – rögzítette, hogy az ilyen jelenségekkel szembeni határozott fellépés mindenkitől, különösen a közélet szereplőitől elvárható.

A határozat alapkérdésévé azt tette, hogy vajon korlátozható-e alkotmányosan a véleménynyilvánítás szabadsága olyan mértékben, ahogyan a jogalkotó a jogszabály-módosítás által a szélsőséges megnyilvánulásokat kriminalizálni kívánja.

A véleménynyilvánítási szabadság és e jog korlátozása körében gyakorlatilag betetőzve a testület által eddig deklaráltakat – visszautalva a 30/1992 (V. 26.) számú, valamint a 12/1999 (V. 21.) számú határozatokra, amelyek szerint a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül²¹⁵ –, kimondta, hogy mint a kommunikációs jogok anyajoga, egyrészt lehetővé teszi az egyéni önkifejezést, másrészt biztosítja az egyénnek azt, hogy tevékenyen és megalapozottan részt vehessen a társadalmi és politikai folyamatokban, akként oldva meg a felmerült társadalmi problémát, hogy a kommunikációban részes felek egymással versengő érveket sorakoztatnak fel. Ebből következően utal a testület arra, hogy mivel a különféle nézeteket és véleményeket ütköztető politikai vita a demokrácia sajátja, annak fokmérője, gyakorlatilag a plurális társadalom lényege; s ha egy vélemény elfojtásra kerül, még nem válik meg nem születetté, és nem képezi gátját egy eszmerendszer elterjedésének. Miként azt e fejezet II.1.3. pontjában már rögzítettem, a testület e

²¹⁵ „Az állam ezért, pusztán azok tartalma alapján nem tilthatja be bizonyos nézetek kinyilvánítását, terjesztését, és nem nyilváníthat egyes álláspontokat más álláspontoknál értékesebbnek, azzal ugyanis sértené az egyének egyenlő méltóságú személyekként kezelésének követelményét (egy ilyen tilalom azt eredményezné, hogy az emberek bizonyos csoportjai nem adhatnak hangot személyes meggyőződésüknek), illetve az egyes nézetek kizárásával még a politikai diskurzus kialakulása előtt lehetetlenné tenné a minden releváns véleményt megjelenítő, szabad, eleven és nyitott vita létrejöttét.” 18/2004 (V. 21.) AB határozat.

határozatában is ugyanazzal a prekoncepcióval él, amelyet annak idején a szólásszabadság liberális koncepcióját elfogadó Egyesült Államokban dolgoztak ki.²¹⁶

Az Alkotmánybíróság azon álláspontja, amely szerint „a türelmes, a szólás valódi szabadságát biztosító társadalom visszahat az egyénre, erősíti polgárainak jellemét, olyan intellektuálisan független személyeket nevel, akik autonóm módon képesek életük irányítására, az általuk vallott eszmék és értékek iránt elkötelezettek, de nyitottak a más véleményt vallók és másként gondolkodók érveire”, már abban a történelmi kontextusban is meghaladott volt, amelyben a norma született. Az Alkotmány a testület álláspontja szerint mindenki számára biztosítja a szabad kommunikációt, amely „processzusban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt, különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke”. Nem gondolom, hogy a norma megszületésének egyik alapját képező, ifj. Hegedűs Lóránt ellen indult ügyben feltárt tényállás, az általa publikált cikkben megjelent „rekeszd ki őket!” felszólítás, továbbá vélekedése („Mert ha nem teszed meg, ők teszik meg veled! Erre figyelmeztet minket ezer év kínja, megrabolt és ezerszer is kifosztott hazánk ama »magasban« mégis meglévő öröksége, és nem utolsósorban Ramallah kődobáló fiai”) arról árulkodna, hogy az Alkotmányban biztosított szólás szabadsága az akkor hatályos szabályozás szerint éppen erősítette a polgárok jellemét. Az Alkotmánybíróság e gondolatkörében – ahogyan azt az utolsó alkotmánybírósági határozatban több alkotmánybíró úgy fogalmazta meg, hogy nem jött be a számítás – meglátásom szerint már a kezdet kezdetén is életszerűtlen elvárásokat támasztott. Kíváncsi lennék, hogy a testület akkori tagjai miként képzeltek volna el, hogy az Auschwitzot megjárt újlipótvárosi idős zsidó asszony mi módon fog, tud és mer reagálni – hozzáteszem, lehetőség szerint nagy nyilvánosság előtt – ifj. Hegedűs Lóránt szavaira. Erre pedig nem válasz, hogy majd közírók vagy politikusok megteszik helyette, mert nem őket sértették meg, hanem a zsidó asszonyt, akinek pedig, ismét hangsúlyozom, nincs lehetősége védekezésre, s jogszabály hiányában ezt a védelmet az állam sem tudja biztosítani. Ebben az esetben nyilvánvaló, hogy a kommunikáció ifj. Hegedűs Lóránt és a zsidó asszony között meglehetősen egyoldalú, pontosabban még annak megindulása előtt „befagyott”. Márpedig nem helyes, ha azok, akiket sérelem ér, ki vannak szolgáltatva annak, hogy valaki, ha épp kedve tartja, vagy fellép az érdekükben, vagy nem: vagy megcáfolja Hegedűst, vagy nem. Így az Alkotmánybíróság elmélete álszent és életszerűtlen; s amely elmélet nélkülözi az életszerűséget, az helytállónak bizonyosan nem mondható.

²¹⁶ Az Egyesült Államokbeli szabályozás elemzését lásd Kristina A. Bentley, *If Baboons Could Talk... J. S. Mill on Freedom of Speech and the Limits of Racial Discourse*, *Politikon*, vol. 33, no. 1, 2006, 35–36.

A fenti magatartást tanúsítók nyilván tudták, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága az egyén kibontakozásának feltétele. Éltek is e jogukkal, és azóta is folyamatosan citálják a testület azon kijelentését, amely szerint ez a szabadság az olyan véleményeket is megilleti, amelyek sértőek, meghökkentőek vagy aggodalmat keltenek, hiszen „ezt követeli meg a pluralizmus, a tolerancia, és a felvilágosultság, amely nélkül demokratikus társadalom elképzelhetetlen”.²¹⁷

Véleményem szerint mindaddig nem beszélhetünk valóban szabad társadalomról és egyenlő méltóságúként kezelt személyekről, amíg egyesek egy-egy alapjog mögé bújva, másokat megfélemlítve „befagyasztják” a kommunikációt. Az ilyen befagyasztott kommunikáció kizárja a „diskurzust”. Ebben az esetben a szabad társadalom egy következménnyel biztosan számolni fog: érzéketlenné válik a kirekesztő magatartásokkal szemben, a szélsőség pedig normalizálódik, mondván: ha a célba vett személy nem szól, más milyen alapon tegye ezt?

A véleménynyilvánítási szabadság korlátozhatóságával kapcsolatban a testület utalt hazánk nemzetközi kötelezettségvállalására, továbbá az európai uniós kerethatározat-tervezetre, és megerősítette az eddigi állásfoglalásokban már rögzített tételt, hogy a nemzetközi trend mellett (vagy ennek ellenére) is irányadó az Alkotmánybíróság által kialakított szükségességi/arányossági teszt, amelynek értelmében a szükséges és a szélsőséges megnyilvánulásokat tiltó szabálynak is – túl azon, hogy egy másik alapjog védelme érdekében került megalkotásra – meg kell felelnie az arányosság követelményének, azaz csak a legszűkebb körben korlátozhat más jogokat. Ebből következően:

...a szélsőséges nézetek esetében sem a vélemény tartalma, hanem a közlés közvetlen, belátható következménye alapozza meg a szólásszabadság korlátozását, a polgári jogi, avagy bizonyos esetekben a büntetőjogi felelősségre vonást.

Ismételten visszautalva az Alkotmánybíróság eddigi határozataira, a büntetőjogi szankció alkalmazhatósága vonatkozásában a testület rögzítette, hogy az akkor indokolható, ha a köznyugalom megzavarása mögött egyrészt nagyszámú egyéni jog megsértésének veszélye áll fenn, vagyis a csoport ellen felszított indulat fenyegeti a csoporthoz tartozók becsületét, méltóságát vagy akár életét is, vagy megfélemlítéssel korlátozza őket más jogaik gyakorlásában. Összefoglalva: ha a cselekmény eléri azt a szintet, amely alkalmas arra, hogy

²¹⁷ 18/2004 (V. 21.) AB határozat II. 1.1.

az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly magas fokra lobbantsa, amelyből gyűlölet keletkezvén, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet. A testület kifejtette:

...a gyűlöltre uszítás esetében az emberi méltósághoz fűződő és más, az alkotmányos értékrendben magasan álló szabadságjog sérelmének veszélye indokolja a büntetőjogi védelmet, valamint az a cél, hogy a gyűlöltre uszítás lehetséges sértettjei: a nemzeti, etnikai, faji, vallási csoportok, illetve a lakosság egyes csoportjai tagjainak alapjoggyakorlását ne tegyék lehetetlenné a velük szemben megnyilvánuló előítélettel teli, gyűlölködő és megvető kijelentések.

A testület rögzítette, hogy a szabad véleménynyilvánítás jogának korlátozására a „gyűlöltre uszítás” esetében az egyéni alapjoggyakorlás sérelme, illetve annak közvetlen – tehát bizonyos mérték feletti, és nem csupán hipotetikus – veszélye miatt kerül sor. Majd visszacsatolva az eddigi határozatokhoz, megerősítette, hogy a gyűlöltre uszítás az a cselekmény, melynek esetében az alapjog-korlátozás alkotmányosan elfogadható, minden más „egyéb cselekmény” büntetendővé tétele a büntethetőségi küszöböt túlzott mértékben leszállítja.

Az Alkotmánybíróság a gyűlöltre izgatással kapcsolatban azt vizsgálta, hogy az elkövetési magatartás ilyen meghatározása a 30/1992 (V. 26.) AB határozatban lefektetett követelményeknek megfelelően korlátozza-e a véleménynyilvánítás szabadságát, azaz az uszítás izgatásra való felcserélése nem eredményezi-e a büntethetőségi szint csökkenését.

Ezzel kapcsolatban emelem ki, hogy az Alkotmánybíróság az értékelés elvégzésekor két premisszával élt: egyrészt az uszítással kapcsolatos, nem egyértelmű alkotmánybírói álláspontok közül (jelesül, hogy megengedhető-e az uszításon kívüli magatartások szankcionálása, vagy sem) azt fogadta el, hogy az uszítás képezi azt a szintet, amelyet a jogalkotó nem szállíthat le, másrészt deklarálta, hogy a jelenlegi szabályozásnak is – a történelmi és társadalmi körülmények már említett változása ellenére – az előző két alkotmánybírói határozatnak kell megfelelnie.

Már-már előrebocsátva a sajnálatos végkövetkeztetést, rögzítette, hogy míg az izgatás – a bírói gyakorlat szerint – enyhébb elkövetési magatartásként az értelemre hat, addig az uszítás az ösztönökre apellál és mozgósít.

Mindezzel kapcsolatban két dolgot jegyeznek meg:

Egyrészt a fentiek deklarálásán túl, az Alkotmánybíróság nem ad számot arról, hogy az értelemre ható közlés miért ne jelenthetne legalább ugyanakkora veszélyt, mint az érzelmeket felkorbácsoló. Mint tudjuk: „hideg fejjel is lehet gyújtogatni.”²¹⁸

Másik problémám: a felhívott bírói gyakorlat nem más volt, mint a BH 1997.165. számú, Szabó Albertet felmentő ítélet. Mindez azért érthetetlen, mert a hivatkozott döntéssel – miként az már kifejtettem – a Legfelsőbb Bíróság a 30/1992 (V. 26.) AB határozatot félreértelmezte. Azt úgy szűkítette le, hogy az uszítást mint aktív tevékenységre biztató ingerlést tételezte, noha erről az alaphatározatban nem volt szó. Annak magyarázatát, hogy miként jelentheti hivatkozási alapját – „az Alkotmánybíróság határozatainak jogi indokolásában és a Legfelsőbb Bíróság BH 1997.165. és BH 1998.521. számú eseti döntéseiben határozott iránymutatást adott arra, hogy a gyűlöletre uszítást miként kell értelmezni” – egy alkotmánybírói határozatnak egy olyan ítélet, amely ellentétben áll azzal a határozattal, melyen a testület jogértelmezése alapul, a határozat nem adja. Amit tesz: összefoglalja az egyébként nem koherens álláspontokat, és kimondja:

Nem véleménynyilvánítási szabadságával él, hanem gyűlöletre uszít az, aki

- erőszakos cselekedetre
- ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel, akkor
- ha ilyen veszély nem csupán feltételezett, hanem a veszélyeztetett jogok konkrétak, és az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget.

Az Alkotmánybíróság által használt alapjogi mérce tehát nem az alaphatározat szerinti teszten, hanem a Legfelsőbb Bíróság szűkítő értelmezésén alapul. A probléma éppen az, hogy már az 1996. évi XVII. törvény is ezt a szűkítő, az Alkotmánybíróság határozatában nem szereplő értelmezést próbálta „helyre tenni”, a T/5179. számú javaslat pedig egy erre irányuló újabb – és álláspontom szerint jobb – próbálkozás volt. A javaslat ezért nem az Alkotmánybíróság korábbi határozatával, hanem pusztán a Legfelsőbb Bíróság szűkítő normaértelmezésével áll szemben.

A jogalkotó szándéka – mint ahogyan azt a határozat is rögzíti – arra irányult, hogy a gyűlöletre izgatás fogalmába ne csupán az ún. legveszélyesebb magatartások tartozzanak. Ebből a testület levonja a következtetést:

²¹⁸ Sajó András, A rasszista nézetek büntetésének alkotmányosságáról, in: Geller Balázs (szerk.), *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*, Budapest, KJK–KERSZÖV, 2004, 489.

...a „gyűlöltre izgatás” olyan magatartás, amely mind a racionális mérlegelést, meggyőzést, mind az azonnali, mérlegelés nélküli indulatkeltést magában foglalja. Ennek az az oka, hogy a gyűlölet kettős természetű: egyrészt fellobbanó, heves indulat, másrészt viszont lehet tartós beállítódás is. [...] A gyűlöltre izgatás kifejezés beiktatása mellett az erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívás külön kiemelése és e két új elkövetési magatartás együttkezelése egyértelműen azt a törvényalkotói szándékot fejezi ki, hogy az Abh1. alapján az uszítás fogalmi körébe nem tartozó magatartások is büntethetők legyenek. Ezáltal viszont a törvényhozó oly mértékben kitérít a büntetendővé nyilvánított magatartások körét, amely az Alkotmány 61. § (1) bekezdésének szükségtelen korlátozását jelenti.²¹⁹

„Mindezek alapján” állapította meg a testület, hogy a gyűlöltre izgatás új tényállása sérti a véleménynyilvánítási szabadságot, tekintettel arra, hogy ezáltal olyan magatartások is büntetendővé válnának, amelyek az alaptörvény 61. § (1) bekezdése szerint védelemben részesülnek.

Az „erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívással” kapcsolatban is azt vizsgálta az Alkotmánybíróság, hogy ezen elkövetési magatartás megfelel-e a véleményszabadság korlátozásakor irányadó alkotmányos mércének. Utalt a köztársasági elnök abbéli aggályára, hogy ezzel a jogalkotó gyakorlatilag egy előkészületi jellegű magatartást szankcionál önálló, befejezett bűncselekményként, attól függetlenül, hogy a felhívás eredménnyel jár-e.

Az Alkotmánybíróság kifejtette: jelen esetben nem az az eldöntendő kérdés, hogy az előkészületi jellegű magatartás *sui generis* bűncselekményként történő szabályozása alkotmányellenes-e (és nem lenne-e szerencsésebb egy befejezett magatartás előkészületeként büntetni), hanem az, hogy ez a jogtechnikai megoldás nem korlátozza-e túlzottan a véleménynyilvánítási szabadság alapját.

A testület álláspontja szerint az erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívás az alkotmányos korlátozásnak megfelelő büntethetőségi küszöb alatt marad, ekként alkotmányellenes. A bűncselekmény ugyanis az erőszakos cselekményre való felhívással befejezetté válik, nem feltétel, hogy a felhívás a címzettjéhez eljusson. E fordulat „a rábíró magatartást, illetve rábírnai törekvést kriminalizálja [...] Nem feltétele a bűncselekmény megvalósulásának, hogy a felhívás konkrét egyéni jogok sérelmével fenyegetsen.” Ezen túl az új tényállás arra való tekintet nélkül büntet, hogy a felhívás alkalmas-e a köznyugalom megzavarására. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság álláspontja szerint:

²¹⁹ 18/2004 (V. 25.) AB határozat, II. 3.2. pont.

Az „erőszakos cselekményre hív fel” fordulat esetében is irányadó az az Abh1.-ben foglalt megállapítás, amely szerint a bűncselekményi tényállásba felvett hipotetikus („alkalmas”) vagy tényleges visszacsatolás nélkül (valóban megzavarta a köznyugalmat) a gyalázkodással a köznyugalomban okozott sérelem olyan feltételezés csupán, amely a szabad véleménynyilvánítás korlátozását kielégítően nem indokolhatja. Itt ugyanis a külső korlát megléte, azaz más jog sérelme, maga is bizonytalan.²²⁰

Az „erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel” fordulat esetében azonban a bűncselekmény megvalósulásához nem szükséges a köznyugalom megzavarása, de még az sem, hogy a felhívás a köznyugalom megzavarására alkalmas legyen. A közrend és a társadalmi béke ilyen elvont veszélyeztetése viszont nem alapozza meg a büntetőjogi szankció alkalmazását.

A köztársasági elnök álláspontja szerint alkotmányellenes a 269. § javasolt új (2) bekezdése szerinti becsmérléses tényállás is, a következők szerint. A becsmérlés tényállása sérti a normavilágosság követelményét, ugyanis a közrend elleni bűncselekmények közötti elhelyezése ellenére az emberi méltóság, a becsület védelmére irányul, vagyis itt nem a köznyugalom védelméről van szó. Tekintve pedig, hogy a tényállás nem a közösségek, hanem egy vagy több személy méltóságát védi, ezek sérelme esetén a Btk. 180. §-a szerinti becsületsértés tényállása megfelelő védelmet biztosít. Abban az esetben viszont, ha a tényállás jogi tárgya a becsület, érvényesülnie kell a megsértett személy autonómiájának, ellenkező esetben – vagyis ha a bűncselekmény nem magánindítványra üldözendő – sérelmet szenved a sértett önrendelkezési joga. Az emberi méltósághoz való jog sérelmének követelménye okán tehát alkotmányellenes a tényállás, mert a jogi tárgyak megítélése kapcsán jelentkező bizonytalanság sérti a jogbiztonságot, és alkotmányellenes a sértett önrendelkezési jogának sérelme okán is. Másfelől a tényállás a köznyugalmat csak elvontan, általánosságban védi, ekként a 30/1992 (V. 26.) AB határozatban rögzítettekhez képest szélesebben vonja meg a büntethetőség körét.

Az Alkotmánybíróság elsősorban azt vizsgálta, hogy a becsmérlési tényállás megfelel-e a szükségességi-arányossági tesztnek, s annak vizsgálatakor, hogy az e tényállásban szabályozott magatartás a büntethetőségi küszöböt eléri-e, alapvetően a 30/1992 (V. 26.) AB határozatban a gyalázkodás tényállásával kapcsolatban tett megállapításaira támaszkodott. A Alkotmánybíróság szerint:

...a jogalkotó a Btkm. megalkotásakor megőrizte az elkövetési magatartást: a sértő, lealacsonyító kifejezések használatát (becsmérlés), illetve az ilyen cselekmény elkövetését, a megvetés kifejezésre

²²⁰ 18/2004 (V. 25.) AB határozat, IV. 3. pont.

juttatását (megalázás). [...] Ezen elkövetési magatartásokkal kapcsolatban pedig az Alkotmánybíróság az Abh1.-ben a következőket állapította meg: „A köznyugalom fenntartásához nem elkerülhetetlen, hogy a magyar nemzetet, valamely nemzetiséget, népet, felekezetet vagy fajt sértő vagy lealacsonyító kifejezés nagy nyilvánosság előtti használatát önmagában véve (illetve az ezzel egyenértékű cselekményt) büntetőjogi büntetéssel fenyegetse a törvény.”²²¹

Az Alkotmánybíróság töretlen gyakorlatára hivatkozva a testület kifejtette, hogy az uszítás szintjét el nem érő gyalázkodó, becsmélő típusú véleményközlés, minthogy az Alkotmány 61. § (1) bekezdésének védelme alatt áll, nem büntethető. A megvetés kinyilvánítása önmagában nem jár erőszakcselekmény nyilvánvaló és közvetlen veszélyével, és sok esetben egyéni jogok sérelmével sem fenyeget.

Az Alkotmánybíróság a gyalázkodás és a becsmélési tényállás közötti legfőbb különbséget abban látja, hogy amíg a gyalázkodás veszélyeztetési tényállás volt, addig a becsmélési tényállás materiális bűncselekmény, hiszen tényállási elemként rögzíti az emberi méltóság sérelmét. Az Alkotmánybíróság szerint:

Önmagában azonban az emberi méltósághoz való jog sérelme kitétel nem teszi elkerülhetetlenül szükségessé a speciális büntetőjogi tényállást. [...] A hatályos jog alapján, amennyiben a sértett személye megállapítható, becsületének védelme érdekében a jogaiban sértett – legyen a becsmélés oka bármely csoporthoz tartozása vagy egyéb más lényegi tulajdonsága, személyes adottsága – a polgári jog és a büntetőjog már meglévő eszközeivel élhet.²²²

Fontos azonban, hogy a sértett személy autonómiájára, önrendelkezési jogára tekintettel a becsületsértés miatti büntetőeljárás magánindítványra indul, s a polgári jog rendszerében is

...a személyhez fűződő jogok csak személyesen érvényesíthetők, és a bíróságok a valamely közösséget érintő lealacsonyító kifejezések közlése esetén a felperes (mint az érintett csoport meg nem nevezett és be nem azonosítható tagja) keresetösségi jogának hiánya miatt elutasítják a személyiségi jogi keresetet.²²³

Mindehhez képest a becsületsértési tényállás azt a törvényhozói szándékot fejezi ki, hogy abban az esetben, ha a sértettek személye nem állapítható meg, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatti becsmélés esetében az emberi méltósághoz való jog sérelme önmagában megalapozza az ügyész fellépését és a büntetőeljárás hivatalbóli megindítását.

²²¹ 18/2004 (V. 25.) AB határozat, V. 2. pont.

²²² 18/2004 (V. 25.) AB határozat, V. 2.2. pont.

²²³ 18/2004 (V. 25.) AB határozat, V. 2.2. pont.

Mint hogy a becsületsértés és a rágalmazás törvényi tényállások, sértetti legitimitáció hiányában nem alkalmazhatók a becsmérlési tényállásban megfogalmazott magatartásokra, az Alkotmánybíróság éppen azt sérelmezte, hogy a törvényhozó szükségesnek vélte egy, a sértettek felismerhetőségét meg nem követelő büntetőjogi tényállás megalkotását, amely abban az esetben is biztosítja a személyiségi jogsérelem orvoslását, ha az az egyént valamely csoporthoz, közösséghez tartozása miatt érte, és a sérelmet szenvedett személyében nem azonosítható.

Az Alkotmánybíróság szerint a jogalkotó a becsmérlési tényállásban rögzített magatartásokkal szembeni fellépéshez, „az emberi méltósághoz való jog és a köznyugalom védelme érdekében a becsmérlés büntetőjogi szankcionálásával a véleményszabadságot nem a lehető legkisebb mértékben korlátozó eszközt választotta”. Nem volt tekintettel a büntetőjog *ultima ratio* jellegére, vagyis arra, hogy a büntetőjog fellépésére akkor van szükség, ha más jogágak szankciói már nem elegendők.

Mint hogy léteznek a szólásszabadságot szűkebb körben és kevésbé kíméletlenül korlátozó, mégis hatékony eszközök a személyiségvédelemre, közelebről a becsmérlési tényállásban foglalt elkövetési magatartások elleni fellépésre, az Alkotmánybíróság a becsmérlés vagy megalázás magatartások esetében az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében foglalt szabad véleménynyilvánításhoz való jog aránytalan korlátozásának tartja a büntetőjogi szankció kilátásba helyezését.²²⁴

Megállapította továbbá az Alkotmánybíróság, hogy mivel nem állítható, hogy minden, az emberi méltóságot sértő, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatt történő becsmérlés vagy megalázás egyben a köznyugalom megsértésének közvetlen és nyilvánvaló veszélyével járna, ahogyan a gyalázkodás esetében sem volt tényállási elem a becsmérlési tényállásnál a magatartás köznyugalom megzavarására alkalmas volta, a közrendet elvontan védi e törvényi tényállás is. A bűncselekményi tényállásba felvett hipotetikus vagy tényleges visszacsatolás hiányában pedig (a közlés alkalmas a köznyugalom megzavarására, illetve, hogy valóban megzavarta a köznyugalmat) a köznyugalomban okozott sérelem feltételezés, amely nem elegendő a véleményszabadság alapjogának korlátozására.

Az Alkotmánybíróság ez utóbbi megállapításaival kapcsolatban a probléma az, hogy a testület nem indokolta – és álláspontom szerint ez nem is indokolható –, hogy miért minősül „közvetlenebb” és meghatározott szint feletti veszélynek az, ha a sértés konkrét személy vagy személyek ellen irányul. A védett jogtárgy azonossága folytán ugyanis a veszély éppen

²²⁴ 18/2004 (V. 25.) AB határozat, V. 2.2. pont.

annyira kell hogy *clear and present*nek minősüljön, ha a verbális támadás csak egyetlen személyt sért, mint ha – bár egészen pontosan meg nem határozható számú, de bizonyítottan nagy számú – embert, társadalmi csoportot.

Az Alkotmánybíróság összességében csupán elismételte az eddigi határozatokban foglaltakat, és – az államfő erre vonatkozó indítványa ellenére – kijelentve, hogy a határozatban foglaltakra és ebből következő döntésére tekintettel nem foglalkozott a köztársasági elnök egyéb tartalmi észrevételeivel, nem vizsgálta azt, hogy a tényállással kapcsolatban fennáll-e a becsület védelmére vonatkozó alapjogsérelem veszélye.

Az pedig, hogy a büntetőjog a jogi eszközrendszerben az *ultima ratio*, nem jelentheti azt, hogy a jogalkotónak minden esetben végig kell próbálnia valamennyi jogág valamennyi szabályozási lehetőségét, mielőtt a „jogrendszer szankciós zárkövéhez” nyúl. Amennyiben úgy ítéli meg, hogy a cselekmény társadalomra való veszélyessége oly mértékű, hogy büntetőjogi szabályozást igényel, kriminalizálnia kell. Ezt tette az alkotmányossági próbát kiállt becsületsértés, illetve a rágalmozás törvényi tényállásainak megalkotásakor is.

A jogalkotó célja – az Alkotmánybíróság erre vonatkozó utalásával ellentétben – nem a politikai szélsőségek visszaszorítása és nem is a közvélemény formálása volt. A cél az volt, hogy ne csupán egyes embereket, hanem egyes emberek csoportjait se lehessen verbális támadások útján durván megsérteni emberi méltóságukban. A normaalkotás mögött meghúzódó „történelmi tapasztalat” az volt, hogy 2003-ban erőszakot felidéző, fenyegető módon fellépő sokaság nyilvánosan helyeselte a náci népirtást. A felháborodás egyrészt ennek, másrészt viszont a hatályos jog tehetetlenségének szólt. Ezeket a körülményeket az Alkotmánybíróság nem értékelte.

A határozatot értékelő jogirodalmi álláspont megoszlott. Egyesek szerint a döntés egyszer és mindenkorra ellehetetlenítette hazánkban a gyűlöletbeszéd egyes formái elleni fellépést,²²⁵ míg mások szerint ahhoz, hogy a közösség elleni izgatás tényállásán változtatni lehessen, nem másra, mint alkotmánybírósági paradigmaváltásra van szükség.²²⁶ Erre álláspontom szerint valóban szükség lenne. Az Alkotmánybíróság 23/1990 (X. 31.) számú határozatában maga fejtette ki, hogy a maga által megfogalmazott tételei sem támaszthatnak igényt örök érvényre, a társadalmi körülmények változása pedig álláspontom szerint éppen hogy indokolja ezt. A lehetőség tehát adott, az elemzést azonban annak ellenére nem végzi el a testület, hogy a jogalkotótól gyakorlatilag elvonja a lehetőséget arra, hogy ezen az alapon jogszabályt

²²⁵ Sajó András, A faji gyűlölet igazolása büntetendő, *Fundamentum*, 2004/4, 21.

²²⁶ Zombori Mónika, A közösségek méltóságának védelméről, *Magyar Jog*, 2006/6, 332–339.

módosítson, akár a büntetethezősi szint leszállításával is. Szeder Gyula hozzátessi: problémát jelent, hogy hiányzik a magyar Alkotmányból az egyébként több európai ország alaptörvényében benne foglalt tétel, vagyis a joggal való visszaélés tilalma, aminek következtében az alkotmányos értékek sorrendje megfordul. Így következhet be az, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága elsőbbséget élvez az alapjogok megkülönböztetés nélküli kezeléséhez, gyakorolhatóságához képest,²²⁷ aminek az a következménye, hogy a társadalom egyes csoportjainak egy mesterséges, igényeikhez nem alkalmazkodó határ alatt mindent el kell túrniük, míg más csoportok ezt kihasználva mindent megtehetnek. Emellett érvelt egyébként Holló András alkotmánybíró a 14/2000 (V. 12.) AB határozatban, amikor kifejtette, hogy a szólásszabadsággal vissza lehet élni, az ilyen magatartás pedig nem élvezhet alkotmányos védelmet.

Az elsődleges probléma ugyanis álláspontom szerint nem a köznyugalom közvetlen vagy távoli veszélyeztetésében keresendő, hanem a közléssel járó megalázásban és a tudatos fenyegetettségérzet kialakításában. Ez az érzés az, amely az egyik oldalról a visszaélésszerű joggyakorlást, a másik oldalról a joggyakorlás ellehetetlenítését vonja maga után.

A szólásszabadság a közlő szabadsága, de a közlés megítélése elszakíthatatlan a hallgatóságtól, ezek jogaitól. A gyűlöletbeszéd esetében a gyűlöletre izgatott és a gyűlölettel sújtott alanyok a köznyugalmat sérthetik a közlés hatására, de ez csak a közlés egyik esetleges következménye.²²⁸

Mint a fentiekben kifejtettem, az Alkotmánybíróóság, sajnos, továbbra sem adott iránymutatást, azzal kapcsolatban, hogy miként lehet úgy gondoskodni a közösségek emberi méltósága védelméről az uszításon túlmenő büntetőjogi védelemmel, hogy közben az uszítást a szólásszabadság korlátozhatósága határkövének tartjuk; s azt sem mondta ki, hogy álláspontja a szabályozhatóság vonatkozásában megváltozott volna. A jogalkotónak tehát nem maradt más választása, mint tovább „találgatni”, vajon mire gondolhatott a testület. A következő, gyalázkodás témájában benyújtott törvényjavaslat előterjesztői kísérletet tettek erre, de mint látni fogjuk, sajnos, ismét rossz útra tévedtek az Alkotmánybíróóság – immáron „csak” többségi – álláspontja szerint.

²²⁷ Szeder Gyula, A társadalom békéjének büntetőjogi védelméről, *Magyar Jog*, 2002/1, 1.

²²⁸ Sajó András, A rasszista nézetek büntetésének alkotmányosságáról, in: Gellér Balázs [szerk.], *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*, Budapest, KJK–KERSZÖV, 2004, 505.

III. RÉSZ

**A verbális agresszióval szembeni
nemzetközi és európai fellépés**

I. fejezet

Az Egyesült Nemzetek Szervezete a gyűlölet ellen

I.1.

A gyűlöletbeszéd elleni nemzetközi fellépés szükségessége

A gyűlöletbeszéd, a kirekesztő, rasszista, nacionalista, antiszemita megnyilvánulások Európa és a világ történetében messze nem hagyomány nélküliek. A múlt – Európa szempontjából – talán legborzalmasabb példájaként a második világháború szomorú tapasztalatait említhetjük. Szomorú, hogy az idegengyűlölet ma is újra kezd elterjedni a társadalomban, s a rasszista jellegű politikai megnyilvánulások sem példa nélküliek. Gondolhatunk itt Jörg Haider és az általa vezetett Szabadság Párt választási sikerére Ausztriában 1999-ben, Franciaországban a Francia Nemzeti Front vezéralakja, Jean-Marie Le Pen 2002-es elnökválasztási sikerére,²²⁹ a Hollandiában jelen lévő iszlámellenességre, vagy az Angliában és Németországban jellemző idegenellenességre²³⁰, de megemlíthető például a szélsőjobboldal előretörése Lengyelországban vagy Szlovákiában is. Sajnálatos módon Magyarország történelmét sem kerülte el a jobboldali radikalizálódás – gondoljunk a nyilas terrorra – s az utóbbi néhány évben újra teret nyertek a szélsőséges megnyilvánulások. Sőt mi több, az Európai Unióban – gyakorlatilag a demokrácia biztosította lehetőségeket, eszközöket használva, s egyúttal a demokráciát rombolva – szintén megjelentek és egyre markánsabban vannak jelen a szélsőségek képviselői, amit mi sem szemléltet jobban, mint a nemrégiben megtartott európai parlamenti választások eredménye. Az Európai Parlament honlapján közzétett adatok szerint összesen 94 olyan „egyéb” kategóriába sorolt képviselő jutott be – vagyis csaknem 13% –, akik egyik korábbi frakcióhoz sem sorolhatók, s e kategóriába túlnyomó többségükben az

²²⁹ Lásd bővebben Kondorosi Ferenc, Szélsőségek és szélsőségesek Európában. Felszólalás az Európai Újságírók Szövetsége Magyar Tagozata tanácskozásán 2008. december 9-én. www.meh.hu/ujrend/hatteranyagok – A letöltés ideje: 2009. augusztus 20.

²³⁰ Paul Iganski, Legislating against hate: outlawing racism and antisemitism in Britain, *Critical Social Policy*, vol. 19, 1999, 130.

olyan radikális pártok képviselői tartoznak, mint a magyar Jobbik, illetve a holland Szabadságpárt.²³¹

A különböző gyalázkodó megnyilvánulások pusztán erkölcsileg is messze elítélendők, mindemellett szomorú történelmi példák sora igazolja, hogy az először „csak” – Magyarországon egyébként a véleménynyilvánítás szabadsága által védelt – verbális kirekesztő jellegű megnyilvánulások gyakorlatilag az előkészületét, előszobáját jelentették, illetve jelenthetik a rasszizmus és az idegengyűlölet által vezérelt, s jelenleg is büntetőjogi következményekkel járó erőszakos megnyilvánulásoknak, végső soron pedig az egyes társadalmi, vagy más csoportok kiirtására tett kísérleteknek is. Felismerve a fenti összefüggést, és tanulva a történelmi tapasztalatokból, az egyes országok a rasszizmus és az idegengyűlölet jelentette, államhatárokon átívelő kihívásra válaszul számos intézkedést tettek és tesznek folyamatosan a kirekesztő megnyilvánulásokkal szembeni fellépés lehetőségének megteremtése és működtetése érdekében.

Az alapvető emberi jogok tárgyában született nemzetközi egyezmények, illetve európai uniós források kivétel nélkül rögzítik a szabad véleménynyilvánítás jogát, ami egyértelműen kifejezésre juttatja és vitathatatlaná teszi, hogy e jognak az emberi jogok rendszerében kiemelkedő szerepe, különös jelentősége van. Mint már láttuk, a véleménynyilvánítási szabadság kiemelkedő jelentősége ellenére sem korlátozhatatlan alapjog – az elemzésre kerülő emberi jogi egyezmények mindegyike rögzíti e jog korlátozásának lehetőségét, sőt van olyan is, amely kifejezett korlátozást, korlátozási kötelezettséget is előír.

Az Alkotmány 2/A. § (1) bekezdése az úgynevezett Európa-klauszulában rögzíti:

A Magyar Köztársaság az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján – az Európai Uniót, illetőleg az Európai Közösségeket (a továbbiakban: Európai Unió) alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig – egyes, Alkotmányból eredő hatásköreit a többi tagállammal közösen gyakorolhatja; e hatáskörgyakorlás megvalósulhat önállóan, az Európai Unió intézményei útján is.

Az Európai Bíróságnak elsődlegesen az a feladata, hogy biztosítsa az uniós normák érvényre jutását, akár a tagállam jogszabályaival szemben is. Mivel azonban a *nemo plus iuris* elve szerint az Unió nem rendelkezhet több hatáskörrel, mint amelyet a tagállam ráruház, hazánk

²³¹ http://www.elections2009-results.eu/hu/new_parliament_hu.html és <http://www.origo.hu/nagyvilag/20090519-europa-parlamentival-valasztasok-az-eu-orszagaiban-lebonyolitas-es-jeloltek.html> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 20.

uniós csatlakozásával együtt járt az állami szuverenitás egy részének önkéntes korlátozása.²³² Az, hogy az Alkotmány nem a „hatáskör-átruházás” kifejezést használja, hanem a „közös hatáskörgyakorlást”, azt jelenti, hogy „a szuverenitás nem szűnik meg, csak visszavonul, hogy a másik jogrend (az uniós jogrend) érvényesülhessen”.²³³ A szuverenitás részbeni feladása olyan többletlegitimációt igényelt, amely az Alkotmány módosítását követelte meg. Az Európai Unióhoz való csatlakozással összefüggő, módosított alkotmányszöveget a 2002. évi LXI. törvény állapította meg, a jogszabály 2002. december 23. napján lépett hatályba.

Az Alkotmány 7. § (1) bekezdése rögzíti:

A Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját.

Az Alkotmány 7. § (1) bekezdését – közelebbről a belső jog és a nemzetközi jog viszonyát – az Alkotmánybíróság 53/1993 (X. 13.) számú határozatában úgy értelmezte, hogy az a rendelkezés, amely szerint a Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, azt jelenti, hogy a felhívott szabályok transzformáció nélkül, automatikusan a belső jog részévé válnak, tekintettel arra, hogy a 7. §-sal maga az Alkotmány hajtja végre a transzformációt. Mindez egyébként az Alkotmánybíróság gyakorlatából is – közvetetten – levezethető, mivel maga a testület mondta ki 4/1997 (I. 22.) AB határozatában, hogy a vállalt nemzetközi kötelezettségek szempontjából a dualista adaptációs rendszert felváltotta a monista rendszer, tehát a nemzetközi jogrend közvetlen alkalmazása, amelynek alapján a megkötött szerződés minden további cselekmény nélkül a magyar jogrend részévé válik, elsőbbséget élvezve a belső normával szemben is. A nemzetközi jog általánosan elismert elvei tehát nem az Alkotmány részei, hanem vállalt nemzetközi kötelezettségek. Mindez nem érinti az alaptörvényt, a nemzetközi és a belső jog között fennálló hierarchikus viszonyt, és nem zárja ki azt sem, hogy a vállalt nemzetközi kötelezettség jellegétől és terjedelmétől függően hazánk nemzetközi szerződést ratifikáljon, vagy külön jogi normát alkosson. „[...] az Alkotmányt és a belső jogot úgy kell értelmezni, hogy a nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályai valóban érvényesüljenek.” Az idézett törvényhely azt is jelenti egyben, hogy a Magyar Köztársaság az Alkotmány rendelkezéseinél fogva részt vesz a

²³² Vö. Valki László, Az Európai Unióhoz csatlakozó Magyarország Szuverenitása, *Magyar Tudomány*, 1999/8, 1000–1007.

²³³ Fazekas Erika, *Az integrációs klauzula a magyar és a német alkotmányban*, Budapest, 2007, 344 (Parlamentari Ösztöndíjasok, 2005–2006).

nemzetek közösségében, mely részvétel a nemzeti jog részére gyakorlatilag alkotmányi parancs. Ebből pedig csak az következhet, hogy mind a belső jogot, mind pedig az Alkotmányt akként kell értelmezni, hogy a nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályai valóban érvényesüljenek.

A 16/1993 (III. 12.) AB határozat szerint az Alkotmány 7. §-ból nem csupán az a jogalkotói kötelezettség fakad, hogy a belső jog előírásai ne álljanak ellentétben valamely nemzetközi jogi kötelezettséggel, hanem az is, hogy „az illetékes jogalkotó szerv bocsássa ki azt a jogszabályt, amely nélkülözhetetlen valamely nemzetközi kötelezettség teljesítéséhez”. A hivatkozott rendelkezést az alapjogi jogalkotás kontextusában a 18/2004 (V. 25.) AB határozat – konkretizálva a jogalkotó elé állított feladatokat – akként értelmezte, hogy

...a nemzetközi szerződésben foglalt kötelezettségek teljesítését célzó jogalkotás esetén is irányadó az Alkotmány által felállított jogvédelmi mérce, valamint a magyar Alkotmánybíróság által kialakított szükségességi/arányossági teszt. Vagyis egy esetleg szükségesnek minősülő, szélsőséges megnyilvánulást tiltó szabálynak is meg kell felelnie az arányosság követelményének.

Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy abban az esetben, ha a jogalkotási kényszer folytán megalkotott szabályozás a dinamikusan fejlődő nemzetközi jognak és az egyes nemzetközi szervezetek előírásainak megfelel, de nem felel meg az 1992-ben megalkotott alapjogi tesztnek, az adott norma hatálybalépésére nem kerülhet sor.

Mind az Alkotmánybíróság említett határozatai, mind pedig az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény 44–47. §-ai csak a belső norma és a nemzetközi szerződés, illetve az azt kihirdető jogszabály közötti ütközésről szólnak. Ha ugyanis az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály alacsonyabb, vagy azonos szintű jogszabállyal áll ellentétben, akkor a belső jogszabályt megsemmisíti. Ellenkező esetben felhívja a nemzetközi szerződést kötő szervet az ellentét feloldására. Mind a hatályos joganyagból, mind az Alkotmánybíróság gyakorlatából hiányzik azonban az arra vonatkozó utalás, hogy mi a teendő akkor, ha az adott norma akként keletkezik, hogy azt egy szupranacionális szervezet alkotta. Bár az Unió tiszteletben tartja a tagállamok alkotmányos hagyományait, és nem kötelez olyan jogszabály implementálására, amely ellentétben áll a tagállami Alkotmánnyal, álláspontom szerint megfontolásra érdemes az, hogy az Alkotmánybíróság nem alkot jogot, csupán a belső jognak az alaptörvénnyel való összeegyeztethetőségét jogosult vizsgálni. Mindebből pedig az következik, hogy abban az

esetben, ha hazánk nemzetközi vagy uniós kötelezettségvállalása az Alkotmánnyal – akár úgy, hogy a testület eddigi álláspontját revideálja – összeegyeztethető, ezt az összhangot az Alkotmánybíróság köteles elfogadni. Látni fogjuk ugyanis, hogy mind hazánk nemzetközi kötelezettségei, mind az uniós normatívák az Alkotmánnyal összhangban állnak, annak elveiből és normaszövegéből levezethetők.

A téma szempontjából a véleménynyilvánítás szabadságának korlátait képező, azon szabályozási kötelezettséget teremtő jogforrások, illetve kötelező erővel nem bíró, mégis a részes államok által széleskörűen elfogadott ajánlások, jelentések bírnak relevanciával, amelyek kifejezetten az egyes megkülönböztető jellegű magatartások, ezek között a gyalázkodás, illetve a gyűlöletbeszéd elleni fellépés jegyében születtek. Már az eddig elmondottakból is látható, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlata sok ponton ellentétben áll hazánk kötelezettségvállalásaival, korlátozva a magyar jogalkotót abban, hogy a tárgykört érintő jogszabályi környezetet az elvárásoknak megfelelően alakítsa ki. A felvetődő kérdés az, hogy az Alkotmány 2/A. § és 7. §-ainak tükrében helyénvaló-e mindez, ha pedig nem, miként oldható fel az ellentét.

A nemzetközi és uniós szabályozási rendszer átfogó elemzése egyrészt a már említett kötelezettségvállalások és Magyarországgal szemben támasztott elvárások miatt, másrészt abból a szempontból rendelkezik kiemelkedő jelentőséggel, hogy láthassuk, miként lépnek fel az Európai Unió tagállamai és más államok a közösségek méltóságát sértő verbális és nonverbális agresszió ellen. Hazánk demokratizálódása során több alkalommal sor került arra, hogy a jogalkotó a Magyarországnál „idősebb” demokráciák szabályozási környezetét vette alapul saját normái megalkotásához, szem előtt tartva nemzeti sajátosságait. Az Alkotmánybíróság szintén ezt tette, amikor az amerikai típusú liberális szabályozás mintájára az Egyesült Államok értékelési szempontrendszerét vette alapul saját alapjogi tesztjének kialakításához.

Látni fogjuk, hogy ez a tendencia nem rekedhet meg ott, ahol 1989–1992-ben megkezdődött. Mind a nemzetközi jog, mind pedig az alapul szolgáló nemzetállami jogrend dinamikusan és egymással egyre nagyobb kohézióban fejlődik, utat mutatva hazánk számára is annak érdekében, hogy a rendszerváltozáskor megkezdett, 1994-ben, majd 2004 májusában folytatott stabilizációs-csatlakozási folyamat végére érve valóban az európai kultúrnemzetek sorába tartozzon.

Éppen ezért tartom igen fontosnak az egyes nemzetállami szabályozások analízisét. A kontinentális jogrendszer egyes jogintézményeinek összehasonlítására azt szem előtt tartva

kerül sor, hogy az azonos jogcsaládokba tartozó jogrendszereket a hasonló történetiség, ideológia (társadalmi, gazdasági, politikai struktúra), valamint a jogi gondolkodás hasonlósága köti össze. Különösen igaz ez ebben a témában, hiszen itt nemcsak a jogcsaládok közös gyökeréről, hanem a történelmi események hasonlóságáról is beszélhetünk. Az azonos jogcsaládba tartozó dogmatikai és tételesjogi megoldások kutatása mellett azonban a common law alapjain álló angol-amerikai jogi kultúra elemző értékelésére is sor kerül, hiszen az amerikai Legfelsőbb Bíróság által megfogalmazott *clear and present danger* teszt átvételével egy precedensjogi ítélkezési gyakorlatot „implementált” a magyar Alkotmánybíróság. A nemzetállami szabályozási koncepciók feltárásának, továbbá annak érdekében vizsgálom a többi ország jogszabályi környezetét, hogy igazoljam azt, hogy a Magyarország előtt példaként álló országok képesek voltak megfelelni az európai és nemzetközi kötelezettségeknek.

E fejezetben a nemzetközi és európai jogi szabályozási rendszert elemezve a hazánkat terhelő büntetőjog-alkotási kötelezettség terjedelmét, a hatályos norma és az alkotmánybírói gyakorlat hiányosságait, ellentmondásait feltárva arra keresem a választ, hogy milyen lehetőségei és teendői vannak a jogalkotónak annak érdekében, hogy hazánk eleget tudjon tenni vállalt nemzetközi kötelezettségeinek.

I.2.

A gyűlöletbeszéd elleni fellépés az ENSZ dokumentumokban

Az emberi jogok nemzetközi védelmének biztosítása iránti igény már az első világháborút követően jelentkezett.²³⁴ Ezek a kezdeti lépések azonban elsősorban a – a békeszerződésekből eredő kötelezettséget²³⁵ és szinte minden országban kritikus problémát jelentő²³⁶ – kisebbségi jogok védelmére irányultak, s ez tükröződött az Egyesült Nemzetek Szövetségének alapokmányában is.²³⁷ Az egyes országok különböznek a szólásszabadságról és annak előmozdításáról alkotott felfogásuk tekintetében. A legegyszerűbb szinten a szólásszabadság

²³⁴ A tendenciáról bővebben: Valki László, *A második világháború hatása a nemzetközi jogi fejlődésre. 1945 a világtörténelemben. Milyen jövőt képzelt magának a világ?*, Budapest, Napvilág, 266–287.

²³⁵ Malcolm N. Shaw, *Nemzetközi jog*, Budapest, Complex, 2008, 243–244.

²³⁶ Stephan M. Horak, *Eastern European National Minorities, 1919–1980*, Littleton, Colorado, Libraries Unlimited, Inc., 1985, 5–13.

²³⁷ D. W. Bowett–Philippe Sands–Pierre Klein, *Bowett's Law of International Institutions*, London, Sweet & Maxwell, 2001, 9–10.

alapvető védelmének magvát érintik az olyan dokumentumok, mint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, a Római Egyezmény vagy az Emberi Jogok Amerikaközi Egyezménye és az az Ember és Népek Jogainak Afrikai Chartája.²³⁸

Amiben azonban valamennyi állam egyezett, az az, hogy mivel a második világháború olyan mély sebet ejtett Európán, hogy a vezető nagyhatalmak az újabb háborúk megelőzése érdekében, a kettészakadt kontinens újraegyesítésének magasztos gondolata által, valójában persze a nyugati demokráciák és a szovjet rendszer közötti hidegháborús ellentétekkel kapcsolatos egységes fellépéstől vezérelve, Churchill 1946-os beszédét követően egyfajta Európai Egyesült Államok gondolatával kezdtek el foglalkozni. Az államok belátták, hogy Európa csak integrált erővel szólhat bele a globalizálódó világ problémáinak megoldásába.

Az újabb világégés tapasztalatai, a tömeges szenvedés egyértelművé tette, hogy az országok külön-külön tett lépései már nem elegendőek: egy hasonló tragédia elkerüléséhez nemzetközi összefogás kell.²³⁹ Európa politikai és védelmi integrációjának kérdésével párhuzamosan nyert teret az emberi jogok állami beavatkozással szembeni védelmének kérdése. Ennek megfelelően az ENSZ központi céljainak egyikévé az emberi jogok biztosítása és védelme vált,²⁴⁰ s ez kifejeződött az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában is.²⁴¹

I.2.1. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

A 18/2004 (V. 25.) és a 95/2008 (VII. 3.) AB határozatok által is többször felhívott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának²⁴² (a továbbiakban: Egyezségokmány) 19. cikke – összhangban az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával – a szabad véleménynyilvánítás jogának mindenki számára történő biztosítása²⁴³ mellett egyúttal – az Alkotmánybíróság határozatainak indokolásában szereplőkkel egyezően – rögzíti azt is, hogy

²³⁸ Kurt Wimmer, *Toward a World Rule of Law: Freedom of Expression*, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 603, 2006, 203.

²³⁹ Shaw, i. h.

²⁴⁰ Lásd bővebben Pieter N. Drost, *The Crime of State: Penal Protection for Fundamental Freedoms of Persons and Peoples*, I: *Humanicide*, Leyden, A.W. Sythoff, 1959, 37–43.

²⁴¹ D. J. Harris, *Cases and Materials on International Law*, London, Sweet & Maxwell, 2004, 654–655.

²⁴² Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya. Elfogadta az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án. Magyarországon kihirdette az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet. (Magyarország az Egyezségokmányt 1974. január 17-én ratifikálta.)

²⁴³ Az Egyezségokmány 19. cikk 1. pontja szerint „Nézetei miatt senki sem zaklatható”. A 19. cikk 2. pontja szerint pedig „Mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határokra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszése szerinti módon történő – keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is”.

e jog gyakorlása különleges kötelességekkel és felelősséggel jár, ebből következően a véleménynyilvánítás szabadsága az Egyezségokmányban meghatározott feltételek együttes megléte esetén korlátozható.

Az Egyezségokmány értelmében ilyen korlátozást csak törvény állapíthat meg, mégpedig csak az Egyezségokmányban meghatározott célok valamelyikének biztosítása – vagyis mások jogainak, vagy jó hírnevének tiszteletben tartása, illetve az állambiztonság avagy a közrend, a közegészség vagy a közérkölc védelme – érdekében, akkor, ha a korlátozás a cél eléréséhez szükséges.²⁴⁴ Látjuk, hogy mindezen előírásokkal a magyar jogszabályi és alkotmánybíróági háttér összhangban áll.

Az Egyezségokmány 20. cikkében kifejezetten korlátozási kötelezettséget is megállapít, amikor a következőképpen rendelkezik:

Törvényben kell megtiltani a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetését, amely megkülönböztetésre, ellenségeskedésre vagy erőszakra izgat.²⁴⁵

A fenti megfogalmazásból egyes kutatók szerint levezethető az is, hogy a 19. és a 20. cikk megalapozza a szexuális kisebbségekkel szembeni gyűlöletbeszéd tilalmát is.²⁴⁶ Az Egyezségokmány tehát az előbbi kifejezések destruktív, káros jellegére tekintettel tiltja a gyűlöletbeszédet, s e tilalom kötelező jellegéhez kétség nem fér.²⁴⁷ Az Egyezségokmány tehát az izgatást teszi a büntethetőség mércéjévé, ellentétben a már elemzett alkotmánybíróági gyakorlattal, amely az uszításban vonja meg a büntethetőségi küszöböt. A két terminus különbözősége mögött nemcsak megfogalmazásbeli, hanem tartalmi különbséget is látunk. Az Egyezségokmány konkrétan a gyűlöletbeszéd (hate speech) kifejezést nem használja.²⁴⁸ Ha összevetjük az Alkotmánybíróóság által meghatározott, a Legfelsőbb Bíróóság által pedig még jobban szűkített büntethetőségi mércét az Egyezségokmány szövegéből következő izgatásfogalommal, látjuk, hogy ez utóbbi szerint a büntethetőségi mérce jóval lejjebb van.

²⁴⁴ Az Egyezségokmány 19. cikk 3. pontja szerint „Az e cikk 2. bekezdésében meghatározott jogok gyakorlása különleges kötelességekkel és felelősséggel jár. Ennélfogva az bizonyos korlátozásoknak vethető alá, ezek azonban csak olyanok lehetnek, amelyeket a törvény kifejezetten megállapít és amelyek a) mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása, illetőleg b) az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség vagy a közérkölc védelme érdekében szükségesek.”

²⁴⁵ Egyezségokmány 20. cikk 2. bekezdés. Emellett az Egyezségokmány 20. cikk 1. bekezdése értelmében „[m]inden háborús propagandát törvényben kell megtiltani”.

²⁴⁶ Eric Heinze, Cumulative jurisprudence and human rights: the example of sexual minorities and hate speech, *The International Journal of Human Rights*, vol. 13, no. 2–3, 2009, 195.

²⁴⁷ Sarah Joseph–Jenny Schultz–Melissa Castan, *The International Convention on Civil and Political Rights. Cases, Materials and Commentary*, Oxford, Oxford UP, 2000, 410.

²⁴⁸ Heinze, i. h.

Amikor tehát a testület az Egyezségokmány szabályait hívja fel határozatainak indokolására, gyakorlatilag ellentmondásos hivatkozással él. A véleménynyilvánítási szabadság demokratikus társadalmaktól elvárt, Egyezségokmányban szabályozott minimumszintjének garantálását fogadja csupán el, a korlátozhatósági küszöb indokolatlan felemelése mellett.

I.2.2. A New York-i Egyezmény

A szintén az ENSZ égisze alatt, az emberi jogok védelmének jegyében²⁴⁹ – már az Egyezségokmányt megelőzően – elfogadott, a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény²⁵⁰ (a továbbiakban: ENSZ-egyezmény) az előbbieknél részletesebben rögzíti a faji megkülönböztetéssel szembeni fellépés és jogalkotási kötelezettség tartalmát.²⁵¹ A másként New York-i Egyezménynek nevezett nemzetközi kontraktus létrejötte ahhoz volt köthető, hogy számos országban voltak olyan jogszabályok hatályban, amelyek durván sértették az egyes személyek közötti egyenlőséget, és általában az emberi méltósághoz való jogot. Mindkét egyezmény tiltja a rassz szerinti megkülönböztetést, a New York-i Egyezmény pedig, mint látni fogjuk, azt is meghatározza, hogy melyek a törvény által büntetni rendelt cselekmények.

Az ENSZ-egyezmény 4. cikke szerint:

A részes államok elítélnék minden olyan propagandát és minden olyan szervezetet, amely egy bizonyos fajnak vagy egy bizonyos színű vagy etnikai származású személyek csoportjának felsőbbrendűségét hirdető eszméken vagy elméleteken alapszik vagy a faji gyűlöletet és megkülönböztetést valamilyen formában igazolni vagy előmozdítani igyekszik, és vállalják, hogy az ilyen megkülönböztetésre irányuló minden izgatás vagy eljárás gyökeres kiirtására haladéktalanul pozitív intézkedéseket hoznak és ebből a célból, kellő figyelemmel az Emberi Jogok Egyetemes Deklarációjában foglalt elvekre és a jelen egyezmény 5. cikkében világosan kifejtett jogokra, egyebek között:

a) Törvény által büntetendő cselekménnyé nyilvánítják a faji felsőbbrendűsége vagy gyűlöletre alapozott eszmék terjesztését, a faji megkülönböztetésre való izgatást, valamint bármely faj, illetve más színű, vagy más etnikai származású személyek csoportja ellen irányuló minden erőszakos cselekedetet vagy arra való izgatást, továbbá fajgyűlölő tevékenység mindenféle támogatását, annak pénzelését is beleértve;

²⁴⁹ Winston E. Langley (kiad.), *Human Rights: Sixty Major Global Instruments*, Jefferson, North Carolina, McFarland & Company, Inc., Publishers, 1992, 37–38.

²⁵⁰ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről. Elfogadták New Yorkban 1965. december 21-én. Magyarországon az ENSZ-egyezményt kihirdette az 1969. évi 8. törvényerejű rendelet.

²⁵¹ Joseph–Schultz–Castan, *i. m.*, 411.

b) Törvényellenessé nyilvánítanak és betiltanak minden olyan szervezetet, valamint szervezett és minden egyéb propagandatevékenységet, amely a faji megkülönböztetést előmozdítja vagy arra izgat, az ilyen szervezetekben vagy tevékenységben való részvételt pedig törvény által büntetendő cselekménynek tekintik;

c) Nem engedik meg, hogy országos, vagy helyi hatóságok vagy közintézmények a faji megkülönböztetést előmozdítsák vagy arra izgassanak.

Az Egyezmény idézett cikke szintén izgatásról rendelkezik, amely megfogalmazás szintén egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a nemzetközi dokumentumokban elvárt büntethetőségi mércét nem az uszítás jelenti, hanem a tevékeny gyűlésre való felhívást el nem érő, pusztán a társadalom egyes csoportjai elleni negatív indulatkeltés.

Az ENSZ-egyezmény 1. cikke értelmében pedig a faji megkülönböztetés

...minden olyan különbségtételt, kizárást, megszorítást vagy előnyben részesítést jelent, amelynek alapja a faj, a szín, a leszármazás, a nemzetiségi vagy etnikai származás, és amelynek célja vagy eredménye politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren vagy a közélet bármely más terén az emberi jogok és alapvető szabadságjogok elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának megsemmisítése vagy csorbítása.

Az ENSZ-egyezmény tehát az Egyezségokmánnyal ellentétben a vallási gyűlés érzékeny kérdését vizsgálódási körén kívül hagyja. Megjegyzendő, hogy már az ENSZ-egyezmény elfogadása idején napirenden volt egy, a vallási és meggyőződési intolerancia valamennyi formájának felszámolásáról szóló nemzetközi egyezmény kidolgozása. Az ENSZ Közgyűlése 1981-ben el is fogadott egy nyilatkozatot e tárgyban, amely kifejezetten büntetőjogi fellépésről nem szól, azonban általában megköveteli minden részes államtól, hogy tegyen hatékony intézkedéseket a vallási és meggyőződési intolerancia megelőzése és felszámolása érdekében, s minden szükséges törvényhozási lépést tegyen meg az ilyen megkülönböztetés tilalmazása és leküzdése érdekében.²⁵² A vallási vagy hitbeli intolerancia valamennyi formájának felszámolásáról szóló nemzetközi egyezmény azonban mind a mai napig nem született meg.

Az idézett rendelkezések nyelvtani és teleologikus értelmezése alapján látható, hogy ezek kifejezetten szabályozási, illetve büntetőjogi szankcióalkotásra irányuló kötelezettséget

²⁵² Declaration of the General Assembly on the Elimination of All Forms of Intolerance Based on Religion or Belief. 25 November 1981. <http://www.un.org/documents/ga/res/36/a36r055.htm> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

állapítanak meg, amely kötelezettség nem csupán az erőszakos, vagy az erőszak közvetlen veszélyével fenyegető cselekményekkel kapcsolatban áll fenn. Mindez világosan következik az egyezmények megfogalmazásából is: a többi tilalmazott magatartás közül külön kiemeli az Egyezségokmány 20. cikk 2. bekezdése az „erőszakra izgatást”, illetve az ENSZ-egyezmény 4. cikk a) pontja az „erőszakos cselekedetet” vagy az „arra való izgatást”. Ezen magatartások mellett a szabályozási kötelezettség kiterjed az Egyezségokmány szerinti nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetésére, mely akár erőszakra, akár erőszakra nem, de megkülönböztetésre, ellenségeskedésre izgat. Kiterjed továbbá a büntetőjogi szabályozási kötelezettség az ENSZ-egyezmény szerinti faji felsőbbrendűségre, illetve gyűlöletre alapozott eszmék terjesztésére, a faji megkülönböztetésre való izgatásra, a fajgyűlölő tevékenység mindenfajta támogatására, ideértve a pénzbeli támogatást is. Ugyancsak vonatkozik a büntetőjogi tiltási kötelezettség a faji megkülönböztetést előmozdító szervezetekben vagy tevékenységben történő részvételre is.

Bár evidensnek tűnik, a hazai jogalkotás és az egyértelműen szükséges alkotmánybíróági paradigmaváltás érdekében mégis megfontolásra érdemes, hogy a már hivatkozott és a következőkben elemzésre kerülő nemzetközi dokumentumokban foglalt kötelezettségek nem csupán egy nemzetek feletti szervezet kívánalmait tükrözik, hanem az abban részes államok álláspontját, egyben elvárásait is a szerződésben részes többi tagállammal szemben. Bár minden ország diszkrecionális jogköre a szólásszabadság terjedelmének meghatározása,²⁵³

...a nemzetközi egyezményekben rögzített jelentős jogelvek, tilalmak, alapjogok és kötelességek, az országok különböző tárgyú és terjedelmű integrációs törekvései és jogharmonizációs munkálatai [...] a jogrendszerekbe foglalt és általuk védett értékek egységesülését is szolgálják.²⁵⁴

A fenti értelmezést és a részes államok ilyen irányú szabályozási kötelezettségét nyomatékosítja az Egyezségokmány hatályosulásának figyelemmel kísérésére, illetve végrehajtásának ellenőrzésére létrehozott Emberi Jogi Bizottság²⁵⁵ (Human Rights

²⁵³ Kurt Wimmer, Toward a World Rule of Law: Freedom of Expression, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 603, 2006, 203.

²⁵⁴ Ádám Antal, Az emberi jogok mint értékek, *Acta Humana*, 1999/34, 17–23.

²⁵⁵ Az Egyezségokmány szerinti kötelezettségeik teljesítéséről a részes államok rendszeresen készített jelentéseikben tájékoztatják az Emberi Jogi Bizottságot, emellett ha a részes állam az Egyezségokmány 41. cikkét külön megerősítette, az államok közötti panaszok ügyében is eljár. Az Egyezségokmányhoz fűzött és azzal egyidejűleg hatályba lépett Első Fakultatív Jegyzőkönyv (kihirdette az 1988. évi 24. törvényerejű rendelet) lehetőséget biztosít arra, hogy az Egyezségokmányban biztosított jogaik megsértését állító személyek panaszt nyújtsanak be az Emberi Jogi Bizottsághoz. Lásd Henry J. Steiner, Individual claims in a world of massive violations: What role for the Human Rights Committee?, in: Philip Alston–James Crawford (szerk.), *The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring*, 2000, Cambridge, Cambridge UP, 20–25.

Committee, HRC, a továbbiakban: EJB) későbbiek során még részletesebben is bemutatásra kerülő joggyakorlata mellett általános észrevételeivel is.

Az Egyezségokmány 20. cikkéhez kapcsolódó, a háborús propaganda és a nemzeti, faji vagy vallási gyűlöletre izgatás tilalmáról szóló 11. számú általános észrevételében²⁵⁶ az EJB¹ hangsúlyozza, hogy a 20. cikk értelmében a részes államok kötelesek az ott meghatározott magatartásokat tiltó törvényeket elfogadni, s e tilalmak megsértése esetére megfelelő szankciókat kilátásba helyezni.²⁵⁷

Itt jegyzendő meg az is, hogy az Egyezségokmány bizonyos feltételek mellett, szükségállapot idején lehetőséget biztosít a részes államok számára, hogy az Egyezségokmányban foglalt kötelezettségeiktől eltérő intézkedést hozzanak.²⁵⁸ Az 29. számú általános ajánlás szerint az EJB álláspontja értelmében az Egyezségokmány 20. cikkében foglalt kötelezettség azonban olyannyira merev, hogy attól még szükségállapot idején sincs lehetőség az eltérésre, ugyanis a 4. cikk 2. bekezdésében tételesen felsoroltakon kívül is vannak olyan kötelezettségek, amelyekkel ellentétes intézkedést szükségállapot idején sem hozhat a részes állam. Ennek oka lehet a korlátozást megengedő 4. cikk 1. pontjában rögzített azon követelmény, mely szerint a korlátozások nem jelenthetnek kizárólag faj, szín, nem, nyelv, vallás vagy társadalmi származás alapján történő megkülönböztetést. Emellett az intézkedések a 4. cikk 1. pontja értelmében nem lehetnek ellentétesek a részes állam egyéb nemzetközi jogi kötelezettségeivel sem.²⁵⁹ Ha csupán az ENSZ-egyezmény 4. cikkében foglalt kötelezettségekre gondolunk, rögtön nyilvánvaló, hogy az Egyezségokmány 4. cikk 1. pontjában foglalt általános követelményeknek témánk szempontjából különös jelentőségük van.

²⁵⁶ Kondorosi Ferenc, A gyűlöletbeszéd büntethetősége a nemzetközi emberi jogi okmányok tükrében, *Jura*, 2008/1, 59–60.

²⁵⁷ [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/60dcfa23f32d3feac12563ed00491355?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/60dcfa23f32d3feac12563ed00491355?Opendocument) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 31.

²⁵⁸ Az Egyezségokmány 4. cikke szerint „1. A nemzet létét fenyegető és hivatalosan kihirdetett szükségállapot idején az Egyezségokmányban részes államok az adott helyzet által szigorúan megkövetelt mértékben tehetnek olyan intézkedéseket, amelyek eltérnek az Egyezségokmányban vállalt kötelezettségeiktől, feltéve, hogy az ilyen intézkedések nem állnak ellentétben egyéb nemzetközi jogi kötelezettségeikkel és nem jelentenek kizárólag faj, szín, nem, nyelv, vallás vagy társadalmi származás alapján történő megkülönböztetést. 2. E rendelkezés alapján nem lehet eltérni a 6., 7., 8., (1. és 2. bekezdés), 11., 15., 16. és 18. cikktől. 3. Az Egyezségokmányban részes minden állam, amely él az eltérés jogával, az Egyesült Nemzetek Főtitkára útján haladéktalanul tájékoztatni köteles az Egyezségokmányban részes többi államot azokról az intézkedésekről, amelyektől eltért és azokról az okokról, amelyek erre készítették. További tájékoztatást kell adni ugyanezen az úton arról az időpontról, amikor az állam az ilyen eltéréseknek véget vet.”

²⁵⁹ General Comment No 29: States of Emergency (article 4). Human Rights Committee. 31/08/2001. CCPR General Comment no. 29.

[http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/71eba4be3974b4f7c1256ae200517361?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/71eba4be3974b4f7c1256ae200517361?Opendocument) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 21.

I.2.3. A CERD ajánlások

Az eddigiekkel egyező álláspontot tükröz az ENSZ-egyezményhez kapcsolódó monitoring testület, a CERD (Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Faji Megkülönböztetés Elleni Bizottság)²⁶⁰ későbbiek során még részletesebben is bemutatásra kerülő joggyakorlata,²⁶¹ továbbá általános ajánlásai. A CERD I. számú általános ajánlásában hangsúlyozza az ENSZ-egyezmény 4. cikkében foglaltak kötelező jellegét, s a kötelezettségüket még nem teljesített államok figyelmét felhívja a szükséges jogalkotási lépések megtételére.²⁶² Emellett VII. számú általános ajánlásában utal arra is, hogy a 4. cikk szerinti kötelezettség teljesítéséhez megfelelő jogszabályok megléte mellett szükséges ezen jogszabályok tényleges hatályosulásának biztosítása is.²⁶³ A CERD XV. számú általános ajánlásában újra emlékeztet a korábbi ajánlásokban foglaltakra, arra, hogy a faji gyűlölet valamennyi formájának védelmezését, mint ami diszkriminációra, ellenségeskedésre vagy erőszakra vezet, tilalmazni kell, ahogyan az ilyen tevékenység támogatását is, és nem fogadható el azon érvelés, miszerint az ilyen szervezetek betiltása csak akkor lehetséges, ha azok esetében a rasszizmus tényleges rasszista tevékenységben materializálódik. Emellett kiemeli azt is, hogy minden faji felsőbbrendűségen vagy gyűlöleten alapuló eszme hirdetésének tilalma a véleménynyilvánítás szabadságával – különös tekintettel arra, hogy e jog gyakorlása különleges köteleességekkel és felelősséggel jár – összeegyeztethető. Felhívja továbbá a részes államok figyelmét az Egyezségokmány 20. cikk 2. bekezdésében foglalt jogalkotási kötelezettségekre is.²⁶⁴

²⁶⁰ Az ENSZ-egyezmény aláírói kormányjelentéseikben adnak tájékoztatást a CERD számára az Egyezményben foglalt kötelezettségek végrehajtásáról, emellett a CERD az Egyezményből következően jogosult az államok közötti panaszok, a részes állam önkéntes alávetése esetén pedig az egyéni panaszok kivizsgálására. Lásd Banton, Michael, Decision-taking in the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, in: Alston–Crawford, *i. m.*, 55–78.

²⁶¹ Kondorosi Ferenc, A gyűlöletbeszéd büntetethetősége a nemzetközi emberi jogi okmányok tükrében, *Jura*, 2008/1, 60–61.

²⁶² General Recommendation No 1: States parties' obligations (Art. 4). Committee on the Elimination of Racial Discrimination. Fifth session, 1972.

[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/09bca82e6dab7b8fc12563ee0039c575?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/09bca82e6dab7b8fc12563ee0039c575?Opendocument) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 21.

²⁶³ General Recommendation No 7: Legislation to eradicate racial discrimination (Art. 4). Committee on the Elimination of Racial Discrimination. Thirty-second session, 1985.

[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/c5a2e04b85557870c12563ee003e883f?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/c5a2e04b85557870c12563ee003e883f?Opendocument) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 21.

²⁶⁴ General Recommendation No 15: Organized violence based on ethnic origin (Art. 4). Committee on the Elimination of Racial Discrimination. Forty-second session, 1993.

[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/e51277010496eb2cc12563ee004b9768?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/e51277010496eb2cc12563ee004b9768?Opendocument) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 21. Hivatkozik rá továbbá Kovács Péter alkotmánybíró is, párhuzamos indokolásának III. részében. 95/2008 (VII. 3.) AB határozat.

Az ajánlás tehát egyértelmű elvárásokat támaszt. A véleménynyilvánítási szabadság visszaélészerű gyakorlásának tilalmát fogalmazza meg valamennyi nemzetközi dokumentum, az állam kötelezettségévé téve, hogy olyan jogszabályi környezetet alkosson, amely nemcsak a már bekövetkezett jogsértések orvoslására alkalmas, hanem mintegy előrehozott védelmet konstituálva a faji gyűlölet keltésére irányuló valamennyi tevékenység kifejtését tilalmazni rendeli. Sajnálatosan az is egyértelmű, hogy a magyar szabályozás ennek még csak megközelítőleg sem tesz eleget. Annak deklarációja ugyanis, hogy a gyűlöletkeltő beszéd csak abban az esetben büntethető, ha az aktív gyűlöletre irányuló tevékenység kifejtésének egyértelmű és jelen lévő veszélye fennáll, oly mértékben szűkíti az állami beavatkozás lehetőségeit, hogy gyakorlatilag ellehetetleníti az egyezményben előírtak teljesítését.

I.2.4. Az ENSZ faji megkülönböztetés elleni modelltörvénye

A gyűlöletbeszéd vonatkozásában kifejezett kriminalizálási kötelezettséget teremtő fenti két nemzetközi szerződésen túl nem hagyhatók figyelmen kívül azok az egyébként kötelező, akár nemzetközi, akár európai jogi források sem, amelyekből nem származik a tagállamokra nézve kifejezett büntetőjogi jogalkotási kötelezettség, avagy kötelező erővel nem bíró ajánlások, észrevételek, amelyeket azonban a tagállamok általában elfogadnak, s amelyek – legalábbis elvben – meghatározzák a jogalkotás szellemiségét, hiszen ezek is irányt mutatnak a tagállami nemzeti jogalkotás számára, s kifejezik a részes államok elszántságát a rasszista, idegengyűlölő, kirekesztő megnyilvánulások elleni határozott fellépés iránt.

Ekként a szélsőséges megnyilvánulások, s ezek között a gyűlöletbeszéd elleni globális méretű nemzetközi erőfeszítések eredményei között meg kell említenünk az ENSZ faji megkülönböztetés elleni modelltörvényét is, amelyet az ENSZ Közgyűlésének felkérésére a Főtitkár készített el. A mintegy két évtizeden át tartó előkészítő munka során elemezték több mint negyven állam vonatkozó nemzeti szabályait, a kapcsolódó nemzetközi jogi dokumentumokat, majd ezek rendelkezéseit összegezték, s az így elkészített tervezetet a CERD észrevételeinek figyelembevételével véglegesítették.²⁶⁵

²⁶⁵ Model National Legislation for the Guidance of Governments in the Enactment of Further Legislation Against Racial Discrimination. Introduction.
<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Discrimination962en.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

A modelltörvény sajátossága, hogy az csupán részletesebb és átfogó iránymutatásként szolgál a részes államok számára, azonban nemzetközi jogi kötelezettséget nem teremt, tehát gyakorlatilag egy ajánlás erejével bír. Célja a faji megkülönböztetés tilalmazása, illetve felszámolása gyakorlatilag az élet bármely területén, illetve megfelelő védelem biztosítása a faji megkülönböztetés áldozatainak számára. Ennek érdekében a benne meghatározott cselekmények büntetőjogi szankcionálását javasolja, emellett rendelkezéseket tartalmaz a faji megkülönböztetéshez kapcsolódó büntetések, a sértettnek járó jóvátétel, és egyes eljárási kérdések vonatkozásában is.²⁶⁶

A modelltörvény értelmében a faji megkülönböztetés jelent:

...minden olyan különbségtételt, kizárást, megszorítást, előnyben részesítést vagy mulasztást, amelynek alapja faj, szín, leszármazás, nemzetiségi vagy etnikai származás és amelynek célja vagy eredménye a nemzetközi jog által elismert emberi jogok és alapvető szabadságjogok elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának megsemmisítése vagy csorbítása közvetlenül vagy közvetetten.²⁶⁷

Látható, hogy a modelltörvény fogalommeghatározása döntően az ENSZ-egyezmény 1. cikke szerinti definíción alapul, lényegét tekintve azzal megegyezik. A modelltörvény fogalommeghatározása valamelyest mégis tágabb, mivel a faji megkülönböztetés megvalósulhat mulasztással is, illetve a magatartás célját vagy eredményét tekintve – akár az ENSZ-egyezmény szerinti politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren, illetve a közélet bármely más terén kívül is – az élet bármely területével összefügghet. Ezenkívül a modelltörvény tulajdonképpen precizírozza az ENSZ-egyezmény definícióját, amennyiben a nemzetközi jog által elismert emberi jogokról és alapvető szabadságjogokról beszél, illetve ezek elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának közvetlenül vagy közvetetten történő megsemmisítéséről vagy csorbításáról.

A modelltörvény elsőként a téma szempontjából leginkább releváns, a véleménynyilvánításhoz való jog visszaélésszerű gyakorlása útján elkövetett, következő cselekmények büntetését javasolja:

– bűncselekmény valamely személynek, vagy személyek csoportjának fenyegetése, megsértése, neveltségessé tétele vagy egyéb gyalázása olyan szavakkal vagy magatartással, amely faji megkülönböztetést vagy faji gyűlöletet okoz, vagy ésszerűen úgy értelmezhető,

²⁶⁶ Uo., Model Law Against Racial Discrimination, 1.; Part II.

²⁶⁷ Uo., Part I. 2.

hogy ennek okozására tesz kísérletet, vagy erre más személyt vagy személyek csoportját felhívja;

– amennyiben a fent írt cselekmény ténylegesen faji megkülönböztetést eredményez, bűnrészesként kell felelősségre vonni azt, aki a cselekmény elkövetésére felbujt, vagy aki valamely személyt vagy személyek csoportját megfenyeget, megsért, nevetségessé tesz vagy egyéb módon gyaláz, és magatartása ésszerűen úgy értelmezhető, hogy azzal faji megkülönböztetés vagy faji gyűlölet okozására tesz kísérletet;

– valamely személy, vagy személyek csoportjának faji alapon történő rágalmazása.

Szemben a hazai jogalkotással, a modelltörvény szerint a nagy nyilvánosság előtt történő elkövetés nem feltétele a bűncselekmény megvalósulásának. Emellett külön büntetését javasolja azon anyagok – közzététel, sugárzás, kiállítás vagy a társadalmi kommunikáció bármely más eszköze útján történő – terjesztésének, amelyek olyan eszmét vagy elméleteket fejeznek ki, amelyek célja a faji megkülönböztetésre izgatás. Ugyanakkor a modelltörvény a vélemény szabad kifejezésének biztosítása érdekében általános érvénnyel rögzíti, hogy nem bűncselekmény az olyan magatartás, amely magánlakásban valósul meg, s amelyet csak a magánlakásban tartózkodó egy vagy több személy észlel.²⁶⁸

Ha végigtekintünk a modelltörvény által szankcionálni rendelt magatartásokon, láthatjuk, hogy Magyarország igencsak gyerekcipőben jár az élethez és az emberi méltósághoz való jog érdemi biztosításának területén. A fenti taxáció első eleme gyakorlatilag a gyalázkodási tényállás szélesebb körű megfogalmazása. Mint azt a jelen munka III. részében látjuk, a magyar jogalkotó ennél jóval egzaktabb szabályozási koncepciót alkotott meg, szem előtt tartva a büntetőjog ultima ratiós jellegét, belátva azt, hogy Magyarországon lehetetlen lenne a modelltörvény hivatkozott passzusa szerint tilalmazni rendelt magatartások teljes körének büntető törvénybe iktatása.

A büntethetőségi küszöb a modelltörvényben megegyezik a már elemzett kontraktusokéval. A véleménynyilvánítási szabadság visszaélészerű gyakorlása útján elkövetett cselekmények mellett a modelltörvény külön pontban büntetni javasolja a valamely személy vagy személyek egy csoportja ellen elkövetett, faji alapú erőszakos cselekményeket, illetve az ilyen erőszakra izgatást, továbbá ugyancsak külön pontban a faji megkülönböztetést támogató tevékenységek

²⁶⁸ Uo., Part III. A. 23–28.

szervezését, az ilyen szervezetekben történő vezető pozíció betöltését, illetve az ilyen szervezetek tevékenységében történő részvételt, ahogyan e szervezetek támogatását is. Ez utóbbi fordulat a Magyar Gárda és a többi hasonló célt maga elé tűző, vagy hasonló eszmerendszerrel bíró, ilyen jellegű tevékenységet folytató szervezetek nyilvántartásba vételére vonatkozó szabályok, továbbá az ilyen jellegű tömörülésekben való részvétel szankcionálásának újragondolására kellene hogy készítse mind a jogalkotót, mind a jogalkalmazót. A fentiek tükrében a Btk. 212/A § kissé elnagyolt szabályozásnak tűnik.²⁶⁹ Az 1970-es években hasonló jelenséggel szembesült Írország, amikor a paramilitáns szervezetek úgy váltak egyre szervezettebbé és erősebbé, ahogyan a társadalmi problémák erősödtek.²⁷⁰

A modelltörvény büntetni javasolja, ha hivatalos személy faji alapon megakadályozza valamely személy, vagy személyek csoportjának valamely joghoz, kedvezményhez, juttatáshoz való hozzáférését. A modelltörvény bűncselekményeket javasol bevezetni a különböző tevékenységekkel – így a foglalkoztatással, oktatással, lakhatással, árukkal, szolgáltatásokkal – kapcsolatban. Mindemellett általános érvennyel rögzíti a modelltörvény, hogy minden, a modelltörvény faji megkülönböztetés fogalma alá eső, de a modelltörvényben külön nem meghatározott magatartás bűncselekmény, és bűncselekmény az is, ha valaki faji megkülönböztetés vélt vagy valós áldozatát megfenyegeti, avagy más módon megakadályozza a jogsérelem orvoslását a rendelkezésre álló eljárások útján.²⁷¹

Bár a modelltörvény nem bír jogilag kötelező erővel, az abban foglalt, a téma szempontjából releváns legfontosabb magatartások vonatkozásában más nemzetközi okmányok, a részes államokra kötelező ENSZ-egyezmény, továbbá az Egyezségokmány feltétlen jogalkotási, illetve büntetőjog-alkotási kötelezettséget teremtenek.

²⁶⁹ Az Egyesült Államok példáját lásd Thomas H. Koenig–Michael L. Rustad, „Hate Torts” to Fight Hate Crimes: Punishing the Organizational Roots of Evil, *American Behavioral Scientist*, vol. 51, no. 2, 2007, 307.

²⁷⁰ Roger MacGinty, Hate Crimes in Deeply Divided Societies: The Case of Northern Ireland, *New Political Science*, vol. 22, no. 1, 2000, 57–58.

²⁷¹ Model National Legislation for the Guidance of Governments in the Enactment of Further Legislation Against Racial Discrimination. Introduction. Part III. B-F. <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Discrimination962en.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

II. fejezet

Európa a gyűlölet ellen

A fenti globális jellegű nemzetközi együttműködés áttekintése után szűkítve a kört, a gyűlöletbeszéd elleni hatékony fellépés érdekében folytatott európai együttműködésről kell beszélnünk, amely mind tág, mind szűk értelemben felfogható. Tág értelemben – az Európai Unió mellett – az Európa Tanács mint az államok regionális szintű kormányközi szervezete keretében történő összefogást, szűk értelemben pedig az Európai Unió első és harmadik pillérének belül tett erőfeszítéseket jelenti. Fontos megemlíteni, hogy az Európa Tanács tagállamai kivétel nélkül aláírói az előző pontban bemutatott Egyezségokmányoknak, illetve ENSZ-egyezményeknek, így az azokban foglaltak az Európa Tanács tevékenységétől függetlenül is minden további nélkül kötelezik a tagállamokat. Az Európai Unió tagállamai pedig kivétel nélkül tagállamai az Európa Tanácsnak és az ENSZ-nek is, így mind az Európa tanácsai, mind az ENSZ jogforrások irányadóak számukra.

II.1.

Európa Tanács

Az Európa demokratikus lelkiismeretének²⁷² is tekinthető Európa Tanács fő célkitűzéseinek egyike az emberi jogok és alapvető szabadságok fenntartása és fejlesztése, s ennek integráns részeként a fajgyűlölet, az idegengyűlölet, az antiszemitizmus és az intolerancia elleni küzdelem.²⁷³ A későbbiek során elemzésre kerülő 9. számú ECRI (European Commission Against Racism and Intolerance, Európai Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottság) állásfoglalás akként jellemzi az Európa Tanácsot, hogy az „kifejezetten azzal a céllal alakult meg, hogy azokat a közös és igaz értékeket védje és támogassa – különösen az emberi jogok védelme és előmozdítása révén –, melyeken az új Európa a II. világháború borzalmaikat követően újjáépült”.

²⁷² Lásd <http://www.europatanacs.hu/index.php?workSpace=pages&id=1> – A letöltés ideje: 2009. március 30.

²⁷³ Bowett–Sands–Klein, *Bowett's Law of International Institutions*, London, Sweet & Maxwell, 2001, 161–162.

II.1.1. A Római Egyezmény

Az 1950-ben Rómában elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezménye²⁷⁴ (a továbbiakban: Római Egyezmény) – 14. cikkében megkövetelve, hogy az általa megfogalmazott jogokat minden megkülönböztetés nélkül biztosítsák – az Egyezségokmányhoz hasonlóan rögzíti a szabad véleménynyilvánítás jogát,²⁷⁵ s ugyancsak rendelkezik e jog kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó jellegéről, illetve korlátozhatóságáról, továbbá a korlátozás feltételeiről is. Az Egyezségokmányhoz hasonlóan a Római Egyezmény is akként rendelkezik, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága csak olyan korlátozásnak vethető alá, amelyet törvény állapít meg a Római Egyezményben meghatározott valamely cél biztosítása érdekében, akkor, ha ez a korlátozás szükséges intézkedésnek minősül egy demokratikus társadalomban az előbbi célok elérése érdekében. Mindazonáltal a Római Egyezmény a korlátozást megalapozó érdekeket, célokat az Egyezségokmányhoz képest részben másként, de mindenképpen bővebben határozza meg. A Római Egyezmény szerint – az Egyezségokmány szerinti állambiztonsághoz és közrendhez képest – a korlátozást megalapozhatja a nemzetbiztonság, a területi sérthetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, továbbá a közegészség, illetve az erkölcsök Egyezségokmányban is rögzített védelme, valamint mások jó hírneve vagy jogi védelme mellett a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása is.²⁷⁶

Ezen túl kiemelendő, hogy a Római Egyezmény a 17. cikkében külön rögzíti a joggal való visszaélés tilalmát, mely szerint „Az Egyezmény egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az bármely állam, csoport, vagy személy számára jogot biztosítana olyan tevékenység folytatására vagy olyan cselekedet végrehajtására, amely az Egyezményben

²⁷⁴ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény. Magyarországon kihirdette az 1993. évi XXXI. törvény. (Magyarország a Római Egyezményt 1992. november 5-én ratifikálta.)

²⁷⁵ A Római Egyezmény 10. cikk 1. pontja szerint „[m]indenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárokon tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson. Ez a Cikk nem akadályozza, hogy az államok a rádió-, televízió- vagy mozgóképfelvételek működését engedélyezéshez kössék.”

²⁷⁶ A Római Egyezmény 10. cikk 2. pontja szerint „[e] kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sérthetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.”

foglalt jogok és szabadságok megsértésére vagy pedig az Egyezményben meghatározottnál nagyobb mértékű korlátozására irányul.”²⁷⁷

E rendelkezésnek azért van különös jelentősége, mert ugyan a Római Egyezmény az Egyezségokmánytól eltérően nem ír elő kifejezetten büntetőjog-alkotási kötelezettséget a gyűlöletkeltés, a gyűlölet hirdetése vonatkozásában, ugyanakkor azonban az Emberi Jogok Európai Bíróságának, illetve az Emberi Jogok Európai Bizottságának az emberiség elleni bűncselekmények tagadásához, a fajgyűlölethez, illetve a Római Egyezmény 10. és 17. cikkéhez kapcsolódó joggyakorlatából – amelynek lényege, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága nem terjed ki az olyan véleményre, amely a Római Egyezmény szellemiségével ellentétes, illetve a demokráciával és az emberi jogokkal összeegyeztethetetlen – egyértelműen következik, hogy a gyűlöletbeszéd elleni fellépés az Egyezmény keretei között legitim célt szolgál, és nem sérti a szabad véleménynyilvánítás jogát.²⁷⁸

Ahogy az Egyezségokmány, úgy a Római Egyezmény is lehetőséget biztosít arra, hogy bizonyos szükséghelyzet esetén bármely részes állam az Egyezményben meghatározott kötelezettségeitől eltérő intézkedéseket tegyen.²⁷⁹ Ugyanakkor a Római Egyezmény is rögzíti, hogy a részes állam ilyen intézkedései nem lehetnek ellentétesek egyéb nemzetközi jogi kötelezettségeivel. S itt újra utalok az ENSZ-egyezmény 4. cikkében foglalt büntetőjog-alkotási kötelezettségre, emellett az Egyezségokmány 20. cikk 2. pontja szerinti jogalkotási kötelezettségre is.

A Római Egyezményben foglaltakhoz képest az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által a tárgyban elfogadott nyilatkozatokban, ajánlásokban már egyértelműen és nagyon világosan kifejeződik a gyűlöletbeszéd elleni jogi, azon belül konkrétan büntetőjogi fellépés követelménye is.

²⁷⁷ Római Egyezmény 17. cikk.

²⁷⁸ Lásd például a *Witzsch v. Németország*, a *Lehideaux és Isorni v. Franciaország*, a *Norwood v. Egyesült Királyság* ügyeket, idézi Kondorosi Ferenc: *A gyűlöletbeszéd büntethetősége a nemzetközi emberi jogi okmányok tükrében*. Jura, 2008/1 62–65; valamint Sajó, *A szólásszabadság kézikönyve*, Budapest, KJK–KERSZÖV, 2005, 116–119; Koltay, *A holokauszttagadás büntethetősége és a véleménynyilvánítás szabadsága*, *Magyar Jog*, 2004/4, 228.

²⁷⁹ A Római Egyezmény 15. cikke szerint „1. Háború vagy a nemzet létét fenyegető más rendkívüli állapot esetén bármely Magas Szerződő Fél a jelen Egyezményben meghatározott kötelezettségeitől eltérő intézkedéseket tehet a helyzet szükségessége által feltétlenül megkívánt mértékben, feltéve, hogy az ilyen intézkedések nem ellentétesek egyéb nemzetközi jogi kötelezettségeivel. 2. E rendelkezés alapján nem lehet eltérni a 2. Cikk rendelkezéseitől, kivéve a jogszerű háborús cselekmények következtében okozott haláleseteket, vagy a 3. Cikk, 4. Cikk (1. bekezdés), valamint a 7. Cikk rendelkezéseitől. 3. Az eltérés jogával élő Magas Szerződő Fél az Európa Tanács Főtitkárának teljes körű tájékoztatást ad az általa tett intézkedésekről és azok okairól. Ugyancsak tájékoztatja az Európa Tanács Főtitkárát, amikor az ilyen intézkedések hatályukat veszítették és az Egyezmény rendelkezéseit ismét teljes mértékben végrehajtják.”

II.1.2. A Miniszteri Bizottság nyilatkozatai

A Miniszteri Bizottság 1981. május 14. napján elfogadott, intoleranciáról szóló nyilatkozatában elítéli az intolerancia minden formáját – tekintet nélkül annak eredetére, alapjára vagy céljára – és az abból fakadó erőszakos cselekményeket, s visszautasít minden olyan ideológiát, amely a személyiség lebecsülését, s az emberek veleszületett egyenlőségének tagadását vallja. Mindennek jegyében a Miniszteri Bizottság elhatározta, hogy fokozza a rasszista és totalitárius eszmék, illetve az intolerancia valamennyi formája elleni fellépést, s felhívást intézett „minden intézményhez, mozgalomhoz és egyesüléshez, valamint minden politikai és társadalmi erőhöz annak érdekében, hogy maguk is lépjenek fel következetes akcióval a demokrácia számára veszélyt jelentő intoleranciával szemben”.²⁸⁰

A Miniszteri Bizottság 68/30. számú, a faji, nemzeti és vallási gyűlölet felkeltésével szembeni intézkedésekről szóló határozata alapvetően – tulajdonképpen kizárólag – az ENSZ-egyezményből indul ki. A Miniszteri Bizottság azt javasolja a tagállamok kormányainak, hogy ha még nem tették, úgy minél hamarabb írják alá és ratifikálják az ENSZ-egyezményt, továbbá sürgessék az Egyesült Nemzetek égisze alatt kidolgozni tervezett, a vallási vagy hitbeli intolerancia valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény elfogadását. A Miniszteri Bizottság javasolja továbbá, hogy a tagállamok kormányai a nemzeti jogszabályok felülvizsgálatával biztosítsák az ENSZ-egyezmény szerinti faji diszkrimináció tilalmának érvényesülését, s ehhez kapcsolódóan a vallási és hitbeli intolerancia valamennyi formájának felszámolását.²⁸¹

A gyűlöletbeszédről szóló R (97) 20. számú ajánlásában – amelynek preambulumban hivatkozik többek között az ENSZ-egyezményben vállalt kötelezettségekre, illetve az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatára is támaszkodik – a Miniszteri Bizottság azt javasolja a tagállamoknak, hogy a gyűlöletbeszéd összetett jellegére, társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális és egyéb gyökereire tekintettel kialakított átfogó fellépés részeként tegyenek megfelelő lépéseket a gyűlöletbeszéd elleni küzdelem érdekében, ennek keretében, amennyiben még nem tették, ratifikálják az ENSZ-egyezményt, és biztosítsák annak hatékony

²⁸⁰ Declaration Regarding Intolerance – A Threat to Democracy. Adopted by the Committee of Ministers on 14 May 1981 at its 68th Session.

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=599800&SecMode=1&DocId=671794&Usage=2> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

²⁸¹ Resolution (68) 30 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to be Taken Against Incitement to Racial, National and Religious Hatred. Adopted by the Ministers' Deputies on 31 October 1968. <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=584569&SecMode=1&DocId=633834&Usage=2> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

végrehajtását. Emellett a Miniszteri Bizottság javasolja, hogy a tagállamok a vonatkozó nemzeti jogi szabályozás és az ahhoz kapcsolódó joggyakorlat felülvizsgálatával biztosítsák, hogy azok az ajánlás függelékében kifejtett alapelveknek megfeleljenek.²⁸²

A függelék szerint a gyűlöletbeszéd fogalmán

...minden olyan kifejezési forma értendő, amely fajgyűlöletet, idegengyűlöletet, antiszemitizmust vagy intolerancián alapuló másfajta gyűlöletet – ideértve az agresszív nacionalizmusban és etnocentrizmusban kifejeződő intoleranciát, a kisebbségekkel, migránsokkal és bevándorlókkal szembeni hátrányos megkülönböztetést és ellenségességet – terjeszt, igazol, támogat vagy arra izgat.

A jogalkotási kötelezettség körében a függelék alapelveként rögzíti, hogy a tagállamok kormányainak a gyűlöletbeszéd elleni fellépés keretében közigazgatási, büntető és polgári rendelkezéseket egyaránt tartalmazó, komplex jogi rendszert kell létrehozniuk és fenntartaniuk, amely lehetővé teszi az emberi méltóság tiszteletben tartásának és a véleménynyilvánítás szabadságának összeegyeztetését – a véleménynyilvánítási szabadság szűken értelmezett és objektív kritériumok szerinti korlátozása mellett. A „szűken értelmezett korlátozás” lehetőségének jogi jellegéből kiindulva mind a szó szerinti, mind a teleológiai értelmezés alapján látjuk, hogy jelen esetben is az izgatás a büntethetőségi szint minimummértéke.

Alapelv továbbá, hogy a nemzeti jogszabályoknak és joggyakorlatnak a bíróságok számára lehetővé kell tenniük annak figyelembevételét, hogy a gyűlöletbeszéd egyes speciális megnyilvánulásai olyan mértékben sértőek lehetnek egyes személyek vagy csoportok számára – ilyen eset, ha az a Római Egyezmény szerinti emberi jogok és alapvető szabadságok megsemmisítésére, avagy az Egyezményben megengedettnél nagyobb mértékű korlátozására irányul –, hogy nem állnak a Római Egyezmény 10. cikke által biztosított védelem alatt.²⁸³ Mindebből tehát nemcsak a jogalkotó által teljesítendő kötelezettségek, hanem az egységes jogalkalmazás érdekében fellépő Legfelsőbb Bíróságra nézve is egyértelmű feladatok következnek.

²⁸² Recommendation no. R. (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on „Hate Speech”. Adopted by the Committee of Ministers on 30 October 1997 at the 607th Meeting of the Ministers’ Deputies.

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=568168&SecMode=1&DocId=582600&Usage=2> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

²⁸³ Uo., Appendix Scope and Principle 2–4.

II.1.3. Az ECRI

A gyűlöletbeszéd elleni küzdelemben fontos szerepet tölt be az Európa Tanács 1993. évi bécsi csúcán létrejött, említett Európai Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottság (European Commission Against Racism and Intolerance, a továbbiakban: ECRI). Az ECRI egy független szakértőkből álló testület, melynek feladata a tagállamokban jelentkező rasszizmus és intolerancia, antiszemitizmus, és az ezzel kapcsolatos diszkrimináció figyelemmel kísérése és elemzése, az ellene való állami szerepvállalással kapcsolatos javaslatok megfogalmazása. Az ECRI feladata ellátása során együttműködik a civil társadalommal, országjelentéseket készít, illetve általános politikai ajánlásokat dolgoz ki, emellett rendszeresen szervez kerekasztal-konferenciákat, tematikus találkozókat is.²⁸⁴

Az ECRI által kiadott általános politikai ajánlásokban, illetve az egyes részes államokról készített jelentésekben ugyancsak a büntetőjogi fellépés határozott kívánalma fogalmazódik meg. Bár az ajánlás nem kötelező erejű, rögzíti, hogy a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni fellépés közös európai alapokon nyugszik, erőteljesen indokolt a nemzeti jogalkotó számára, hogy az abban foglaltakat megfontolja. Az eddig kidolgozott összesen tizenkét²⁸⁵ általános politikai ajánlás közül feltétlenül szükséges kiemelni az ECRI 7. számú, *A rasszizmus és a faji megkülönböztetés elleni küzdelem a nemzeti jogalkotásban* című ajánlását. Ezen ajánlás az eddigiek során tárgyalt összes forráshoz képest a legszélesebb körben határozza meg a rasszizmus, illetve a faji megkülönböztetés alapját jelentő ismérveket. A védelmi kört kiterjeszti a faj, a bőrszín, a nyelv, a vallás, az állampolgárság, illetve a nemzeti vagy etnikai származás alapján történő közvetlen és közvetett megkülönböztetéssel, továbbá az előbbi

²⁸⁴ Kaltenbach Jenő, Az Európa Tanács Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottságának általános politikai ajánlásai, *Acta Humana*, 2004/4, 41–43.

²⁸⁵ Kaltenbach három csoportba osztja az általános politikai ajánlásokat. A szervezeti jellegű ajánlások közé sorolja az ECRI mandátumának tartalmáról szóló 1. számú és a rasszizmus elleni speciális nemzeti hatóságról szóló 2. számú ajánlást; az ágazati jellegű ajánlások közé sorolja a rasszizmus kutatásáról szóló 4. számú, az internet és a rasszizmus kapcsolatáról szóló 6. számú, illetve a nemzeti törvényhozás és a rasszizmus viszonyáról szóló ajánlásokat; a csoportspecifikus ajánlásokhoz tartoznak a romák elleni intoleranciáról szóló 3. számú, a muszlimokkal kapcsolatos előítéletességről szóló 5. számú és az antiszemitizmusról szóló 9. számú ajánlások. Ez utóbbi csoporthoz tartozik még a rasszizmus és a faji megkülönböztetés, valamint az iskolai oktatás kapcsolatáról szóló 10. számú, a rendfenntartás témakörével kapcsolatos 11. számú, valamint a sport tárgykörében kidolgozott 12. számú ajánlás. Lásd Kaltenbach, *i. m.*, 41. és http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/GeneralThemes_en.asp – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

ismérvek szerinti lealacsonyítást, vagy felsőbbrendűséget hirdető rasszista meggyőződéssel szemben.²⁸⁶

Az ajánlásnak az alkotmányjog területére vonatkozó megállapításai közül kiemelendő a következő: „[a]z alkotmánynak rendelkeznie kell arról, hogy a véleménynyilvánítási, a gyülekezési és az egyesülési szabadság gyakorlása a rasszizmus elleni küzdelem érdekében korlátozható”, az Emberi Jogok Európai Egyezményével összhangban.²⁸⁷ Ezt követően az ajánlás a közigazgatási jog és a polgári jog tárgykörébe tartozó jogalkotási teendők²⁸⁸ mellett – a fentiekben már bemutatott dokumentumok alapján – meghatározza, mely rasszista, illetve megkülönböztető jellegű cselekményeket kell a jognak büntetnie, mégpedig a következők szerint:

A jognak büntetnie kell az alábbi cselekményeket, ha azokat szándékosan követik el:

- a) erőszakra, gyűlöletre vagy diszkriminációra való nyilvános izgatás,
- b) nyilvános sértés és rágalmazás, vagy
- c) fenyegetés valamely személy vagy személyek valamely csoportosulása ellen fajuk, bőrszínük, nyelvük, vallásuk, állampolgárságuk vagy nemzeti vagy etnikai származásuk alapján;
- d) olyan ideológia rasszista céllal történő nyilvános hirdetése, amely személyek valamely csoportosulásának faj, bőrszín, nyelv, vallás, állampolgárság vagy nemzeti vagy etnikai származás alapján való felsőbbrendűségét vallja, vagy amely egy ilyen csoportosulást lealacsonyít vagy becsmérel;
- e) a népirtás büntetnének, az emberiség elleni bűncselekményeknek vagy a háborús bűncselekményeknek rasszista céllal történő nyilvános tagadása, jelentéktelen színben való feltüntetése, igazolása, vagy a fentiek erkölcsi felmentése;

²⁸⁶ Az ajánlás a rasszizmus, illetve a közvetlen és közvetett faji megkülönböztetés vonatkozásában az alábbi meghatározásokat adja: „a) a „rasszizmus” azt a meggyőződést jelenti, amely szerint a faj, a bőrszín, a nyelv, a vallás, az állampolgárság vagy a nemzeti vagy etnikai származás igazolja valamely személynek vagy személyek valamely csoportjának a lealacsonyítását, vagy valamely személynek vagy személyek valamely csoportjának a felsőbbrendűségét; b) a „közvetlen faji megkülönböztetés” bármely fajra, bőrszínre, nyelvre, vallásra, állampolgárságra vagy nemzeti vagy etnikai származásra alapozott különböző bánásmódot jelent, amely objektíven és ésszerűen nem igazolható. A különböző bánásmód akkor nem igazolható objektíven és ésszerűen, ha az nem jogszerű célt követ, vagy ha az alkalmazott eszközök és a megvalósítani kívánt cél között nincs ésszerű arányossági kapcsolat; c) a „közvetett faji megkülönböztetés” olyan eseteket jelent, amelyekben egy látszólag semleges tényezőnek, mint például egy rendelkezésnek, feltételnek vagy gyakorlatnak való megfelelés nem olyan könnyen teljesíthető bizonyos személyek számára, akik valamely faj, bőrszín, nyelv, vallás, állampolgárság vagy nemzeti vagy etnikai származás alapján meghatározott csoporthoz tartoznak.” Mindehhez hozzáteszi: „[m]intha minden ember ugyanahhoz a fajhoz [species] tartozik, az ECRI elutasítja a különböző »fajok« [races] léteire alapozott elméleteket. Mindazonáltal az ECRI a jelen ajánlásban azért használja a kifejezést, hogy azok a személyek, akiket általában és tévesen »egy másik fajhoz« tartozónak tekintenek, a törvények által biztosított védelemből ne zárassanak ki.” Az ECRI 7. számú, a rasszizmus és a faji megkülönböztetés elleni küzdelem a nemzeti jogalkotásban című ajánlása. I. 1. pont.
http://www.europatanacs.hu/pdf/ECRI_7.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

²⁸⁷ Az ECRI 7. számú, a rasszizmus és a faji megkülönböztetés elleni küzdelem a nemzeti jogalkotásban című ajánlása, II. 3. pont, id. lelőhely.

²⁸⁸ Uo., III. pont.

f) a 18 (a), (b), (c), (d) és (e) bekezdésekben leírt megnyilvánulásokat tartalmazó írott, képi vagy más anyagok rasszista céllal történő nyilvános terjesztése vagy nyilvános szétszórása, vagy nyilvános terjesztés vagy nyilvános szétszórás céljából történő előállítása vagy tárolása;

g) rasszizmust támogató csoport létrehozása vagy vezetése; ilyen csoport támogatása; és tevékenységében a 18 (a), (b), (c), (d), (e) és (f) bekezdésekben leírt bűncselekményekhez való hozzájárulás szándékával való részvétel;

h) faji megkülönböztetés közhivatal ellátása vagy közfunkció gyakorlása során.

19. A jognak büntetnie kell a népirtást.

Az ajánlás szintén az izgatás fogalmával operálva írja elő, hogy a nemzeti jogalkotásnak lehetővé kell tennie annak szankcionálását, aki a fent nevezett cselekmények elkövetésére felbujt, illetve ezek elkövetését szándékosan ösztönzi vagy segíti. Büntetendő továbbá a fent meghatározott bűncselekmények kísérlete is. A többi bűncselekmény esetében pedig javasolja, hogy a jogalkotó a rasszista indítékot minősítő körülményként értékelje. Mindezekon túl pedig a jognak rendelkeznie kell a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonásának lehetőségéről az előbbieken tételesen felsorolt bűncselekmények, és a rasszista indítékkal elkövetett más bűncselekmények esetén is.²⁸⁹

Ugyancsak meg kell említeni az ECRI 9. számú, az antiszemitizmus elleni küzdelemről szóló ajánlását, mely – a rasszizmussal szembeni intézkedések rendszerébe következetesen beillesztve – számos más intézkedés mellett a 7. számú ajánlással párhuzamosan hangsúlyozza a büntetőjogi eszközök jelentőségét. Ennek megfelelően javasolja, hogy a nemzeti jog gondoskodjék valamennyi bűncselekmény tekintetében a rasszista indíték mellett az antiszemita indítékkal történő elkövetés súlyosbító körülményként történő értékeléséről. Javasolja továbbá a 7. számú ajánlásban meghatározott cselekmények antiszemita céllal, vagy motívummal történő elkövetése esetén is azok büntetését, a 7. számú ajánláshoz képest azzal a különbséggel, hogy a zsidók ellen elkövetett népirtás tagadása, jelentéktelen színben való feltüntetése, igazolása, vagy helyeslése mellett a 9. számú ajánlás külön is nevesíti a soá – vagyis a holokauszt – tagadását, jelentéktelen színben való feltüntetését, igazolását vagy helyeslését, továbbá büntetni javasolja a zsidó tulajdon vagy műemlékek antiszemita céllal történő megszenségtelenítését és meggyalázását is.²⁹⁰

²⁸⁹ Uo., IV. 18–23. pont.

²⁹⁰ Az ECRI 9. számú ajánlása az antiszemitizmus elleni küzdelemről.

http://www.europatanacs.hu/pdf/ECRI_9.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

Az ajánlás többek között utal az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatára, amely szerint „a nemzetiszocialista rezsim idején elkövetett emberiség elleni bűncselekmények megtörténtének vitatása a faji alapú rágalmozás és a zsidóság elleni gyűlöletre izgatás egyik legsúlyosabb formája, továbbá ezen emberiség elleni bűncselekmények tagadása és a nácizmust pártoló politika igazolása nem élvezheti az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikke által biztosított védelmet”.

Összegezve az előbbieket, az ajánlás, felismerve a jelenség társadalmi jelentőségét és államhatáron túlívelő dimenziót jelentő veszélyét, a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni fellépés részeként, annak egy speciális megnyilvánulási formájaként kezeli az antiszemitizmus elleni küzdelmet, komplex védelmi rendszer megalkotásának igényét támasztva a nemzeti jogalkotóval szemben.

Az ECRI tevékenységének másik fontos területe az országjelentések készítése, amelyre eddig négy ízben került sor. Az első monitoring körben készített jelentések csupán a tagországokról rendelkezésre álló írásos dokumentációra támaszkodtak, ezt a második körben kiegészítették az egy-egy ECRI delegáció által az egyes tagországokban helyszíni tapasztalatszerzés céljából tett látogatások. A harmadik monitoring körben már a korábbi jelentésekben tett ajánlások befogadásának, illetve érvényesülésének mikéntjét vizsgálták, továbbá egy-egy országspecifikus témát elemeztek.²⁹¹ A negyedik monitoring kör jelentéseinek elkészítését 2008 januárjában kezdték meg; 2009 elején hozták nyilvánosságra többek között a Magyarországról készült jelentést, s csak néhány hónappal ezelőtt a Németországról, Belgiumról és Szlovákiáról készült jelentéseket. A negyedik kör jelentései – a harmadik kör jelentéseihez hasonlóan – a korábbi jelentésekben megfogalmazott ajánlások végrehajtására és értékelésére összpontosítanak.²⁹²

A rasszizmus és az idegengyűlölet elleni küzdelem szempontjából jelentősséggel rendelkeznek az Európa Tanács keretében kötött, a Római Egyezményen kívüli további egyezmények is, így mindenekelőtt a számítástechnikai bűnözésről szóló egyezmény számítástechnikai rendszerek útján megvalósított rasszista és idegengyűlölő cselekmények

²⁹¹ Kaltenbach, *i. m.*, 41.

²⁹² The Council of Europe Commission against Racism and Intolerance publishes new reports on Belgium, Germany and Slovakia. http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Library/PressReleases/57-26_05_2009_en.asp – A letöltés ideje: 2009. augusztus 25.

büntetendővé nyilvánításáról szóló kiegészítő jegyzőkönyve.²⁹³ A jegyzőkönyv célja egyfelől a részes államok nemzeti büntetőjogának harmonizálása számítógépes környezetben a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni küzdelem vonatkozásában, másfelől pedig a nemzetközi együttműködés fejlesztése e téren.²⁹⁴ A jegyzőkönyv alapján a részes államok kötelesek bűncselekménnyé nyilvánítani/büntetőjogi úton tiltani a rasszista anyagok számítógépes rendszerek útján történő terjesztését, a számítógépes rendszerek útján valamely személy vagy személyek csoportja ellen rasszista vagy idegengyűlölő motívummal elkövetett fenyegetést, nyilvános sértést, továbbá a népirtás büntettét, vagy az emberiség elleni bűncselekményeket tagadó, jelentéktelen színben feltüntető, igazoló, vagy a fentieket erkölcsileg felmentő anyagok számítógépes rendszerek útján történő terjesztését, továbbá azt, ha valaki az előbbi cselekmények valamelyikének elkövetését ösztönzi, vagy elősegíti.²⁹⁵ Mindazonáltal Magyarország a jegyzőkönyvet mindeddig nem írta alá.²⁹⁶ Említést érdemel továbbá a sporteseményeken, különösen a labdarúgó-mérkőzéseken megnyilvánuló nézői erőszakról és nem megfelelő viselkedésről szóló európai egyezmény is, amely szerint a részes államok arra vállalnak kötelezettséget, hogy – az alkotmányos rendelkezéseik által lehetővé tett keretek között – megtesznek minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy megelőzzék, illetve kezeljék a sporteseményeken megnyilvánuló nézői erőszakot és nem megfelelő viselkedést.²⁹⁷

²⁹³ Additional Protocol to the Convention on cybercrime, concerning the criminalization of acts of racist and xenophobic nature through computer systems. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/189.doc>. A jegyzőkönyvet aláírásra megnyitották Strasbourgban, 2003. január 28-án, hatályba lépett 2006. március 1-jén. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=189&CM=8&DF=22/08/2009&CL=ENG> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

²⁹⁴ Explanatory Report to the Additional Protocol to the Convention on cybercrime, concerning the criminalization of acts of racist and xenophobic nature through computer systems. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/189.htm> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

²⁹⁵ Additional Protocol to the Convention on cybercrime, concerning the criminalization of acts of racist and xenophobic nature through computer systems. Chapter II, Article 3–7. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/189.doc> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

²⁹⁶ Chart of signatures and ratifications to the Additional Protocol to the Convention on cybercrime, concerning the criminalization of acts of racist and xenophobic nature through computer systems. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=189&CM=8&DF=22/08/2009&CL=ENG> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

²⁹⁷ European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in Particular at Football Matches. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/120.doc> – Az egyezményt aláírásra megnyitották Strasbourgban 1985. augusztus 19-én, hatályba lépett 1985. november 1-jén. Magyarország az Egyezményt 1990. április 18-án írta alá és ratifikálta; Magyarország vonatkozásában 1990. június 1-jén lépett hatályba. Chart of signatures and ratifications to the European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in Particular at Football Matches. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=120&CM=8&DF=22/08/2009&CL=ENG> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22. Az Egyezményt Magyarországon kihirdette a 2003. évi LXIII. törvény.

II.2.

Közösségi törekvések

A rasszizmus és az idegengyűlölet elleni küzdelem jegyében az Európai Unión belül is számos intézkedés született, mindazonáltal a megkülönböztetéssel szembeni fellépés főként az 1990-es évektől kezdődően kapott és kap egyre nagyobb hangsúlyt. Az Európai Unió emberi jogokról készített éves jelentéseiben is rendre prioritásként szerepelt és szerepel ma is a rasszizmus és az idegengyűlölet helyzetének, illetve az azokkal szemben hozott intézkedéseknek az elemzése.²⁹⁸

A következőkben az Európai Unió elsődleges és másodlagos joganyagát elemzem annak érdekében, hogy az Unió által célul tűzött jogharmonizációs törekvések teljes spektrumát feltárjam.

Az Európai Unió keretei között megvalósuló jogharmonizációról – hiszen témánk szempontjából jogegységesítésről nem, csupán jogközelítésről beszélhetünk – általánosságban elmondható, hogy az Unió első pillérének jogalkotásában sokáig elképzelhetetlen volt a büntetőjogi tárgyú harmonizáció. Az Európai Közösségek Bírósága 2005. szeptember 13. napján ítéletet hozott a C-176/03 számú Bizottság kontra Tanács ügyben, amely, míg általános szabályként azt állapította meg, hogy a bűnügyek nem tartoznak a Közösség hatáskörébe, megállapította, hogy ez

...nem akadályozhatja meg a közösségi jogalkotót abban, hogy amennyiben a hatékony, arányos és visszatartó erejű büntetőjogi szankciónak a hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóság általi alkalmazása a súlyos környezetkárosítások leküzdésének elengedhetetlen eszköze, a tagállamok büntetőjogával kapcsolatban megtegye az általa a környezetvédelem tárgykerében alkotott jogszabályok teljes érvényesülésének biztosításához szükségesnek tartott intézkedéseket.

A Bíróság úgy vélte: ahhoz, hogy megállapítható legyen, hogy a megfelelő jogi alapot választották-e egy közösségi fellépéshez, a fellépés célját és tartalmát is számításba kell venni. A Bizottság ezért elfogadott egy közleményt, amely a Bíróság megállapítását annak

²⁹⁸ Lásd például European Union Annual Report on Human Rights 2001, General Affairs Council – Luxembourg, 9 October 2001. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2001EN.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22; European Union Annual Report on Human Rights 2007, Council of the European Union of 18 October 2007. http://www.deltha.ec.europa.eu/eu%20features/HR%20report07_en.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

logikus következményéig vezeti, nevezetesen, hogy a bűnügyekre vonatkozó rendelkezések átvételének az első pillér értelmében a közösségi érdek bármely lehetségesen releváns területén nincsenek korlátai. A Bizottság álláspontja szerint a hatalmat az első és a harmadik pillér között a következőképpen kell elosztani: a büntetőjog rendelkezései, amelyek a közösségi jog hatásos végrehajtásához szükségesek, az első pillér hatálya alá tartoznak, míg a horizontális büntetőjogi rendelkezések (rendőrségi és bírósági együttműködés, a büntetőjog harmonizációjára tett intézkedések összefüggésben a szabadság, a biztonság, és az igazságosság területével) a harmadik pillérhez tartoznak. A Bíróság tehát szigorú korlátok között ugyan, de elismerte a közösségi jogalkotási hatáskör létét a büntetőjog területén.

II.2.1. Elsődleges közösségi jog

Az Európai Közösségeket jelentő szervezetek alapító szerződéseinek egyike sem tartalmazott eredetileg rendelkezéseket az emberi jogok védelme vonatkozásában, így az Európai Unió emberi jogvédelmi rendszerének kiépítése az Európai Közösségek Bíróságának joggyakorlatában indult. Noha az Amszterdami Szerződés által bevezetett módosítások több ponton is – Európai Unióról szóló Szerződés (a továbbiakban: EUSz.) 6. cikk 7. cikk, 29. cikk, Európai Közösségekről szóló Szerződés (a továbbiakban: EKSz.) 13. cikk – megerősítették az Európai Unió szerepét,²⁹⁹ az emberi jogok uniós védelmének rendszere továbbra is alapvetően esetjogi jellegű maradt.³⁰⁰ Az Európai Bíróság felfogásában az alapvető jogok az általános jogelvek, így az *acquis communautaire* részét képezik. A Bíróság e jogok védelme során köteles a tagállamok közös alkotmányos hagyományait figyelembe venni, ahogyan azokat az emberi jogi tárgyú nemzetközi szerződéseket is, amelyeknek a tagállamok aláírói, illetve amelyek kidolgozásában is részt vettek.³⁰¹

Az emberi jogok védelme, s ennek részeként a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni fellépés szempontjából is alapvető jelentőségű az EUSz. 6. és 7. cikke. Az Amszterdami Szerződéssel módosított 6. cikk a következőképpen szól:

(1) Az Unió a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartása és a jogállamiság elvein alapul, amely alapelvek közösek a tagállamokban. (2) Az Unió a közösségi jog

²⁹⁹ Jörg Monar, The EU's role in the fight against racism and xenophobia: evaluation and prospects after Amsterdam and Tampere, *Liverpool Law Review*, vol. 22, January 2000, 7.

³⁰⁰ Takis Tridimas, *The General Principles of EU Law*, Oxford, Oxford UP, 2006, 288.

³⁰¹ Paul Craig–Gráinne De Búrca, *EU Law. Text, Cases and Materials*, Oxford, Oxford UP, 2008, 379–388.

általános elveiként tartja tiszteletben az alapvető jogokat, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, 1950. november 4-én Rómában aláírt európai egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományából erednek.³⁰²

A 6. cikkben lefektetett alapelvek védelmének biztosítását pedig a szintén az Amszterdami Szerződéssel bevezetett 7. cikk szolgálja. A 7. cikk eredetileg az emberi jogok és alapvető szabadságok valamely tagállam általi súlyos és tartós megsértése esetére biztosított lehetőséget az Európai Unió számára.³⁰³ Ez a rendelkezés azonban nem bizonyult hatékonynak. Az Európai Unió tagállamai 2000 elején hiába látták úgy, hogy az Európai Unió alapértékeit veszélyezteti, ha a Haider vezette szélsőjobboldali Szabadságpárt Ausztriában a kormánykoalíció részese lesz, eszköztelenül álltak a probléma előtt, hiszen ilyen esetre a 7. cikk nem biztosított fellépési lehetőséget. Az Európai Unió többi tizennégy tagja így nem látott más megoldást, mint befagyasztani kétoldalú diplomáciai kapcsolatait Ausztriával, azonban ez sem vezetett eredményre. Tulajdonképpen erre válaszként született meg a 7. cikknek a Nizzai Szerződés általi módosítása, megerősítése.³⁰⁴ Az új 7. cikk³⁰⁵ lehetőséget biztosít arra, hogy – a szabadság, a demokrácia tiszteletben tartása, illetve a jogállamiság elve mellett – már az emberi jogok és alapvető szabadságok valamely tagállam általi megsértésének egyértelmű veszélye esetén a Tanács e tényt megállapítsa, s megfelelő

³⁰² Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts. (OJ 1997/C 340/01) Article 1 point 8. http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/tif/JOC_1997_340__1_EN_0005.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

³⁰³ Uo., Article 1 point 9.

³⁰⁴ Austria's Haider affair gave the EU an 'emergency brake'. http://www.euractiv.com/en/future-eu/austria-haider-affair-gave-eu-emergency-brake/article-151443?_print – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

³⁰⁵ Európai Unióról szóló Szerződés (egységes szerkezetbe foglalt változat) (2006/C 321 E/37), „7. cikk (1) A Tanács, a tagállamok egyharmada, az Európai Parlament vagy a Bizottság indokolással ellátott javaslata alapján, tagjainak négyötödös többségével és az Európai Parlament hozzájárulásának elnyerését követően megállapíthatja, hogy fennáll az egyértelmű veszélye annak, hogy egy tagállam súlyosan megsérti a 6. cikk (1) bekezdésében említett alapelveket, és megfelelő ajánlásokat tehet ennek a tagállamnak. Mielőtt ilyen megállapítást tenne, a Tanács meghallgatja a kérdéses tagállamot, és – ugyanezen eljárásnak megfelelően – független személyeket kérhet fel arra, hogy ésszerű határidőn belül készítsenek jelentést a kérdéses tagállamban fennálló helyzetéről. A Tanács rendszeresen ellenőrzi, hogy azok az okok, amelyek alapján ilyen megállapítást tett, továbbra is fennállnak-e. (2) A tagállamok egyharmada vagy a Bizottság javaslata alapján és az Európai Parlament hozzájárulásának elnyerését követően az állam-, illetve kormányfői összetételben üléselő Tanács, miután a kérdéses tagállam kormányát felkérte észrevételei benyújtására, egyhangúlag megállapíthatja, hogy a tagállam súlyosan és tartósan megsérti a 6. cikk (1) bekezdésében említett alapelveket. (3) A Tanács, amennyiben a (2) bekezdés szerinti megállapításra jutott, minősített többséggel úgy határozhat, hogy a kérdéses tagállamnak az e szerződés alkalmazásából származó egyes jogait felfüggeszti, beleértve az e tagállam kormányának képviselőjét a Tanácsban megillető szavazati jogokat. Ebben az esetben a Tanács figyelembe veszi az ilyen felfüggesztésnek a természetes és jogi személyek jogait és kötelezettségeit érintő lehetséges következményeit. A kérdéses tagállam e szerződés szerinti kötelezettségei minden esetben továbbra is kötik ezt az államot.[...].”

Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:HU:pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

ajánlásokat tegyen e tagállamnak. Az előbbi elvek súlyos és tartós megsértése esetén pedig az adott tagállamnak a Szerződésből eredő egyes jogai – ezek között szavazati joga – felfüggeszthetők.³⁰⁶

Az Európai Unió tagállammal szemben támasztott elvárása tehát nem csupán az, hogy az alapvető jogokat deklaratív módon elismerje, és passzívan tartózkodjon azok megsértésétől, hanem az is, hogy abban az esetben, ha tapasztalja azok megsértését, tevékeny magatartásával, aktív jogérvényesítési mechanizmus megalkotásával és működtetésével mozdítsa elő a jogsértő állapot megszüntetését. Magyarország esetében mindez kiemelkedően fontos. A passzív nemzeti magatartás ugyanis éppen olyan közösségi jogsértést valósít meg, mint a tevékeny normaszegés.

A korábbinál sokkal szélesebb körű fellépési lehetőséget hozott³⁰⁷ az EK Sz. Az Amszterdami Szerződéssel bevezetett – jelenleg – 13. cikke általános hatáskört biztosít az Európai Közösségek számára, hogy – a szerződés egyéb rendelkezéseinek sérelme nélkül, és a szerződés által a Közösségre átruházott hatáskörök keretén belül – a nem, faji vagy etnikai származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékoságon, koron vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetéssel szemben fellépjen, és annak leküzdése érdekében megfelelő intézkedéseket hozzon.³⁰⁸ Az EK Sz. 13. cikkének jelentősége kettős – szimbolikus és jogi jellegű –, hiszen egyfelől tükrözi az egyenlőség biztosítása melletti politikai elhatározást, másfelől lényegesen megerősíti a Közösség hatáskörét a diszkriminációval szembeni fellépés területén.³⁰⁹

Az Amszterdami Szerződés az első pillérrel párhuzamosan – a már kifejtettek szerint – a harmadik pilléres együttműködés keretében is megerősítette az Unió lehetőségeit. Az EUSz. – Amszterdami Szerződéssel módosított – 29. cikke az Európai Unió céljaként rögzített, a polgárok magas szintű biztonságát garantáló, a szabadság, biztonság és jog érvényesülésén

³⁰⁶ Tridimas, *i. m.*, 304–305.

³⁰⁷ Stephen Weatherill–Paul Beaumont, *EU Law*, London, Penguin Books, ³1999, 20–21, 757.

³⁰⁸ Európai Közösségekről szóló Szerződés (egységes szerkezetbe foglalt változat) (2006/C 321 E/37) 13. cikk: „(1) E szerződés egyéb rendelkezéseinek sérelme nélkül és a szerződés által a Közösségre átruházott hatáskörök keretén belül a Tanács, a Bizottság javaslata alapján és az Európai Parlamenttel folytatott konzultációt követően, egyhangúlag megfelelő intézkedéseket tehet a nem, faji vagy etnikai származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékoságon, koron vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetés leküzdésére.” <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:HU:pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

³⁰⁹ Tridimas, *i. m.*, 64–65.

alapuló térség kiépítésével kapcsolatban kifejezetten is rögzíti a rasszizmus és az idegengyűlölet megelőzését, illetve az ezek ellen folytatott küzdelmet.³¹⁰

Az Európai Unió Alapjogi Chartája³¹¹ – amely ugyan nem kötelező jogforrás, státusát tekintve „nyilatkozat, amely nem bír kötelező erővel”³¹², mégis említést érdemel, hiszen –, mintegy hangsúlyozva az emberi jogok védelmi rendszerének az Unió szintjén történő kiépítését, s kifejezve a tagállamok e területen is egységes értékrendjét, a Római Egyezményhez hasonló tartalommal,³¹³ illetve ahhoz kapcsolódóan rendelkezik a véleménynyilvánítás szabadságáról és annak korlátairól, a diszkrimináció tilalmáról, valamint a joggal való visszaélés tilalmáról.³¹⁴ Szükséges megjegyezni, hogy a 2007-ben aláírt Lisszaboni Szerződés hatályba lépése esetén mindenképpen változást hozna az Európai Unió alapjogvédelmi rendszerében. Az EUSz. 6. cikkének módosításával – amely egy utaló szabályt tartalmazna – rögzítené a Charta, illetve annak 2000. december 7-i, Strasbourgban 2007. december 12-én kiigazított szövegében³¹⁵ foglalt jogok, szabadságok és elvek – Szerződésekkel egyező – jogi kötőerejét.³¹⁶ Utalva a Római Egyezménnyel szoros tartalmi összefüggésre, megjegyzem, hogy amennyiben a Lisszaboni Szerződés hatálybalépésével a Charta jogi kötelező erővel bír majd, az emberi jogok védelme szempontjából nagyon

³¹⁰ Európai Unióról szóló Szerződés (egységes szerkezetbe foglalt változat) (HL 2006/C 321 E/37) „29. cikk Az Európai Közösség hatásköreinek sérelme nélkül, az Unió célja, hogy, a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés területein a tagállamok közös fellépésének kidolgozásával, valamint a rasszizmus és idegengyűlölet megelőzésével és az ezek elleni küzdelemmel biztosítsa a polgárok magas szintű biztonságát egy olyan térségben, amely a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapul. [...]” <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:HU:pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

³¹¹ A tagállamok az 1999. évi kölni csúcson határozták el az uniós polgárok alapvető jogainak és szabadságainak egyetlen dokumentumban történő összefoglalását. Az Alapjogi Chartát végül 2000 decemberében a nizzai csúcson, a Nizzai Szerződéssel egyidejűleg írták alá a tagállamok, azonban a Charta jogi státusát illetően döntés nem született, mivel a Charta jogilag kötelező erővel történő felruházásában a nemzeti szuverenitás további korlátozását látták, ezért azzal nem értettek egyet. Jogi státust végül a 2004-ben aláírt Európai Alkotmány Létrehozásáról szóló Szerződéssel nyert, amely az Alapjogi Chartát egy az egyben beemelte, ez lett az alkotmányszerződés II. része. Horváth Zoltán, *Kézikönyv az Európai Unióról*, 6., átdolg., bőv. kiad., Budapest, HVG-ORAC, 2005, 58, 279–280.

³¹² Yvonne Donders, *The Protection of Cultural Rights in Europe: None of the EU's Business*, *Maastricht Journal of European and Comparative Rights*, vol. 10, no. 2, 2003, 138.

³¹³ John Fairhurst–Christopher Vincenzi, *Law of the European Community*, Harlow, Essex, Pearson Longman, 42003, 42.

³¹⁴ Charter of Fundamental Rights of the European Union. (2000/C 364/01) 11. cikk, 21. cikk, 52. cikk és 54. cikk. http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

³¹⁵ Az Európai Unió Alapjogi Chartája (a Strasbourgban 2007. december 12-én kiigazított szöveggel). (2007/C 303/01). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23; Magyarázatok az Alapjogi Chartához. (2007/C 303/02). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0017:0035:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

³¹⁶ Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról (2007/C 306/01). 1. cikk 8. pont (az Európai Unióról szóló Szerződés 6. cikkének helyébe lép). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0010:0041:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

kiemelkedően fontos szerepe mellett³¹⁷ sem teremt önmagában jogalkotási, vagy büntetőjogalkotási kötelezettséget a gyűlöletbeszéd elleni fellépés vonatkozásában. Ellentétben ugyanis az EKSz. 13. és az EUSz. 29. cikkével, a Charta vonatkozó rendelkezései alapvető szabályokat rögzítenek, de nem teremtenek hatáskört – kötelező erejük folytán sem – a Közösségek, illetve az Európai Unió számára további intézkedések megtételére.³¹⁸

II.2.2. Másodlagos jogforrások

Az elsődleges uniós joganyag releváns részének ismeretében szükséges röviden említést tenni a másodlagos joganyagról is, ezen belül elsőként az EKSz. 13. cikke alapján elfogadott két antidiszkriminációs irányelvről. A személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról szóló 2000/43/EK irányelv, mely, mint kötelező és jelenleg is hatályos jogforrás, a tagállamoknak a gyűlöletbeszéd tárgyához kapcsolódó belső jogalkotása vonatkozásában is irányadó. Az irányelv tilt minden faji vagy etnikai alapú, közvetlen vagy közvetett megkülönböztetést, különösen a foglalkoztatás, az oktatás, a szociális védelem, benne a szociális biztonság, a szociális ellátásokhoz való hozzáférés, továbbá az egészségügyi ellátás, valamint az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, és az azokkal való ellátás területén.³¹⁹ Ezt az irányelvet kiegészíti a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról szóló 2000/78/EK irányelv a valláson, meggyőződésen, fogyatékonyságon, életkoron, vagy szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetés elleni védelemmel.³²⁰ Ezen irányelv hatálya azonban az 2000/43/EK irányelvhez képest szűkebb, hiszen csak a foglalkoztatás, illetve a munka területére terjed ki, s külön is rögzíti, hogy az irányelvet nem kell alkalmazni semmilyen állam vagy azzal egyenrangú rendszer kifizetéseire, beleértve a szociális biztonsági és a szociális védelmi rendszereket is.³²¹

³¹⁷ Paul Gallagher, Future developments in judicial cooperation in criminal matters, *ERA Forum*, vol. 9, April 2009, 502–505.

³¹⁸ Tridimas, *The General Principles of EU Law*, Oxford, Oxford UP, 2006, 66–67.

³¹⁹ A Tanács 2000/43/EK irányelve (2000. június 29.) a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról. (2000/L 180/22) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:20:01:32000L0043:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

³²⁰ A Tanács 2000/78/EK irányelve (2000. november 27.) a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról. (2000/L 303/16). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:04:32000L0078:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

³²¹ Lásd bővebben Tridimas, *i. m.*, 67–72.

Tekintettel arra, hogy a harmadik pilléres jogharmonizáció kifejezetten a büntető jogszabályok közelítéséről szól, az előbbieknél jóval részletesebb elemzést követel a hosszú évekig tartó előkészítő munka eredményeképpen 2008 novemberében az Európai Unió Tanácsa által – az EUSz. 29. §-ára figyelemmel – elfogadott, a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő küzdelemről szóló 2008/913/IB kerethatározat (a továbbiakban: Kerethatározat),³²² még annak ellenére is, hogy az abban foglaltaknak megfelelő szabályozás kialakítására nyitva álló határidő még nem telt el.³²³

A rasszizmus és az idegengyűlölet elleni büntetőjogot is érintő együttműködés első lépéseként, így a Kerethatározat előzményeként tekinthető a Tanács 96/443/IB együttes állásfoglalása³²⁴ a rasszizmus és az idegengyűlölet leküzdésére irányuló fellépésről. Ebben a tagállamok elhatározták az együttes állásfoglalásban felsorolt rasszista és idegengyűlölő magatartásokkal szembeni büntetőjogi fellépést, illetve ezek vonatkozásában hatékony igazságügyi együttműködés biztosítását, hangsúlyozva, hogy az együttműködés a tagállamok vonatkozó nemzetközi kötelezettségeit nem érinti, illetve azokkal összhangban áll.³²⁵ A rasszizmus és az idegengyűlölet fogalmának meghatározását azonban az együttes állásfoglalás nem tartalmazta, azt tulajdonképpen a tagállamok kezében hagyta, ezzel is kiszolgáltatva az együttműködés eredményességét.³²⁶

Az együttműködés hatékonyságának fokozása érdekében a Bizottság 2001. november 28. napján terjesztette elő a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni küzdelemről szóló kerethatározatról szóló javaslatát és tervezetét. A tervezet rögzíti, hogy a rasszizmus és az idegengyűlölet közvetlenül fenyegeti azokat az alapelveket – vagyis a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartása és a jogállamiság elveit –, amelyeken az Európai Unió alapul. A kerethatározat-tervezet célja ezért a rasszizmus

³²² A Tanács 2008/913/IB Kerethatározata (2008. november 28.) a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő küzdelemről. (HL 2008/L 328/55). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:328:0055:0058:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

³²³ A határidő: 2010. november 28. Kerethatározat 10. cikk. (1) bekezdés.

³²⁴ A Kerethatározat rögzíti, hogy a Tanács 96/443/IB együttes fellépését hatályon kívül kell helyezni, tekintettel arra, hogy az Amszterdami Szerződés, a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról szóló 2000/43/EK irányelv, valamint a Kerethatározat hatálybalépésével az együttes fellépés okafogyottá vált. Kerethatározat, Preambulum (16) bekezdés.

³²⁵ A Tanács 96/443/IB együttes fellépése (1996. július 15.) az Európai Unióról szóló Szerződés K.3. cikke alapján, a rasszizmus és az idegengyűlölet leküzdésére irányuló fellépésről. (HL 1996/L 185/5) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:01:31996F0443:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

³²⁶ Kondorosi–Ligeti, *Az európai büntetőjog kézikönyve*, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008, 668.

és az idegengyűlölet elleni hatékonyabb küzdelem érdekében a tagállami nemzeti büntető jogszabályok közelítése, és e területen a rendőri és igazságügyi együttműködés megerősítése, szem előtt tartva, hogy a – sajnálatos módon az Európai Unió valamennyi államában jelen lévő – rasszista, illetve idegengyűlölet által motivált bűncselekmények többsége nem erőszakos bűncselekmény, hanem verbális, propagandaszerű cselekmény. A javaslat a vonatkozó – valamennyi tagállamot érintő – nemzetközi kötelezettségekre tekintettel, és az 1996-os együttes fellépésben rögzítetteket alapul véve, de azt megerősítve, egyrészt annál bővebben és pontosabban határozza meg azokat a cselekményeket, amelyek büntetőjogi üldözését szükségesnek ítéli minden tagállamban. Másrészt, amíg az együttes fellépés kötelezettséget a tagállamokra nem rótt, addig a javasolt Kerethatározat az Európai Unió szintjén is kötelezné a tagállamokat a benne foglalt cselekmények kriminalizálására, ezáltal is kifejezve az Európai Unió egységes büntetőjogi megközelítését a jelenséggel kapcsolatban.³²⁷ Az Európai Parlament a Bizottság fenti előterjesztését – az általa javasolt módosításokkal – támogatta.³²⁸

A Tanács első körben pontosan egy évvel a Bizottság javaslatának előterjesztését követően, 2002. november 28-án tárgyalta a kerethatározat-tervezetet. A vita középpontjában a büntetőjogi felelősség és az egyesülési jogra, valamint a véleménynyilvánítási és sajtószabadságra vonatkozó alkotmányos rendelkezések kényes egyensúlyának kérdése állt. A vita eredményeképpen az elnökség az előterjesztés módosítását javasolta – a fenntartásokra tekintettel – többek között azzal, hogy a Kerethatározat szövegének utalást kell tartalmaznia az Európai Unió EUSz. 6. cikke szerinti alapelveire, illetve arra, hogy a Kerethatározat nem kívánja sérteni a tagállamok alkotmányos elveit és értékeit.³²⁹ A Tanács 2003. február 27–28-i ülésén újratárgyalta a kerethatározat-tervezetet, de ismét a fentiekhez hasonló következtetésre jutott, ezért az előterjesztés további vizsgálata mellett döntött.³³⁰ Legközelebb több mint két év elteltével, a 2005. június 2–3-i ülésen került napirendre a tervezet, de végleges szövegben

³²⁷ Proposal for a Council Framework Decision on combating racism and xenophobia (presented by the Commission) (COM (2001) 664 – 2001/0270 (CNS)). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0664:FIN:EN:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

³²⁸ European Parliament Legislative Resolution on the Proposal for Council Framework Decision on Combating Racism and Xenophobia (COM[2001] 664 – C5-0689/2001 – 2001/0270[CNS]). (OJ 2003/C 271E/558). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2003:271E:0558:0565:EN:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

³²⁹ 2469th Council meeting. Justice and Home Affairs. Brussels, 28–29 November 2002. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/73439.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

³³⁰ 2489th Council meeting. Justice and Home Affairs. Brussels, 27–28 February 2003. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/74719.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

ekkor sem sikerült megállapodni,³³¹ ahogyan a 2007. február 15-i ülésen sem.³³² Előrelépés a 2007. április 19–20-i ülésen történt, amikor a Tanácsnak sikerült – a parlamenti vizsgálati fenntartásokra és a preambulum későbbi vizsgálatára is figyelemmel – általános megközelítést kialakítani a Kerethatározat nyomán büntetendő cselekmények vonatkozásában.³³³ Az Európai Parlament 2009. július 29-i jogalkotási állásfoglalásában ismételten véleményt nyilvánított az előterjesztésről, s azt a javasolt módosításokkal jóváhagyta. A Tanács elé 2008. november 27–28-i ülése alkalmával került a tervezet, amikor is sikerült a végleges szövegben megállapodni.³³⁴

A Kerethatározat 1. cikke határozza meg azokat a rasszizmussal és idegengyűlölettel kapcsolatos cselekményeket, amelyek büntetőjogi tiltásáról a tagállami nemzeti jogalkotónak gondoskodnia kell, mégpedig a következők szerint:

- a) nyilvánosság előtt erőszakra vagy gyűlöletre uszítás faji, bőrszín szerinti, vallási, származás szerinti vagy nemzeti, illetve etnikai hovatartozásuk alapján meghatározott személyek csoportjával vagy e csoport valamely tagjával szemben;
- b) az a) pontban említett cselekmény elkövetése röpiratok, képek vagy egyéb anyagok nyilvános terjesztése vagy forgalmazása útján;
- c) a Nemzetközi Büntetőbíróság statútumának 6., 7., illetve 8. cikkében meghatározott népiirtás, emberiség elleni vagy háborús bűncselekmény nyilvánosság előtti védelmezése, tagadása vagy súlyosan jelentéktelen színben való feltüntetése faji, bőrszín szerinti, vallási, származás szerinti vagy nemzeti, illetve etnikai hovatartozásuk alapján meghatározott személyek egy csoportja, vagy e csoport valamely tagja ellen irányuló módon, amennyiben az adott cselekményt olyan módon valósítják meg, hogy az e csoport vagy annak valamely tagja ellen erőszakra vagy gyűlöletre való uszításra alkalmas;
- d) a Nemzetközi Katonai Törvényszéknek az 1945. augusztus 8-i Londoni Egyezményhez csatolt chartája 6. cikkében meghatározott bűncselekmények nyilvánosság előtti védelmezése, tagadása vagy súlyosan jelentéktelen színben való feltüntetése faji, bőrszín szerinti, vallási, származás szerinti vagy nemzeti, illetve etnikai hovatartozásuk alapján meghatározott személyek egy csoportja, vagy e csoport valamely tagja ellen irányuló módon,

³³¹ 2664th Council meeting. Justice and Home Affairs. Luxembourg, 2–3 June 2005.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/85255.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

³³² 2781st Council meeting. Justice and Home Affairs. Brussels, 15 February 2007.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/92800.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

³³³ 2794th Council meeting. Justice and Home Affairs. Luxembourg, 19–20 April 2007.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/93741.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

³³⁴ 2908th Council meeting. Justice and Home Affairs. Brussels, 27–28 November 2008.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/104584.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

amennyiben az adott cselekményt olyan módon valósítják meg, hogy az e csoport vagy annak valamely tagja ellen erőszakra vagy gyűlöletre való uszításra alkalmas.

A büntetendő cselekmények meghatározása az eredeti kerethatározati javaslatához képest jelentős változásokon ment keresztül, amelyek közül a teljesség igénye nélkül csak néhányat említek, kezdve a büntetendő cselekmények meghatározásával. Először is az eredeti kerethatározati javaslat értelmében – a Kerethatározatban meghatározott magatartásokon túl – bármely, az érintett személyeknek, vagy csoportnak jelentős kárt okozó rasszista, vagy idegengyűlölő magatartás, illetve rasszista, vagy idegengyűlölő céllal megvalósított sértés, vagy fenyegetés bűncselekménnyé nyilvánításáról is gondoskodnia kellett volna a jogalkotónak. Másodszer valamennyi, a kerethatározati javaslatban meghatározott magatartás röpiratok, képek, vagy egyéb anyagok nyilvános terjesztése, vagy forgalmazása útján történő megvalósítása büntetőjogi értékelést kívánt volna. Harmadszor az eredeti kerethatározati javaslat mind az erőszakra vagy gyűlöletre izgatás, mind az egyéb rasszista vagy idegengyűlölő magatartás, mind pedig a sértés vagy fenyegetés, továbbá – a közrend megzavarására alkalmassága esetén – a Nemzetközi Büntetőbíróság statútuma szerinti cselekmények védelmezése vonatkozásában csupán általánosságban azok rasszista vagy idegengyűlölő jellegét követelte volna meg. Sőt a Nemzetközi Katonai Törvényszék Londoni Egyezményéhez csatolt chartája szerinti bűncselekmények nyilvánosság előtti tagadása vagy súlyosan jelentéktelen színben történő feltüntetése esetében ennél is tovább ment, ugyanis tekintet nélkül ezek – akár csak általánosságban vett rasszista vagy idegengyűlölő – céljára vagy motívumára, illetve a közrend megzavarására alkalmas vagy alkalmatlan voltára, büntetőjogi tiltást javasolt.³³⁵

Korábban már említettem, hogy számos tagállam – sajnálatos módon Magyarországgal az élen – aggályát fejezte ki amiatt, hogy a kerethatározat-tervezetnek – az eredeti és a későbbiek során többször módosított szövegnek – megfelelő bűncselekményeket nem vélte összeegyeztethetőnek alkotmányos rendelkezéseivel, különösen az egyesülési jogra, valamint a véleménynyilvánítási és sajtószabadságra vonatkozó szabályokkal. Ennek hatására az elfogadott Kerethatározat értelmében a kerethatározati javaslatához képest a jogharmonizációs és együttműködési kötelezettség lényegesen szűkebb spektrumot érint. Először is már csak az erőszakra vagy gyűlöletre uszítás, illetve a népiirtás, továbbá emberiség elleni vagy háborús

³³⁵ Proposal for a Council Framework Decision on combating racism and xenophobia (presented by the Commission) (COM [2001] 664 – 2001/0270 [CNS]). Article 4. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0664:FIN:EN:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

bűncselekmény nyilvánosság előtti védelmezése, tagadása vagy súlyosan jelentéktelen színben történő feltüntetése szerepel. Másodszor a röpiratok, képek vagy egyéb anyagok nyilvános terjesztése, vagy forgalmazása általi elkövetés csak az erőszakra vagy gyűlöletre uszítás vonatkozásában bír relevanciával. Harmadszor népirtás, továbbá emberiesség elleni vagy háborús bűncselekmény nyilvánosság előtti védelmezése, tagadása vagy súlyosan jelentéktelen színben történő feltüntetése esetén feltétel azok erőszakra, vagy gyűlöletre uszításra való alkalmassága.³³⁶ Ezen túl valamennyi, a Kerethatározatban meghatározott magatartás vonatkozásában csak akkor érvényesül a büntetőjogi tiltás kötelezettsége, amennyiben azt valamely csoport vagy annak valamely tagja ellen faji, bőrszín szerinti, vallási, származás szerinti, vagy nemzeti, illetve etnikai hovatartozásuk alapján követik el.³³⁷ A Kerethatározat lehetőséget biztosít arra is, hogy a tagállamok arra vonatkozó nyilatkozatot tegyenek, miszerint a Nemzetközi Büntetőbíróság statútuma, illetve a Nemzetközi Katonai Törvényszéknek a Londoni Egyezményhez csatolt chartája szerinti bűncselekmények tagadását, vagy súlyosan jelentéktelen színben való feltüntetését csak abban az esetben rendeli büntetni, ha ezen bűncselekmények elkövetését az adott tagállami nemzeti bíróság és/vagy valamely nemzetközi bíróság jogerős határozata állapította meg.³³⁸

Itt két megjegyzés mindenképpen szükséges. A Tanács a Kerethatározathoz fűzött nyilatkozatában külön rögzíti, hogy a Kerethatározat nem terjed ki az abban rögzítettekhez – faji, bőrszín szerinti, vallási, származási, valamint nemzeti vagy etnikai hovatartozás – képest más alapon, például totalitárius rendszerek által elkövetett bűncselekményekre. Mindazonáltal a Tanács kifejezi, hogy ezen bűncselekmények mindegyikét helyteleníti, egyúttal felkéri a Bizottságot, hogy – a Kerethatározat hatálybalépését követő két éven belül – vizsgálja meg, van-e szükség a védelem kiterjesztésére a Kerethatározatban rögzítetteken kívüli tulajdonságra, így például a társadalmi helyzetre vagy politikai meggyőződésre tekintettel.³³⁹ Szükséges azonban leszögezni, hogy a holokauszt tagadása a Kerethatározat hatálya alá esik. Egy olyan esetben ugyanis, ha valaki azt állítja, hogy valamely népirtás – amelynek megtörténtét egy nemzetközi bíróság egyébként megállapította – nem történt meg, hanem azt valamely etnikai csoport kitalálta, egészen egyszerűen azért, hogy ezzel kártérítési igényeket

³³⁶ Michael Whine, Expanding holocaust denial and legislation against it, *Communications Law*, vol. 13, no. 3. 2008, 90.

³³⁷ Kerethatározat, 1. cikk (1) bekezdés.

³³⁸ Uo., (4) bekezdés.

³³⁹ A Tanács nyilatkozata a rasszizmus és az ideggyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni büntetőjogi eszközökkel történő közdelemről szóló Kerethatározathoz. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/hu/08/st16/st16351-re01.hu08.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

alapozzon meg, az nemcsak azt tagadja, hogy a népirtás nem történt meg, hanem egyúttal e csoport ellen gyűlöletre is izgat.³⁴⁰

A kompromisszum másik oldalán ugyanakkor a Kerethatózat rögzíti: a Kerethatózat nem jelenti gátját annak, hogy a tagállamok nemzeti jogukban olyan rendelkezést fogadjanak el, amelyek a népirtás, továbbá emberiesség elleni vagy háborús bűncselekmény nyilvánosság előtti védelmezése, tagadása vagy súlyosan jelentéktelen színben történő feltüntetése esetén a védelmet kiterjesszék az előbbi tulajdonságokon túl, például társadalmi helyzetük, vagy politikai meggyőződésük alapján meghatározott személyek csoportja ellen elkövetett bűncselekményekre.³⁴¹

Az alkotmányos aggályok eloszlatásának oltárán hozott áldozat, s a Kerethatózat alkalmazási körét tovább szűkíti az a megengedő szabály, amely döntési lehetőséget biztosít a tagállamok számára abban a vonatkozásban, hogy a Kerethatózat szerinti magatartások büntetését további feltételhez kössék. A tagállamok dönthetnek úgy, hogy a Kerethatózat szerinti valamely magatartást akkor büntetik, ha az egyben a közrend megzavarására alkalmas, avagy fenyegető, gyalázkodó, sértő jellegű.³⁴²

Magyarország a „közrend” kifejezés értelmezésével kapcsolatban a következő nyilatkozatot tette:

A Magyar Köztársaság Alkotmánybíróságának állandó ítélkezési gyakorlata szerint a szólásszabadság csak abban az esetben korlátozható büntetőjogi eszközökkel, amennyiben a magatartás közvetlenül és egyértelműen veszélyezteti meghatározott személyek jogait, és emellett a köznyugalom megzavarásával járhat. E szűk értelmezés fenntartása érdekében Magyarországon a Kerethatózat 1. cikkének (2) bekezdésében szereplő „közrend” kifejezés magában foglalja a „köznyugalom” kifejezés jelentését.³⁴³

Ugyancsak a kompromisszumhoz tartozik – s a Kerethatózat hatályát bizonyos mértékig lerontja – a tagállami belső jog viszonyáról rendelkező 7. cikk, amely szerint a tagállamok nem kötelesek a Kerethatózat alapján olyan intézkedések meghozatalára, amelyek

³⁴⁰ EU: Common Criminal Provisions Against Racism and Xenophobia. http://www.eu2007.de/en/News/Press_Releases/April/0420BMJRassismus.html – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

³⁴¹ Kerethatózat, Preambulum (10) bekezdés.

³⁴² Kerethatózat, 1. cikk (2) bekezdés.

³⁴³ Magyarország nyilatkozata a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni büntetőjogi eszközökkel történő közdelemről szóló Kerethatózathoz. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/hu/08/st16/st16351-re01co01.hu08.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24. A közrend értelmezése vonatkozásában Németország megfogalmazta álláspontját. Lásd Magyarország nyilatkozata a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni büntetőjogi eszközökkel történő közdelemről szóló Kerethatózathoz. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/hu/08/st16/st16351-re01.hu08.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

ellentétesek az egyesülési szabadságra és a véleménynyilvánítási szabadságra – különösen a sajtószabadságra, illetve egyéb médiumokon keresztüli véleménynyilvánítási szabadságra – vonatkozó, az alkotmányos hagyományokból, vagy a sajtó, illetve egyéb médiumok jogaira, kötelezettségeire és eljárási biztosítékaira irányadó, a felelősség megállapítására vagy korlátozására vonatkozó szabályokból erednek.³⁴⁴

A Kerethatározat – s hasonlóképpen a kerethatározat-tervezet – értelmében a tagállamoknak meg kell hozniuk a szükséges törvényhozási intézkedéseket annak érdekében, hogy a népirtás, továbbá az emberiség elleni vagy háborús bűncselekmény nyilvánosság előtti védelmezése, tagadása vagy súlyosan jelentéktelen színben történő feltüntetése esetén a felbujtó, illetve valamennyi, a Kerethatározatban meghatározott bűncselekmény bűnrészesé büntetendő legyen. Úgyszintén előírja a Kerethatározat a benne meghatározott bűncselekményeken kívüli többi bűncselekmény vonatkozásában a rasszista vagy idegengyűlölő indíték súlyosbító körülményként való értékelését.³⁴⁵ Szintén kiemelendő, hogy a Kerethatározat értelmében az abban meghatározott bűncselekmények esetében a nyomozásnak, illetve a büntetőeljárás megindulásának nem lehet feltétele a sértett feljelentése, vagy az eljárás megindítására vonatkozó indítványa.³⁴⁶

Ennek tükrében kell újragondolni a későbbiekben elemzésre kerülő T/2785. számú törvényjavaslattal szemben benyújtott köztársasági elnöki indítványban, és az azt követően 95/2008 (VII. 3.) szám alatt megszületett alkotmánybírószági határozatban foglalt azon megállapítást, amely szerint a szabályozás azért (is) alkotmányellenes, mert az a büntetőeljárás megindulását nem köti a sértett által történő magánindítvány előterjesztéséhez.

Látható tehát, hogy a Kerethatározat végleges, elfogadott szövege összességében az eredeti kerethatározat-tervezethez képest sokkal szűkebb. Nem véletlenül rögzíti a Kerethatározat az Európai Unió szintjén történő, a tagállamok egységes megközelítését tükröző büntetőjogi fellépés³⁴⁷ szükségének hangsúlyozása mellett azt is, hogy e Kerethatározat csupán a rasszizmus és az idegengyűlölet különösen súlyos formái elleni küzdelemre korlátozódik.³⁴⁸

³⁴⁴ Kerethatározat, 7. cikk (2) bekezdés; Fazekas Judit–Bátki Pál, Alkotmányossági aggályok a rasszizmus és idegengyűlölet elleni küzdelemről szóló kerethatározat-tervezet kapcsán, *Európai Tükör*, 2006/1, 46.

³⁴⁵ Kerethatározat, 2. és 4. cikk.

³⁴⁶ Vö. Proposal for a Council Framework Decision on combating racism and xenophobia (presented by the Commission) (COM [2001] 664 – 2001/0270 [CNS]). Preamble Article 11 (2). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0664:FIN:EN:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23; Kerethatározat, Preambulum (11) bekezdés és 8. cikk.

³⁴⁷ A tagállamok kulturális és jogi hagyományai közötti eltérések jelentette problémáról lásd bővebben Andrew Williams, *EU Human Rights Policies. A Study in Irony*, Oxford, Oxford UP, 2005, 123–124.

³⁴⁸ Steve Peers, Büntetőjog (részlet), in: Lévay Miklós–Kígyóssy Katinka (szerk.), *Bűnügyi tudományi közlemények. Az Európai Unió hatása a büntetőjog fejlődésére*, Miskolc, Bíbor, 2004, 209.

Mégpedig azért, „[m]ivel a tagállamok kulturális és jogi hagyományai – különösen ezen a területen – bizonyos mértékig eltérőek, jelenleg nincs lehetőség a büntetőjogi szabályok teljes harmonizációjára”. Rögzíti továbbá azt is, hogy „A büntető jogszabályok közelítésének [...] a rasszista és idegengyűlölő bűncselekmények elleni hatásosabb küzdelemhez kell vezetnie”. A felülvizsgálat lehetséges következményeként rögzíti a Kerethatározat, hogy a „felülvizsgálatkor a Tanácsnak figyelembe kell vennie az e téren esetlegesen meglévő nehézségeket annak megvizsgálása céljából, hogy szükséges-e további lépéseket tenni ezen a területen”.³⁴⁹

A Kerethatározat – az irányelvhez hasonlóan – nem rendelkezik közvetlen hatállyal, nem válik automatikusan a tagállamok nemzeti jogrendszereinek részévé, hanem az elérendő célokat tekintve kötelező – s ennek megfelelően a forma és az eszköz szabad megválasztása mellett a tagállami jogalkotónak át kell ültetnie a nemzeti jogba. Nagyon lényeges azonban, hogy az első pilléres irányelvhez hasonlóan a harmadik pilléres Kerethatározat vonatkozásában is az Európai Közösségek Bírósága hatáskörrel rendelkezik annak értelmezésére, hogy mi tekinthető az e jogforrásokban meghatározott célnak, s a Bíróság határozatai a tagállamokat kötik. Az így kialakított jogértelmezés eredményeképpen – a hosszú évek munkája nyomán kényes pontossággal, kompromisszumok árán meghatározott fogalmak ellenére – mégis előfordulhat a közösségi, illetve európai uniós jog, valamint a tagállami belső jog rendelkezéseinek összeütközése, s adott esetben a Kerethatározatban foglalt kötelezettségeknek – egy-egy tagállam szándékaihoz képest – tágabb meghatározása.³⁵⁰

Az Európai Uniónak a rasszizmus és az idegengyűlölet ellen folytatott küzdelmében fontos szerepet töltött be a korábban működött monitoring testület, a Rasszizmus és Idegengyűlölet Európai Megfigyelőközpontja (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, a továbbiakban: EUMC), amely a rasszizmus és az idegengyűlölet, illetve az azok elleni fellépés tendenciáit vizsgálta, s ezekről jelentést készített.³⁵¹ 2007. február 28-tól az EUMC feladatát általános jogutódként az Európai Alapjogi Ügynökség (European Agency for Fundamental Rights, a továbbiakban: FRA) vette át és látja el.³⁵²

³⁴⁹ Kerethatározat, Preambulum (5)–(6) és (12) bekezdések.

³⁵⁰ Lásd Várnay Ernő–Papp Mónika, *Az Európai Unió joga*, Budapest, KJK–KERSZÖV, 2005, 135, 206, 869, 874; Halmai, Gyűlöletbeszéd és az uniós csatlakozás, *Fundamentum*, 2003/2, 115–116.

³⁵¹ Lásd www.eumc.eu.int.

³⁵² Lásd <http://fra.europa.eu>.

II.3.

A tagállami jogalkotási kötelezettség kérdése

II.3.1. A jogalkotási kötelezettség terjedelme

Az államok közösségei már évtizedekkel ezelőtt felismerték a korlátlan véleménynyilvánítási szabadság mögé bújtatott szélsőséges verbális megnyilvánulások jelentette, nemzeti, összeurópai és nemzetközi szinten is jelentkező veszélyt, s ennek megfelelően a különböző gyűlöletkeltő megnyilvánulások kezelésére egy többdimenziós, egymásra épülő nemzetközi és az európai jogi normákból felépülő rendszert alakítottak ki.

Az Egyezségokmány és az ENSZ-egyezmény kifejezetten kötelezettséget állapít meg az erőszakkal párosuló rasszista vagy idegengyűlölő magatartások mellett a gyűlöletbeszéd elleni büntetőjogi fellépés vonatkozásában is, s az egyezményben foglaltak végrehajtását figyelemmel kíséző Emberi Jogi Bizottság, illetve a CERD ajánlásaiban, észrevételeiben nem győzi hangsúlyozni a részes szabályozási kötelezettségét, illetve annak tartalmát. A bemutatott Európa tanácsi és uniós normák tökéletesen illeszkednek gyűlöletkeltés, a megkülönböztetés előbbi rendszerébe, helyenként annál szigorúbb, részletesebb szabályozást is javasolnak, mindazonáltal „kemény” kötelezettséget a büntetőjog általi tilalmazására vonatkozóan nem állapítanak meg. Nem szabad elfelejteni ugyanakkor, hogy az Európa Tanács tagállamai kivétel nélkül aláírói az előző pontban bemutatott Egyezségokmánynak, illetve ENSZ-egyezménynek, így az azokban foglaltak az Európa Tanács tevékenységétől függetlenül is minden további nélkül kötelezik a tagállamokat. Az Európai Unió tagállamai pedig kivétel nélkül tagállamai az Európa Tanácsnak és az ENSZ-nek is, így mind az Európa tanácsi, mind az ENSZ jogforrások irányadók számukra.

A gyűlöletkeltés elleni fellépés nemzetközi és európai jogi rendszere azonban csak akkor képes hatályosulni, ha a részes államok jogalkotási kötelezettségüknek maradéktalanul eleget tesznek, s biztosítják e szabályok gyakorlati érvényesülését is. Abban az esetben, ha az Egyezségokmány, illetve az ENSZ-egyezmény valamely részes államának jogrendje – és itt újra emlékeztetünk arra, hogy az Európa Tanács és az Európai Unió valamennyi tagállama aláírója ezen nemzetközi szerződéseknek – az ott meghatározott magatartásoknak csak egy részével szemben teremt büntetőjogi védelmet, akkor az *expressis verbis* rögzített nemzetközi

jogi kötelezettségét nem teljesíti, s nincs összhangban azzal a jogalkotási szellemisséggel sem, amelyet a nemzetközi és az európai jog jelent, és akadályozza az államok közössége által elfogadott célkitűzés érvényesülését.

A bemutatott nemzetközi és európai jogi források által a nemzeti jogalkotó számára kijelölt út, a jogalkotási kötelezettség ténye és annak tartalma tehát egyértelmű. Kötelezettségeink teljesítése pedig annál is inkább kívánatos, mert a hivatkozott dokumentumok alapján nyilvánvaló, hogy az államoknak a rasszizmussal és az idegengyűlölettel szembeni fellépés iránti elhatározása konzekvens, és folyamatosan erősödik.

II.3.2. Külföldi szabályozási koncepciók

A gyűlöletbeszéd büntetőjogi tilalmazására számos jogi megoldás létezik, egyes országok büntetőtörvényi tényállás alkotásával büntetni rendelik e magatartást, más országokban pedig a büntetőtörvény más tényállása, vagy más törvény teszi lehetővé e magatartás üldözését.³⁵³

a) Németország

Németország jogpolitikájában nagy gondot fordít arra, hogy a faji gyűlölet keltésére alkalmas kifejezések elterjedését büntetőjogi eszközökkel is megakadályozza.³⁵⁴ A véleménynyilvánítási szabadság, így a gyűlöletbeszéd büntetőjogi szabályozását Németországban alapvetően meghatározza, hogy a német alkotmány³⁵⁵ – „a méltóság alkotmánya” – és az alkotmánybíróság gyakorlata a méltóságot három szinten, három különböző aspektusból védi. Egyfelől széles körben oltalmazza a mindenki által tiszteletben tartandó becsületet, másfelől védi a nyilvánosság előtti kölcsönös tisztelet és udvariasság minimumkövetelményét, ezen túl pedig védelmet biztosít a rágalmazás büntetőjogi tiltásával is.³⁵⁶ A szélsőjobboldali politikai pártok, extrémisták rasszista megnyilvánulásai kiemelt

³⁵³ Legal Instruments to Combat Racism and Xenophobia. Commission of the European Communities. December 1992, 37–39.; Hate speech. http://en.wikipedia.org/wiki/Hate_speech – A letöltés ideje: 2009. augusztus 25.

³⁵⁴ Eric Bleich–Ryan K. Hart, Qualifying Hate, The Evolution of German Approaches to Measuring 'Hate Crime', *German Politics*, vol. 17, no. 1, 63–65.

³⁵⁵ Bővebben lásd Irene Nemes, Regulating Hate Speech in Cyberspace: Issues of Desirability and Efficacy, *Information & Communication Technology Law*, vol. 11, no. 3, 2002, 207–211.

³⁵⁶ Halmai, „A német a méltóság, az amerikai a szabadság alkotmánya.” (Interjú Winfried Brugggerrel), *Élet és Irodalom*, LII(2008)/31 (2008. augusztus 1.), 7. A német alkotmány és alkotmánybíróság méltóság- és

jelentősséggel bírnak a német hatóságok előtti eljárásokban, ugyanakkor a jogalkotó a figyelmet ki kívánja terjeszteni a rasszizmus más dimenzióira is – amely Nagy-Britanniában vagy Észak-Amerikában napirenden van –, így a foglalkoztatás, a lakhatás, a javak és szolgáltatások területén megvalósuló rasszista diszkriminációra is.³⁵⁷

Németországban a gyűlöletbeszéddel, gyűlöletkeltéssel szemben a büntető törvénykönyv két ponton biztosít védelmet. A közrend elleni bűncselekmények között a gyűlöletre uszításról szóló 130. cikk (1) bekezdése szerint büntetendő, aki a köznyugalom megzavarására alkalmas módon a lakosság valamely csoportja ellen gyűlöletre uszít, erőszakos vagy önkényes cselekményekre hív fel, avagy a lakosság valamely csoportjának gyalázásával, becsmérlésével vagy rágalmozásával mások emberi méltóságát sérti.³⁵⁸ A 130. § (2) bekezdése pedig tiltja az olyan írás terjesztését, publikálását, előállítását, amely tartalmát tekintve a lakosság valamely csoportja, vagy nemzeti, faji, vallási, avagy nemzetiségi csoport ellen gyűlöletre izgat, ellenük erőszakos vagy önkényes cselekményekre felhív, illetve a lakosság valamely csoportjának gyalázásával, becsmérlésével vagy rágalmozásával mások emberi méltóságát sérti.³⁵⁹

A gyűlöletre uszításról szóló szakaszt a büntető törvénykönyv 1994. évi módosítása újabb tényállással bővítette. Így a (3) bekezdés értelmében büntetendő az is, aki a köznyugalom megzavarására alkalmas módon nyilvánosan vagy gyűlésen a nemzetiszocialista rendszer büntető törvénykönyvben meghatározott bűneit védelmezi, tagadja, vagy súlyosan jelentéktelen színben tünteti fel. A (4) bekezdés alapján pedig büntetendő a fenti tartalmú írás terjesztése, publikálása, előállítása is.³⁶⁰

szólásszabadság-felfogásáról részletesebben lásd még Sajó, *A szólásszabadság kézikönyve*, Budapest, KJK–KERSZÖV, 2005, 59–75.

³⁵⁷ Bleich–Hart, *i. m.*, 63.

³⁵⁸ *Strafgesetzbuch*. April 1 2008, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 78–79.

³⁵⁹ Albin Eser, *Strafrecht*, III, München, Beck, 1981, 157.

³⁶⁰ *Strafgesetzbuch*. Bundesrepublik Deutschland. 130.§ Volksverhetzung „(1) Wer in einer Weise, die geeignet ist, den öffentlichen Frieden zu stören, 1. zum Haß gegen Teile der Bevölkerung aufstachelt oder zu Gewalt- oder Willkürmaßnahmen gegen sie auffordert oder, 2. die Menschenwürde anderer dadurch angreift, daß er Teile der Bevölkerung beschimpft, böswillig verächtlich macht oder verleumdet, wird mit Freiheitsstrafe von drei Monaten bis zu fünf Jahren bestraft. (2) Mit Freiheitsstrafe bis zu drei Jahren oder mit Geldstrafe wird bestraft, wer 1. Schriften (§ 11 Abs. 3), die zum Haß gegen Teile der Bevölkerung oder gegen eine nationale, rassische, religiöse oder durch ihr Volkstum bestimmte Gruppe aufstacheln, zu Gewalt- oder Willkürmaßnahmen gegen sie auffordern oder die Menschenwürde anderer dadurch angreifen, daß Teile der Bevölkerung oder eine vorbezeichnete Gruppe beschimpft, böswillig verächtlich gemacht oder verleumdet werden, a) verbreitet, b) öffentlich ausstellt, anschlägt, vorführt oder sonst zugänglich macht, c) einer Person unter achtzehn Jahren anbietet, überläßt oder zugänglich macht oder d) herstellt, bezieht, liefert, vorrätig hält, anbietet, ankündigt, anpreist, einzuführen oder auszuführen unternimmt, um sie oder aus ihnen gewonnene Stücke im Sinne der Buchstaben a bis c zu verwenden oder einem anderen eine solche Verwendung zu ermöglichen, oder 2. eine Darbietung des in Nummer 1 bezeichneten Inhalts durch Rundfunk, Medien- oder Teledienste verbreitet. (3) Mit Freiheitsstrafe bis zu fünf Jahren oder mit Geldstrafe wird bestraft, wer eine unter der Herrschaft des Nationalsozialismus begangene Handlung der in § 6 Abs. 1 des Völkerstrafgesetzbuches bezeichneten Art in einer Weise, die geeignet ist, den öffentlichen Frieden zu stören, öffentlich oder in einer Versammlung billigt,

A gyűlöletbeszéddel szemben további védelmet biztosít a 185. § szerinti becsületsértés tényállása. E bűncselekmény eredetileg, egészen az 1985. évi – a szigorítás és a holokauszttagadás büntethetővé tételének jegyében történt – módosításig magánvádas bűncselekmény volt. Ekkortól azonban nem feltétele a büntetőeljárásnak a sértett magánindítványa abban az esetben, ha a cselekményt írások terjesztésével követik el, vagy mások számára hozzáférhetővé teszik egy gyűlésen, avagy rádióban hangzik el, feltéve, hogy a magatartást a lakosság olyan csoportjához tartozó személy sérelmére követik el, amelyet a nemzetiszocialista vagy más önkényuralmi rendszer üldözött, s a sértés ezen üldöztetéssel összefügg.³⁶¹ Az akkori politikai berendezkedést jellemzi, hogy egészen 1945-ig e törvényi tényállást – noha mások esetében minden további nélkül, de – zsidókat ért becsületsértés esetén nem alkalmazták.³⁶²

A német büntető törvénykönyv alapján tehát, a 130. § szerinti „minősített Auschwitz-hazugság” miatt felel az, aki a nemzetiszocialista rendszer bűneit, például a holokausztot az e szakaszban meghatározott, a köznyugalom megzavarására alkalmas módon tagadja. Amennyiben ugyanez a magatartás kevésbé súlyos, a köznyugalom megzavarására nem alkalmas, úgy a 185. §³⁶³ szerinti becsületsértés alapján, „egyszerű Auschwitz-hazugság” miatt felel az elkövető.³⁶⁴

A német szabályozás kapcsán felmerült mind az alkotmányosság kérdése, mind pedig annak kérdése, hogy a szabályozás nem jelenti-e a nemzetközi jog által biztosított véleménynyilvánítási szabadság megsértését.

leugnet oder verharmlost. (4) Mit Freiheitsstrafe bis zu drei Jahren oder mit Geldstrafe wird bestraft, wer öffentlich oder in einer Versammlung den öffentlichen Frieden in einer die Würde der Opfer verletzenden Weise dadurch stört, dass er die nationalsozialistische Gewalt- und Willkürherrschaft billigt, verherrlicht oder rechtfertigt. (5) Absatz 2 gilt auch für Schriften (§ 11 Abs. 3) des in den Absätzen 3 und 4 bezeichneten Inhalts. (6) In den Fällen des Absatzes 2, auch in Verbindung mit Absatz 5, und in den Fällen der Absätze 3 und 4 gilt § 86 Abs. 3 entsprechend. Wolfgang Joeks, *Strafgesetzbuch Studienkommentar*, München, Beck, 2007, 228–230.

³⁶¹ Strafgesetzbuch. Bundesrepublik Deutschland. 185 § Beleidigung „Die Beleidigung wird mit Freiheitsstrafe bis zu einem Jahr oder mit Geldstrafe und, wenn die Beleidigung mittels einer Tätlichkeit begangen wird, mit Freiheitsstrafe bis zu zwei Jahren oder mit Geldstrafe bestraft.“ és 194 § Strafantrag „(1) Die Beleidigung wird nur auf Antrag verfolgt. Ist die Tat durch Verbreiten oder öffentliches Zugänglichmachen einer Schrift (§ 11 Abs. 3), in Einer Versammlung oder durch eine Darbietung im Rundfunk begangen, so ist ein Antrag nicht erforderlich, wenn der Verletzte als Angehöriger einer Gruppe unter der nationalsozialistischen oder einer anderen Gewalt- und Willkürherrschaft verfolgt wurde, diese Gruppe Teil der Bevölkerung ist und die Beleidigung mit dieser Verfolgung zusammenhängt. Die Tat kann jedoch nicht von Amts wegen verfolgt werden, wenn der Verletzte widerspricht. Der Widerspruch kann nicht zurückgenommen werden. Stirbt der Verletzte, so gehen das Antragsrecht und das Widerspruchsrecht auf die in § 77 Abs. 2 bezeichneten Angehörigen über.” Joeks, *Strafgesetzbuch Studienkommentar*, München, Beck, 2007, 311–322.

³⁶² Eric Stein, History against free speech: The new German law against the „Auschwitz” – and other – lies, *Michigan Law Review*, vol. 85, 2, 1986. November, 286.

³⁶³ Albin Eser, *Strafrecht*, III, München, Beck, 1981, 179–193.

³⁶⁴ Stein, *i. m.*, 287; Koltay, A holokauszttagadás büntethetősége és a véleménynyilvánítás szabadsága, *Magyar Jog*, 2004/4, 225.

Még a nyolcvanas években a német bíróság megállapította a Nemzetiszocialista Akciócsoport (ANS) egyik tagjának felelősségét a büntető törvénykönyv 130. §-a alapján egy, a csoport által szervezett rendezvényen való részvétel miatt. A csoport tagjai náci ruhában, náci tisztelgéssel, katonai alakzatban vonultak fel Hamburg központjában; a csoport három tagja táblákkal vonult, melyeken a következő feliratok álltak: „Én, számár, még mindig hiszem, hogy a zsidókat elgázosították a német koncentrációs táborokban. Én, számár, elhiszem az elgázosításról szóló hazugságokat és fizetni, fizetni, fizetni szeretnék Izraelnek. Én, számár, még mindig elhiszem a »győztesek« hazug propagandáját.” Az Alkotmánybíróság elutasította a panaszt, tekintettel arra, hogy a büntető törvénykönyv panaszos által kifogásolt szakaszai az illetékes bíróságok értelmezésében és alkalmazásában a véleménynyilvánítás szabadságának semmilyen sérelmét nem jelentik.³⁶⁵ Az Alkotmánybíróság egy másik ügyben kifejtette, hogy a német alkotmány a véleménynyilvánítást annak tartalmára tekintet nélkül védi, ugyanakkor a demokratikus vita és jogrend védelme a véleménynyilvánítás szabadságának korlátját képezi,³⁶⁶ ugyanis abban az esetben, ha valamely vélemény nem járul hozzá a demokratikus vitarendezéshez, akkor az az alkotmány védelmét nem élvezi.³⁶⁷ Megjegyzendő, a magyar alkotmánybírói gyakorlatból is csupán ez az utóbbi félmondat hiányzik.

A német büntető törvénykönyv bemutatott rendelkezéseit az Emberi Jogok Európai Bírósága is vizsgálta, s a Witzsch kontra Németország ügyben a büntető törvénykönyv 130. §-a alapján elítélt Witzsch panaszát elutasította. A Bíróság megállapította, hogy Witzsch levele, amelyben kétségbe vonta a gázkamrák létezését, illetve hatmillió zsidó halálát, és azt állította, hogy nincsen bizonyíték arra, hogy Hitler elrendelte a zsidók kiirtását³⁶⁸ – a holokauszt áldozataival szembeni megvetését fejezik ki. Az ilyen kijelentés, mint a Római Egyezmény szövegével és szellemével össze nem egyeztethető, az Egyezmény joggal való visszaélés tilalmát rögzítő 17. cikkére tekintettel nem élvezi a véleménynyilvánításhoz való jog 10. cikk szerinti védelmét.³⁶⁹ Következésképpen a német büntető törvénykönyv 130. §-ában foglaltak a Római Egyezménnyel összhangban vannak.

³⁶⁵ Lásd Stein, *i. m.*, 287–288.

³⁶⁶ A véleménynyilvánítás szabadságának mások jogaira vagy érdekeire tekintettel történő büntetőjogi korlátozásával kapcsolatos dilemmákról lásd Tatjana Hörnle, *Offensive Behavior and German Penal Law*. Hoernlemarco 1/28/2002 3:42 PM. [http://wings.buffalo.edu/law/bcl/bclarticles/5\(1\)/Hornle.pdf](http://wings.buffalo.edu/law/bcl/bclarticles/5(1)/Hornle.pdf) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.

³⁶⁷ Koltay, *i. m.*, 224.

³⁶⁸ Landgerichtsurteil gegen Hans-Jürgen Witzsch rechtskräftig.

<http://www.fpp.co.uk/Germany/docs/Witzsch180792.html> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.

³⁶⁹ Application no. 41448/98. Lásd Kondorosi, A gyűlöletbeszéd büntethetősége a nemzetközi emberi jogi okmányok tükrében, *Jura*, 2008/1, 63.

b) Ausztria

Az osztrák büntető törvénykönyv a fajgyűlöltre uszítás törvényi tényállása alatt tilalmazza a gyűlöletbeszéd, vagy ilyen jellegű propaganda valamennyi formáját, abban az esetben, ha azok a közrendre veszélyt jelentenek, vagy az emberi méltóságot komolyan sértik.

1992 óta bűncselekményt követ el az, aki nyomtatásban, rádióban, vagy más – sokak számára elérhető – módon a nemzetiszocialista népirtást vagy az emberiség elleni náci büntetteket tagadja, azokat ártalmatlan színben tünteti fel, helyesli azokat, vagy ennek igazolására törekszik abban az esetben, ha az elkövető szándékos fasiszta szellemiségű. A törvényhez fűzött indokolás szerint ennek a magatartásnak a pönalizálását az indokolja, hogy rendkívüli módon zavarja a társadalmi együttélést. Tekintettel arra, hogy a náci népirtás történelmi tény, ennek igazolására, vagy erre irányuló bármilyen jellegű bizonyítás felvételére az eljárás során nincs szükség.³⁷⁰

E tényállás alapján ítélték el egy férfit, aki a Waffen SS tagjainak baráti találkozásán összegyűlt ötszáz ember előtt állította, hogy Auschwitzban csak negyvennégyezer ember halt meg, de ők is csupán az amerikai bombázások miatt.³⁷¹

c) Franciaország

A szólásszabadsággal kapcsolatos francia jogfelfogást kiválóan jellemzi a következő idézet: „a szólásszabadság mindig bizonyos határok közt értelmezett szólásnak a szabadsága.”³⁷² E felfogásnak megfelelően a francia jog a gyűlöletbeszéd, a gyűlöletkeltés – illetve egyáltalán a megkülönböztetés – ellen többszintű, és meglehetősen széles körű védelmet biztosít.

A francia büntető törvénykönyv általánosságban rögzíti a megkülönböztetés tilalmát, és védelmet biztosít általában a megkülönböztető jellegű magatartásokkal szemben: a személyek méltósága elleni bűncselekmények között tiltja a természetes személyek és tagjaikra tekintettel a jogi személyek közötti – a büntető törvénykönyv szerinti – különbségtételt a származásra, nemre, családi helyzetre, egészségi állapotra, fogyatékosagra, szexuális beállítottságra, politikai véleményre, egyesületi tevékenységre tekintettel, továbbá a valamely

³⁷⁰ Az osztrák szabályozásról bővebben lásd Dalos György, Haider és az ő „harca”, *Beszélő*, 1992. szeptember 12.

³⁷¹ Bővebben lásd *Süddeutsche Zeitung*, 1993. február 24.

³⁷² Ádám Péter, Holokauszttagadás és a francia jog, *Élet és Irodalom*, 2009. 05. 15. 6.

etnikai, nemzetiségi, faji vagy vallási csoporthoz való vélt vagy valós tartozás, vagy nem tartozás alapján.³⁷³

A fentiekhez képest speciális védelmet biztosít az 1881. évi sajtótörvény.³⁷⁴ A kifejezetten a rasszizmus elleni küzdelem jegyében elfogadott Pleven-törvény³⁷⁵ nyomán a sajtótörvény büntetni rendeli a gyűlöletbeszédet. Büntetendő a származásukra, illetve etnikai, nemzeti, faji vagy vallási csoporthoz tartozásukra vagy nem tartozásukra tekintettel az egyes személyek, illetve a személyek egy csoportja elleni megkülönböztetésre, gyűlöletre, illetve „faji erőszakra” izgatás.³⁷⁶ A módosítás a csoportok sértetti pozíciójának elismerésével a sajtó útján elkövetett becsületsértés önálló tényállási elemévé tette azt, ha a sértést fajhoz, nemzethez, vagy valláshoz tartozás motiválta.

A Gayssot-törvény³⁷⁷ nyomán pedig büntetendő, aki kétségbe vonja a Nürnbergi Katonai Törvényszék statútumának 6. cikke szerinti háborús bűncselekményeknek a 9. cikkely szerinti

³⁷³ Code Penal. Article 225-1. „Constitue une discrimination toute distinction opérée entre les personnes physiques à raison de leur origine, de leur sexe, de leur situation de famille, de leur grossesse, de leur apparence physique, de leur patronyme, de leur état de santé, de leur handicap, de leurs caractéristiques génétiques, de leurs mœurs, de leur orientation sexuelle, de leur âge, de leurs opinions politiques, de leurs activités syndicales, de leur appartenance ou de leur non-appartenance, vraie ou supposée, à une ethnie, une nation, une race ou une religion déterminée. Constitue également une discrimination toute distinction opérée entre les personnes morales à raison de l'origine, du sexe, de la situation de famille, de l'apparence physique, du patronyme, de l'état de santé, du handicap, des caractéristiques génétiques, des mœurs, de l'orientation sexuelle, de l'âge, des opinions politiques, des activités syndicales, de l'appartenance ou de la non-appartenance, vraie ou supposée, à une ethnie, une nation, une race ou une religion déterminée des membres ou de certains membres de ces personnes morales.” Article 225-2. „La discrimination définie à l'article 225-1, commise à l'égard d'une personne physique ou morale, est punie de trois ans d'emprisonnement et de 45 000 Euros d'amende lorsqu'elle consiste : 1° A refuser la fourniture d'un bien ou d'un service ; 2° A entraver l'exercice normal d'une activité économique quelconque ; 3° A refuser d'embaucher, à sanctionner ou à licencier une personne ; 4° A subordonner la fourniture d'un bien ou d'un service à une condition fondée sur l'un des éléments visés à l'article 225-1 ; 5° A subordonner une offre d'emploi, une demande de stage ou une période de formation en entreprise à une condition fondée sur l'un des éléments visés à l'article 225-1 ; 6° A refuser d'accepter une personne à l'un des stages visés par le 2° de l'article L. 412-8 du code de la sécurité sociale. Lorsque le refus discriminatoire prévu au 1° est commis dans un lieu accueillant du public ou aux fins d'en interdire l'accès, les peines sont portées à cinq ans d'emprisonnement et à 75 000 Euros d'amende.”

http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?jsessionid=34A631295E159FC90184E18D5727D906.tpdjo15v_1?idSectionTA=LEGISCTA000006165298&cidTexte=LEGITEXT000006070719&dateTexte=20090826 – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.

³⁷⁴ Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse.

<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006070722&dateTexte=vig> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.

³⁷⁵ Loi n° 72-546 du 1 juillet 1972.

³⁷⁶ Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse. Article 24 „Ceux qui, par l'un des moyens énoncés à l'article 23, auront provoqué à la discrimination, à la haine ou à la violence à l'égard d'une personne ou d'un groupe de personnes à raison de leur origine ou de leur appartenance ou de leur non-appartenance à une ethnie, une nation, une race ou une religion déterminée, seront punis d'un an d'emprisonnement et de 45 000 euros d'amende ou de l'une de ces deux peines seulement.”

<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006070722&dateTexte=vig> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26. Bán Tamás, A Holokauszt tagadása: a Faurisson-ügy, *Fundamentum*, 1999/1, 162–167.

³⁷⁷ Loi n° 90-615 du 13 juillet 1990.

háborús bűnösök, avagy francia vagy nemzetközi bíróság által háborús bűncselekmény miatt elmarasztalt személyek általi elkövetésének valóságát.³⁷⁸

A gyakorlatban alkotmányossági kifogás sem a Pleven-, sem a Gayssot-törvénnyel kapcsolatban nem merült fel. Mindazonáltal a Gayssot-törvény rendelkezéseinek a véleménynyilvánítási szabadsággal való összeegyeztethetőségét az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága és az Emberi Jogok Európai Bírósága is vizsgálta.

Robert Faurisson³⁷⁹ az Egyezségokmány 19. cikkében foglalt véleménynyilvánításhoz való jogának sérelmére tekintettel fordult az ENSZ Emberi Jogi Bizottságához, ugyanis két francia lapban közölt interjúban tett azon kijelentésére tekintettel, hogy kétségbe vonta a zsidók megsemmisítésére szolgáló gázkamrák létezését, a párizsi fellebbviteli bíróság a Gayssot-törvény alapján büntetőjogi felelősségét megállapította.³⁸⁰ Az EJB megállapította, hogy a Gayssot-törvény alapján Faurisson elítélése a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozását jelenti. Azonban tekintve, hogy a törvény nem általánosságban korlátozta a véleménynyilvánítás szabadságát, hanem csupán a lapban közzétett interjúban szereplő kijelentése alapján, s a korlátozás a cselekményre tekintettel arányos volt, megállapította, hogy mások és a közösségek érdekében korlátozható a véleménynyilvánítás szabadsága. Az EJB döntésében arra a következtetésre jutott, hogy a releváns az, ahogyan a francia bíróság a konkrét ügyben értelmezte és alkalmazta a kérdéses jogszabályt, ami pedig az Egyezségokmánnyal összeegyeztethető, tekintettel arra, hogy a kiszabott büntetés szükséges és arányos volt.³⁸¹

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a Garaudy-ügyben is hasonló következtetésre jutott. Roger Garaudyt *A modern Izrael alapító mítoszai* című könyvében szereplő kijelentések miatt – tagadta a holokauszt megtörténtét, a gázkamrák létét, a holokauszt áldozatainak számát –, más bűncselekmények mellett ugyancsak a Gayssot-törvény alapján emberiség elleni

³⁷⁸ Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse. Article 24 bis. „Seront punis des peines prévues par le sixième alinéa de l'article 24 ceux qui auront contesté, par un des moyens énoncés à l'article 23, l'existence d'un ou plusieurs crimes contre l'humanité tels qu'ils sont définis par l'article 6 du statut du tribunal militaire international annexé à l'accord de Londres du 8 août 1945 et qui ont été commis soit par les membres d'une organisation déclarée criminelle en application de l'article 9 dudit statut, soit par une personne reconnue coupable de tels crimes par une juridiction française ou internationale. Le tribunal pourra en outre ordonner : 1° L'affichage ou la diffusion de la décision prononcée dans les conditions prévues par l'article 131-35 du code pénal.” <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006070722&dateTexte=vig> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.

³⁷⁹ Communication No 550/1993 : France. 16/12/96. CCPR/C/58/D/550/1993. (Jurisprudence) <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/4c47b59ea48f7343802566f200352fea?OpenDocument> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.

³⁸⁰ D. J. Harris, *Cases and Materials on International Law*, London, Sweet & Maxwell, 62004, 717.

³⁸¹ Joseph–Schultz–Castan, *The International Convention on Civil and Political Rights. Cases, Materials and Commentary*, Oxford, Oxford UP, 2000, 416–423.

bűncselekmények tagadása miatt elítélte a francia bíróság. Garaudy az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordult véleménynyilvánítási szabadságának megsértése miatt. A Bíróság a Római Egyezmény 17. cikkében rögzített joggal való visszaélés tilalmára, illetve arra hivatkozással döntött úgy, hogy Garaudy kijelentései, tevékenysége a Római Egyezmény alapvető értékeivel és eszméivel ellentétesek, s mint ilyenek a Római Egyezmény 10. cikkének védelmét nem élvezhetik.³⁸²

Ellenpélda az az ügy, melynek Lehideux és Isorni nevű vádlottjai a *Le Monde*-ban Pétain marsall emlékére fizetett hirdetést tettek közzé, amelyben a németekkel kollaboráló marsallról kedvező képet festettek. A párizsi bíróság „ellenséggel való együttműködés nyilvánosság előtti védelme miatt” elmarasztalta a vádlottakat, akik az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordultak: az Európai Bíróság ítéletében kimondta, hogy a történelmi tények nem vitathatatlanok, és másként ítélandók meg, mint a holokauszt tényei. Ebből következően Franciaország elmarasztalására került sor a vádlottak véleménynyilvánítási joga megsértése miatt.

d) Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyságban a gyűlöletkeltéssel, gyűlöletbeszéddel szembeni fellépésre sor kerülhet az 1986. évi Public Order Act és az 1988. évi Malicious Communications Act alapján is.³⁸³ A Public Order Act III. fejezete a faji gyűlölet címet viseli, a törvény meghatározása szerint a faji gyűlölet fogalma a brit lakosság a bőrszín, faj, nemzetiség, állampolgárság, etnikai vagy nemzetiségi hovatartozás szerinti csoportja elleni gyűlöletet jelenti.³⁸⁴ A faji gyűlölet felkeltésével kapcsolatos bűncselekmények öt különböző tényállását rögzíti. A 18. szakasz alapján büntetendő, aki a fenti csoportokat fenyegető, gyalázó vagy sértő kijelentést tesz, ilyen magatartást tanúsít, avagy ilyen tartalmú írást nyilvánosságra hoz, amennyiben ezt a faji gyűlölet felkeltésének szándékával teszi, vagy az eset összes körülményeire figyelemmel a faji gyűlölet erősödése valószínűsíthető. Büntetendő továbbá az előbbi tartalmú írás közzététele és terjesztése, színdarab nyilvános előadása, hang- vagy képfelvétel bemutatása, terjesztése, program sugárzása, illetve az ilyen anyagok birtoklása is.

³⁸² Grád András, *A strasbourgi emberi jogi bíraskodás kézikönyve*, Budapest, Strasbourg Bt., 2005, 475–476; Kondorosi, A gyűlöletbeszéd büntethetősége a nemzetközi emberi jogi okmányok tükrében, *Jura*, 2008/1, 62–63.

³⁸³ Deborah Butler, Holocaust denial in England, *Web Journal of Current Legal Issues*, <http://webjcli.nlc.ac.uk/1997/issue4/butler4.html> – A letöltés ideje. 2009. június 22.

³⁸⁴ Public Order Act 17. szakasz.

A törvény hatályán kívül esnek a parlamenti és bírósági iratok.³⁸⁵ Nem a faji gyűlölet felkeltésével kapcsolatos bűncselekmények között szerepel, mégis kiemelkedő jelentőséggel bír a törvény 5. szakasza is, amelynek értelmében bűncselekményt követ el, aki mások előtt fenyegető, gyalázkodó vagy sértő kifejezést használ, vagy más ilyen cselekményt követ el, továbbá az is, aki ilyen feliratot, jelet vagy egyéb ábrát tesz ki.³⁸⁶ A Malicious Communications Act pedig általában büntetni rendeli azt, ha valaki másnak súlyosan sértő, támadó vagy tudatosan hamis kijelentést tartalmazó levelet, anyagot küld azért, hogy a címzettnek, vagy másnak fájdalmat, illetve félelmet okozzon.³⁸⁷

Megjegyzendő, hogy a brit jog a holokauszt tagadását tiltó külön rendelkezést nem tartalmaz, a fenti két jogszabály mégis szóba jöhet e magatartás megítélése kapcsán. A holokauszttagadás ugyanis egyaránt értékelhető súlyosan sértő, vagy tudatosan hamis kijelentésként is, így amennyiben a fájdalom vagy félelem okozásának szándéka fennáll, elméletileg a Malicious Communications Act 1. szakasza alapján az elkövető felelőssége megállapítható, mindazonáltal az előbbi szándék bizonyítása meglehetősen nehéz. A Public Order Act esetében bonyolultabb a helyzet. Amennyiben a zsidókat mint vallási csoportot határozzuk meg, arra a következtetésre jutunk, hogy a holokauszttagadás a törvény hatályán kívül esik, hiszen a 17. cikk szerinti fogalom meghatározásból következően a törvény csak bőrszín, faj, nemzetiség, állampolgárság, valamint etnikai vagy nemzetiségi hovatartozás szerinti csoportokat részesít védelemben, vallási csoportokat nem. Abban az esetben, ha a zsidóságot mint közös vallási, faji, gazdasági és politikai gyökerekkel rendelkező csoportot tételezzük, úgy a Public Order Act alapján sor kerülhet az elkövető felelősségre vonására.³⁸⁸ Ugyanakkor a faji gyűlölet felkeltésének szándéka, illetve a faji gyűlölet megerősödésének veszélye vonatkozásában mindenképpen bizonyítási nehézségekbe ütközünk.³⁸⁹

A faji megkülönböztetés nagyban előmozdította Nagy-Britanniában a súlyosabb szankciórendszer kidolgozásának igényét.³⁹⁰ A fenti két törvényen kívül az 1998. évi Crime and Disorder Act a már meglévő büntetőjogi szabályozásra építve, de önálló, súlyosabb büntetéssel fenyegetett bűncselekményként szabályozza a rasszista indíttatású testi sértést, rongálást, közrend elleni bűncselekményeket és zaklatást,³⁹¹ emellett előírja, hogy az

³⁸⁵ Public Order Act 18–29. szakasz.

³⁸⁶ Public Order Act 5. szakasz.

³⁸⁷ Malicious Communications Act 1. szakasz.

³⁸⁸ Mindazonáltal a Public Order Act III. fejezete alapján ezideig kevés eljárás indult. Paul Iganski, *Legislating against hate: outlawing racism and antisemitism in Britain*, *Critical Social Policy*, vol. 19, 1999, 134.

³⁸⁹ Butler, *i. m.*

³⁹⁰ Winston T. Gittens, *Book Review: Hate Crime*, *Crime, Media, Culture*, vol. 2, 2006, 237.

³⁹¹ Crime and Disorder Act. Part II.

előbbieken meghatározottakon kívül minden bűncselekmény esetén súlyosbító körülményként kell értékelni a rasszista motívumot.³⁹²

A Norwood kontra Egyesült Királyság ügyben alapvető jelentőségű döntést hozott az Emberi Jogok Európai Bírósága a gyűlöletbeszéddel szembeni fellépés vonatkozásában. Mark Norwood egy, az égő World Trade Centert, egy tiltó jelbe foglalt félholdat és csillagot ábrázoló, *az iszlám távozzon – véd meg a briteket* felirattal ellátott plakátot tett ki lakásának ablakába. A brit bíróság megállapította felelősségét a Public Order Act fent hivatkozott 5. szakasza alapján. Norwood panasszal fordult az Emberi Jogok Európai Bíróságához véleménynyilvánítási szabadságának megsértése miatt. A Bíróság megállapította, hogy a plakát az Egyesült Királyságban élő muszlimok közössége elleni támadást fejez ki, s ez ellentétes a Római Egyezmény szerinti elvekkkel, így a joggal való visszaélésről szóló 17. cikkre tekintettel nem élvezi a 10. cikk védelmét. Megállapította azt is, hogy a Római Egyezmény alapján a gyűlöletbeszéd büntetőjogi tiltása a tagállamoknak ugyan nem kötelességük, de – mind vallási, mind faji vagy etnikai alapon – erre az egyezménnyel összhangban lehetőségük van. A Bíróság leszögezte egyúttal azt is, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozására a Római Egyezmény 10. cikk 2. bekezdése szerint kevésbé sértő megnyilvánulások esetében is lehetőség van.³⁹³

e) Amerikai Egyesült Államok

Általánosságban elmondható, hogy a szólásszabadság lehető legteljesebb körű védelmét az Amerikai Egyesült Államok jogrendje biztosítja. E jog nem pusztán a legnagyobbra tartott alkotmányos jog, hanem az Egyesült Államok kulturális szimbólumainak is egyike, és mint ilyen a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában szinte teljes körű védelemben részesül.

Mindez a gyűlöletbeszéd megítélését is alapvetően meghatározza.

A függetlenségi háború idejétől napjainkig négy történelmi korszakot különböztethetünk meg³⁹⁴ a szólásszabadság amerikai típusú gyakorlatában. A nevezett alapjog attól függően került szélesebb vagy szűkebb körben korlátozásra, hogy az állampolgárok állammal szembeni védelmi igénye mennyiben nyert teret.

³⁹² *Report on Member States' Legal Provisions to Combat Discrimination*, European Commission, February 2000, 38.

³⁹³ *Norwood v. The United Kingdom* (Decision of 16 November 2004, no. 23131/03). Kondoros, *i. m.* 63.

³⁹⁴ Lee C. Bollinger, *The Tolerant Society. Freedom of Speech and Extremist Speech in America*, Oxford, Oxford UP, 1986, 144.

Az amerikai jogfelfogás a politikai szólás szabadságát a legalapvetőbb emberi jognak tekinti, amint ez kifejeződik az 1971. évi Első Alkotmánymódosításban³⁹⁵ is, amely szerint a Kongresszus nem alkothat olyan törvényt, amely a szólás szabadságát korlátozza. Az Első Alkotmánymódosítás megteremtette – hasonlóan a pornográfiához – a gyűlölet- és rasszista beszéd jogi védelmét. Ez a védelem ellentétben áll a Tizennegyedik Alkotmánymódosítással, mely az egyenlő védelemről, vagy antidiszkriminációról szól, s mely rögzíti, hogy egyetlen állam sem foszthatja meg az egyenlő védelemhez való jogától az állampolgárokat.³⁹⁶

Mindazonáltal az 1980–1990-es évek fordulóján az Egyesült Államokban is történtek próbálkozások helyi szinten, egy-egy városban a gyűlöletbeszédet tiltó rendelkezések bevezetésére, azonban ezeket a Legfelsőbb Bíróság egytől egyig megsemmisítette.³⁹⁷

A szólásszabadság mégsem abszolút jog, korlátozására nagyon szűk körben ugyan, de sor kerülhet. Az amerikai jogfejlődés részletesebb elemzése értekezésemben azért indokolt, mert nagyban hozzásegít a magyar alkotmánybírói gyakorlatban meggyökeresedett és eredeti jelentésétől eltérően alkalmazott, az időközben történt fejlődéstől azonban nem befolyásolt *clear and present danger* teszt kritikai analíziséhez.³⁹⁸ A teszt

...fokozatos tényerése [...] szép példája lehet a common law jogfejlődés evolúciójának: az elv először kisebbségi álláspontként, különvéleményekben jelent meg, olyan ítéletekhez csatolva, amelyekben a szólásszabadság más érdekek mögé szorult, mígnem lassacskán, a testület többségét megnyerve magának [...] a szólásszabadság korlátozási lehetőségeit meghatározó egyik legfőbb vezérelvvé vált.³⁹⁹

Jelen esetben, mint ahogyan azt a következőkben kifejtem, a hangsúly két ponton van. Egyrészt azon, hogy míg a magyar Alkotmánybírói által alkalmazott jog a kontinentális jogrendhez tartozik, addig az alkotmánybírói határozatok egyik sarkigazságává tett teszt az amerikai *common law* jogrend, tehát precedensjogi alapon nyugszik. A másik előzetes felvetésem éppen a precedensjog jellegéből következik, és éppen e jogrend lényegében

³⁹⁵ „Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the government for a redress of grievances.” (Jeffrey A. Mello, Hate Speech, the First Amendment, and Professional Codes of Conduct: Where to Draw the Line?, *Journal of Legal Studies Education*, vol. 25, Issue 1, 2008, 14.

³⁹⁶ Gloria Cowan–Miriam Resendez–Elizabeth Marshall–Ryan Quist, Hate Speech and Constitutional Protection: Priming Values of Equality and Freedom, *Journal of Social Issues*, vol. 58, no. 2, 2002, 249.

³⁹⁷ Karen L. Bird, Racist speech or free speech, *Comparative Politics*, vol. 32, No 4. July 2000, 399.

³⁹⁸ A teszt bővebb kifejtését lásd Molnár Péter, Uszítás vagy gyalázkodás, *Fundamentum*, 2001/4, 110–125.

³⁹⁹ Koltay, A „clear and present danger” elv fordulat története az Egyesült Államokban és Magyarországon, *Magyar Jog*, 2009/7, 415–423.

foglalható össze: *consequence from case to case*. Azaz: esetről esetre történő következtetések levonásával a jogrend maga is fejlődik.

A korlátozás lehetőségeinek meghatározásánál a John Stuart Mill utilitarista elméletéből levezetett igazságra törekvés koncepciója szerint a *clear and present danger* tesztjéből kell kiindulni. Mill a tévedhetőség doktrínáját vallotta. Ez azt jelenti, hogy soha nem mondhatjuk teljes biztonsággal, hogy egy vélemény helytelen. Másrészt tovább megy, s azt mondja, hogy még abban az esetben is, ha ezt teljes biztonsággal állíthatnánk, elnyomni azt attól még bűn lenne.⁴⁰⁰ Mint említettem, Mill filozófiája szerint az igazság feltárása empirikus eljárás, amely korlátozásoktól mentes vitát követel meg. Álláspontja szerint a vita az a fórum, ahol a legnagyobb valószínűséggel diadalmaskodik az igazság, még abban az esetben is, ha a diskurzus során nem kívánt vélemények is teret nyernek. A potenciálisan káros beszéd negatív következményeit Mill a vita lehetőségének biztosításán keresztül látta minimalizálhatónak. Amíg erőszakra való felbujtásba nem csap át, Mill szerint a vitát, annak lehetőségét biztosítani kell.

Holmes bíró az elméletet a gondolatok szabad piacán alapuló igazolásként definiálva elsőként a Schenk-ügyben⁴⁰¹ írta le a *clear and present danger* teszt⁴⁰² első változatát, amely szerint a kérdés az, hogy a használt szavak olyan körülmények között kerültek-e kimondásra, és olyan természetűek-e, hogy tényleges bajok okozásának nyilvánvaló és közvetlen veszélyét rejtik magukban.⁴⁰³ Ebben az esetben a törvényhozónak jogában áll megakadályozni azt. Látjuk tehát, hogy jelen esetben a beszéd és a cselekedet közötti közvetlen összefüggések állnak a fókuszban. Az irányadó tényállás szerint a vádlottat a kémkedési törvény alapján azért ítélték el, mert háborúellenes röplapokat osztogatott.

Holmes bíró álláspontja az *Abrams v. United States* 250 U.S. 616. számú,⁴⁰⁴ 1919-ben meghozott ítélethez fűzött különvéleményében forrt ki.⁴⁰⁵ Az ügy eredete az volt, hogy a vádlott háborúellenes röplapokat osztogatott, amelyben sztrájkra szólította fel a lőszergyárak és más üzemek munkásait. A röplapok szövege a következő volt: „A conscript is little more

⁴⁰⁰ Bentley, *If Baboons Could Talk...* J. S. Mill on Freedom of Speech and the Limits of Racial Discourse, *Politikon*, vol. 33, no. 1, 2006, 35–36.

⁴⁰¹ *Schenk v. United States* 249 U.S. 47 (1919).

⁴⁰² Lásd még Laura Leets, *Responses to Internet Hate Sites: Is Speech Too Free in Cyberspace?*, *Communication Law and Policy*, vol. 6, No 2, 2001, 301.

⁴⁰³ „The question in every case is whether the words are used in such circumstances and are of such a nature as to create a clear and present danger that they will bring about the substantive evils that Congress has a right to prevent.” Michael Israel, *Hate Speech and the First Amendment*, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, vol. 15, 1999, 103.

⁴⁰⁴ Holmes bíró ítéleteinek részletes elemzését lásd Robert Post, *Reconciling theory and doctrine in first amendment jurisprudence*, *California Law Review* (88) 2353 (2000).

⁴⁰⁵ Az ügy részletes elemzését lásd Israel, *i. m.*, 101.

than a convict”.⁴⁰⁶ A bíró – megnyitva az utat az Alkotmány első kiegészítésének értelmezése előtt – kimondta:

Az Egyesült Államok alkotmányosan büntetheti azt a beszédet, mely világos és közvetlen veszélyre vezet, vagy vezethet, ha tartalmánál fogva olyan ártalommal jár, amit az Egyesült Államok alkotmányosan elkerülni törekedhet. [...] Eltekintve attól az esettől, ahol magánszemélyek jogosultságait érinti a szólás, csak a közvetlen ártalom világos veszélye vagy az ártalom előidézésére vonatkozó szándék esetén indokolt, ha a Kongresszus a vélemény kifejezésének korlátozására vállalkozik.

A *clear and present danger* tesztje azt is jelenti, hogy a politikai beszéd nem esik korlátozás alá.⁴⁰⁷ Az ügyben kifejtette, hogy bár bizonyos háborús körülmények megalapozhatják a véleménynyilvánítási jog békeidőhöz képest fokozottabb mértékben történő korlátozását, egy ostoba röplap titkos publikálása nem idézhet elő közvetlen és nyilvánvaló veszélyt. Hozzátette azt is, hogy a vádlottaknak éppannyira volt joguk közzétenni a röplapokat, mint a kormánynak publikálnia az Alkotmányt.

Holmesnál tehát a beszéd addig élvez védelmet, amíg nyilvánvaló és közvetlen veszéllyel nem jár az emberekre nézve. Holmes szerint a szólásszabadság legszigorúbb oltalmazása sem védené meg azt az embert, aki csalárdul tüzet kiált, és pánikot kelt egy színházban.⁴⁰⁸

A teszt kialakulását azonban el kell helyeznünk abban a történelmi és társadalmi közegben, ahol és amikor megszületett. 1919-ben a háborús és háborúellenes propagandák gyakorlatilag megosztották az országot. A vélemények piacán történő eszmecsere tehát akként kell értelmeznünk, hogy „a piac igazolása ebben az olvasatban az, hogy a legéletképesebb alternatívája az ellentmondást nem tűrő rendeletnek. Az állítás szerény, de nem kevésbé fontos”.⁴⁰⁹ Mindez azt jelenti, hogy a bíró a vélemények politikai jellegű ellenőrzéséhez képest tartotta járható útnak a vélemények szabad piacát.

A teszt megerősödésére a *Whitney v. California* ügyben⁴¹⁰ került sor.

Az elítélt Anita Whitney részt vett a kaliforniai kommunista párt szervezésében, az egyik gyűlésen pedig hozzájárult egy olyan határozat elkészítéséhez, amely a párt célkitűzéseit foglalta magában, s ezek eredményeképpen az állami *Criminal Syndicalism Act* megsértése miatt ítélték el.⁴¹¹

⁴⁰⁶ Uo., 103.

⁴⁰⁷ Thomas E. Patterson, *The American Democracy*, New York, McGraw-Hill, Inc., 1993, 113–115.

⁴⁰⁸ C. Edwin Baker, Harm, liberty, and free speech, *Southern California Law Review*, 979 (1997). 979–1020.

⁴⁰⁹ Vincent Blasi, Reading Holmes through the Lens of Schauer: the Abrams Dissent, *Notre Dame Law Review*, (72) 1343 (1997). 1343–1360.

⁴¹⁰ Az ügyről bővebben lásd *The first amendment and the ideal of civic courage: the Brandeis opinion in Whitney v. California*, *William and Mary Law Review*, (29) 653 (1988).

⁴¹¹ Koltay, *i. m.*, 415–423.

Az ügy kapcsán került részletesen kifejtésre a teszt időbeli, és a kísérletre vonatkozó része, továbbá annak kimondása, hogy mivel a szabadság nem eszköz, hanem cél, a veszély jellegét sem ítélni meg a törvényhozás. Ennek mérlegelése esetről esetre a bíróságok feladata.

A csoportok sérelmére elkövetett gyűlöletbeszéd megítélésének mikéntjére példa a *Beauharnais* vagy *Illinois-ügy*⁴¹², amelyben a vádlott olyan röplapokat osztogatott, amelyeken a feketéket rablással és más erőszakos bűncselekmény elkövetésével vádolta. Az ügyben a bíróság kimondta, hogy az a beszéd, amely egy csoport megsértését célozza, minden szempontból analóg az egyén sérelmére elkövetett beszéddel, amely pedig a szólás szabadságából tradicionálisan kirekesztésre kerül.⁴¹³ Bár a röplapok csupán önvédelemre szólították fel a fehér lakosságot, nem hívtak fel aktív erőszakra, annak nyilvánvaló és közvetlen veszélyét nem rejtette magában. Látnunk kell, hogy bár az ítélet megsemmisítésére nem került sor, a későbbi döntések aláássák a döntés érvényét.

Miként említettem, egyetlen teszt, az amerikai bíróság által alkalmazott egyetlen mérce sem függetleníthető attól a történelmi kontextustól, melyben született. „Az, hogy a kommunizmus a második világháború után számos országban uralomra jutott, nem kedvezett a szólás szabadságának.”⁴¹⁴ A *Dennis-ügyben*,⁴¹⁵ akit a kommunistaelenes törvény alapján ítélték el, a bíróság még csak nem is vizsgálta azt, hogy a beszéd és a cselekedet között milyen kapcsolat van, hogy a beszédet követően valóban sor került-e a kormány megdöntésére. Mivel a *clear and present danger* teszt ezt megkövetelte, a tesztet újra kellett fogalmazni. Hand bíró kimondta, hogy a beszéd természete szerint különbséget téve a szabad és a tiltható szólás között, minden ügyben fel kell tenni azt a kérdést, hogy a rossz súlyossága mennyiben igazolja a szólásszabadság csorbításának szükségességét. Az ítélethez két bíró is különvéleményt fűzött, a tesztet a véleménynyilvánítás szabadsága számára megkövetelt minimális védelemnek minősítve.

A jelenlegi gyakorlat az erőszakra való felhívásban húzza meg a határt, amelynek alapja az 1969-ben kialakított, úgynevezett *Brandenburg-teszt*.⁴¹⁶ Az eset⁴¹⁷ a *Ku-Klux-Klan* vezetőjével áll összefüggésben, aki több fórumon tett gyalázkodó kijelentéseket a feketékre nézve. Javasolta, hogy a feketék térjenek vissza Afrikába, a zsidók pedig Izraelbe. Ennek

⁴¹² *Beauharnais v. Illinois* 343 U.S. 250 (1952)

⁴¹³ Az ügy részletes elemzését lásd Joshua Azriel, *The Internet and Hate Speech: an Examination of the Nuremberg Files Case*, *Communication Law and Policy*, vol. 10, no. 4, 2005, 488.

⁴¹⁴ Molnár Péter, *Uszítás vagy gyalázkodás*, *Fundamentum*, 2001/4, 120.

⁴¹⁵ *Dennis v. United States* 341 U.S. 494 (1951).

⁴¹⁶ A *Brandenburg* teszt elemzését lásd Laura Leets, *Responses to Internet Hate Sites: Is Speech Too Free in Cyberspace?*, *Communication Law and Policy*, vol. 6, No 2, 2001, 301.

⁴¹⁷ *Brandenburg v. Ohio* 395 U.S. 444 (1969).

érdekében a szervezet tagjai petíció benyújtását tervezték a kormányhoz, kilátásba helyezve, hogy annak sikertelensége esetén ők maguk cselekszenek. Az ohioi büntető törvény alapján a szervezet vezetőjét azzal vádolták, hogy a nevezett személyekkel szemben erőszakos cselekedetekre hívott fel azzal, hogy az említetteket egy rasszista rendezvényen adta elő.⁴¹⁸

Az ügyben született ítélet szerint a szervezet ugyan pártolta az erőszakot, de arra nem hívott fel. Az új teszt tehát a következőképpen hangzik:

...a szabad szólás és a szabad sajtó alkotmányos biztosítékai nem engedik meg, hogy egy állam megtiltsa vagy törvényen kívül helyezze az erőszak használatának vagy törvénysértésnek támogatását, kivéve, ha az ilyen cselekmény célja azonnali törvénytelen cselekedet előidézése vagy arra való izgatás, és valószínű, ilyen cselekedetre izgat vagy azt okoz.⁴¹⁹

Az így kialakult gyakorlat szerint tehát a jogellenes cselekedetre felhívó beszéd is védelmet élvez, kivéve, ha az új teszt feltételeinek megfelel.

A jelenleg Magyarországon felmerülő problémák megoldásának érdekében még egy amerikai jogeset említését tartom megfontolásra érdemesnek. Bár értekezésemnek a gyülekezési jog újraszabályozásának módja nem képezi tárgyát, álláspontom szerint irányadó lehet a magyar jogalkotó számára is az Amerikai Legfelsőbb Bíróság döntése. A Collin-ügyben⁴²⁰ irányadó tényállás szerint az amerikai Nemzetiszocialista Párt kívánt felvonulást tartani egy faluban, melynek többnyire zsidó, főként a holokausztot túlélte lakosai voltak. Az ügyben a bíróság akként foglalt állást, hogy a felvonulást az általa kinyilvánítani szándékozott vélemény tartalmától függetlenül kell megítélni. A Brandenburg-teszt pedig a jelen ügyre nem alkalmazható, tekintettel arra, hogy a falu vezetősége nem azért tiltotta meg a felvonulást, mert a szemben álló vélemények esetleg az erőszak potenciális veszélyét hordozzák, hanem a felvonulók által okozni kívánt érzelmi megrázkódtatás megakadályozása végett. Jelen esetben tehát nem a véleménynyilvánítási jog korlátozása történt, hanem az ember egyéni méltóságának csoportkontextusban való védelme.

Az amerikai jogfejlődés elemzése körében kiemelendő, hogy az úgynevezett „gyűlölet bűncselekmények” (hate crimes) elleni fellépés jegyében az egyébként is büntetendő cselekmények súlyosabban minősülő esetét jelenti az, ha a bűncselekmény indítéka

⁴¹⁸ Thomas H. Koenig–Michael L. Rustad, „Hate Torts” to Fight Hate Crimes: Punishing the Organizational Roots of Evil, *American Behavioral Scientist*, vol. 51, no. 2, 2007, 307.

⁴¹⁹ Idézi Molnár Péter, *i. m.*, 121.

⁴²⁰ Collin v. Smith 578 F 2d 1197 (7th Cir) cert. den., 439 U.S. 916 (1978) application for stay denied, 436 U.S. 953 (1978).

meghatározott, például faji, vallási, nemi, szexuális orientáción, fogyatékoságon vagy életkoron alapuló gyűlölet.⁴²¹ Több szerző tehát a gyűlöleti bűncselekmények mikénti megítélése kapcsán a hangsúlyt az elkövető szándékára helyezi, és rögzíti: „a gyűlölet-bűncselekmény olyan személy, illetve vagyon elleni bűncselekmény, amelyet részben vagy egészben az elkövető előítélete motivál.”⁴²²

A gyűlöleti bűncselekmények súlyosabb büntetéséről szóló törvények megalkotását a szociális kérdésekre érzékeny képviselők támogatták, hirdették, mégpedig igazolható szándékkal. Ezek a törvények nemcsak a sértett személyek viktimizációját, hanem ennél szélesebb szociális igazságtalanságok reparációját is célozták.⁴²³

Tényként kell azonban rögzíteni, hogy bár a Legfelsőbb Bíróság törekszik az egységes joggyakorlat kialakítására, sok esetben mégis eltérő processzust tapasztalhatunk tagállamonként.⁴²⁴ Az 1990-es évektől kezdődően az Egyesült Államok büntetni rendelte a gyűlöleti indíttatású személy és vagyon elleni cselekményeket. E folyamat jellegzetes adóssága ugyanakkor a kisebbségi csoportokat becsmérő gyűlöletbeszéd visszaszorításával kapcsolatos probléma, mely az Első Alkotmánymódosítás által a szólásszabadságnak tulajdonított szentségből ered. A gyűlöleti indíttatású cselekmények kriminalizálásának trendje a következő: 1) számos állam törvényt fogadott el a gyűlölet-bűncselekményekről, melyek az elkövető gyűlölet általi motiváltságát értékelték, 2) a gyűlölet-bűncselekmények által érintett speciális célpontokat, áldozati csoportokat definiáltak, mint pl. a faji, vallási csoportot, a szexuális beállítottságon, nemen, fogyatékoságon, életkoron alapuló csoportokat⁴²⁵ 3) a gyűlöleti bűncselekményeket, mint amelyek a „többi bűncselekményhez képest szörnyűbbek, súlyosabb büntetéssel sújtották.”⁴²⁶ Az Egyesült Államok alapjogi mércéjének fejlődéséből levonható az a következtetés, hogy az uszítás és a gyalázkodás, az izgatás és a pusztá véleménynyilvánítás megítéléséhez nem elegendő egy mesterségesen konstituált teszt, amelyet mind az eljáró bíróság, mind az Alkotmánybíróság 1992-től a mai

⁴²¹ Karen Franklin, Good Intentions, The Enforcement of Hate Crime Penalty-Enhancement Statutes, *American Behavioral Scientist*, vol. 46, no. 1, 2002, 166.

⁴²² Brian T. McMahon–Steven L. West–Allen N. Lewis–Amy J. Armstrong–Joseph P. Conway, Hate Crimes and Disability in America. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, vol. 47, no. 2, 2004, 68. és 73.

⁴²³ Franklin, *i. m.*, 167.

⁴²⁴ Sara Steen–Marc Cohen, Assessing the public’s demand for hate crime penalties, *Justice, Quarterly*, vol. 21, no. 1, 2004, 93–94.

⁴²⁵ Többen problémaként vetik fel, hogy az egyes államok eltérően határozzák meg a védelem hatókörébe vont, potenciális sértetti kört. (Lásd James Nolan–Yoshio Akiyama, Assessing the climate for hate, *Criminal Justice Studies*, vol. 15, No 2, 2002, 100.)

⁴²⁶ Lásd Jo Morgan US hate crime legislation: a legal model to avoid in Australia című tanulmányát (*Journal of Sociology*, vol. 38, Issue 1, 2002, 26).

napig⁴²⁷ eltérést nem tűrő módon alkalmaz. Az amerikai jogtudomány is azt az álláspontot képviseli, hogy a 21. századi Amerika kihívásai, ezek között a szélsőséges csoportok, nyilvánvalóan próbára teszik az első alkotmánymódosítást olyan szempontokból, melyeket annak megalkotói nem láthattak előre az Alkotmány megalkotásakor, a 18. században.⁴²⁸ A helyes jogalkotás és az ezt megfelelően megítélő alkotmánybírói gyakorlat megköveteli a folyamatosan változó társadalmi igény figyelembevételét.⁴²⁹ Az ezzel kapcsolatban a jogalkalmazásra háruló feladat pedig az, hogy – a *summum ius, summa injuria* elvét figyelembe véve – az adott normát ne annak „steril” mivoltában, hanem az ügy egyedi körülményeit mérlegelve alkalmazza.⁴³⁰

II.3.3. A Magyarország előtt álló feladatok

A hatályos magyar büntetőjogi szabályozás jelenleg is lehetőséget nyújt a gyűlöletkeltés legsúlyosabb formáival szembeni fellépésre, a következők szerint. Kifejezetten a gyűlöleti indíttatású – erőszakkal vagy annak közvetlen veszélyével párosuló – cselekmények ellen biztosít büntetőjogi védelmet a népirtás, az apartheid, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport tagja elleni erőszak, továbbá a közösség elleni izgatás tényállása. Hasonlóan szélsőséges – de erőszakot nem feltételező – cselekményekkel szemben véd az önkényuralmi jelképek használatának tilalma, de akár a nemzeti jelkép megsértésének tényállása is hordozhat ilyen tartalmat. Nem kifejezetten a kirekesztő magatartások szankcionálására alkotta a jogalkotó, azonban az ilyen jellegű magatartásokkal szemben is védelmet biztosíthat a rágalmazás, a becsületsértés és a kegyeletsértés törvényi tényállása.⁴³¹

A gyűlöletbeszéd büntetőjogi szabályozását ellenzők egyik kedvenc és sokat hangoztatott érve, hogy „a véleménynyilvánítás szabadsága most sem teszi lehetővé a mások ellen mozgósító gyűlöletbeszédet”,⁴³² „a magyar jogban a rasszista beszédnek van jogkövetkezménye”, a közösség elleni izgatás tényállása lehetővé teszi az uszítás elleni

⁴²⁷ A teszt alkotmánybírói gyakorlatban történő megjelenéséről bővebben lásd Koltay, A „clear and present danger” elv fordulatos története az Egyesült Államokban és Magyarországon, *Magyar Jog*, 2009/7, 418–423.

⁴²⁸ Israel, Hate Speech and the First Amendment, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, vol. 15, 1999, 98.

⁴²⁹ Irene Nemes, Regulating Hate Speech in Cyberspace: Issues of Desirability and Efficacy, *Information & Communication Technology Law*, vol. 11, no. 3, 2002, 207.

⁴³⁰ Számos szerző részletezi, hogy az Egyesült Államok jogalkotásának milyen, a fenti szempontokat is figyelembe vevő választ kellene adnia a gyűlölet által motivált bűncselekményekre. Ezek közül kiemelkedő: Kathleen M. Blee, The Microdynamics of the Hate Violence: Interpretive Analysis and Implications for Responses, *American Behavioral Scientist*, vol. 51, no. 2, 2007, 267–269.

⁴³¹ Btk. 155. §, 157. §, 174/B. §, 269–181. §.

⁴³² Lásd Salamon László képviselő felszólalását az Országgyűlés plenáris ülésének 199. (2009. 03. 24.) ülésnapjáról készült jegyzőkönyvben.

büntetőjogi fellépést, s e tényállás megfelelő megoldást biztosít a gyűlöletbeszéd problémájára.⁴³³ Elhangzott az is, hogy „a gyűlöltre uszítás tilalma az alkotmányban jelenleg is benne foglaltatik, az alapvető jogok egymáshoz való viszonyából, az emberi méltóság és a személyiség alkotmányos védelméből következően”. Mellesleg alkotmányosan nincs is lehetőség az emberi méltóság védelmében ennél szigorúbb szabályozás alkotására.⁴³⁴

Álláspontom szerint azonban ez az érvrendszer nagyon gyenge lábakon áll. Egyrészt a joggyakorlat alapján világos, és maga az Alkotmánybíróság is megállapítja, hogy a magyar bíróságok nem megfelelően alkalmazzák a közösség elleni izgatás tényállását,⁴³⁵ így már csak emiatt sem biztosíthatja e tényállás a megfelelő jogi védelmet.

Ugyanakkor abban az esetben, ha a bíróságok helyesen, a jogalkotó eredeti szándékának megfelelően alkalmazzák e tényállást, sem volna az elégséges a közösségek emberi méltóságának – a nemzetközi és európai jog elvárásainak is megfelelő – hatékony védelmére. Kovács Péter alkotmánybíró, az Alkotmánybíróság egyetlen nemzetközi közjogász professzora is leírja a legutóbb a tárgyban született alkotmánybíróági határozathoz csatolt párhuzamos indokolásában, hogy a közösség elleni izgatás csak „a gyűlöltre uszítást bünteti, így azonban az ENSZ-egyezményből fakadó kötelezettség [...] csak részben teljesül. Azért csak részben, mivel ott nemcsak az erőszak és nemcsak az izgatás [...], hanem például a terjesztés is büntetendő.”⁴³⁶

Valki László ennél is kritikusabban fogalmaz:

Van [...] egy alkotmányunk, amely csupán egyetlen mondatot tartalmaz a véleménynyilvánítás szabadságáról. Van egy büntető törvénykönyvünk, amely ugyancsak egyetlen mondatban tiltja a közösség elleni izgatást. Van továbbá egy alkotmánybíróságunk, amelynek valahogyan állást kellett foglalnia abban a kérdésben, hogy ez a két mondat miként hozható egymással összhangba. [...] Ennek során pedig a]z AB nem volt tekintettel a magyar állam által vállalt nemzetközi kötelezettségekre [...] Amikor] hosszas rendszertani és jogfilozófiai fejtegetések után azt a következtetést vonta le, hogy a gyűlöletbeszéd csak „nyilvánvaló és közvetlen veszély” esetén büntethető, akkor túllépte a hatáskörét. Azt tette, amit nem lett volna szabad tennie: új rendelkezést csatolt a Btk. már idézett 269. §-ához, tehát törvényt alkotott.⁴³⁷

⁴³³ Lásd Répássy Róbert képviselő felszólalását uo.

⁴³⁴ Lásd Salamon László képviselő felszólalását uo.

⁴³⁵ 95/2008 AB határozat III. rész. 4.2. pont.

⁴³⁶ 95/2008 (VII. 3.) AB határozat. Kovács Péter alkotmánybíró párhuzamos indokolásának III. része.

⁴³⁷ Valki László, Szólásszabadság, alkotmány, nemzetközi jog, *Népszabadság*, 2009. augusztus 14; és Uő, A magyar állam a nemzetközi jogsértés állapotába került.

www.nepszava.hu/default.asp?cCenter=OnlineCikk.asp&ArticleID=1182728 – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

Utalva az ENSZ-egyezmény 4. cikkére, a következőket írja: „[a]zt hiszem, ez elég világos szövegezés. Szó sem esik benne a megszorító értelmezés lehetőségéről, arról, hogy az állam – kivételképp és meghatározott esetekben – mégis megengedhetné a területén rasszista eszmék terjesztését, a kisebbségek elleni gyűlöletre izgatást.”⁴³⁸ Ez a kifejezett követelmény olvasható ki az Egyezségokmányból és az ENSZ-egyezményből, az azokhoz kapcsolódó esetjogból, de ugyanez következik az Európa Tanács és az Európai Unió jogforrásaiból és joggyakorlatából is. Azt pedig, hogy e követelménynek a magyar jogrendszer nem felel meg, világosan jelzik e szervezetek Magyarországot a nem megfelelő szabályozás miatt folyamatosan elmarasztaló jelentései.

A CERD Magyarország időszakos jelentései alapján, a 2002 augusztusában tartott ülését követően elfogadott záró észrevételeiben amellelt, hogy üdvözölte a Magyarország által a megkülönböztetés elleni küzdelem jegyében tett számos pozitív, a büntetőjog területét is érintő intézkedést, komoly aggályainak is hangot adott. A CERD az Alkotmánybíróságnak a gyűlöletbeszéd büntetőjogi tiltását megsemmisítő 12/1999 (V. 21.) számú határozatára hivatkozással aggodalmát fejezte ki, miszerint az akkor hatályos büntetőjogi szabályok nem fedik le az ENSZ-egyezmény 4. cikkében foglalt kötelezettségek valamennyi aspektusát. Egyúttal emlékeztetett – a fentiekben már bemutatott – VII. és XV. számú általános ajánlásaiban foglaltakra, s az ENSZ-egyezmény kötelező jellegére.⁴³⁹ Megállapítható, hogy előrelépés a CERD észrevételeinek rögzítése óta sem történt e területen, ugyanis a gyűlöletbeszéd büntetőjogi tiltására azóta tett újabb törvényhozói kísérletek sem állták ki az alkotmányosság próbáját.

Ugyancsak a nemzetközi és európai jogi kötelezettségek és a magyarországi helyzet interferenciáját jelzik az ECRI országjelentései is. Egy érdekesség ezzel kapcsolatban, hogy a négy jelentés közül három elfogadására – pusztán véletlenségből – épp a gyűlöletbeszéd szabályozására tett kísérletekkel nagyjából egy időben került sor,⁴⁴⁰ és még az azokban foglalt, illetve azok által tervezett kiterjedtebb büntetőjogi tiltás számbavétele mellett sem találta úgy az ECRI, hogy a magyar szabályozás maradéktalanul lefedte volna a nemzetközi

⁴³⁸ Uo.

⁴³⁹ Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Hungary. 01/11/2002. [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/A.57.18,paras.367-390](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/A.57.18,paras.367-390). – A letöltés ideje: 2009. augusztus 25.

⁴⁴⁰ Az első jelentést 1996. június 7-én fogadták el, a Btk. 269. §-ának 1996. évi XVII. törvény által módosított szövege 1996. június 15-én lépett hatályba. A harmadik jelentést 2003. december 5-én fogadták el, az Országgyűlés a Btk. módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslatot pedig 2003. december 8-án fogadta el. A negyedik jelentést 2008. június 20-án fogadta el az ECRI, a Btk. módosításáról szóló T/2785. számú törvényjavaslatot 2008. február 18-án fogadta el az Országgyűlés, az Alkotmánybíróság pedig csak ezután, 2008. július 3-án tette közzé a törvény alkotmányellenességét megállapító 95/2008 (VII. 3.) AB határozatát.

és európai jog által megkövetelt spektrumot.⁴⁴¹ Az ECRI a Magyarországról készült országjelentések közül talán a negyedikben fejt ki legrészletesebben észrevételeit, és fogalmazza meg leghatározottabban ajánlásait. A negyedik jelentés szerint az előző jelentés elkészítése óta a rasszizmus és az intolerancia elleni küzdelemben megvalósult előrelépések mellett is számos aggályos terület maradt. Ilyen nyugtalanító fejlemény például, hogy a közbeszédben egyre fokozódik a rasszizmus, az antiszemita nézetek hangoztatása, s ugyan statisztikai adatok erre vonatkozóan nincsenek, a rasszista erőszak jelenléte is aggasztó. Megállapítja továbbá:

...a véleményszabadság nagyon magas szintű alkotmányos védelme mostanáig lehetetlenné tette a hatóságok számára, hogy hatékony jogszabályokat léptessenek hatályba a rasszista megnyilvánulásokkal szemben: a magyar jogrendszerben kizárólag a rasszista megnyilvánulások legszélsőségebb formái büntethetők, például a közvetlen erőszakra való uszítás, ezek a követelmények annyira magas szintűek, hogy tulajdonképpen szinte soha nem alkalmazzák őket. Bár egy részről igaz, hogy a jogszabályok önmagukban nem tudják megakadályozni a rasszista hozzáállást, a Magyarországon érvényes, szinte korlátlan szólásszabadság megnehezíti azt a munkát, amelynek célja egy saját tagjaival szemben nyitottabb és toleránsabb társadalom létrehozása.⁴⁴²

Az ECRI kiemelt feladatként, elsőbbségi bevezetéssel javasolja továbbá a magyar hatóságoknak, hogy folyamatosan vizsgálják felül, hogy a rasszista megnyilvánulások elleni, Magyarországon hatályos jogszabályok mennyiben tudnak eleget tenni a nekik szánt feladatnak. Határozottan ajánlja az ECRI azt is, hogy Magyarország vegye figyelembe a nemzetközi standardokat, különösen az ECRI 7. számú Általános Politikai Ajánlását, amelynek értelmében a nemzeti törvénynek „*büntetnie* kell a rasszista cselekményeket, ami magában foglalja az erőszakra, gyűlöletre vagy hátrányos megkülönböztetésre való nyilvános uszítást, valamint az egyes személyek vagy meghatározott személyek csoportjai elleni nyilvános zaklatást, gyalázást vagy fenyegetést, faj, bőrszín, beszélt nyelv, vallás, nemzetiség, nemzeti vagy etnikai származás alapján.” Amennyiben pedig a fentieknek megfelelő jogszabályok megalkotása a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásával járna, úgy az

⁴⁴¹ Európai Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottság. Az ECRI országspecifikus jelentéssorozata. Jelentés Magyarországról. Strasbourg, 1997 (elfogadva 1996. június 20-án), 6–7; Európai Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottság. Második jelentés Magyarországról. Strasbourg, 2000. március 21. (elfogadva 1999. június 18-án), 5–6; Európai Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottság. Harmadik jelentés Magyarországról. Strasbourg, 2004. június 8. (elfogadva 2003. december 5-én), 9–11.

⁴⁴² ECRI jelentés Magyarországról (negyedik monitoring-kör). Elfogadva 2008. június 20-án, nyilvánosságra hozatal napja: 2009. február 24., 8–9, 25–28.

a Római Egyezmény, valamint az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjogának szem előtt tartásával történjék.⁴⁴³

Valóban vitathatatlan, hogy a gyűlöletkeltés legszélsőségesebb formái elleni büntetőjogi fellépésre jelenleg is lehetőség van. Nincsen azonban sem polgári jogi, sem közigazgatási jogi, sem szabálysértési jogi, sem pedig büntetőjogi jogkövetkezménye – a nemzetközi kötelezettségeink alapján egyébként szabályozandó – olyan magatartásoknak, amelyek valamely csoporton keresztül hatva a csoportot alkotó egyes tagok emberi méltóságát, becsületét súlyosan sértik, ahogyan a faji felsőbbrendűségre, gyűlöltre alapozott eszmék terjesztésének, a faji megkülönböztetésre való izgatásnak, a fajgyűlölő tevékenység támogatásának és a faji megkülönböztetést előmozdító szervezetekben vagy tevékenységben történő részvételnek sincsen. Nem tiltja törvény a megkülönböztetésre, illetve ellenségeskedésre izgató nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet hirdetését sem. A jogalkotó tehát nem tett eleget a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény 4. cikkében *expressis verbis* rögzített büntetőjog-alkotási kötelezettségének, s a magyar jogi szabályozás nem felel meg a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának, emellett nincsen összhangban a többi, a tárgyban releváns nemzetközi vagy európai jogi normával, forrással sem, így például az ECRI idézett 7. számú ajánlásával.

Valki László egy, a holokauszttagadással kapcsolatos nyilatkozatában mégis általános érvennyel kifejtette: érthetetlennek tartja, hogy a parlamenti pártok egy része és az Alkotmánybíróság miért hagyta és hagyja figyelmen kívül a faji megkülönböztetés tilalmáról szóló egyezményt, amelyhez Magyarország évtizedekkel ezelőtt csatlakozott.⁴⁴⁴ Számomra is érthetetlen, hiszen alkotmányos kötelezettség is, az Alkotmány 7. §-ának (1) bekezdése ugyanis egyértelműen rögzíti, hogy a Magyar Köztársaság biztosítja a belső jog és a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek összhangját. „Márpedig jelen esetben ez az összhang nem biztosított.”⁴⁴⁵ Nem mehetünk el azonban szó nélkül amellet sem, hogy nemzetközi és alkotmányos kötelezettségeinken kívül a tényszerű valóság, az ECRI jelentésében is feltárt tendencia miatt a társadalmi együttélési szükséglet, a demokratikus jogállami működés biztosítása megkívánja a gyűlöletbeszéd elleni hatékony, büntetőjogi eszközökkel is történő fellépést. Mindezek után nem mehetünk el szó nélkül amellet, hogy Magyarországon még

⁴⁴³ Uo., 55.

⁴⁴⁴ A magyar állam a nemzetközi jogsértés állapotába került.

www.nepszava.hu/default.asp?cCenter=OnlineCikk.asp&ArticleID=1182728 – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

⁴⁴⁵ Lásd Wiener György képviselő felszólalását az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottsága 2009. március 9-én megtartott ülésének jegyzőkönyvében.

mindig itt tartunk akkor, amikor a szólásszabadság legliberálisabb nemzetének tartott Egyesült Államokban már arról cikkeznek, hogy az interneten terjedő gyűlöletbeszéd⁴⁴⁶ milyen új kihívások elé állítja a jogalkotót.⁴⁴⁷ Nyilvánvaló, hogy napjainkban „új társadalom van kialakulóban, az információs társadalom.”⁴⁴⁸

Visszatérve tehát: abban az esetben, ha vállalt nemzetközi jogi kötelezettségeink és a belső jog összhangja nem biztosított, a jogalkotó – amennyiben nem kívánja ezt az Alkotmányt és a nemzetközi jogi kötelezettségeket is sértő állapotot fenntartani – elvben kétféle lehetőség közül választhat:

1) Az egyik – hangsúlyozottan csupán elvi – lehetőség az, hogy Magyarország megpróbál szabadulni nemzetközi kötelezettsége alól úgy, hogy felmondja a nemzetközi szerződést, vagy ha a nemzetközi szerződés lehetőséget biztosít erre, kezdeményezi a módosítás bonyolult, hosszadalmas folyamatát, melynek sikeres kimenetele, szinte teljes bizonyossággal mondható, lehetetlen. Senki sem gondolhatja azonban komolyan, hogy Magyarország számára valódi alternatívát jelenthet a nemzetközi szerződések olyan módosítását javasolni, amely a demokratikus alapértékekkel, azzal az eszmeiséggel, amelyen a nemzetközi emberi jogi rendszer alapul, teljesen összeegyeztethetetlen, avagy éppen felmondani a nemzetközi szerződéseket, esetleg kilépni a nemzetközi szervezetekből, és ily módon szembefordulni az egész világgal, s véglegesen kiírni magát a kultúrnemzetek köréből.

2) A másik lehetőség, s valójában az egyedüli tényleges és helyes megoldás az lehet, hogy a jogalkotó az Alkotmány 7. § (1) bekezdésében foglalt azon kötelezettségének, miszerint biztosítja a vállalt nemzetközi kötelezettségek és a belső jog összhangját, végre eleget tesz az ehhez szükséges törvények megalkotásával, ha pedig ez másként nem lehetséges, akkor végső soron az Alkotmány módosításával.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ Margaret E. Duffy, Web of Hate: a Fantasy Theme Analysis of the Rhetorical Vision of Hate Groups Online, *Journal of Communication Inquiry*, vol. 27, no. 3, 2003, 291–292.

⁴⁴⁷ Audrey Guichard, Hate crime in cyberspace: the challenges of substantive criminal law, *Information & Communications Technology Law*, vol. 188, no. 2, 2009, 202; vagy Jennifer L. Lambe, Who Wants to Censor Pornography and Hate Speech, *Mass Communication and Society*, vol. 7, no. 3, 2004, 279–280.

⁴⁴⁸ Balog Zsolt György, Az infokommunikációs jogról, *Infokommunikáció és Jog*, 2004/2, 45.

⁴⁴⁹ Vö. Petrétei József, *Alkotmányjog*, I, Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002, 171–175.

IV. RÉSZ

A közösségi méltóság védelmének egyéb esetei

I. fejezet

A közösségi méltóság védelmének egyéb büntetőjogi esetei

I.1.

A holokauszttagadás

I.1.1. Bevezető gondolatok

Dolgozatom jelen fejezetében vizsgálom azt a két bűncselekményt, amely tárgyát tekintve nem választható el a közösségek sérelmére elkövetett, a csoporttagok emberi méltóságát sértő cselekményektől, jelesül a holokauszttagadást, valamint az önkényuralmi jelképek használatát. Céloom annak igazolása, hogy a közösségek méltóságát sértő megnyilvánulások ellen a jogalkotó, abban az esetben, ha meg kíván felelni az értekezésem III. részében elemzett nemzetközi és uniós elvárásoknak, továbbá ha teljesíteni akarja a társadalom biztonságigényéből fakadó feladatát, a kérdéskört komplex szemlélettel kell kezelnie. Tekintettel arra, hogy a közösségek méltóságának megsértése valamennyi alakzatánál – így a holokauszttagadás, az önkényuralmi jelképek használata, valamint a gyalázkodás esetén is – a védett jogi tárgy nem az „elvonat módra veszélyeztetett közrend”, hanem az élethez és emberi méltósághoz való alkotmányos alapjog, csupán e három cselekmény analízisére kerül sor.

Láttuk, hogy a nemzetközi szervezetek megalakulásuk idején azt a célt tűzték maguk elé, hogy a második világháborúhoz hasonló események a jövőben ne következzenek be. Ez a kívánalom tette lehetővé az integrációt, a fokozott nemzetállami közeledést. Ahogyan az államok közötti együttműködés egyre szorosabbá vált, úgy kerültek előtérbe azok a törekvések, amelyek arra irányultak, hogy ne csupán fizikai, hanem emberi mivoltában is oltalomban részesítsék a társadalom egykor üldözött, vagy valamilyen specifikumánál fogva különböző jellemvonásokkal rendelkező csoportjait.

Dolgozatom III. részében kifejtettem, hogy a nemzetközi és európai jogforrások, bár az előzőekben tételezett célt minden szervezet alapokmánya vagy kibocsátott aktusa tartalmazza, a holokauszt tagadásáról, vagy a nemzetiszocialista rendszer által elkövetett népirtás vagy más emberiség elleni bűncselekmény tagadásáról kifejezett és kizárólagos rendelkezést

javarészt nem tartalmaznak. Megfogalmazásuk átfogó, a védelemben részesített csoportok érdekében a szabályozási területet nem diverzifikálják. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya⁴⁵⁰ a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen – megkülönböztetésre, ellenségeskedésre, vagy erőszakra izgató – hirdetését tiltja,⁴⁵¹ az ENSZ-egyezmény pedig tiltja minden faji – értve ez alatt a színt, leszármazást, nemzetiségi vagy etnikai származást is – felsőbbrendűségre, illetve gyűlöletre alapozott eszme terjesztését, az ilyen megkülönböztetésre való izgatást, illetve a fajgyűlölő tevékenység mindenfajta támogatását. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 68/30. számú határozata a faji, nemzeti és vallási gyűlölet felkeltésével szembeni intézkedésekről, valamint R (97) 20. számú ajánlása is minden fajgyűlöletet, idegengyűlöletet, antiszemitizmust vagy intolerancián alapuló másfajta gyűlöletet terjesztő, igazoló, támogató vagy arra izgató kifejezés tiltásáról szól.

Csupán az ECRI 9. számú ajánlása tartalmaz kifejezett rendelkezéseket a holokauszt tagadásáról akként, hogy kiemeli azt, de rögzíti közvetlenül előtte egyfelől a zsidók ellen elkövetett más népirtás, emberiség elleni és háborús bűncselekmény tagadásának tilalmát, másfelől a 7. számú ajánlásában foglaltakra hivatkozással azt, hogy az antiszemitizmussal szembeni küzdelem javasolt intézkedéseit a rasszizmus és az intolerancia elleni fellépést célzó intézkedések rendszerébe következetesen illeszkedve kell biztosítani, vagyis a népirtás és más emberiség elleni bűncselekmények tagadása nem csak a holokauszt, nemcsak a zsidóság kontextusában, hanem valamennyi ilyen bűncselekmény vonatkozásában tilos.

Az Európai Unió Kerethatározata gyakorlatilag utaló szabályt alkalmaz, amikor a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumára, illetve a Nemzetközi Katonai Törvényszék Londoni Egyezményéhez csatolt chartájára hivatkozással definiálja a büntetendő cselekmények körét, ezek között a népirtást, az emberiség elleni bűncselekményeket és a háborús bűncselekményeket.

Az Európai Parlament egyes dokumentumai sem csupán a holokausztról szólnak, hanem a náci, illetve más totalitárius rendszerek által elkövetett bűnök összességéről. A teljesség igénye nélkül említhető meg az Európai Parlament 1993-ban elfogadott, a náci koncentrációs táborok és történelmi emlékművek európai és nemzetközi védelméről szóló állásfoglalása,⁴⁵² a rasszizmus, az idegengyűlölet és a szélsőjobboldali erőszak újjáéledésének veszélyéről szóló

⁴⁵⁰ Egyezségokmány 20. cikk. Joseph–Schultz–Castan, *The International Convention on Civil and Political Rights. Cases, Materials and Commentary*, Oxford, Oxford UP, 2000, 410.

⁴⁵¹ Egyezségokmány 20. cikk.

⁴⁵² European Parliament Resolution on European and international protection for Nazi concentration camps as historical monuments. OJ 1993/C 72/118.

állásfoglalása,⁴⁵³ a rasszizmusról, idegengyűlöletről és antiszemitizmusról szóló állásfoglalásai,⁴⁵⁴ a holokausztról való megemlékezésről, az antiszemitizmusról és a rasszizmusról szóló állásfoglalás,⁴⁵⁵ *A szélsőségek fokozódása elleni küzdelem Európában* című 2007. évi állásfoglalása,⁴⁵⁶ az európai lelkiismeretről szóló 2009. évi állásfoglalás.⁴⁵⁷

Annak, hogy a holokausztagadás büntetendővé nyilvánításának igényét *expressis verbis* csupán az Európai Unió szervei által kibocsátott dokumentumok tartalmazzák, nyilvánvalóan az az oka, hogy a jelenség koncentráltan Európában jelentkezett, európai problémát és európai megoldási metódust kívánva az egyes nemzetállamoktól. Mindemellett az Európai Parlament európai lelkiismeretről szóló állásfoglalásában rögzíti, hogy indifferens az áldozatok szempontjából, hogy mely rendszer ölte meg, kínozza vagy fosztotta meg őket szabadságuktól, s az önkényuralmi rendszerek elleni egységes fellépés követelménye egyértelműen kifejezésre jut.

Az Amerikai Egyesült Államokban a probléma másként jelentkezett, mint ahogyan ismét másként számos más, egykor gyarmati uralom alatt állt, Európán kívüli országban. Azok a dokumentumok tehát, amelyek világméretű integrációra törekvő szervezetek égisze alatt jöttek létre, a specifikus differenciálás igénye nélkül, szélesebb körű megfogalmazását adják a büntetendő cselekményeknek.

Mindent összevetve láthatjuk, hogy a nemzetközi és európai jog megköveteli a holokauszt tagadása elleni egységes fellépést, de a tagállamokkal szemben támasztott követelmények az említettek szerint nem korlátozódnak csupán erre a területre.

Ha a témakör szabályozását tagállami szinten vizsgáljuk, látható, hogy az egyes államok a gyűlöletbeszéd speciális aspektusaként, de legalábbis azzal együtt, azzal párhuzamosan, gyakorlatilag egymásra építve kezelik a holokauszt és más népiirtás, emberiség elleni bűncselekmény tagadását, jelentéktelen színben való feltüntetését, támogatását.⁴⁵⁸ Azt, hogy a

⁴⁵³ European Parliament Resolution on the resurgence of racism and xenophobia in Europe and the danger of right-wing extremist violence, OJ 1993/C 150/0127. Lásd még Koltay, A holokausztagadás büntethetősége és a véleménynyilvánítás szabadsága, *Magyar Jog*, 2004/4, 227–228.

⁴⁵⁴ European Parliament Resolution on racism, xenophobia and anti-semitism OJ 1994/C 323/154; OJ 1995/C 126/75; OJ 1995/C 308/140; OJ 1997/C 55/17; OJ 2000/C 377/366.

⁴⁵⁵ HL 2005/C 253E/37.

⁴⁵⁶ HL 2008/C 323E/494.

⁴⁵⁷ European Parliament Resolution of 2 April 2009 on European conscience and totalitarianism.

http://old.yhrm.org/download/european_conscience_and_totalitarianism.doc – A letöltés ideje. 2009. augusztus 29.

⁴⁵⁸ Paul Iganski, Legislating against hate: outlawing racism and antisemitism in Britain, *Critical Social Policy*, vol. 19, 1999, 136.

holokauszt (más népirtás, emberiség elleni bűncselekmény) tagadása (relativizálása, védelmezése) a gyalázkodásban benne foglaltatik, jelzi például az Emberi Jogi Bizottságnak a Faurisson-ügyben hozott döntése.⁴⁵⁹ Az ECRI 7. és 9. számú általános ajánlásai, mint láttuk, a népirtás, emberiség elleni vagy háborús bűncselekmények tagadásának, relativizálásának, támogatásának büntetését a gyalázkodással párhuzamosan írják elő, de mindez az ajánlásokban rögzített magatartások sorrendjéből is következik.⁴⁶⁰ A német és a francia jogot vizsgálva is azt láthattuk, hogy a gyűlöletbeszéd – korábban már létező – tilalmára⁴⁶¹ épül a nemzetiszocialista rendszer bűneinek tagadása,⁴⁶² illetve a német jogban emellett – az egyszerű Auschwitz-hazugság esetében – a nemzetiszocialista, vagy más önkényuralmi rendszer általi üldöztetéssel összefüggő sértés.⁴⁶³

A holokauszttagadás büntetését – akár erre vonatkozó speciális büntető törvényi tényállás, akár más jogszabály alapján –, mint láttuk, számos állam jogrendje lehetővé teszi, s az ilyen magatartások elleni büntetőjogi fellépés igénye kifejeződik a fentiekben már részletesen bemutatott nemzetközi és európai jogi okmányokból is. A hatályos magyar szabályozás alapján azonban a holokauszt tagadása – hacsak nem valósítja meg egyúttal valamely más bűncselekmény törvényi tényállását is – általánosságban kívül esik a magyar büntetőjog szabályozási körén, a véleménynyilvánítás szabadságának védelmét élvezzi, bármennyire is vitán felüli, hogy az ilyen jellegű megnyilvánulás – a gyűlöletbeszéd speciális formájaként – alkalmas a közösségek méltóságának megsértésére.

I.1.2. Ad definitionem: holokauszt – holokauszttagadás – relativizálás – támogatás

Korábban láthattuk, hogy a holokauszttagadás büntetőjogi szankcionálásának igénye Magyarországon is időről időre felvetődött, és már számos alkalommal történt kísérlet – a gyűlöletbeszédrel együtt – e cselekmény hatékony kezeléséhez szükséges jogszabályi háttér megteremtésére. A holokauszttagadással szembeni büntetőjogi fellépés megteremtésének

⁴⁵⁹ Communication No 550/1993 : France. 16/12/96. CCPR/C/58/D/550/1993. (Jurisprudence) <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/4c47b59ea48f7343802566f200352fea?OpenDocument> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.

⁴⁶⁰ Az ECRI 7. számú, a rasszizmus és a faji megkülönböztetés elleni küzdelem a nemzeti jogalkotásban című ajánlása. II. 3. pont. http://www.europatanacs.hu/pdf/ECRI_7.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

⁴⁶¹ *Strafgesetzbuch*. Bundesrepublik Deutschland. 130.§ (1)–(2) bekezdés. Karl Lackner–Kristian Kühn, *Strafgesetzbuch mit Erläuterungen*, München, 2001, 556–562.

⁴⁶² *Strafgesetzbuch*. Bundesrepublik Deutschland. 130.§ (3) bekezdés *Strafgesetzbuch*. April 1 2008, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 78–79.

⁴⁶³ *Strafgesetzbuch*. Bundesrepublik Deutschland. 185.§ *Strafgesetzbuch*. April 1 2008, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 101–102.

igénye 2009. április 18. napján a Budai Várban tartott neonáci rendezvényt követően ismételen reflektorfénybe került, s ez az esemény korábban e témakörben nem tapasztalt aktivitást váltott ki az országgyűlési képviselőcsoportokban. A kormány egyik minisztere a holokauszttagadást bűncselekménnyé nyilvánító törvény megalkotását kezdeményezte. Valamennyi frakció egyetérteni látszott a kérdésben, hogy az ilyen jellegű magatartásokra a jogalkotónak valamilyen módon reagálnia kell, mindazonáltal a probléma megoldásának módját illetően eltérő javaslatok fogalmazódtak meg.

Mielőtt azonban a „probléma megoldásának módjával” – vagyis az arra tett kísérletekkel – részletesen foglalkoznék, szükségesnek tartom definiálni magát a „problémát”. A görög *holokausztum* szó eredeti jelentése ‘teljesen eléggő áldozat’. Héber nyelvű megfelelője azonban jobban kifejezi annak lényegét: a *Soá* szó ugyanis azt jelenti: ‘romlás, pusztulás, tömeges szerencsétlenség’. Általánosságban a holokausztról mint a náci rendszer idején a Német Birodalom által kontrollált területeken a második világháború ideje alatt végrehajtott, a nemzetiszocialista német kormány által megtervezett és irányított népirtásról beszélhetünk. Ennek során közel hatmillió zsidó származású személy halt meg. Rajtuk kívül az „alacsonyabb rendű” szlávok, a faji alapon üldözött színesbőrűek, az „aszociális” cigányok, az „erkölcsi ideállal összeegyeztethetetlen” homoszexuálisok, az Aktion T4, a hitleri eutanáziaprogram keretében az „életre méltatlan” fogyatékosok tömeges kivégzésére is sor került. Tény emellett az is, hogy ugyanúgy koncentrációs táborokba kerültek a nemzetiszocialista rendszer politikai üldözöttei.⁴⁶⁴

A holokauszttal kapcsolatos jogszabályi háttér megalkotásánál figyelmet érdemel a kezdeti időpont meghatározása. Amikor ugyanis Hitler 1925-ben megírta *Mein Kampf* című könyvét, csupán véleményét nyilvánította ki, pusztán a zsidó faj iránti ellenérzéseiről beszélt, kiirtásukról nem.⁴⁶⁵ A nácik 1933. január 30. napján kerültek hatalomra, ezt követően kezdődött meg a zsidó származású emberek társadalomból való kizárása. Amikor a zsidótörvényeket meghozták, és a zsidó, valamint cigány származásúak területi elkülönítése elkezdődött, az „pusztán” diszkrimináció, és nem „kiirtásra” irányuló szándék volt. 1938-ban Franciaországban meggyilkoltak egy német diplomatát. Erre Németország „központilag

⁴⁶⁴ A nemzetiszocializmus nem zsidó üldözöttei.

<http://www.hdke.hu/index.php?menu=0703&mgroup=1&app=info&page=main&artid=00f0bee96f642897a7329491266594e8> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 28.

⁴⁶⁵ Érdekes elemzését nyújtja Kurt Wimmer a „mű” egyes államokban való hipotetikus megítélésének, amikor tanulmányában azt írja, hogy a *Mein Kampf*ot ma Németországban vagy Franciaországban betilthatnák, de a szólásszabadság védelme kiterjedne rá az Egyesült Államokban és Ausztráliában. (Kurt Wimmer, Toward a World Rule of Law: Freedom of Expression, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 603, 2006, 203.)

szervezett” választ adott: az 1938. november 9. napjáról 10-ére virradó úgynevezett Kristályéjszakán 267 zsinagógát kiraboltak, és közel 7500 zsidó tulajdonban lévő üzletet felgyújtottak. A német rohamosztag zsidóellenes hisztériát keltve, és maga is aktívan részt véve a mézszárlásokban, egyetlen éjszaka alatt közel száz zsidót gyilkolt meg, és több mint harmincezer személyt hurcolt koncentrációs táborokba. A holokauszt kezdetének ezt tartjuk ma.⁴⁶⁶ Látjuk, hogy ez a folyamat sem akként kezdődött, hogy valaki, vagy valakik *expressis verbis* azt mondták, hogy a zsidókat meg kell gyilkolni, mégpedig szervezeten, és azonnal. A holokauszt egy véleménnyel kezdődött, a szélsőjobb hatalomra kerülésével folytatódott, és a „zsidókérdés végső megoldásával” tetőzött be. Ha napjaink eseményeit szemléljük, érdemes abba is belegondolni, hogy ma nagyon hasonló gazdasági folyamatoknak vagyunk tanúi, mint hetven évvel ezelőtt. A gazdasági válság társadalmi válságot szül. A társadalmi válság elégedetlenséget, az elégedetlenség pedig könnyen fanatizálható tömeget, ez utóbbi végül a folyamatot kihasználó „vezető”⁴⁶⁷ által „elrendelt” erőszak potenciális veszélyét hordozza magában.⁴⁶⁸ Példát a történelem már sokat szolgáltatott.

A holokauszt tagadása – abban a körben: a holokauszt revizionizmusa – a holokauszt tényének tagadását, avagy a holokauszt relativizálását, jelentőségének kisebbítését jelenti, annak állítását, hogy a holokauszt egyáltalán nem történt meg, vagy nem követelt annyi áldozatot, a koncentrációs táborokban nem használtak gázkamrákat⁴⁶⁹ a zsidók megölésére, azok nem haláltáborok,⁴⁷⁰ hanem munkatáborok voltak, ahol a halálesetek többségét járványok, illetve a túlhajszoltság okozta,⁴⁷¹ továbbá a holokauszt egyáltalán nem egyedi jelenség,⁴⁷² hiszen a történelemben lezajlott más népirtás is.⁴⁷³ Emellett e problémakörhöz tartozik – akár a holokauszt tényének tagadása, relativizálása, akár a holokauszt

⁴⁶⁶ Herbert Schultheis, *Die Reichskristallnacht in Deutschland nach Augenzeugenberichten*, Bad Neustadt a.d. Saale, Rotter, 1985.

⁴⁶⁷ A „gyűlöleti konfliktusok” kialakulásában betöltött fokozott politikusi felelősségről bővebben: Gordana Rabrenovic, When hate comes to town: Community response to violence against immigrants, *American Behavioral Scientist*, vol. 51, no. 2, 2007, 357–358.

⁴⁶⁸ Lásd még Laura Leets, Responses to Internet Hate Sites: Is Speech Too Free in Cyberspace?, *Communication Law and Policy*, vol. 6, No 2, 2001, 301.

⁴⁶⁹ Michael Shermer–Alex Grobman, *Denying History*, California, University of California Press, 2002, 101.

⁴⁷⁰ Markus G. Schmidt–Raphaelle Vojtovic, Holocaust denial and freedom of expression, in: Orlin Rosas (szerk.), *The Jurisprudence of Human Rights Law: a Comparative Interpretive Approach*, Turku–Abo, Institute for Human Rights–Abo Akademi University, 2000, 134.

⁴⁷¹ Stephen J. Roth, Denial of the holocaust as an issue of law, in: *Israel Yearbook on Human Rights*, vol. 23, Dordecht–Boston–London, Martinus Nijhoff, 1993, 217–218.

⁴⁷² Deborah Lipstadt, *Denying the Holocaust*, New York, The Free Press, 1993.

⁴⁷³ A történelem során megvalósult más népirtásokról lásd Iganski, Legislating against hate: outlawing racism and antisemitism in Britain, *Critical Social Policy*, vol. 19, 1999, 139.

megtörténtének elismerése mellett is – annak állítása, hogy a „holokauszt mítoszt” anyagi-erkölcsi előnyök megszerzése érdekében a zsidóság mesterségesen tartja fenn.⁴⁷⁴

A holokauszt nyíltan, származási alapon több népcsoport teljes kiirtására törekedve sok millió áldozatot követelt. Bár zsidók elleni tömeges gyilkosságok máskor is zajlottak a világban,⁴⁷⁵ ehhez hasonló volumenű nem volt a világtörténelemben.⁴⁷⁶ Ugyanakkor önmagában, csak és kizárólag a holokauszt tagadásának büntetése álláspontom szerint legfeljebb részmegoldásnak tekinthető, az e jelenséggel szembeni hatékony fellépéshez messze nem elegendő. Hogy a holokauszt megtörténtét nem lehet „vitatható történelmi tézisnek” nevezni, az indokolja, hogy – éppen a zsidótörvények előírásai, a numerus clausus, és a dokumentációs, bejelentési kötelezettség miatt – a holokauszt az egyik legjobban dokumentált történelmi tény. Mindezt azért szükséges előrebocsátani, mert a holokauszttagadás pőnalizálása ellen felhozott érvek között az első sorban áll az, amely szerint a tudomány szabadság kiterjed valamennyi történelmi hipotézis, ekként a holokauszt vitatására. Példa volt erre Robert Faurisson ügye. A történész arra hivatkozott, hogy holokausztrevizionizmusa mögött sok éves kutatómunka áll, amellyel szemben nem ellenérveket hozott fel a jogalkotó, hanem egyszerűen elmarasztalni kívánta őt.

Egyesek⁴⁷⁷ szerint a holokauszttagadókkal szemben a leghatásosabb, ha érveikkel szemben érvek, állításaikkal szemben tények állnak, és vitában kerekedik felül az igazság. Magam ezzel kapcsolatban ugyanazt gondolom, mint amit a gyalázkodás kérdéskörénél is kifejték: a fanatizált, „tettre kész” tömegnek nincsenek tudományos érvei, miként az elvakult szélsőjobboldali szónoknak sem. Annak ellenére, hogy a holokauszttagadók magukat a történelmi elemzések revizionistájának kívánják beállítani, a túlélők és családjaik olvasatában egyértelmű az üzenetük: „az ilyen állításokban kifejeződő szándék a haláluk becsmérése és a Soá zsidók által kitalált hazugságkénti beállítása.”⁴⁷⁸

Miként arra már hivatkoztam, a kulturált vita „terepe” hiányzik, a vélemények szabad piaca ugyanis már nem létezik. Ebből következően el kell fogadni azt a szükségletet, hogy a

⁴⁷⁴ Koltay, A holokauszttagadás büntetethetősége és a véleménynyilvánítás szabadsága, *Magyar Jog*, 2004/4, 220–221.

⁴⁷⁵ A 15. században a Tomás de Torquemada inkvizitor által vezényelt mészárlások során több ezer zsidót gyilkoltak meg, és ennek többszörösét üldözték el. Lásd Jean-Christophe Attias–Esther Benbassa, *A zsidó kultúra lexikona*, Budapest, Balassi, 2003, „Spanyolország a középkorban” szócikk.

⁴⁷⁶ Például a ruandai népirtásról ír: Scott Straus, What Is the Relationship between Hate Radio and Violence? Rethinking Ruanda’s „Radio Machete”, *Politics & Society*, vol. 35, no. 4., 2007, 614.

⁴⁷⁷ Például Stanley Fish, Holocaust denial and academic freedom, *Valparaiso University Law Review*, 2000/1, 499.

⁴⁷⁸ Nicole Asquith, In terrorem: ‘with their tanks and their bombs, and their bombs and their guns, in Your head’, *Journal of Sociology*, vol. 40, no. 4, 2004, 405.

másokat gyalázó, a haláltáborokat megjártak emberi méltóságába tipró embernek nem elmagyarázni kell, hogy mit és miért ne tegyen. Az ilyen jellegű megnyilvánulásokat meg kell tiltani. Kérdés persze, hogy milyen körben.

Ami a holokauszt áldozatainak számát, tehát a holokauszt relativizálását illeti, felmerül a kérdés, hogy arra tekintettel, hogy a történészek becslései között is igen nagy eltérések mutatkoznak, annak állításával, hogy bár a holokauszt megtörtént, de az áldozatok száma a hivatalosan közölnél jóval kevesebb, az adott személy elköveti-e a holokauszt tagadását vagy sem. Magam azzal az állásponttal értek egyet, hogy az ilyen jellegű számlálgatás az áldozatok emlékéhez méltatlan tevékenység, mindazonáltal a probléma vizsgálata fontos. Ezt felismerve számos ország nemzeti jogalkotása alkalmazza azt a kódex-szerkesztési technikát, hogy a tagadás körében nem az „áldozatok száma”, hanem az „áldozatok nagyságrendje” kifejezést használja.

Az eddigiekben elmondottakból is látszik, hogy a holokauszt – és más népiirtás, emberiség elleni bűncselekmény – tagadása, súlyosan jelentéktelen színben történő feltüntetése, vagy védelmezése gyakorlatilag a gyalázkodás, a közösségek megsértésének egyik speciális alakzata. Speciális annyiban, hogy az előbbi a gyűlöletbeszédhez képest tárgyát és elkövetési magatartását tekintve szűkebb, egzaktabb módon meghatározott.⁴⁷⁹

Ha csupán a holokauszt – és más népiirtás és emberiség elleni bűncselekmények – áldozatainak védelméről gondolkodunk, akkor is látnunk kell azt, hogy amennyiben a törvényhozó egzakt fogalmak használata mellett zárt taxációval minden elkövetési magatartást felsorol, a szabályozás pillanatok alatt kijátszhatóvá válik, a tényállásban rögzítetteket megkerülő, de a közösségek méltóságának ugyanolyan sérelmét előidéző magatartásokkal szembeni védelem – a gyűlöletbeszéddel szembeni párhuzamos fellépési lehetőség hiányában – nem lesz biztosított, a szabályozás nem lesz hatékony. A jogalkalmazónak ugyanis nincs lehetősége a büntető törvény szövegének kiterjesztő értelmezésére, amennyiben viszont a szabályozás célját szem előtt tartva mégis ezt tenné, úgy a jogalkalmazás önkényesnek bizonyulna. Abban az esetben viszont, ha a holokauszt tagadásának tényállását túlzottan szélesen, túlzottan általánosan határozná meg a jogalkotó, úgy tartalmilag a gyalázkodás tényállásához jutnánk el.

Lehetséges tehát a holokauszt, vagy más népiirtás, illetve emberiség elleni bűncselekmény tagadását, relativizálását, illetve támogatását – mint a közösségek emberi méltósága megsértésének egyik speciális esetét – külön tényállás keretében büntetni, ugyanakkor

⁴⁷⁹ A holokauszttagadás szabályozhatóságának problémájáról lásd Iganski, *i. m.*, 136–139.

látnunk kell, hogy e tényállás önmagában nem elegendő a hatékony jogvédelem biztosításához.

Egyetértek azzal az állásponttal, miszerint semmivel sem sérti kevésbé a holokauszt áldozatainak méltóságát, ha valaki azt mondja, hogy „holokauszt egyenlő Istennek tetsző áldozat”, avagy „nem tagadom a holokausztot, sőt szeretném végre befejezni”,⁴⁸⁰ ahogyan az sem, ha valaki nem mondja ki, hogy nem történt holokauszt, azt sem, hogy nem volt annyi áldozata, nem védelmezi, nem helyesli e tetteket, és nem kívánja azok folytatását, csak éppen e folyamat legelső lépéseként emberi méltósághoz, becsülethez való jogukat semmibe véve, tagadva, kétségbe vonva gyalázza például a holokauszt túlélő áldozatait.

Ugyanígy igaz ez más népirtás vagy emberiség elleni bűncselekmény áldozataira. Nyilvánvaló, hogy sokkal veszélyesebb az, ha valaki nemcsak a múltat, hanem a jelent és a jövőt gyalázza, valamely – és bármely – csoport, közösség jelenét és jövőjét tagadja.⁴⁸¹ Megjegyzem, vonatkozik ez a lakosság olyan más csoportjára is, amely volt olyan szerencsés – eddig –, hogy még sosem esett népirtás, vagy emberiség elleni bűncselekmény áldozatául.

A köztudatban – annak ellenére, hogy az előzőekben említettek szerint nem csak a zsidóság tömeges mézárása zajlott a náci uralom idején – a holokauszt elsősorban a zsidók ellen elkövetett népirtást jelenti. Az említett népcsoportot érintő cselekmények vonatkozásában a második világháború után a nemzetközi büntetőbíróságok előtt folyamatban volt perekben eljárások lefolytatására és elmarasztaló ítéletek meghozatalára szintén sor is került.⁴⁸² Ebből következően megfontolásra tartom érdemesnek azt, hogy a holokauszt tagadása helyett a nemzetiszocialista rendszer által elkövetett népirtás mellett más önkényuralmi rendszerek által elkövetett bűncselekmények tagadásáról is beszélni kellene. Jogosan merül fel tehát a kérdés, hogy abban az esetben, ha elismerjük, hogy a holokauszt, illetve a nemzetiszocialista rendszer által elkövetett népirtás, emberiség elleni bűncselekmények tagadásának büntetőjogi értékelése megalapozott, vajon más önkényuralmi rendszerek által elkövetett népirtás vagy más emberiség elleni bűncselekmény tagadása esetében nem ugyanez-e a helyzet? Az előzőek alapján logikus, és akár elfogadható felvetésnek tűnhet az, hogy miért kellene leszűkíteni a büntetőjogi tiltást csak a nemzetiszocialista rendszerre, a kommunista rendszerekre, avagy az

⁴⁸⁰ Lásd Szabó Zoltán képviselő felszólalását a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló T/9584. számú törvényjavaslathoz az Országgyűlés 217. (2009. 06. 15.) ülésnapján.

⁴⁸¹ Lásd erről Kartal Zsuzsa, *Miért épp a holokauszt?*, *168 óra*, 2009. május 1., 22–23.

⁴⁸² Kronológia, tények, adatok, dokumentumok a népbírósági perek, a második világháború utáni felelősségre vonás tanulmányozásához. http://www.hdke.hu/download/Kronologia_fel.pdf A letöltés ideje: 2009. augusztus 28.

önkényuralmi rendszerekre, miért ne lehetne kiterjeszteni az összes népirtás és emberiség elleni bűncselekmény tagadására?

Úgy gondolom azonban, hogy ez a megoldás a véleménynyilvánításhoz való jog olyan széles korlátozását jelentené, amely semmiképpen sem indokolt. Nem hiszem, hogy elérné a társadalomra veszélyesség olyan fokát, amely már a büntetőjog beavatkozását követelné, ha történészek vagy mások például a maják által elkövetett népirtások kvalitatív vagy kvantitatív összefüggéseit vitatnák.

Ebből következően már most megjegyzésre tartom érdemesnek, hogy csupán félmunkát, s könnyen kijátszható, másként fogalmazva alkalmazhatatlan jogszabályt alkotna az Országgyűlés, ha csupán a holokauszt – és más népirtás, vagy emberiség elleni bűncselekmény – tagadásának – vagy emellett relativizálásának és védelmezésének – büntethetőségét teremtené meg, ugyanakkor e jelenséget külön kezelné a gyalázkodástól.

I.1.3. Az első hazai koncepció

a) A törvényjavaslatról általában

A T/9861. számú törvényjavaslat⁴⁸³ előterjesztői a holokausztagadás jelentette társadalmi probléma kezelésére válaszként a Btk. módosítását javasolták. A törvényjavaslat alapján a Btk. közrend elleni bűncselekményeket szabályozó fejezete, közelebbről e fejezet köznyugalom elleni bűncselekményekről szóló 2. címe egy új 269/C. §-sal, a holokausztagadás tényállásával egészülne ki, a következők szerint:

(1) Aki mások előtt

a) a holokauszt történelmi tényét, pusztítását vagy az áldozatok nagyságrendjét kétségbe vonja vagy tagadja, vagy

b) a holokauszt áldozatait e minőségükben becsmérli, vagy

c) a holokauszt elkövetőit dicsőíti vagy tetteiket helyesli, vagy

d) a holokauszt megisméltésére felhív,

büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

⁴⁸³ T/9861. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról.

(2) A büntetés öt évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben írt bűncselekmény elkövetésére nagy nyilvánosság előtt került sor, vagy az erőszakos cselekményhez vagy a köznyugalom súlyos megzavarásához vezetett.

A törvényjavaslat indokolása értelmében a holokauszt tagadásának fentiek szerinti tiltását szükségessé teszi az Európai Unió Tanácsa által elfogadott, a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő közdelemről szóló 2008/913/IB Kerethatározatnak való megfelelés. Másfelől e szabályozást különösen is indokolja a magyar kormányzatnak – a zsidótörvények bevezetésére és az államhatalmi eszközöknek a náci Németország rendelkezésre bocsátására tekintettel – a holokauszt Magyarországot érintő eseményei vonatkozásában fennálló felelőssége is. A részletes indokolás azonban az egyes tényálláselemek felsorolásán kívül a szabályozás célját, értelmezését illetően nem ad eligazítást, s tekintettel arra, hogy a javaslatot az Országgyűlés éppen csak tárgysorozatba vette,⁴⁸⁴ gyakorlatilag parlamenti vitaanyag sem áll rendelkezésre. Ebből következően a törvényjavaslat szövegének elemzése során szinte kizárólag jogirodalmi kutatásaimra, a joggyakorlatra, ezzel kapcsolatban saját, képviselői minőségemben szerzett ismereteimre, illetve a szabályozás külföldi, valamint nemzetközi és európai jogi hátterére támaszkodhatok.

A törvényjavaslathoz – alig egy nappal a benyújtását követően – érkezett T/9861/1. számú módosító javaslat – indokolásában hivatkozva az Európai Parlamentnek az európai lelkiismeretről és a totalitarizmusról szóló állásfoglalására – a holokauszt törvénytövegebe iktatása helyett az önkényuralmi rendszerek bünei tagadásának tilalmazására tett javaslatot.⁴⁸⁵

A javaslat álláspontom szerint nem értékelte kellőképpen, hogy újabb problémát vet fel, hogy az „önkényuralmi” jelző nem kellően egzakt meghatározás, így lehetőséget adhat akár az önkényes jogértelmezésre is. Szubjektív ugyanis annak megítélése, hogy mikor mit tekintenek ilyen rendszernek. Vannak persze egyértelműen ilyennek minősíthetőek, mint a hitleri Németország, avagy a sztálini Szovjetunió. De kérdés, hogy miként kell megítélni a Horthy-korszakot, avagy a késői Kádár-korszakot. Erre erőltetett és nem kielégítő válasz az, hogy ebben az időszakban nem volt népiirtás. Felvethető az is, hogy nem lenne-e jó esetleg

⁴⁸⁴ Lásd az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottságának 2009. június 29-én tartott üléséről készült jegyzőkönyvet.

⁴⁸⁵ T/9861/1. számú módosító javaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/9861. számú törvényjavaslathoz.

leszükíteni a szabályozást a 20. századi önkényuralmi rendszerekre, avagy a 20. században elkövetett népirtások és emberiség elleni bűntettek tagadására. A korábbiak tagadása vajon sérthet-e emberi méltóságot? Vajon egy olyan kor népirtásának (emberiség elleni bűntettének) tagadása – például a keresztes hadjáratok valamely felvonása –, amelynek nemhogy egyetlen túlélője sincs már, de az is kizárt, hogy olyan ember legyen az élők sorában, aki még ismert ilyen túlélőt, vajon sértheti-e bárki emberi méltóságát. Sértheti-e a csoporthoz tartozók emberi méltóságát az, ha olyan népirtást tagadnak, amely akár több száz évvel ezelőtt történt, de azt a társadalmi, esetleg vallási csoportot érintette, amelyhez a magát sértettnek érző személy tartozik? Nos, ennek eldöntésére objektív szempontrendszert állítani nem tudok. De meggyőződésem, hogy a szólásszabadságnak ilyen nagy mértékű korlátozása szükségtelen, nem áll arányban azzal a társadalmi előnnyel, amelynek elérésére a javaslat törekszik.

Célszerűbbnek mutatkozik tehát egy, az önkényuralminál precízebb megfogalmazást keresni. A fent hivatkozott módosító javaslat előterjesztője ilyen megfontolásból korábbi indítványát visszavonta, és T/9861/2. szám alatt újabb módosító javaslatot nyújtott be, amelyben a nemzetiszocialista és kommunista rendszerek bűnei tagadásának tiltását javasolja.⁴⁸⁶ E javaslat a fent jelzett „önkényuralmi” jelző jelentette értelmezési bizonytalanságot tekintve, legalábbis részben, előrelépést jelent. A nemzetiszocialista rendszerek meghatározása ugyanis különösebb gondot nem okoz, mivel lényegét tekintve ilyen gyakorlatilag egy volt. Természetesen nem vitatva a sztálini, illetve a Rákosi-korszakban történt, ide vonatkozó eseményeket, mégis megjegyzendő, hogy a kommunista rendszerek meghatározásához kapcsolódóan – tekintettel arra, hogy ezen rendszereknek térbeli és időbeli nagyobb fokú elterjedésük okán is számos különféle, puhább, illetve keményebb formája alakult ki – hasonló probléma, bizonytalanság merülhet fel, mint az önkényuralmi rendszerek definiálása kapcsán. Kérdés továbbá, hogy ilyen meghatározás mellett vajon nem állna-e elő hasonló helyzet, mint az önkényuralmi jelképek tilalma, a horogkereszt, illetve a vörös csillag kapcsán. Itt utalok az Emberi Jogok Európai Bíróságának Vajnai Attila ügyében hozott – értekezésem következő fejezetében részletesen bemutatott – ítéletére, amelyben a bíróság hangsúlyozta, hogy minden korlátozás alkalmazásakor fokozott gondossággal kell eljárni, de különösen abban az esetben, ha többféle jelentéssel bíró szimbólumról van szó. Ugyanis „ilyen helyzetekben fennáll annak a kockázata, hogy az ilyen szimbólumok kategorikus tiltása

⁴⁸⁶ T/9861/2. számú módosító javaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/9861. számú törvényjavaslathoz.

a szimbólumok olyan kontextusban történő használatát is korlátozza, amelyben a korlátozás nem lenne igazolható”,⁴⁸⁷ tehát aránytalan volna az elérni kívánt törvényes céllal.

Álláspontom szerint a megoldás a holokausztagadása jelentette szűk kör és az összes népirtás, emberiség elleni bűncselekmény tagadásának tiltása jelentette, túlzottan tág kör között van. De bármi legyen is a konkrét törvényi megfogalmazás, a megalkotandó büntető törvényi tényállásban differenciálni kell a holokausztagadása és az összes egyéb népirtás vagy emberiség elleni bűncselekmény kétségbevonása között, például akként, hogy a holokausztagadása a bűncselekmény minősített esete lesz. Természetesen az is megoldás, ha a jogalkotó a bírói gyakorlatra bízta, hogy amennyiben úgy látja helyesnek, értékelje súlyosbító körülményként, ha a bűncselekményt a holokausztagadásában követik el, de ez lenne a kevésbé helyes megoldás. Egyrészt jogalkotói feladat annak megjelenítése, hogy egy jelenséget általában súlyosabban ítél meg másoknál. Másrészt hiba lenne a bíróságokra bízni egy kétségkívül politikai vitákat kiváltó döntést.

b) Konkrét problémák. De lege ferenda

A holokausztagadás és a gyalázkodás egybevetése során mindenekelőtt értékelni kell azt, hogy a védett jogi tárgy azonos, avagy különböző, illetve mely cselekmény esetében mely csoport, annak mely tagjai tekinthetők sértetteknek.⁴⁸⁸

A törvényjavaslat a holokausztagadásának bűncselekményét a Btk. közrend elleni bűncselekményekről szóló fejezetének köznyugalom elleni bűncselekményeket szabályozó 2. címén belül, a közösség elleni izgatás, a nemzeti jelkép megsértésének és az önkényuralmi jelkép használatának tényállását követően kívánja elhelyezni.

Meg kell jegyezni, hogy valóban létezik olyan szabályozási megoldás, ilyen a német büntető törvénykönyv, amely a közrend elleni bűncselekmények között – a gyűlöletbeszédet

⁴⁸⁷ Lásd az Emberi Jogok Európai Bírósága Második Szekciójának a 33629/06. sz. kérelem tárgyában a Vajnai kontra Magyarország ügyben 2008. július 8. napján hozott ítélet 51. pontját.

⁴⁸⁸ Érdekes álláspontot képvisel Laura Leets, aki szerint a sértetti kör mikénti meghatározásánál figyelemmel kell lenni arra, hogy a zsidókkal ellentétben, akik számára a védelmi mechanizmus a második világháború óta is biztosított, a homoszexuálisok gyakran nem jelentenek olyan jogilag elismert kisebbségi csoportot, mely részesülnek az alkotmány által a diszkriminációval szemben biztosított védelemben (Laura Leets, *Experiencing Hate Speech: Perceptions and Responses to Anti-Semitism and Antigay Speech*, *Journal of Social Issues*, vol. 58, no. 2, 2002, 343.)

követően⁴⁸⁹ –, a gyűlöletre uszításról szóló cikkén belül rendeli büntetni azt, aki a nemzetiszocialista rendszer bűneit védelmezi, tagadja, vagy súlyosan jelentéktelen színben tünteti fel.⁴⁹⁰ Ugyanakkor rögtön utalni kell arra is, hogy a német büntető törvénykönyv megoldása is felemás, hiszen az előbbieken írt „minősített Auschwitz-hazugsághoz” képest az „egyszerű Auschwitz-hazugságot” már a becsületsértés tényállásához kapcsolódóan bünteti.⁴⁹¹

Ahhoz, hogy a szabályozási koncepció helyénvalóságát megítéljük, választ kell adnunk a következő kérdésekre: kit, vagy kiket sért a holokauszt tagadása? Vannak-e konkrét sértettek? Mi az általam részesítendő jogi tárgy? És végül: van-e kapcsolat a holokauszttagadás és a közösség elleni izgatás vagy a gyalázkodás között?

Sokan írtak és beszéltek már arról, hogy mit és kit sért az, ha valaki a holokauszt tényét tagadja. A holokauszt halottainak emlékét, a kegyeleti jogokat, az élőket, az emberi méltóságot, a becsületet, a közérdeket.⁴⁹² Annyi bizonyos: jóval több ez annál, mint ha valaki valamilyen nyilvánvaló, köztudomású ténytagad, például nem ismeri el, hogy a Föld nem lapos. Számptalan oka, motívuma, kihatása, célja lehet a holokauszt tagadásának. Erről persze érdemes érdemi vitát folytatni akkor, ha a jogalkotás társadalmi szükségességéről kell döntenünk. Ezt a jogalkotó helyesen, vagy helytelenül, de megtette.

Bár szerkezetileg nem, tartalmilag mindenképpen ide kívánczik álláspontom kifejtése a törvényjavaslat (1) bekezdésének d) pontját illetően. A „holokauszt áldozatainak becsmérése” alakzat több problémát is felvet. Először is kik a holokauszt áldozatai? A holokauszt során megölt zsidók összessége, vagy a holokauszt túlélői együttesen, esetleg a túlélők külön-külön, vagy a túlélők leszármazottai együttesen vagy külön-külön, netán mindezek együttesen, vagy mindezek külön-külön is? Másodsor, az Alkotmánybíróság gyakorlatának ismeretében felmerül az a kérdés is, hogy vajon e magatartás közzéadás bűncselekménykénti szabályozása nem sérti-e az önrendelkezési jogot? Harmadsor, nem világos a becsmérés tartalma sem. A Btk. jelenleg hatályos szövege ezt a terminust sehol nem használja, az nem illik a törvény fogalomkultúrájába. Vélhetően a becsületsértés, rágalmazás,

⁴⁸⁹ *Strafgesetzbuch*. Bundesrepublik Deutschland. 130. § (1)–(2) bekezdés *Strafgesetzbuch*. April 1 2008, München, Deutscher Taschenbuch Verlag. 78–79.

⁴⁹⁰ *Strafgesetzbuch*. Bundesrepublik Deutschland. 130. § (3) bekezdés. *Strafgesetzbuch*. April 1 2008, München, Deutscher Taschenbuch Verlag. 78–79.

⁴⁹¹ *Strafgesetzbuch*. Bundesrepublik Deutschland. 185. §. *Strafgesetzbuch*. April 1 2008, München, Deutscher Taschenbuch Verlag. 78–79.

⁴⁹² Lásd pl. Koltay, A holokauszttagadás büntethetősége és a véleménynyilvánítás szabadsága, *Magyar Jog*, 2004/4, 221–222; lásd még Répássy Róbert képviselő felszólalását az H/9491. számú határozati javaslatához az Országgyűlés 207. (2009. 05. 04.) ülésnapján.

esetleg a kegyeletsértés speciális alakzatára, vagy egy ilyenszerű cselekményre gondolhattak az előterjesztők, ugyanakkor az alkotmányos büntetőjog elve ennél mindenképpen egzaktabb meghatározást követel.

Ami a holokausztagadás és a közösség elleni izgatás közötti kapcsolatot illeti: A holokauszt tagadása sokszor párosul olyan kijelentésekkel, amelyek uszítást, a zsidó közösség elleni tevékeny gyűlöletre ingerlést is tartalmaznak. Mégsem mondhatjuk azonban, hogy ez valamennyi esetben így lenne. A védett jogi tárgy szétválasztása épp erre jelent megoldást. Abban az esetben ugyanis, ha az adott kijelentés nem éri el az uszítás szintjét, tehát nem jár a közrend konkrét veszélyeztetésével, nem jelenti azt, hogy az élethez és az emberi méltósághoz való alkotmányos alapjogot sem sérti. Mint tudjuk, a közösségek méltósága a véleménynyilvánítási szabadság korlátját jelentheti. Ebben az esetben – miként a gyalázkodásnál – éppen ez sérül. Álláspontom szerint a célszerű megoldás ismét csak az lenne, ha a törvényalkotó a tárgyalt cselekményt mint a gyalázkodás speciális esetét rendelné büntetni. A probléma megítélésének módjához nyilván azzal is számolnunk kell, hogy az Alkotmánybíróság vajon – meglátásom szerint nyilvánvalóan nem tisztán jogi alapon – el kíván-e térni a gyalázkodással kapcsolatban kialakított merev álláspontjától, s rokon természetük ellenére az önkényuralmi jelképek tiltásához hasonlóan a holokauszt tagadását is mesterségesen eltávolítja a gyűlöletbeszéd-től.

Ha eltávolítja, nincs kizárva, hogy a 14/2000 (V. 12.) AB határozat logikáját követve alkotmányosnak találná a holokausztagadás bűncselekménnyé nyilvánítását. A jogalkotó azonban ennyi kudarc után, úgy hiszem, nem mehet bele egy bizonytalan jogi megoldásba. Nem is beszélve arról, hogy komoly jelzésértékkel bírna, ha az állam által elismert legalapvetőbb és legfontosabb értékek között helyt kapna e rendelkezés is.

Utalva az előzőekben kifejtettekre, arra, hogy a holokauszt tagadása a gyűlöletbeszéd speciális formája, külön kiemelve, hogy a védendő jogtárgy itt elsődlegesen az emberi méltóság, helyesebben a közösségek méltósága, álláspontom szerint megfelelőbb volna a holokauszt tagadásának tényállását a szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények fejezetében, a rágalmozás és a becsületsértés – és a gyalázkodás – tényállását követően tárgyalni.

A törvényjavaslat büntetni rendelné a holokauszt történelmi tényének, pusztításának, vagy az áldozatok nagyságrendjének kétségbevonását, az áldozatok becsmérést, a holokauszt elkövetőinek dicsőítését, tetteinek helyeslését, és a holokauszt megisméltésére történő felhívást.

Az előzőekben kifejtettek fényében helyes és támogatandó megoldás az, hogy a tagadáson túl a holokauszt relativizálását, illetve támogatását is büntetni rendelné a törvényjavaslat. Ugyanakkor – figyelemmel az európai uniós Kerethatározat jogi természetére is – amennyiben az előterjesztők a törvényjavaslat indokolása által hivatkozott Kerethatározatban foglalt kötelezettségeink teljesítését tűzik célul, szerencsésebbnek tűnik ragaszkodni az ott használt terminológiához, esetleg más vonatkozó nemzetközi, vagy európai jogi okmány szóhasználatához. Ami pedig a Kerethatározatnak való megfelelést illeti, mint már kifejtettem, a Kerethatározat jóval szélesebb körben állapít meg tilalmat. Ebből következően e tekintetben nemhogy a Kerethatározat egészének, de még csak egy részletének, egy „egész” pontjának sem felelne meg a törvényjavaslat elfogadása eredményeképp a magyar jog. Ugyan efféle kifejezett követelmény a Kerethatározat jogi természetéből nem következik, mégis célszerű az abban rögzített, egyébként tartalmilag szorosan összefüggő cselekményeket egy átfogó lépés keretében átültetni, nem pedig foltozgatni a törvényt, különösen nem a büntető törvényt. Másfelől viszont messze túllép a törvényjavaslat a Kerethatározaton, hiszen más magatartásokat is szankcionál, illetve hallgat a Kerethatározat szerinti azon követelményről, miszerint a cselekmény akkor büntetendő, ha az a Kerethatározatban meghatározott valamely csoport, vagy e csoport tagja elleni erőszakra vagy gyűlöletre izgatásra alkalmas. Nyilvánvaló, hogy nem kívánom vitatni: a holokauszt, avagy más népiirtás, emberiség elleni bűncselekmény tagadása erőszakra, vagy gyűlöletre izgatásra alkalmasság hiányában is eléri a társadalomra veszélyességnek már büntetőjogi fellépést kívánó fokát. Az előbbi okfejtés célja annak megvilágítása, hogy a Kerethatározatnak való megfelelés a törvényjavaslatban foglaltakhoz képest többet – és részben mást – kíván.

A d) pont szerinti magatartást, a holokauszt megismétlésére, vagyis a népiirtás elkövetésére felhívást a hatályos törvény is büntetni rendeli, általánosságban mint a népiirtás előkészületét, tehát felesleges erről még egyszer rendelkezni. Ráadásul a népiirtás előkészületét a hatályos törvény sokkal súlyosabb büntetéssel – a törvényjavaslat szerinti három évig terjedő szabadságvesztés helyett kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel – fenyegeti.⁴⁹³ Aránytalanságot és inkoherenciát jelentene egy olyan szabályozás, amely az egyébként a többi népiirtás közül az annak egyediségére tekintettel kiemelt holokauszt tagadását, kétségbevonását, az elkövetők dicsőítését, tetteinek helyeslését büntetni rendelné, ugyanakkor az összes népiirtás előkészületi cselekményei közül egyetlen, a holokauszt megismétlésére felhívást enyhébben büntetné.

⁴⁹³ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 155. § (2) bekezdés.

Ami a törvényjavaslat szerinti minősített eseteket illeti: Az elkövetési magatartások pontos ismeretének hiányában is kétségtelen, hogy a törvényjavaslat rokon vonásokat hordozhat mind a közösség elleni izgatással, mind pedig az önkényuralmi jelképek használatának tilalmával. Ugyanakkor mindkét említett törvényi tényállás eleme a nyilvánosság olyan foka, amely a mások előtti elkövetésnél mindenképpen szélesebb kört jelent. A közösség elleni izgatás csak nagy nyilvánosság előtt követhető el, az önkényuralmi jelképek használata pedig az ilyen jelkép terjesztése, nagy nyilvánosság előtti használata, avagy közszemlére tétele esetén bírhat büntetőjogi relevanciával. A holokauszt tagadásának a gyűlöletbeszéd speciális eseteként történő meghatározására tekintettel szükséges utalni a vonatkozó négy alkotmánybírói határozatra is, amelyek a gyalázkodást – annak tényállási elemeként rögzített – nagy nyilvánosság előtti elkövetés esetében sem ítélték alkotmányosan büntethetőnek. A törvényjavaslat változatlan tartalommal történő elfogadása esetén viszont a holokauszt tagadása miatt büntetendő volna az is, aki magánlakásában mások – azaz két családtagja, vagy vendége előtt, például a közös vacsora alkalmával – kétségbe vonná a holokauszt áldozatainak nagyságrendjét. Nyilvánvaló, hogy ez nem éri el a társadalomra való veszélyesség olyan fokát, amely a büntetőjog beavatkozását kívánná. Utalok e helyütt az ENSZ faji megkülönböztetés elleni modelltörvényére is, amely ugyan nem kifejezetten az ilyen magatartás vonatkozásában, mégis a véleménynyilvánításhoz való jog gyakorlása útján elkövetett, büntetni javasolt bűncselekményekkel kapcsolatban általános érvennyel leszögezi, hogy nem bűncselekmény az olyan magatartás, amely magánlakásban valósul meg, s amelyet csak a magánlakásban tartózkodó egy vagy több személy észlel.⁴⁹⁴ Mindezek fényében alaposan megfontolandó a holokauszt – és más népiirtás vagy emberiség elleni bűncselekmény – tagadása, relativizálása vagy támogatása vonatkozásában a nagy nyilvánosság előtti elkövetés alaptényállási elemként történő értékelése.

A legutolsó, és a törvényjavaslattal kapcsolatos egyben legsúlyosabb problémát mégis az jelenti, hogy az Alkotmánybírói gyakorlatának és a korábbi szabályozási kísérletek sorsának ismeretében e törvényjavaslat szinte bizonyos, hogy nem állná ki az alkotmányosság próbáját, még a benyújtott, a törvényjavaslat alkalmazási körét mindenképpen tágító módosító javaslat elfogadásának hiányában, s az előbbieken jelzett észrevételeknek megfelelő megszorításokkal sem. Éppen ezért önmagában a Btk. módosítása az alkotmányos környezet változtatása hiányában – amelyre az Alkotmánybírói megglehetősen rugalmatlan

⁴⁹⁴ Model National Legislation for the Guidance of Governments in the Enactment of Further Legislation Against Racial Discrimination. Model Law Against Racial Discrimination. Part III. A. 23–28. <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Discrimination962en.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

joggyakorlatára figyelemmel lehetőség aligha mutatkozik az Alkotmány módosítása nélkül – a holokauszttagadás jelentette probléma valódi kezelésére nem nyújt megoldást. Ezen összefüggésre tekintettel a fentiekben már hivatkozott – az előterjesztője által átdolgozásra visszavont – T/9861/1. számú és T/9861/2. számú módosító javaslat – némiképp sajátos jogtechnikai megoldással, mégis a problémát jelezve – azt javasolja, hogy az Alkotmány jövőbeni tárgyi módosítását követően lépjen hatályba.

Visszaulva a holokauszttagadás és a gyalázkodás közötti hasonlóságok körében mondottakra, egyben előrevetítve a 95/2008 (VII. 3.) AB határozatban foglaltakat, ebben a körben alkotmányossági szempontból azt kell megvizsgálni, hogy mely alapjogokat, és milyen módon korlátoz egy ilyen bűncselekmény kodifikálása, s az eddigi alkotmánybíróági határozatok alapján az érintett alapjogok tervezett korlátozása megfelel-e a testület gyakorlatának.

Ha abból indulunk ki, hogy a gyalázkodás az Alkotmánybíróság többségi álláspontja szerint alkotmányellenes, érdemes először megvizsgálni, hogy a holokauszt tagadása nem korlátozza-e még ennél is jobban a véleménynyilvánítás szabadságát. És persze az sem mellékes, hogy az emberi méltóság sérelme a holokauszt tagadásakor mennyire közvetlen, s így az sem, hogy a holokauszttagadás büntetendővé nyilvánítása az eddigiek alapján vajon megfelelne-e az Alkotmánybíróság szükségességi és arányossági tesztjének. Meggyőződésem, hogy nem. De vegyük sorra az Alkotmánybíróság által felhozott érveket, s vizsgáljuk meg, vajon milyen módon igazak ezek a holokauszttagadásra.

Abból indulok tehát ki, hogy a holokauszttagadás – természetesen más vonatkozásban számos különbözősége ellenére – jogi tárgyát tekintve megegyezik a gyalázkodásával, s a védendő alkotmányos alapjog – az emberi méltósághoz való jog – is megegyezik. Az Alkotmánybíróság legutóbbi határozatában a köztársasági elnök több pontba foglalt felvetései alapján vizsgálta a gyalázkodás alkotmányosságát. Érdemes elemezni, hogy ezen érvek közül egyesek, a legjelentősebbek, a gyalázkodás szabályozhatóságát, s nem a konkrét javaslat megfogalmazását érintő felvetések, mennyiben lennének helytállóak a holokauszttagadás bűncselekménnyé tétele esetén – természetesen alkotmánymódosítás nélkül. Az Alkotmánybíróság többségi álláspontja szerint a gyalázkodás alkotmányellenességének egyik oka az volt, hogy a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül. Ezért az uszításnál enyhébb, erőszakos magatartásra felhívást nem tartalmazó, és a szólásszabadságot korlátozó büntetőjogi tiltások alkotmányellenesek. Kifogás tárgyává tette az Alkotmánybíróság azt is, hogy a gyalázkodásnak nincs konkrét sértettje. Ezzel

kapcsolatban kiemelte, hogy a törvényhozó egy, a sértettek felismerhetőségét meg nem követelő büntetőjogi tényállást alkotott. Az Alkotmánybíróság szerint sérti az önrendelkezési jogot, hogy míg a rágalmazás és a becsületsértés esetén a jogalkotó a büntethetőség feltételévé teszi a magánindítvány előterjesztését, a gyalázkodás közvadra üldözendő bűncselekmény. A törvényjavaslat tehát azért is ellentétes az Alkotmány 54. § (1) bekezdésével, mert nem biztosítja az Alkotmánybíróság gyakorlatának megfelelően a sértett önrendelkezési jogát.⁴⁹⁵

Az érvek helytállóságáról alkotott álláspontomat a következőkben kifejtem. Ami viszont már most tényként kezelendő, hogy ma ez a testület többségi álláspontja. Ráadásul majd húsz éve. Ha pedig ez így van, megalapozottan következtethetünk arra, hogy ennek alapján fogják megítélni a holokauszttagadással kapcsolatban elfogadandó új jogszabályt is. S mivel ezek bármilyen szövegezés mellett fennálló, a jelenség büntethetőségét befolyásoló érvek, vizsgálatunkkor nem kell tekintettel lennünk arra, hogy konkrétan hogyan szólna a törvényi tényállás. De vizsgálatunkat sem érdemes túl hosszúra nyújtani, még akkor sem, ha egy tudományos elemzés megfelelő körültekintést feltételez. Könnyen belátható ugyanis, hogy a holokauszttagadás – akárcsak a gyalázkodás – annak értéktartalmára tekintettel korlátozza a véleménynyilvánítás szabadságát, ráadásul itt az alkotmányos alapjogok sérelmének veszélye még kevésbe közvetlen és konkrét, mint a gyalázkodás esetében, nem lenne a bűncselekménynek konkrét sértettje, s jellegénél fogva, vélhetően magánindítványhoz sem lehetne kötni az eljárás megindítását. Ha pedig ez így van, borítékolható a testület álláspontja. Megalapozottan következtethetünk tehát arra, hogy az Alkotmánybíróság a holokauszttagadás kérdését is a gyűlöletbeszéd vonatkozásában már 1992 óta konzekvens gyakorlata, érvrendszere alapján ítélné meg. Feltehető az is, hogy az Alkotmánybíróság a rendszerváltás közepette, teljesen más társadalmi, politikai körülmények között lefektetett, s mára már teljesen meghaladott, anakronisztikussá vált érveit sem a gyalázkodás, sem pedig a holokauszttagadás vonatkozásában nem hajlandó újraértékelni, és nem veszi tudomásul azt, hogy a társadalmi valóság nem az Alkotmánybíróság húsz évvel ezelőtti feltevésének megfelelően alakult. Úgy tűnik tehát, hogy az Alkotmánybíróság nem reagál a megváltozott társadalmi szükségletre, nem mozdul el 1992-ben kialakított álláspontjáról, de még csak felülvizsgálni sem hajlandó azt. Ezért – amint azt az ECRI jelentés is rögzíti – „minden jel arra mutat, hogy kudarcra vannak ítélve azok a jövőbeni kísérletek, amelyek a gyűlöletbeszéd

⁴⁹⁵ Lásd 95/2008. (VII. 3.) AB határozat.

elleni magyarországi jogszabályi szankciók erősítését célozzák.”⁴⁹⁶ A megállapítás helyénvalóságával nem vitatkozva, s tudva, tudomásul véve azt, hogy nemzetközi és alkotmányos⁴⁹⁷ kötelezettségünk is a gyűlöletbeszéd és a holokauszttagadás büntetőjogi szabályozása, kénytelenek vagyunk elfogadni, hogy a kötelezettség teljesítése vonatkozásában a jogalkotónak más választása nem maradt, mint az Alkotmány módosítása.

I.2.

Önkényuralmi jelképek használata

...az ember természeténél fogva társas élőlény, s [...] a társadalmon kívül élő ember is a természet szerint, nem pedig véletlen folytán satnyább vagy erősebb, mint más ember [...] A társadalom természet szerint előbbre való, mint az egyes ember [...] Aki nem képes a társas együttélésre, vagy akinek autarkiaja folytán semmire sincs szüksége, az nem része a társadalomnak, mint az állat, vagy az isten.⁴⁹⁸

– Arisztotelész –

I.2.1. Politikai véleménynyilvánítás önkényuralmi jelképek viselésével – a strasbourgi döntés

Az Emberi Jogok Európai Bírósága Második Szekciója a 33629/06. számú kérelem tárgyában 2008. július 8-án meghozott ítéletében kimondta:

...a kérelmező véleménynyilvánítási szabadságába történt beavatkozás nem igazolható az Egyezmény 10. cikkének 2. bekezdése alapján, mivel a Bíróság megállapítása szerint elítélése pusztán amiatt, hogy vörös csillagot viselt, nem tekinthető „nyomós társadalmi szükséglet”-re adott válasznak, továbbá a kérelmező magatartását szankcionáló intézkedés (próbára bocsátás) ugyan relatíve enyhe volt, de a legsúlyosabb következményekkel járó büntetőjog szférájába tartozik. Ezért a szankció nem volt arányos az elérni kívánt törvényes céllal – A Bíróság úgy véli, hogy a jogsértés megállapítása önmagában megfelelő igazságos elégtételt nyújt mindazon nem vagyoni kárért, amelyet a kérelmező elszenvedhetett.⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ ECRI jelentés Magyarországról (negyedik monitoring kör). Elfogadva 2008. június 20-án. Nyilvánosságra hozatal napja: 2009. február 24, 13.

⁴⁹⁷ Wiener György képviselő felszólalása. Az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottsága 2009. március 9-én megtartott ülésének jegyzőkönyve.

⁴⁹⁸ Arisztotelész, *Politika*, ford. Szabó Miklós, Budapest, Gondolat, 1994.

⁴⁹⁹ Emberi Jogok Európai Bírósága Második Szekciója a 33629/06 számú kérelem tárgyában 2008. július 08. napján meghozott ítélete.

Egyet kell értenem a strasbourgi döntéssel annak ellenére, hogy az látszólag tovább tágítja a szólásszabadság – álláspontom szerint – már amúgy is túlságosan tágan megfogalmazott határait. Helyes meglátás, hogy a bíróság eseti döntéséről van szó, amely nem keletkeztet jogalkotási kényszert.⁵⁰⁰ De ugyanúgy igaz, hogy az eset, és az Alkotmánybíróság 14/2000 (V. 12.) számú határozata kapcsán érdemes még egyszer átgondolni, megfelelő-e az önkényuralmi jelképek használatát tiltó hatályos szabályozás.

Mint ismeretes, az ügy kiindulópontja⁵⁰¹ az volt, hogy Vajnai Attila, a Munkáspárt alelnöke 2003. február 21-én Marx Károly szobrának korábbi helyén a Munkáspárt által rendezett tüntetésen a nemzetközi munkásmozgalom jelképeként öt centiméter átmérőjű ötágú vörös csillagot viselt kabátján. Az ügyben eljáró első és másodfokú eljárásban megállapított tényállás szerint a tüntetés célja éppen az volt, hogy a vörös csillagot mint a munkásmozgalom szimbólumát töröljék az önkényuralmi jelképek sorából. A bűncselekmény elkövetésének helyszínén megtartott beszédében Vajnai közölte a résztvevőkkel, hogy a szimbólumot be fogja mutatni, és vállalja cselekményének minden ódiumát. A helyszínt biztosító rendőr Vajnai Attilát a csillag eltávolítására szólította fel, aminek a kérelmező eleget is tett. A cselekmény következtében önkényuralmi jelkép nyilvános használatának vétsége miatt büntetőeljárás indult Vajnai Attila ellen. Az eljárásban a vádlott ténybelileg maga is beismerte a vád tárgyát képező bűncselekmény elkövetését. Ebből következően az eljáró bíróság egyetlen tárgyalási napon határozatot hozott: 2004. március 11. napján meghozott ítéletével a Pesti Központi Kerületi Bíróság elítélte a kérelmezőt. A bíróság a szankció kiszabását egy év próbaidőre elhalasztotta. Az ügyésztség képviselője a tárgyaláson nem vett részt, később, írásban közölte, hogy az ítélet tudomásul veszi. Vajnai Attila az ítélethirdetéskor nem nyilatkozott, fenntartotta magának a nyitva álló háromnapos gondolkozási időt, amelyen belül végül élt a jogorvoslati lehetőséggel.

A Vajnai Attila fellebbezése folytán folyamatban volt másodfokú eljárásban a vádlott továbbra sem tagadta a cselekmény elkövetését, sőt mind az első, mind a másodfokú eljárás során megtartott tárgyalási napokon is vörös csillagos kitűzővel a kabátján jelent meg, amelyet kifejezett bírói felhívás ellenére sem volt hajlandó eltávolítani. Megjegyzendő, a Fővárosi Főügyésztség a vádlott fellebbezésére tett észrevételében azzal érvelt, hogy ebben az

⁵⁰⁰ Koltay András: Az önkényuralmi jelképek korlátozhatóságának kérdése – a Vajnai kontra Magyarország ügy apropóján, *Magyar Jog*, 2008/12, 805–806.

⁵⁰¹ A büntetőeljárás elemzését lásd Osztovits András, Az első magyar előzetes döntéshozatali eljárás iránti kérelem, *Európai Jog*, 2004/5, 16–21.

ügyben, tekintettel arra, hogy a cselekmény és a vádlott személyét illető társadalomra való veszélyesség egyaránt csekély, elegendő lenne a próbára bocsátás helyett a megrovás alkalmazása.

A másodfokon eljáró bíróság – tekintettel arra, hogy közösségi jogszabály alkalmazásának szükségét látta – az eljárást felfüggesztette, s az ügyet az Európai Közösséget alapító Szerződés 234. cikké alapján előzetes döntéshozatal céljából az Európai Közösségek Bírósága elé terjesztette.⁵⁰²

Felmerülhet a kérdés, hogy az előzetes döntéshozatali eljárásra miért csak a másodfokú eljárásban került sor.⁵⁰³ A válasz igen egyszerű: Az elsőfokú eljárásra, így az elsőfokú ítélet meghozatalára hazánk uniós csatlakozása előtt került sor. Így először a másodfokú bíróság került abba a helyzetbe, hogy közösségi jogszabályt alkalmazzon.⁵⁰⁴

Az Európai Közösségek Bírósága elé terjesztett kérdés a hátrányos megkülönböztetés tilalmának mint alapvető közösségi jogi elvnek az értelmezésére vonatkozott. A diszkrimináció tilalmába ütközés kérdésének alapját a jelen ügyben az Európai Unióról szóló Szerződés 6. cikkelyének rendelkezései,⁵⁰⁵ továbbá az Alapvető Jogok Chartájának 10., 11., és 12. cikkének rendelkezései képezték. Végzésében a Fővárosi Bíróság észrevételezte, hogy az Európai Unió több tagállamában a baloldali pártok jelképe a vörös csillag. A konkrét kérdés lényege abban foglalható össze, hogy hátrányos megkülönböztetésnek minősül-e az a tény, hogy míg egyes tagállamokban a nemzetközi munkásmozgalom jelképeinek használata tilos, addig másokban ez a magatartás semmilyen szankciót nem von maga után. Másként: a felhívott jogforrások az állam kötelezettségévé teszik-e, hogy az a személy, aki politikai meggyőződését jelképhasználattal is ki kívánja fejezni, azt bármely tagállamban megtehesse, méghozzá azonos jogszabályi környezetben.

Az Európai Közösségek Bírósága a kérdéssel kapcsolatban hatáskörének hiányát állapította meg, tekintettel arra, hogy a szabályozás nem tartozik a közösségi jog keretei közé, a jogvita tárgya pedig nem kapcsolódik a szerződések rendelkezéseinek hatálya alá tartozó egyik

⁵⁰² Vö. Karsai Krisztina, *Symbole als Gegenstand des ungarischen und europäischen Strafrechts - Verkehrtes Gesinnungsstrafrecht?*, ZStW, 2007/119 heft 4 1037.

⁵⁰³ Az előzetes döntéshozatali eljárásról bővebben lásd Osztoivits András, *Az előzetes döntéshozatali eljárás legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdései*, Budapest, KJK–KERSZÖV, 2005.

⁵⁰⁴ Az irányadó eljárásjogi szabályokról bővebben lásd Tanácsok az előzetes kérdés előterjesztéséhez bírák számára, *Bírósági Közlöny*, 2004/5.

⁵⁰⁵ Az Unió a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartásán alapul.

helyzetéhez sem.⁵⁰⁶ Abban az esetben ugyanis, ha a nemzeti bírónak az eldöntendő konkrét ügyben csak nemzeti jogot kell alkalmaznia, és ezen egyedi ügyre vonatkoztatva kíván közösségi jogelvet figyelembe venni, ezt az alapelvet a nemzeti jog részeként kell értelmezni, melynek vizsgálatára viszont az Európai Unió Bírósága nem jogosult.⁵⁰⁷

Folytatván az eljárást, 2005. november 16. napján meghozott ítéletével a Fővárosi Bíróság helyben hagyta az elsőfokú bíróság ítéletét.

A kérelmező, Vajnai Attila ezt követően az Emberi Jogok Európai Bíróságához 33629/06. szám alatt beadott kérelmében azt állította, hogy az 1831-es lyoni munkásfelkelés óta használt, a nemzetközi munkásmozgalom jelvényének viselése miatt történt elítélése az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény 10. cikkét⁵⁰⁸ megsértve jogtalan beavatkozást jelentett a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő jogába.

2009. március 10. napján a Legfelsőbb Bíróság Vajnai Attilát az ellene emelt vád alól felmentette.

Az eljárásnak, és benne a Kormány álláspontja ismertetésének témánk szempontjából azért van jelentősége, mert egyrészt rávilágít arra, hogy milyen elvek mentén tartja a jogalkotó az inkriminált tényállást bűncselekménynek, másrészt pedig felvet egy sor olyan problémát, mellyel az Alkotmánybíróság 14/2000 (V. 12.) számú határozatában szintén foglalkozott, jelesül azt, hogy lehet-e és kell-e különbséget tenni az egyes önkényuralmi rendszerek között, továbbá felveti annak kérdését, hogy azt kell-e szankcionálni, ha valaki önkényuralmi jelképet használ, vagy csupán azt, ha a jelképhasználat azzal a céllal valósul meg, hogy az elkövető a célba vett közösség emberi méltóságát sértse.

A komparatív elemzés annál is inkább indokolt, mert nemcsak a strasbourgi döntés és az Alkotmánybíróság hivatkozott határozata látszik egymásnak ellentmondani, hanem a hivatkozott határozat és egyfelől az Alkotmánybíróság izgatási tárgyú, másfelől a határozat és a gyalázkodás tárgyában hozott döntése is. Ha pedig mindehhez hozzátesszük a napjaink

⁵⁰⁶ Minderről bővebben lásd Gil Carlos–Rodriguez Iglesias, The protection of fundamental rights in the Case Law of the Court of Justice of the European Communities, *Columbia Journal of European Law*, vol. 1. no. 2. 1995. december, 169, 171–172.

⁵⁰⁷ Bővebben lásd Bernard Schima, *Das Vorabentscheidungsverfahren vor dem EuGH – unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage in Österreich*, Wien, Manz, 1997, 15–16.

⁵⁰⁸ A 10. cikk kimondja:

„1. Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárokon tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson. [...]

2. E kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott, olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a [...] zavargás vagy bűnözés megelőzése, [...] vagy [...] mások [...] jogai védelme [...] céljából.”

eseményei által indukált társadalmi helyzetet is, logikusan jutunk arra az álláspontra, hogy a hatályos szabályozás újragondolása indokolt.

S ha már elgondolkodunk a módosítás lehetőségén, nem csupán a döntésekben felhívott érvek mentén kell ezt megtennünk, hanem hatálybalépése után másfél évtizeddel vizsgálnunk kell azt is, hogy vajon alkalmas-e a 269/B. §⁵⁰⁹ annak a jogpolitikai célnak az elérésére, amelyet a jogalkotó el kívánt érni a szakasz megalkotásakor. S ha nem a legegyszerűbb megoldásban, a 269/B. § dekriminalizálásában gondolkodunk, nem feltétlenül igaz még az sem, hogy egy módosított rendelkezés óhatatlanul tovább tágítaná a szólásszabadság határait. A bíróság a döntésével, úgy tűnik, éppen abba az irányba tereli a jogalkotót, amelyik már egy korábbi egyeztetési folyamat kezdeti stádiumában elakadt. A döntés lényege ugyanis az, hogy indokolt lehet az önkényuralmi jelképek használatának korlátozása, de a teljes tiltás nem igazolható.

I.2.2. A hatályos magyar szabályozás

A jogalkotó a 269/B §-t a hatályos büntető törvénykönyv közrend elleni bűncselekményeket szabályozó XVI. fejezet 2. címében helyezte el. A bűncselekmény jogi tárgya tágabban a demokratikus politikai közélet fenyegetésmentes létezésében megnyilvánuló köznyugalom, azonban szűkebb értelemben vizsgálva a védeni kívánt jogi tárgyat, be kell látnunk, hogy az nem más, mint az emberi méltóság védelme. Erre a következtetésre jutunk önmagában akkor is, ha a bűncselekmény elkövetési tárgyait vesszük szemügyre. Valamennyi, a zárt taxációban felsorolt jelkép valamely eszmének, személynek vagy eseménynek jelvénnel vagy képpel való megjelölése, amelynek rendeltetése, hogy valamilyen kognitív, érzelmi vagy tudati folyamat által a jel és a megjelölt eszmék, személyek vagy események közös vonásaik révén egymással kapcsolatba hozhatók legyenek.⁵¹⁰ Ebből következően

⁵⁰⁹ „Önkényuralmi jelképek használata

269/B. § (1) Aki horogkeresztet, SS-jelvényt, nyilaskeresztet, sarló-kalapácsot, ötágú vörös csillagot vagy ezeket ábrázoló jelképet

a) tetjeszt;

b) nagy nyilvánosság előtt használ;

c) közszemlére tesz;

ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétséget követ el, és pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) Nem büntethető az (1) bekezdésben meghatározott cselekmény miatt, aki azt ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el.

(3) Az (1)–(2) bekezdés rendelkezései az államok hatályban lévő hivatalos jelképeire nem vonatkoznak.”

⁵¹⁰ CD jogtár, Kommentár 2009. március 31.

A tételesen meghatározott elkövetési magatartások a jelképek által képviselt – a hatalom erőszakos megragadásához, diktatórikus fenntartásához kapcsolódó – eszmékhez való sajátos viszonyt fejeznek ki, melynek a lényeges tartalmát jelenti a náci és bolsevik népirtó és erőszakkal kizárólagosságra törő ideológiákkal való azonosulás és azok propagálásának szándéka.⁵¹¹

A törvényhely (2) bekezdésében szabályozza a társadalomra való veszélyesség hiányán alapuló büntethetőséget kizáró okokat, (3) bekezdésében pedig a más államok szuverenitásába történő beavatkozás elkerülése érdekében azt, hogy az (1) és (2) bekezdés rendelkezései az államok hatályban lévő hivatalos jelképeire nem vonatkoznak.

Ebből kiindulva, és a Kommentárt alapul véve, véleményem szerint bár megállapítható a nagy nyilvánosság⁵¹² előtti használat fogalma, a kivételek körébe esik, és a védeni kívánt jogi tárgyat biztosan nem veszélyezteti, ha például valaki Puskás Öcsi mezét árulja a búcsúban, amelyen ott díszelg az akkori címer részét képező vörös csillag. És ugyanezért nem kellene bűncselekménynek minősíteni, ha valaki ismét üzemeltetni kívánná, mondjuk, a „szocialista szellem vasútját”.

Ez az okfejtés és maga a probléma nem csupán akadémikus. A kép teljességéhez ugyanis hozzátartozik, hogy a szvasztika használata miatt adódott problémája egy-egy, éppen a jelképet kifigurázni, a fasizmust elutasítani szándékozó csoportnak. A szlovákiai Nyitrán ugyanis, amikor egy szélsőséges jobboldali csoport felvonulást szervezett, a helyi antifasiszta szervezet rózsaszínű szív közepén horogkeresztet ábrázoló plakátokat ragasztott ki városzerte. Bár a lelkes antifasiszta akció célja és a plakátragasztással elérni szándékozott cél is éppen a fasizmus elleni tiltakozás volt, a helyi rendőrség mérlegelés nélkül vonta eljárás alá a plakátragasztókat a fasizmus propagálása miatt, nem törődve azzal, hogy azt a felvonulást, amely ellen a plakátragasztók demonstráltak, a jobboldali csoportosulás éppen a második világháborús fasiszta bábállam megalakulásának emlékére szervezte.

Érezzük azonban, hogy indokolt törvény által tilalmazott magatartásnak ítélni, ha valaki a holokauszt emléknapiján náci egyenruhában, karlendítéssel fejezi ki véleményét a haláltábor megjáró áldozatok és hozzátartozóik előtt. Az ilyen irányú jelképhasználattal azért is fontos

⁵¹¹ 14/2000 (V. 12.) AB határozat.

⁵¹² Nagy nyilvánosság megállapítására akkor kerülhet sor, ha az elkövetés helyén nagyobb létszámú személy van jelen, illetve fennáll a lehetősége annak, hogy a bűncselekményről nagyobb, vagy előre meg nem határozható számú személy szerez tudomást (BH 1981.223.) A Btk. 137. § 12. pontja alapján minden esetben nagy nyilvánosságnak számít, ha a bűncselekményt „sajtó, egyéb tömegtájékoztatási eszköz, sokszorosítás, illetőleg elektronikusan rögzített információ távközlő hálózaton való közzététele útján” követik el.

foglalkozni, mert mivel a jelképek környezetünkben mindenhol jelen vannak, azokat széles körben használják, alkalmasak arra, hogy általuk a célzott üzenetet automatikusan, szavak nélkül közvetítsék.⁵¹³ Úgy vélem, lehetséges olyan jogi norma megalkotása, amely mindkét szempontnak megfelel, és összhangban van a strasbourgi ítélettel.

I.2.3. Alkotmánybírósági határozat a strasbourgi döntés tükrében

Már az előzőekben elmondottakból is kitűnik, a következőkben pedig részletesen elemzésre kerül, hogy a legmarkánsabb különbség az Alkotmánybíróság határozata és a Bíróság ítélete között abban ragadható meg, hogy míg a Bíróság a szankció alkalmazásának feltételeként gyakorlatilag a célzatos elkövetést, jelesül az önkényuralmi rendszerek propagálása szándékának bizonyítását kívánja meg,⁵¹⁴ addig az Alkotmánybíróság határozata értelmezhető akként is, hogy az önkényuralmi szimbólumok nagy nyilvánosság előtti használata és közszemlére tétele minden esetben kifejezi azt az azonosulást, amely a jelképhasználat félelemkeltő, fenyegető hatásán keresztül az egyéb körülményektől függetlenül veszélyes a társadalomra.

a) Kettős értelem

A bíróság ítélete a vörös csillag viseléséről szól. A döntés kapcsán, azon kívül, hogy szakemberek és politikusok a törvényi tényállás létjogosultságán kezdtek gondolkodni, felmerült a vörös csillag kiemelésének igénye az önkényuralmi jelképek közül. Akik ezt javasolták – nem mellékesen hivatkozva a Vajnai-ügyben hozott strasbourgi döntés indokolására –, azt hangoztatták, hogy míg a náci és nyilas diktatúra jelképei közvetlenül kapcsolódnak az önkényuralmi rendszerhez, azzal párhuzamosan alakultak ki, addig a vörös csillag a nemzetközi munkásmozgalom szimbóluma, amelyet a kommunista diktatúra kisajátított, s amelyet nagyon sok kultúrállamban használnak, ott is, ahol az önkényuralmi

⁵¹³ Karsai Krisztina, *Symbole als Gegenstand des ungarischen und europäischen Strafrechts - Verkehrtes Gesinnungsstrafrecht?*, ZStW 2007/119 heft 4 1037.

⁵¹⁴ Holló András alkotmánybíró a 14/2000 (V. 12.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában a Bíróság döntésével egyezően fejti ki, hogy az Alkotmánybíróságnak határozatában ki kellett volna mondania azt, hogy a jelkép használója csak olyan magatartás tanúsítása esetén büntetendő, amely a jelképek által szimbolizált diktatúrák melletti kiállásnak, ezek propagálásának minősül, illetve egyéb olyan magatartást tanúsít, amely egyértelműen túlmutat a személyes vélemény nyilvánításán.

jelképek használatát egyébként tiltják. Ezt a szabályozási logikát követi a német jog, amikor arra hivatkozással nem tilalmazza a sarló-kalapács, vagy a vörös csillag használatát, mert az nem (csak) egy betiltott párt, hanem a nemzetközi munkásmozgalom jelképe (is).

Álláspontom szerint azonban pusztán ezen az alapon nem lehet kiemelni a vörös csillagot az önkényuralmi jelképek használatát szabályozó törvényi tényállásból, mintegy „huszárvágással” megoldva a problémát, mondván, egy szó kiiktatásával demokratikus szabályozást alkottunk. A tényállásban felsorolt jelképek közül nem csupán a vörös csillag bír ugyanis többes jelentéssel.

A horogkereszt éppen annyira többértelmű szimbólum, mint amennyire az a vörös csillag.⁵¹⁵ A szvasztika egyike a legősibb jelképeknek. Indiában máig szent jelnek számít, jelentése a jó szerencse. Kínában a halhatatlanság szimbólumaként használták. Köztudott az is, hogy a szimbólum Finnország köztársasági elnökének címerében is megtalálható, annak stilizált változata pedig az egyik állami kitüntetésen szerepel.⁵¹⁶ A mai napig rendszeresen használja több vallás különféle ceremóniák során, és közkedvelt díszítőeleme a templomoknak is. A vallási jelentés akkor szorult háttérbe, amikor a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt jelképéül választotta az árja–német kapcsolat igazolásának érdekében.

Némi túlzással ily módon azt is állíthatjuk, hogy a szvasztika éppen annyira kisajátított, eredeti jelentésétől megfosztott jelkép, mint amennyire a vörös csillag az. Ha pedig nem kívánunk ennyire elvont síkon gondolkodva visszanyúlni az egyes jelképek eredetéhez, elegendő, ha napjaink eseményeit vizsgálva az árpádsávós lobogó „mikénti felhasználását” vizsgáljuk meg egy gondolat erejéig. Folytatva ugyanis az előzőekben megkezdett gondolatmenetet, nyilván nem kezelhető együttesen az a jelenség, amikor az Országgyűlés alakuló ülésén a többi történelmi zászlóval együtt behozzák az árpádsávós zászlót, azzal, amikor ugyanezt a lobogót skinheadek lengetik „zsidók menjetek haza” felkiáltással a zsinagóga előtt. A zászló használatának megítélését tovább árnyalja, hogy számos önkormányzat, és a Nemzetbiztonsági Hivatal címerében is megtalálható.

⁵¹⁵ Az egyes jelképekről bővebben lásd Ádám Antal, *A világi és a vallási szimbólumokról. Ünnepi Kötet Sári János egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére*, Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék–Rejtjel, 2008, 15–22.

⁵¹⁶ Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Szvasztika>;
<http://www2.geographic.hu/index.php?act=napi&rov=6&id=4038> – A letöltés ideje: 2009. június 10. napja.

Önmagában tehát nem tudok egyet érteni azzal a vélekedéssel, amely szerint a diktatúrák jelképei között pusztán azon az alapon különböztetni lehet, hogy az hány különböző eredeti jelentéssel bír.

b) Tehető-e különbség a diktatúrák között?

Mielőtt az önkényuralmi rendszerek közötti különbözőségeket, a különbségtétel esetleges indokoltságát elemzem, előrebocsátom, hogy önkényuralmi államberendezkedésen azon hatalmi berendezkedéseket értem, amelyek közös jellemzője, hogy tömeges emberi jogi jogsértést követnek el, a rendszer áldozatainak és potenciális áldozatainak félelemérzetére, a folyamatos fenyegetettség fenntartására apellálva. A szélsőjobboldali és a szélsőbaloldali ideológiákat összevetve megállapítható, hogy az előbbi bizonyos embercsoportok ellen irányul, azok kirekesztése, megsemmisítése a célja, míg a szélsőbaloldali eszmerendszer éppen az egalitárius eszméket hangoztatva, a társadalmi egyenlőség jegyében korlátozza az emberi jogokat. Módszereit illetően mindkettő a demokrácia alapvető értékeit támadja, éppen ezért álláspontom szerint pusztán nézőpont kérdése, hogy ki melyik ideológia promotálását tartja inkább alkalmasnak arra, hogy a demokratikus államberendezkedést veszélyeztesse.

Az egyes önkényuralmi rendszerek közötti megkülönböztetés vizsgálatával kapcsolatban a kérelmező, Vajnai Attila álláspontja az volt, hogy a fasiszta és a kommunista ideológia között egyértelmű különbséget kell tenni. Állítása szerint a vörös csillag a nemzetközi munkásmozgalom, a szabadság, és a tág értelemben vett szocializmus jelképe, amelynek eredeti, pozitív jelentését és az általa szimbolizált politikai értékeket az azt kisajátítani törekvő önkényuralmi rendszer sem tudta elvenni.

Ezzel szemben a Kormány előadta, hogy Magyarország második világháború utáni történelme megváltoztatta a jelkép jelentését, az – hasonlóan a fasiszta diktatúra szimbólumaihoz – egy önkényuralmi rendszer jelképévé vált, melyből következően a jelkép nyilvános rendezvényen való viselése azonosulást jelent „az emberi jogok tömeges megsértését, és a hatalom erőszakos megragadását és gyakorlását igazoló ideológia és gyakorlat”⁵¹⁷ által jellemzett kommunista diktatúrát jelentő önkényuralmi eszméssel. Hivatkozott arra, hogy Magyarország történelmét ismerve, a szabályozást ebbe a történelmi kontextusba illesztve a cselekmény

⁵¹⁷ Az Emberi Jogok Európai Bírósága Második Szekciója a 33629/06 számú kérelem tárgyában 2008. július 8. napján meghozott ítélete (a további hivatkozásokban: Ítélet) 40. pont

pőnalizálása „nyomós társadalmi szükségletre” adott válasznak tekinthető, amelynek célja a zavargások megelőzése és mások jogainak védelme.

A „nyomós társadalmi szükséglettel” kapcsolatban az Alkotmánybíróság álláspontja az, hogy az önkényuralmi jelképek tiltásának objektív szükségessége igazolható Magyarország történelmi tapasztalatait alapul véve is, melynél fogva a korlátozás – mégpedig a büntetőjogi korlátozás – „nyomós társadalmi szükségletre adott válasznak tekintendő”.⁵¹⁸ Az Alkotmánybíróság határozata meghozatalánál éppen az Egyezmény 10. cikk 2. bekezdésére hivatkozva fejtette ki, hogy a köznyugalom védelme, az adott történelmi helyzetben „a zavargás megelőzése”, mások jogainak védelme mint cél érdekében a korlátozás szükséges intézkedésnek minősül.

A Bíróság a véleménynyilvánítás szabadságának mikénti megítélésével kapcsolatban, annak – az Alkotmánybíróság izgatási tárgyú döntéseiben megjelenő – liberális felfogását képviselve kifejtette, hogy valamennyi, a szabadságjoggal kapcsolatos korlátozást szorosán kell értelmezni, amiből következően a politikai szónoklatként manifesztálódó véleménynyilvánítás, és az ezzel kapcsolatos kifejezési formák korlátozása csak abban az esetben igazolható, ha a korlátozás mellett egyértelmű, nyomós és kifejezett társadalmi szükséglet áll fenn.⁵¹⁹ Kiemelte, hogy Vajnai Attila a vörös csillagot mint politikus, mint egy bejegyzett párt alelnöke egy jogszerűen rendezett politikai rendezvényen viselte, amely párttal kapcsolatban nem merült fel adat arra vonatkozóan, hogy a jogállamisággal szembehelyezkedve kívánna részt venni a politikai életben. Egyezően a kérelmező által előadottakkal, a bíróság felhívta a figyelmet, hogy abban az esetben, ha több jelentéssel is bíró szimbólumokról van szó, fokozott gondossággal kell eljárni, ugyanis „ilyen helyzetekben fennáll annak a kockázata, hogy az ilyen szimbólumok kategorikus tiltása a szimbólumok olyan kontextusban történő használatát is korlátozza, amelyben a korlátozás nem lenne igazolható”.⁵²⁰ A Kormány arra vonatkozó álláspontjával kapcsolatban, amely szerint a tiltás a zavargások megelőzését szolgálja, a Bíróság kifejtette, hogy „egy pusztán spekulatív veszélynek a demokráciát védő preventív intézkedésként történő visszaszorítása nem tekinthető nyomós társadalmi szükségletnek”.⁵²¹

A védelem „előrehozott”, preventív rendszerével kapcsolatban az Alkotmánybíróság álláspontja ugyancsak eltér a Bíróság döntésében megfogalmazottaktól. A tiltás az

⁵¹⁸ 14/2000 (V. 12.) AB határozat.

⁵¹⁹ Ítélet 51. pont.

⁵²⁰ Uo.

⁵²¹ Ítélet 55. pont.

Alkotmánybíróság által alkalmazott mérce alapján a védett alkotmányos érték súlyával arányban állónak tekintendő, tekintettel arra, hogy – miként azt a jelenkor történelme már sajnálatosan igazolta – a jelképhasználattal súlyosabb bűncselekmény is megvalósulhat. Ezzel kapcsolatban térek rá a Bíróság és az Alkotmánybíróság szemlélete közötti következő különbségre. Míg az Alkotmánybíróság következetesen képviselt álláspontja az, hogy a mindenkori szabályozás vizsgálatánál – annak szem előtt tartásával, hogy önmagában egy-egy történelmi példa nem szolgálhat alapul arra, hogy az alkotmányosság követelményeiben engedményt lehessen tenni – a történelmi körülmények szignifikánsnak tekintendők,⁵²² a Bíróság rögzítette, hogy bár az tény, hogy a kommunizmus alatt alkalmazott szisztematikus terror „súlyos seb marad Európa lelkében és szívében. [...] egy olyan szimbólum használata, amely e rezsimek uralma alatt mindenütt jelen volt, kellemetlen érzéseket kelt a volt áldozatokban és hozzátartozóikban, akik joggal találhatják megvetést kifejezőnek az ilyen használatot”,⁵²³ önmagukban ezek a rossz emlékek, a jelképek által kiváltott érzelmek nem szolgálhatnak alapul a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásához. Kukorelli István alkotmánybíró a 14/2000 (V. 12.) AB határozathoz fűzött különvéleményében a történelmi kontextus mikénti értékelése során a többségi állásponttól eltérő, inkább a Bíróság véleménye felé közelítő álláspontra helyezkedett. Véleménye szerint Magyarország 20. századi történelme, az egyes diktatúrák emléke éppen azt teszi indokolttá, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága ne essék korlátozás alá. Ezzel ugyanis éppen a demokratikus közvélemény kialakulásának vetne gátat a jogalkotó.

A történelmi kontextus relevanciájával kapcsolatban álláspontom az, hogy Magyarországon nem vonatkoztathatunk el a történelemtől. A vörös csillag számos emberben kelt ellenérzést és fájdalmat, sokakban idézi a terror korszakát, saját és felmenők bebörtönzésének, megkínzásának és kivégzésének fájó emlékét. Nem állítom persze, hogy egyenlőségjel tehető a horogkereszt, az SS jelvény és a vörös csillag között, de az bátran kijelenthető, hogy a kommunista, avagy tetszés szerint munkásmozgalmi jelkép igencsak alkalmas arra, hogy egyes történelmi eseményekhez való kapcsolásával, ezen események felidézéséhez való társítással megsértsék vele az emberi méltóságot. Ez esetben pedig nem kell tovább vizsgálni a jelképek vagy a diktatúrák egymáshoz való viszonyát, mert a jogalkotónak a törvényi tényálláson keresztül semmiképpen sem feladata a jelképek történelmi megítélése, a hozzájuk kapcsolódó eszmék kiértékelése. A feladat igen egyszerű: ha a jelképhasználattal közösségek vagy individuumok emberi méltósága sérül, a szankció alkalmazása indokolt.

⁵²² Lásd 28/1991 (VI. 3.), és a 11/1992 (III. 5.) AB határozat.

⁵²³ Ítélet 57. pont.

I.2.4. Gyalázkodás és önkényuralmi jelkép használata

Miként azt értekezésem nemzetközi vonatkozásokat tárgyaló III. részében kifejtettem, ha összevetjük a gyűlöletbeszédnek az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1997. október 30. napján, R (97) 20. számon elfogadott ajánlásában foglalt definícióját⁵²⁴ az önkényuralmi ideológiákkal, első ránézésre úgy tűnik, hogy az kettős mérce alapján lefedi a fasiszta, náci önkényuralmat, de a kommunista önkényt nem. Nyilvánvaló, hogy a második világháború tapasztalatai arra ösztönözték a nemzetközi emberi jogi szervezeteket, hogy a faji alapon szerveződő szélsőséges ideológiák terjedését erőteljesen, az egyes államok felelősségét, és intézményvédelmi kötelezettségét hangsúlyozva akadályozzák. A történelmi helyzet változásával azonban árnyaltabbá vált a kérdés. Felmerült ugyanis az, hogy a megelőzés érdekei milyen mértékű beavatkozást engednek meg mások szabadságjogaiba, mennyire szorítható háttérbe a demokratikus társadalom másik alapköve, a szabad véleménynyilvánítás joga.

A két tárgykört illető gyakorlat között feszülő ellentmondás azért érdemel figyelmet, mert a védeni kívánt jogi tárgy mindkét esetben konkrét, a közösségek emberi méltóságának – és adott esetben testi épségének – veszélyeztetettsége ugyanis nem különíthető el azon az alapon, hogy a konkrét jogsértés jelképhasználat vagy verbális gyűlöletkeltés mentén valósul-e meg. Álláspontom szerint az, hogy míg a horogkereszttel felvonuló csoport tanúsított magatartását büntetni rendeli a jogalkotó, a zsidókat szidalmazó és fenyegető szlogeneket skandáló személyeket pedig nem, önmagában ellentétes a jogrendszer – és főleg a büntetőjogi eszközrendszer – logikai zártságának és koherenciájának alapvető követelményével annak ellenére, hogy a nemzetközi jogi szabályozás kellő iránymutatást ad annak megteremtéséhez.

Kérdés persze, hogy mi a cél. Vajon – összhangban a gyalázkodás, vagy a gyűlöletbeszéd esetén a „véleménynyilvánítás” határát jelentő célzatos magatartással szemben támasztott kívánalommal – az-e, hogy csak akkor minősíthessünk egy adott magatartást bűncselekménynek, ha annak célja a politikai meggyőződés visszaélészerű kifejezése, vagy az, hogy minden, a jelképet bármely kontextusban és céllal a nagy nyilvánosság előtt felhasználó egyén magatartását tilalmazni rendeljük? A hatályos szabályozás

⁵²⁴ Eszerint gyűlöletbeszéd minden olyan véleménynyilvánítási forma, amely fajgyűlöletet, idegengyűlöletet, antiszemitizmust, vagy az intolerancián alapuló egyéb gyűlöletet – beleértve az agresszív nacionalizmus és etnocentrizmus által kifejezett intoleranciát, diszkriminációt, továbbá a kisebbségekkel bevándorlókkal és emigránsokkal szemben kifejezett ellenségeskedést – terjeszt, előmozdít, vagy igazol, illetve arra ösztönöz.

...a három kiemelt elkövetési magatartást ítéli olyannak, amely a demokratikus jogállam értékeivel szemben áll, mert alkalmas arra, hogy a hallgatóságra nem egyszerűen „sértő, meghökkenítő vagy aggodalmat keltő”, hanem kifejezetten félelmet ébresztő, fenyegető hatása legyen azáltal, hogy a megvetett ideológiákkal való azonosulást, az eszmék nyilvános terjesztésének szándékát tartalmazza. Ez pedig alkalmas arra, hogy a demokratikus társadalom egészét, különösen pedig azok jelentős csoportjai, közösségei emberi méltóságát sértse, akik elszenvedői voltak a tiltott jelképekben sűrűsödő mindkét eszméhez és jelképekhez tapadó, használatuk mellett elkövetett legsúlyosabb bűncselekményeknek.⁵²⁵

Az önkényuralmi jelképek használata elnevezésű bűncselekmény védett jogi tárgya nem pusztán az „elvontan értelmezett” köznyugalom, hanem a közösségek méltósága. A 14/2000 (V. 12.) AB határozat szerint büntetőjogi védelem alá vonható a közösségek méltóságát sértő magatartás akkor is, ha annak nincs kifejezetten meghatározható és konkrétan azonosítható sértettje. Láttuk, hogy míg a gyalázkodással kapcsolatos határozatok éppen a konkrét sértett hiányát kifogásolják, addig a 14/2000 (V. 12.) AB határozat éppen azt emeli ki, hogy az önkényuralmi jelképek használata minden esetben a tömegek méltóságát sérti meg. Az érvelés ezzel kapcsolatban úgy folytatódik, hogy az önkényuralmi jelképek használata azért is sérti minden esetben a tömegek méltóságát, mert nem csupán a célba vett csoportot sérti, hanem a demokrácia mellett elkötelezett személyek jóérzését is. Felvetődik a kérdés ezzel kapcsolatban: vajon miként differenciált az Alkotmánybíróság akkor, amikor a gyalázkodás törvényi tényállásának megítélésénél nem vette figyelembe mindezt?

A választ nem lehet ugyanis úgy leegyszerűsíteni, hogy míg a gyalázkodás esetében más jogágak szankciórendszere is kielégítően szolgálja a védelmet, az önkényuralmi jelképek használata esetében nem áll rendelkezésre más eszköz. Mindez ugyanis arra engedne következtetni, hogy míg az emberi méltóság verbális úton történő megsértése nem, addig ugyanennek a gondolatnak a nonverbális kifejeződése súlyosan és közvetlenül sérti vagy veszélyezteti az egyes személyek, vagy személyek egyes csoportjainak emberi méltóságát.

Abban az esetben ugyanis, ha összevetjük az úgynevezett „izgatási” döntéseket az önkényuralmi jelképek használatával kapcsolatban meghozott határozattal, azzal szembesülünk, hogy a testület álláspontja szerint nem feltétlenül a közösség elleni izgatás általuk korábban meghatározott mércéje a véleménynyilvánítási szabadság védelmének minimuma, az annál szélesebb körben, de az alkotmányellenesnek minősített gyalázkodásnál csak szűkebben korlátozható.⁵²⁶

⁵²⁵ 14/2000 (V. 12.) AB határozat V. pont.

⁵²⁶ Koltay, A közösségek méltóságának védelme, *Iustum, Aequum, Salutare*, I(2005)/1, 147–169.

Mindebből ésszerűen adódik a következő kérdés: ha az Alkotmánybíróság az önkényuralmi jelképek használatának büntetőjogi tiltását az előzőekben részletezett alapon alkotmányosnak ítéli, hogyan juthatott arra a következtetésre, hogy a T/2785. számú törvényjavaslattal⁵²⁷ szankcionálni rendelt gyalázkodás esetén a védeni kívánt jogi tárgy veszélyeztetettsége oly távoli és közvetett, hogy az ott megfogalmazott tényállás alkotmányosságához nyomatékos kétség fér?

A két tárgykörben az Alkotmánybíróság szemlélete egymásnak ellentmondani látszik. Láttuk, hogy valamennyi, a közösség elleni izgatás és a gyalázkodás vonatkozásában hozott testületi döntés – elismerve, hogy a szólásszabadság korlátozható a közösségek méltóságának érdekében – a véleménynyilvánítási szabadság korlátozhatóságának határát az uszításban jelölte meg.

Ehhez képest a 14/2000 (V. 12.) AB határozat a véleménynyilvánítási szabadság korlátozhatóságának határát ott jelöli ki, „ahol a tiltott magatartás nem pusztán egy – helyesnek vagy helytelennek tartott – politikai nézetet fejez ki, hanem annál több: a demokrácia értékei mellett elkötelezett közösségek méltóságát sértve veszélyezteti a köznyugalmat is”. Mint láttuk, jelen esetben a védett jogi tárgy a közösségek méltósága, tekintve, hogy a testület érvelése szerint a közösségek méltóságát sértő, veszélyeztető magatartás büntetőjogi védelem alá vonható, akkor is, ha ez nem kifejezetten meghatározott, azonosítható személyek ellen irányul, de a kitűzött cél elérése érdekében elvben nincs más, enyhébb eszköz, mint a büntetőjogi szankció alkalmazása. A normaszövegben írott törvényi megfogalmazás elegendő pontosságú, tartalmi határozottságú ahhoz, hogy lehetővé tegye az állampolgár számára, hogy magatartását a törvényben előírtakhoz igazítsa.

⁵²⁷ Gyalázkodás: „181/A § (1) Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzettel, vagy a lakosság egyes csoportjaival, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporttal kapcsolatban olyan *kifejezést használ* vagy *híresztel*, amely alkalmas arra, hogy a csoport tagjainak becsületét csorbítsa, avagy emberi méltóságát megsértse, vétséget követ el és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki nagy nyilvánosság előtt olyan – különösen önkényuralmi rendszerre, vagy eszmére emlékeztető vagy utaló – *testmozdulatot tesz*, amely alkalmas a magyar nemzet vagy lakosság egyes csoportjai, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport tagjai becsületének csorbítására, avagy emberi méltóságának megsértésére.

(3) *Nem büntethető*, aki politikai párttal, vagy politikai közszereplést is folytató társadalmi szervezettel kapcsolatban közszereplésükkel összefüggésben

a) olyan kifejezést használ vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a lakosság e csoportjához tartozó tagok becsületét, vagy emberi méltóságát megsértse,

b) a (2) bekezdésben meghatározott magatartást tanúsít.”

A testület a két szemléletmód közötti különbséget azzal kívánja feloldani, hogy rögzíti: bár az izgatási tárgyú alaphatározatok általános megállapításai az önkényuralmi jelképek használata tényállás alkotmányosságának megítélésékor is érvényesek, a Btk. 269/B. § (1) bekezdésében foglalt elkövetési magatartások más vizsgálati, értékelési szempontok figyelembevételét is szükségessé teszik. Láttuk, hogy az Alkotmánybíróság szerint a véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi eszközzel történő korlátozására az uszítás tényállásától eltérő más tényállások esetében is sor kerülhet. Ezekben az esetekben – hangzik az érvelés – a korlátozás terjedelmét csak esetenként vizsgálva lehet kijelölni. A védelem terjedelmének eltérő szintű kijelölése a testület álláspontja szerint azzal indokolható, hogy a Btk. 269/B § esetében szűkebb, határozottabb tényállással állunk szemben.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a köznyugalom bizonyos mértékű megzavarása igazolhatja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását, mely esetben a büntetőjogi védelem indokolt, azonban annak terjedelmét csak esetenként vizsgálva lehet kijelölni.

A többségi állásponttal éppen ellentétesen érvel Kukorelli István alkotmánybíró a 14/2000 (V. 12.) AB határozathoz fűzött különvéleményében. A „köznyugalom” és a „közösségek méltóságának” védelme körében visszautalva a testület eddigi döntéseire kifejtette, hogy a szabályozást azért tartja alkotmányellenesnek, mert az önkényuralmi jelképek használatát tiltó tényállás nem tartalmaz olyan elemet, amely mások veszélyeztetését vagy gyűlölködő indulatok felkeltését követelné meg. A Btk. 269/B. §-a a felsorolt jelképek nyilvánosság előtti használatát bünteti, ami önmagában nem sérti az emberi méltósághoz való jogot. A közösségek méltóságával kapcsolatban elfoglalt alkotmánybírósági álláspont elemzése körében – amely szerint a diktatúrák jelképeinek használata minden esetben tömegek méltóságát sérti meg, tekintve, hogy ezzel nem csupán a diktatúrák áldozatait, hanem a demokrácia értékei mellett elkötelezett személyek érzései is sérülnek – felhívja a figyelmet arra, hogy a kifejezés a gyűlöletre uszítás tényállásának speciális jogi tárgyával kapcsolatban használatos. Míg az önkényuralmi jelképek használata esetében ilyenről nincs szó, az Alkotmánybíróság szerint

...az uszító véleménynyilvánítás tiltása azért indokolt, mert az uszítás valamely etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság más csoportjai elleni erőszak közvetlen veszélyét idézi elő, illetve a Magyar Köztársaság területén élő közösségeket alkotó személyek emberi méltósághoz való jogát sérti. Nem magának a közösségnek mint meghatározatlan személyek összességének vagy a tagoktól elváló

szervezetnek van tehát méltósága (ez ugyanis fogalmilag kizárt), hanem a közösséget alkotó egyének emberi méltóságához való alanyi joga érdemes a védelemre.

Tény, hogy a határozatból (megjegyzem, egyikből sem) derül ki pontosan, hogy vajon a közösség „saját jogon”, vagy csak tagjain keresztül érdemes-e a jogvédelemre. Ha a kérdés megválaszolásánál figyelembe vesszük a gyalázkodással kapcsolatban előterjesztett büntető és polgári jogi szabályozási kísérletet, álláspontom szerint a helyes válasz az, ha a közösségek méltóságát akként fogjuk fel, ha az egyes személy egyéni méltóságaként akként értelmezzük, mellyel az individuum pusztán a közösséghez tartozása miatt, azon keresztül rendelkezik. A polgári szabályozási technikánál is ezt az elemet érvük tetten. Az ott javasolt „átsugárzó hatás intenzitása” alapján a közösséget érintő jogsértés egyéni szintet érint. Nem értek tehát egyet a Kukorelli István alkotmánybíró különvéleményében foglaltakkal. Az itt kifejtettek alapján az individuumokat tömörítő közösség éppen olyan jogvédelemre érdemes, mint az azt alkotó egyes személy.

Kérdés persze a többségi álláspont, valamint a különvélemény tükrében, hogy ha az önkényuralmi jelképek használata – alkotmányos értékekkel össze nem egyeztethető kommunikációt megvalósítva – a közösségek méltóságát oly mértékben sérti, hogy nincs más lehetőség, mint a büntetőjogi szankció alkalmazása, miért tereli a testület a jogalkotót a gyalázkodás esetén a polgári jogi jogvédelem irányába. Erre egyik határozat sem ad megnyugtató választ. Nem tudom ugyanis elfogadni azt az érvelést, amely szerint „a jelképek, mint az állami önkény jelképei, a XX. századi magyar történelemben megvalósult olyan politikai törekvéseket szimbolizálnak, olyan negatív értékeket hordoznak, amelyeket a hatályos Alkotmány 2. § (3) bekezdése kifejezetten tilt, és mindenki kötelezettségévé teszi az ilyen törekvésekkel szembeni fellépést”, mely megállapítással szemben a gyalázkodó megnyilvánulások ilyen veszélyt nem jelentenek.

A következőkben megkísérlem létrehozni az ellentmondásos álláspontok szintézisét, és az európai szabályozási technika alapulvételével a tárgyalt tényállás „egyezménykonform”, alkotmányos módosítása iránti javaslatomat előterjeszteni.

I.2.5. Szabályozási koncepciók

a) Külföldi szabályozás

A hatályos szabályozás újragondolásakor érdemes megvizsgálni a hasonló történelmi múlttal rendelkező kelet- és közép-európai államok megoldásait,⁵²⁸ annál is inkább, mert mind az Emberi Jogok Európai Bírósága, mind más, hazánk jogszabályi rendszerének megítélésére felhatalmazással rendelkező testület kedvezőbben ítéli meg az egységes európai mércét tükröző szabályozást.

Látni fogjuk azonban, hogy ilyen egységes szabályozás nem létezik. Az általános, hogy míg a fasiszta diktatúra jelképei általánosan tilalmazottak, addig a kommunista rendszer szimbólumai – a következőkben írott kivételektől eltekintve – szinte korlátozás nélkül használhatók.

A horogkereszt használatát a világháború vége óta tiltják Bulgáriában, valamint Oroszországban. Litvániában 2008-ban fogadtak el törvényt a vörös csillag, a sarló-kalapács, a horogkereszt, valamint a birodalmi német, valamint a szovjet himnusz, ezen rezsimek egyenruhái, valamint a vezetők képmásai használatának tilalmára vonatkozóan. Lettország a vörös csillag, illetőleg a sarló-kalapács használatát tilalmazza, a gyülekezési jogról szóló törvény – bár csupán szabálysértési szankció alkalmazásának terhe mellett – tiltja a nyilvános eseményeken a volt Szovjetunió, valamint a náci Németország zászlóinak, címereinek, himnuszainak akár csak stilizált formában történő használatát. Ez alól csak a második világháborús veteránok megemlékezésein alkalmazott jelképhasználat képez kivételt, amely esetekben eltekintenek a szankció alkalmazásától. Romániában csupán 2002-ben került törvénybe iktatásra nem csupán a fasiszta jelképek használatának, hanem a fasiszta, rasszista jellegű szervezetek alapításának, és az emberiség- és békeellenes bűncselekményeket elkövető személyek kultuszának tilalma. Szlovákiában a kommunista szimbólumokra is vonatkozik a szabadságjogokat elnyomó mozgalmak propagálásának tiltása.

A szabályozás talán a Belarusz Köztársaságban a legszigorúbb: tekintve, hogy az országban csak bejegyzett jelképek használhatók, valamennyi szervezetnek külön engedélyeztetnie kell az alkalmazni szándékozott jelképet.

⁵²⁸ http://hvg.hu/hetilap/20815_oNKENYuRALMI_JELKEPEK_KELET_ES_KoZEPEuRoPAB/page2.aspx – A letöltés ideje: 2009. július 8. napja.

Ausztriában a nemzetiszocialista szervezetek létrehozását vagy propagálását, az ilyen jellegű szervezetekben való részvételt 1947 óta tiltja jogszabály.

A magyar szabályozáshoz hasonló zárt taxáció alkalmazásától a német jogszabály is eltekint. A német szabályozási technika az, hogy a betiltott, alkotmányellenesnek minősített pártok vagy egyesületek jelképei, kifejezései, szövegei, az ilyen szervezetek által használt szimbolika nem jelenhetnek meg nagy nyilvánosság előtt. Nem tilalmazottak azonban azon jelképek, amelyek nem idéznek fel rossz emlékeket, még akkor sem, ha azok diktatórikus rendszerhez köthetők. Ilyen például az életrúna szimbóluma. Természetesen a német jogalkotó sem gondolhatott mindenre: betilthatta ugyan a „Heil Hitler” kifejezést, de nem gondolhatott arra, hogy a „88”-as szám használatával a skinhead csoportok könnyedén hidalgják át az eléjük gördülő akadályt. A vörös csillag és a sarló-kalapács Németországban sem tilalmazott, hivatkozással arra, hogy az több legális szervezet jelképe.

Bár az Európai Unióban megszületett a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni Keretegyezmény, Anglia, továbbá Lettország már a tárgyalások során jelezte, hogy az önkényuralmi jelképek általános európai tiltását nem tarja elfogadhatónak. Ugyanilyen nyomatékkel eshetett a latba, hogy a témakör átfogó, uniós szabályozási kísérlete esetén a szvasztikát mint vallási jelképet használó hinduk ellenérzéseit is kezelni kellene. A legnagyobb arányban Nagy-Britanniában élő hindu közösség álláspontja ugyanis az volt, hogy a szvasztika betiltásával az Unió hindu lakosai diszkriminálva lennének, ugyanis a jelkép vallásukban a békét, nem pedig a náci önkényuralmat szimbolizálja. Lettországban a jelkép szintén ősi, vallási jelentéssel rendelkezik, betiltására ezért az ország lakosai szerint nem kerülhet sor.

Látjuk, hogy valamennyi, példaként felhozott szabályozási rendszerben a felelősség megállapításának alapja az azonosulás, az önkényuralmi ideológia támogatásának és terjesztésének szándéka. A német szabályozás szerint például nem kizárólagosan annak van jelentése, hogy egy adott szimbólum milyen eredethez köthető, hanem hogy mi az a hatás, amelynek kiváltására alkalmas, illetve mi az a cél, amelynek kiváltására felhasználják. Ezt a bírói gyakorlat is egyértelműen alkalmazza. Célzat hiányában mentette fel ugyanis a német legfelsőbb bíróság azokat a személyeket, akik áthúzott, vagy horogkeresztet szemétkosárba dobó embert ábrázoló szimbólumokkal fejezték ki ellenérzésüket a fasizmussal szemben, tekintettel arra, hogy az egyértelműen tiltakozást szolgáló jelképhasználattal nem követhető el a bűncselekmény. Probléma persze akkor adódik, ha többértelmű jelképpel találjuk magunkat

szemben. Éppen a vörös csillag az, amelynek a nem tagadást vagy elutasítást kifejező használata nem azonos az önkényuralmi rendszer propagálásának kifejeződésével.

Az inkriminált jelképek többfajta értelmével kapcsolatban ismét a célzatosság kérdése merül fel. Függetlenül attól, hogy a vörös csillag avagy a horogkereszt hány jelentéssel bír, a kommunizmus vagy a faszizmus áldozatában ugyanazt a félelemérzetet váltja ki, ha azt egy ellene, vagy sorstársai ellen irányuló tüntetésen használják. Egyszerűen fogalmazva a kérdést: mi az, ami sértő? A jelkép, vagy ami mögötte van?

Kukorelli István ezzel kapcsolatban a 14/2000 (V. 12.) AB határozathoz fűzött különvéleményében kifejti, hogy a szólásszabadság neutrális értelmezésének igénye megköveteli annak szem előtt tartását, hogy az adott közlés kontextusától függetlenül, pusztán tartalma alapján nem korlátozható.

Az értéksemlegesség elvéből következik, hogy az önkényuralmi rendszerrel való egyetértés kifejezése önmagában, tartalma alapján nem büntethető. A Btk. 269/B. §-a ellentétben áll ezen elvárásokkal, mivel a véleményt értéktartalma alapján minősíti, s nem külső korlátot állít a közlés szabadságával szemben.⁵²⁹

A Vajnai-ügyben hozott ítélet ezzel egyezően egyértelművé teszi, hogy a Bíróság szerint az egykori áldozatok érzékenysége csak akkor szolgálhat a korlátozás alapjául, ha a diktatórikus rendszerek által elkövetett jogsértések megismétlődésétől való félelem alapos, valós tényeken, és tényleges veszélyhelyzeten alapul.

b) Magyarország kötelezettségei, lehetőségeink

1993-ban, amikor az önkényuralmi jelképek használata elnevezésű bűncselekményt törvénybe iktatták, a törvényjavaslat indokolása a nevezett cselekmény pönalizálásának indokaként tartalmazta, hogy a különböző szélsőséges szimbólumok használata felháborítja, jogos érzékenységében sérti a társadalom jelentős részét, emellett e jelképek használata sérti hazánk jó hírnevét is.

Látható, hogy a jelenlegi szabályozás alapján nem biztosítható az összhang sem az Egyezményvel, sem a Bíróság határozatával. Az Egyezmény 46. cikke alapján Magyarország kötelezettsége az ítélet végrehajtása, amelyet az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága

⁵²⁹ Kukorelli István alkotmánybírónak a 14/2000 (V. 12.) AB határozathoz fűzött különvéleménye.

ellenőriz. Mint mondtam, az ítéletből önmagában nem keletkezik jogalkotási kényszer, de keletkezik kötelezettség arra nézve, hogy az összhangot hazánk vállalt nemzetközi jogi kötelezettségeivel megteremtse.

Ha a strasbourgi döntés fényében a hatályos magyar szabályozás bíróság általi megítélését egyetlen mondatban kívánjuk összegezni, elmondhatjuk, hogy a jelenleg a Btk.-ban foglalt tilalmazott magatartások olyan tevékenységekre és eszmerendszerekre is kiterjednek, amelyek az Egyezmény 10. cikke értelmében védelem alatt állnak. Elvárás tehát, hogy az önkényuralmi jelképek használatának tilalma ne terjedjen ki azokra az esetekre, amikor a használat pusztán ténye nem fejez ki azonosulást a jelkép által szimbolizált önkényuralmi rendszerekkel, viselőjének pedig nem célja az, hogy ezeket a rendszereket promotálva mások emberi méltóságát sértse, vagy egy célba vett csoportban félelmet ébresszen. Az ügy és a jelen cikk alapjául szolgáló szimbólumok többes jelentésének szétválasztására pedig nyilván nincs mód. A magyar jogrend jelenleg sem arra nem tesz kísérletet, hogy a különbségtételt megteremtse, sem pedig arra, hogy a jelképhasználatot annak célja szerint ítélje meg. Ami – mint láttuk – büntetendő, az a pusztán jelképhasználat, az önkényuralmi rendszer propagálását célzó magatartás vizsgálata nélkül.

Látnunk kell azt is, hogy a szankció alkalmazása alól kivett felhasználási célok zárt taxációban történő felsorolása nem megfelelő szabályozási mód. Mint láttuk – bár nem hazánkban, de akár itt is történhetett volna –, előfordult olyan felhasználási mód – jelesül az elutasítás, a tiltakozás kifejezésre juttatása –, amely, mivel nem szerepel a kivételek körében, nem ad alapot arra, hogy jelképhasználat esetén felmentő ítélet szülessen.

Ha felismertük, hogy a mai Magyarországon e jelkép különösen alkalmas arra, hogy emberek méltóságának sérelmét okozza vele, ott a helye az önkényuralmi jelképek között. Az persze egy következő kérdés, hogy egyáltalán szükséges-e az önkényuralmi jelképek felsorolása, és ha igen, akkor a jó esetben ritkán módosítandó Btk.-ban, avagy esetleg elegendő, ha ez egy alacsonyabb szintű jogszabályban történik meg. A rendeleti szabályozás feltétlen előnye lenne, hogy a megváltozott életviszonyokhoz könnyebben alkalmazkodhatna a szabályozás, gyorsan felvehető lenne a sorba például egy neonáci eszmék hirdetéséről ismert csoport újonnan kitalált jelképe, amely kétségtelenül hasonló érzéseket kelt emberekben, mint a horogkereszt vagy a nyilaskereszt. Így viszont végső soron eljuthatunk oda, hogy a rendelet havonta bővül valamivel, és ha következetes a jogalkotó, olyan jelképek is „önkényuralmi jelképpé” válnak majd, mint a Szent Korona, ha azt egy neonáci csoport jelképéül választja.

Másik megoldásként megmaradhatunk a „klasszikus, történelmi” önkényuralmi jelképek felsorolásánál. Ebben az esetben azonban – ahogy az elmúlt közel másfél évtized gyakorlata mutatja – nem tudjuk kiváltani a kívánt társadalmi hatást, a jogszabály sokkal inkább diszfunkcionálisan működik. A hatályos megoldás megtartása mellett továbbra is azzal a visszás helyzettel kell szembesülnünk, hogy egy sörgyártót, sőt a sörmárka összes forgalmazóját büntetőeljárás alá kellene vonni, mert a sörösüvegen egy ötágú vörös csillag látható, míg a mindenkit kétségtelenül valamelyik diktatúrára emlékeztető, ámde a köztudatba újonnan bekerülő jelkép emberi méltóságot is sértő használatát nem tiltja semmi. Ilyen volt például néhány évvel ezelőtt a fogaskerék, avagy ma a síléc szárnyakkal. És erre nem ellenérv, hogy az ilyen magatartást tanúsítók legtöbbször elkövetnek valamilyen más bűncselekményt, például a közösség elleni izgatást.

Kétségkívül sokakat önmagában a történelmi önkényuralmi jelképek megpillantása is sért. Hajlok azonban arra, hogy pusztán e jelképek közszemlére tételének nem olyan fokú a társadalomra való veszélyessége, hogy indokolt és arányos legyen az ilyen magatartás bűncselekménnyé nyilvánítása. Sőt a visszásságok miatt inkább devalválódik ezen érzékeny társadalmi problémát kezelni hivatott jogszabály. De megerősít ebben a strasbourgi bíróság Vajnai kontra Magyarország ügyben hozott döntése is, ahol a testület megállapítja, hogy a tömegek azon sérelmei, rossz érzései, amelyek a jelkép láttán vagy a használatáról szóló tudomásszerzéssel valósultak meg, nem elegendőek a jogkorlátozáshoz.⁵³⁰ Alapvetően nem is magukkal a jelképekkel van a legnagyobb probléma, leginkább nem maguk a jelképek, illetve azok közszemlére tétele sértik igazán a jogi tárgyat, hanem használati módjuk. Nem maga az ábrázolás, hanem a jelkép segítségével kifejezésre juttatott emberi méltóságot és becsületet sértő gondolatok nagy nyilvánosság előtti hangoztatása igényel büntetőjogi tiltást. Legjobb példa erre az árpádsávós zászló esete. Senkit nem bánt, ha az Országgyűlés alakuló ülése előtt behozzák a zászlót a többi történelmi zászlóval együtt. De egészen más emlékeket idéz, amikor egy ugyanolyan zászlót, mondjuk egy erősen kisportolt, gyűlölettől eltorzult arcú s a Magyar Gárda egyenruháját viselő ember lengeti a feje fölött, amint éppen a zsidóbérenc kormányt szidalmazza teli torokból egy nagygyűlésen.

Más megközelítésben: ma a náci jelképek közül több minden következmény nélkül alkalmazható, tehető közszemlére vagy tűzhető egy szélsőjobbaldali csoportosulás zászlajára. A hatályos szabályozás szerint, ha valaki horogkereszttel a kabátján, csendben és egyedül utazik a metrón, elköveti a bűncselekményt. Ezzel szemben az, aki egy csoport tagjaként, a

⁵³⁰ Koltay András, Az önkényuralmi jelképek korlátozhatóságának kérdése – a Vajnai kontra Magyarország ügy apropóján, *Magyar Jog*, 2008/12, 806.

zsidó lakosság ellen szervezett felvonuláson Hitler arcképével ékesített zászlót lenget, az pusztán kifejezi véleményét. Érezzük, hogy ezt az anomáliát fel kell oldani.

Az úgynevezett „megengedhetőségi vizsgálat” körében a Bíróság szintén – ha nem is ezzel a konkrét céllal – a célzatosság irányába terel.

A Kormány ugyanis az eljárás során az Egyezmény 17. cikkére⁵³¹ hivatkozva azt állította, hogy a kérelem összeegyeztethetetlen az Egyezmény rendelkezéseivel. Ezzel kapcsolatban adta elő, hogy

...a vörös csillag az Egyezmény alapjául szolgáló értékek ellen irányuló önkényuralmi eszméket és gyakorlatot jelképezi, a Kormány állítása szerint viselése – amely megvetést fejez ki a kommunista rezsim áldozatai iránt – az Egyezményben védett jogok és szabadságok lerombolását célzó politika igazolását jelenti. [...] minden önkényuralmi ideológiát (beleértve a bolsevik önkényuralmi ideológiát is, amelyet a vörös csillag jelképez) azonos módon kell megítélni, s mindegyiket ki kell vonni a 10. cikk alapján biztosított védelem köréből.⁵³²

Szemben a Kormány álláspontjával, a Bíróság kifejtette, hogy a Kormány által hivatkozott döntésekben a joggal való visszaélés megállapítására azért került sor, mert a 10. cikk rendelkezéseire konkrétan és ténylegesen önkényuralmi indítékkal rendelkező csoportok hivatkoznak. Tekintettel arra, hogy Vajnai Attila egy bejegyzett politikai párt tisztségviselőjeként, a párt jogszerűen tartott rendezvényén viselte a vörös csillagot,

...a Bíróság nem juthat olyan következtetésre, hogy a vörös csillag viselése „önkényuralmi csoportokat” szolgáló totalitárius elnyomás igazolásának vagy népszerűsítésének szándékával történt. A vörös csillag pusztán törvényes baloldali politikai mozgalmak jelképeként jelent meg. A jelen ügyben szankcionált megnyilvánulás nem kapcsolódott össze rasszista propagandával.⁵³³

A bíróság álláspontja szerint Vajnai Attila magatartásával politikai véleményét fejezte ki, mely nézetek kinyilvánításával szemben korlátozások csak akkor alkalmazhatók, ha – mint mondtam – a korlátozás mögött egyértelmű, nyomós és kifejezett társadalmi szükséglet áll.

⁵³¹ A 17. cikk kimondja:

„Az Egyezmény egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az bármely állam, csoport vagy személy számára jogot biztosítana olyan tevékenység folytatására vagy olyan cselekedet végrehajtására, amely az Egyezményben foglalt jogok és szabadságok megsértésére vagy pedig az Egyezményben meghatározottnál nagyobb mértékű korlátozására irányul.”

⁵³² Ítélet 22. pont.

⁵³³ Ítélet 25. pont.

A Bíróság joggyakorlata egységesnek mondható a 17. cikket illetően. Példaként hozható fel a – szabályozás nemzetközi vonatkozásait tárgyaló III. rész II. fejezete II.3.2/c pontjában részletesen elemzésre kerülő – Garaudy kontra Franciaország-ügy,⁵³⁴ amelyben a Bíróság megállapította, hogy a kérelmezőnek *A modern Izrael alapító mítoszai* címmel kiadott holokauszttagadó írása nem eshet az Egyezmény 10. cikkében foglalt véleménynyilvánítási szabadság védelme alá, tekintettel arra, hogy

...az olyan bizonyított történelmi események, mint a holocaust megtörténtének vitatása, nem tekinthető az igazság keresésére irányuló történelmi kutatásnak. Az ilyen mű valódi célja a nemzetiszocialista rezsim rehabilitálása, és következésképpen a holocaust áldozatainak a történelem meghamisításával történő megvádolása.⁵³⁵

Az ilyen és ehhez hasonló eszmék terjesztőinek célja tehát egyértelműen a 17. cikk alá tartozik.

Ezért megoldást jelenthet az „önkénturalmi jelképek használata” elnevezésű bűncselekmény célzatossá tétele ahelyett, hogy a büntethetőséget kizáró okokat részleteznénk a felhasználási cél alapján.

Amennyiben az Alkotmánybíróság gyakorlata a legutóbbi különvélemény és a párhuzamos indokolások többségi állásponttá válásával megváltozna,⁵³⁶ avagy alkotmánymódosítás során lehetővé válna a gyalázkodás büntetendővé tétele, az önkényuralmi jelképek használatát integrálni lehetne e törvényi tényállásba. Az ugyanis nem más, mint jelképek segítségével megvalósított „gyűlöletbeszéd”, hiszen ez esetben a gyalázkodó nem tesz mást, mint hogy az emberi méltóságot sértő gondolatait nem szavakkal, hanem jelképek alkalmazásával juttatja kifejezésre. Ha a gyalázkodás legutóbbi kodifikációs kísérletének tényállását vesszük alapul, valahogy így festhetne a törvényi tényállás e körben releváns része:

181/A. § (1) Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzettel, vagy a lakosság egyes csoportjaival, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporttal kapcsolatban olyan kifejezést használ, vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a csoport tagjainak becsületét csorbítsa, avagy emberi méltóságát megsértse, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

⁵³⁴ Az eset bővebb elemzését lásd Weller Mónika, A Vajnai-ítélet és lehetséges hatásai az önkényuralmi jelképek használata tilalmának szabályozására, *Acta Humana*, 19(2008)/3, 78–95.

⁵³⁵ Uo.

⁵³⁶ Bárándy Gergely–Berta Alíz, Gyalázkodás: elfogadott törvényjavaslat – elutasító alkotmánybírósági határozat (Országgyűlés: igen, Alkotmánybíróság: nem), *Magyar Jog*, 2008/12.

[...]

(3) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a magyar nemzet, vagy valamely társadalmi csoport, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport tagjainak becsületét, avagy emberi méltóságát önkényuralmi jelképek használatával sérti.

Nyilvánvaló, hogy lehetséges a gyalázkodás tényállásán kívül eső, továbbra is elkülönült szabályozás megalkotása, továbbra is a bűncselekmény célzatossá tételének igényét kielégítő koncepció mezsgyéjén haladva.

Ezt támasztja alá a Bíróság ítéletében megfogalmazott kritika is, amely szerint

...a magyar büntető törvénykönyv 269/B. §-a nem kívánja meg annak bizonyítását, hogy a tényleges használat önkényuralmi propagandának minősül. Ehelyett a pusztán használatot is cáfolhatatlanul önkényuralmi propagandának tekinti, kivéve, ha a használatra tudományos, művészeti, tájékoztatási vagy oktatási célból kerül sor. A Bíróság számára a tiltás ezen különbségtételt nem ismerő vonása megerősíti azt a megállapítást, hogy elfogadhatatlanul széles körű⁵³⁷

– annak ellenére, hogy rögzíti azt a tényt, hogy Magyarországon a kommunista rezsim által alkalmazott terror emléke súlyosan érinti a rendszer áldozatait a mai napig. A célját illetően megkülönböztetést nélkülöző tilalmat azonban megengedhetetlennek tartja, tekintettel arra, „hogy az ilyen érzelmek, bármennyire is érthetőek, önmagukban nem határozhatják meg a véleménynyilvánítás szabadságának határait”.⁵³⁸ Ezzel szemben az a tiltás, amely a – valós vagy képzeletbeli – közérzet diktátumának kielégítése érdekében korlátozza az emberi jogokat, nem tekinthető olyannak, mint ami egy demokratikus társadalomban elismert, nyomós társadalmi szükségleteknek felel meg, mivel az ilyen társadalomnak ítéletében ésszerűnek kell maradnia. Az eltérő vélekedés azt jelentené, hogy „a szólás- és véleménynyilvánítás szabadsága a *heckler's veto* (más személyek vélt jogai védelmében alkalmazott, a szólás szabadságát korlátozó aktus) alá esik”.⁵³⁹ A Magyar Köztársaság által a kommunizmus áldozatai számára nyújtott, jól ismert jogi, morális és anyagi biztosítékok ismeretében az ilyen érzelmek nem tekinthetők ésszerű félelmeknek.

Az olyan szabályozási megoldás, amely a kivételezett célok felsorolása helyett a tilalmazott magatartás céljának megjelölésével teszi büntetendővé az önkényuralmi jelképek nagy

⁵³⁷ Ítélet 56. pont.

⁵³⁸ Ítélet 57. pont.

⁵³⁹ Uo.

nyilvánosság előtti használatát, terjesztését vagy közszemlére vételét, álláspontom szerint jobban megfelelne az Alkotmánybíróság szinte valamennyi, a véleménynyilvánítási szabadsággal összefüggő határozatában szereplő elvárásnak, amely szerint a kommunikációs alapjogok korlátozhatóságának feltételeit megszorítóan kell értelmezni, a korlátozás kereteit pedig a lehető legszűkebb mértékben kell megvonni.

Az előzőekben hivatkozott jogszabálytervezet, amely az egyeztetések során az utolsó változat volt, megteremtette volna a strasbourgi bíróság Vajnai kontra Magyarország ügyben hozott határozatában foglalt kritika megoldását, de adós maradt volna azzal, hogy miként lehet felelősségre vonni az önkényuralmi jelképek felsorolásában nem szereplő, mégis mindenkit e rendszerre emlékeztető jelképek használóit, ha magatartásukkal megsértik az emberi méltóságot. Jobbnak mutatkozna egy általánosabb megfogalmazás, például hogy az illető valamely jelkép vagy ábrázolás felhasználásával vagy alkalmazásával sérti az emberi méltóságot. De ha már idáig eljutunk, miért ne mehetnénk el a legáltalánosabb megfogalmazásig, amely értelemszerűen magában foglalja a cselekmény önkényuralmi jelképekkel való megvalósításának esetét is? Kézenfekvő lenne az az általános megfogalmazás, amely már szerepel a Btk.-ban, s kialakult bírói gyakorlata van, nevezetesen, hogy „...vagy más hasonló módon...” valósítja meg a cselekményt. Természetesen egy exemplifikatív felsorolással, például „különösen önkényuralmi jelkép vagy ábrázolás felhasználásával stb.” kifejezetten orientálni lehetne a jogalkalmazót, hogy az ilyen módon elkövetett jogsértések feltétlenül e tényállás keretei között értékelendők. A probléma csak az, hogy az Alkotmánybíróság a normavilágosság követelményének meg nem tartása miatt egyszer már hatályon kívül helyezett egy ilyen megfogalmazást,⁵⁴⁰ noha más szakaszban ugyanaz a mai napig hatályos. Mindazonáltal kockázatos lenne ismét ilyesmivel próbálkozni.

Nem tudok egyetérteni Koltay Andrással, amikor megoldásként a következőket javasolja:

...a jogalkalmazás tökéletesen meg tudná oldani a felmerült problémát: a jövőben nem szabad elítélni a politikai véleményüket jelkép használatával békés formában kinyilvánító személyeket. Ez egyszerű értelmezési kérdés, így az e körbe nem eső magatartások továbbra is büntethetőek maradnának.⁵⁴¹

Ha a jogalkalmazó így tenne, önkényesen alkalmazná a jogszabályt. A jogalkotónak ez a szándéka ugyanis sehonnán sem következtethető ki, s más, a büntetőjogban alkalmazható

⁵⁴⁰ 12/1999 (V. 21.) AB határozat.

⁵⁴¹ Koltay, Az önkényuralmi jelképek korlátozhatóságának kérdése – a Vajnai kontra Magyarország ügy apropóján, *Magyar Jog*, 2008/12, 806.

értelmezési módszer alapján sem juthatunk megalapozottan erre a következtetésre. A jogalkotó persze a büntethetőséget kizáró okok (269/B. § [2] bekezdés) kibővítésével rendelkezhetne így, ez esetben viszont a tiltás fenntartásának egyáltalán semmi értelme nem lenne. Először is, ha a politikai véleménynyilvánítás nem békés, többnyire nem lehet ma sem e tényállás alapján elmarasztalni, tekintettel szubszidiárius jellegére. Másrészt, a politikai véleménynyilvánítás jelképpel való kifejtése közben éppúgy lehet azt az emberi méltóságot súlyosan sértő módon használni, mint bármikor máskor.

Ezt a problémakört taglalva Kukorelli István alkotmánybíró a 14/2000 (V. 12.) AB határozathoz fűzött különvéleményében a véleményszabadság mint a plurális, demokratikus társadalom alapvető értékei közé tartozó jog kiemelt szerepe körében kifejti, hogy „e jognak kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen »anyajoga« többféle szabadságjognak, az ún. »kommunikációs« alapjogoknak, amelyek együttesen teszik lehetővé az egyén részvételét a társadalmi és politikai folyamatokban”,⁵⁴² és mint ilyen csak különösen indokolt esetben korlátozható. Álláspontja szerint ezzel az elvvel nem megfeleltethető az, hogy a jogszabály a véleménynyilvánítás olyan formáját rendeli büntetni, amellyel az „egyéni politikai álláspontját, hovatartozását tudatja másokkal”.⁵⁴³ Elismerve, hogy az egyes emberekkel szembeni gyűlölet, megvetés kifejezési módját jelképező szimbólumhasználat sérti mások érzelmeit, fenntartja azon vélekedését, hogy a véleménnyilvánítás szabadságához fűződő alapjog az egyén abbéli jogát is védi, hogy mások érzékenységét sértő nézeteinek is hangot adhasson. Az elkövetési magatartás célzatossá tételét preferálva rögzíti, hogy abban az esetben, ha valaki – főként akkor, ha a célcsoportnak nem áll módjában kitérni a közlés elől – azért használja a náci vagy a kommunista múltat felidéző jelképeket, hogy személyeket, illetve személyek egy csoportját zaklassa, sértegesse, akkor az elkövető felelősségre vonása indokolt lehet. Abban az esetben tehát

⁵⁴² Kukorelli István alkotmánybíró a 14/2000 (V. 12.) AB határozathoz fűzött különvéleménye.

⁵⁴³ Uaz. Ebben a körben fejti ki az alkotmánybíró, hogy a társadalmi kommunikáció részeseként a jelkép viselője véleményét fejezi ki, személyes elköteleződésére hívja fel mások figyelmét. Aki ötágú vörös csillagot vagy horogkeresztet tartalmazó jelvényt visel, aki a közönség számára nyitva álló helyen kommunista vagy fasiszta szimbólumokat jelenít meg, aki ilyen jelképeket meggyőződésének illusztrálására sajtótermékben tesz közzé, mások számára egyértelművé és világossá teszi, hogy azonosul a szélsőséges eszmék valamelyikével. Tehát véleménnyilvánítási, önkifejezési szabadságával él az, aki a nyilvánosság előtt önkényuralmi jelképet használ. A Btk.-ban felsorolt elkövetési magatartások semmiképpen sem tekinthetők kivételesnek, hiszen jelkép segítségével az egyén csak ilyen, a Btk. 269/B. §-ában jelenleg büntetendő cselekvéssel fejezheti ki más emberek számára a véleményét. Mások által felismerhetetlen módon, „négy fal között” nincs értelme politikai, ideológiai szimbólumokat használni. A törvényhozás kellő súlyú alkotmányos indok birtokában szoríthatja csak ki teljesen a nyilvánosság területéről a szélsőséges eszmék jelképeit.

...ha e jelképek felhasználásával kifejezett vélemény gyűlöletre uszít, akkor az elkövető az Alkotmánybíróság által hatályában fenntartott Btk. 269. §-a alapján ma is büntetendő. Ha ezen túl a jogalkotó szükségesnek ítéli, az önkényuralmi jelképek használata révén „foglyul ejtett közönség” védelmében új büntető tényállást fogalmazhat meg.⁵⁴⁴

A jogalkotó célja persze – a becsület és az emberi méltóság védelmén túl – lehet az eszmerendszer terjesztésének tiltása, ahogy arra a strasbourggi ítélet is utal. Ma hatályos Alkotmányunk alapján azonban pusztán e célból aligha lehetne büntető jogszabályt alkotni. Ha valami, úgy ez biztosan alkotmányellenes lenne. Lehetséges viszont, hogy másodlagos jogi tárgyként a jogalkotó ezt is megjelölje. Ilyen szándék esetén nem célravezető a bűncselekmény általam felvetett célzatossá tétele. Mindazonáltal úgy vélem, ha valóban ez a szándék, annak jogi normába öntött megjelenési formáját nem e tényállásba áttételesen kell beilleszteni, hanem az Alkotmányt kell oly módon megváltoztatni, hogy a holokauszttagadás, illetve az önkényuralmi eszmék terjesztésének tiltása lehetővé váljon. Ez az én ízlésemnek és jogfelfogásomnak messzemenőig megfelelne, de úgy hiszem, a közeljövőben illúzió ilyen irányú változással számolni.

Ilyen mérvű változást a Miniszteri Bizottság sem követel meg hazánktól. A jelen politikai környezetben nem lenne elfogadható egy olyan jellegű törvénymódosítás, amely túlterjeszkedne az önkényuralmi propaganda terjesztése szándékához kötésén. Ezt azonban megköveteli.

Ha meg is tartjuk a jogszabály felépítésének mai rendszerét, és továbbra is taxatív felsoroljuk az önkényuralmi jelképeket, mindenképpen büntetendővé kell nyilvánítani azokat az eseteket is, amikor valaki az önkényuralmi jelképeket eltorzított formában használja, vagy teszi közzemlére. Nem vitatható, hogy a nyilvánvalóan az önkényuralmi rendszer vagy eszme terjesztésének, propagálásának vagy dicséretének, avagy kifejezetten az emberi méltóság megsértésének szándékával használt önkényuralmi jelkép, és az elváltoztatott, de egyértelműen beazonosítható önkényuralmi jelkép ugyanazt a sérelmet okozza. Egy félig vörös, félig kék ötágú csillag a kommunisták folyóiratában, avagy egy elnyújtott horogkereszt egy szélsőjobboldali rendezvényen ugyanazt juttatja mindenki eszébe, mint egy teljesen vörös csillag, illetve eredeti formában ábrázolt horogkereszt. A bírói gyakorlat pedig ezekben az esetekben – mint láttuk, a külföldi joggyakorlattal ellentétesen – eddig nem tartotta megállapíthatónak a bűncselekmény megvalósulását.

⁵⁴⁴ Kukorelli István alkotmánybírónak a 14/2000 (V. 12.) AB határozathoz fűzött különvéleménye.

A szabályozási reform gondolkörét a következő felvetéssel zárom. A magyar jogalkalmazó szerint a vádlott, amikor kabátján öt centiméter átmérőjű vörös csillagot viselve nagy nyilvánosság előtt beszédet tartott, megvalósította a Btk. 269/B (1) bekezdés b) pontjába ütköző önkényuralmi jelképek használata vétségét. Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint Vajnai Attila véleménynyilvánítási jogával élt. Egyik eljáró fórum sem foglalkozott azonban azzal a kérdéssel, hogy önmagában egy öt centiméter átmérőjű jelkép mennyiben alkalmas arra, hogy azt mások észleljék. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ha az elkövető egy emelvényen áll, kevés az esély arra, hogy egy ilyen kis méretű jelképet bárki azonosítani tud a hallgatóság sorában. Felmerül tehát a kérdés, hogy ez a cselekmény nem minősül-e alkalmatlan kísérletnek.

1.2.6. Konklúzió

2008. július 14. napján Vajnai Attila az Alkotmánybírósághoz fordult, indítványozva az inkriminált törvényi rendelkezés megsemmisítését. Mint tudjuk, Vajnai már az alapeljárásban is indítványozta azt, hogy az eljáró bíróságok kérjék az Alkotmánybíróságtól a normakontrollt, tekintettel arra, hogy hazánk uniós csatlakozását követően a megváltozott politikai helyzet a jogszabály revideálását, a 14/2000 (V. 12.) AB határozat újragondolását teszi szükségessé. Az Unió tagállamaiban működő testvérpártok ugyanis szankció alkalmazásának kilátásba helyezése nélkül, szabadon használhatják a vörös csillagot, amely pártokkal Magyarország egy frakcióba tömörülve fog helyet foglalni az Európai Unió Parlamentjében. Az indítvány tárgyában a jelen fejezet megalkotásáig nem született döntés, az ítélezési gyakorlat törekszik hatékony megoldást találni a problémára.⁵⁴⁵

Kérdés, mi lesz az ügy további sorsa. Lehetséges kimenet az, hogy a jogalkotó maga teszi okafogyottá az alkotmánybírósági eljárást egy új, alkalmas elkövetési magatartás normaszövegbe iktatásával. A másik, valószínűbb befejezés, hogy az Alkotmánybíróság szakít eddigi álláspontjával, és a 2000. évben meghozott döntésétől eltérő, új határozatot hoz, összhangban nem csupán a nemzetközi elvárásokkal, hanem a gyalázkodás körében hozott döntésével is. Nem tartható fenn ugyanis tovább az a helyzet, hogy míg az önkényuralmi jelképek pusztá használata bűncselekményt valósít meg, addig a mögöttük rejlő rasszista és

⁵⁴⁵ Bővebben erről lásd Bán Tamás–Farkas Lilla–Magyar Gábor–Tallódi Zoltán–Weller Mónika, Strasbourg és a magyar joggyakorlat, *Fundamentum*, 2005/1, 49–53.

antiszemita eszmék terjesztése nem hogy nem minősül bűncselekménynek, de kifejezett védelem alatt áll. Nem igazolható ugyanis, hogy maga a jelképhasználat veszélyesebb lenne a társadalomra, vagy jobban sértené a célba vettek emberi méltóságát, mint a gyalázkodó megnyilvánulások. A jelképhasználat tilalma ugyanis nem feltétlenül kapcsolódik össze azzal a közvetlen veszélyeztetési elemmel, amelyet az Alkotmánybíróság a gyűlöletbeszédre vonatkozó határozataiban a korlátozás feltételéül szab.⁵⁴⁶

A 14/2000 (V. 12.) AB határozatot, abból a szempontból vizsgálva, hogy az okszerűen hogyan következhetett volna a 30/1992 (V. 26.) AB határozatból, néhány gondolat erejéig kifejtésre érdemesnek tartom. Mint láttuk, az Alkotmánybíróság 1992-es határozata meghozatalakor a társadalmi öntisztulást tartotta megfelelő válasznak a gyalázkodási tényállás alkotmányellenességének kimondásakor. A határozat a büntethetőségi küszöböt az uszításban látta, amely analógiát követve az következhetett volna, hogy a nem uszító, hanem csak gyalázkodást kifejező szavakhoz hasonlóan a „tömeggyilkosságokat idéző jelképek is használhatóak, és az így kifejezett visszataszító véleményekre sem a tiltás, hanem az egyöntetű és határozott társadalmi elítélés a legmegfelelőbb válasz”.⁵⁴⁷ Az Alkotmánybíróság ezt a látszólag egyértelmű következtetést, mint mondtam, azzal kerülte el, hogy az önkényuralmi jelképek használatának korlátozása más vizsgálati és értékelési szempontokat igényel. Ennek, továbbá annak, hogy mi az oka, hogy a 30/1992 (V. 26) AB határozatban az alapjogi korlátozás alkotmányossági mércéjeként megállapított tesztet jelen esetben nem alkalmazta az 1992-es határozatnak megfelelően, magyarázatát nem adja a határozat.

Minden esetben kérdés, hogy miként teremthető meg az összhang, amely – a témakört érintő – döntés, a véleménynyilvánítási szabadság határa kijelölésének módja fogja újfent éveken keresztül meghatározni az alkotmánybírósági joggyakorlatot. Az „elmozdulás” igénye hazánk nemzetközi megítélésére is tekintettel két feladatot állít a jogalkotás elé: az önkényuralmi jelképek használata körében a tilalom részbeni feloldása, míg a gyalázkodás esetén a korlátozás alkotmányos keretek közötti megteremtése a magyar jogalkotás kötelessége.

Ehhez képest kell a jogalkotónak és az Alkotmánybíróságnak is kialakítania álláspontját a gyalázkodás és az önkényuralmi jelképek használata körében megteremtendő összhang tekintetében.

⁵⁴⁶ Weller Mónika, A Vajnai-ítélet és lehetséges hatásai az önkényuralmi jelképek használata tilalmának szabályozására, *Acta Humana*, 19(2008)/3.

⁵⁴⁷ Molnár Péter, Pótcselekvés, *Fundamentum*, 2000/3, 86.

Kovács Péter alkotmánybíró, mint majd látjuk, a gyalázkodás témakörében 95/2008 (VII. 3.) szám alatt meghozott alkotmánybírószági határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában – elismerve a gyalázkodással érintett körben Magyarország jogalkotási kötelezettségét – arra is figyelmeztet, hogy abban az esetben, ha ez alkotmányosan nem lehetséges, fontolóra kell venni az alaptörvény módosításának lehetőségét.

Kaltenbach Jenő a koherencia hiányáról a következőképpen vélekedik:

Zárójelben jegyzem meg, hogy az a szinte abszurd következetlenség sem a jogalkotót, sem a vitában megnyilvánulók többségét egyáltalán nem látszott/látszik zavarni, hogy a nonverbális gyűlöletbeszéd szinte a rendszerváltás óta szankcionált az úgynevezett önkényuralmi jelképek használatát büntető rendelkezés formájában, ennek összes, időnként komikus következményével együtt. Az azért kicsit furcsa, hogy öltönyben vígan lehet hangosan zsidózni, de azt horogkeresztes pólóban hallgatni nem.⁵⁴⁸

II. fejezet

A közösségi méltóság védelmének polgári jogi aspektusai

II.1.

A személyhez fűződő jogok védelme a hatályos normatív szabályozás és az Alkotmánybíróság határozatai tükrében

A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló, 1959. évi IV. törvény a személyek polgári jogi védelméről szóló IV. címében, a személyhez és a szellemi alkotásokhoz fűződő jogokról szóló VII. fejezetben, a 75–87. §-okban szabályozza a személyhez fűződő jogok megsértése esetén igénybe vehető jogvédelmi eszközöket.

Röviden összefoglalva a szabályozás lényegét, a Ptk. 75. §-a – általánosságban védve a személyiségi jogot – kimondja, hogy a – törvény 76. §-ában nyílt taxációval felsorolt – személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani, a jogosult pedig jogainak sértetlenségét mindenkivel szemben követelheti. Ezáltal a személyiségi jog kvázi abszolút

⁵⁴⁸ *Fundamentum*, 2008/2, Fórum rovat.

szerkezetű jogosultságok mentén definiált rendben hatékonyan védett az egyén, mégpedig a konkrétan beazonosítható, gyakorlatilag egyedileg megnevezhető egyén relációjában. Megsértésük esetén a sérelmet szenvedett fél a Ptk. 84. §-a⁵⁴⁹ alapján tarthat igényt a jogvédelemre saját személyes adottságától, személyisége értékelésétől függetlenül, a mindenkivel szemben azonosan alkalmazott elvek alapul vételével.

A gyalázkodás polgári jogi szabályozásáról szóló T/3719. szám alatt elfogadott, de ki nem hirdetett törvényjavaslat – amelyet az Alkotmánybíróság 96/2008 (VII. 3.) számú határozatában alkotmányellenesnek talált, és megsemmisített – értekezésem I. részében az egyéni és a kollektív méltóság védelme körében fölvetett kérdésre kísérelt meg válaszolni, jelesül arra, hogy mit tehet az egyén, ha őt nem csupán mint individuumot, hanem mint egy társadalmi csoport tagját sértik meg emberi méltóságában. Bár a törvényjavaslat alkotmányellenessége tény, jelentős előrelépést jelentett a szabályozásban.

Megsemmisítő határozatában az Alkotmánybíróság – a téma szabályozási kísérletei során először – iránymutatást adott a jogalkotónak a tekintetben, hogy a megsemmisített rendelkezésekkel szemben milyen alkotmányossági követelményrendszer mentén tartja megvalósíthatónak a gyalázkodás polgári jogi szabályozását.

Az Alkotmánybíróság, legutóbbi határozatában lépést tartva a társadalmi fejlődéssel és az erre való igénnyel, elismerte a szabályozási szükségletet, ezzel „átlépett” korábbi álláspontján, amely szerint:

...az állam pusztán azok tartalma alapján nem tilthatja be bizonyos nézetek kinyilvánítását, terjesztését, és nem nyilváníthat egyes álláspontokat más álláspontoknál értékesebbnek, azzal ugyanis sértené az egyének egyenlő méltóságú személyekként kezelésének követelményét.⁵⁵⁰

⁵⁴⁹ „Ptk. 84. § (1) Akit személyhez fűződő jogában megsértének, az eset körülményeihez képest a következő polgári jogi igényeket támaszthatja:

- a) követelheti a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását;
- b) követelheti a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől;
- c) követelheti, hogy a jogsértő nyilatkozattal vagy más megfelelő módon adjon elégtételt, és hogy szükség esetén a jogsértő részéről vagy költségén az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítsanak;
- d) követelheti a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását a jogsértő részéről vagy költségén, továbbá a jogsértéssel előállott dolog megsemmisítését, illetőleg jogsértő mivoltától megfosztását;
- e) kártérítést követelhet a polgári jogi felelősség szabályai szerint.

(2) Ha a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabhat.

(3) E szabályok irányadók akkor is, ha a jogsértés tilos reklám közzétételével történt.”

⁵⁵⁰ 18/2004 (V. 25.) AB határozat.

Ezért hatalmas eredmény a jogfejlődés szempontjából, hogy elvi élel rögzíti az Alkotmánybíróság:

...ha a véleménynyilvánítás a közösség egészére vonatkoztatott, a közösség tagjainak megkérdőjelezhetetlen, lényeges tulajdonságával áll összefüggésben, és akár a közösség létét is megkérdőjelezően szélsőséges, akkor a közösséghez tartozó személy joggal várhatja a jogrend által biztosított védelmet.⁵⁵¹

Az Alkotmánybíróság határozatában foglaltakkal egyetértve az alapkérdést újra kell fogalmazni: nem arra kell válaszolni ugyanis, hogy van-e szükség a szabályozásra, hanem arra, hogyan teremthető meg annak az alkotmányos lehetősége, hogy jogvédelemért folyamodjon az az ember, aki emberi méltóságában érzi sértve magát, azáltal, hogy azt a csoportot érte támadás, amelyhez ő tartozónak vallja magát. A feladat tehát adott: a kialakult társadalmi igénynek megfelelő szabályozás és konkrét jogi eszközök megalkotása annak érdekében, hogy immáron ne csupán az individuum élhessen sértő, durván megalázó magatartások esetén jogvédelmi eszközökkel, hanem mint annak a csoportnak a tagja, amelyhez tartozik, azokban az esetekben, amikor nem csupán az egyént, hanem a csoportot éri sérelem.

Az Országgyűlés 2008. november 3. napján megtartott ülésnapján elfogadott T/6219. számú törvényjavaslat erre a kérdésre ad megnyugtató, teljes körű, és főként alkotmányossági szempontból aggálytalan választ.

II.2.

Előzmények és a Polgári Törvénykönyv kodifikációja

II.2.1 Előzmények

A T/6219. számú, az ember méltóságát súlyosan sértő egyes magatartásokkal szembeni védelem érdekében szükséges jogérvényesítési eszközök biztosításáról szóló törvényjavaslat megalapozott elemzése érdekében vissza kell nyúlnunk a témakör szabályozási kezdeteihez, büntetőjogi szabályozásához. Polgári jogi szempontból kell vizsgálni a releváns

⁵⁵¹ 96/2008 (VII. 3.) AB határozat.

alkotmánybírósági határozatokat, melyek azt a kötelezettséget rótták a büntetőjog eszközrendszerével élő jogalkotóra, hogy vizsgálja meg: a büntetőjog ultima ratiós jellege miatt nem indokolt-e inkább a büntetőjogon kívüli megoldás keresése, jelesül a gyalázkodó megnyilvánulások polgári jog rendszerén belül történő szankcionálása.

Láttuk, hogy amikor az Alkotmánybíróság 30/1992 (V. 26.) határozatával⁵⁵² megsemmisítette a 1989. évi XXV. törvény által szabályozott „közösség elleni izgatás” tényállását, a jogszabályi eszközrendszer megválasztása körében gyakorlatilag arra hívta fel a jogalkotót, hogy annak szem előtt tartásával vizsgálja a módosítás lehetőségét, hogy „a közösségek méltóságának hatékony védelmére azonban más jogi eszköz, például a nem vagyoni kártérítés⁵⁵³ alkalmazási lehetőségeinek bővítése is alkalmas”. A büntető és polgári jogi eszközök mikénti alkalmazása körében az 1996. évi XVII. törvény 5. §-át megsemmisítő, 12/1999 (V. 21.) AB határozatában⁵⁵⁴ fejtette ki a testület, hogy a büntetőjogi védelem kizárólag akkor indokolt, ha az adott gyűlöletkeltő magatartás az egyént és a társadalmat érintő hatásai, követelményei olyan súlyosak, hogy más felelősségi formák, így a szabálysértési vagy polgárjogi felelősségi rendszerek eszközei elégtelenek az ilyen magatartások tanúsítóival szemben. Az újabb szabályozási kísérlet nyomán született 18/2004 (V. 25.) AB határozat kimondta, hogy „a törvényhozó az emberi méltósághoz való jog és a köznyugalom védelme érdekében a becsmérlés büntetőjogi szankcionálásával a véleményszabadságot nem a lehető legkisebb mértékben korlátozó eszközt választotta”, tekintettel arra, hogy léteznek a véleménynyilvánítási szabadságot kevésbé durván korlátozó jogi eszközök is. A 95/2008 (VII. 3.) AB határozat szerint a T/3719. törvényjavaslat alkotmányellenes. Ennek egyik oka, hogy mivel a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül, az uszításnál enyhébb, erőszakos magatartásra felhívást nem tartalmazó és a szólásszabadságot korlátozó büntetőjogi tiltások – mely bűncselekménynek nincs konkrét sértettje – alkotmányellenesek.

Az említett határozatokból levonható az a következtetés, hogy az Alkotmánybíróság – bár nem zárja ki a büntetőjogi szankció alkalmazhatóságát sem – a szabályozás polgári jogi vetületét tartja követendőnek. Ebből következően joggal merül fel az, hogy az

⁵⁵² Az Alkotmánybírósági határozat részletes elemzését lásd Szabó András, Gyűlöletbeszéd és gyűlöletre uszítás, *Kriminológiai Közlemények*, 2002/60, 63–68.

⁵⁵³ Már most megjegyzendő, hogy az Egyesült Államokban a két intézmény – jelesül a polgári és a büntető szankció alkalmazása – egymást kiegészítve, egymás mellett működik (A gyűlölti cselekményekkel szembeni kártérítési lehetőségek hatékony alkalmazhatóságát és alkalmazását számos eset bemutatásával támasztja alá. Thomas H. Koenig–Michael L. Rustad, „Hate Torts” to Fight Hate Crimes: Punishing the Organizational Roots of Evil, *American Behavioral Scientist*, vol. 51, no. 2, 2007, 308–313.)

⁵⁵⁴ A 12/1999 (V. 21.) AB határozat részletes elemzését lásd Varga Zoltán, Gyűlöletbeszéd, *Kriminológiai Közlemények*, 2002/60, 69–77.

Alkotmánybíróság elvárásának megfelelően a közösség miatt nem részesíthető ugyanilyen szintű védelemben.⁵⁵⁵

Értekezésem II. fejezetének II.1.3. pontjában láttuk, hogy a szabályozási kísérletek ellenére jogrendszerünk mind polgári jogi, mind pedig büntetőjogi eszközökkel csupán az egyén szintjén biztosít hatékony jogvédelmet. Láttuk azt is, hogy ennek oka az, hogy polgári törvénykönyvünk gyakorlatilag „személyre szabott”, csak a természetes személy, jogi személy relációjában nyújt jogvédelmet.

A méltóságában megsértett egyének összessége, vagyis a csoport, a polgári jognak nem alanya. A személyhez fűződő jogok megsértésével szembeni jogorvoslat lehetősége csak a sértett közösség egyes tagjai számára adott, mégpedig csak akkor, ha kimutatható, hogy a közösséget ért sérelem egyéni érdeksérelmet is okoz.

Láttuk azt is, hogy – miként ifj. Hegedűs Lóránt ügyében is – a bíróságok a PK. 13. számú állásfoglalásra hivatkozva következetesen nem ismerik el a személyiségi jogok megsértését azon esetekben, amikor az igény alapját képező megnyilvánulás nem közvetlenül a felperes ellen irányult.

Álláspontom szerint el kell egymástól választani az állásfoglalásban meghatározott felismerhetőségi feltételt, és a jogsértés konkrétságának vizsgálatát. Bár tény, hogy ha a konkrét, egyéni szinten jelentkező jogsérelmet nem lehet kimutatni egy adott kijelentéssel kapcsolatban, a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása problematikussá válhat, tekintve, hogy az alapjogi kollízió esetén a véleménynyilvánítási joggal szemben az emberi méltóság intézményvédelmi oldala áll, amely pusztán közvetetten, objektív vonatkozásban véd alanyi jogokat.

Fölvethető tehát a kérdés: mivel az állam kötelessége az, hogy polgárai védelmét szolgálja, alkotmányosnak tekinthető-e az a szabályozás, amelyben a gyűlöletbeszéd címzettjei elesnek az igényérvényesítés lehetőségétől, pusztán azért, mert személyük a gyűlölködő megnyilvánulás alapján nem válik egyedileg beazonosíthatóvá?

A T/6219. számú törvényjavaslat az említett anomáliát oldja fel, amikor az egyénnek biztosított jogvédelmet garantálja az emberi méltóságában megsértett csoport részére.

⁵⁵⁵ Legény Krisztián, Szólásszabadság és tolerancia, a gyűlöletbeszéd szabályozásának alternatívái, *Belügyi Szemle*, 2004/6, 178–194.

II.2.2. A Polgári Törvénykönyv kodifikációja

A Magyar Köztársaság hatályos Polgári Törvénykönyve 1959-ben került elfogadásra. Szükségtelen részletezni, hogy milyen társadalmi-jogi-politikai berendezkedés mellett alkották meg a törvényt. A Ptk.-t csak a rendszerváltozás óta több mint ötven alkalommal módosították, mindvégig illeszkedve azokhoz a társadalmi folyamatokhoz, amelyek a szabályozási környezet megváltoztatását indikálták. A folyamatos módosítás azonban hátulütőkkel is járt: a törvény immáron nem homogén egész, hanem különböző korszakok különböző jogalkotási technikáinak összessége. A jogalkotó, fölismerve mindezt, nem folyamatos módosítások mentén, hanem új kódex megalkotásával kíván megfelelni az új évezred kihívásainak.

A téma szempontjából a koncepció személyek jogát szabályozó része releváns. A szabályozás, követve az eddigieket, a személyhez fűződő jogokat általános jelleggel védelemben részesítve védelmet nyújt az azokat sértő megnyilvánulások minden formája ellen. A személyhez fűződő jogok megsértése esetén alkalmazható jogkövetkezmények köre azonban eltér a hatályostól, megteremtve az objektív, illetve a szubjektív jellegű szankciók teljes, egymástól tételesen elkülönült körét. A közérdekű bírság mint közhatalmi jellegű szankció hatályon kívül helyezésével egyidejűleg megalkották a sérelemdíj jogintézményét, amely a személyhez fűződő jogok megsértésének vagyoni elégtétellel történő, közvetett kompenzációja, illetve pénzbeli elégtételt jelentő magánjogi büntetése.⁵⁵⁶ A javaslat új rendelkezése a 2:81 §, amely a gyűlöletbeszéd elleni polgári jogi védelmet szabályozza.⁵⁵⁷

A teljesség érdekében kiemelendő, hogy a T/5949. számon jegyzett, az új Polgári Törvénykönyvről szóló javaslat benyújtására az Országgyűléshez azelőtt került sor, mielőtt az Alkotmánybíróság 96/2008 (VII. 3.) számú határozatát meghozta, így az előterjesztő nyilvánvalóan nem vehette figyelembe az abban foglaltakat.

Tekintettel a következőkben részletes vizsgálat tárgyát képező T/6219. számú elfogadott törvényjavaslatra, a jövőben vizsgálni kell, hogy van-e egyáltalán helye a hivatkozott

⁵⁵⁶ Sáriné Simkó Ágnes, *Az új Polgári Törvénykönyv megalkotásának jelenlegi helyzete Magyarországon, Romániai Magyar Jogtudományi Közöny*, 2006/3, 87–91.

⁵⁵⁷ „(1) Az emberi személyiség valamely lényegi vonása által meghatározott társadalmi csoportra vonatkozó, nagy nyilvánosság előtt elkövetett, súlyosan sértő, a csoport tagjainak megbélyegzésére irányuló magtartás sérti a csoporthoz tartozó azon személy személyhez fűződő jogát, akinek az adott csoporthoz való tartozása – meggyőződése szerint – az önazonosság meghatározó részét képezi.

(2) Az (1) bekezdés szerinti jogsértés miatt indított eljárásokban sérelemdíj állapítható meg.

(3) Az (1) bekezdésben meghatározott rendelkezés nem vonatkozik azon társadalmi csoportra, amelyek csoportképző jellemzője valamely politikai meggyőződés.”

passzusnak a Polgári Törvénykönyvben, avagy a közösségek méltóságának polgári jogi eszközrendszere elegendő a személyhez fűződő jogok kollektív védelme érdekében.

Álláspontom szerint ez utóbbi megoldás tűnik ésszerűbbnek, szem előtt tartva azt is, hogy a T/6219. számú, elfogadott törvényjavaslat az Alkotmánybíróság 96/2008 (VII. 3.) számú határozatának szempontjait figyelembe véve az alkotmányosság követelményének jó eséllyel eleget tesz, így az Országgyűlés által tárgyalt új Polgári Törvénykönyv tervezetéből a gyűlöletbeszédre vonatkozó paragrafust módosító javaslat előterjesztésével szükséges volt eltávolítani a tervezetből. Mint látni fogjuk, a T/6219. számú törvényjavaslat a közösségek emberi méltóságát súlyosan sértő magatartásokkal szembeni jogvédelmet komplex szabályozással, egységesen garantálja. Ez nem csupán anyagi jogvédelemben manifesztálódik, hanem testet ölt a polgári eljárásjog terepére tartozó szabályozásban is. Álláspontom szerint nem szerencsés szabályozástechnikai megoldás az anyagi és eljárásjogi normák keveredése a Polgári Törvénykönyvben, mint ahogyan az sem, hogy egyes jogvédelmi eszközök szétszabdaltan állnak rendelkezésre az egyén számára. Példaként említhető a sajtóperek szabályozása, nevezetesen az, hogy míg a Ptk. 79. § (1) és (2) bekezdése szabályozza a jogsértés tényét, valamint az ebben az esetben az adott médiumot terhelő kötelezettségeket, a Pp. gyakorlatilag közbeékelődve, a 342. § (1) bekezdésében rögzíti a jogvédelmi eszköz igénybevétele, valamint a helyreigazítási kérelem elutasítása esetén követendő eljárást.

A szabályozás így nehezen átláthatóvá válik, a jogában megsértett személy adott esetben úgy mulaszt jogvesztő határidőt, hogy úgy véli, az adott passzust helyesen értelmezve járt el. A törvényjavaslat ezt a problémát oldja meg, amikor az anyagi jogi és eljárásjogi szabályozást egy normában összegzi.

II.3.

Közösségek méltóságának védelme a Ptk. módosításával

A valamely közösséget sértő, gyűlölködő véleménynyilvánítással kapcsolatos első, polgári jogi szankciót megállapító törvényjavaslatot a Kormány 2007. szeptember 14-én nyújtotta be az Országgyűlésnek,⁵⁵⁸ amelyet a grémium 2007. október 29. napján tartott ülésnapján

⁵⁵⁸ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény a következő új 76/A §-sal egészül ki:

elfogadott. A javaslat a kialakult, rendezést igénylő társadalmi helyzetre nyomban, talán kissé elkapkodottan reagáló, politikai igény szülte javaslat volt. A köztársasági elnöki indítványt követő alkotmánybírósági vizsgálat a Ptk.-t módosító törvényjavaslat alkotmányellenességét⁵⁵⁹ állapította meg.

II.3.1. A Polgári Törvénykönyv módosítása

A törvényjavaslat általános indokolása a módosítás célját akként határozza meg, hogy annak elfogadásával a Polgári Törvénykönyv szabályai kiteljesednek, az új szabályok alkalmazásával nemcsak az egyén személyhez fűződő jogainak védelme, hanem a személyek adott vonással rendelkező körét sértő megnyilvánulás esetén is lehetőség nyílik a reparációra.

A javaslat szabályai következtében kétségbevonhatatlanná válik, hogy az egyén a személyhez fűződő jogai sérelmét jelenti az is, ha a személyiség valamely lényegi vonása és a személyek e vonással rendelkező körére vonatkozó sértő megnyilvánulás nem közvetlenül irányul egy adott egyén ellen.

A javaslat szerint az új szabályozással immár nincs szükség arra, hogy a sértő megnyilvánulás közvetlenül és felismerhetően egy adott egyén ellen irányuljon, hiszen a csoport ellen irányuló támadás is átsugárzik a kellően szűk közösség tagjait képező adott személyekre. Ekként a csoporthoz tartozó egyénnek közvetve is lehetősége lenne arra, hogy a gyűlölködő beszédet alkalmazó személy ellen akkor is polgári peres eljárás indulhasson, ha nem konkrétan egy személynek címzett a sértő megnyilvánulás.

A törvényjavaslat „*a személyiség más lényegi vonása*” fogalom beiktatásával nyílt taxációt teremtett meg, a jogalkalmazó számára lehetővé téve azt, hogy adott esetben további

„76/A. § (1) A személyhez fűződő jog sérelmét jelenti különösen az a nyilvános, súlyosan sértő magatartás, amely faji hovatartozásra, nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozásra, vallási vagy világnézeti meggyőződésre, szexuális irányultságra, nemi identitásra vagy a személyiség más lényegi vonására irányul, és személyek e vonással rendelkező, a társadalmon belül kisebbségben lévő körére vonatkozik.

(2) A jogsértő nem hivatkozhat arra, hogy sérelmezett magatartása nem közvetlenül és felismerhetően az (1) bekezdés szerinti sérelem alapján igényt érvényesítő fél vagy felek ellen irányult.

(3) A 84. § (1) bekezdése szerinti igények érvényesítésére az a közhasznú vagy kiemelkedően közhasznú társadalmi szervezet vagy alapítvány is jogosult, amelynek célja az emberi és állampolgári jogok védelme. A 84. § (1) bekezdés e) pontja szerinti igényt az említett szervezetek csak a sértett közösség érdekében és az e célra létrehozott valamely közhasznú vagy kiemelkedően közhasznú alapítvány javára érvényesíthetik.

(4) Az (1)–(3) bekezdésben meghatározott igények érvényesítése iránt a jogsértést követő 90 napon belül indítható kereset. A határidő jogvesztő.”

⁵⁵⁹ 96/2008 (VII. 3.) AB határozat.

tulajdonságokat is a személyiség lényegi vonásának minősítsenek, tekintettel arra, hogy egy megnyilvánulás sértő volta adott esetben az összes körülmény mérlegelésével állapítható meg. A nyílt taxációval kapcsolatban az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottságának 2007. szeptember 19. napján megtartott ülésén Hankó Faragó Miklós álláspontja szerint

...helyes az, ha a bírói gyakorlatnak teret engedünk abban a tekintetben, hogy például a személyiség más lényegi vonása tekintetében hogyan alakítja ki majd a jogalkalmazói gyakorlatot. Én azt gondolom, hogy helyes, hogy egyúttal egy kötelezően figyelembe veendő taxációnak az első részét is tartalmazza a törvényjavaslat, tehát a „különösen” után felsorolja azokat a leglényegesebb jellegű magatartásokat és problémaköröket, amelyekre vonatkozóan helyes, ha ez a törvényben szerepel, és helyes, ha nyitva is hagyja egyébként a lehetőségeket.

A törvényjavaslat közérdekű keresetindítási jogot biztosított, lehetővé téve, hogy a sérelmet szenvedett csoport, annak tagjai szakmai tapasztalattal felvértezett személyek segítségével indíthassanak eljárást az őket ért sérelem miatt.

A törvényjavaslat további jelentőségét adja, adhatja az a tény is, hogy ha az Országgyűlés ezt a jelenleg hatályos Ptk.-t kiegészítő törvényjavaslatot elfogadja, akkor az új Polgári Törvénykönyv úgy kerül előkészítésre, hogy ez is hasonló rendelkezést tartalmazzon.⁵⁶⁰

A javaslat (2) bekezdéséhez fűzött indokolás szerint annak célja, hogy egyértelművé tegye: a jogsértő nem mentesülhet magatartása jogkövetkezményei alól azon az alapon, hogy kijelentései nem a kifejezetten vele szemben igényt érvényesítő személy ellen irányultak.

A javaslatban a jogvédő szervezetek számára biztosított közérdekű keresetindítási jog normaszövegbe iktatásának oka a javaslatához fűzött indokolás szerint az, hogy „sértett kör a szóban forgó megnyilvánulások esetében egy közösség, illetve közvetve a társadalom egésze”. Emellett a jogvédő szervezetek azok, amelyek rendelkeznek a szükséges szakmai tapasztalattal és ismeretekkel az igény hatékony érvényesítése érdekében. A közhasznú, vagy kiemelten közhasznú jogállás megkövetelése az igényérvényesítés szempontjából annak előfeltételét teremti meg, hogy a sértő megnyilvánulások esetén fellépő szervezetek jóhiszeműen, kifejezetten az adott közösség javára és érdekében eljárva érvényesítsék jogaikat. Nem utolsó szempont a javaslat indokolása szerint az sem, hogy a közérdekű

⁵⁶⁰ Az idézett szöveg Sáriné Simkó Ágnes felszólalásából származik. Az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottsága 2007. szeptember 19. napján megtartott ülésének jegyzőkönyve.

keresetindítás lehetőségének megteremtésével elkerülhetővé válik, hogy a sértetteknek szembesülniük kelljen az őket gyalázókkal.

A közérdekű keresetindítás esetén azonban mindenkor szem előtt kell tartani az 1/1994 (I. 7.) AB határozatban a perbeli önrendelkezési joggal kapcsolatban foglaltakat, jelesül azt, hogy társadalmi szervezet csak akkor kaphat perindítási jogot, ha az nem konkurál a konkrét jogsérelemet szenvedett személy perindítási jogával.

Álláspontom szerint a közérdekű keresetindítási jog biztosítása alkalmas eszköze lett volna a PK 13. számú állásfoglalással kapcsolatban felvetett, a felperesi legitimációval kapcsolatban kifejtett probléma orvosolására. Ebben az esetben ugyanis éppen a felperesi legitimációt pótolhatja a jogalkotó a társadalmi szervezeteknek biztosítandó keresetindítási joggal.

Az előzőekben mondottakkal kapcsolatban merül fel egyébként az ügyész perlési jogának kérdése. Az úgynevezett jogvédelmi képtelenség esetében ugyanis éppen az ügyész az, akinek perlési lehetőséget biztosít a hatályos polgári eljárási törvény. Az Alkotmánybíróság 1/1994 (I. 7.) számú határozata szerint az ügyész keresetindítási joga nem alkotmányellenes, ha a jogosult jogai védelmére nem képes.

II.3.2. A köztársasági elnöki indítvány

Az Országgyűlés elnöke az elfogadott törvényt 2007. október 30. napján küldte meg a köztársasági elnöki hivatalba kihirdetésre, sürgősségi kérelem nélkül. Az Alkotmány 26. §-a értelmében, ha a köztársasági elnök a kihirdetésre megküldött törvény valamelyik rendelkezését alkotmányellenesnek tartja, a törvényt aláírása előtt véleményezésre megküldi az Alkotmánybíróságnak. A köztársasági elnök élve ezzel a jogával, a törvényt alkotmányossági vizsgálat lefolytatása érdekében megküldte a testületnek.

Álláspontja szerint a törvény aránytalanul korlátozza a véleménynyilvánításhoz való jogot, határozatlan, ami miatt sérti az Alkotmány 2. §-ában deklarált jogbiztonsághoz való jogot, az Alkotmány 70. §/A §-ában deklarált hátrányos megkülönböztetés tilalmába ütközik, és az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében védelemben részesített önrendelkezési jog sérelmét jelenti, ami miatt alkotmányellenes.

Az indítvány szerint a jelen esetben a fő kérdés az, hogy a csoportnak címzett sértés eredményezheti-e a tagok, vagy akár az összes tag emberi méltóságának sérelmét. Ha pedig igen, melyek ennek feltételei, valamint korlátai.

Az indítvány utal arra, hogy míg általános és nevesített személyhez fűződő jogai, valamint emberi méltósághoz fűződő joga természetes személynek lehet, addig a jogi személyeket csak azok a személyiségi jogok illethetik, amelyek jellegüknél fogva nem kötődnek kizárólagosan természetes személyekhez. A köztársasági elnök álláspontja szerint a törvény által oltalomban részesített személyösszesség esetében hiányzik a polgári jogi jogalanyiség, így csak a személyösszességet alkotó egyes ember méltósága szenvedhet sérelmet. A törvény ab ovo nyilvánítja a „nyilvános és súlyosan sértő megnyilvánulásokat” a közösség tagjának személyiségi jogi jogsérelmévé, melynek alapján címzett sértés „átsugárzik” a közösséghez tartozó személyre.

A köztársasági elnöki indítvány tanúsága szerint a törvényjavaslattal szemben felhozható legfőbb ellenérv a következő:

...nem valamely személyösszesség számára állapít meg személyiségi jogot, hanem ugyanazzal a lényegi személyiségvonással rendelkezők mindegyike számára saját személyiségi joga megsértését állapítja meg megdönthetetlen törvényi vélelemmel arra az esetre, ha a sértő magatartás erre a személyiségvonásra irányul.⁵⁶¹

A problémát ugyanis Sólyom László szerint éppen az okozza, hogy a közösséghez tartozók alanyi jogának megsértését a törvény hozza létre a megdönthetetlen vélelem konstruálásával úgy, hogy a valóságban maga a jogsértés nem egy adott személy ellen irányul, hanem az azonos személyiségjegyekkel rendelkező embereket sért. Az elnöki indítvány az alapjogsérelmet abban jelöli meg, hogy a jelzett megdönthetetlen vélelem eredményeként bármely, nyilvános és súlyosan sértő magatartás, amely a nyílt taxációval megjelölt lényeges, a társadalmon belül kisebbségben lévő személyiségvonással rendelkező közösséghez tartozó egyénre átsugárzik, alkalmas lehet a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozására.

Az államfő szerint a törvény által megkívánt átsugárzás megállapíthatósága a csoport és tagjának kapcsolata intenzitásától függ. Minél kisebb a csoport, és minél szorosabb a kapcsolat, annál valószínűbb az „átsugárzás megvalósulása”. Álláspontja szerint a törvény által javasolt csoportképzés túlságosan tág, egyúttal túlzottan merev, hiszen kizár mindenféle

⁵⁶¹ http://www.keh.hu/admin/data/00000003/_fix/00000000/_fix/00000002/_fix/00000005/_file/20071113ABinditvany_ptk_modositas_gyuloletbeszed_cimerrel.pdf

mérlegelést, amikor csoportképző elemként a lényeges, a társadalomban kisebbségben lévő személyiségvonalat tételezi. Ezenkívül gyakorlatilag független a csoport és tagjai közötti viszony intenzitásától, valamint nincs tekintettel a csoportként értékelt közösség nagyságára és körülhatárolhatatlanságára. Ebből következően álláspontja szerint a jogalkotó akkor is megállapítja, hogy a csoportot ért sértés egyéni jogsértést is jelent, amikor a csoport és az egyén közötti kapcsolat intenzitása kérdéses, vagy a közösség társadalmon belüli elkülöníthetősége, nagysága nem egyértelmű. Ez a véleménynyilvánítás szabadságának aránytalan korlátozására vezet.

Ez utóbbi megjelölést is aggályosnak vélte az államfő, tekintettel arra, hogy a „társadalmon belüli kisebbség” nem kellőképp egzakt kategória, véleménye szerint méltánytalan, hogy abban az esetben, ha a jogvédelemre okot adó személyiségtulajdonságok a társadalom többségét jellemzik, úgy pusztán a számbeli többség az, ami kizárja a fellépés lehetőségét.

Az elnöki álláspont szerint a törvényjavaslat által megjelölt személyösszesség nem rendelkezik konkrét csoportképző ismérvekkel, így az, aki egyszerűen valamely csoporthoz tartozónak vallja magát, a polgári jog bármelyik eszközét bevetheti a sérelmet okozó ellen. Ez a személyösszesség az indítvány szerint nem rendelkezik jogalanyisággal, így perbeli legitimációja kétséges.

Kifogásolta továbbá, hogy a törvényjavaslat felveti a közérdekű, illetve a személyes védelem elhatárolásának kérdését, illetve aránytalanul és nagymértékben korlátozza a szólásszabadságot, továbbá álláspontja szerint a csoporthoz tartozás ténye objektíve nem bizonyítható. Erre figyelemmel a sértő megnyilvánulás a kelleténél aránytalanul több eljárást vonhat maga után, amely aránytalanul nagy terhet róna a sértő vélemény kinyilvánítójára.

II.3.3. Az Alkotmánybíróság elutasító határozata

Az Alkotmánybíróság a köztársasági elnök indítványának helyt adott, és a Ptk. 76/A. § beiktatását célzó törvényjavaslat alkotmányellenességét megállapította.

A határozat azonban nem csupán a „régiekhöz visszanyúlva” deklaráta az alkotmányellenességet, hanem megnyitva az utat a jogfejlődés új iránya előtt, előremutató, szinte egzakt iránymutatást adott a jogalkotónak arra, hogy miként valósítható meg a kívánt cél úgy, hogy a megalkotandó norma a jövőben alkotmányossági szempontból aggálytalan legyen. A testület kimondta:

A Ptkmód. alkotmányossági vizsgálata kapcsán tett megállapításokkal az Alkotmánybíróság nem a különböző közösségekhez tartozók védelmének szükségességét vonja kétségbe, csupán az arányosságával kapcsolatban megfogalmazott elnöki indítvány megalapozottságát állapította meg. A szabályozás ezen módja, a kivetített tulajdonságok sokasága, az „átsugárzás” technikájának parttalan alkalmazása, valamint az egyén és a közösség között e tulajdonságon alapuló kapcsolat intenzitásának törvényi véelme nem állja ki az Alkotmánybíróság eddigiekben alkalmazott alapjogi tesztjének próbáját.

Az Alkotmánybíróság a szükségesség–arányosság tesztjét⁵⁶² alkalmazva arra az álláspontra helyezkedett, hogy a törvényjavaslat túlzott mértékben korlátozza a véleménynyilvánítás szabadságát.

Visszaulva korábbi határozataira, rögzítette, hogy a szólásszabadság a kommunikációs alapjogok anyajoga, amely a társadalom demokratikus működésének egyik fontos garanciája, illetve az egyén önkifejezésének fő eszköze. Felidézte a testület, hogy a vélemény, mint a „szubjektum tükré”, csak abban az esetben válik megítélhetővé és káros hatásai miatt elutasítottá, ha napvilágra kerül. Ismételten hivatkozott a testület arra, hogy

...a véleménynek tartalom alapú korlátja nincs. Az Alkotmány a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül részesíti védelemben, mivel a véleménynek szorosabb a kapcsolata az azt kinyilvánító személy szubjektumával, mint annak valóságtartalmával. A véleménynyilvánítás szabadsága esetén tehát maga a véleménynyilvánítás ténye védett, korlátja pedig csak külső, azaz más alap- vagy alanyi jog tiszteletben tartása, vagy egyéb alkotmányos cél lehet.⁵⁶³

Áttekintve az emberi méltóság alapjogi kategóriája vonatkozásában elfoglalt alkotmánybírósági álláspontot, a testület álláspontja szerint a személyiségi jogi védelmet biztosító, jelenleg hatályos szabályok az egyén, azaz a természetes személy védelmét biztosítják: így csupán a természetes személy elidegeníthetetlen joga az, hogy másokkal

⁵⁶² Az Alkotmánybíróság által alapjog-korlátozás esetén alkalmazott, a 30/1992 (V. 26.) AB határozatban megfogalmazott teszt értelmében „Az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközeihez, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. Az alapjog korlátozásának alkotmányosságához tehát önmagában nem elegendő, hogy a másik alapjog vagy szabadság védelme vagy egyéb alkotmányos cél érdekében történik, hanem szükséges, hogy megfeleljen az arányosság követelményeinek: az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban legyen egymással. A törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni. Alkotmányellenes a jog tartalmának korlátozása, ha az kényszerítő ok nélkül, önkényesen történik, vagy ha a korlátozás súlya az elérni kívánt célhoz képest aránytalan.” Az alapjog korlátozása tehát abban az esetben felel meg az alkotmányosság követelményeinek, amennyiben az szükséges, arányos, és a legitim cél elérése érdekében a legenyhébb eszköz.

⁵⁶³ 96/2008 (VII. 3.) AB határozat.

egyenlő méltóságuként kezeljék, és ehhez való jogát elismerjék és védelemben részesítsék.⁵⁶⁴ Így a törvényjavaslat által meghatározott személyösszesség védelme fogalmilag kizárt. Ekként a közösségek méltósága önálló alapjogként nem definiálható, így nem adhat alapot a szólásszabadság korlátozására. A testület azonban azt is kimondta, hogy

...egy közösséghez tartozás az ember személyiségének meghatározó jelentőségű eleme lehet. Ha a véleménynyilvánítás a közösség egészére vonatkoztatott, a közösség tagjainak megkérdőjelezhetetlen, lényeges tulajdonságával áll összefüggésben, és akár a közösség létét is megkérdőjelezően szélsőséges, akkor a közösséghez tartozó személy joggal várhatja a jogrend által biztosított védelmet. Ez a véleménynyilvánítás szükséges korlátozását jelentheti, amely azonban csak akkor alkotmányos, amennyiben arányos az elérni kívánt céllal.

Maga a határozat is rögzíti a törvénnyel kapcsolatban, hogy a jogalkotó szándéka szerint nem a személyösszességet ismeri el sértettként, azaz nem valamiféle kollektív jogot alkot, hanem a magát a közösséghez tartozónak valló egyén számára kívánja megteremteni a védelem lehetőségét arra az esetre, ha a közösséget sérelem éri, mégpedig úgy, hogy az egyéni igényérvényesítés esetén a párhuzamos perek elindulásának nem szab gátat. Ezzel kapcsolatosan adott helyt a testület a köztársasági elnöki indítványnak, kifogásolván, hogy a jogsértő magatartás annyiszor kerül értékelésre és szankcionálásra, ahány per indul, nem véve figyelembe, hogy a jogsértés csak egyszer valósult meg. Ebből következően az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a jogvédelem parttalanná válik, ami fokozza a véleménynyilvánítás szabadságának aránytalan korlátozását.

A „lényegi jellemvonás” megítélésének módjával kapcsolatban a testület leszögezte, hogy sokféle identitás létezhet, amelyek külvilág számára érzékelhető megnyilvánulásai vagy a jog által megragadható vonatkozásai változóak. Az ember bármely identitásjegye élete során formálódik, éppen ezért azokat az egyén csak részben képes irányítani. Az ennek során szerzett tapasztalatok azonban beépülnek az ember személyiségébe.

⁵⁶⁴ Az Alkotmánybíróság rögzítette: „Az embertől elválaszthatatlan méltóság jogilag megragadható azon attribútumai, amelyeket az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz fűződő jogból mint anyajogból alapjogként bontott ki (önrendelkezési jog, személyiség kiteljesítése, személyiség integritásához való jog, általános cselekvési szabadság), szintén csak az emberhez kapcsolhatók. Mindebből az következik, hogy az Alkotmánybíróság az Alkotmány és a Ptk. alapján az általános személyiségi jog egyik megfogalmazásaként megjelenő emberi méltóság jogát szükségképpen köti a természetes személyhez, mert fogalmilag kizárt, hogy e jogot személyek, avagy személy-összességek jogaként értelmezze. Mindazonáltal az Alkotmánybíróság nem zárta ki az egyénnek egy bizonyos közösséghez fűződő viszonyára tekintettel viselt »méltósága« védelmének jogi lehetőségét. Az Abh1.-ben utalt arra, hogy »[...] a közösségek méltósága a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos korlátja lehet.«”

Az önrendelkezés joga tehát nem az életeseemények választásában, hanem abban áll, hogy ezt a személy fel- és elismeri, valamint kifelé vállalja vagy képviseli. A külvilág és a jog nem minősítheti az egyén megvallott identitását, és nem kényszerítheti az attól való elhatárolódásra, illetve más identitás megvallására.

Figyelmeztet a testület arra is, hogy az eddigiek során elismert kollektív jogok – vallási és a nemzeti, etnikai kisebbséghez tartozás – ugyan a közösségként való elismerést jelentik, de nem a társadalommal szembeni fellépést, hanem az állam pozitív diszkriminációban megvalósuló intézményvédelmi kötelezettségét vonták maguk után.

Ezzel, és a célba vett csoport „kisebbség” jellegének megkövetelésével kapcsolatban találta alkotmányellenesnek a testület a szabályozást, tekintve, hogy nincs a tárgyilagos mérlegelés szerint ésszerű indoka annak, hogy a csoportképző tulajdonságok csak kisebbségként létező személyösszességet jellemezhetnek, tekintettel arra is, hogy ekként ugyanolyan súlyú sérelem esetén egyesek pusztán számbeli többségükre tekintettel védelem nélkül maradnak. Ez pedig azt jelenti, hogy a szabályozás nem kezeli az érintetteket azonos méltóságú személyként, pedig az eltérő kezelésnek nincs ésszerű indoka.

A jogalkotó által alkalmazott nyílt taxációval kapcsolatban kifogás a törvényjavaslattal szemben, hogy az így meghatározott személyösszesség identitásának határai bizonytalanok, nem határozható meg, hogy a csoport tagjait mely egyének képezik, amiből következően a rendelkezés „alanytalanná” válik. A védeni rendelt közösség így jogilag nem körülhatárolható, jogalanyiságát tekintve nem értelmezhető személyösszesség, s ebből következően önállóan megsérthető jogokkal sem rendelkezik. Így a törvényjavaslat nem határozza meg azt sem, ami az egyén és a közösség közötti kapcsolat fennállásának, illetve a kapcsolat intenzitásának vizsgálatát jelenti. Valamely személy csoporthoz tartozását a bíróság azonban nem is vizsgálhatja, hiszen senki sem szólítható fel arra, hogy dokumentációval igazolja, mely csoporthoz tartozónak vallja magát. Ebből következően – és tekintettel az igazolást nem igénylő csoportképző tulajdonságok parttalanságára – a szabályozás a véleménynyilvánítási szabadságot nem minimálisan, és csak a legszükségesebb mértékben korlátozza, hanem a korlátozás lehetőségét parttalanná teszi.

Kifogásként hozza fel a testület, hogy a jogalkotó maga konstituál védendő személyiségi jogot, amikor a védelem homlokterébe nem az adott individuum személyhez fűződő jogát állítja, hanem a személyiséget összetartó azon tulajdonságot, amelyet „a jogalkotó a személyiség részeként feltételezve kivetít a konkrét személy személyiségére”. Ezzel a

kivetítéssel érhető el az, hogy bár a sérelmezett magatartás címzettje a csoport, a jogérvényesítésre az egyén legyen jogosult. Probléma, hogy a vélelem megdönthetetlen, a jogsértő nem vonhatja kétségbe a kapcsolatot, csupán az „általános szabályok” szerint mentesülhet.

Az alkotmánybírósági határozathoz három alkotmánybíró különvéleményt és párhuzamos indokolást fűzött. Valamennyien hiányolták, hogy a testület nem vette figyelembe a kollízióban álló jogok mai értelmét és tartalmát, valamint hogy a nemzetközi tendenciák nem kerültek értékelésre. Kiss László alkotmánybíró álláspontja szerint a közösségek méltóságának kérdése sem maradhat továbbra nyitott kérdés. Mindez álláspontom szerint igen fontos eredmény. Túl a konkrét iránymutatáson, feltételezhető – és el is várható –, hogy az Alkotmánybíróság átlépjén eddigi álláspontján, és új, előremutató, a jelenlegi határozatban már körvonalazódó, a megváltozott társadalmi és nemzetközi tendenciáknak megfelelő értékelési rendszert alakítson ki.

Kovács Péter alkotmánybíró párhuzamos indokolásában kifejtette, hogy bár a határozat rendelkező részével egyetért – maga is túl bizonytalannak tartja a sértetti kör, illetve az elkövetési magatartások meghatározását, aminek következtében a törvényjavaslat túllép az 1965. évi ENSZ-egyezmény vonatkozó rendelkezéseinek értelmezése során kialakítható kereteken is –, fenntartja a gyalázkodás büntetőjogi tényállásának alkotmányellenességét kimondó, 95/2008 (VII. 3.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában foglaltakat, jelesen a szabályozás igényének szükségességét.

Kovács Péter alkotmánybíró a 95/2008 (VII. 3.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában részletezte, hogy a gyalázkodás büntetendővé nyilvánítását célzó törvényjavaslatokkal kapcsolatban hozott megsemmisítő határozatok mellett számos olyan határozat is született, amelyek enyhítik azt a „merevséget”, amelyet ezek a határozatok jelentettek a szabályozási koncepció terén. Például az önkényuralmi jelképek használatáról, illetve a kitüntetés adományozásáról szóló határozatok citálását követően arra a következtetésre jutott, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlatának tükrében megállapítható: az emberi élethez és méltósághoz való jog a véleménynyilvánítás szabadságát megelőzve, az Alkotmányban foglalt értékrend csúcsán helyezkedik el. Ezzel kapcsolatban elvi érveléssel állapítja meg, hogy a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságát mindig az alkotmányos értékrendre figyelemmel kell értelmezni. Az alkotmánybíró egy kiemelt fontosságú témára, a gyalázkodás szankcionálásának nemzetközi tendenciáira, illetve az Emberi Jogok Európai Bíróságának az Emberi Jogok Európai Egyezményére épülő gyakorlatára hívja föl a figyelmet. Ez utóbbi

megtagadja a jogvédelmet minden olyan megnyilvánulástól, illetve tevékenységtől, amely magának az Egyezménynek az értékrendjét tagadja.

Figyelemmel tehát a vállalt nemzetközi elvárásokra, amennyiben azok teljesítése alkotmányos korlátokba ütközik, „az alkotmányozó hatalomnak kell megtennie a megfelelő lépést”,⁵⁶⁵ hiszen fennáll egy nemzetközi kötelezettség, amelynek Magyarország csak részben tett eleget. Trócsányi László alkotmánybíró párhuzamos indokolása is tartalmaz előremutató jeleket, hiszen – a törvényjavaslat alkotmányellenességének kimondásával egyetértve – megállapítja, hogy a hatályos jogszabályok nem adnak lehetőséget a közösségen keresztül okozott sérelmek orvoslására. Szerinte a törvényjavaslat alkalmazásával kapcsolatban megfogalmazott kifogások – bár a párhuzamos perlések lehetőségét jogalkotás-technikai hiba folytán a törvényjavaslat valóban nem zárta ki – nem bírnak relevanciával, hiszen a konkrét esetek kapcsán kialakítandó joggyakorlat feladata a bíróságokra, végső soron a Legfelsőbb Bíróságra hárul.

Az Alkotmánybíróság határozatát követően a kérdést újra kellett fogalmazni. Nem arra kell ugyanis válaszolnunk, hogy kell-e szabályozni a kérdéses jogsértések szankcionálását, hiszen a társadalom jelen állapota szerint a válasz egyértelmű igen. Az új kihívást úgy fogalmazhatjuk meg, hogy miként teremthető meg annak alkotmányos lehetősége, hogy jogvédelemért folyamodjon az az ember, aki emberi méltóságában érzi sértve magát arra hivatkozással, hogy azt a csoportot érte támadás, amelyhez ő tartozónak vallja magát.

II.4.

Közösségek méltóságának polgári jogi védelme külön törvény megalkotásával

II.4.1. Anyagi és eljárásjogi kérdések

Mint már kifejtettem, bárminemű szabályozási koncepció megalkotása során és az egyedi ügyben hozott bírói ítéletnél is szem előtt kell tartani azt, hogy semmilyen jogszabály nem képes megelőzni egy káros és rossz társadalmi folyamatot, vagy elejét venni annak. Csupán segítséget tud nyújtani ahhoz, hogy könnyebb legyen kezelni a társadalmi problémát. Látni

⁵⁶⁵ 95/2008 (VII. 3.) AB határozat.

kell ugyanis azt, hogy a jelenlegi társadalmi feszültség egy folyamat része, amely onnan indul, hogy csak gyaláznak egy társadalmi csoportot, ott folytatódik, hogy tevékeny gyűlöletet törekszenek kelteni a csoport tagjai ellen, majd ott végződik, hogy a gyűlöletkeltés tevékeny, konkrét agresszióba fordul.

A jogalkotó – a társadalom által vele szemben támasztott elvárásoknak megfelelően – akkor jár el helyesen, ha megteremti annak jogi lehetőségét, hogy a sérelmet szenvedett csoport tagja ne legyen kénytelen addig eltérni a jogsértést, amíg – leegyszerűsítve – testi sértés miatt följelentést tehet, mondván, ez végre egy konkrét jogsértés, amelynek konkrét sértettje van.

A T/6219. számú törvényjavaslat a témakör szabályozását az Alkotmánybíróság határozatában foglaltaknak megfelelően új alapokra helyezte. A törvényjavaslat az Alkotmánybíróság által egzaktul meghatározott szempontrendszer és alkotmányossági kritériumok mentén, újragondolva a köztársasági elnöki indítvány egyes kifogásait, részint eljárásjogi, részint anyagi jogi szempontból orvosolja a hatályos norma hiányosságait, és megteremti a gyűlöletbeszéd elleni hatékony fellépés komplex eszközzrendszerét.

A törvényjavaslat a következőképpen rendelkezett:

1. § (1) A csoport tagjának személyhez fűződő jogát sérti, aki nagy nyilvánosság előtt a nemzeti, etnikai hovatartozás, a vallási meggyőződés, vagy szexuális irányultság által meghatározott csoportot sértő, céljában vagy hatásában megalázó vagy félelemkeltő magatartást tanúsít. Mentésül a jogkövetkezmények alól, ha bizonyítja, hogy a csoportot sértő magatartása – az eset összes körülményeire figyelemmel – nem volt olyan súlyú, hogy az a csoport tagjai személyhez fűződő jogának sérelmét okozta.

(2) Nagy nyilvánosságon a magatartás sajtó, egyéb tömegtájékoztatási eszköz, sokszorosítás, illetőleg elektronikus hírközlő való közzététel útján történő tanúsítását is érteni kell.

2. § (1) Akit személyhez fűződő jogaiban az 1 § szerint megsértének, a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 84. §-a (1) bekezdésének a.)–d.) meghatározott polgári jogi igényeket támaszthatja.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott igények érvényesítése iránt a jogsértést követő 30 napos jogvesztő határidőn belül lehet a polgári pert megindítani úgy, hogy a keresetlevélnek legkésőbb e határidő utolsó napján kell a bírósághoz megérkeznie.

3. § (1) Az 1. §-on alapuló perekre a Fővárosi Bíróság kizárólagosan illetékes. A bíróság a perben soron kívül jár el.

(2) Ha a keresetindítási határidőn belül azonos ténybeli és jogi alapból több pert is megindítanak, azokat egyesíteni kell. A keresetlevél beérkezését követően a bíróság azt haladéktalanul, de legkésőbb 8 napon

belül megvizsgálja abból a szempontból, hogy szükséges-e a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 124. § (1) bekezdésében megállapított intézkedések meghozatala. Az első tárgyalást a 2. § (2) bekezdésben meghatározott jogvesztő határidő elteltét követő napon kell a bíróságnak kitűznie legkésőbb az ettől számított tizenötödik napra. Ha a keresetlevél a bíróságnak a Pp. 124. §-ban meghozott intézkedése folytán válik tárgyalásra alkalmassá, akkor a tárgyalás kitűzésére vonatkozó határidőt ettől az időponttól kell számítani.

A köztársasági elnöki indítványban és az Alkotmánybíróság határozatában foglaltakkal egyezően a törvényjavaslat különbséget tesz a csoportot ért sérelem, és a csoportot ért sérelem miatt a magát a csoporthoz tartozónak valló személy személyhez fűződő jogaiban bekövetkező jogsérelem között.⁵⁶⁶

A csoport ellen irányuló megalázó célú vagy hatású megnyilvánulás a T/3719. számú törvényjavaslat általános indokolása szerint „polgári jogi szempontból releváns jogsértést csak abban az esetben valósít meg, ha az az átsugárzó hatás intenzitása folytán sérti a csoport tagjaihoz tartozó egyének személyhez fűződő jogait”.

Míg az Alkotmánybíróság által alkotmányellenesnek kimondott törvényjavaslat a csoport sérelmét az egyén jogsérelmével azonosította, a tervezet megteremti a lehetőséget arra, hogy a polgári perben a gyűlölködő vagy gyalázkodó megnyilvánulást tevő személy bizonyítsa azt, hogy a csoportot ért sérelem nem volt olyan súlyú, hogy elérje azt a mértéket, hogy egyéni jogsérelemként is megállapítást nyerjen. A bíróság ekként a bizonyítási eljárás lefolytatását követően, a bizonyítékok mérlegelése során szabad belátása szerint bírálhatja el a jogsérelem intenzitását, súlyát, és hozhat ítéletet a kereseti kérelem tárgyában.

Ezzel a szabályozási koncepcióval a jogalkotó – a köztársasági elnök kifogásainak megfelelően, az alkotmányosság elvárt követelményeinek megtartásával – megválaszolja, hogy a két alapjog kollíziója esetén melyik alapjog primátusa érvényesüljön. A kérdés ugyanis perről perre, mindig és mindenkor az adott ügy sajátosságait figyelembe véve válaszolható meg, a társadalom által elvárt és igényelt jogvédelmi garanciák mellett elismerve azt, hogy egy adott magatartás más mértékben lehet sértő a körülményektől függően.

A jogalkotó után a legnagyobb felelősség ugyanis a jogalkalmazót terheli, hiszen ítéletének meghozatala során nem csupán az adott norma alá köteles rendelni az adott cselekménynek megfelelő tényállást, hanem arra köteles, hogy a hozott ítélet – legyen az polgári vagy

⁵⁶⁶ Az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottsága 2008. szeptember 24. napján megtartott ülésének jegyzőkönyve, Gadó Gábor felszólalása.

büntetőjogi tárgyú – túl a legalitás és az igazságosság elvárásán, megfeleljen annak a társadalmi környezetnek, amelyben azt meghozták.

A törvényjavaslat szempontjából szignifikáns közösség csoportképző ismérvei – értekezésében már kifejtett önazonosságon és csoportszintű identitástudaton kívül –, hogy azok egyben az emberi méltóság lényegadó vonásainak is számítanak.

A törvényjavaslat egy adott csoport jellegadó ismérveit – elfogadva a köztársasági elnök felvetéseit, és az Alkotmánybíróság határozatában foglaltakat – zárt taxációval határozza meg. Ennek indoka a már említettek szerint az, hogy a vallási meggyőződést és a nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozást az Alkotmánybíróság említette a személyiség lényeges vonását meghatározó tulajdonságként, a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata pedig a szexuális irányultságot tekintette még ilyennek.⁵⁶⁷ A törvényjavaslat ezért rendelkezik az említett tulajdonságok által meghatározott csoportot sértő magatartásról.⁵⁶⁸ Miként azt a köztársasági elnök az előző törvényjavaslattal szemben felhozott alkotmányossági kifogásában rögzíti:

...az átsugárzás megállapíthatósága a csoport és tagjai viszonyától függ: ennek rendkívül intenzívnek kell lennie ahhoz, hogy a csoportot ért sértést a csoporttag alanyi joga megsértésének lehessen minősíteni.

A jogalkotó tehát, elismerve a követelmény alkotmányos indokoltságát, a hivatkozott csoportképző ismérveket az Alkotmánybíróság és a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata alapján határozta meg.

A javaslat a csoport tagjának személyhez fűződő jogai megsértését akkor tartja megállapíthatónak, ha arra nagy nyilvánosság előtt kerül sor, és csak akkor, ha a tanúsított magatartás sértő, céljában vagy hatásában megalázó vagy félelemkeltő. Mint említettük, a jogsérelem megállapításához nem elegendő a sértő kifejezés használata, vagy az ilyen jellegű megnyilvánulás: a konkrét ügyben történő elmarasztaláshoz az szükséges, hogy a sérelem olyan súlyú, olyan intenzitású legyen, hogy az a csoporton keresztül a csoport tagjára átsugározzék.

Felmerülhet a kérdés ezzel kapcsolatban, hogy miként kell értékelni a reménybeli gyakorlatban az „átsugárzó hatás intenzitását” a jogsértés megállapítása szempontjából, és

⁵⁶⁷ A törvényjavaslat 2008. október 27. napján megtartott részletes vitájának jegyzőkönyve, Avarkeszi Dezső felszólalása.

⁵⁶⁸ Az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottsága 2008. szeptember 24. napján megtartott ülésének jegyzőkönyve, Gadó Gábor felszólalása.

miként értelmezendő az, hogy „a csoportot sértő magtartás nem volt olyan súlyú, hogy a csoport tagja sérelmét okozza”.

A gyakorlat és a bírói mérlegelés számára támpontot jelenthet az eddigi személyiségi jogi perekben kikristályosodott elvrendszer. Jelenleg a személyhez fűződő jogok megsértésének megállapításához az adott személyről tett kijelentésnek nem csupán – bizonyos esetben, például a jó hírnév, vagy a becsület sérelménél – objektíve valótlannak, torznak vagy következetlennek, hanem kifejezésmódjában, vagy más szempont mentén *alkalmasnak* kell lennie arra, hogy az egyén értékelése vagy társadalmi elismertsége kedvezőtlenül megváltozzék. A jó hírnév védelmével kapcsolatban a jogalkotó szintén tágítja a jogsértő magatartások megállapíthatóságának körét: a személyre vonatkozó, objektíve valótlán tényállítást kifejező közlés akkor eredményez jogsértést, ha alkalmas arra, hogy az érintett társadalmi megítélését hátrányosan befolyásolja.

Nincs tehát szükség például arra, hogy a hátrányos eredmény bekövetkezzék. Nincs jelentősége annak sem, hogy a közlés az egyén hírnevének milyen súlyú lerombolására volt alkalmas.⁵⁶⁹

A jelenleg hatályos Ptk.-hoz fűzött Kommentár kiemeli, hogy a véleménynyilvánítás alkotmányban is rögzített szabadsága folytán az értékítélet, a bírálat önmagában nem lehet jogsértő, még akkor sem, ha a vélemény az érintettre nézve sérelmes, vagy ha azzal nem mindenki ért egyet. Jogellenessé akkor válik, ha a bíráló túllépi a szabad véleménynyilvánítás határait. E határokat a Ptk. 5. § (2) bekezdésében és a Ptk. 4. § (1) bekezdésében rögzített elvárások jelölik ki.

Nem elégíti ki ezeket az elvárásokat a személyre vonatkozó értékítélet – s ekként túllépi a szabad véleménynyilvánítás határait –, ha az önkényes, nem felel meg az emberi gondolkodás, ítéletalkotás elemi szabályainak.⁵⁷⁰

A vázolt gyakorlathoz a jelenlegi törvényjavaslat kiválóan alkalmazkodik. A csoport tagját ért jogsértés esetén éppen azt a tesztet végezheti el a jogalkalmazó, mint amelyet elvégez az individuális alanyok esetében azzal, hogy a csoport tagját ért jogsérelem megállapítását szigorúbb feltételhez köti: nem elegendő a jogsértés tényének megállapítása a csoporttal

⁵⁶⁹ Complex CD jogtár, Kommentár.

⁵⁷⁰ Uo.

szemben, annak olyan súlyúnak kell lennie, hogy intenzitásában a csoport tagját érje. Ezért fontos rögzíteni azt, hogy a törvényjavaslat a csoport tagját, és nem általában a csoportot részesíti oltalomban.

Nincs érdemi különbség ugyanis aközött, ha egy konkrét személyt nevével szólítva aláznak meg, és aközött, ha ezt úgy teszik, hogy egy társadalmi csoportot szidva a csoport részét képező individuumot sértik. Nem tehető minőségi különbség a csoport tagjaként sérelmet szenvedett és a név szerint megnevezett személy között, tekintettel arra, hogy mindkét megnyilvánulás azonos módon sérti az adott csoporthoz tartozó egyén emberi méltóságát.

Ezzel kapcsolatban fejtette ki egyetértő véleményét Halmai Gábor alkotmányjogász a következő példán keresztül:

Vegyük azt az előbb már említett esetet, az ifjú Hegedűs Lóránt ügyét, amiből ugye büntetőügy is, meg polgári jogi ügy is keletkezett. A polgári jogi ügyben végül is azért nem került elmarasztalásra sor, mert azt mondta a bíróság, hogy ez a bizonyos szöveg, hogy rekesszük ki a zsidókat, mert különben ők rekesztenek ki minket, nem tartalmazott egyetlen zsidó nevet sem. Azt hiszem, hogy könnyű belátni, hogy attól még nagyon sok zsidó ember érezheti úgy, hogy őt személyében sértette meg Hegedűs Lóránt akkor is, hogyha a nevét nem ejtette ki. Ez a polgári jogi vonatkozása. [...] Azok az események, amikről ma Ön is beszélt [a beszélgetést megelőző előzetesben, illetve a beszélgetés korábbi szakaszában], azt igazolják, hogy ma olyan helyzetben vagyunk ebben az országban, hogy a legkevesebb szó is elég ahhoz, hogy holnap abból erőszak legyen.⁵⁷¹

A jogsértés esetén érvényesíthető polgári jogi igények a Ptk. 84. § (1) bekezdésében szabályozottakhoz igazodnak. Különbség az általános személyiségvédelemmel szemben, hogy a tárgyi törvényjavaslat csak az objektív szankciók rendszerét tartalmazza, míg a hatályos Ptk. reparációs rendszerében a szubjektív jellegű kártérítés iránti igény is megjelenik.

Mint azt láttuk, a Ptk. kodifikációban az objektív és a szubjektív szankciók tételes elkülönülése jelenik meg, ekként elmondható, hogy a törvényjavaslat megfelelően követi a kodifikációs technikát, miközben a kártérítés szankciórendszeren kívül helyezésével garantálja azt, hogy a javaslatban szabályozott igényeket ne lehessen visszaélészerűen, „anyagi haszonszerzés végett” igénybe venni.

Az objektív személyiségvédelmi eszközök igénybevételének a törvényjavaslat szerint is abban az esetben van helye, ha megállapítható a személyiségi jogsérelem, és ezzel

⁵⁷¹ Az idézet az ATV *Ábra* című, 2008. november 19. napján felvett műsorának szó szerinti leiratából származik.

kapcsolatban az, hogy e sérelem és a jogsértő magatartás között okozati összefüggés áll fenn. Nyilvánvaló, hogy a jogkövetkezmények azzal szemben alkalmazhatók, aki a jogsértést okozta, vagy annak bekövetkeztében közrehatott.

Az általános személyiségvédelmi objektív jogkövetkezmények érvényesülésére irányuló igény nem évül el. Az időmúlás ténye azonban a törvényjavaslat szerinti igényérvényesítés elé korlátot, mégpedig anyagi jogi korlátot állít. Annak érdekében, hogy a gyűlöletbeszéd ellen hatékonyan, a jogsértéssel közel azonos időben, valamennyi igényt együttesen kezelve lehessen fellépni, az igényérvényesítés iránt a pert a jogsértő magatartástól számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül kell megindítani úgy, hogy a keresetlevél a bírósághoz e határidő alatt beérkezzen. A jogalkotó célja az igényérvényesítési határidő konkrét keretek közé szorításával a visszaélésszerű joggyakorlás megakadályozása, valamint az volt, hogy a jogsértőt ne sújtsa eltúlzott joghátránnyal annak következtében, hogy a jogsérelmet szenvedettek hosszú időn át érvényesíthetnek igényt vele szemben.

Hasonló anyagi jogi határidőhöz kötött jogintézménnyel a sajtóperek szabályozásánál találkozhatunk a személyiségi jogok védelme körében, ahol a gyakorlati alkalmazás során nem okoz problémát a határidők általánostól eltérő szabályozása. Ez a törvényjavaslat és a sajtóperek keresetindítási határideje mögött ugyanaz a megfontolás húzódik meg, jelesül, hogy a jogsértésnek és az igényérvényesítésnek időben szorosan össze kell kapcsolódnia.

Abban az esetben, ha a keresetindításra nyitva álló határidőt a jogosult elmulasztja, mindkét per vonatkozásában elesik a bizonyítási eljárásban részére normatív alapon garantált kedvezménytől, attól, hogy az őt védő törvényi vélelemmel szemben az alperesnek kell bizonyítania.

Kiemelendő, hogy a sérelmet szenvedett fél egyik esetben sem esik el az általános személyiségvédelmi eszközök igénybevétele, abban az esetben, ha annak feltételei fennállnak.

Összefoglalva elmondható, hogy az igényérvényesítés rendje vonatkozásában a jogalkotó egy jól működő, hatékony eszközt alkotott a szabályozással.

Ahogy a személyiségi jogi perekben ismert, az egységes ítélkezési gyakorlat kialakítása érdekében a megyei bíróság hatásköri szabályai érvényesülnek azzal, hogy a perre kizárólag a Fővárosi Bíróság illetékes. A Fővárosi Bíróság kizárólagos illetékessége az előzőekben kifejtett célt szolgálja azzal, hogy a jogsértés és a jogérvényesítés ne csupán időben, hanem

térben is összekapcsolódjon, megteremtve ezzel az egységes ítélkezési gyakorlat kialakulása szempontjából az optimális szervezeti rendet. A bíróság a perekben a gyors és hatékony jogvédelem megteremtése érdekében soron kívül jár el.

Ha a harmincnapos jogvesztő határidőn belül azonos ténybeli és jogi alapból származó több pert is megindítanak, a pereket a bíróságnak egyesítenie kell. Ezzel a perjogi intézménnyel a jogalkotó garanciális szabályt alkotott. Abban az esetben ugyanis, ha csupán ténybeli alap azonosságának követelményét állítaná a perek kötelező egyesítése elé, ad absurdum előállhatna az a helyzet, hogy az általános személyiségi jogi alapon előterjesztett kártérítési petitum érvényesíthetőségétől elesne az, aki nem csupán mint a csoport tagja, hanem mint egyénileg azonosított individuum is pert indít. A jogi alap azonosságának konjunktív követelményével a jogalkotó ezt a problémát oldja fel, szem előtt tartva az önrendelkezési jog Alkotmányban deklarált követelményét.

Joggal merülhet fel a kérdés: miért kellett az ember méltóságát súlyosan sértő egyes magatartásokkal szembeni védelem érdekében szükséges jogérvényesítési eszközök biztosításáról új törvényt alkotni, miért nem járta a törvényalkotó azt az utat, amelyet eddig, jelesül, hogy a Ptk.-t és a Pp.-t módosító normaszöveget fogad el?

A válasz két irányból közelíthető meg. Az első válasz az, hogy – miként már kifejtettem – azért, mert az elfogadott törvényjavaslatban egyaránt szerepelnek anyagi jogi és eljárásjogi passzusok. Abban az esetben, ha ezt a jogalkotó módosító törvényekként kívánná normaszövegbe iktatni, a Ptk.-t és a Pp.-t is módosítania kellene, amely azt az egységes szabályozási igényt bontaná meg, amely éppen célja volt.

A másik, gyakorlatiasabb válasz az, hogy jelenleg tárgyalja az Országgyűlés az új Polgári Törvénykönyv tervezetét. Abban az esetben, ha a tapasztalatok szerint neuralgikus kérdést a Polgári Törvénykönyvben szerepeltetné a jogalkotó, azzal a közel 1200 paragrafusból álló törvénykönyv elfogadását kockáztatná vagy késleltetné. De igaz ez megfordítva is: abban az esetben, ha a T/6219. számú törvényjavaslat kiállja az alkotmányosság próbáját, nem kell bevárni az alkalmazással az új Polgári Törvénykönyv bizonytalan elfogadását és hatályba lépését.⁵⁷²

⁵⁷² Az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottsága 2008. szeptember 24. napján megtartott ülésének jegyzőkönyve, Gadó Gábor felszólalása.

Mindez persze nem jelenti azt, hogy a későbbiekben ne tartanám megfontolásra érdemesnek a koherens jogtechnikai szabályozás megteremtését.

Összefoglalva, a törvényjavaslat legnagyobb vívmánya deklarálja, hogy léteznek olyan megnyilvánulások, amelyek, bár egy közösséget érnek, átsugározva a közösség tagjaira e személyek személyiségi jogait, emberi méltóságát sértik. Ezt szem előtt tartva, az arányosság követelményének eleget téve hatékony anyagi és eljárásjogi processzus mentén definiált rendben egyértelmű különbséget tesz a csoportot ért sérelem és az annak következtében, de nem szükségképpen az egyénnél bekövetkező jogsérelem között, amely által lehetővé válik a személyiségi jogsérelem esetén rendelkezésre álló jogvédelmi eszközrendszer differenciált érvényre juttatása.

II.4.2. A köztársasági elnöki indítvány

Az elfogadott törvényjavaslatot az Országgyűlés Elnöke 2008. november 11. napján küldte át a Köztársasági Elnöki Hivatalba kihirdetésre, sürgősségi kérelem nélkül. A köztársasági elnök, élve a részére az Alkotmány 26. §-ban foglalt jogkörével, a törvényt aláírása előtt azzal az indítvánnyal küldte meg az Alkotmánybíróságnak, hogy a testület a törvényjavaslatot alkotmányossági szempontból vizsgálja meg.

A köztársasági elnök, felidézve az alkotmányellenesnek minősített törvény, valamint a 96/2008 (VII. 3.) AB határozatban foglaltakat, kifejtette, hogy a törvény alkotmányellenességét három tényező okozta. Ezek: az átsugárzás vélelmének megdönthetetlen jellege, annak parttalan alkalmazása, valamint az, hogy mindez az egyén és a csoport közötti kapcsolat intenzitására is kiterjed. Álláspontja szerint az Alkotmánybíróságnak a vélelem megdönthetlenségével kapcsolatos kifogásai továbbra is fennállnak, ami miatt a törvény továbbra is sérti a véleménynyilvánítási szabadságot.

A köztársasági elnöki indítványban foglaltakkal szemben álláspontom szerint – nem ismételve az előző pontban előadottakat – nyilvánvaló, hogy a szabályozás nem parttalan, mint ahogyan álláspontom szerint a normavilágosság elvének is megfelel. Az Alkotmánybíróság ugyanis előző határozatában nem általános, alapelvi jellegű megállapításokat tesz, miként tette például a 30/1992 (V. 26.) számú határozatában. A 96/2008 (VII. 3.) AB határozat egy konkrét ügyet dönt el, általános érvényű kinyilatkoztatás nélkül. Erre – miként azt a köztársasági elnök is több tanulmányában kifejtette – lehetősége van. A vélelem pedig több irányból is

megdönthető. Mint ahogyan írtam, megdönthető egyfelől az, hogy az adott kijelentés volt-e olyan súlyú, hogy az egyéni jogsérelmet is jelentsen. Megdönthető az, hogy a kijelentést tevő személy tényeket állított, és nem pusztán véleményének adott hangot. Annak lehetővé tétele, hogy bárki kétségbe vonja azt, hogy az igény érvényesítője az adott csoporthoz tartozik, gyakorlatilag annak megkövetelését jelentené, hogy az igényt érvényesítő igazolja a csoporthoz tartozását. Abban az esetben, ha a köztársasági elnök álláspontját elfogadjuk, soha nem teremthető meg az alkotmánynak megfelelő szabályozás. Ha ugyanis a feltétel az, hogy váljon megdönthetővé az a vélelem, hogy valaki például faji alapon egy csoport tagja, oda fog vezetni, hogy a sérelmet szenvedett személy azon állítása, hogy „igen, én zsidó vagyok”, fog szemben állni a jogsértő azon állításával, hogy „nem, maga nem zsidó, magát nem sértettem meg, amikor azt kiabáltam a náci felvonuláson, hogy lőjük a zsidókat a Dunába”. Kérdés, hová fog vezetni az, ha a sértettnek bizonyítania kell, hogy meleg, hogy zsidó vagy roma származású. Vonatkozik mindez a kapcsolat intenzitására is, amely vonatkozásban éppen az Alkotmánybíróság volt az, amely megállapította, hogy a felsorolt három csoportból kettő a védelem teljes körére érdemes. A „csoport” tehát immáron kellőképp szűkre szabottan került meghatározásra, a kapcsolat intenzitása sem kérdés többé.

Ebből következően nem értek egyet a köztársasági elnöki indítványban foglalt azon kijelentéssel, hogy mivel az alperesnek „nincs lehetősége magának az átsugárzás véleményének a megdöntésére, mert sem a sértett személy és a csoport közötti kapcsolat létét, sem annak jellegét, intenzitását, elmélyültségét nem cáfolhatja [...] a sértő magatartás súlya az előbbi körülmények vizsgálata nélkül nem ítéhető meg”. A köztársasági elnök álláspontja szerint az szükséges, hogy a jogsérelmet állító személy számára a jogalkotó előírja követelményként, hogy igazolja a csoporttal való kapcsolatát és annak intenzitását.

Nem érdemes részletezni, hogy miért kellene igazolni azt, ha valaki a homoszexuális személyek csoportjába tartozik, és milyen módon lehetne bizonyítást felvenni a kapcsolat elvárt intenzitására, azt viszont szükségesnek tartom leszögezni, hogy éppen ez az, ami diszkriminációt jelentene. Ha megköveteljük, hogy a magát a csoporthoz tartozónak valló egyén a fentieket igazolni legyen képes, az azzal jár, hogy aki például nem egy homoszexuális társadalmi szervezet tagja, vagy nem képes ükanyjáig igazolni származását, továbbá azt, hogy az adott vallási vagy etnikai csoporttal napi rendszerességű, szoros kapcsolatot tart, nem érvényesíthet igényt azzal szemben, aki őt – a csoporton keresztül – emberi mivoltában alázza meg.

A 45/2005 (II. 14.) AB határozat minderről úgy rendelkezik, hogy

...az egyén emberi méltóságához való joga [...] biztosítja, hogy a személyiségének összetevőit, élete jelentését vagy értelmét saját maga és a külvilág számára miként határozza meg. [...] az önmeghatározás nem lehet önkényes, mert az egyén önrendelkezési joga csak olyan dolgokra terjedhet ki, amelyeken az egyén változtathat, azaz amelyek az egyén döntésével, elhatározásával és ezen alapuló cselekvésével befolyásolhatók vagy megváltoztathatók, vagyis amiről az egyén egyáltalán dönthet.

Ugyanerre az alkotmánybírósági határozatra hivatkozik a Helsinki Bizottság és a NEKI Jogvédő Iroda, amikor az új Polgári Törvénykönyvben foglalt személyiségi jogvédelmi eszközökkel szemben megfogalmazott köztársasági elnöki állásponttal helyezkedik szembe.⁵⁷³ Egyetértek azzal a megállapítással is, hogy abban az esetben, ha ésszerű kétely mutatkozik az iránt, hogy valaki a csoporthoz tartozik (például a fekete afrikaiakat szidalmazók ellen egy fehér bőrű személy érvényesít igényt), a jogszabály nem zárja ki az ellenbizonyítást. Itt ugyanis nem arról van szó, hogy a felperest annak bizonyítására kényszerítenénk, hogy származását igazolja.

Deklarálva az „intenzitás hiányát”, a köztársasági elnök kifejti, hogy a jogalkotó nincs tekintettel a személyiségi jogok sajátosságaira, továbbá hogy az igényérvényesítés során az is felmerülhet, hogy „a bíró a jogsértés súlyát nem a felperes vonatkozásában, hanem elvontan, a csoport bármely, vagyis összes tagjára, végeredményben a csoportra vonatkozóan mérlegeli és állapítja meg”. Mindez tény. Tény az is, hogy lehetséges, hogy az alperes nem ismeri a csoport tagját. De az is tény, hogy a kifogásolt jogvédelmi eszköz célja éppen az, hogy abban az esetben, ha valakit személyisége lényegadó vonásának degradálásával sértenek meg, nem szükséges az, hogy a felperes és az alperes személyes ismeretségi viszonyban legyen. Ennek megkövetelése a szabályozást feleslegessé tenné, hiszen az általános személyiségvédelmi eszközök immáron helyt kaptak a Ptk.-ban.

A köztársasági elnöki indítvány szerint értelmezhetetlen az a megfogalmazás, hogy a jogsértő „mentesül a jogkövetkezmények alól” annak bizonyításával, hogy a csoportot sértő magatartása nem volt olyan súlyú, hogy az a csoport tagjai személyhez fűződő jogának sérelmét okozta. Vitathatatlan, hogy ebben az esetben a bíróságnak a keresetet el kell utasítania, nyilván meg is fogja tenni. Álláspontom szerint ez a – Ptk.-ban egyébként szereplő, és semminemű jogbizonytalanságot nem okozó – megfogalmazás nem sérti a normavilágosság követelményét.

⁵⁷³ A Helsinki Bizottság és a NEKI Jogvédő Iroda javaslata a gyűlöletbeszéd és a sérelemdíj szabályozására, *Fundamentum*, 2008/2, 121–127.

II.5. Prognózis

A törvényjavaslat nem kisebbségvédelmi eszköz. Célja nem „a” kisebbség, vagy „valamilyen” kisebbség védelme, hanem az, hogy abban az esetben, ha a csoporton keresztül annak tagját emberi méltóságában bárki durván sérti, ne bújhasson egyetlen kommunikációs alapjog mögé sem, tudván mindvégig, hogy annak gyakorlásával súlyosan visszaél.

Az Alkotmánybíróság 96/2008 (VII. 3.) számú határozatában kimondta, hogy a két alapjog kollíziója esetében szem előtt kell tartani azt, hogy „a társadalom toleranciája visszahat bármiféle jog gyakorolhatóságára”. Nem hagyható figyelmen kívül azonban, hogy igen szűk körben vonható meg a különbség aközött, hogy mi az, amit a társadalom nem tolerál, mi az, amely esetben reparációs igénnyel lép fel, és végül mely esetben áll a társadalom megdöbbenve, eszköz hiányában nem védekezve, hanem kifejezett védelemre tartva igényt.

Az első esetben a jogi szabályozás szükségtelen, a társadalom nem igényli a jogi szabályozottságot, „önszabályozó” jellegénél fogva kiveti magából a számára elfogadhatatlan magatartás tanúsítóit. Az utóbbi két esetben a társadalmi önvédelem nyilvánvalóan elégtelen. Elképzelhetetlen, hogy bárki és bármely testület kívánatosnak tartana egy olyan szituációt, amikor a meglegfelvonuláson tojással és más tárgyakkal megdobált személyösszeség ugyanolyan egységesen fellépve tojást és utcakövet ragadva fejeznék ki véleményét a velük szemben ellenségesen fellépő csoportosulással szemben. Az ilyen esetek tehát már a szabályozás igényét vetik föl, ahol az elhatároló szempont az, hogy mikor tekinthető a jogsértés oly mértékben súlyosnak, hogy a polgári jogi eszközrendszer már elégtelennek bizonyul, és a jogrend „szankciós zárkövéhez” kell védelemért folyamodni.

A komplex jogszabályi rendezés érdekében nyilvánvaló az is, hogy a polgári jogi szabályozás mellett továbbra is elengedhetetlen a gyűlöletbeszéddel szembeni, a Btk.-ban megjelenő szankció megalkotása.

A törvényjavaslat megítélésével kapcsolatban egy egyszerű elvre hivatkozhatunk: a többen a kevesebb benne van. Ha az Alkotmánybíróság a Btk.-ra jellemző ultima ratiós jelleget figyelembe véve úgy gondolja, hogy csak akkor szabad büntető tényállást alkotni, ha már semmi más nem vezet eredményre, ebbe minden bizonnyal belefér a polgári anyagi és eljárásjogi jogalkotás. A jogalkotó pontosan ennek az alkotmánybírósági követelménynek felel

meg, elfogadva a testület 96/2008 (VII. 3.) AB határozatában foglalt iránymutatást, amikor a közösségek méltóságának védelmére a megfelelő polgári jogi szabályozást megalkotta.

Ahogy telik az idő, úgy kényszerül a közszereplő magyarázkodásra az Európai Unió és az egyes államok diplomáciai képviselői előtt, hogy vajon mi lehet az oka annak, hogy a problémát, bár fölismertük (vagy legalábbis a nemzetközi nyomás fölismertette velünk), nem tudjuk kezelni. A kérdés túlmutat immár a közelmúlt eseményein és a kialakult tarthatatlan társadalmi helyzeten. Túlmutat azon is, hogy a védtelen kisebbség „előrehozott szankciót”, hatékony jogvédelmet kíván az őt ért durva, radikális, szélsőséges megnyilvánulásokkal szemben.

A probléma immár nem csupán egy kisebbség vagy egy társadalmi csoport problémája, hanem a magyar nemzeté. Abban az esetben ugyanis, ha hazánk, a nemzetközi elvárásokkal ellentétben, továbbra sem lesz képes megfelelően kezelni a helyzetet, az eddig belső, társadalmi és jogalkotási problémának számító kérdés a Magyar Köztársaság nemzetközi megítélését rontva, hazánk nemzetközi konfliktusainak forrásává válhat.

A tágan értelmezett nemzetközi megítélés nem kezelhető a jövőben az eddigi utópisztikus elvek hangoztatásával. Ha ehhez hozzátesszük, hogy immáron megszületett a gyűlöletbeszéd elleni fellépésről, a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni küzdelemről szóló uniós Kerethatározat, egyértelművé válik, hogy Magyarország és vele együtt az uniós elvárásokkal szemben álló jogalkotás igen nagy problémával áll szemben. A Kerethatározatban megfogalmazott cél ugyanis egyértelmű. A tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy büntethető legyen a nyilvánosság előtti erőszakra vagy gyűlöletre uszítás, ha az faji, bőrszín szerinti, származás szerinti, illetve nemzeti, etnikai hovatartozásuk alapján meghatározott személyek csoportja vagy e csoport tagja ellen irányul. Mindez immár nem csupán ajánlás, és nem csupán jogelv, hanem konkrét elvárás a tagállami jogalkotástól.

Ha pedig az Európai Unió a jogalkotás büntetőjogi útját követendőnek tartja, az előzőekben elmondottak tükrében be kell látnunk, hogy a polgári jogi szabályozás a minimum, amivel teljesíthetjük kötelezettségünket. Még akkor is, ha ez a hagyományosan értelmezett, elismerten fontos, de ebben az esetben a fejlődés korlátját jelentő szükségességi–arányossági teszt újragondolásával is kell hogy járjon.

A köztársasági elnöki indítvány folytán a törvényjavaslat, és vele a közösségek emberi méltósága hatékony védelmében reménykedő egyén az Alkotmánybíróság mielőbbi pozitív döntésére vár.

V. RÉSZ

A közösségi méltóság védelmének újabb irányai

I. fejezet

A legutóbbi büntetőjogi tárgyú törvényjavaslat

Anélkül, hogy a jogtudomány és az Alkotmánybíróság által részletesen kimunkált, az uszítást és az izgatást illető definíciókat újra idézném, ebben a részben tárgyalandó téma bevezetéseként rögzítem, hogy ezen terminusoktól eltérően a T/2785. számú törvényjavaslattal szabályozni rendelt gyalázkodás lényegét – melynek kikristályosodott definícióját nem, sokkal inkább tartalmi meghatározását adhatjuk – abban ragadhatjuk meg, hogy az jelent minden olyan verbális vagy nonverbális megnyilvánulást, amely a csoporton keresztül érvényesülve, annak tagjaira kihatóan a csoporttagok emberi méltóságát őket durván megalázva sérti.⁵⁷⁴

Annak tudatában rögzítem a fentieket, hogy az Alkotmánybíróság legutóbbi határozatában utalt arra, hogy a gyűlöletbeszéd fogalmába, minthogy kialakult definíciója nincs, beleférhet a közösség elleni izgatás, a rágalmazás, a becsületsértés, a nemzeti jelkép megsértése, vagy akár más bűncselekmény is.⁵⁷⁵ Ezzel szemben úgy vélem, hogy a büntetőjog számára a felsoroltak már kialakult fogalmak, s a gyűlöletbeszéd vagy gyalázkodás legalábbis jövőbeli büntetőjogi fogalmát, tekintettel arra, hogy az nem gyűjtőfogalom, hanem egy törvényi tényállás elnevezése, címe kellene hogy legyen, célszerűbb volna ennél – a törvényalkotó által javasolt módon – lényegesen szűkebben meghatározni.

Többször utaltam már arra, hogy napjaink eseményeit szemlélve társadalmi értelemben meghaladott az Alkotmánybíróság álláspontja, amely szerint „az állam pusztán azok tartalma alapján nem tilthatja be bizonyos nézetek kinyilvánítását, terjesztését, és nem nyilváníthat egyes álláspontokat más álláspontoknál értékesebbnek, azzal ugyanis sértené az egyének egyenlő méltóságú személyekként kezelésének követelményét”,⁵⁷⁶ azt vonva maga után, hogy bizonyos csoportok nem mernének hangot adni véleményüknek.

⁵⁷⁴ A dogmatikai precizitás nem csak a magyar jogalkotó számára jelent kihívást. A nemzetközi dokumentumok követelményeinek a nemzeti jogrendszerbe illesztése, akár csak a sértetti kör vagy a sértő cselekmények definiálása más országokban is problémát okozott (lásd Eric Heinze, Cumulative jurisprudence and human rights: the example of sexual minorities and hate speech, *The International Journal of Human Rights*, vol. 13, Nos 2–3, 2009, 195).

⁵⁷⁵ 95/2008 (VII. 3.) AB határozat.

⁵⁷⁶ 18/2004 (V. 25.) AB határozat.

Azok a személyek tették meghaladottá mindezt, akik fekete ruhába – ad absurdum SS egyenruhába – öltözve egyik kezükben az Alkotmánybíróság határozatait lobogtatják, a másikat a magasba lendítve skandalizálják ugyanazon mondatokat, amelyeket elődeik a második világháború idején hangoztattak. És teszik mindezt a Dohány utcai zsinagóga előtt, az épülettel, az abból kijövőekkel szemben állva. Kérdés, hogy ezzel az alkotmányosan védett véleménynyilvánítással szemben a zsinagógából kilépők, azok tehát, akik családjukat elveszítették, azok, akiket meghurcoltak, milyen ellenvéleményt mondjanak?

Miként a 18/2004 (V. 25.) AB határozat elemzése során kifejtettem, az a fórum, az a lehetőség, ahol a sokszínű nézetek és a különböző vélemények ütközése lehetőséget biztosít az autonóm egyén számára a választásra, az egymással versengő érvek felvonultatása pedig hozzájárul a felmerülő társadalmi probléma mielőbbi megoldásához, a rasszista, kirekesztő verbális és nonverbális támadások tanúsítói által befagyasztott kommunikációs területen nem létezik már. Az autonóm egyén, bár őt is védi a véleménynyilvánítás szabadsága, retteg, nem szól semmit.⁵⁷⁷ Kovács Péter alkotmánybíró – az értekezésem II. részének II.4.2.b alfejezetében elemzett Garaudy-ügyben hozott határozattal egyező tartalommal – világít rá a 95/2008 (VII. 3.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában arra, hogy

...az Emberi Jogok Európai Bírósága [...] megtagadja a jogvédelmet az Emberi Jogok Európai Egyezményének értékrendjével összeegyeztethetetlen nézetektől...⁵⁷⁸

Álláspontom szerint a gyalázkodás esetén ennél akár szűkebben is meg lehet húzni a tiltás határait, hiszen megfelelő védelmet jelentene az is, ha a gyűlölködő, rasszista nézetek hangoztatása továbbra sem minősülne bűncselekménynek, csupán ezen belül az olyan kifejezés, avagy mozdulat használata, amely az emberi méltóságot súlyosan sérti.

⁵⁷⁷ Hasonlóképpen vélekedik Sajó András A rasszista nézetek büntetésének alkotmányosságáról című tanulmányában (in Gellér Balázs [szerk.], *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*, Budapest, KJK–KERSZÓV, 2004, 483), amikor kifejti, hogy az autonóm személyek kommunikációjának az Alkotmánybíróság által felvázolt, a társadalmi előrehaladást szolgáló volta utópisztikus. „Miféle politikai vita az, ahol az egyik fél azt mondja a másiktól, hogy a másikat ki kell rekeszteni a társadalmi érintkezésből, az országból, a másik meg azt mondja, hogy kérem szépen, ne tessék azt tenni, mi ide tartozunk.”

⁵⁷⁸ 95/2008 (VII. 3.) AB határozat – Kovács Péter alkotmánybíró párhuzamos indokolása, II. pont.

A kérdés továbbra is az, hogy hol van a határ.⁵⁷⁹ Ma hazánkban nem minősül jogellenesnek, ha valaki nagy nyilvánosság előtt, egy adott csoportosulás vezetőjeként, emblematisz személyiségeként hangoztat olyan kifejezéseket, amelyek súlyosan sértik a „célcsoport tagjainak” emberi méltóságát, ha az nem éri el az uszítás szintjét, továbbá nem irányul konkrét személyek ellen. Annak ellenére, hogy közéleti személyek sorra ítélik el a gyalázkodó szónokokat, a gyűlölködés, a „zsidózás” divattá vált, megteremtve ezzel az állami beavatkozás szükségességét. Lévay Miklós írja párhuzamos indokolásában:

...a közbeszéd, közállapotaink, a társadalmi nyilvánosság és a toleranciaszint nem az Abh1., Abh2. és az Abh3. szerinti megközelítésnek megfelelően alakult.⁵⁸⁰

Osztom véleményét. Valamennyi szabályozási kísérlet mögött az a gondolat húzódik meg, hogy a kimondott szónak súlya, a tettnek mindenkor következménye van. A szabályozás célja, hogy aki a szavak megfélemlítő erejét használja, ne élhessen vissza azzal, hogy egy alkotmányos alapjogot gyakorol.

Korunkban igen erős, s egyre erősebb társadalmi igény alakult ki arra vonatkozóan, hogy az előzőekben említett magatartások ne maradjanak szankció nélkül, tekintettel arra, hogy

a gyűlöleti jellegű konfliktusok, abban az esetben, ha azokat nem kezelik, erőszak alkalmazásához vagy az „ellenség” más módon történő eliminálásához, vagyis könnyen erőszakos cselekményekhez vezethetnek.⁵⁸¹

Mindez szabályozási szükségletet jelent. Ha erre nem kerül sor, a társadalom, ahogy arra képes, „szabályozni kezdi önmagát”, ami addig a pontig kívánatos állapot, amíg csupán az egyik oldalt vezeti a vak gyűlölet a másikkal szemben. Hogy ezen a kívánatos állapoton sajnos már most túljutottunk, mi sem mutatja jobban, mint a legutóbb meghozott határozat óta megalakult „Magyar Nácivadász Szövetség”, amelynek meghirdetett módszerei és

⁵⁷⁹ Emlékezetünkbe idézem, hogy az Alkotmánybíróság a véleménynyilvánítás jogának határát az uszításban vontta meg, amely magatartás „érzelmileg érinti a közösség egyes tagjait, alkalmas arra, hogy egyes csoportokat társadalomellenes célok megvalósítására mozgósítson, illetve arra, hogy e csoportok céljait erőszak alkalmazása útján ériék el”. Az Alkotmánybíróság viszont azt is kimondta, hogy az alapjogok védelme érdekében a társadalom egyes csoportjai ellen intézett verbális támadás az uszításon túlmenően is szankcionálható, azaz az uszítás nem „abszolút határa” a szólásszabadság korlátozhatóságának. Ennek ellenére kérdés, hogy a méltóságában megsértett egyének összessége, vagyis a csoport, a közösség miért nem részesíthető az egyének biztosított védelemmel ekvivalens szintű védelemben. A T/2785. számú törvényjavaslat az egyének biztosított jogvédelmet garantálja az emberi méltóságában megsértett csoport részére.

⁵⁸⁰ 95/2008 (VII. 3.) AB határozat – Lévay Miklós alkotmánybíró párhuzamos indokolása, I/3. pont.

⁵⁸¹ Gordana Rabrenovic, When Hate Comes to Town: Community Response to Violence Against Immigrants. *American Behavioral Scientist*, vol. 51, no. 2, 2007, 350.

célkitűzései – persze ellentétes előjellel – semmilyen módon nem különböznek az általuk üldözendő szélsőjobbétól. Az Alkotmánybíróság döntése után azonban kérdés, hogy elkerülhető-e a nyomokban már most is érzékelhető önszabályozás, legfőképpen pedig az, hogy van-e jogszabályi, az alkotmányossági mércének megfelelő lehetőség arra, hogy az állam betölthesse abbéli funkcióját, hogy állampolgárai számára méltósággal élhető környezetet biztosítson.

I.1.

Eltérő jogi tárgy

Az Országgyűlés Hivatalához 2007. április 16. napján került benyújtásra⁵⁸² a T/2785. számú törvényjavaslat,⁵⁸³ amely a témakör szabályozását új alapokra helyezte. Lépést tartva a társadalmi fejlődéssel, a véleménynyilvánítás szabadságával való durva visszaélés szankcionálására törekedett. Szem előtt tartotta az Alkotmánybíróság gyakorlatában kikristályosodott elvet, hogy a büntetőjog csak az Alkotmány rendelkezéseivel összhangban álló szabályozással tehet eleget a társadalmi elvárásoknak, az Alkotmánybíróság határozataiban megfogalmazott jogalkotási hibákat korrigálva csak annyiban módosította a szólás és véleménynyilvánítás szabadságához fűződő alapjogot, amennyiben az közvetlenül és konkrétan sérti egyes emberek, társadalmi csoportok tagjainak emberi méltósághoz való jogát.

A törvényjavaslat követte az Alkotmánybíróság határozataiban foglalt felfogást, amely szerint a gyalázkodás nem a közösség elleni izgatás kevésbé súlyos formája. A törvényalkotó által képviselt álláspont az volt, hogy azért nem voltak megfelelőek és alkotmányosak a törvényalkotó eddigi próbálkozásai, mert a problémát a közösség elleni izgatás törvényi

⁵⁸² A törvényjavaslat benyújtói voltak: Avarkeszi Dezső, Arató Gergely, Bárándy Gergely, Csákabonyi Balázs, Suchmann Tamás és Szabó Zoltán.

⁵⁸³ Gyalázkodás: „181/A § (1) Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzettel, vagy a lakosság egyes csoportjaival, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporttal kapcsolatban olyan *kifejezést használ* vagy *híresztel*, amely alkalmas arra, hogy a csoport tagjainak becsületét csorbítsa, avagy emberi méltóságát megsértse, vétséget követ el és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki nagy nyilvánosság előtt olyan – különösen önkényuralmi rendszerre, vagy eszmére emlékeztető vagy utaló – *testmozdulatot tesz*, amely alkalmas a magyar nemzet vagy lakosság egyes csoportjai, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport tagjai becsületének csorbítására, avagy emberi méltóságának megsértésére.

(3) *Nem büntethető*, aki politikai párttal, vagy politikai közszereplést is folytató társadalmi szervezettel kapcsolatban közszereplésükkel összefüggésben

a) olyan kifejezést használ vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a lakosság e csoportjához tartozó tagok becsületét vagy emberi méltóságát megsértse,

b) a (2) bekezdésben meghatározott magatartást tanúsít.”

tényállásának módosításával kívánták megoldani. Míg a köznyugalmat védő közösség elleni izgatás a Btk. XIV. fejezet (a közrend elleni bűncselekmények) II. címében (a köznyugalom elleni bűncselekmények) kap helyet, addig a gyalázkodás helye a Btk. XII. fejezet (a személy elleni bűncselekmények) III. címében van (a szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények).

A gyalázkodást tehát nem elsősorban a köznyugalom megóvása miatt kell pönalizálni, hanem a meggyalázott csoportok tagjainak társadalmi megbecsüléséhez, a csoportok tagjai emberi méltóságának védelméhez fűződő társadalmi érdek miatt. Mivel ebben a formában a gyalázkodás jogi tárgya azonos a rágalmazás és a becsületsértés jogi tárgyával, indokolt, hogy a Btk. azonos fejezetében kapjanak helyet. Mint arra a 18/2004 (V. 25.) AB határozat elemzése körében utaltam, a rágalmazás és a becsületsértés törvényi tényállásának vizsgálatakor fel sem merült senkiben, hogy a jogszabály szükségtelenül és aránytalanul korlátozná a véleménynyilvánítási jogot. Bár magam önmagában a társadalmi csoportot alkotó személyek emberi méltóságának védelme érdekében is alkotmányosnak gondolom a vázolt büntetőjogi tiltást, emlékeztetek az értekezésem I. részének II. fejezetében kifejtett azon problematikára, amelyre egyébként Kiss László alkotmánybíró is kitért a 95/2008 (VII. 3.) AB határozathoz fűzött különvéleményében, hogy – mivel a testület precedensjoga e tekintetben ellentmondásos – alkotmányjogi vizsgálatot igényelt volna az is, hogy van-e méltósága a közösségnek az azt alkotó személyek emberi méltóságán túlmenően.

Rágalmazási vagy becsületsértési eljárást akkor lehet indítani, ha konkrét személy vagy személyek ellen irányult az elkövetési magatartás. A veszélyeztetettség semmivel sem közvetlenebb, ha az emberi méltóság megsértésére alkalmas cselekmény konkrétan meghatározható sértetteket, esetleg csak egyetlen sértettet érint, mint ha bizonyíthatóan nagy számú embert, és még egy társadalmi csoportot is ér. A sértett személye ebben az esetben sem absztrakt vagy meghatározhatatlan fogalom, tekintettel arra, hogy egyetlen jogág eljárási rendje szerint sem kell a köztudomású tényeket bizonyítani. Nem gondolom tehát, hogy bizonyítást érdemel az, hogy létezik legalább egy roma származású ember, vagy a magyar nemzetnek egy tagja. Ha pedig ez így van, van olyan ember, akinek – amennyiben a kifejezés alkalmas a becsület csorbítására, az emberi méltóság megsértésére – az emberi méltóságát a gyalázkodó kijelentés vagy testmozdulat durván sérti. Egyszerű bizonyítási kérdés ekként az, hogy ha a bíróság álláspontja szerint olyan csoportot gyaláznak meg, amelynek a bíróság szerint egyetlen tagja sincs, az erre vonatkozó bizonyítási eljárást lefolytassa, ennek

eredményeként pedig, ha valóban nincs ilyen csoport, a vádlottat a bűncselekmény elkövetésének vádja alól fel kell menteni.

Az Alkotmánybíróság határozataiban hivatkozik arra, hogy a szélsőséges politikai nézetek kifejtésének lehetősége a demokrácia alapja, vagy hogy „büntetőjogi büntetésekkkel nem a közvéleményt kell formálni, hanem más jogok védelmében az elkerülhetetlenül szükséges esetekben szankcionálni”,⁵⁸⁴ hiszen „egy valóban szabad társadalomban a szélsőséges nézetek hangoztatása önmagában nem idéz elő zavargásokat, hanem hozzájárul a köznyugalom és közrend alakításához, a lakosság toleranciaszintjének emeléséhez”.⁵⁸⁵ A gyalázkodás esetén azonban nem egyszerűen a szélsőséges nézetekről van szó, hanem a vallási csoportokat, fajokat, nemzetiségeket sértő és megalázó szélsőséges kijelentésekről. Hogy a gyalázkodás tényállása ne legyen a politikai szélsőségek visszaszorításának eszköze, a törvényjavaslat (3) bekezdésében meghatározott büntethetőséget kizáró ok garantálta. Nem az volt tehát a jogalkotó célja, hogy a szélsőséges nézetek ne kerüljenek napvilágra, hanem az, hogy ha egyes embereket nem becsúrelhetnek verbális vagy nonverbális agresszió útján, a társadalom egyes csoportjaival se lehessen ezt megtenni.

A törvényjavaslat új szakaszt iktatott volna a Btk.-ba, amelynek jogi tárgya az emberi méltóság, és az abból fakadó becsület védelméhez fűződő társadalmi érdek, másodlagosan pedig a megkülönböztetés tilalmának alapjoga, a lelkiismereti és vallásszabadság elvéhez és a nemzeti és etnikai jogok védelméhez és elismeréséhez fűződő társadalmi érdek volt.

Az (1) bekezdésben meghatározott cselekmény a gyalázkodás „klasszikus” módját pönalizálta, azt, amikor az elkövető a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ, vagy híresztel. A bűncselekmény – miként a rágalmazás és a becsületsértés – alaki bűncselekmény, megvalósulásához nem szükséges, hogy a társadalmi csoport bármely tagjának sérüljön a becsülete vagy az emberi méltósághoz való joga, elegendő annak közvetlen veszélye. Az elkövetési magatartások – használ vagy híresztel – azonos módon értelmezendők, mint a rágalmazás és becsületsértés esetén, a határozott jogfogalom előfeltételeként tételezett kiforrott joggyakorlat tehát adott volt.

A passzív alanyok körét meghatározva a törvényjavaslat „a lakosság egyes csoportjainak” részeként definiálta a nemzeti, etnikai faji és vallási csoportokat, s példálózó jelleggel sorolta fel, hiszen a bűncselekményt jellemzően ilyen társadalmi csoportok tagjainak sérelmére szokták elkövetni. Jellemzően a zsidó, a roma, vagy valamely vallási felekezethez tartozó

⁵⁸⁴ 30/1992 (V. 26.) AB határozat.

⁵⁸⁵ 18/2004 (V. 25.) AB határozat.

közösségeket gyalázzák meg, azonban a törvényhozó büntetőjogi védelemben részesítette a lakosság más csoportjához tartozók emberi méltóságát és becsületét is. Bár a gyalázkodás erkölcsileg szűk körben is elítélendő, a bűncselekmény csak nagy nyilvánosság előtt lett volna elkövethető. Mindezzel a jogalkotó tiszteletben tartotta és elfogadta azt, hogy a büntetőjog *ultima ratio*, eszközeit csak a legvégső esetben szabad alkalmazni.

A (2) bekezdésben a törvényjavaslat a gyalázkodás testmozdulattal történő megvalósítását büntette volna. A „testmozdulat” kifejezés egyértelmű, a köznyelvben és a szaknyelvben is jól kezelhető, a bírói önkényes jogértelmezésre lehetőséget nem adó szó, ekként annak normaszövegben való szerepeltetése álláspontom szerint megfelelt az Alkotmánybíróság által a jogszabályokkal szemben támasztott normavilágosság eddigi követelményének. Emellett kellőképpen absztrakt volt ahhoz, hogy az ilyen cselekmények körét ne szűkítse le feleslegesen, és kellő mérlegelési lehetőséget hagyjon a bírónak. A külföldi bíróságokat is széles körű mérlegelési és jogértelmezési joggal ruházták fel, sőt az Alkotmánybíróság kifejezetten követelménnyé teszi a jogi norma absztraktságát. Az 55/2001 (XI. 29.) AB határozat kimondja:

...a jogszabályok világossága, áttekinthetősége érdekében célszerű, ha a törvényhozó kerüli azoknak a helyzeteknek a teljes felsorolását, melyekre a jogszabály adott rendelkezéseit alkalmazni kell, az életviszonyok folytonos alakulása, változásai következtében e helyzetek kimerítő felsorolása reménytelen vállalkozás volna. Ha pedig újból és újból kiderülne, hogy a törvény hatályát ki kell terjeszteni olyan helyzetekre is, melyekre a törvényhozó eredetileg nem gondolt, vagy nem gondolhatott, ez a sorozatos törvénymódosítások kényszere folytán az Alkotmány 2. § (1) bekezdésben deklarált jogállamiság egyik elemére, a jobbiztonságra nézve jelentene veszélyt.

A (2) bekezdésben megfogalmazott elkövetési magatartás vonatkozásában kiemelendő, hogy míg az egyes büntetési nemek, minősítő körülmények esetében a taxáció alkalmazása a jogállamiságból eredő elvárás, addig az elkövetési magatartások vonatkozásában már korántsem alkalmazható ilyen széles körben. E próbálkozások szélesre tárnák az ajtót az értelmezési félresiklások előtt, egyben magukban rejtenek az állandó módosítási, bővítési és átértelmezési igényt, illetve kényszert is. A törvényjavaslat, úgy vélem, megfelelt annak az Alkotmánybíróság által támasztott követelménynek, hogy a közbeszédet nem a büntetőjog eszközeivel kell formálni, és teret kell engedni az akár szélsőséges, meghökkentő véleménynyilvánításnak is, hiszen, miként a rágalmozás vagy a becsületsértés, csupán

annyiban korlátozta e nézetek hangoztatásának lehetőségét, amennyire az más vagy mások emberi méltóságának védelmében feltétlenül szükséges.

A törvényjavaslat választ adott arra, hogy milyen módon válik lehetségessé egyes politikai pártok, csoportosulások kritizálása. A rágalmazás és a becsületsértés körében kimondta az Alkotmánybíróság, hogy a közszereplőknek többet kell elviselniük, mint a társadalom többi tagjának. Az Alkotmánybíróság érvrendszere helytálló a politikai vagy politizáló formációk esetében is. A törvényjavaslat a (3) bekezdésében kodifikálta az Alkotmánybíróság határozatának a gyalázkodásra „alakított” változatát. Az ugyanis ugyanúgy mindenki szabad döntése, hogy belép-e egy politikai, avagy politizáló csoportba, vagy sem, mint ahogy az is, hogy közszereplő lesz, vagy nem. Így aki tagjává válik egy ilyen csoportnak, illetve maga a csoport, amelyik politikai, közéleti szerepet vállal, szélesebb körben kritizálható, mint azok, akik születésük, vagy más rajtuk kívül álló ok miatt tartoznak egy csoporthoz. Ezért a törvényjavaslat (3) bekezdésében büntetethőséget kizáró okot jelentett, ha valaki az (1) és a (2) bekezdésben meghatározott magatartást politikai párttal, vagy politikai közszereplést is folytató társadalmi szervezettel kapcsolatban, közszereplésükkel összefüggésben valósította volna meg. A „közszerepléssel összefüggésben” történő elkövetési mód kodifikálásának indoka az volt, hogy önmagában valamely társadalmi formáció – legyen az csoport, vagy valamely érdekérvényesítésre hivatott szervezet – alappal tarthat igényt a védelemre annak teljes hatókörét illetően. Abban a helyzetben azonban, amikor valamely szervezet mint a közvélemény alakításában tevékenyen részt vevő – véleményt nyilvánító és alakító – politikai formáció jelenik meg a közéletben, már nem illeti, és alkotmányosan nem is illelheti meg a normatív védelem az első két bekezdésben meghatározott szinten.

I.2.

A törvényjavaslat parlamenti vitája

Az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottságának 2007. május 21. napján a törvényjavaslat tárgysorozatba vétele tárgyában megtartott ülésén Répássy Róbert a Fidesz Magyar Polgári Szövetség frakciójának nevében előadta, hogy a törvényjavaslatot nem tartják tárgysorozatba vételre alkalmasnak, tekintettel arra, hogy az alkotmányos helyzet nem változott, s felhívta a figyelmet arra is, hogy az Alkotmány nem módosult. Miként azt a törvényjavaslat általános vitáján bővebben kifejtette, az Alkotmánybíróság „példás

egyetértéssel” határozott az eddigiek során a tárgykörben. Aggályosnak tartotta a „testmozdulat” megjelölés normaszövegbe iktatását, a nullum crimen sine lege elvére hivatkozva kifejtette, hogy a jogalanyok számára – mivel az előterjesztők nem voltak képesek megfogalmazni a szankcionálandó magatartást – az értelmezhetetlen. Mint azt a törvényjavaslat általános vitáján is előadta, „az Alkotmánybíróság is leginkább hahotában fog kitörni, és úgy fogja elutasítani ezt a javaslatot”. Ami azt illeti, senki nem tört ki hahotában a törvényjavaslat elbírásakor. A testület felismerte azt, amit a képviselő nem. A 95/2008 (VII. 3.) számú határozat szerint: „Az önkényuralmi rendszerre, eszmére emlékeztető vagy utaló testmozdulat szimbolikus beszéd. Ezért az arra vonatkozó büntetőjogi tényállás alkotmányosságát az Alkotmánybíróság az Alkotmány 61. § (1) bekezdés alapján ítéli meg.” Bár tény, hogy az Alkotmánybíróság végül alkotmányellenesnek találta a javaslatot, de a jogalkotási konstrukcióban kivétlenül nem talált.

Hankó Faragó Miklós SZDSZ-es képviselő a bizottság ülésén felhívta a figyelmet arra, hogy az Alkotmánybíróság rögzült álláspontja miatt véleménye szerint jelenleg nem is lehet alkotmányos aggályokat fel nem vető büntetőjogi normát alkotni. Véleménye szerint – többször utalva az alkotmánybírósági paradigmaváltás és az alkotmánymódosítás esetleges szükségére – a polgári jogi jogalkotás útján haladva kellene szankcionálni az ilyen jellegű magatartásokat.

Suchmann Tamás szocialista képviselő erre reagálva kifejtette azt az – általam is osztott – álláspontot, amely szerint jelenleg Magyarországon sem a szabálysértési, sem pedig a polgári jogi út nem kínál hatékony megoldást a problémára. Az általa felvetett – és véleményem szerint is fennálló – legnagyobb gondnak azt jelölte meg, hogy a kérdés túlzott mértékben átpolitizálódott.

A bizottság végül a törvényjavaslatot tárgysorozatba vételre alkalmasnak találta.

Az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottsága 2007. június 18. napján a törvényjavaslat általános vitára való alkalmasságának tárgyában megtartott ülésén Rajmon Balázs, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium büntetőjogi főosztályának vezetője a kormány álláspontjának ismertetése körében előadta, hogy bár több jogág együttes, koherens szabályozása szükséges ahhoz, hogy teljes mértékben alkotmányosan sor kerülhessen a szabályozásra, a kormány a képviselők által benyújtott törvényjavaslat általános céljaival és irányelveivel teljes egészében egyetért. Felhívta a figyelmet az Alkotmánybíróság eddigi határozataira, továbbá arra, hogy a törvényjavaslat indokolásában helyesen szerepelnek azok az elemek, amelyekben az előterjesztő rávilágít, hogy melyek azok az alkotmányossági

problémák, amelyeket e törvényjavaslat kezel. Tekintettel azonban arra, hogy az Alkotmánybíróságnak a véleménynyilvánításhoz, illetve az emberi méltósághoz való jog kollíziója kapcsán hozott határozata alkotmányossági kockázatokat vet fel, a kormány egy esetleges alkotmánymódosítással tudja támogatni a jelenlegi törvényjavaslatot. A Bizottság – miként az Országgyűlés Emberi Jogi, Kisebbségi, Civil és Vallásügyi Bizottsága is – végül a törvényjavaslatot általános vitára alkalmasnak találta.

A törvényjavaslat 2007. november 20. napján megtartott általános vitáján expozémban előadtam az előterjesztők érveit a törvényjavaslat szükségessége tárgyában. Tekintettel arra, hogy felszólalásom érdemét e fejezet III.1. pontja tartalmazza, itt csupán a szabályozási koncepcióval kapcsolatban kifejtett álláspontomra utalok. Előadtam:

...nem is a meghökkentő nézeteket kívánjuk kordában tartani ezzel a javaslattal, csupán azokat a kijelentéseket, amelyek emberi méltóságot sértenek. Lehet meghökkentő nézeteket kifejteni anélkül is, hogy belegázolnánk más emberek emberi méltóságába. [...] Lehet meghökkentő nézeteket hangoztatni, furcsa politikai nézeteket és egyéb kijelentéseket tenni egészen addig, amíg valaki mást meg nem sértek vele. [...] Végül sok kritika hangzott el, hogy ez nem kisebbségvédelmi eszköz. Nos, a beterjesztett javaslat sem így értékeli. [...] a magyar nemzet megsértése vagy az örmény kisebbség megsértése ilyen szempontból egy kalap alá esik, mind a kettő büntetendő. Úgy gondolom tehát, hogy a javaslat mind társadalmilag szükséges, indokolt és szükséges, mind pedig az általam elmondottak alapján alkotmányos is.

Juhász Gábor, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium államtitkára a kormány elutasító álláspontját fejtette ki a törvényjavaslattal kapcsolatban. Bár az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottsága ülésein az általa felvetett problémákra az előterjesztői szándék szerint kielégítő választ adtam, gyakorlatilag elismételve felvetéseit, előadta, hogy bár a kormány kiemelt célként kezeli a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni fellépést, és bár tisztában van azzal, hogy Magyarországot a hatályos nemzetközi egyezmények hívják fel a jogalkotásra, az egyéni becsületvédelem kiterjesztése csoportdimenzióba a kormány által nem elfogadható megoldás. Sajnálatosan arra nem derült fény felszólalásából, hogy ha ez nem, akkor helyette mi lenne elfogadható.

Hankó Faragó Miklós képviselő felszólalásában kifejtette, hogy az előző, T/5179. számú törvényjavaslat támogatójaként szembesülnie kellett azzal, hogy az az alkotmánybírósági határozat, amely 2004. május 25-én került napvilágra, nagyon egyértelműen lezárt bizonyos lehetőségeket és csatornákat. Ebből következően értett egyet a polgári jogi szabályozási kísérlettel, hozzátéve, hogy a büntetőjogi tárgyú javaslat előterjesztése előtt talán érdemes lett

volna bevárni az Alkotmánybíróság álláspontját. Az SZDSZ képviselőcsoportjának álláspontját néhány mondatban összefoglalva előadta:

Mi azt mondtuk, arról esetleg lehet szó, hogy alkotmányt módosítsunk, mert ha az alkotmány jelenleg hatályos szövegét vesszük alapul és a büntetőjog jelenleg hatályos szövegét, akkor a kettő összevetésével, a büntető törvénykönyv módosításával véleményünk szerint nem lehet jó megoldást találni. Tehát vagy alkotmánymódosítás és Btk.-módosítás, vagy pedig más jogágakban történő megoldás keresése. [...] Talán igaz lehet az, [...], hogy nem biztos, hogy a kísérletező törvényhozás helyes, én mégis úgy gondolom, időnként próbát kell tenni arra, hogy a jogalkalmazás, a társadalom tűrőképessége, az alkotmányosság próbája egy-egy új megoldást vajon befogad-e, képes-e elfogadni a társadalom. Erre igenis szükség van. De azt hiszem, hogy ebben már túl vagyunk azon a ponton, amikor megpróbáltunk több megoldást is találni a büntető törvénykönyv keretei között, és ezek a megoldások rendre sikertelenségbe fulladtak, az Alkotmánybíróság ezeket rendre elutasította. Véleményem szerint ebből le kell vonni a következtetéseket, és más eszközöket érdemes alkalmazni. Ennek nagyjából megfelelhet a polgári törvénykönyv legutóbbi módosítása. A törvényjavaslatot ezek alapján nem tudjuk támogatni, és a végszavazásnál is nemmel fogunk szavazni.

Itt jegyzem meg, hogy más törvényjavaslat esetén a képviselőnek még igazat is adnék, azonban jelen esetben álláspontom az, hogy a jogalkotónak mindaddig próbálkoznia kell, amíg eredményre nem jut.

Az MDF frakció képviselőjében felszólaló Herényi Károly, egyetértve a szabályozás alap gondolatával, a probléma – ezzel pedig a frakció elutasító hozzáállásának – okát szintén az Alkotmánybíróság kialakult merev álláspontjában jelölte meg.

Szinte valamennyi elutasító képviselői álláspont egységes volt abban, hogy a szabályozási igény fennáll, és ennek mikéntjét meg kell találni. A felszólalók egyetértettek abban, hogy ahhoz, hogy bármilyen büntető tárgyú törvényjavaslat alkotmányossági aggályoktól mentes lehessen, nem csupán a jogalkotónak, de az Alkotmánybíróságnak is nyitottan kell a problémához hozzáállnia. Ha pedig Hankó Faragó Miklósnak igaza van, és a testület nem mutat hajlandóságot a szemléletváltásra, a jogalkotás előtt két út áll nyitva.

Az egyik az, hogy szem előtt tartva, hogy a verbális agresszióban manifesztálódó rasszizmus és idegengyűlölet ellen Magyarországnak mind nemzetközi kötelezettségei miatt, mind pedig jogállami minőségéből fakadóan fel kell lépnie, addig kísérletezik, ameddig a jelenlegi Alkotmánybíróság véleménye szerint a hatályos Alkotmánynak megfelelő normát alkot. A másik eshetőség az, hogy belátjuk, hogy a jelenleg hatályos Alkotmányt módosítani kell. Miként azt mondtam, mára hazánk stabilizálódott demokráciának mondható, a jogállamba

történő békés átmenet lezajlott. Talán ideje lenne újragondolni az „átmeneti” alaptörvényünk preambulumban foglaltakat, és ezzel együtt annak teljes normatartalmát, annak érdekében, hogy annak a grémiumnak, amely éppen az „alkotmányos rend” felett őrökdi, módjában álljon alkotmányosnak találni egy olyan szabályozást, amely a félelemkeltő nézetek visszaszorítása, és mások emberi méltóságának védelme érdekében született meg.⁵⁸⁶

A törvényjavaslatot a Kormány nem támogatta. Az előterjesztők megértették és elfogadták, hogy a Kormány nem támogathat olyan javaslatot, amely elfogadása esetén – az Alkotmánybíróság gyakorlatát elemezve – komoly veszélye mutatkozott annak, hogy azt a testület alkotmányellenesnek nyilváníthatja. Az előterjesztőknek és az MSZP frakciónak azonban nem került komoly erőfeszítésbe meggyőzni a szocialista kormánytagokat, hogy mint frakciótagok, mégis támogassák a javaslatot. Az akkori kormány túlnyomó többsége pedig tagja volt a szocialista képviselőcsoportnak. A parlamenti matematika alapján azonban még így sem kerülhetett volna elfogadásra a javaslat, ugyanis a Magyar Szocialista Párt képviselőcsoportján kívül más frakció nem támogatta. Az előterjesztők szerencséjére azonban az ellenzéki képviselők nem mutattak komoly lelkesedést és aktivitást a napirendet megelőző, többnyire évtizedekkel ezelőtt megkötött nemzetközi egyezmények ratifikálásáról szóló törvényjavaslatok szavazásán, ezért nagyobb csoportokban távoztak az ülésteremből. Ennek köszönhetően végül egyetlen frakció igen szavazataival az Országgyűlés kényelmes többséggel tudta elfogadni a törvényjavaslatot.

A törvényjavaslatot az Országgyűlés 2008. február 18. napján megtartott ülésnapján tehát elfogadta, az Alkotmánybíróság pedig a 2008. június 3. napján meghozott határozatával alkotmányellenesnek nyilvánította.

I.3.

A köztársasági elnöki indítvány

Az elfogadott törvényjavaslatot az Országgyűlés Elnöke 2008. február 20. napján küldte át a Köztársasági Elnöki Hivatalba kihirdetésre, sürgősségi kérelem nélkül. A Köztársasági Elnök élve a részére az Alkotmány 26. §-ban foglalt jogkörével, a törvényt aláírása előtt véleményezésre megküldte az Alkotmánybíróságnak.

⁵⁸⁶ Minderről bővebben: Ádám Antal, Alkotmány és jogtudomány, *Jogtudományi Közlöny*, 1996. december, 531–537.

Sólyom Lászlót már régóta ismert szakmai meggyőződésén kívül vélhetőleg a 2007. szeptember 10. napján az Országgyűlés előtt előadott azon álláspontjának fenntartása is vezette indítványának előterjesztésére, amely szerint „Most azonban, amikor a radikális jobboldaltól való félelem napirendre került, tisztázni akarom, hogy a félelem eltúlzását, és ezzel a félelem növelését káros manipulációnak tartom, és elítélem.”

A köztársasági elnök álláspontja a következőkben összegezhető. A köztársasági elnök szerint a törvényjavaslat célját tekintve közel áll a 18/2004 (V. 25.) AB határozatban vizsgált és alkotmányellenesnek minősített becsmélés tényálláshoz. A javaslat álláspontja szerint csupán abban különbözik a becsméléstől, hogy a gyalázkodás immateriális bűncselekményi tényállás, és a Btk. XII. fejezet III. címében, a szabadság és emberi méltóság elleni bűncselekmények között kapott helyet. A köztársasági elnök szerint a tényállás megfogalmazása és immateriális jellege hasonló a Btk. rágalmozás és becsületsértés tényállásaihoz, de amíg e két utóbbi tényállásnak van konkrét sértettje, az új, gyalázkodás elnevezésű tényállás sértettjei egy csoport pontosan meg nem határozható tagjai lehetnek. Véleménye szerint a becsmélés és a gyalázkodás tényállások közötti különbségek ellenére a 18/2004 (V. 25.) AB határozat alapján egyértelműen megítélhető a törvényjavaslat alkotmányossága.

Felelevenítve a véleménynyilvánítás szabadságának, és a jog korlátozhatóságának alkotmánybírói gyakorlatát, a köztársasági elnök figyelmeztetett arra, hogy az uszítás szintjét el nem érő, önmagában megvetést kifejező cselekmény „nem jár erőszakcselekmény nyilvánvaló és közvetlen veszélyével, sok esetben pedig egyéni jogokat sem fenyeget”. Utalva a testület álláspontjára, kifejti, hogy az emberi méltósághoz való jog sérelme még materiális bűncselekmény esetében sem teszi elkerülhetetlenül szükségessé a büntetőjogi norma megalkotását, tekintve, hogy a személyiségvédelemre más jogi megoldások is hatékony eszközül szolgálhatnak. A büntetési tétel két évig terjedő szabadságvesztésben történő meghatározását abból kiindulva, hogy a törvény nem közvetlenül másik alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, eltúlzottnak, a véleménynyilvánítás szabadságát túlzott mértékben korlátozónak minősítette.

Álláspontja szerint önmagában az, hogy a jogalkotó a *gyalázkodás* tényállását a Btk. XII. fejezetének III. címében helyezi el, nem elegendő ok arra, hogy az uszítás szintjét el nem érő, becsmélő tartalmú közlés vagy magatartás esetében a véleményszabadságot olyan mértékben lehessen korlátozni, mintha egyéni jogsérelemről volna szó. Ezzel kapcsolatos problémaként

veti fel, hogy a gyalázkodás esetében nem határozható meg olyan konkrét személy, akinek méltóságát a cselekmény sérteni lenne alkalmas.

A sértettek a lakosság egyes csoportjainak tagjai, így különösen a nemzeti, etnikai, faji, vallási csoportok tagjai lehetnek. Az indítvány szerint nem világos, hogy a magyar nemzet tagjai mennyiben lehetnek sértettek, e tekintetben az (1) és (2) bekezdés szövege eltér, és így – miként önmagában az is, hogy a bűncselekménynek nincs konkrét sértettje – normavilágossági aggályokat vet fel. Ezzel kapcsolatos problémaként jelöli meg azt, hogy míg a sértésnek a csoporttal kapcsolatosnak kell lennie, a büntetőeljárás annak megállapítására irányulna, hogy a sértés mennyiben alkalmas az adott csoport pontosan be nem azonosítható tagja becsületének csorbítására, méltóságának sérelmére.

A törvényjavaslat a köztársasági elnök álláspontja szerint tehát nem közvetlenül másik alanyi alapjog, konkrét személyiségi jogsérelem érvényesítését és védelmét szolgálja. Mivel léteznek a szólásszabadságot kevésbé korlátozó, mégis hatékony eszközök a személyiségvédelemre, a javaslat az államfő szerint a súlyos büntetőjogi szankció kilátásba helyezésével az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében biztosított szabad véleménynyilvánítás jogát aránytalanul korlátozza.

A köztársasági elnök indítványa hangsúlyozza továbbá, hogy a Btkm. abban az esetben is súlyos alkotmányossági aggályokat vet fel, ha elfogadjuk, hogy személyiségi jogokat véd. A törvényjavaslat alapján ugyanis a nyomozó hatóságok nem magánindítványra indítanak eljárást, így az új tényállás esetében nem érvényesül megfelelően az Alkotmány 54. § (1) bekezdésének megfelelő sértetti önrendelkezési jog.

A köztársasági elnök úgy véli: az a szabály, amely szerint a 181/A. § (3) bekezdés alapján nem volna büntethető, aki politikai párttal, vagy politikai közszereplést is folytató társadalmi szervezettel kapcsolatban közszereplésükkel összefüggésben az (1) bekezdésben meghatározott kifejezést használ vagy híresztel, illetve a (2) bekezdésben meghatározott magatartást tanúsít, nem szünteti meg a 181/A. § (1) és (2) bekezdésének alkotmányellenességét. A (3) bekezdés nem fedi le a kommunikációs alapjogok területét, így számos vonatkozásban az alkotmányellenesség továbbra is fennáll. Kifejti, hogy a véleményszabadság nemcsak a közügyek megvitatását biztosítja, hanem az egyén önkifejezését, személyiségének szabad kibontakoztatását is. A törvényjavaslat alapján a büntetőjogi korlátozás ez utóbbira is kiterjedne. Érvelése szerint ráadásul a 181/A. § (3) bekezdése a közügyek megvitatását leszűkíti a politikai pártok és politikai közszereplést folytató társadalmi szervezetek, valamint ezek tagjai közszereplésére. A meghatározás továbbá kizárja az Országgyűlés, a köztársasági elnök, a kormány, a bíróságok, a rendőrség,

tehát a közhatalmi szervek, valamint az egyesületek, a média és az egyházak működése feletti nyilvános diskurzust is a közügyek megvitatásából.

I.4.

Előremutató elutasítás: az Alkotmánybíróság határozata

A testület határozatát – amely lényegében pontról pontra igazat ad az elnöki vétóban meghatározott kifogásoknak – 2008. június 30. napján hozta meg.

Az eldöntendő kérdés ebben az esetben is az volt, hogy a törvényjavaslatban meghatározott cselekmények alkotmánysértő módon korlátozzák-e a véleménynyilvánítás szabadságát. Az alkotmányos büntetőjog követelményeit és az alkalmazott alapjogi tesztet felidézve elemezte a testület ismét a véleménynyilvánítási szabadsággal kapcsolatos rendelkezéseket.

Az Alkotmánybíróság kiemelten hangsúlyozta az alaphatározatokból levezethető tételt, amely szerint a politikai közösség tagjainak alapjogi jogegyenlőségéből következően az Alkotmány alapján minden személyt egyenlően megillet a szólás joga, a demokratikus kommunikáció során tehát mindenki véleménye – akár szóban kifejezve, akár szimbolikus beszéd, vagy jelképhasználat útján – megjelenhet. Ebből következően az alapjogi védelem nem tagadható meg azon az alapon, hogy az elhangzottak mások érdekét, szemléletét, érzékenységét sértik, vagy azok egyes személyekre nézve bántóak, lealacsonyítóak. A szólásszabadság korlátozását nem alapozhatja meg a szélsőséges álláspont tartalma, kizárólag annak közvetlen, belátható következménye. Ennek a feltételnek, mint tudjuk, az uszítás tényállása megfelelt. A kérdés az volt, hogy a törvényjavaslat kellően határozott, és szűkre szabott-e.

Az Alkotmánybíróság többségi álláspontja szerint az alkotmányellenesség egyik oka, hogy a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül. Ezért az uszításnál enyhébb, erőszakos magatartásra felhívást nem tartalmazó, és a szólásszabadságot korlátozó büntetőjogi tiltások alkotmányellenesek. A törvényjavaslat által szabályozott bűncselekmény abban az esetben is megvalósulna azonban, ha az elkövetési magatartások alkalmatlanok volnának a köznyugalom megzavarására, és akkor is, ha a kifejezés vagy mozdulat nem jár az egyéni jogok megsértésének veszélyével.

Erre tekintettel a gyalázkodás tényállásába foglalt magatartások alkotmányosan nem büntethetők.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a bűncselekménynek nincs konkrét sértettje. Ezzel kapcsolatban kiemeli, hogy a törvényhozó egy, a sértettek felismerhetőségét meg nem követelő büntetőjogi tényállást alkotott, amelyből következően nem világos, hogy a lakosság egyes csoportjainak pontosan meg nem határozható tagjain kívül kik tartoznak a sértetti körbe. Gyakorlatilag elismételve a köztársasági elnök indítványában foglaltakat, a testület kifejti:

A 181/A. § (1) bekezdés büntetendővé teszi a magyar nemzettel kapcsolatos olyan kifejezés használatát, híresztelését, amely alkalmas arra, hogy valamely csoport vagy a magyar nemzet tagjainak becsületét csorbítsa, avagy emberi méltóságát megsértse. Ezzel szemben a 181/A. § (2) bekezdésből az olvasható ki, hogy büntetendő volna a magyar nemzet becsületének csorbítására, emberi méltóságának megsértésére alkalmas testmozdulat. A becsület és a méltóság az emberi minőséghez tapad. A 181/A. § (2) bekezdése értelmezhetetlen, és az (1) bekezdésnek ellentmondóan szabályoz, ezért nem felel meg az alkotmányos büntetőjog azon követelményének, hogy a tilalmazott magatartást leíró diszpozíciónak határozottnak, körülhatároltnak, világosan megfogalmazottnak kell lennie.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a becsmérlés materiális bűncselekmény, amely tényállási elemként követeli meg az emberi méltóság sérelmét.

Önmagában azonban az emberi méltósághoz való jog sérelme kitétel sem teszi elkerülhetetlenül szükségessé a speciális büntetőjogi tényállást [...] Még kevésbé áll tehát összhangban az Alkotmány 61. § (1) bekezdésével a most vizsgált gyalázkodás, ahol a büntetőjogi tényállásba foglalt „sérelem” csupán feltételezés, konkrét személy meghatározott jogának ténylegesen bekövetkező sérelme vagy annak közvetlen veszélye nem tényállási elem.

A védeni rendelt jogi tárgyjal kapcsolatban az alkotmányellenesség oka az, hogy a törvényjavaslat védendő jogi tárgya nem a köznyugalom, hanem a személyiségi jogok, ezen belül a becsülethez fűződő jog. A határozat szerint a probléma abban keresendő, hogy a tényállás nemcsak a konkrét személyek becsületét és méltóságát sértő magatartásokat rendeli büntetni, hanem azt biztosítja, hogy a gyalázkodó kijelentések és testmozdulatok akkor is szankcionálhatók legyenek, ha a sértettek személye nem állapítható meg, büntetve ezzel a gyűlöletbeszéd minden formáját,

...az általánosításokat tartalmazó rasszista kijelentéseket is, amelyek esetében az „érintettek” vagy a magukat „érintettnek” vallók nincsenek rákényszerítve arra, hogy bekapcsolódjanak a gyűlölködők

közötti kommunikációba, hogy azt végigkövessék, s hogy az egyes sajtótermékekben szembesüljenek a gyűlölködő nézetekkel.

Az alkotmányos demokrácia viszont – hangzik az érvelés – pusztán azok tartalma miatt nem fojthatja el a szélsőséges hangokat. Ami a szabályozást alkotmányellenessé teszi, az, hogy

...a törvényjavaslat a jelen formájában az ilyen, általánosításokat tartalmazó beszédet is büntetné. Nem tényállási elem ugyanis, hogy a támadott csoporthoz tartozó személyek bármely módon részesei legyenek e kommunikációnak: a rasszista kijelentéseket meghallgassák, figyelemmel kövessék, azzal más módon kapcsolatba kerüljenek. Pedig ezek azok az esetek, amikor a véleménynyilvánítás nemcsak egyes személyek érzékenységét, méltóságérzetét, hanem alkotmányos jogát is sérti.

Ez esetben a foglyul ejtett konkrét személy abbéli joga érdemes védelemre, hogy az ilyen jellegű megnyilvánulásokat – nem tudván kitérni a kommunikáció elől – kénytelen legyen végighallgatni.

Hivatkozva a 31/1992 (V. 26.) AB határozatra, a testület kifejtette: nem kizárt annak lehetősége, hogy a törvényhozó a közösségek méltóságának védelméről a csoporthoz tartozók becsülete, méltósága érdekében a gyűlöltre uszítás tényállásán túlmenő büntetőjogi eszközökkel gondoskodjék; kiemelte, hogy a védelemre érdemes jog alanya az egyén, aki felléphet megsértett joga védelme érdekében. „Nem magának a közösségnek [...] van méltósága, hanem a közösséget alkotó egyének emberi méltósághoz való alanyi joga érdemes a védelemre.” Elismerve ugyan azt, hogy az egyént csoporthoz tartozása miatt érheti olyan súlyú és intenzitású jogsérelem, amelynek orvoslására indokolt lehet akár a büntetőjog eszközeit is igénybe venni, kimondta, hogy a törvényjavaslat nem korlátozza a büntetőjogi szankció alkalmazását azokra a súlyos esetekre, amikor a véleményközlés mások alkotmányos jogát sérti.

Bár a Btkm. a becsület és az emberi méltóság fogalmakat használja, a szabad véleménynyilvánításhoz való joggal szemben nem áll olyan alkotmányos jog, amelynek védelmét a bevezetendő tényállás el tudná látni.

A testület álláspontja szerint – nem törődve a nonverbális, illetve az uszításon kívüli cselekményekkel – a jelenleg hatályos szabályozás alkalmas arra, hogy ha a rasszista kijelentés az elhangzás körülményei alapján az erőszak *clear and present* veszéllyel fenyeget, az elkövető ne mentesüljön a szankció alkalmazása alól. Ha konkrét személy becsületét

valamely csoporthoz tartozása miatt éri sérelem, becsülete védelmében a Btk. 179. §-a és 180. §-a alapján magánindítvánnyal kezdeményezhet eljárást, vagy veheti igénybe a polgári jog eszközeit. Ha pedig a gyűlölködő beszéd bizonyos mérték feletti, és a jogsérelem a személyek pontosan meg nem határozható, nagyobb csoportját érinti, az elkövető a Btk. 269. §-a alapján, közösség elleni izgatás miatt felelősségre vonható. Emellett, a Btk. 174/B. §-a büntetni rendeli a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport tagjának bántalmazását. Nem foglalkozva a Legfelsőbb Bíróság 1997.165. számú döntése óta fennálló jogértelmezési nehézségekkel, pusztán hivatkozva arra, hogy a jogalkalmazó feladata a meglévő normák alapján történő jogalkalmazás, iránymutatást nem adva a jogalkotónak, pusztán deklaratív módon fejt ki:

A törvényhozó, ha úgy ítéli meg, hogy biztosítania kell a jog védelmét abban az esetben is, ha a jogsérelem az egyént valamely csoporthoz tartozására tekintettel éri, az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében biztosított szabad véleménynyilvánítást tiszteletben tartva fogalmazhat meg az alkotmányos büntetőjog követelményeinek megfelelő büntető tényállást.

A testület álláspontja szerint a törvényjavaslat (2) bekezdésében a „különösen önkényuralmi rendszerre vagy eszmére emlékeztető vagy utaló testmozdulat” végzését mint elkövetési magatartást a jogalkotó nem határozta meg kellően pontosan. Ezért ez nem felel meg a normavilágosság követelményeinek.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint sérti az önrendelkezési jogot, hogy míg a rágalmozás és a becsületsértés esetén a jogalkotó a büntethetőség feltételévé teszi a magánindítvány előterjesztését, a gyalázkodás közvádra üldözendő bűncselekmény. A törvényjavaslat azért is ellentétes az Alkotmány 54. § (1) bekezdésével, mert nem biztosítja az Alkotmánybíróság gyakorlatának megfelelően a sértett önrendelkezési jogát.

Alkotmányellenes a testület szerint, hogy a törvényjavaslat a (3) bekezdésben csupán a politikai pártok vagy a politikai közszereplést is folytató társadalmi szervezetek politikai közszereplésével összefüggésben megnyilvánuló véleményközlést hagyná büntetlenül, nem pedig az összes ilyen közlést.

Végül egy olyan körülményt említ a határozat, amelyre az Alkotmánybíróság csak utal, a köztársasági elnök viszont kifejezetten kifogásol: A bűncselekmény büntetési tételkeretének meghatározott két évig terjedő szabadságvesztés eltúlzott mértékű, a szólásszabadságot aránytalanul korlátozza.

I.5.

A köztársasági elnöki indítvány és az Alkotmánybíróság határozatának elemzése

Az alkotmánybírósági határozat a 2004. évben meghozott döntéshez képest sok új elemet nem tartalmaz. Egyértelműsíti, hogy a testület a többség álláspontja alapján a társadalmi változások ellenére sem hajlandó újragondolni a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatban kialakított gyakorlatát, valamint hogy az Alkotmánybíróság nem az 1992., illetve 1999. évben meghozott határozat – meglátásom szerint – megengedőbb szellemiségéhez, hanem a 2004. évben meghozott szigorúbb álláspontjához hasonlóan foglalt ezúttal is állást.

Még mindig attól a hittől vezérelve, hogy a társadalom öntisztulásra képes, a határozat rögzíti, hogy abban az esetben, ha a politikai élet alakítói elkötelezettek az Alkotmány alapértékei mellett, és kifejezésre juttatva a megsértett csoport melletti támogatásukat, következetesen elutasítják a kirekesztő nézeteket, a „megvetés és az ellenézés hangjai elszigetelődnek, jelentéktelenné válnak, és nem képesek jogsérelmet okozni”.

Kérdés persze, hogy mi a helyzet akkor, amikor egy szélsőjobboldali párt mint a politikai élet alakítója riasztó eredményt ér el az európai parlamenti választásokon. Ennek a határozat meghozatalakor csupán potenciális, nem tiszta, de nem is egészen előreláthatatlan veszélye fenyegetett. Mára megtörtént.

De térjünk rá konkrétan az Alkotmánybíróság többségi álláspontjában foglalt érvekre.

Az első pont vonatkozásában, mint már többször utaltam rá, némi ellentmondást lehet felfedezni az Alkotmánybíróság gyakorlatában. Egyszer kijelenti:

Az Alkotmánybíróság végül megállapította, hogy a határozata szerint a közösségek méltósága a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos korlátja lehet. Nem zárja ki tehát a határozat azt, hogy erről a törvényhozó akár a gyűlöletre uszítás tényállásán túlmenően büntetőjogi védelemmel is gondoskodjék.⁵⁸⁷

⁵⁸⁷ 30/1992 (V. 26.) AB határozat, 12/1999 (V. 21.) AB határozat.

Máskor pedig konzekvensen érvel amellett, hogy az uszításnál enyhébb, erőszakos magatartásra felhívást nem tartalmazó és a szólásszabadságot korlátozó büntetőjogi tiltások alkotmányellenesek.

A négy határozat egyikében sem tesz utalást arra, hogy e két megállapítást milyen módon tartja egymással összeegyeztethetőnek. Az Alkotmánybíróságnak persze nem kötelessége tanácsokat adni a jogalkotónak, de nemegyszer alkalmazta már azt az üdvözlendő gyakorlatot, hogy a határozat indokolásában rávezette a jogalkotót a helyes, alkotmányos megoldásra. Nos – miként erre már értekezésem 12/1999 (V. 21.) AB határozatot elemző része is utal –, ez ebben az esetben sem lett volna hiábavaló.

Csupán egy másik példa: az, hogy a gyalázkodó testmozdulat kifejezése nem jár az erőszak közvetlenül jelen lévő, világos veszélyével, és az egyéni jogok sérelmével sem fenyeget, szintén magyarázatra szorult volna, amelyet azonban az Alkotmánybíróság nem szolgáltatott. Kérdés ezzel kapcsolatban, hogy hogyan különíthető el az uszítással egyenértékű testmozdulat a csupán gyalázkodótól. Mi a különbségtétel alapja? Vagy esetleg a testmozdulat útján nem is valósulhat meg a közösségek méltóságának sérelme?

Lévay Miklós úgy fogalmazott, hogy az Alkotmánybíróság üzenete kódolhatatlan a jogalkotó számára.⁵⁸⁸ Lehet ugyan büntető tényállást alkotni, de még csak utalás sincs arra, hogy mégis miként. A jogalkotó egyrészt úgy okoskodott, hogy az Alkotmánybíróság korábbi határozataiban foglalt megállapításokkal maga az Alkotmánybíróság sem dönt ellentétesen, másrészt pedig, hogy ha megállapítható, hogy egy személy gyalázása szankcionálható alkotmányosan a büntetőjog eszközeivel, nyilvánvalóan igaz ez egynél több ember gyalázására is. Az Alkotmánybíróság a véleménynyilvánítás tartalmára tekintet nélküli védelmére vonatkozó álláspontjára a különvélemény és a párhuzamos indokolások tárgyalásakor térek ki, hiszen ez talán az első helyen kiemelendő ellenvélemény az alkotmánybírák részéről, amely amellett, hogy egyezik saját álláspontommal, meglátásom szerint a legnagyobb jelentőségű a jövő szempontjából.

A köztársasági elnök által is felvetett azon aggálllyal kapcsolatosan, miszerint nincs a bűncselekménynek konkrét sértettje, elmondható, hogy az ilyen jellegű cselekményeknek köztudottan több sértettjük is van.

Annak ellenére, hogy ezt az aggályt a törvényjavaslathoz fűzött általános és részletes indokolás már annak felvetése előtt kellően eloszlatta, az indokolásban foglaltakkal még csak

⁵⁸⁸ 95/2008 (VII. 3.) AB határozat – Lévay Miklós alkotmánybíró párhuzamos indokolása, I/4. pont.

az említés szintjén sem foglalkozva a testület – a köztársasági elnök indítványával gyakorlatilag teljes mértékben egyezően – kifejti, hogy abban az esetben, ha a konkrét sértett személye megállapítható lenne, kellő perbeli legitimáció birtokában maga élhetne a már rendelkezésre álló jogi eszközökkel. Az Alkotmánybíróság mégis, gyakorlatilag szinonimaként használja a konkrét személy (sértett) és a konkrétan beazonosítható személy (sértett) fogalmát.

Ezzel szemben a jelen esetben a helyzet az, hogy az egyes individuális tagjait illetően nem meghatározott csoport nem magánindítvány alapján indult eljárásban részesülhet oltalomban, azonban az eljárás csak annak megállapítására irányul, hogy mennyiben alkalmas az adott cselekmény a csoport „fiktív, csupán általánosságban létező tagja” becsületének csorbítására, vagy méltóságának sérelmére. A köztársasági elnök szerint ezekben az esetekben konkrét személyiségi jogi sérelem lehetősége a tényállásnak megfelelő esetben nyilvánvalóan nem áll fenn, hiszen ha fennállna, a sértett a rágalmazás vagy becsületsértés tényállása alapján kezdeményezhetné az eljárást. Bár tény, hogy ezekben az esetekben nem lehet pontosan meghatározni, hogy hány sértettje van a bűncselekménynek, azt azonban igen, hogy van konkrét sértett. Ez a következtetés a büntetőjog általános elvei alapján nem lehet vita tárgya. Attól tehát, hogy a csoport nem minden tagját lehet (és kell) személy szerint megnevezni, ők nagyon is konkrét sértettek.

Ezzel kapcsolatban utalok vissza az előzőekben elmondottakra, és további kommentár nélkül teszem fel a kérdést: vajon az a személy, akinek emberi méltóságát csoporthoz tartozása miatt durván sérti az, ha mások őt kirekesztéssel, Dunába lövéssel, vagy – miként azt Budaházy György tette – ellene „fegyverbe” felszólítással gyakorlatilag a megsemmisítéssel fenyegetik, fiktív személy? Az az ember, akinek bőréből 2009-ben, a kurucinfo elnevezésű weboldalon⁵⁸⁹ lámpaernyőt kívánnak készíteni, vajon csak általánosságban létezik? Valóban nem áll fenn ezekben a konkrét személyiségi jogsérelem lehetősége? Ha pedig fennáll, elvárható-e a sértett csoport tagjától, hogy az eljárás valamennyi ódiomát magára vállalva személyesen érvényesítse jogait?

Problémaként utal arra a testület, hogy a bűncselekményhez nem kell konkrét jogsérelem, a tényállás alaki bűncselekmény. Erre csupán egyetlen megjegyzést tennék: akárcsak a rágalmazás és a becsületsértés.

⁵⁸⁹ Megjegyzem, hogy Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban számos szerző foglalkozik kifejezetten az interneten megvalósított gyűlöletbeszédrel, és hívja fel a figyelmet annak új kihívásaira (lásd például Audrey Guichard, Hate crime in cyberspace: the challenges of substantive criminal law, *Information & Communications Technology Law*, vol. 188, no. 2, 2009, 202, avagy Jennifer L. Lambe, Who Wants to Censor Pornography and Hate Speech, *Mass Communication and Society*, vol. 7, no. 3, 2004, 279–280).

Az Alkotmánybíróság nem tartotta kellőképpen pontosan meghatározott elkövetési magatartásnak a „különösen önkényuralmi rendszerre vagy eszmére emlékeztető vagy utaló testmozdulat” kifejezést.

Ahogy arra már korábban utaltam, az Alkotmánybíróság maga követeli meg a normaszöveg absztrakt megfogalmazását (55/2001 AB határozat), s valóban, a „testmozdulat” kifejezés csak itt szerepelt volna a Btk.-ban. Ahogy például a „tolvaj” szó is csak egyetlen helyen szerepel, s a jogalkotó nem magyarázta meg értelmező rendelkezésben, hogy mit ért a kifejezés alatt. Mint közismert magyar kifejezéssel a jogalkalmazónak mégsem voltak sohasem értelmezési nehézségei. Vélhetően ugyanígy kialakította volna gyakorlatát a szintén közismert és egyértelmű magyar szóval, a „testmozdulat”-tal kapcsolatban is. A becsületsértés esetén a bírói gyakorlat régen és egyértelműen kialakult a vonatkozásban, hogy mikor alkalmas egy kifejezés becsület csorbítására.

Pedig ez sem kevésbé szubjektív, mint az, hogy egy testmozdulat kit mire emlékeztet, vagy mire utal. Kétség esetén a bíró mérlegel. Ott is egyénfüggő, hogy ki mitől sértődik meg. A jogalkotónak annyi a feladata, hogy eldöntse, kíván-e egy magatartástípust szankcionálni, vagy sem, s hogy a megfelelő jogszabályi keretet megalkossa. A jogalkalmazónak kell ezt tartalommal megtöltenie. A magatartástípus sajátosságaira tekintettel meglátásom szerint egyenesen hiba lett volna egy ennél konkrétabb definíció. Ugyanakkor tényként jelenthető ki, hogy a bírói jogalkalmazás során e tényállás, mint minden új, kicsit szemléletformáló más jogszabály, rengeteg kérdést vetett volna fel. Mindezen kérdések megválaszolásakor nem csupán a norma konkrét esetben való alkalmazásakor felmerülő problematikával, hanem az új társadalmi berendezkedéssel, új nemzeti és nemzetközi helyzettel is számolni kellett volna.

Ismét: annak megítélése a testület szerint, hogy egy mozdulat kit és mire emlékeztet, egyéneenként változik, ebből következően a norma alkalmazását a szubjektív tényállási elem önkényessé teheti, amely mellett a jogalanyok számára sem egyértelmű, hogy melyek azok a magatartások, amelyek miatt az elkövető büntetőjogi felelősségre vonása várható. Ez a megállapítás álláspontom szerint értelmezhetetlen, és nem lehet oka a norma megsemmisítésének. Egyrészt a már kifejtettek, másrészt pedig amiatt, hogy az önkényuralmi rendszerre vagy eszmére emlékeztető vagy utaló testmozdulat egyértelmű. A náci karlendítés önkényuralmi rendszerre vagy eszmére utaló, míg bal kézzel megvalósított „párja” önkényuralmi rendszerre vagy eszmére emlékeztető. Ezáltal a jogalkotó egyértelmű szándékot fejezett ki, pontosan meghatározva azt, hogy mely magatartások tilalmasak, kizárva a jogszabály megkerülésének lehetőségét. Nem kívánok a másokat gyalázó személyeknek

ötleteket adni, de álláspontom szerint a norma még így is tág teret hagy arra, hogy meghökkentő véleményüket metakommunikációs eszközeikkel kifejezzék.

A normaszöveg álláspontom szerint önkényes jogértelmezésre nem adott volna alapot, az alkalmazhatóság várható kezdeti nehézségei pedig, amelyek önmagukban nem eredményeznek alkotmányellenességet, nem szolgálnak elégséges érvként ahhoz, hogy egy komoly társadalmi problémát kezelő jogszabály – amelynek megoldásához ez hatékony segítséget nyújthat – ne legyen kodifikálható.

Az önrendelkezési joggal kapcsolatosan arra szükséges felhívni a figyelmet, hogy míg a rágalmazás és becsületsértés esetén indokolt a magánindítvány megkövetelése, a gyalázkodás e tekintetben eltér a másik két bűncselekménytől. A gyalázkodás esetén ugyanis egy egész közösséget ér sérelem, amelynek értelemszerűen nem lehetséges – de szükségtelen is – minden tagját nyilatkoztatni arról, hogy kíván-e büntetőeljárást indítani, abban részt venni, vagy sem. Miként említettem, nem várható el senkitől, hogy a figyelmet saját magára irányítva, a megalázott és megfélemlített csoport érdekében tett feljelentésével, a büntetőeljárásban való részvételével saját életét és testi épségét veszélyeztesse. Ugyanígy, a bizonyítási eljárás során is szükségtelen a sértettek idézése. A magánindítvány megkövetelése a tényállás alkalmazhatatlanságának veszélyét rejtette volna magában. És nem utolsósorban – ahogy arra Kovács Péter alkotmánybíró párhuzamos indokolásában rá is mutat – az Alkotmány hivatkozott 54. §-ból nem vezethető le, hogy a sértett akaratnyilatkozata szükségképpen alkotmányos előfeltétele lenne a büntethetőségnek.⁵⁹⁰ Csupán egy gondolat erejéig jegyzem meg, hogy az államnak az „egyenlő méltóságúként kezelt” állampolgáraitól való gondoskodás közben nem csupán az a kötelessége, hogy védőernyőt biztosítson a „mégoly szélsőséges, meghökkentő” kijelentéseknek, hanem az is, ha a jogsértés ténye egyértelmű, és a sértett vagy sértettek kíméletét szem előtt tartva, bevonásuk nélkül is bizonyítható, ne tegye ki az éppen emberi méltóságában megalázott állampolgárt annak, hogy egy tárgyalóteremben, ahol a nyilvános tárgyaláson – és igen: zárt tárgyalás tartása esetén a bíróság folyosóján vagy az épület előtt – nagyszámú szélsőséges „polgártársa” tartózkodik, meg kelljen jelennie.

A (3) bekezdéssel kapcsolatos aggályokkal kapcsolatban hangsúlyozandó, hogy a törvény nem szüntette volna meg senki és semmi kritizálhatóságát, csupán a gyalázkodást, a súlyosan becsületsértő, emberi méltóságot sértő szitkok hangoztatását. A köztársasági elnök a (3) bekezdés alkotmányellenességéről indítványában bőven írt. Minthogy azonban az

⁵⁹⁰ 236/A/2008 AB határozat – Kovács Péter alkotmánybíró párhuzamos indokolása, IV. pont.

Alkotmánybíróság az (1) és a (2) bekezdést alkotmányellenesnek találta, s kifejtette, akkor lehetne alkotmányos a (3) bekezdés, ha az gyakorlatilag hatályon kívül helyezte volna az első kettőt, érdemben nem foglalkozott a köztársasági elnök felvetéseivel, s ennek valóban nem is lett volna értelme az első két bekezdés alkotmányellenességének kimondása után. Így nem látom értelmét az e bekezdéssel kapcsolatos, a köztársasági elnök indítványában foglalt aggályok megcáfolásának.

A büntetési tételkerettel, másként fogalmazva, az eltúlzottan súlyos szankció kilátásba helyezésével kapcsolatban megjegyzendő, hogy a törvényalkotó a bűncselekményt a bűncselekmények súly szerinti osztályozását tekintve azt enyhébbé, a vétségi alakzatba sorolta. A büntetési tételkeret pontosan megegyezik a rágalmazás és becsületsértés minősített eseteinek tételkeretével. Kiemelendő, hogy a gyalázkodás vétsége csak akkor büntethető, ha nagy nyilvánosság előtt követik el. Ha tehát egyetlen embert rágalmaz meg valaki nagy nyilvánosság előtt, azonos tételkeretek között büntetendő, mint a gyalázkodás elkövetője. Mindebből következően, ha valaki a nagy nyilvánosság előtt két embert rágalmaz meg, cselekményéért a hatályos halmazati szabályok szerint másfélszer olyan súlyos büntetésre számíthat, mint aki gyalázkodik. A cselekmény büntetési tételkerete ekként illeszkedik a Btk. rendszerébe, az nem tekintendő eltúlzottan súlyosnak.

I.6.

A véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatos alkotmánybírósági gyakorlat változtatásának igénye.

Párhuzamos indokolások és különvélemény

A többségi határozatnál meglátásom szerint sokkal érdekesebbek – de mindenképpen hasznosabbak a jövő jogalkotása számára – a hozzáfűzött párhuzamos indokolások, illetve különvélemény, amelyeket e munkában korábban, részben már több helyen idéztem. Míg jogi aktualitását tekintve – mint minden más esetben – irreleváns, hogy egyhangú-e egy döntés vagy sem, tudományos és jogalkotói szempontból annál érdekesebb, e témában pedig különösen fontos. Először fordul elő, hogy a gyűlöletbeszéddel kapcsolatban nem egyhangú határozatot hozott a testület. Ez pedig vitathatatlanul elmozdulást jelez. Volt olyan alkotmánybíró, aki, először a rendszerváltozás után, nem értett egyet a törvény hatályon kívül helyezésével (Kiss László), volt, aki egyetértett velem, de pusztán jogtechnikai hiányosságok

miatt, másként fogalmazva, nem tartja elhibázottnak, hogy a törvényhozó a büntetőjogi szankcionálással próbálkozik (Lévay Miklós). A harmadik alkotmánybíró pedig levezette, hogy a gyalázkodás pönalizálása hazánk nemzetközi jogi kötelezettsége, s szintén technikai (normavilágossági) okból, valamint azért értett egyet a többségi határozat rendelkező részével, mert álláspontja szerint a jogalkotó jelentősen túlmént azokon a kereteken, amelyek az ENSZ-egyezményből még okszerűen következtek volna (Kovács Péter).

Amit magam igazi – hadd fogalmazzak így – áttörésnek gondolok a különvélemény és a párhuzamos indokolások vonatkozásában, az az, hogy az alkotmánybírák is osztották azt az álláspontot, hogy a testületnek felül kellene vizsgálnia a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatban kialakított álláspontját. Ez igazi elmozdulás, amely ha valamikor többségi állásponttá válna, jelentőségét tekintve messze túl is mutatna a gyalázkodás törvényi tényállásán. Kiss László hangsúlyozza: „egyes cselekmények mikénti minősítése »korfüggő« és »politikai kultúra« függő lehet. Ez olyan körülmény, amely külön is indokolhatná a szabad véleménynyilvánításnak történelmi tükörben való elemzését.”⁵⁹¹ Kiemeli, e „történelmi meghatározottságot” az Alkotmánybíróság az önkényuralmi jelképekről hozott határozatában nyíltan vállalta. Kovács Péter egy vonatkozásban konkretizálja is ezt, amikor kiemeli, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata alapján a véleménynyilvánítás szabadsága „...nem vonatkozik azokra a megnyilatkozásokra, ideológiákra, amelyek tagadják magának az Emberi Jogok Európai Egyezményének [...] értékrendjét.”⁵⁹² Ezzel rámutat arra, hogy az Európai Unióban már meghaladottá vált az a nézet, amelyet a Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága a mai napig követendőnek tart, nevezetesen, hogy a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül. Kiss László is utal erre, amikor kijelenti, hogy az Alkotmánybíróság precedensjoga egyre távolodik a nemzetközi tendenciáktól, s példaként idézi a német és a finn büntető törvénykönyv megfelelő tényállásait, amelyek álláspontja szerint a magyar Alkotmánybíróság jelenlegi precedensjoga alapján nem állnak ki az alkotmányossági próbát.⁵⁹³ Térjünk vissza azonban a tartalomsemleges értelmezés követelményére. Kovács Péter idézi az 1992-ben megfogalmazott mondat másik felét is, miszerint a „tartalom nélküli védelem” addig illeti meg a véleményt, amíg az egy alkotmányosan meghúzott külső határba nem ütközik – hozzáátve, hogy a hazai jogrendbe beépített nemzetközi szerződések, illetve az európai jog kötelező normái ilyen alkotmányosan meghúzott külső határnak tekinthetők. Ilyen nézetek

⁵⁹¹ 236/A/2008 AB határozat – Kiss László alkotmánybíró párhuzamos indokolása, II/1. pont.

⁵⁹² 236/A/2008 AB határozat – Kovács Péter alkotmánybíró párhuzamos indokolása, II. pont.

⁵⁹³ 236/A/2008 AB határozat – Kiss László alkotmánybíró párhuzamos indokolása, II/1. pont.

hangoztatása és büntetendősége esetén a szükségesség–arányosság tesztjének alkalmazása ab ovo fel sem merül.⁵⁹⁴

Lévay Miklós nemcsak a nemzetközi gyakorlat, hanem az Alkotmánybíróság saját korábbi gyakorlata alapján mutat rá arra, hogy a testület határozatai között „...léteznek a tartalomorientált korlátozás elvét követő döntések is”.⁵⁹⁵ Konkrétan – akárcsak Kiss László – a 13/2000. és a 14/2000. számú döntéseket hozza fel példaként. Külön érdemes kiemelni Kiss Lászlótól az a gondolatmenetet, hogy az Alkotmánybíróság precedensjoga, amelynek alapján a véleménynyilvánítás szabadsága mára gyakorlatilag korlátozhatatlan alapjogként viselkedik, lebéníthatja az államot, elbizonytalaníthatja a jogalkalmazást. Álláspontja szerint jól nyomon követhető, hogy a bíróságok menekülnek az ilyen ügyek elbírálása elől, s ha ezt nem tehetik, feltűnően enyhe büntetéseket alkalmaznak a véleménynyilvánítás jogával visszaélőkkel szemben. Úgy véli, a bíróságok részéről ez mára – s itt két példát említ – elvezetett a joggal való visszaélésig.⁵⁹⁶ Teljes mértékben osztom az alkotmánybíró véleményét.

A jelen munka kiindulópontja és alapigazsága az a felvetés, hogy a társadalmi folyamatok változásával, az új társadalmi elvárásokkal változniuk kell a jogszabályoknak, rendkívül indokolt esetben magának az alaptörvénynek is.⁵⁹⁷ S amikor ezt most először három alkotmánybíró is megfogalmazza, helyénvaló a súlyos kifejezés használata: ez valóban áttörés. Több mint tizenöt év telt el, amióta az Alkotmánybíróság kijelölte a szólásszabadság határait. Kisebb jellegű társadalmi változásoknál, történelmi értelemben vett rövidebb idő elteltével a változás nem feltétlenül igényel jogszabály-módosítást, elegendő magának a joggyakorlatnak – jelen esetben az Alkotmány értelmezésének – árnyalatnyi változtatása, természetesen az Alkotmány szövegével nem ellentétes módon. Számos jogterület terrénumán tapasztalható, hogy a bírói jogértelmezés a megváltozott társadalmi helyzet és jogfelfogás mentén alakult. Álláspontunk szerint mindez nem kizárt az Alkotmány értelmezése során sem. A törvény indokolásában leírtak alapján az alkotmányértelmezés árnyalatnyi változása meglátásunk szerint a szólásszabadság határainak kijelölése területén indokolt lett volna. Egy demokráciában az alaptörvény nem lehet gátja a társadalmi, illetve az ehhez alkalmazkodni

⁵⁹⁴ 236/A/2008 AB határozat – Kovács Péter alkotmánybíró párhuzamos indokolása, II. pont.

⁵⁹⁵ 236/A/2008 AB határozat – Lévay Miklós alkotmánybíró párhuzamos indokolása, I/2. pont.

⁵⁹⁶ 236/A/2008 AB határozat – Kiss László alkotmánybíró párhuzamos indokolása, II/1. és 3. pont.

⁵⁹⁷ Minderre Szeder Gyula javaslatot tett. Ennek részletes kifejtését következő tanulmányában találhatjuk: A társadalom békéjének büntetőjogi védelméről, *Magyar Jog*, 2002/1, 1–11. „Ahhoz, hogy a társadalom békéjét egyre gátlástalanabban zavaró jelenségeknek radikális eszközökkel véget lehessen vetni, a közösség elleni izgatás büntetőjogi törvényi tényállását újra kell gondolni. A hatályos normaszöveg alapvető reformja mellett olyan kiegészítő rendelkezésekre is szükség van, amelyek a nemzetközi jog által üldözni kívánt, de a Btk.-ból ma még hiányzó elkövetési magatartásokat ugyancsak bűncselekménnyé nyilvánítják. Ehhez azonban a jogalkalmazónak át kell küzdenie magát az Alkotmánybíróság által leeresztett, majd a Legfelsőbb Bíróság által is lerakott sorompókon.”

köteles jogszabályi fejlődésnek. Abban az esetben pedig, ha erre mégsem alkalmas, sor kell hogy kerüljön a változtatásra. Nem is beszélve arról, hogy – ahogyan azt az előterjesztő, akárcsak korábbi törvényjavaslatakor, most is részletesen levezette – nemzetközi kötelezettségeink írják elő a gyalázkodás büntetendővé tételét Magyarország számára.

Miként azt dolgozatom III. részében, a hazánkat terhelő nemzetközi kötelezettségvállalásról szóló II. fejezetben részletesen kifejtettem, Kovács Péter alkotmánybíró párhuzamos indokolásában szintén levezeti e kötelezettségünket, s konkrétan ezt írja: „...hatályos nemzetközi jogi (és európaijogi) kötelezettségeink valóban előírják olyan jellegű cselekmények pönalizálását, mint amelyre az indítvány tárgyát képező Btkm. irányul [...]”.⁵⁹⁸ Ugyancsak ő utal – gyakorlatilag konkrétan – az alkotmánymódosítás szükségességére:

Amennyiben alkotmányosan nem lehetséges egy vállalt nemzetközi kötelezettség végrehajtása, úgy – amennyiben az állam nem kíván, vagy nem tud szabadulni az adott nemzetközi jogi kötelezettségétől – az alkotmányozó hatalomnak kell megtennie a megfelelő lépést.⁵⁹⁹

De még ha elméletileg felmondható is lenne minden olyan nemzetközi egyezmény, amely kötelez bennünket a változtatásra, sem gondoljuk, hogy hazánknak szembe kéne fordulnia a világgal, s éppen az Európai Unió és az ENSZ értékrendjével ellentétes álláspontot kellene képviselnie. Ha pedig az eddigiek után bárkinek kételye merülne fel az európai országok gondolkodási irányát illetően, olvassa el Kovács Péter párhuzamos indokolásában azt a részt, amelyben leírja: az Európa Tanács rasszizmus és intolerancia ellen létrehozott testülete (ECRI) ajánlásában éppen a gyalázkodás törvényi tényállásában megfogalmazott magatartásokkal szemben (sértések, nyilvános megszégyenítés) büntetőjogi fellépést szorgalmaz.⁶⁰⁰ Az említett testület egyébként a 2003. december 5. napján készült jelentésében üdvözölte a magyar törvényhozó gyűlöletbeszédrel (közösség elleni izgatással) kapcsolatos korábbi döntését.

Az Alkotmánybíróság határozata e témában még sosem váltott ki ekkora kritikát. Az éles kritika napjaink Magyarországon szinte borítékolható – és álláspontunk szerint helyeselhető is – volt az egyes kisebbségeket képviselő és egyéb jogvédő társadalmi szervezetek és közszereplők részéről. S bár el kell ismerni, sokan továbbra is kitartanak korábbi álláspontjuk mellett, meglepetéssel, és annál nagyobb örömmel hallottam és olvastam olyan

⁵⁹⁸ 236/A/2008 AB határozat – Kovács Péter alkotmánybíró párhuzamos indokolása, I. pont.

⁵⁹⁹ Uo., II. pont.

⁶⁰⁰ Uo., III. pont.

köztisztelőben álló jogtudósok és gyakorlati jogászok visszafogott, de sokszor kritikus észrevételeit, akik eddig egyértelműen ellenezték a szólásszabadság bármilyen további korlátozását.

Példaként Halmai Gábor professzor publicisztikájára utalok, aki Sólyom László akkori alkotmánybíró tanácsadójaként maga is részt vett a közösség elleni izgatással kapcsolatban meghozott alkotmánybírói határozat megalkotásában. Most először olvastam tőle állásponttal és a törvény előterjesztőinek véleményével nem ellentétes, sőt azzal harmonizáló gondolatokat: „az alkotmányos elvek értelmezésekor tekintettel kell lenni a kialakult társadalmi helyzetre és a meggyökeresedett bírói gyakorlatra.” Valamint: „De ha az undorító és kirekesztő szavak kimondóit nemcsak a társadalmi többség határozott és hangos kiállása, de egyetlen bíróság sem ítéli el, akkor a törvényhozónak és az Alkotmánybíróságnak is van tennivalója [...]”⁶⁰¹ – Maradéktalanul egyetértek. Továbbra is hiszem, hogy szükség van a gyalázkodás, a gyűlöletbeszéd büntetőjogi szankcionálására, amely nem a társadalom egyes csoportjaival kapcsolatban megfogalmazott kritikus, negatív vélemény kifejtését tiltaná meg, csupán azon kifejezések hangoztatását, amelyek súlyosan sértőek, s emberi méltóságukban megalázzák a csoport tagjait. S a cél tisztázása után technikailag miként lépünk tovább? Ha az alkotmánybírák körében többségi állásponttá válik az egyelőre kisebbségi vélemény, nevezetesen hogy újra kell értékelni a testület véleménynyilvánítással kapcsolatos álláspontját, lehet ismét gondolkodni Btk. módosításán, megfontolva Kovács Péter felvetését, hogy szorosabban kell majd kapcsolódni az ENSZ-egyezmény szóhasználatához. Ha nem, úgy hiszem, sajnos a Btk. módosításának előfeltételeként az Alkotmányt kell módosítani.

Eötvös Károlynak tökéletesen igaza van, amikor ezt írja: „Aki mindig bírál és csupáncsak bírál: az nem kellemes lélek.”⁶⁰² Hadd egészítsem ki szavait azzal: felelőtlen is. S mielőtt bárki felháborodna, nem az Alkotmánybíróságra célok. De akinek megvan a tudása a jobbításhoz, a segítségnyújtáshoz, és mégsem teszi, csupán igyekszik bizonyosságát adni annak, hogy miért nem jó egy elképzelés, sőt igyekszik hatásának érvényesülését megakadályozni, nem bánik helyesen talentumaival.

Hányszor hallottuk a gyűlöletbeszéddel kapcsolatban: elfogadhatatlanok a kirekesztő megnyilvánulások, túrhetetlen a „zsidózás és cigányozás”, fontos a kiszolgáltatottak védelme, mindent meg kell tennünk megóvásuk érdekében, fontos a szélsőségesekkel szembeni

⁶⁰¹ Halmai, Amikor a mocskos szavak jönnek, *Magyar Narancs*, 2008. július 10., 50–51.

⁶⁰² Eötvös Károly, *Utazás a Balaton körül*, Veszprém, Vitis Aureus, 2007, 30.

hatékony fellépés megteremtése, de nem úgy, ahogy azt maguk gondolják, mondják. Az nem hatékony, az alkotmányellenes. Nos, tehát miért nem fogalmazták meg eddig egyetlenegyszer sem ezek a befolyásos és szakmai felkészültségük miatt általam is őszintén tisztelt szakemberek közel két évtized óta: ha így nem jó, hát akkor hogyan jó?! Nem szeretnék populáris szintre süllyedni, de a téma szintisztán dogmatikai alapon nem tárgyalható.

Az Alkotmánybíróság a jogalkotó által a törvényjavaslat több mint tízoldalas indokolásában felvetett érvekre még utalás szintjén sem reagált – persze nem is kötelessége, csak lehetősége. Mindazonáltal érdekes lett volna elolvasni egy-két cáfolatot, például, hogy miért nem osztotta a konkrét sértett fogalmával kapcsolatos jogalkotói álláspontot, s nemcsak megismételve látni a 2004-es érveket, amelyekre a törvényjavaslat indokolása nem mellékesen érdemben kitér.

Félreértés ne essék, demokratához méltón tudomásul veszem az Alkotmánybíróság döntését, azonban egyetérteni nem tudok vele. De hangsúlyozom: még a döntés előtt sem csupán a törvényjavaslatban szereplő megoldást tartottam egyedüli lehetségesnek. Meggyőződésem, hogy a hatályos Alkotmány alapján ez az egyik lehetséges szabályozási mód lehetett volna.

De nem is ez, nem is a T/2785. számú törvényjavaslat „szomorú” sorsa a lényeges. Sokkal inkább fontos, hogy egy, a társadalom iránt elkötelezett, közfunkciót is betöltő jogász nem járhat el úgy, hogy a jogalkotás, vagy akár az alkotmánybíráskodás során ne legyen tekintettel a társadalom aktuális helyzetére, problémáira, igényére, s amellet, hogy természetesen nem szolgálhat aktuális, a jogszabályokkal össze nem egyeztethető módon megfogalmazott politikai törekvéseket, nem kezelheti a jogot öncélú szabályrendszerként. A jog szerepe és létezésének értelme végső soron az, hogy a társadalmi együttélést szabályozza. Ebből kiindulva a probléma nem az Alkotmány, az Alkotmánybíróság gyakorlata, és a büntetőjogi próbálkozások között feszül, hanem az elérni kívánt társadalmi cél és a közélet egyes szereplőinek ellenállása, elzárkózása között. Ha konszenzus volna a társadalmi probléma megoldását illetően, a jogi szabályozás kialakítása már csak egy egyébként igen érdekes és összetett, de mégiscsak részletkérdés lenne.

Az elsődleges cél az, hogy a politikai hovatartozás által determinált szembenállást elfeledve, igazi, valós értékeket hordozó kommunikáció alakuljon ki nem csupán a törvényalkotásra hivatott és felhatalmazott grémiumon, hanem az egész társadalmon belül. Tévedés lenne azt állítani, hogy mindezt a közeljövőben sor kerül, de ugyanekkor tévedés lenne az is, ha azt mondanánk, hogy mindez utópia. Nem is olyan régen nézett egymással farkasszemet egy szélsőséges, agresszióra és kirekesztésre hajló, a megfélemlítésre alapozó tömeg, és egy másik csoport, amelynek tagjai sorában politikusok, más közszereplők, családfők, anyák és

gyermekek voltak – bár közel sem képezték politikai nézeteiket illetően homogén közösséget –, és amely erőszak, avagy annak kilátásba helyezése nélkül közölte álláspontját a tojással, utcakövekkel, agresszióval felvértezett gyülekezettel szemben. Ebben az esetben a békés tömeg nemtetszésének kinyilvánítása győzedelmeskedett az agresszió felett. A társadalmat azonban nem lehet magára hagyni ebben a küzdelemben. Segíteni kell az állampolgárt – legyen akár pusztán önmaga, akár egy csoport tagjaként a gyalázkodás célpontja – abban, hogy ha már kifejezte igényét a szabályozásra, érdekeit érvényesíthesse, s az őt humán mivoltában ért sérelem esetén tudjon hova fordulni. És segíteni kell a társadalmat abban, hogy a másokat durván sértő, megalázó, adott esetben megfélemlítő megnyilvánulások következetes szankcionálása révén visszatérhessen a számára alkotmányos alapjogként garantált szólás és véleménynyilvánítás szabad gyakorlásának kulturált medrébe.

Az elfogadott és alkotmányellenesnek nyilvánított jogi norma sem kívánt sem többet, sem mást. Azt kívánta csupán elérni, hogy Európán belül, Magyarországon, a kommunikációs alapjogokkal ne élhessen vissza senki. És ez, álláspontom szerint, nem is lett volna olyan nehezen teljesíthető elvárás.

II. fejezet

A közösségi méltóság védelmének aktuális kérdései – alkotmánymódosítási javaslatok

Az eddigiekből, s különösen az előző fejezetben részletezett, a T/2785. számú törvényjavaslatot alkotmányellenessé nyilvánító 95/2008 (VII. 3.) AB határozat indokolásából, illetve a határozathoz fűzött párhuzamos indokolásokból és különvéleményből nyilvánvalóvá vált, hogy amíg a testület többségi véleménye a véleménynyilvánítással kapcsolatban kialakított álláspontja tekintetében nem változik, nem lehetséges az Alkotmány megváltoztatása nélkül az uszítás szintjét el nem érő, közösségek emberi méltóságát sértő verbális és nonverbális megnyilvánulások bármelyikéről büntető jogszabályt alkotni. Ugyanakkor az is nyilvánvalóvá vált, hogy a testület – s főképp a párhuzamos indokolást, illetve különvéleményt megfogalmazó alkotmánybírák, akik közül egyébként ketten továbbra

is fenntartották azt a véleményüket, hogy a jelenlegi alkotmányos keretek között is van lehetőség büntetőjogi tényállás megalkotására – egyértelműen a polgári jogi szabályozás és az alkotmánymódosítás irányába orientálják a jogalkotót. A polgári jogi szabályozást az Országgyűlés megalkotta – ezt részletesen elemeztem is a jelen munka IV. rész II. fejezetének II.4. és II.5. pontjaiban –, ez az Alkotmánybíróság ítéletére vár. A kormány, illetve az Országgyűlés kormánypárti frakciója kitartottak azon politikai és szakmai álláspontjuk mellett, hogy a büntetőjogi szankció megteremtése társadalmi szempontból szükségszerű, jogi szempontból pedig kötelessége hazánknak. Ezért az alkotmánybírósági határozat tükrében alkotmánymódosítási javaslatot nyújtottak be az Országgyűlés elnökéhez.

II.1.

Alkotmánymódosítási javaslatok

II.1.1. Az első alkotmánymódosítási javaslat: az alapjogi korlátozás újragondolása

Az igazságügyi és rendészeti miniszter a kormány nevében alkotmánymódosító javaslat előterjesztése mellett döntött. Indokolásában kifejtette, hogy Magyarországon a rasszista és idegengyűlöleti indíttatású magatartások mindinkább elterjednek, súlyosbodnak, s emellett hangsúlyozta, hogy hazánk a közösségek méltóságának védelmével kapcsolatos nemzetközi jogi és alkotmányos kötelezettségeinek az Alkotmánybíróság határozatának fényében másként eleget tenni nem képes.

A beterveztett, a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló T/9045. számú törvényjavaslat egyfelől az Alkotmány alapvető jogokra vonatkozó általános rendelkezéseket tartalmazó 8. §-át, a véleménynyilvánítási szabadságra vonatkozó rendelkezéseket, továbbá a diszkrimináció tilalmára vonatkozó szakaszokat egészítette volna ki a következők szerint:

Az alapvető jogok gyakorlása során tilos a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási gyűlölet keltése.

A véleménynyilvánítás szabadságának, valamint a sajtószabadságnak a gyakorlása nem irányulhat nemzeti, etnikai, faji vagy vallási gyűlölet keltésére, valamint a faji felsőbbrendűsége vagy a fajgyűlöletre alapozott eszmék terjesztésére.

A nemzeti, etnikai, faji vagy vallási gyűlölet keltését, valamint a faji felsőbbrendűsége vagy a fajgyűlöltre alapozott eszmék terjesztését a büntető törvény akkor is szigorúan bünteti, ha az mások alapvető jogát vagy a köznyugalmat közvetlenül nem sérti vagy nem veszélyezteti.⁶⁰³

E javaslat tárgyalása már az általános vitánál tartott, azonban a Budai Várban történt, 2009. április 18-i tüntetés új irányt adott az így megkezdett folyamatnak. Emlékeztetőül: az oktatási és kulturális miniszter – hangsúlyozva, hogy szocialista országgyűlési képviselőként – a holokauszttagadás büntethetőségét megteremtő törvényjavaslat benyújtására biztatta képviselőtársait az Országgyűlés plenáris ülésén. A holokauszttagadás büntetőjogi szankcionálását illetően egyetlen frakció kivételével valamennyi egyetértett a tekintetben, hogy a büntetőjogi tiltás megteremtésének feltétlen előfeltétele az Alkotmány módosítása. El kellett azonban dönteni, hogy a holokauszt tagadását a gyűlöletbeszéddel együtt, avagy attól külön kívánják kezelni. A korábbi, T/9045. számú törvényjavaslat előterjesztője (a kormány) és az őt támogató frakció (MSZP) az együttes kezelés mellett döntött. Egyrészt, minthogy a T/9045. számú törvényjavaslat elfogadáshoz szükséges kompromisszum nem látszott kialakulni, másrészt, mivel a fent vázolt események szükségszerűvé tették, hogy a holokauszttagadás büntethetőségét előkészítő, konkrétan erről rendelkező alkotmányos szabályok bekerüljenek az előterjesztésbe, a kormány visszavonta javaslatát. Ezzel szinte párhuzamosan kilencvenhat képviselőtársammal lényegében az előbbi javaslat átdolgozott, részben kibővített és konkretizált változatát újra benyújtottuk a házelnök asszonynak.

A T/9584. számú törvényjavaslat – „elődjétől” eltérően – az alapvető jogokra vonatkozó általános rendelkezést már nem tartalmazott, azonban a véleménynyilvánítási szabadságra vonatkozó rendelkezést kiegészítette egy, kifejezetten a holokauszt tagadásával, illetve az azzal rokon magatartásokkal kapcsolatos fordulattal, továbbá konkrét rendelkezést tartalmazott a gyülekezési és egyesülési jogra vonatkozóan is. A T/9584. számú törvényjavaslat alapján az Alkotmány véleménynyilvánítási szabadságot, gyülekezési és egyesülési jogot, valamint az egyenlőséghez való jogot, illetve diszkrimináció tilalmát szabályozó szakaszai a következők szerint egészültek volna ki:

A véleménynyilvánítás szabadságának, valamint a sajtószabadságnak a gyakorlása nem irányulhat nemzeti, etnikai, faji vagy vallási gyűlölet keltésére, a faji felsőbbrendűsége vagy fajgyűlöltre alapozott eszmék hangoztatására, terjesztésére, valamint a személyeket vagy a személyek egyes csoportjait életüktől, emberi méltóságuktól, szabadságuktól megfosztani kívánó, politikai, katonai vagy katonai

⁶⁰³ Lásd a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló T/9584. számú törvényjavaslat 1–3. §-ait.

jellegű szervezet, csoport támogatására, dicsőítésére, népszerűsítésére, védelmezésére. Tilos az önkényuralmi rendszerek által elkövetett népirtás és más, emberiség elleni cselekmények nyilvános tagadása, kétségbevonása, jelentéktelen színben való feltüntetése.

A gyülekezési jog gyakorlása nem irányulhat nemzeti, etnikai, faji vagy vallási gyűlölet keltésére, a faji felsőbbrendűsége vagy a fajgyűlöletre alapozott eszmék hangoztatására, terjesztésére, valamint a személyeket vagy a személyek egyes csoportjait életüktől, emberi méltóságuktól, szabadságuktól megfosztani kívánó, politikai, katonai vagy katonai jellegű szervezet, csoport támogatására, dicsőítésére, népszerűsítésére, védelmezésére.

Az egyesülési jog gyakorlása nem irányulhat a személyeket vagy a személyek egyes csoportjait életüktől, emberi méltóságuktól, szabadságuktól megfosztani kívánó, politikai, katonai vagy katonai jellegű szervezet, mozgalom, csoport létrehozására és működésére.

A nemzeti, etnikai, faji vagy vallási gyűlölet keltését, valamint a faji felsőbbrendűsége vagy a fajgyűlöletre alapozott eszmék terjesztését a büntető törvény akkor is szigorúan bünteti, ha az mások alapvető jogát vagy a köznyugalmat közvetlenül nem sérti vagy nem veszélyezteti.⁶⁰⁴

Sem a T/9045. számú, sem pedig a T/9584. számú törvényjavaslat tartalmilag nem kívánt mást tenni, mint figyelembe véve az ajánlás szintjén megfogalmazott, de tartalmilag elvárást kifejező nemzetközi és európai uniós dokumentumokban foglaltakat, valamint a jelenleg is jogrendszerünk részét képező, s hatályban lévő nemzetközi jogi kötelezettségeinket, azt az Alkotmány rendelkezései közé beemelni.⁶⁰⁵ Tekintettel arra, hogy a törvényjavaslat megfogalmazását számos kritika érte, mindenképpen szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a javaslat konkrét megfogalmazása is az előbbi összefüggésből ered. A gyalázkodás tárgykörében született legutóbbi alkotmánybíróági határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában Kovács Péter alkotmánybíró azt javasolta a jogalkotónak, hogy jobban ragaszkodjon a nemzetközi dokumentumok szóhasználatához, azt és csak azt pónalizálja, amiről ott szó van, hiszen ezzel a saját dolgát könnyítené meg.⁶⁰⁶ Nos, az előterjesztők ezt az észrevételt szem előtt tartva mindkét törvényjavaslatot az indokolásban rögzített nemzetközi dokumentumok megszövegezéséhez és fogalomhasználatához ragaszkodva fogalmazták meg. Az eredeti törvényjavaslatok szövege tehát gyakorlatilag ezek szövegét kívánta az Alkotmányba emelni.

⁶⁰⁴ Lásd a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló T/9584. számú törvényjavaslat 1–4. §-ait.

⁶⁰⁵ Lásd Avarkeszi Dezső államtitkár felszólalását az Országgyűlés plenáris ülésének 199. (2009. 03. 24.) ülésnapjáról készült jegyzőkönyvben.

⁶⁰⁶ Lásd Kovács Péter alkotmánybírónak a 95/2008 (VII. 3.) AB határozathoz fűzött különvéleménye III. pontját.

A javaslat parlamenti vitája során a főbb kritikai elemek a következők voltak. Volt képviselő, aki a Kádár-korszakbeli szövegezésnél is rosszabbnak tartotta a szöveget; másvalaki értelmezhetetlen jogfogalmakra hivatkozott; megint más elismételte, hogy a problémára megfelelő választ ad a közösség elleni izgatás törvényi tényállása; egyesek az Alkotmánybíróság megkerülésének, megleckéztatásának eszközét látták a javaslat mögöttes céljának, s végül voltak, akik a szólásszabadság értéksemleges védelmének megszüntetését, valamint a joggyakorlat hiányosságait kifogásolták. Mindebből jól látszik, hogy a frakciók álláspontja semmiben sem változott, s ekkor úgy tűnt, illúzió a kétharmados többség szavazatainak megszerzése a javaslathoz.⁶⁰⁷ Akkor pedig jogosan merült fel a kérdés: vajon mi értelme a javaslat benyújtásának? Erre két válasz adódik. Egyrészt a kormánynak, illetve a mindenkori kormánypártnak kötelessége lépéseket tenni az ország nemzetközi kötelezettségvállalásainak teljesítése érdekében, még akkor is, ha a siker kétséges; másrészt pedig az akkori társadalmi környezetben valós esély mutatkozott arra, hogy minden ellenérzésük dacára az ellenzéki pártok „rákényszerülnek” a javaslat támogatására. S ez csaknem így is lett.

A neonáci rendezvény miatt kialakult társadalmi felháborodás miatt nem maradhatott szalonképes az a párt, amelyik nem támogatta a holokauszttagadás büntethetővé tételét. A politikai demagógia, úgy tűnt, most a megoldás irányába mozdítja az eseményeket. Természetesen az előterjesztők képviselőcsoportján kívül az összes frakció ragaszkodott ahhoz, hogy az Alkotmány kizárólag a holokauszttagadásról, s ne általában a közösségi méltóság védelmének megteremtéséről szóljon; s még kevésbé tartalmazzon rendelkezéseket a gyülekezési és az egyesülési jogról. Itt csupán utalnék a holokauszttagadás büntetőjogi szabályozását illetően korábban már kifejtettekre, miszerint a jogalkotó nehezen alkalmazható és könnyen kijátszható szabályozást alkot, amennyiben a holokauszttagadást a gyalázkodástól elkülönítetten szabályozza. Mindazonáltal a Fidesz Magyar Polgári Szövetség benyújtott módosító javaslata csak a holokauszttagadásról, illetve az önkényuralmi rendszerek által elkövetett főbenjáró bűncselekményekkel kapcsolatos szabályozásról szólt. A tárgyalások tovább folytak, amelyek után szinte váratlanul ért mindenkit a legnagyobb ellenzéki párt jogi kabinetvezetőjének képviselői kapcsolódó módosító javaslata.

⁶⁰⁷ A parlamenti vitában elhangzott érvekről és ellenérvekről bővebben lásd Balsai István, Bárányi Gergely, Hankó Faragó Miklós, Gál Zoltán, Répássy Róbert, Salamon László, Szakács Imre és Wiener György képviselők, valamint Avarkeszi Dezső államtitkár és Papp Imre szakállamtitkár felszólalásait az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottságának 2009. március 9-i és 2009. május 18-i üléseiről, továbbá az Országgyűlés plenáris ülésének 199. (2009. 03. 24.) ülésnapjáról.

Répassy Róbert korábbi módosító javaslatához benyújtott, T/9584/7. számú kapcsolódó módosító javaslat, úgy tűnt, kompromisszumos megoldást jelenthet. A kapcsolódó módosító javaslat értelmében az Alkotmánynak csupán a véleménynyilvánítás szabadságát és sajtószabadságot rögzítő szakasza egészült volna ki – tehát a módosítás nem érintette volna a gyülekezési és egyesülési jogra, valamint az egyelőséghez való jogra vonatkozó rendelkezéseket. Azonban a gyalázkodásról rendelkezett volna a következők szerint:

A véleménynyilvánítás és a sajtószabadság gyakorlása nem sértheti más vagy mások emberi méltóságát, így különösen a magyar nemzet, valamint más nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösség méltóságát. Tilos az önkényuralmi rendszerek által elkövetett népirtás, más, emberiség elleni cselekmények nyilvános tagadása, kétségbevonása, jelentéktelen színben való feltüntetése.

Az eredeti, a nemzetközi dokumentumok szövegén, megfogalmazásán alapuló javaslatához képest a kapcsolódó módosító javaslat egy egyszerűbb, tisztább és szebb megoldást jelenthetett volna, amely nemzetközi kötelezettségeinket tartalmilag felöleli. Sőt az idézett szöveget adott esetben úgy is lehet értelmezni, hogy még szélesebb körben tette volna lehetővé a gyűlöletkeltő magatartások büntetését, az azokkal szembeni fellépést. A kapcsolódó módosító javaslat számos krónikus problémára megoldást jelenthetett volna, például egyértelművé tette volna, hogy a közösségek méltósága igenis a véleménynyilvánítás szabadságának és a sajtószabadságnak is határát jelenti. Ugyanakkor a javaslatot alaposabban megvizsgálva láthatjuk, hogy az egy vonatkozásban nem lett volna elegendő az Alkotmánybíróság gyakorlatának megváltoztatásához, s a gyűlöletbeszéd – s adott esetben a holokauszttagadás – alkotmányos módon történő büntetőjogi tiltásának lehetővé tételéhez, hiszen sehol nem tartalmazott a büntető törvényre való utalást. Ugyanúgy az Alkotmánybíróság kezében maradt volna annak értelmezése és eldöntése, hogy fűződik-e alkotmányosan jogkövetkezmény a közösségek méltóságának sérelméhez a büntetőjog eszközrendszerén keresztül is, avagy csak a polgári jogi szankcionálás lehetséges. Szintén kikerült volna a törvényjavaslatból a gyülekezési és egyesülési jogra vonatkozó rendelkezések módosítása. A kapcsolódó módosító indítványt a megfogalmazás általánossága miatt természetesen e tekintetben is lehet kiterjesztően értelmezni úgy, hogy az abban foglalt korlátozásokat értelemszerűen alkalmazni kell a gyülekezési és az egyesülési jog szabályaira is. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság gyakorlatára, illetve a jelenlegi jogalkalmazási tendenciára figyelemmel kifejezetten kedvező lett volna a jogalkotás és a jogalkalmazás

szempontjából mindezt *expressis verbis* rögzíteni az Alkotmányban, hiszen ez számos vita végére pontot tehetett volna.

A fenti okfejtésre tekintettel benyújtásra került egy másik, a fenti javaslatához kísértetiesen hasonló javaslat is, amely az előbbihez képest elsősorban abban tért el, hogy kifejezetten utalt az abban tilalmazni rendelt magatartások büntethetőségére is, a következők szerint:

Tilos a véleménynyilvánítás szabadságának és a sajtószabadságnak a gyakorlása során az emberi méltóságnak vagy a közösségek méltóságának a megsértése, továbbá a magyar nemzet vagy más nemzet, illetve etnikai, vallási csoport elleni gyűlölet keltése: e cselekményeket a büntető törvény akkor is szigorúan bünteti, ha azok mások alapvető jogát vagy a köznyugalmat közvetlenül nem sértik vagy nem veszélyeztetik.⁶⁰⁸

A rendszerváltás óta először egészen közel kerültek a frakciók a megegyezéshez. Régi adósságát törlesztette volna az Országgyűlés, ha a T/9584. számú alkotmánymódosító javaslatot, vagy legalább az említett kompromisszumos változatok valamelyikét elfogadta volna. Az Országgyűlésben végül nem volt meg a holokausztagadás és a gyalázkodás tilalmának Alkotmány megváltoztatása általi megteremtéséhez szükséges kétharmados akarat. A végszavazást hosszú vajúadás előzte meg, már-már elhitték az előterjesztők, hogy az elhatározásból lehet is valami, de egy hirtelen visszavont ellenzéki módosító javaslat, amelynek kialakulóban volt az előterjesztői támogatása, nyilvánvalóvá tette, hogy nem lesz törvény a javaslatból. Az ellenzők nem akartak kategorikus nemet mondani, úgy tűnik, inkább ügyesen alkalmazták a Hárszabály és a kommunikáció eszközeit. Persze felmerült a kérdés: mi lesz az erősebb motiváció a javaslat benyújtóinál – a szilárd meggyőződés, amely szerint a magatartások büntethetőségét (nem mellékesen a nemzetközi egyezmények kötelező rendelkezései és az Európai Unió elvárásai alapján) meg kell teremteni, avagy az újabb politikai kudarcától való félelem.

A jelenség társadalmi jelentőségéről sokan írtak már sok mindent. A téma elemzőinek új távlatokat nyitott volna az alkotmánymódosítás, hiszen talán már nincs is olyan nézőpont, ahonnan ne közelítették volna meg többen is a gyalázkodással kapcsolatos szabályozási lehetőségeket, s kis túlzással élve nincs olyan gondolatmenet, amelyen és amelynek ellenkezőjén már ne haladt volna végig valaki. A közéletben, a publicisztika világában pedig aligha hiszem, hogy lenne még egy olyan jogintézmény, amelyhez ennyi sztereotípiák és érvelési panel kapcsolódna. Az Alkotmány módosítása új helyzetet teremtett volna. Pontot tett

⁶⁰⁸ T/9584/9. és T/9584/10. számú kapcsolódó módosító javaslat a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló T/9584. számú törvényjavaslatához.

volna azoknak a vitáknak a végére, amelyek a társadalmi szükségességről, a gyalázkodás és a holokauszttagadás alkotmányos szabályozhatóságáról, a szólásszabadság és az emberi méltóság viszonyáról szóltak. Az alkotmánymódosítás egyértelművé tette volna, hogy a közösségeknek van emberi méltóságuk, amelyet védeni kell nemcsak az erőszakkal, illetve erőszak közvetlen veszélyével párosuló kirekesztő magatartásokkal szemben, hanem azokon túl más gyűlöletkeltő magatartásokkal szemben is. Nem lett volna többé kérdéses, hogy a közösségek méltóságát védeni kell a büntetőjog által, és oltalmazni lehet más jogág eszközrendszerén keresztül is. Pontot tett volna azoknak a találgatásoknak a végére, hogy vajon ez lenne-e a megoldás a nevezett társadalmi problémára, vajon nem lenne-e kontraproduktív a gyalázkodók megbüntetése a közösségeket ért verbális támadások esetén, vajon mennyire adhatna alapot a szabályozás a visszaélészerű joggyakorlásra stb. Kiderülhetett volna, hogy melyik elmélet volt igaz. Most adhattunk volna egy esélyt annak, hogy a később megalkotandó polgári jogi vagy büntetőjogi szabállyal segíthessünk egy társadalmi probléma megoldásán.

II.1.2. Újabb javaslat, koncepció nélkül

A véleménynyilvánítási szabadság korlátozásának tárgyában néhány nappal a T/9584. számú törvényjavaslat zárószavazását megelőzően egy további alkotmánymódosító javaslat is benyújtásra került. A T/10082. számú törvényjavaslat – melynek még tárgysorozatba vételéről sem született döntés – azonban a gyalázkodás büntethetőségéhez szükséges alkotmányos környezet megteremtése vonatkozásában nem tartalmazott rendelkezéseket, hanem kizárólag a nemzetiszocialista és a kommunista rendszerek bűneinek tagadása vonatkozásában, s kizárólag a véleménynyilvánítási szabadságot illetően javasolta új korlát megállapítását, a következők szerint:

Tilos a nemzetiszocialista és kommunista rendszerek által elkövetett népirtás és más, emberiség elleni cselekmények nyilvános tagadása, kétségbevonása, jelentéktelen színben való feltüntetése.

Az előbbiekkal összevetve azt láthatjuk, hogy e törvényjavaslat már csupán azt az egy mondatot tartalmazta, amelyet a T/9584. számú törvényjavaslatból az ellenzék támogathatónak vélt, természetesen a kompromisszum nélkül.

A törvényjavaslat indokolása szerint a javaslat alapvetően az Európai Parlament által 2009. április 2-án elfogadott, az európai lelkiismeretről és a totalitarizmusról szóló állásfoglalásán alapul. Az állásfoglalás arra figyelemmel, hogy „az áldozatok szempontjából mindegy, hogy melyik rezsim fosztotta meg őket szabadságuktól, kínozza vagy gyilkolta meg őket bármilyen okból”, egységesen fellép bárminemű ideológiai háttérből fakadó önkényuralmi rendszer ellen, és mint ilyet, a nemzetiszocialista és kommunista rendszerek által elkövetett emberiség elleni cselekményeket elítéli.

A törvényjavaslat az állásfoglalásban rögzített, fent idézett tilalmat kívánta az Alkotmány szintjére emelni. A véleménynyilvánítási szabadság vonatkozásában a törvényjavaslat által bevezetni kívánt korlátozás célja a nemzetiszocialista és kommunista rendszerek áldozatait, illetve ezek hozzátartozóit, valamint az általuk alkotott csoport emberi méltóságának védelme, illetve az ez irányú nemzetközi jogi kötelezettségeinkkel való összhang megteremtése volt.

Kérdés a javaslattal kapcsolatban, hogy valós jogalkotói szándék húzódott-e meg mögötte. Benyújtásának körülményei ugyanis legalábbis arra engednek következtetni, hogy előterjesztőjének célja nem volt más, mint hogy az előző pontban részletezett javaslat leszavazását indokolni tudja; s ezt a feltételezést nem cáfolták meg a későbbi sajtónyilatkozatok sem. E következtetés helytállóságát leginkább az a tény támasztja alá, hogy miután e téma kikerült a politikai retorika középpontjából, az előterjesztő – indokolása szerint átdolgozásra – 2009. szeptember 15. napján visszavonta javaslatát. Abban az esetben, ha valóban nem véglegesen, hanem állításának megfelelően csupán átdolgozásra vonta vissza a javaslatot, de az benyújtása után az eredetihez hasonló szellemben, meglehetősen szűk körben kívánja a szabályozást megteremteni, kérdés marad, hogy szabad-e majd támogatni egy félmegoldást kínáló javaslatot, amely a visszaélések lehetőségét és a kontraproduktivitás komoly veszélyét hordozza magában.

II.2.

A magyar törvényhozás lehetőségei és kötelességei. A kutatás eredményének összegzése

- 1) A gyalázkodás bűncselekménnyé nyilvánítása társadalmi szempontból szükséges, sőt a mai viszonyok mellett az államnak kötelessége.

- 2) Dolgozatomban elemző értékelését adtam annak, hogy Magyarországnak nemzetközi jogi és európai jogi kötelessége a közösségek méltóságának védelméről a jelenleg hatályos szabályozásnál hatékonyabb eszközökkel gondoskodnia. Munkám során igazoltam, hogy a hatékony jogvédelem nem merülhet ki a polgári jog vagy egyéb jogágak eszközrendszerének módosításában, hanem kötelező jelleggel meg kell alkotnunk a közösségek emberi méltóságának megsértését az uszításnál szélesebb körben pönalizáló büntetőjogi törvényi tényállást, ráadásul olyan módon, hogy az ahhoz rendelt szankció nem lehet súlytalan. Mind a gyűlöletbeszédet, mind pedig a holokauszttagadást bűncselekményi szinten kell szabályoznunk.
- 3) A nemzetközi jogi és jogszabályi környezet analízise során tett megállapításaimban részletezettek szerint fennáll természetesen a lehetősége annak, hogy megszüntessük uniós tagságunkat, s felmondjuk a jogalkotási kötelezettséget előíró nemzetközi szerződéseket, miként azt előadtam, ezzel a lehetőséggel komolyan számolni azonban úgy hiszem, abszurdítás.
- 4) Munkám során igazoltam, hogy a jelenleg hatályos Alkotmány keretei között is lehetőség nyílik a gyalázkodás és a holokauszttagadás bűncselekménnyé tételére. Ennek egyetlen akadályát az Alkotmánybíróság – álláspontom szerint tarthatatlan – jogértelmezése képezi. Csupán abban az esetben nyílik lehetőség arra, hogy alkotmánymódosítás nélkül eleget tegyünk a hazánkkal szemben támasztott nemzetközi kötelezettségeinknek, ha a testület felülvizsgálja a véleménynyilvánítással kapcsolatban kialakított gyakorlatát.
- 5) Megalapozottan következtethetünk arra, hogy az Alkotmánybíróság jelenlegi joggyakorlata mellett a holokauszttagadás – alkotmánymódosítás nélküli – bűncselekménnyé nyilvánításáról szóló törvényjavaslatot elfogadása esetén a testület alkotmányellenesnek nyilvánítaná.
- 6) Kutatásaim rávilágítottak arra, hogy – a védett jogi tárgy azonosságából következően – a holokauszttagadást csak a gyalázkodással együtt van értelme bűncselekménnyé nyilvánítani. Mindkét cselekmény vonatkozásában szükséges azonban az alkotmánybírósági és jogtudomány azt illető paradigmaváltása, hogy igényel csak egy individuális személyt ért sérelem esetén lehet fellépni, tekintve, hogy eljárási legitimitációval az egyén nem rendelkezik, ha a sérelem őt csoporthoz tartozása miatt, a csoporton keresztül érte. Ennek előfeltétele, hogy a testület megfogadja a Kiss László alkotmánybíró 95/2008 (VII. 3.) számú határozathoz fűzött párhuzamos

indokolásában foglaltakat, jelesül, hogy a közösségi méltóság fogalmát értelmezni szükséges.

- 7) Értekezésemben számot adtam arról, hogy a holokauszttagadást miért érdemes a gyalázkodás egyik speciális megnyilvánulási formájaként kezelni.
- 8) Munkámban a tudományos elemzés mellett konkrét jogeset kapcsán is igazoltam, hogy az önkényuralmi jelképek használatának vétsége rosszul alkalmazható, ellentmondásos törvényi tényállás, amelyet célzatos bűncselekménnyé kellene tenni, s mint a gyalázkodás egyik megnyilvánulási formáját, ugyanabban a tényállásban szabályozni. Ekként biztosítható egyfelől az alkotmánybírói jogértelmezés és az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata között, másfelől a testület izgatási és e tárgyú határozatai között feszülő ellentmondás feloldása.
- 9) Kiterjedt elemző és gyakorlati munkám során jutottam arra a következtetésre, hogy a közösség elleni izgatást – elsődleges jogi tárgyának különbözőségére tekintettel – a gyalázkodástól különállóan kell kezelni. Míg az előbbi funkciója a közrend védelme, az utóbbié az emberi méltóság oltalomban részesítése. Ebben az esetben a közösség elleni izgatás relációjában mind a Legfelsőbb Bíróság által alkalmazott szűkítő értelmezés, mind az Alkotmánybírói által konstruált *clear and present danger* mérce a továbbiakban is alkalmazható.
- 10) A gyalázkodás bűncselekménnyé nyilvánítása esetén – minthogy ekkor a közösségek emberi méltóságáról más törvényi tényállás gondoskodik, s e bűncselekménynek kizárólagos jogi tárgya a közrend védelméhez fűződő társadalmi érdek marad – megfontolandó a közösség elleni izgatás veszélyeztetési tényállássá alakítása, nagyjából olyan módon, ahogyan azt a Fővárosi Ítéletábla jogsértően már megtette.
- 11) Amennyiben az Alkotmánybírói álláspontja nem változik, nem érdemes a jogalkotónak az alkotmány ez irányú módosítása előtt a gyalázkodás pönalizálásával kísérleteznie.
- 12) A gyalázkodás bűncselekménnyé nyilvánítása mellett szükséges a közösségek méltóságának védelmét a polgári jog eszközrendszerével is óvni.

FÜGGELÉK

IRODALOM

I. HIVATKOZOTT IRODALOM

MAGYAR NYELVŰ SZAKIRODALOM

- Az Alkotmányhoz fűzött Kommentár*, 2009. március 31., Komplex CD jogtár.
- A Büntető Törvénykönyv Kommentárja*, 2009. március 31., Komplex CD jogtár.
- A Büntető Törvénykönyv magyarázata*, Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1986.
- A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása*, Budapest, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 1952.
- A Helsinki Bizottság és a NEKI Jogvédő Iroda javaslata a gyűlöletbeszéd és a sérelemdíj szabályozására, *Fundamentum*, 2008/2, 121–127.
- A Polgári Törvénykönyv Kommentárja*, 2009. március 31., Komplex CD jogtár.
- Ádám Antal (szerk.), *Alapjogok és alkotmányozás*, Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó–MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, 1996.
- Ádám Antal, Alkotmány és jogtudomány, *Jogtudományi Közlöny*, 1996. december, 531–537.
- Ádám Antal (szerk.), *Közjogi intézmények a XXI. században*, Pécs, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2004.
- Ádám Antal, *A világi és a vallási szimbólumokról. Ünnepi Kötet Sári János egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére*, Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék–Rejtjel, 2008.
- Ádám Péter, Holokauszttagadás és a francia jog, *Élet és Irodalom*, 2009. május 15., 6.
- Angyal Pál–Isaák Gyula, *Büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről* (1878, V. törvénycikk), Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1941.
- Angyal Pál, *A magyar büntetőjog kézikönyve*, 4: *Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk*, Budapest, Athenaeum, 1928.
- Arisztotelész, *Politika*, ford. Szabó Miklós, Budapest, Gondolat, 1994.
- Aronson, Elliott, *A társas lény*, Budapest, KJK–KERSZÖV, 2000.
- Az ATV *Ábra* című, 2008. november 19. napján felvett műsorának szó szerinti leirata.
- Balla Judit–Borbély Zoltán–Koltay András (szerk.), *Pálinkás György emlékkönyv*, Budapest, Rejtjel, 2007.
- Balog Zsolt György, Az infokommunikációs jogról, *Infokommunikáció és Jog*, 2004/2, 45.
- Balogh Zsolt, Alapjogi tesztek az Alkotmánybíróság gyakorlatában, in: Halmai Gábor (szerk.), *A megtalált alkotmány? A magyar alapjogi bíráskodás első kilenc éve*, Budapest, Indok, 2002, 122–144.
- Bán Tamás–Farkas Lilla–Magyar Gábor–Tallódi Zoltán–Weller Mónika, Strasbourg és a magyar joggyakorlat, *Fundamentum*, 2005/1, 49–53.
- Bán Tamás, A Holokauszt tagadása, a Faurisson-ügy, *Fundamentum*, 1999/1, 162–167.

- Bárándy Gergely–Berta Alíz, Gyalázkodás: elfogadott törvényjavaslat – elutasító alkotmánybíróvási határozat (Országgyűlés: igen, Alkotmánybíróság: nem), *Magyar Jog*, 2008/12, 808–818.
- Barna Péter, *A magyar büntető törvényhozás fejlődésének vázlata a felszabadulástól*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1956.
- Bitskey Botond (szerk.), *Tízéves az Alkotmánybíróság*, Budapest, Alkotmánybíróság, 2000.
- Blutman László, A bírósági határozatok közzététele és az Alkotmány, *Jura*, 2001/2, 80–96.
- Bócz Endre, A gyűlöletbeszéd és a büntetőjog, *Kriminológiai Közlemények*, 2002/60, 78–86.
- Csepeli György–Örkény Antal (szerk.), *Gyűlölet és politika*, Budapest, Minoritás Alapítvány, Kisebbségkutató Intézet, 2002.
- Dalos György, Haider és az ő „harca”, *Beszélő*, 1992. szeptember 12.
- Eötvös Károly, *Utazás a Balaton körül*, Veszprém, Vitis Aureus, 2007.
- Fazekas Erika, *Az integrációs klauzulák a magyar és a német alkotmányban*, Budapest, 2007, 336–357 (Parlamenti Ösztöndíjasok, 2005–2006).
- Fazekas Judit–Bátki Pál, Alkotmányossági aggályok a rasszizmus és idegengyűlölet elleni küzdelemről szóló kerethatározat-tervezet kapcsán, *Európai Tükör*, 2006/1, 44–63.
- Fleck Zoltán, *A véleménynyilvánítás határai a magyar bírói gyakorlatban*, Budapest, Constitutional and Legislative Policy Institute, 1996.
- Földvári József, *Magyar büntetőjog általános rész*, Budapest, Osiris, 2003.
- Gellér Balázs (szerk.), *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*, Budapest, KJK–KERSZÖV, 2004.
- Gerő András, Osztálygyűlöletbeszéd, in: Csepeli György–Örkény Antal (szerk.), *Gyűlölet és politika*, Budapest, Minoritás Alapítvány, Kisebbségkutató Intézet, 2002, 58–69.
- Grád András, *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*, Budapest, Strasbourg Bt., 2005.
- Halmi Gábor (szerk.), *A megtalált alkotmány? A magyar alapjogi bírászkodás első kilenc éve*, Budapest, Indok, 2002.
- Halmi Gábor, „A német a méltóság, az amerikai a szabadság alkotmánya” (Interjú Winfried Brugggerrel), *Élet és Irodalom*, LII(2008)/31 (2008. augusztus 1.), 7.
- Halmi Gábor, „Gyűlöletbeszéd” – köz- és magánjogi válaszok, in: Ádám Antal (szerk.), *Közjogi intézmények a XXI. században*, Pécs, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2004, 153–180.
- Halmi Gábor, *A kifejezés szabadsága az Alkotmánybíróság joggyakorlatában*, Budapest, Alkotmány és Jogpolitika Intézet, 1996.
- Halmi Gábor, Amikor a mocskos szavak jönnek, *Magyar Narancs*, 2008. július 10. 50–51.
- Halmi Gábor, Gyűlöletbeszéd és az uniós csatlakozás, *Fundamentum*, 2003/2, 109–118.
- Halmi Gábor, *Kommunikációs jogok*, Budapest, Új Mandátum, 2002.
- Halmi Gábor, Véleményszabadság és büntetőjog, *Jogállam*, 1993, 45–52.
- Horkay-Hörcher Ferenc, *Előadások a XIX. és XX. század állambölcsölete köréből*, Budapest, Szent István Társulat, 2001.
- Horváth Dóra, Véleménynyilvánítás szabadsága kontra gyűlöletbeszéd, *Studia Iuvenum Iurisperitorum*, 2004/II, 41–70.
- Horváth Zoltán, *Kézikönyv az Európai Unióról*, 6., átdolgozott, bővített kiadás, Budapest, HVG–ORAC, 2005.

- Kaltenbach Jenő, Az Európa Tanács Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottságának általános politikai ajánlásai, *Acta Humana*, 2004/4, 41–48.
- Kaltenbach Jenő, Gyűlöletbeszéd-retorika a kisebbségi ombudsmanhoz érkezett négy panaszügy tükrében, in: Csepeli György–Örkény Antal (szerk.), *Gyűlölet és politika*, Budapest, Minoritás Alapítvány, Kisebbségkutató Intézet, 2002, 156–165.
- Kartal Zsuzsa, Miért épp a holokauszt?, *168 óra*, 2009. május 1., 22–23.
- Kilényi Géza, Az Alkotmány egyes (alapelvi, alapjogi) rendelkezéseinek jogi jellege, *Társadalmi Szemle*, 1995/11, 39–50.
- Kilényi Géza, *Fejezetek az alkotmányjog köréből*, kari jegyzet, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 2004.
- Kiss Barnabás, Az emberi-állampolgári jogok alkotmányi szabályozásának kérdései, in: Ádám Antal (szerk.), *Alapjogok és alkotmányozás*, Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó–MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, 1996.
- Koltay András, A „clear and present danger” elv fordultatos története az Egyesült Államokban és Magyarországon, *Magyar Jog*, 2009/7, 415–423.
- Koltay András, A holokauszttagadás büntethetősége és a véleménynyilvánítás szabadsága, *Magyar Jog*, 2004/4, 220–231.
- Koltay András, A közösségek méltóságának védelme, *Iustum, Aequm, Salutare*, I(2005)/1, 147–169.
- Koltay András, A köztársaság nevében, in: Balla Judit–Borbély Zoltán–Koltay András (szerk.), *Pálinkás György emlékkönyv*, Budapest, Rejtjel, 2007, 107.
- Koltay András, Az önkényuralmi jelképek korlátozhatóságának kérdése – a Vajnai kontra Magyarország ügy apropóján, *Magyar Jog*, 2008/12, 805–806.
- Kondorosi Ferenc, A gyűlöletbeszéd büntethetősége a nemzetközi emberi jogi okmányok tükrében, *Jura*, 2008/1.
- Kondorosi Ferenc–Ligeti Katalin, *Az európai büntetőjog kézikönyve*, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008.
- Legény Krisztián, Szólásszabadság és tolerancia, a gyűlöletbeszéd szabályozásának alternatívái, *Jogi Tanulmányok*, 2004. 115–133.
- Legény Krisztián, Szólásszabadság és tolerancia, a gyűlöletbeszéd szabályozásának alternatívái, *Belügyi Szemle*, 2004/6, 178–194.
- Lévay Miklós–Kígyóssy Katinka (szerk.), *Bűnügyi tudományi közlemények. Az Európai Unió hatása a büntetőjog fejlődésére*, Miskolc, Bíbor, 2004.
- Ligeti Katalin (szerk.), *Wiener A. Imre ünnepi kötet*, Budapest, HVG–ORAC, 2005.
- Molnár Katalin, Szavakkal elkövetett erőszak: gyűlöletbeszéd, in: Uő, (szerk.), *Az erőszak a modern társadalmi folyamatokban*, Budapest, Rendőrtisztai Főiskola, 2003, 102–128.
- Molnár Péter, Pótcselekvés, *Fundamentum*, 2000/3, 84–88.
- Molnár Péter, Uszítás vagy gyalázkodás, *Fundamentum*, 2001/4, 113–124.
- Nagy Zoltán, *A véleménynyilvánítás szabadsága, és az azt övező visszásságok. A demokrácia deficitje*, szerk. Csefkó Ferenc–Horváth Csaba, Pécs, 2008.
- Orwell, George, *1984*, Budapest, Európa, 1989.

- Osztoivits András, Az első magyar előzetes döntéshozatali eljárás iránti kérelem, *Európai Jog*, 2004/5, 16–21.
- Peers, Steve, Büntetőjog (részlet), in: Lévay Miklós–Kígyóssy Katinka (szerk.), *Bűnügyi tudományi közlemények. Az Európai Unió hatása a büntetőjog fejlődésére*, Miskolc, Bíbor, 2004, 147–210.
- Petrétei József, *Alkotmányjog*, I, Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002.
- Polt Péter, A közösség elleni izgatás egyes jogalkotási és jogalkalmazási kérdései, in: Ligeti Katalin (szerk.), *Wiener A. Imre ünnepi kötet*, Budapest, HVG–ORAC, 2005, 167–184.
- Polyák Gábor, A gyűlöletbeszéd büntethetősége, *Fundamentum*, 2008/2, 24–46.
- Romsics Ignác, *Magyarország története*, Budapest, Akadémiai, 2007.
- Sajó András, A faji gyűlölet igazolása büntetendő, *Fundamentum*, 2004/4, 21–34.
- Sajó András, A rasszista nézetek büntetésének alkotmányosságáról, in: Gellér Balázs (szerk.), *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*, Budapest, KJK–KERSZÖV, 2004, 479–509.
- Sajó András, *A szólásszabadság kézikönyve*, Budapest, KJK–KERSZÖV, 2005.
- Sáriné Simkó Ágnes, Az új Polgári Törvénykönyv megalkotásának jelenlegi helyzete Magyarországon, *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny*, 2006/3, 87–91.
- Schnierer Aladár, *A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntető-törvény (1878. V. t. cz.) magyarázata*, Budapest, Franklin Társulat, 1881.
- Schweitzer Gábor, (M)eddig tolerálható a gyűlöletbeszéd?, *Acta Humana*, 2002/49, 23–32.
- Shaw, Malcolm N., *Nemzetközi jog*, Budapest, Complex, 2008.
- Sólyom László, Az alkotmánybíráskodás tizedik évfordulójára, in: Bitskey Botond (szerk.), *Tízéves az Alkotmánybíróság*, Budapest, Alkotmánybíróság, 2000, 21–45.
- Sólyom László, *Jogi eszközök emberek csoportja jó hírűvének, illetve a csoport megsértésén keresztül a csoport tagjai emberi méltóságának megsértése ellen*, kézirat, 2002.
- Szabó András, Gyűlöletbeszéd és gyűlöletre uszítás, *Kriminológiai Közlemények*, 2002/60, 63–68.
- Szeder Gyula, A társadalom békéjének büntetőjogi védelméről, *Magyar Jog*, 2002/1, 1–11.
- Szilágyi-Gál Mihály, A gyűlöletbeszéd, és a „rózsa neve”. Egy gondolatmenet a gyűlöletbeszédéről, *Regio Kisebbségi Szemle*, 2004/2, 105–120.
- Tanácsok az előzetes kérdés előterjesztéséhez bírák számára, *Bírósági Közlöny*, 2004/5.
- Tilk Péter, A gyűlöletbeszéd szabályozásának néhány előzetes értékelési szempontja, *Magyar Jog*, 2003/6, 321–331.
- Tilk Péter, A kifejezési szabadság és a gyűlöletbeszéd néhány alkotmányjogi vonatkozása, *Acta Humana*, 2005/1, 5–32.
- Valki László, Az Európai Unióhoz csatlakozó Magyarország Szuverenitása, *Magyar Tudomány*, 1999/8, 1000–1007.
- Valki László, A második világháború hatása a nemzetközi jog fejlődésére. 1945 a világtörténelemben. Milyen jövőt képzel magának a világ?, in: Feitl István–Földes György (szerk.), *Tanulmányok*, Budapest, Napvilág, 2005, 266–287.
- Varga Zoltán, A közösség elleni izgatás, *Magyar Jog*, 2002/12, 706–717.
- Varga Zoltán, Gyűlöletbeszéd, in: *Kriminológiai Közlemények*, 2002/60, 69–77. (Jogi Fórum, letöltés ideje: 2001. december 2.)
- Várnay Ernő–Papp Mónika, *Az Európai Unió joga*, Budapest, KJK–KERSZÖV, 2005.

- Vaskuti András, A közösség elleni izgatás bírói gyakorlata, in: Ligeti Katalin (szerk.), *Wiener A. Imre ünnepi kötet*, Budapest, HVG–ORAC, 2005, 185–205.
- Weller Mónika, A Vajnai-ítélet és lehetséges hatásai az önkényuralmi jelképek használata tilalmának szabályozására, *Acta Humana*, 19(2008)/3, 78–95.
- Zombori Mónika, A közösségek méltóságának védelméről, *Magyar Jog*, 2006/6, 332–339.

IDEGEN NYELVŰ SZAKIRODALOM

- Alexy, Robert, *Theorie der Grundrechte*, Frankfurt, Suhrkamp, 1986.
- Appleton, Arthur–Graf, Brend U., Freedom of Speech and Assembly Versus Trade and Transit Rights: Roadblocks to EU and MERCOSUR Integration, *Legal Issues of Economic Integration*, vol. 34 no. 3, 2007, 255–281.
- Arzt, Gunther–Weber, Ulrich, *Strafrecht Besonderer Teil*. Ein Lehrbuch in 5 Heften, LH 1: *Delikte gegen die Person*, 1988, Bielefeld, Gieseking, 177–178.
- Asquith, Nicole, In terrorem: ‘With their tanks and their bombs, and their bombs and their guns, in your head’, *Journal of Sociology*, vol. 40, no. 4, 2004, 400–416.
- Azriel, Joshua, The Internet and Hate Speech: an Examination of the Nuremberg Files Case, *Communication Law and Policy*, vol. 10, no. 4, 2005, 477–497.
- Baker, C. Edwin, Harm, liberty, and free speech, *Southern California Law Review*, (70) 979 (1997), 979–1020.
- Banton, Michael, Decision-taking in the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, in: Alston, Philip–Crawford, James, *The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring*, Cambridge, Cambridge UP, 2000, 55–78.
- Bentley, Kristina A., If Baboons Could Talk... J. S. Mill on Freedom of Speech and the Limits of Racial Discourse, *Politikon*, vol. 33, no. 1, 2006, 31–44.
- Bird, Karen L., Racist speech or free speech, *Comparative Politics*, vol. 32. no. 4. July 2000, 399–418.
- Blasi, Vincent, Reading Holmes through the Lens of Schauer: the Abrams Dissent, *Notre Dame Law Review*, (72) 1343 (1997), 1343–1360.
- Blasi, Vincent, The first amendment and the ideal of civic courage: the Brandeis opinion in *Whitney v. California*, *William and Mary Law Review*, (29) 653 (1988).
- Blee, Kathleen M., The Microdynamics of the Hate Violence: Interpretive Analysis and Implications for Responses, *American Behavioral Scientist*, vol. 51, no. 2, 2007, 267–269.
- Bleich, Eric–Hart, Ryan K., Qualifying Hate: The Evolution of German Approaches to Measuring ‘Hate Crime’, *German Politics*, vol. 17, no. 1, 63–80.
- Bollinger, Lee C., *The Tolerant Society. Freedom of Speech and Extermist Speech in America*, Oxford, Oxford UP, 1986.
- Bowett, D. W.–Sands, Philippe–Klein, Pierre, *Bowett’s Law of International Institutions*, London, Sweet & Maxwell, 2001.
- Carlos, Gil–Iglesias, Rodriguez, The protection of fundamental rights in the Case Law of the Court of Justice of the European Communities, *Columbia Journal of European Law*, 1995. no. 2. December, 169–182.

- Cowan, Gloria–Resendez, Miriam–Marshall, Elizabeth–Quist, Ryan, Hate Speech and Constitutional Protection: Priming Values of Equality and Freedom, *Journal of Social Issues*, vol. 58, no. 2, 2002, 247–263.
- Craig, Paul–De Búrca, Gráinne, *EU Law. Text, Cases and Materials*, Oxford, Oxford UP, ⁴2008.
- Donders, Yvonne, *The Protection of Cultural Rights in Europe: None of the EU's Business. Maastricht Journal of European and Comparative Rights*, vol. 10, no. 2, 2003, 117–147.
- Drost, Pieter N., *The Crime of State: Penal Protection for Fundamental Freedoms of Persons and Peoples, I: Humanicide*, Leyden, A.W. Sythoff, 1959.
- Duffy, Margaret E., Web of Hate: a fantasy Theme Analysis of the Rhetorical Vision of Hate Groups Online, *Journal of Communication Inquiry*, vol. 27, no. 3, 2003, 291–312.
- Eser, Albin, *Strafrecht*, III, 1981, München, Beck, 157–176.
- Fairhurst, John–Vincenzi, Christopher, *Law of the European Community*, Harlow, Essex, Pearson Longman, ⁴2003.
- Fish, Stanley, Holocaust denial and academic freedom, *Valparaiso University Law Review*, 2000/1.
- Franklin, Karen, Good Intentions: The Enforcement of Hate Crime Penalty-Enhancement Statutes, *American Behavioral Scientist*, vol. 46, no. 1, 2002, 154–171.
- Friedrich, Carl Joachim, *Man and his government*, New York–San Francisco–Toronto–London, McGraw-Hill, 1963.
- Gallagher, Paul, Future developments in judicial cooperation in criminal matters, *ERA Forum*, vol. 9, April 2009, 495–517.
- Gittens, Winston T., Book Review: Hate Crime, *Crime, Media, Culture*, vol. 2, 2006, 235–237.
- Guichard, Audrey, Hate crime in cyberspace: the challenges of substantive criminal law, *Information & Communications Technology Law*, vol. 188, no. 2, 2009, 201–234.
- Harris, D. J., *Cases and Materials on International Law*, London, Sweet & Maxwell, 2004.
- Heinze, Eric, Cumulative jurisprudence and human rights: the example of sexual minorities and hate speech, *The International Journal of Human Rights*, vol. 13, no. 2–3, 2009, 193–209.
- Heinze, Eric, Viewpoint Absolutism and Hate Speech, *The Modern Law Review*, vol. 69, no. 4, 2006, 543–582.
- Horak, Stephan M., *Eastern European National Minorities, 1919–1980*, Littleton, Colorado, Libraries Unlimited, Inc., 1985.
- Hull, Carrie, L., Poststructuralism, Behaviorism and the Problem of Hate Speech, *Philosophy & Social Criticism*, vol. 29, no. 5, 2003, 517–535.
- Iganski, Paul, Legislating against hate: outlawing racism and antisemitism in Britain, *Critical Social Policy*, vol. 19, 1999, 129–141.
- Israel, Michael, Hate Speech and the First Amendment, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, vol. 15, 1999, 97–110.
- Jellinek, Georg, *System der subjektiven öffentlichen Rechte*, Tübingen, Mohr, 1905.
- Joseph, Sarah–Schultz, Jenny–Castan, Melissa, *The International Convention on Civil and Political Rights. Cases, Materials and Commentary*, Oxford, Oxford UP, 2000.
- Koenig, Thomas H.–Rustad, Michael L., „Hate Torts” to Fight Hate Crimes: Punishing the Organizational Roots of Evil, *American Behavioral Scientist*, vol. 51, no. 2, 2007, 302–318.
- Lamarque, Gara, The price of hate, *Index of Censorship*, vol. 28, no. 2., 1999, 24–27.

- Langley, Winston E. (szerk.), *Human Rights: Sixty Major Global Instruments*, Jefferson, North Carolina, McFarland & Company, Inc., Publishers, 1992.
- Lee, Elissa–Leets, Laura, Persuasive Storytelling by hate Groups Online: Examining Its Effects on Adolescents, *American Behavioral Scientist*, vol. 45, no. 6, 2002, 927–957.
- Leets, Laura, Experiencing Hate Speech: Perceptions and Responses to Anti-Semitism and Antigay Speech, *Journal of Social Issues*, vol. 58, no. 2, 2002, 341–361.
- Leets, Laura, Responses to Internet Hate Sites: Is Speech Too Free in Cyberspace?, *Communication Law and Policy*, vol. 6, no. 2, 2001, 287–317.
- Legal Instruments to Combat Racism and Xenophobia*, Commission of the European Communities, December, 1992.
- Lipstadt, Deborah, *Denying the Holocaust*, New York, The Free Press, 1993.
- MacGinty, Roger, Hate Crimes in Deeply Divided Societies: The Case of Northern Ireland, *New Political Science*, vol. 22, no. 1, 2000, 49–60.
- McMahon, Brian T.–West, Steven L.–Lewis, Allen N.–Armstrong, Amy J.–Conway, Joseph P., Hate Crimes and Disability in America, *Rehabilitation Counseling Bulletin*, vol. 47, no. 2, 2004, 66–75.
- Mello, Jeffrey A., Hate Speech, the First Amendment, and Professional Codes of Conduct: Where to Draw the Line?, *Journal of Legal Studies Education*, vol. 25, Issue 1, 2008, 1–16.
- Monar, Jörg, The EU's role in the fight against racism and xenophobia: evaluation and prospects after Amsterdam and Tampere, *Liverpool Law Review*, vol. 22, January 2000, 7–20.
- Morgan, Jo, US hate crime legislation: a legal model to avoid in Australia, *Journal of Sociology*, vol. 38, Issue 1, 2002, 25–48.
- Nemes, Irene, Regulating Hate Speech in Cyberspace: Issues of Desirability and Efficacy, *Information & Communication Technology Law*, vol. 11, no. 3, 2002, 193–220.
- Nielsen, Laura Beth, Subtle, Pervasive, Harmful: Racist and Sexist Remarks in Public as Hate Speech, *Journal of Social Issues*, vol. 58, no. 2, 2002, 265–280.
- Nolan, James–Akiyama, Yoshio, Assessing the climate for hate, *Criminal Justice Studies*, vol. 15, no. 2, 2002, 87–103.
- Patterson, Thomas E., *The American Democracy*, New York, McGraw-Hill, Inc., 1993.
- Post, Robert, Reconciling theory and doctrine in first amendment jurisprudence, *California Law Review*, (88) 2353 (2000), 1–26.
- Rabrenovic, Gordana, When hate comes to town: community response to violence against immigrants, *American Behavioral Scientist*, vol. 51, no. 2, 2007, 349–360.
- Răducanu, Ruxandra, PhD, Protejarea dreptului la viață – drept fundamental al omului – prin normele penale, *Annales Universitatis Apulensis, Series Jurisprudentia*, 10/2007, 301, 303–304 (a tanulmány angol nyelvű fordítása alapján).
- Report on Member States' Legal Provisions to Combat Discrimination*, European Commission, February 2000.
- Roth, Stephen J., Denial of the holocaust as an issue of law, in: *Israel Yearbook on Human Rights*, vol. 23, Dordrecht–Boston–London, Martinus Nijhoff, 1993.
- Schima, Bernard, *Das Vorabentscheidungsverfahren vor dem EuGH – unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage in Österreich*, Wien, Manz, 1997, 15–16.

- Schmidt, Markus G.–Vojtovic, Raphaelle, Holocaust denial and freedom of expression, in: Orlin Rosas (szerk.), *The Jurisprudence of Human Rights Law: a Comparative Interpretive Approach*, Turku–Abo, Institute for Human Rights, Abo Akademic University, 2000.
- Schmidt, Rolf, *Grundrechte*, Grasberg b. Br., szerzői kiadás, 2003.
- Schultheis, Herbert, *Die Reichskristallnacht in Deutschland nach Augenzeugenbereichten*, Bad Neustadt a.d. Saale, Rotter, 1985.
- Shermer, Michael–Grobman, Alex, *Denying History*, California, University of California Press, 2002.
- Stein, Eric, History against free speech: The new German law against the „Auschwitz” – and other – lies, *Michigan Law Review*, vol. 85, no. 2, 1986. November, 277–324.
- Steiner, Henry J., Individual claims in a world of massive violations: What role for the Human Rights Committee?, in: Alston, Philip–Crawford, James (szerk.), *The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring*, 2000, Cambridge, Cambridge UP, 15–53.
- Stern, Klaus, *Das Staatsrecht der BRD*, III/1, München, Beck, 1988.
- Strafgesetzbuch*, April 1 2008, München, Deutscher Taschenbuch, 78–102.
- Straus, Scott, What Is the Relationship between Hate Radio and Violence? Rethinking Rwanda’s „Radio Machete”, *Politics & Society*, vol. 35, no. 4. 2007, 609–637.
- Sunstein, Cass, *Democracy and the Problem of Free Speech*, New York, The Free Press, 1993, 326.
- Tridimas, Takis, *The General Principles of EU Law*, Oxford, Oxford UP, 2006.
- Wade, A. L., *Administrative Law*, Oxford, Calendron Press, 1977.
- Weatherill, Stephen–Beaumont, Paul, *EU Law*, London, Penguin Books, 1999.
- Whine, Michael, Expanding holocaust denial and legislation against it, *Communications Law*, vol. 13, no. 3. 2008, 86–95.
- Williams, Andrew, *EU Human Rights Policies. A Study in Irony*, Oxford, Oxford UP, 2005.
- Wimmer, Kurt, Toward a World Rule of Law: Freedom of Expression, *Critical Social The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 603, 2006, 202–216.
- Zweigert, Konrad–Kötz, Hein, *An Introduction to Comparative Law*, Amsterdam–New York–North Holland Publishing Co., 1977.

II. EGYÉB FELHASZNÁLT IRODALOM

MAGYAR NYELVŰ IRODALOM

- Ádám Antal, A biztonság az értékek között, *Jura*, 2005/1, 33–41.
- Ádám Antal, A jogi alapértékekről, in: *Kilényi Géza jubileum*, 2006, 11–23.
- Ádám Antal, A magyar Alkotmányból hiányzó alapértékekről, *Közjogi Szemle*, 2009/2, 1–8.
- Ádám Antal, A tömegközlés alkotmányi szabadsága, *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*, 1998/30, 6–20.
- Ádám Antal, A tömegközlés alkotmányjogi vonatkozásairól, in: *Kovács István emlékkönyv*, 1991, 7–20.

- Ádám Antal, A véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos korlátai, *Mentelmi Jog*, 2006, 159–176.
- Ádám Antal, Az alkotmánybíróság szerepe az emberi jogok védelmében, *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*, 1994/15–16, 55–70.
- Ádám Antal, Az alkotmányi értékek versengéséről, in: *Lőrincz Lajos jubileum*, 2006, 11–16.
- Ádám Antal, Az alkotmányi tilalmakról, in: *Losonczy István emlékkönyv*, 2005, 62–68.
- Ádám Antal, Az alkotmányos jogállam újszerű feladatai és működése, in: *Ivancsics Imre jubileum*, 2008, 45–58.
- Ádám Antal, Az emberi jogok nemzetközi és belső jogi védelmének viszonyáról, *Magyar Közigazgatás*, 1993/8, 449–457.
- Ádám Antal, Kifejezési szabadság és képviselői mentelmi jog, *Magyar Jog*, 1999/3, 143–152.
- Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikke: a véleménynyilvánítás és a tájékoztatás szabadsága, szerk. Szabó Győző–Nagy Gábor, *Emberi Jogi Füzetek. A Bírószági Határozatok Melléklete*, 1997/1, 1–92.
- Bán Tamás, A holocaust tagadása: a Faurisson-ügy, *Ügyészek Lapja*, 1999/3, 55–66.
- Bán Tamás, A véleménynyilvánítás szabadságához való jog. [Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikke], *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*, 1992/6–7, 124–135.
- Bayer Judit, *A háló szabadsága. Az internet tartalmának szabályozási problémái a véleménynyilvánítás szabadsága tükrében*, Budapest, Új Mandátum, 2005.
- Bayer Judit, A közélet és a közszereplés fogalmának változásai a webes társadalomban. Vállalati rágalmozás vagy fogyasztói kritika? *Médiakutató*, 2005/3, 53–65.
- Berka, Walter, Vállalatot károsító bírálat és a véleménynyilvánítás szabadsága, *Magyar Jog*, 1998/2, 113–119.
- Csonka Péter, Az Európai Emberi Jogi Bíróság 1991. évi joggyakorlata, *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*, 1993/11, 61–74.
- Dénes Vera, *Töltőtoll és paragrafusok. A véleményszabadság büntetőjogi korlátai a gyakorlatban. Sajtószabadság és személyiségi jogok*, 1998, 110–122.
- Domokos N. Márton, Szörfölés Szküllá és Kharübdisz közt, avagy a jog válasza az interneten fellelhető gyűlöletkeltésre alkalmas anyagok terjedésére, *Médiakönyv*, 2003/2, 703–716.
- Drahos Péter, *A véleménynyilvánítás szabadsága az iskolában. Az amerikai Legfelsőbb Bíróság két döntésének tanulásai. Oktatási törvénykezés*, 1994, 175–185.
- Európa Tanács, Miniszteri Bizottság. Nyilatkozat a véleménynyilvánítás szabadságáról és az információszabadságról. 1982. április 29., *Informatika – Jog – Közigazgatás*, 1992/3, 161–167.
- Fleck Zoltán, A véleménynyilvánítás szabadságának bírói korlátozása, in: *Nyilvánosság rendszerváltása*, 1998, 113–126.
- Franka Tibor, *Szójkosár. Gondolatok a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásáról*, Budapest, Zsófialiget Kkt., 2003.
- Gaál Péter, Fortélyos félelem igazgat, *Belügyi Szemle*, 1998/6, 48–56.
- Györgyi Kálmán, *A gyűlöletbeszéd és a véleményszabadság jogi értékelése. Keresztény–zsidó viszony*, 2003, 69–83.
- Hacsi Lajos, Gondolatok a sajtó- és véleményszabadságról a 21. század kezdetén, in: *Vadász Sándor jubileum*, 2001, 235–245.
- Hadi Nikolett, A művészeti élet szabadsága, *Studia Iuvenum Iurisperitorum*, 2006/3, 70–89.

- Halmai Gábor, Közszerelők személyiségvédelme kontra közügyek vitathatósága, *Fundamentum*, 2000/2, 17–32.
- Halmai Gábor, Az Új Hölgyfutártól a Szent Koronáig. Sajtónyilvánosság és alapjogok, *Világosság*, 1991/11, 840–851.
- Halmai Gábor, *Változó minták és mércék. A szabad véleménynyilvánítás joga az Alkotmánybíróság gyakorlatában*, Budapest, Alkotmánybíróság, 2000, 95–120.
- Halmai Gábor, A véleménynyilvánítás szabadsága, *Emberi Jogok*, 2003, 423–488.
- Halmai Gábor, A véleményszabadság alkotmányos szabályozása, *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*, 1995/18–19, 128–140.
- Halmai Gábor, Véleményszabadság az Európai Unióban, *Magyar Tudomány*, 2004/8, 836–847.
- Halmai Gábor, Gyűlöletbeszéd és személyiségi jogok, *Fundamentum*, 2001/4, 105–109.
- Halmai Gábor, *A véleményszabadság határai*, Budapest, Atlantisz, 1994.
- Hanák András, Meddig nyújtható a magyar szólásszabadság? Amicus Curiae az Alkotmánybíróság előtt folyamatban levő ügyben, *Fundamentum*, 2001/2, 104–113.
- Hegedüs Zsuzsa, A gyűlöletbeszéd mögötti társadalmi jelenségek különbözősége és kezelhetősége, in: *Gyűlölet és politika*, 2002, 166–191.
- Horváth Krisztina, Sajtószabadság Közép- és Kelet-Európában az Emberi Jogok Európai Egyezménye joggyakorlatában, *Collega*, 2002/2, 7–10.
- Jóri András, A véleménynyilvánítás szabadsága az Interneten, *E-kereskedelem*, 2002, 73–81.
- Kerekes Zsuzsa, Kormányzat a napfényben [Információs szabadság], in: *Nyilvánosság rendszerváltása*, 1998, 162–173.
- Kondorosi Ferenc, A média és a reklám szabadsága, *Hunyadi János Főiskola, Tudományos Közlemények*, 2004/1, 63–72.
- Kondorosi Ferenc, Művészet a régi jog hálójában – avagy a vélemény szabadsága az ecset és a toll hegyén, *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*, 1996/24, 36–41.
- Kovács Krisztina–Cseh Gabriella, Alapalapítás és a sajtószabadság magyar és nemzetközi szabályozása, Budapest, Alkotmány és Jogpolitikai Intézet, 1996.
- Kovács Mónika, A gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályozási törekvések alkotmánybírósági vizsgálata, *Infokommunikáció és Jog*, 2004/2, 61–65.
- Molnár Péter, Az alkotmányos mérce világosabb értelmezése felé, *Fundamentum*, 2004/1, 141–146.
- Molnár Péter, *Gondolatbátorság. Szólásszabadság és közbeszélgetés az Egyesült Államokban és Magyarországon*, Budapest, Új Mandátum, 2002.
- Molnár Péter, Gyűlöletbeszéd Magyarországon, *Kriminológiai Közlemények*, 2002/60, 103–110.
- Nehéz-Pozsony István, A véleménynyilvánítás szabadsága és korlátai a sajtóban és más médiumokban, *Jogász Vándorgyűlés*, 2002/17, 257–311.
- Pákozdy Csaba, A kisebbségvédelem, a véleménynyilvánítás szabadsága és a nemzetközi biztonság egyes összefüggései, *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*, 2004/2, 49–59.
- Pákozdy Csaba, A véleménynyilvánítás szabadsága és a mai strasbourgi joggyakorlat, *Doktoranduszok Fóruma*, 2004, 264–270.

- Roggemann, Herwig, Véleménynyilvánítási és művészeti szabadság az össznémet alkotmányjogban és büntetőjogban, *Magyar Jog*, 1993/7, 439–442.
- Sarkady Ildikó, Az önálló sajtótörvény problematikája és a kormányközi irányítás reformja, *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*, 2005/1, 33–51.
- Stratford, Jemima, Az egyensúly helyreállítása? A magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog és a véleménynyilvánítás szabadsága, *Jogállam*, 2000/1–4, 20–41.
- Szabó Gábor, Az állampolgári charta és a brit önkormányzatok. Egy brit kezdeményezés tapasztalatai magyar szemszögből, *Magyar Közigazgatás*, 1996/12, 713–722.
- Szabó Krisztián, A véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi korlátai, *Studia Iurisprudentiae*, 2004/5/2, 151–170.
- Székely László, A „megvédett” sajtószabadság, in: *Harmathy Attila jubileum*, 2003, 301–314.
- Szikinger István, Börtöncenzúra, *Fundamentum*, 2005/1, 5–32.
- Török Rózsa, Véleménynyilvánítási szabadság vs. holocausttagadás?, *Doktoranduszok Fóruma*, 2003, 247–250.
- Wiedemann János: A véleménynyilvánítás szabadságának polgári jogi kérdései, különös tekintettel a személyiségi jogi perekre, in: *Polgári jogi tudományos diákkör évkönyve*, 2003, 203–224.
- Zoltán Ödön, Ismét a sajtóról és szabadságáról, *Magyar Jog*, 1993/10, 612–615.

IDEGEN NYELVŰ IRODALOM

- Arden, Mary, The changing judicial role: human rights, Community law and the intention of parliament, *The Cambridge Law Journal*, 2008, vol. 67, no. 3, 487–507.
- Barendt, Eric, Free speech and abortion, *Public Law*, 2003, Winter, 580–591.
- Boeckmann, Robert J.–Turpin-Petrosino, Carolyn, Understanding the Harm of Hate Crime, *Journal of Social Issues*, vol. 58, no. 2, 2002, 207–225.
- Bolweski, Wilfried, Staatsbesuche und Demonstrationsrecht, *Deutsches Verwaltungsblatt*, 2007, vol. 122, no. 13, 789–798.
- Boutet, Marc, La liberté d’expression publicitaire selon l’interprétation de la Convention européenne des de l’homme. /A propos de l’arrêt de la Chambre criminelle du 19 novembre 1997, *Le Recueil Dalloz*, 2000, vol. 176, no. 2, 26–32.
- Brugger, Winfried, Schutz oder Verbot aggressiver Rede? Ein Streit zwischen den Vereinigten Staaten von Amerika und Deutschland, in: *Jahrbuch des Öffentlichen Rechts der Gegenwart*, Neue Folge, 2004, vol. 52, 513–556.
- Brugger, Winfried, Verbot oder Schutz von Hassrede? Rechtsvergleichende Beobachtungen zum deutschen und amerikanischen Recht, *Archiv des Öffentlichen Rechts*, 2003. vol. 128, no. 3, 372–411.
- Bruns, Alexander, Persönlichkeitsschutz und Pressefreiheit auf dem Marktplatz der Ideen, *Juristenzeitung*, 2005, vol. 60, no. 9, 428–436.
- Bull, Thomas, Sweden. Changing principles of freedom of speech in Sweden, *European Public Law*, 2002, vol. 8, no. 3, 333–347.

- Calliess, Christian, Europäische Gesetzgebung und nationale Grundrechte. Divergenzen in der aktuellen Rechtsprechung von EuGH und BVerfG, *Juristenzeitung*, 2009, vol. 64, no. 3, 113–121.
- Craig, Kellina M., Examining hate-motivated aggression. A review of the social psychological literature on hate crimes as a distinct form of aggression, *Aggression and Violent Behavior*, vol. 7, 2002, 85–101.
- Craig, Kellina M.–Waldo, Craig R., „So, What’s a Hate Crime Anyway?” Young Adults’ Perceptions of Hate Crimes, Victims, and Preparators, *Law and Human Behavior*, vol. 20, no. 2, 1996, 113–129.
- Cram, Iam, Hate speech, the first amendment and cross burning in the United States, *Tolley’s Communications Law*, 2003, vol. 8, no. 6, 389–395.
- Dunbar, Edward–Quinones, Jary–Crevecoeur, Desiree A., Assessment of Hate Crimes Offenders: The Role of Bias Intent in Examining Violence Risk, *Area Review*, vol. 5, no. 1, 2005, 1–18.
- Englander, Elizabeth, Is Bullying a Junior Hate Crime? implications for Interventions, *American Behavioral Scientist*, vol. 51, no. 2, 2007, 205–212.
- Epping, Volker–Lenz, Sebastian, Das Grundrecht der Meinungsfreiheit (Art. 5 I 1 GG), *JURA. Juristische Ausbildung*, 2007, vol. 29, no. 12, 881–889.
- Fenwick, Helen–Phillipson, Gavin, Public protest, the Human Rights Act and judicial responses to political expression, *Public Law*, 2000, Winter, 627–650.
- Francillon, Jacques, Liberte d’expression, dignite de la personne et et presumption d’innocence, *Revue Penitentiaire et de Droit Penal*, 2001, no. 1, 195–214.
- Frowein, Jochen Abr, Meinungsfreiheit und Demokratie, *Europäische Grundrechte Zeitschrift*, 2008, vol. 35, no. 6–9, 117–121.
- Gadd, David, Hate and Bias Crime: Criminologically Congruent Law? A Review of Barbara Perry’s Hate and Bias Crime: A Reader, *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, vol. 37, no. 1, 2004, 144–154.
- Gerstenfeld, Phyllis B., Juror Decision Making in Hate Crime Cases, *Criminal Justice Policy Review*, vol. 14, no. 2, 2003, 193–213.
- Greve, Holger–Quast, Fabian, Gebührenerhebung versus Versammlungsfreiheit, *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht*, 2009, vol. 28, no. 8, 500–502.
- Halmai, Gábor, Die Meinungsfreiheit in der Rechtsprechung des Ungarischen Verfassungsgerichts, *Annales*, Bp. Tomus 1997, 36, 171–184.
- Halmai, Gábor, Violent radicalization in Hungary, *Fundamentum*, 2005, 85–93.
- Hare, Ivan, Inflammatory speech: Cross-burning and the First Amendment, *Public Law*, 2003, Autumn, 408–414.
- Hare, Ivan, Method and objectivity in free speech adjudication: Lessons from America, *The International and Comparative Law Quarterly*, 2005, vol. 54, no. 1, 49–87.
- Hurd, Heidi M., Why Liberals Should Hate „Hate Crime Legislation”, *Law and Philosophy*, vol. 20, 2001, 215–232.
- Hurley, Susan, Imitation, media violence, and freedom of speech, *Philosophical Studies*, vol. 117, 2004, 165–218.
- Iganski, Paul, Criminal Law and the Routine Activity of ‘Hate Crime’, *Liverpool Law Review*, vol. 29, 2008, 1–17.

- Jennes, Valerie, The Hate Crime Vanon and Beyond: a Critical Assasement, *Law and Critique*, vol. 12, 2001, 279–308.
- Kovács, Christian, Hassrede und Meinungsfreiheit in der Abwägung des ungarischen Verfassungsgerichts, *Osteuropa Recht*, 2005, vol. 51, no. 1, 17–34.
- Kübler, Friedrich, Rassenhetze und Meinungsfreiheit. Grenzüberschreitende Aspekte eines Grundrechtskonfliktes, *Keresztény–Zsidó Viszony*, 2003, 45–68.
- Lambe, Jennifer L., Who Wants to Censor Pornography and Hate Speech, *Mass Communication and Society*, vol. 7, no. 3, 2004, 278–299.
- Leets, Laura, Disentangling Perceptions of Subtle Racist Speech: A Cultural Perspective, *Journal of Language and Social Psychology*, vol. 22, no. 2, 2003, 145–168.
- Mason, Gail, Not our kind of hate crime, *Law and Critique*, vol. 12, 2001, 253–278.
- McCrudden, Christopher, Human dignity and judicial interpretation of human rights, *European Journal of International Law*, 2008, vol. 19, no. 4, 655–724.
- Meyer, Doug, Interpreting and Experiencing Anti-Queer Violence: Race, Class, and Gender Differences among LGBT Hate Crime Victims, *Race, Gender & Class*, vol. 15, no. 3–4, 2008, 262–282.
- Meyer-Ladewig, Jens, Menschenwürde und Europäische Menschenrechtskonvention, *Neue Juristische Wochenschrift*, 2004, vol. 57, no. 14, 981–985.
- Mielke, Sebastian K., Religionsgemeinschaften und die Meinungsfreiheit, *JURA. Juristische Ausbildung*, 2008, vol. 30, no. 7, 548–553.
- Miller, Alexandra J., Student Perceptions of Hate Crimes, *American Journal of Criminal Justice*, vol. 25, no. 2, 2001, 293–307.
- Moniolle, Carole, Independance et liberte d’expression des enseignants-chercheurs. L’Actualite Juridique, *Droit Administratif*, 2001, no. 3, 226–240.
- Moran, Leslie J., Affairs of the Heart: Hate Crime and the Politics of Crime Control, *Law and Critique*, vol. 12, 2001, 331–344.
- Pákozdy, Csaba, Protection of national minorities, international security and the freedom of expression, *Miskolc Journal of International Law*, 2005/1, 32–42.
- Ravanas, Jacques, Liberte d’expression et protections des droits de la personnalite, *Recueil Dalloz*, 2000, no. 30, 459–462.
- Ray, Larry–Smith, David, Racist Offenders and the Politics of ‘Hate Crime’, *Law and Critique*, vol. 12, 2001, 203–221.
- Reed, Chris, The challange of hate speech online, *Information & Communications Technology Law*, vol. 18, no. 2, 2009, 79–82.
- Reichman, Amnon, The passionate expression of hate: Constitutional protections, emotional harm and comparative law, *Fordham International Law Journal*, 2007, vol. 31, no. 1, 76–137.
- Rosga, Annjanette, Deadly words: state power and the entanglement of speech and violence in hate crime, *Law and Critique*, vol. 12, 2001, 223–252.
- Sajó, András, Hate speech for hostile Hungarians, *Horváth jubileum*, 1997, 390–398.
- Schaub, Renate, Äusserungsfreiheit und Haftung, *Juristenzeitung*, 2007, vol. 62, no. 11, 548–556.

- Soine, Michael–Prinz, Stefan, Massenmedien und Polizei: Umfang und Grenzen der Pressefreiheit. P. 3, *Die Polizei*, 2000, vol. 91, no. 3, 88–93.
- Tettinger, P. J., Der Schutz der persönlichen Ehre im freien Meinungskampf, *Juristenzeitung*, 1983, no. 9, 317–325.
- Tiby, Eva, Constructions of Homophobic Hate Crimes: Definitions, Decisions, Data, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, vol. 8, 2007, 114–137.
- Tierney, William G., Hate Speech and Academic Freedom in the Academy, *Educational Researcher*, vol. 35, 33–37.
- Vesting, Thomas, Soziale Geltungsansprüche in fragmentierten Öffentlichkeiten. Zur neueren Diskussion über das Verhältnis von Ehrenschatz und Meinungsfreiheit, *Archiv des Öffentlichen Rechts*, 1997, vol. 122, no. 3, 337–371.
- Weber, Sebastian, Strafbarkeit der Holocaustleugnung in der Europäischen Union, *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 2008, vol. 41, no. 1, 21–24.
- Wiener, Richard L.–Richter, Erin, Symbolic Hate: Intention to Intimidate, Political Ideology, and Group Association, *Law and Human Behavior*, vol. 32, 2008, 463–476.
- Witzleb, Normann, Internationale Zuständigkeit für Ehrverletzungen im Internet. Die australische Perspektive, *Rabels Zeitschrift für Ausländisches und Internationales Privatrecht*, 2005, vol. 69, no. 1, 124–149.
- Woods, Lorna, Freedom of expression in the European Union, *European Public Law*, 2006, vol. 12, no. 3, 371–401.
- Wragg, Paul, ‘Free Speech is not valued if only valued speech is free’: Connolly, consistency and some Article 10 concerns, *European Public Law*, 2009, vol. 15, no. 1, 111–132.
- Youngs, Raymond, G8 Protests: Controlling the right to demonstrate, *European Public Law*, 2008, vol. 14, no. 1, 69–80.

III. HIVATKOZOTT JOGFORRÁSOK, ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI ÉS BÍRÓSÁGI HATÁROZATOK, ORSZÁGGYŰLÉSI IROMÁNYOK

MAGYAR NYELVŰ NEMZETKÖZI ÉS EURÓPAI JOGI FORRÁSOK

Az ECRI 7. számú, a rasszizmus és a faji megkülönböztetés elleni küzdelem a nemzeti jogalkotásban című ajánlása, http://www.europatanacs.hu/pdf/ECRI_7.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

Az ECRI 9. számú ajánlása az antiszemitizmus elleni küzdelemről, http://www.europatanacs.hu/pdf/ECRI_9.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

- Európai Unióról szóló Szerződés (egységes szerkezetbe foglalt változat) (2006/C 321 E/37), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:HU:pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.
- Európai Közösségekről szóló Szerződés (egységes szerkezetbe foglalt változat) (2006/C 321 E/37), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:HU:pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.
- Az Európai Unió Alapjogi Chartája (a Strasbourgban 2007. december 12-én kiigazított szöveggel) (2007/C 303/01), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.
- Magyarázatok az Alapjogi Chartához (2007/C 303/02), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0017:0035:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.
- Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról (2007/C 306/01), <http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0010:0041:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.
- A Tanács 2000/43/EK irányelve (2000. június 29.) a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról (2000/L 180/22), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:20:01:32000L0043:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.
- A Tanács 2000/78/EK irányelve (2000. november 27.) a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról (2000/L 303/16), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:04:32000L0078:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.
- A Tanács 2008/913/IB Kerethatározata (2008. november 28.) a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő küzdelemről (HL 2008/L 328/55), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:328:0055:0058:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.
- A Tanács 96/443/IB együttes fellépése (1996. július 15.) az Európai Unióról szóló Szerződés K.3. cikke alapján, a rasszizmus és az idegengyűlölet leküzdésére irányuló fellépésről (HL 1996/L 185/5), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:01:31996F0443:HU:PDF> – A letöltés ideje: 2009. július 25.
- Faurisson-ügy. Communication no. 550/1993: France. 16/12/96. CCPR/C/58/D/550/1993. (Jurisprudence), <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/4c47b59ea48f7343802566f200352fea?Opendocument> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.
- Európai Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottság. Az ECRI országspecifikus jelentéssorozata. Jelentés Magyarországról. Strasbourg, 1997 (elfogadva 1996. június 20-án), <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Hungary/HUN-CbC-I-1997-053-HU.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 25.

- Európai Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottság. Második jelentés Magyarországról. Strasbourg, 2000. március 21. (elfogadva 1999. június 18-án), <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Hungary/HUN-CbC-II-2000-005-HUN.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 25.
- Európai Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottság. Harmadik jelentés Magyarországról. Strasbourg, 2004. június 8. (elfogadva 2003. december 5-én), <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Hungary/HUN-CbC-III-2004-25-HUN.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 25.
- ECRI jelentés Magyarországról (negyedik monitoring-kör). Elfogadva 2008. június 20-án, nyilvánosságra hozatal napja: 2009. február 24. <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Hungary/HUN-CbC-IV-2009-003-HUN.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 25.
- Az Európai Parlament állásfoglalása a holokausztról való megemlékezésről, az antiszemitizmusról és a rasszizmusról. HL 2005/C 253E/37.
- Az Európai Parlament állásfoglalása a szélsőségek fokozódása elleni küzdelem Európában címmel. HL 2008/C 323E/494.
- Az Emberi Jogok Európai Bírósága Második Szekciójának a 33629/06. sz. kérelem tárgyában, a Vajnai kontra Magyarország ügyben 2008. július 8. napján hozott ítélete. http://szabomat.googlepages.com/Vajnai_kontra_Magyarország.pdf – A letöltés ideje: 2009. június 10.

IDEGEN NYELVŰ NEMZETKÖZI ÉS EURÓPAI JOGI FORRÁSOK

- Declaration of the General Assembly on the Elimination of All Forms of Intolerance Based on Religion or Belief. 25 November 1981. <http://www.un.org/documents/ga/res/36/a36r055.htm> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.
- General Comment no. 11: Prohibition of propaganda for war and inciting national, racial or religious hatred (Art. 20): 29/07/83. CCPR General Comment no. 11. (General Comments) [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/60dcfa23f32d3feac12563ed00491355?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/60dcfa23f32d3feac12563ed00491355?Opendocument) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 31.
- General Comment No 29: States of Emergency (article 4). Human Rights Committee. 31/08/2001. CCPR General Comment no. 29. [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/71eba4be3974b4f7c1256ae200517361?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/71eba4be3974b4f7c1256ae200517361?Opendocument) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 21.
- General Recommendation No 1: States parties' obligations (Art. 4). Committee on the Elimination of Racial Discrimination. Fifth session, 1972. [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/09bca82e6dab7b8fc12563ee0039c575?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/09bca82e6dab7b8fc12563ee0039c575?Opendocument) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 21.
- General Recommendation No 7: Legislation to eradicate racial discrimination (Art. 4). Committee on the Elimination of Racial Discrimination. Thirty-second session, 1985. [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/c5a2e04b85557870c12563ee003e883f?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/c5a2e04b85557870c12563ee003e883f?Opendocument) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 21.

- General Recommendation No 15: Organized violence based on ethnic origin (Art. 4). Committee on the Elimination of Racial Discrimination. Forty-second session, 1993.
[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/e51277010496eb2cc12563ee004b9768?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/e51277010496eb2cc12563ee004b9768?Opendocument) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 21.
- Model National Legislation for the Guidance of Governments in the Enactment of Further Legislation Against Racial Discrimination. Introduction.
<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Discrimination962en.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.
- Declaration Regarding Intolerance – A Threat to Democracy. Adopted by the Committee of Ministers on 14 May 1981 at its 68th Session.
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=599800&SecMode=1&DocId=671794&Usage=2> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.
- Resolution (68) 30 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to be Taken Against Incitement to Racial, National and Religious Hatred. Adopted by the Ministers' Deputies on 31 October 1968.
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=584569&SecMode=1&DocId=633834&Usage=2> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.
- Recommendation no. R. (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on „Hate Speech”. Adopted by the Committee of Ministers on 30 October 1997 at the 607th Meeting of the Ministers' Deputies.
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=568168&SecMode=1&DocId=582600&Usage=2>. – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.
- Additional Protocol to the Convention on cybercrime, concerning the criminalization of acts of racist and xenophobic nature through computer systems. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/189.doc> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.
- European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in Particular at Football Matches. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/120.doc> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.
- Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts. (OJ 1997/C 340/01) http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/tif/JOC_1997_340__1_EN_0005.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.
- Charter of Fundamental Rights of the European Union. (2000/C 364/01)
http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.
- Proposal for a Council Framework Decision on combating racism and xenophobia (presented by the Commission) (COM [2001] 664 – 2001/0270 [CNS]). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0664:FIN:EN:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.
- European Parliament Legislative Resolution on the Proposal for Council Framework Decision on Combating Racism and Xenophobia (COM[2001] 664 – C5-0689/2001 – 2001/0270[CNS]). (OJ 2003/C 271E/558).

- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2003:271E:0558:0565:EN:PDF> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.
- Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Hungary. 01/11/2002.
[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/A.57.18,paras.367-390.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/A.57.18,paras.367-390.En?Opendocument) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 25.
- European Parliament Resolution on European and International Protection for Nazi Concentration Camps as Historical Monuments. OJ 1993/C 72/118.
- European Parliament Resolution on the Resurgence of Racism and Xenophobia in Europe and the Danger of Right-Wing Extremist Violence. OJ 1993/C 150/0127.
- European Parliament Resolution on Racism, Xenophobia and Anti-semitism. OJ 1994/C 323/154; OJ 1995/C 126/75; OJ 1995/C 308/140; OJ 1997/C 55/17; OJ 2000/C 377/366.
- European Parliament Resolution of 2 April 2009 on European Conscience and Totalitarianism.
http://old.yhrm.org/download/european_conscience_and_totalitarianism.doc – A letöltés ideje: 2009. augusztus 29.

KÜLFÖLDI TÖRVÉNYEK

- Strafgesetzbuch. Bundesrepublik Deutschland. <http://dejure.org/gesetze/StGB> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 25.
- Code Penal.
<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719&dateTexte=20090907> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 25.
- Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse.
<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006070722&dateTexte=vig> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.
- Pleven-törvény. Loi n° 72-546 du 1 juillet 1972.
http://www.legifrance.gouv.fr/jopdf/common/jo_pdf.jsp?numJO=0&dateJO=19720702&numTexte=06803&pageDebut=06803&pageFin – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.
- Gayssot-törvény. Loi n° 90-615 du 13 juillet 1990.
http://www.legifrance.gouv.fr/jopdf/common/jo_pdf.jsp?numJO=0&dateJO=19900714&numTexte=08333&pageDebut=08333&pageFin – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.
- Public Order Act (1986)
<http://www.statutelaw.gov.uk/content.aspx?LegType=All+Legislation&searchEnacted=0&extentMatchOnly=0&confersPower=0&blanketAmendment=0&sortAlpha=0&PageNumber=0&NavFrom=0&parentActiveTextDocId=2236942&ActiveTextDocId=2236942&filesize=171875> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.
- Malicious Communications Act (1988)
<http://www.statutelaw.gov.uk/content.aspx?LegType=All+Primary&PageNumber=35&NavFrom=2&pare>

ntActiveTextDocId=1346417&ActiveTextDocId=1346417&filesize=14135 – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.

Crime and Disorder Act (1998)

<http://www.statutelaw.gov.uk/content.aspx?LegType=All+Primary&PageNumber=18&NavFrom=2&parentActiveTextDocId=1570287&ActiveTextDocId=1570337&filesize=10394> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.

MAGYAR JOGFORRÁSOK

1921. évi III. törvénycikk az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről

1941. évi V. törvénycikk a nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről

1948. évi XLVIII. törvény a büntető törvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről

1969. évi 8. törvényerejű rendelet a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

1989. évi XXV. törvény a Büntető Törvénykönyv módosításáról.

1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

1996. évi XVII. törvény a Büntető Törvénykönyv módosításáról.

Az 1848:V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről 1874. évi XXXIII. törvénycikk

TÖRVÉNYEK (TÖRVÉNYMÓDOSÍTÁSOK) INDOKOLÁSA

A büntető törvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 177. számú törvényjavaslat indokolása. (1948)

A Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló 1989. évi XXV. törvény indokolása.

A Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló 1996. évi XVII. törvény indokolása.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 48. számú törvényjavaslat indokolása. (1978)

A demokratikus állami rendszer és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 15. számú törvényjavaslat indokolása. (1946)

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 26. számú törvényjavaslat indokolása. (1961)

A nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló 193. számú törvényjavaslat indokolása. (1941)

Az 1848:V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről előterjesztett törvényjavaslatához fűzött miniszteri indokolás.

Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk. törvényjavaslatának általános indokolása

ORSZÁGGYŰLÉSI IROMÁNYOK

48. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről (1961).

221. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyv módosításáról (1989).

A felsőház igazságügyi bizottságának jelentése a nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló 193. számú törvényjavaslat tárgyában. (1941)

Dr. Horváth Jenő képviselő 1989. június 20. napján kelt módosító javaslata.

H/3815. számú határozati javaslat a Büntető Törvénykönyv módosításáról (2001).

H/9491. számú határozati javaslat a 2009. április 18-án, a Budai Várban megtartott neonáci rendezvénnyel kapcsolatos rendőri intézkedések szakszerűségét és jogszerűségét vizsgáló bizottság létrehozásáról (2009).

T/10082. számú törvényjavaslat a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról

T/2785. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyv módosításáról (2007).

T/5179. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról (2003).

T/5179/4. számú bizottságmódosító javaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslatához (2003).

T/5179/6. számú kapcsolódó módosító javaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/5179. számú törvényjavaslatához (2003).

T/548. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról (1995).

T/548/10. számú bizottsági módosító javaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/548. számú törvényjavaslatához (1996).

T/548/3. számú bizottsági módosító javaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/548. számú törvényjavaslatához (1995).

T/548/4. számú bizottsági módosító javaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/548. számú törvényjavaslatához (1995).

T/9584. számú törvényjavaslat a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról (2009).

T/9584/10. számú kapcsolódó módosító javaslat a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló T/9584. számú törvényjavaslatához.

T/9584/5. számú módosító javaslat a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló T/9584. számú törvényjavaslatához (2009).

T/9584/9. számú kapcsolódó módosító javaslat a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló T/9584. számú törvényjavaslatához.

T/9861. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról (2009).

T/9861/1. számú módosító javaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/9861. számú törvényjavaslathoz (2009).

T/9861/2. számú módosító javaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/9861. számú törvényjavaslathoz (2009).

NEMZETGYŰLÉSI JEGYZŐKÖNYVEK

A Nemzetgyűlés 24., 1946. március 12. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyve.

ORSZÁGGYŰLÉSI NAPLÓK

Az Országgyűlés 1995. december 6. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés 1996. február 12. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés 2003. október 21. napján tartott 98. ülésnapjáról készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés 2003. november 11. napján tartott 109. ülésnapjáról készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés 2008. október 27. napján tartott ülésnapjáról készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés 2009. március 24. napján tartott 199. ülésnapjáról készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés 2009. május 4. napján tartott 207. ülésnapjáról készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés 2009. június 9. napján tartott 216. ülésnapjáról készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés 2009. június 15. napján tartott 217. ülésnapjáról készült jegyzőkönyv.

ORSZÁGGYŰLÉSI BIZOTTSÁGI JEGYZŐKÖNYVEK

Az Országgyűlés Alkotmány- és Igazságügyi Bizottságának 1995. november 9. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés Alkotmány- és Igazságügyi Bizottságának 1996. február 7. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés Alkotmány- és Igazságügyi Bizottságának 2003. november 24. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottságának 2007. szeptember 19. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottságának 2008. szeptember 24. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottságának 2009. március 9. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottságának 2009. május 18. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés Emberi Jogi, Kisebbségi, Civil- és Vallásügyi Bizottságának 2009. június 9. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyv.

Az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottságának 2009. június 29. napján tartott üléséről készült jegyzőkönyv.

ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI HATÁROZATOK

20/1990 (X. 04.) AB határozat.

59/1991 (XI. 8.) AB határozat.

30/1992 (V. 26.) AB határozat.

36/1992 (VI. 10.) AB határozat.

36/1994 (VI. 24.) AB határozat.

33/1998 (VI. 25.) AB határozat.

12/1999 (V. 21.) AB határozat.

14/2000 (V. 12) AB határozat.

18/2000 (VI. 6.) AB határozat.

18/2004 (V. 25.) AB határozat.

45/2005 (XII. 14.) AB határozat.

95/2008 (VII. 3.) AB határozat.

96/2008 (VII. 3.) AB határozat.

BÍRÓSÁGI HATÁROZATOK

EBH 1999.6. számú eseti döntés.

BH 1981.223. számú eseti döntés.

BH 1992.154. számú eseti döntés.

BH 1993.139. számú eseti döntés.

BH. 1997.165. számú eseti döntés.

BH. 2005.46. számú eseti döntés.

29.P.90.907/2001/12. számú ítélet.

29.P.86.176/2002/5. számú ítélet.

20.P.85.346/2003/10. számú ítélet.

IV. INTERNETES FORRÁSOK

MAGYAR NYELVŰ INTERNETES HIVATKOZÁSOK

A magyar állam a nemzetközi jogsértés állapotába került.

www.nepszava.hu/default.asp?cCenter=OnlineCikk.asp&ArticleID=1182728 – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

A Tanács nyilatkozata a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni büntetőjogi eszközökkel történő közdelemről szóló Kerethatározathoz.

<http://register.consilium.europa.eu/pdf/hu/08/st16/st16351-re01.hu08.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

Deák István, Holokauszt és etnikai tisztogatás.

http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2000_03/cikk.php?id=331 – A letöltés ideje: 2009. augusztus 28.

Halmai Gábor, A kommunikációs jogokról, 2001.

http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_03_osz/03_a_kommunikacios_jogokrol/01.html – A letöltés ideje: 2008. április 30.

Honnan ered a horogkereszt? <http://www2.geographic.hu/index.php?act=napi&rov=6&id=4038> – A letöltés ideje: 2009. június 10.

Kondorosi Ferenc, Szélsőségek és szélsőségesek Európában. Felszólalás az Európai Újságírók Szövetsége Magyar Tagozata tanácskozásán 2008. december 9-én. www.meh.hu/ujrend/hatteranyagok – A letöltés ideje: 2009. augusztus 20.

Magyarország nyilatkozata a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni büntetőjogi eszközökkel történő közdelemről szóló Kerethatározathoz.

<http://register.consilium.europa.eu/pdf/hu/08/st16/st16351-re01co01.hu08.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

Mi is az a „gyűlöletbeszéd,” és miért veszélyes a társadalomra? (Részlet a kisebbségi ombudsman 2001-es beszámolójából). <http://www.romnet.hu/jogtar/2001jovelszab.html> – A letöltés ideje: 2008. április 30.

Parlamenti Közgyűlés. <http://www.europatanacs.hu/index.php?workSpace=pages&id=1> – A letöltés ideje: 2009. március 30.

Szvatiszka. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Szvasztika> – A letöltés ideje: 2009. június 10.

Valki László, Szólásszabadság, alkotmány, nemzetközi jog, *Népszabadság*, 2009. augusztus 14.

Valki László: A magyar állam a nemzetközi jogsértés állapotába került.

www.nepszava.hu/default.asp?cCenter=OnlineCikk.asp&ArticleID=1182728 – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

Az új EP politikai összetétele. http://www.elections2009-results.eu/hu/new_parliament_hu.html – A letöltés ideje: 2009. augusztus 20.

Kalóztól a határon túli magyarokig – EP-eredmények Európából. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20090519-europa-parlamentivalasztasok-az-eu-orszagaiban-lebonyolitas-es-jeloltek.html> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 20.

Önkényuralmi jelképek Kelet- és Közép-Európában.

http://hvg.hu/hetilap/20815_oNKENYuRALMI_JELKEPEK_KELET_ES_KoZEPeURoPAB/page2.aspx
– A letöltés ideje: 2009. július 8.

A Köztársasági Elnök indítványa az Alkotmánybírósághoz a Polgári Törvénykönyv módosításáról 2007. október 29-én elfogadott törvény tárgyában (T/3719. számú törvényjavaslat).

http://www.keh.hu/admin/data/00000003/_fix/0000000/_fix/00000002/_fix/00000005/_file/20071113ABi nditvany_ptk_modositas_gyuloletbeszed_cimerrel.pdf – A letöltés ideje: 2008. március 26.

IDEGEN NYELVŰ INTERNETES HIVATKOZÁSOK

Austria's Haider affair gave the EU an 'emergency brake'. http://www.euractiv.com/en/future-eu/austria-haider-affair-gave-eu-emergency-brake/article-151443?_print – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

Butler, Deborah, Holocaust denial in England, *Web Journal of Current Legal Issues*,

<http://webjcli.nlc.ac.uk/1997/issue4/butler4.html> – A letöltés ideje: 2009. június 22.

Chart of signatures and ratifications to the Additional Protocol to the Convention on cybercrime, concerning the criminalization of acts of racist and xenophobic nature through computer systems.

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=189&CM=8&DF=22/08/2009&CL=EN G> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

Chart of signatures and ratifications to the European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in Particular at Football Matches.

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=120&CM=8&DF=22/08/2009&CL=EN G> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

EU: Common Criminal Provisions Against Racism and Xenophobia.

http://www.eu2007.de/en/News/Press_Releases/April/0420BMJRassismus.html – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

European Union Annual Report on Human Rights 2001, General Affairs Council – Luxembourg, 9 October

2001. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2001EN.pdf> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

European Union Annual Report on Human Rights 2007, Council of the European Union of 18 October 2007.

http://www.deltha.ec.europa.eu/eu%20features/HR%20report07_en.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 23.

European Union Fundamental Rights Agency. <http://fra.europa.eu> A letöltés ideje: 2009. április 3.

European Union Monitoring Centre on Racism and Xenophobia. www.eumc.eu.int A letöltés ideje: 2009.

augusztus 8.

Explanatory Report to the Additional Protocol to the Convention on cybercrime, concerning the criminalization of acts of racist and xenophobic nature through computer systems.

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/189.htm> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 22.

Hate speech. http://en.wikipedia.org/wiki/Hate_speech – A letöltés ideje: 2009. augusztus 25.

Hörnle, Tatjana, Offensive Behavior and German Penal Law. Hoernlemarco 1/28/2002 3:42 PM.

[http://wings.buffalo.edu/law/bclc/bclarticles/5\(1\)/Hornle.pdf.pdf](http://wings.buffalo.edu/law/bclc/bclarticles/5(1)/Hornle.pdf.pdf) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.

Landgerichtsurteil gegen Hans-Jürgen Witzsch rechtskräftig.

<http://www.fpp.co.uk/Germany/docs/Witzsch180792.html> – A letöltés ideje: 2009. augusztus 26.

The Council of Europe Commission against Racism and Intolerance publishes new reports on Belgium,

Germany and Slovakia. [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Library/PressReleases/57-](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Library/PressReleases/57-26_05_2009_en.asp)

[26_05_2009_en.asp](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Library/PressReleases/57-26_05_2009_en.asp) – A letöltés ideje: 2009. augusztus 25.

2469th Council meeting. Justice and Home Affairs. Brussels, 28–29 November 2002.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/73439.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

2489th Council meeting. Justice and Home Affairs. Brussels, 27–28 February 2003.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/74719.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

2664th Council meeting. Justice and Home Affairs. Luxembourg, 2–3 June 2005.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/85255.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

2781st Council meeting. Justice and Home Affairs. Brussels, 15 February 2007.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/92800.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

2794th Council meeting. Justice and Home Affairs. Luxembourg, 19-20 April 2007.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/93741.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

2908th Council meeting. Justice and Home Affairs. Brussels, 27–28 November 2008.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/104584.pdf – A letöltés ideje: 2009. augusztus 24.

European Union Monitoring Centre on Racism and Xenophobia. www.eumc.eu.int A letöltés ideje: 2009.

augusztus 9.

European Union Fundamental Rights Agency. <http://fra.europa.eu> A letöltés ideje: 2009. augusztus 5.

A SZERZŐ KORÁBBI PUBLIKÁCIÓI

I. BÜNTETŐJOGI TÉMÁJÚ PUBLIKÁCIÓK

MONOGRÁFIA

Gyűlöletbeszéd Magyarországon, MEGJELENÉS ALATT (Scolar Kiadó, a megjelenés várható időpontja: 2009. november)

EGYÉB BÜNTETŐJOGI TÁRGYÚ PUBLIKÁCIÓK

A gyűlöletbeszédre vonatkozó magyar büntetőjogi szabályozás a nemzetközi és európai jogi kötelezettségeink tükrében, *Európai Jog*, 9. évfolyam 4. szám, 2009. július.

A holokauszt tagadása – mi lett volna, ha... és vajon lesz-e valami?, *Magyar Jog*, MEGJELENÉS ALATT (a megjelenés várható időpontja: 2009. harmadik negyedéve)

A közösségek méltóságának polgári jogi védelme, *Ügyészek Lapja*, XVI. évfolyam – 2009. év 1. szám

A sport és a büntetőjog kapcsolata, in: *Sportjogi ismeretek* egyetemi jegyzet, III. fejezet 5. cím, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar

A XXI. század büntetőjogi kodifikációjának első lépése, Huszonötödik Jogász Vándorgyűlés – Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2007.

Az országgyűlési képviselők választásának jogi szabályozása, in: *A kampány*, VIII. fejezet, Budapest, 2005.

Az uzsora jelenségének büntetőjogi értékelése, MEGJELENÉS ALATT (*Kriminológiai Közlemények*, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, a megjelenés várható időpontja: 2009. harmadik negyedéve)

Civil szervezetek nemzetbiztonsági szolgálatban, MEGJELENÉS ALATT (*Szakmai Szemle – a Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának kiadványa*, a megjelenés várható időpontja: 2009. harmadik negyedéve)

Gyalázkodás – elfogadott törvényjavaslat – elutasító alkotmánybírói határozat (szerzőtárs: Berta Alíz) (Országgyűlés: igen, Alkotmánybíróság: nem), *Magyar Jog*, 2008. év 12. szám

Gyűlöletbeszéd, *Kriminológiai Közlemények*, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2002.

Közösség elleni izgatás – gyűlöletbeszéd, in: *Keresztmetszet – Tanulmányok fiatal büntetőjogászok tollából*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005.

Természet elleni fajtalanság – van-e jogalkotási kényszer?, *Rendészeti Szemle*, 57. évfolyam 2009. év 6. szám

Uzsorabűncselekmény – régi-új tényállás a Büntető Törvénykönyvben, *Magyar Jog*, 2009. év 4. szám

II. EGYÉB (TÖRTÉNELMI TÁRGYÚ) PUBLIKÁCIÓK

A magyar és a görög egyház kapcsolata 1196-ig, Kárpátika, Európai értékek és a lakosság nemzeti konfessziós identitása az Ukrán Kárpátokban 2006/35 (az eredetileg magyar nyelven megírt cikk ukrán nyelven jelent meg)

A tenger keresztes lovagjai – Velence részvétele a negyedik keresztes hadjáratban, Budapest, Scholar Kiadó, 2004.

Az ortodox egyház Erdélyben Mohács után: harc a fennmaradásért, Oktatási és Tudományos Minisztérium, Ungvári Nemzeti Egyetem, Történelem Szak, Tudományos Hírnök, Történelem Sorozat, Ungvár, 2007/19 (az eredetileg magyar nyelven megírt cikk ukrán nyelven jelent meg)

Magyarországból tett Velencei utazás – Bárándy Gergely jegyzeteivel (Tót-Várad Kászonyi András 1797-ben megjelent és ismételt publikált művének előszó és jegyzetírójaként), Budapest, Scholar Kiadó, 2007.

Velence fénykora – A Velencei Köztársaság államberendezkedésének kialakulása és kora, Budapest, Scholar Kiadó, 1999.